A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

TÖRTÉNELME.

1000-TŐL 1880-IG, ÖT KÖTETBEN.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

I. KÖTET.

BUDAPEST, 1884.
NYOMATOTT BARTALITS IMRÉNÉL,
VIII., ESZTERHÁZY-UTCZA 12. SZ.

TARTALOM.

Fejezet.	*Lap.*
I. Ős alkotmányunk	1—2 ig
II Az ős alkotmány megbukik, és Demokrat intézményeket a nemességre támaszkodó monarchia váltja fel	12—29-ig
III. István intézményei	29—41-ig
IV. István törvényei	41—52-ig
V. A *királyság* és nemesség küzdelmei	52—122-ig
VI. Az oligarchia és nemzet küzdelmei	122—148-ig
VII. Az alkotmány Endre halálakor	148—150-ig
VIII. Az oligarchia kényuralom	150—157-ig
IX. Károly uralma és következményei	157—161-ig
X. Az ország fénykora	161—173-ig
XI. Mária és Zsigmond	173—202-ig
XII. Zsigmond és törvényei	202—211-ig
XIII. Albert uralma és törvényei	211—211-ig
XIV. Erzsébet, Ulászló, Hunyady János U. László és Szilágyi kora	221—256-ig
XV. I. Ulászló, Hunyady János V. László törvényei	256—288-ig
XVI. A nemesség győzelme	288—319-ig
XVII. Mátyás kényuralma	319—327-ig
XVIII. Mátyás törvényei és uralma	327—388-ig
XIX. II. Ulászló	388—437-ig

---

sajtóhibák az utolsó 4 lapon vannak kiigazitva, mire az olvasók figyelmét tisztelettel felkérem.

ŐS ALKOTMÁNYUNK.

I. FEJEZET.

Az ālkotmány a magyar állam élettel egyidejű; mielőtt a nemzet hazát indult keresni, szabadságát biztosította, megvetette a magyar közjog alapját, — vezért választott, ki a csatákat vezette; de az országgyűlés határozta el a hadjáratokat, békét az országgyűlés kötött, — a szabad polgárok személy és birtok ügyeiben az országgyűlés által választott főbiró itélt, a főbiró itéletei az országgyűlés elé fellebbeztettek, magány vagyonának minden magyar feltétlen tulajdonosa volt, — minden foglalmány közös birtoknak tekintetett, felosztását a nemzetgyűlés eszközölte, — a vezérség Árpád családjának biztosíttatott, de a családbuli választást a nemzet magának tartotta fel, — minden magyar szabad, egyenjogú harczos volt, és az időnként tartott országgyűléseken részt vett; — ennélfogva a kényuralom, mig a nemzet más fajokkal össze nem keveredett, mig nyugot példája, az idegen szokások és fajok a nemzet jellegét meg nem mérgezték, ismeretlen és lehetetlen volt.

Az ős alkotmány democraticus köztársasági volt, — mint ezt Constantin porphirogenita egykorú görög császár bizonyitja, ki nemzetünkkel közvetlenül érintkezve, nemzetünk

belélete és jelleméről biztos tudomással birt, — őszerinte. De administrando imperio:

„38 f. A magyarok 7 törzsből állottak, sem maguk kebléből, sem másunnan fejedelmök nem volt. — „és ezen Árpád előtt a turkoknak más vezérök (Dux) soha sem volt, — volt közöttük nehány Vajda.

40 f. A Turk törzsökök fejedelmeiknek nincsenek alávetve, hanem mindenik törzs más folyam partjain lakván a kölcsönös szerződés szerint támadás esetében, egyik a másikat védeni köteles. Hadi fővezérök pedig Árpád, ki kitűnőleg ildomos, mély belátással biró, erélyes fejedelemségre termett férfiú s vele más kettő Gylas és Charkhán biráskodnak.

A Bizantzi udvar levelezéseiben a következő czim használtatott: „Ad Archontes Turcoum.“

A 38 és 40. fejezetekből kétségbevonhatlan, hogy a vezér semmi egyéb nem volt, mint hadvezér, ki tervezte a hadjáratokat, rendezte a csatákat, elosztotta a hadcsapatokat, a nemzet jóváhagyása mellett frigyet, szövetségeket kötött, követségeket fogadott; de semmi különös joggal fölruházva nem volt, vagyis képviselője, első harczosa volt a szabad nemzetnek. Kitetszik ez a levél czimében is, mert ha a vezér a nemzet uralkodója lett volna, ha nemzetközi ügyekről önállólag rendelkezik, azon esetben a bizanczi udvar leveleit nem a nemzet főbbjei, de kizárólag a vezér, fejedelemhez (Dux) intézi.

A nemzet önbiráskodása kitetszik a 40. fejezet ezen szavaiból: „Arpáddal más kettő Gylas és Charkhán biráskodnak“; vagyis a Kárchán, mi kárbirót, vagyis azon személyt jelenti, ki pörösügyekben itél, — a Gylas-Gyűlés; itt azonban úgy látszik, hogy vagy Constantin császár, vagy munkája leirója tévedt s személynek vette az országgyűlést és a főbirói méltóságot.

Constantinnak az ős szerkezetről állitásai mellett bizonyit s a gyűlés és főbiróra nézve tévedését felderiti Kézai Simon Cronicája, ki ezt mondja:

„A hunok Scithiában laktokban, mint a fövény úgy megszaporodván, az Úr hétszázadik esztendejében összegyűlekezve,

magok közt kapitányokat, az az vezéreket állitának, hogy együtt, egy szivvel foglalják el a nyugoti tartományokat s állitának magok közt egy Kádár nevezetű birót, a Torda nemzetségből, ki a közhadi népet itélje, a viszálkodók pereit igazitsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse; úgy azonban, hogy ha azon biró mértékletlen itéletet hozna, a község megsemmisithesse a vétkes kapitányt és birót, midőn akarja, letehesse."

Lényegileg Constantin és Kézai Simon egyetértenek. Mindkettő elismeri azt, hogy a vezérek választattak s a birói hatalmat a vezér nem gyakorolta. Constantin szerint ezt vele Chárchán és Gylás gyakorolták, vagyis a mennyiben a gyűlés elnöke *más, mint a hadvezér* nem lehetett, a Kár Chán itéletei a gyűlés elibe terjesztettek, melynek elnöke szinte a vezér volt, közvetve tehát ő is biráskodott. Kézai mint magyar, ki ez ügyekről szabatosabb tudomással birt, már a gyűlést, mint legfőbb hatóságot nevezi meg, a birót Kádárnak nevezi, itt azonban hihetőleg iráshiba csúszhatott be s a főbiró valószinűleg Kár úr és nem Kádárnak neveztetett. E két elnevezés inkább is egyezik össze Constantin előadásával, mert Kár úr, vagyis azon egyén, ki a károk felett itél, teljesen egyértelmű a Constantin Kár-chánjával, mig Kádár semmi jelentőséggel sem bir.

Hogy a nemzet felségi jogait országgyűlésen gyakorolta s ezek rendesen tartattak, bizonyitják Béla király névtelen jegyzője és a csiki székely chronica.

A *névtelen* jegyző szerint:

A hét fő magyar törzs, a hóditást megelőzőleg következő pontokban egyesült:

1. A fejedelem, vagyis a vezér mindig Árpád véréből lesz.
2. A hóditás az egész nemzet tulajdona.
3. A nép fejei és ezeknek utódai a fejedelem tanácsából ki ne zárassanak és az ország közigazgatásában részök legyen.
4. Ki a vezér iránt hűtelen, ki a törzsök közt egyenetlenséget, ellenségeskedést eszközöl, büntetése halál.
5. Ha Álmos, vagy utódai bármelyike ezen esküt meg-

szegi, átok alá vettetik (vagyis az „anathemát“ helyesen értelmezve) számüzetik.

A szerződés első pontja szerint Árpád választott vezér volt; e méltóság örökösen átadatott ugyan családjának, de a család tagjai közüli választhatás jogát a nemzet magának tartotta fel, különben az örökösödés rende is kimondatott volna, mi itt teljesen mellőztetett

A szerződés második pontja szerint, a hóditás feletti rendelkezést, a nemzet a vezéri hatalom mellőzésével kizárólagosan magának tartotta fel, az e feletti rendelkezés gyakori összejövetelt, szabad tanácskozást, vagyis korlátlan országgyülést igényelt.

A harmadik pontban a nép fejeinek örökre hely adatik a fejedelmi tanácsban s az ország főbb méltóságaibani részvét számokra biztosittatik, iróinknál az országgyűlések időnként különböző latin nevek alatt fordulnak elő; névtelennek: „Consilium Ducis“ kifejezése nem a fejedelmi tanácsot, de az országgyűlést értelmezi, mert minden főbb ügyek Constantin, Kézai Simon, a csiki chronica szerint az országgyűlésen intéztetvén el, a különös fejedelmi tanács, semmi jelentőséggel sem bir, — fejedelmi tanácsnak csak elnökéről neveztetett el. Hogy az országgyűlésekbeni részvét, a közügyek feletti rendelkezés, nem csak a főket Anonimus szerint „principales personakat“ illette, kitetszik e pont szövegéből; mert e jogot igy indokolja: „ut isti principales personae, qui sua libera voluntate Almum sibi Dominium elegerunt, quodipsi et filii eoru mnumquam a consilio Ducis et honore Regni omnino privarentur.“

Constantin, Kézai, a régi hagyományok a folytonos szokás szerint vezéreit, később királyait a nemzet minden tagja választotta, itt tehát névtelen ezen kifejezése alatt „principales personae“ nem a kapitányok és törzsfők, de az egész törzs értendő, — ennélfogva a tanácsbani részvét a főbb hivatalok feletti rendelkezés, nem a törzsfőket, de a törzsöket, illetőleg az egész nemzetet illette, oly tanácskozmány: consilium; a mely 200,000 emberből áll, nem vezéri tanács, de országgyülés. — Anonimus az ország intézményeit tulajdon százada világában

tünteti elő s mindenütt nemességet, magas aristocratiát, királyi hatalmat lát akkor, midőn még ez teljesen ismeretlen volt s a nemzet a felség jogokat osztatlan és korlátlanul önmaga gyakorolta.

Az ötödik pont szerint a fejedelem magát esküvel kötelezte a szerződés teljesitésére, ellenkező esetben átok alá vettetett, vagyis számüzetett. — E szerződés két oldalú; a fejedelem felelős volt; felelőségre a vezér csak országgyülés által vonathatott, mert ha valaki bünt követ el s ezért büntettetik, ott vádló és birónak is kell lenni, midőn egy hatalmas, egyesek jogait tiporja, az állam jólléte ellen működik, ily esetben csak az összes nemzet, melyben az állam mindenhatósága rejlik, itélhet. Államtanács — habár ez a nemzet főbbjeiből áll is, — az államfő megfenyitésére elegendő hatalommal nem birhat, a rendszeres országgyülések tehát már ennélfogva is elkerülhetlenek voltak.

Erre mutat a csiki székely cronica is, mely szerint: „A székelyeknél Árpáddal kötött vérszerződések 6-ik pontja szerint kettéhasitás volt azok büntetése, kik a fő rabonbán áldozatára, mely mellett a közgyülés tartatott, meg nem jelentek.“ Valóban, ha a magyaroknál az országgyűlések az állam szerkezet sarkkövét nem képezték volna, ily súlyos büntetés nem határoztatik a tulajdon gyűléseiken meg nem jelenő székelyekre.

A magyar nemzet minden tagja. lovas harczos volt, az államfők felségi hatalommal nem birtak, hivatalokat, birtokokat nem oszthattak, környezetöket túlsúlyra nem is emelhették, ennélfogva a nemzet minden fia egyenlő jogokkal birt, a kiváltságos nemesség, mely később a föld, a nemzet ura lett, csak az első király csinálmánya; eddig a szolgák osztályát csak az idegen foglyok s a csekély hazai bünösök képezték.

Világos ez az alap szerződés második pontjából, melyben a nemzet a meghóditandó országot közös tulajdonául tartotta fel, — e pont szavai ezek: „quidquid boni per labores corum aquirere possent, nemo corum expers fieret“ Ha a nemzetnél osztálykülönbség divatozik, nem használtatott volna ezen világos kifejezés „senki közülök = nemo corum“, — de egye-

nesen kimondatott volna, hogy a hóditott föld a nemesség tulajdona, vagy legalább szabályoztatott volna a birtok aránya; ez pedig ős történelmünkben sehol sem emlittetik.

Sőt inkább Kézai Simon az egyenlőséget cronicája 2-ik fejezetének 1-ső szakaszában tisztán constatirozza:

„A hunnok Seithiában laktokban, mint a fövény úgy megszaporodván az Úr hétszázadik esztendejében, egybegyülekezvén, magok között kapitányokat az az vezéreket, vagy fejedelmeket állitának, hogy együtt, egy szivvel foglalják el a nyugoti tartományokat s állitának magok közt egy Kádár nevezetü birót a Torda nemzetségből, ki a közhadi népet itélje, a viszálkodók pereit igazitsa, a gonosztevőket, tolvajokat s latrokat büntesse, ugy azonban, hogyha azon biró mértékletlen itéletet hozna, a község megsemmisithesse a vétkes kapitányt és birót, midőn akarja letehesse."

Mert azon törvényes szokás a hunnok, vagy magyarok közt Geiza vezér Taksony fia idejéig sértetlenül fel vala tartva; mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek, a kiáltók a táborban ily szavakkal gyűjték hadba a magyarokat: Isten és a magyar nép szava, hogy ez s ez nap, ez s ez helyen, kiki fegyverben pontosan megjelenjék, a község tanácsát és parancsát meghallani. Valaki tehát a parancsot — helyes okát nem tudva adni — megvetette, az olyat a seithiai törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állapotnak tette ki. vagy a köznép szolgaságába taszitotta.

Tehát az ilyen vétkek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól, különben, miután minden magyar egy apától és egy anyától származott, hogyan mondhatnánk az egyiket nemesnek, a másikat nem nemesnek, ha ily esetekért elmarasztalva nem lett volna.

A kunok, jászok, székelyeknél, kik a magyar faj egy-egy törzsét képezték, a feltétlen egyenlőség századokig felmaradt, ez szinte arra mutat, hogy a nemesség csak később, a királyi hatalom megalapitása, a magyaroknak István német zsoldosai, az idegen rabszolgák általi legyőzetése után hozatott be. Az

egyenlőség elve mellett bizonyit a rokon török faj belszervezete is, kiknél a nemesség ösmeretlen volt.

De ha a hóditás, a vándorlás hosszú tartamát, a harczosok nagy számát tekintetbe vesszük, lehetlen az egyenlőségben kételkednünk. A szolga urát csak kényszerből követi, kedvetlenül harczol, bizonyára ha a nemzetnek tekintélyes része szolga lett volna, ez urait Ázsiából Európába nem kiséri, nem harczol uraival, de az első kedvező alkalmat felhasználva, vagy az üresen elhagyott hazába szökik vissza, vagy szövetkezik az uraik által megtámadott oroszokkal, kik nem késtek volna őket szabad társokul fogadni.

Történetiróink szerint a magyar nemzet összes száma, midőn Magyarország határait átlépte, 1 millió lélek s ezek közt 215,000 harczosból állott; a rendes arányt tekintve az összes népség fele asszonyoknak, az 500,000 férfinak $^{18}/_{60}$ része harczképtelen, gyermek- és ifjúnak, $^{10}/_{60}$ része tehetetlen öregnek számitható; az öltözékek előállitásához szükségelt mester emberség ismét tetemes részt vett igénybe, úgy hogy ezek levonásával a harczképes rész 267,000 nél többre nem tehető, vagyis e szerint a szolgák száma férfiak és nőkben az összes népnek $^1/_5$-ét alig tehette; ezek az elitélt gyávák és nagy részt azon rabszolgákból állhattak, kiket a nemzet hosszas vándorlásában meghóditott, vagy kik a nemzethez mint pásztorok, mesteremberek önként csatlakoztak.

Az egyenlőség mellett harczol nagy törvénytudónk Verbőczy István véleménye is, ki az első rész 3. §. ezt mondja:

A nemesség a magyarok közt bejövetelekkor következésképen keletkezett:

Midőn a magyarok Scithiából családostól kiindulva, több országokat bekalandoztak, vezéreket választottak és a peres ügyek elintézése, a tolvajok, rablók és más gonosztevők megbüntetésére egy főbirót választottak, elhatározták, hogy midőn közügyek tárgyaltatnak, vagy had indittatik a véres kard, a magyarok sátraik és táborhelyeik közt hordassék körül s az országgyűlésen mindenki fegyveresen jelenjen meg. Ezen szokás egész Geiza koráig, sértetlenül megtartatott s e miatt sokan

parasztokká lettek, mert kik ezen rendeletnek nem engedelmeskedtek, ha kimaradásokat nem igazolták, vagy ketté vágattak vagy szolgává tétettek. Ez sokat szolgává tett, mi másképen lehetlen lett volna, mert mindnyájan egy közös a hunok és magyar törzsből származván, különben köztök úr és szolga, nemes, nemtelen és paraszt nem lehetett.“ — Verbőczy ugyan a vezéri korszak után 5 századdal élt, de ezen korban, midőn a történelem még gyermek korát érte, a hagyományok jobban megőriztettek s ennélfogva ő a nemzet multjáról is biztos tudomással birt, ezen nyilatkozat különösen nyomatékos azért is, mert azon korban iratott, midőn a nemességi előitéletek legerősebben tündököltek, a nemtelenséget szégyennek tartották, minélfogva Verbőczi részrehajlással távolról sem vádolható, másrészről mint müvelt, eszes, tudós férfiuról nem is feltételezhetjük, hogy nagy művébe alaptalan koholmányt vett volna fel.

Ha az osztálykülömbség nemzetünknél honos lett volna, bizonyosan a hóditók ez idegen fajokat is általánosan rabszolgává teszik, ez pedig nem történt, — mert a névtelen jegyző 37 f. szerint „Árpád vezér nemeseinek tanácsa és kérelmére a Nyitra vidékről hozott hűteleneknek — előbb tőlök esküt vévén, — külömböző helyeken földeket ajándékozott, nehogy valaha még hűtlenebbekké lévén, a Nyitra szélein lakó hiveinek ártsanak, és ezen örömében Hubát Nyitra és más várak főispánjává tette stb.

27. f. Erdély hóditásáról ezt irja: . . . Töhötöm vitézei Gyelót megölvén, a föld lakói uruk halálát látván, tulajdon magok jó szántából kezet adva, Töhötömet urukká választák, s azon helyen, melyet esküllőnek hivnak, hitöket esküvel erősiték.“

51. f. „Mén Marót Bihar várának elestét a hirmondóktól megtudva — nagyon megfélemlett, s Árpád vezérnek követei által megüzente, hogy országát Árpádnak, leányát Árpád fiának, Zsoltnak adja . . . Árpád pedig nemeseivel tanácsot tartva, Mén Marót izenetét megkedvellé, leányát Zsolt nejévé fogadta . . . . . megparancsolá, hogy Öcsöb és Velek vezérek a lakosok tuszokká tett fiait hozzák magokkal, s Mén Marótnak

adják át Bihar várát. Ezen hóditások egyezség által erősitettek meg, e szerint e lakosok birtokaikba továbbá is meghagyattak, igy csak az egyenlőség szellemétől áthatott nemzet cselekedhetett, bizonyára ha a nemzet nemességgel birt volna, ez a jó zsákmányt nem szalasztja el, s az idegeneknek több jogot a fajbeli szolgáinál nem adott volna.

Fel nem tehető, hogy Constantin császár, ki a magyarokkal közvetlen érintkezett, ha a Nemzetben osztálykülömbség létezik, e lényeges körülményt mellőzte volna; nem hihető, hogy a német irók kik nemzetünket, mint rablószörnyetegeket ecsetelték, ha a nemzet egy része szolga, ezt nem hallgatták volna el. Pilgrin osztrák püspök midőn Géza idejében a magyarországi keresztyénség állapotáról Romába jelentést tesz, megemliti az idegen rabszolgákat ha köztök magyarok is lettek volna, ezt nem mellőzi. — A nemességet az őskorra egyedül Béla király névtelen jegyzője tolja fel, de ő a vezérekben is fejedelmeket látott, oly korban élt, midőn a király, a papság a nemesség által a nemzet nagy része már le volt nyűgözve az őskort és intézményeit tulajdon kora világában fogva fel, a multról nem mint történetiró, de mint kiváltságos pap itélt, s minden harczosban nemest, a választott és lehető Törzsfőben örökös főnököket látott; — e tekintetben tehát állitásai, a régi viszonyokat helyesen felfogó Kézai Simon, Verbőczy és Constantin ellenében nyomatékkal nem birnak.

A nemzet alkotmányos életét biztositó Ázsiai rendelkezések 898-ban a pusztaszeri országgyülésen megerősittettek s *több czélszerü törvényekkel* bővitettek, az itt hozott törvények képezik alkotmányunk alapját, s a vezérek alatt egész I. Istvánig híven megtartattak. Ezek szerint a vezérség Árpád családjában megörökitetett ugyan, de az ország bel- és külügyeiről a nemzet rendelkezett, — a törzsök vidékenkinti elhelyezése itt rendeztetett, a nemzet határozta el a hadjáratokat; ezek vezetése azonban a fővezér joga és kötelessége volt, békét kötött, biráit a nemzet választotta, s a főbiró valamint a fővezér is az országgyülésnek volt felelős.

Az egész hóditott terület az összes nemzet által vétetvén

birtokba, egyesek ez időben magány földterülettel nem birtak, jövedelmök leginkább hadizsákmány és a marhatenyésztésből állt; a széles legelők tehát csak törzstulajdont képeztek (még e században is Pestmegye alsó részein a legeltetés majdnem korlátlan volt, ugy hogy a kőrösi, kecskeméti juhnyájak az alvidék határtalan rónaságán Szegedig, a Dunáig barangoltak). — A nemzet, midőn Árpád családjában a vezérséget megörökité, felségi jogairól le nem mondott, sem őt különös hatalommal nem ruházta fel, sőt hogy a vezérségi jog visszavonhatlan, örökös, kétségkivüli nem volt, kitetszik abból is, hogy minden vezér fiát utódául még életében megválasztatta. Árpád kiskoru fiát Zoltánt, a Mén Marót leánya eljegyzésekor, Zoltán Taksonyt szinte gyermekkorban választották meg; Zoltán fiának a vezérséget még életében adta át, Taksony Geizát, Geiza Istvánt szinte életükben választották meg; mindez, ha a vezéri méltóságot Árpád családja kétségkivüli örökös joggal birta volna, minden változáskor nem ismételtetett volna. A vezér felelőssége kitetszik a pusztaszeri szerződés 5 pontjából, mely szerint az alapszerződést megszegő vezér büntetése számüzetés volt: „si quis de posteris Almi ducis, et aliarum persenarum principalium iuramenti statuta ipsorum infrigere voluerit, anethemati subjaceat in perpetuum“ az anathema szó ugyan a keresztyén hivek társaságbóli kirekesztést jelent de a mult időkre alkalmazva ez csak számüzetést jelenthet, mert őseink keresztyének nem voltak, tehát e szó szoros értelemben az ős időkre nem is alkalmazható, a nemzet rendezett vallási szertartásokkal nem birt, a papság külön osztályt nem képezett, itt tehát anonismus korának azon szavát használta, mely idejében a legsulyosabb büntetést képezett, mert ki idejében a hivők sorából kizáratott, az menhelyet sehol sem talált, s az állam és társadalom minden jogai és kedvezményeiből ki volt rekesztve, vagyis valóságos számüzött volt.

A nemzet democraticus intézvényei egész Istvánig érintetlenül feltartattak, történelmünk ezen intézmények ellen egyetlen merényletet sem bir felmutatni, — kétségkivül a honalapitó Árpád, ki vitézsége, erélye által minden társai közt kitünt, ki

mit karjának erejével szerzett, azt eszélyessége által meg is erősitette, páratlan szolgálataiért földterülettel is bőven jutalmaztatott, hatalmát nevelte fiának a Mén Marót leányávali házasság is, mert ezen fejedelem minden birtoka a nemzet beleegyezésével fiaira szállott. Utodai hatalmát emelte a roppant zsákmány, melyet a Német-, Franczia- és Olaszországot folytonosan bekalandozó nemzet szerzett, miből a vezér a régi idők szokása szerint akár volt jelen, akár nem, tekintélyes osztalékot nyert. A vezéri család tehát gazdagsága, vitézsége, a család különösen a honalapitó Árpád iránti kegyeletnél fogva, erkölcsi tulnyomósággal birt, mit a két vezérnek a nemzet jogai iránti tisztelettelteljes magaviselete még fokozott.

A magyar nemzet németországbani kétszeres veresége után is szomszédai rémje volt, különösen a németeknek érdekében állt hatalmát megtörni; ez csak belviszályok s a keresztyén vallás által volt elérhető. — Geiza a harczias Taksony fia, gyáva, zord, gőgös s békeszerető volt, — a németek kiösmerve természetét, udvarába seregestül tódultak, a catholicus papság hozzá magát csakhamar beszinlette, ezek uralmi vágyait szitották s a vallás iránt közömbös nemzetnél elkezdék a keresztyénséget hirdetni, terjeszteni. Geiza a téritést pártolta, számos német nemest gazdagon megajándékozott; — fejedelmi hatalom után vágyva, ősei szokásainak ellenére — kik eddig a hazában nősültek — ő maga Micisláv lengyel herczeg testvérével lépett házasságra, István fiának Gizella Bajor herczegnőt jegyezte el. — A catholica vallás által, mely a fejedelmek iránt engedelmességet parancsol, meggyengült a nemzet függetlenségi érzete s a monarchia eszméje előkészittetett; a bajori házzali házasság által a vezéri család idegen támaszt nyert, — a számosan bevándorlott német lovagok által a nemzet keblében a nemzet iránt közönyös, érdekeivel ellentétes, kizárólag a vezéri családhoz ragaszkodó ellenséges haderő képződött. A nemzet hatalmát csak belviszály, a hatalomnak egy fejedelem kezébeni összpontositás által reményelve, a hatalmas rém, a magyar nemzet hatalmát megtörni mindent elkövettek Geiza uralmi vágyainak fokozására; — Geiza a papok téritését nemcsak pártolta, de

maga is keresztyén lett, — de látva a nemzet ellenszenvét, a catholicismus pártolásával felhagyott, sőt a keresztyén szertartásokat a régi valláséival is keverte, — s nem bírva elég erővel az államintézmények feldulására, István fiát vezérnek választatta; az ős államintézmények tehát — bár alattok az akna már megásatott, még épségben fentartattak.

II. FEJEZET.

Az ős alkotmány megbukik, a democrat intézményeket, a népfelséget korlátlan, a papság és nemességre támaszkodó monarchia váltja fel.

Geiza az utolsó vezér 997-ben meghalt, halála alkotmányos életünkben válságot idézett elő, fia István, a nemzet választottja Deodat püspök növendéke, a Bajor Gizella férje, Otto német császár rokona — a vezéri méltóságot keveselve — az ős alkotmányt a családja és nemzet között kötött kölcsönös szerződést ízenként szétszaggatta, a nemzet által gyakorlott felségi jogokat eli abolva a nemzettől, minden hatalmat önszemélyébe egyesitett, az egyenlőséget megszűntetve, kiváltságos osztályt alapított, az idegeneket, a hizelgő szolgalelkü magyarokat gazdagon megajándékozta, az ellenkezőket a korona, a papság és nemesség nyomorú szolgáivá tette, a catholicus papságot ajándékáival túlárasztva, lelkileg a nemzetet korlátlan urává tette. Oligarichiát alkotott, az idegenek és a királyi udvar tányérnyalóiból ezeknek anyagilag kezeibe oly hatalmat adott, melynek nyomása alul a nemzet csak százados küzdelmek után bontakozhatott ki; az országban megtelepült, földbirtokkal túlárasztott német nemesség az idegen elem által idegen nyelvet hozott az országba, az ország külpolitikájának idegen nemzetellenes irányát megalapitá, hatalmát idegen intézményekkel körözte, a nemzet haderejét, — a fegyvert az egész nemzet kezéből kiragadva, azt kizárólag a kiváltságos osztály

kezeibe adva — meggyengitette. A nemzet közszellemét — a nemzet egy részét birtokkal, hatalommal elárasztva, a másikat szolgaságra taszitva polgári és birtok jogaitól megfosztva — teljesen megmérgezte; ellentétes érdekeket alkotva a viszályt századokra megalapitotta, a papság, az idegen nemesség túlsúlya s a várszerkezet által a királyságot mindenhatóvá tette; a népfelség a nemzeti önkormányzat megszünt, helyét a királyi kényuralom foglalta el.

István a vezéri méltóságot elfoglalva, német testőrséget alakitott, számos német fegyveres lovagokat hitt be, ezeket gazdagon megajándékozta, idegen keresztyén rabszolgáit felmentette, azáltal tekintélyes haderőt alkotott; a német nehéz lovasság, mely a magyarokkali harczok alatt alakult, ez időben a könnyü magyar lovasság felett fölényel birt; a testőrség idegen kalandorokból állott, kiknek István győzelme életkérdés volt; a felszabaditott idegen rabszolgákat az önfentartás és hála kötelékei füzték jóltevőjök, a keresztyén Istvánhoz, — katonai hatalmát megalakitva, parancsolólag lépett fel, az egész országban megrendelte az idegen rabszolgáknak önkényileg megalapitott váltság-dij melletti szabadon eresztését és a keresztyén vallás országos felvételét

A rabszolgák felszabaditása magasztos eszme volt, mert a rabszolgaság minden időben embertelen igazságtalan intézmény, szenyfolt volt az emberiségen; a szeretet, emberiség, erkölcsiség és jogtiszteleten alapuló keresztyén vallás az észt és szivet sokkal inkább kielégité babonás ősvallásunknál, de az ős idők fogalma szerint a rabszolga hadi zsákmányként urának tulajdona, birtoka egy részét képezte, mi felett csak ura rendelkezhetett, még jelen fogalmaink szerint is a tulajdonba vágó ügyekről csak az állam intézkedhet, István az államot mint vezér nem képviselte, nem uralkodott, még a hatalom köréhez tartozó honvédelmi és hadügyekben is felelős volt a nemzetnek, s felettök csak a nemzet beleegyezésével rendelkezhetett; a rabszolgák kényszeritő felszabaditása tehát a tulajdon megtámadása a pusztaszeri alapszerződés II. pontja önkényes megsértése volt; a hit egyéni meggyőződés, ezt szabad polgárra ráparancsolni

jogtalanság, ki polgártársainál tisztább fogalommal bir, kivált ha a nemzet élén áll kötelessége a tömeget meggyőződéséről az ész fegyverével meggyőzni, de nem jogosult, meggyőződését szabad polgártársára ráerőszakolni, az ős vallás nemzeti tulajdon volt, mi felett csak az országgyülés rendelkezhetett meg az ős kor sötét fogalma szerint is, midőn tehát a felelős vezér önkényileg országgyülés nélkül a rabszolgaságot és az ős vallást eltörülte megtámadta a népfelséget, az egyesek tulajdon és erkölcsi jogait.

Szenvelgő történetiróink, István rendeleteit emberiség szempontjából itélve, őt émelygésig magasztalják, pedig a rabszolgaság eltörlése s a keresztyénség csak államcsinyi ürügy volt, a keresztyénséget a nemzet még Európában megtelepülte előtt ismerte, sőt némelyek azt fel is vették, — a magyarok a chazárokkal mint véreik és frigyestársaikkal sokáig szövetségi viszonyban álltak, sőt ezeknek egy része hozzájok csatlakozott, ezekről pedig Ebu Hankal 10. századbeli arab utazó ezt irja Szalay szerint: „a chazár birodalomban mozlimek, zsidók, keresztyének és bálványimádók egyiránt viselhetnek hivatalt; a lakosok kisebb része zsidó, a nagyobb rész mozlim és keresztyén. Ciryl a 9-ik század első felében a byzantis udvartól a chazár birodalomba küldetett s ott több évig sikerrel müködött, igen hihető tehát, hogy a csatlakozott chazárok egy része is keresztyén volt. A magyarok vallási türelme mellett bizonyitanak Pilgrin püspöknek a pápához 973-ban intézett szavai: „5000 magyart megkereszteltem, számtalan keresztyén rabszolgáknak, kik eddig a vallás jótéteményeiből kizárva voltak (értsd papok hiánya miatt) gyermekeik megkeresztelésében a keresztyén papokat nem akadályozzák, a vallási szertartásokat nem gátolják, úgy hogy, habár a nemzet még pogány — azért a papokat nem akadályozzák és a pogányok a keresztyénekkel békésen együtt élnek, a keresztyénségre e nemzet meglévén érve felkérem szentségedet, méltóztassék több püspökségek felállitását megrendelni, mert én ily nagy területen eleget nem tehetek.“ — 948-ban Bulcsu kapitány az ország főembere Constantinápolyból, mint keresztyén tért vissza, — Gyula erdélyi kormányzó kö-

vette őt, nem csak kikeresztelkedett, de Hierotheus barátot a keresztyénség terjesztésére magával hozta; — mindezekből kitetszik, hogy a keresztyénség terjesztésére István által alkalmazott szigor felesleges s csak ürügy volt a nemzet leigázására.

Hogy a rabszolgaság megszüntetésének rugója nem emberiség, de hatalomvágy volt, kitetszik onnan is, hogy midőn István a nemzet nagy részét szolgává tette, megmentett néhány ezer idegent, kiket a nemzet fékezésére felhasznált, rabigába fűzött százezreket s ezek szabadságát, az emberiségért rajongó I. István hosszu uralma végén, midőn már az ős vallás nyomai is eltüntek, midőn a korona és oltár előtt az egész nemzet meggörnyedt, még akkor sem adta vissza; bár a felvidéki tót lakosság már századok óta keresztyén volt, daczára vallásának — a legyőzött magyarokkal egyenlően szolgaságra kárhoztattak, s egyrészük a papságnak adományoztatott.

Gyula, Erdély kormányzója, István rokona már régen a keresztyén hitre tért és mégis, mert nemzeti alkotmányos érzelmeket táplált, kegyes öcscse által nem csak méltóságától fosztatott meg, de örökös fogságra vettetett.

A szabadság zászlaját István bitorlása ellen 998-ban Koppány somogyi törzsfőnök emelte fel, hozzá gyülekeztek a függetlenség hivei, az idegen elem ellenségei, az ős vallás követőinek egy része; — István körül sereglettek a Geiza és István alatt az országba letelepedett német kalandorok, a keresztyén magyarok, a felmentett idegen rabszolgák, István zsoldosai, a magyarokból mindazok, kiket az Árpádház iránti kegyelet elvakitott, kiket a gazdag István kincsei és igéretei által megnyert, az Árpád házzal közvetlen érintkezetben levő törzs tagjai; — a nemzet nagyrésze a döntő csatát, melytől szabadsága függött, keleti indolentiával távolról nézte. — Koppány Veszprém várát támadta meg, István zsoldosaival elibe ment, a vezérséget Wasserburgi Venczelre bizta; mindkét részről elkeseredéssel harczoltak, Koppány serege a szabadságért, István a koronáért, udvaronczai zsiros uradalmaikért, a felszabadult idegenek létekért vivtak; a vesztőfél irgalomra nem számithatott. A

német nehéz lovasság tulsúlya döntött, Koppány Wasserburgi Venczel által megöletve, a magyarok szétverettek; István az ország, a nemzet ura lett, Koppány holtteste 4 darabra vágatott, diadaljel és rémképül Esztergom, Fejérvár, Győr és egy erdélyi vár falaira tüzetett. — A történelem még mai napig is dicsérettel halmozza a győzőt s gyalázattal tetézte az elestet; a régi történetirók nagyravágyással vádolták Koppányt, mert a nemzet jogai mellett harczolt, ráfogták, hogy Geiza özvegyét elakarta venni, hogy ezáltal a vezéri méltóságot magához ragadja, de ezek hirdetői mind papok és idegenek voltak, kiket a cast szellem a fanatismus, az érdek elvakitottak, Koppány és koráról még hagyomány sem maradt fel, őt tehát csak az általa képviselt elvek, érdekek, Istvánt a győzelem utáni cselekményei szerint itélhetjük meg. — Koppány a tulajdon, a népfelség védelmére emelt fegyvert, ha győz, legfeljebb is vezér lesz, vagyis első felelős főnöke a nemzetnek, az idegen kalandorok kiüzetnek s a nemzet osztatlan ura marad hazájának, a keresztyénség talán évekig feltartóztatik, de nem záratik ki, mert a nemzet reá már úgyis megvolt érve, már Geiza alatt is tetemes haladást tett s általánosan csak azért nem fogadtatott el, mert István a nemzetre reá erőszakolta s az erőszak elleni dacz a szabad magyarnak minden időben egyik fő jellemvonását képezé, midőn István Koppányt leverte, nem félhetett boszútól, ha tetteinek indokát csak a vallás és emberiségérti rajongás és nem hatalomvágy képezi, megelégedhetett volna a rabok felszabaditása a keresztyén vallás terjesztésével, kötelessége lett volna ezt az országgyűlés elé terjeszteni s rendeleteit általa szentesiteni, — ő megszüntette az országgyüléseket, a birói hatalmat magához ragadta, az ország területének egy részét magának foglalta el, egy részét a papságnak, német zsoldosainak adományozta, a nemzet nagy tömegét szolgaságra taszitotta, vagyonától, emberi jogaitól megfosztotta, a pápától nyert trónját idegen intézményekkel környezte; a tények tehát a győző ellen s a legyőzött mellett szólanak.

Korunk történet irói Engl kivételével a királyság fényétől elvakitva, régi pártos, korlátolt történetiróink által félrevezetve

István eljárását mint politikai szükséget, s őt mint a nemzet alkotóját megszilárditóját tüntetik fel, az téves felfogás. Magyarország hadereje a vezérek alatt 216000 harczosból állott a német országban szenvedett hiányt a hosszas béke alatt felnőtt nemzedék kipótolta, ezen tekintélyes haderő — István intézményei által a szolgaságra taszitott tömegtől a fegyver elvétetvén felinél is kevesebbre olvadt; mert daczára a roppant koronajavaknak, melyek jövedelmeiből a korona számos zsoldosokat tarthatott a várjobbágyok és nemességgel együtt a magyar haderő 100 ezernél feljebb soha sem emelkedett, vagyis az ország hadereje felinél is kevesebbre olvadt. — A vezérek alatt a viszály és erőszakoskodás ösmeretlen volt, mert minden magyar egyenjogu, anyagilag is egyenlő lévén, pártok nem alakulhattak, mig István által a papság túlsúlylyal ruháztatván fel, az idegenek terjedelmes birtokokkal ajandékoztatván meg, az oligarchia megalapittatott, ez a népet folytonosan zsarolta, ez által elégedetlenséget támasztott, egymással küzdött, gyakran feltámadt a királyság ellen, sokszor idegenekkel szövetkezett, a pártoskodás magva elvettetett, az egységet folytonos viszály váltotta fel, a nemzet erkölcsileg gyengült, — Magyarország ez időben leghatalmasabb katonai állam volt, nem igen félhetett tehát attól, hogy keresztyén szomszédjai ellene keresztes hadat inditanak, mert ezek örültek, ha a keleti oroszlány szunnyadt, de nem is voltak félelmesek, mert Francziaország távol és több apróbb államokra volt oszolva; a pápai hatalom még ekkor gyönge, Németország már ekkor is számtalan kis tehetetlen fejedelemségből állott, császárjai Olaszország felé terjeszkedtek, a németországi szlávok meg teljesen leigázva, kiirtva nem voltak, támadás esetére a magyar nemzet ezek segélyére, sőt az olaszok támogatására is biztosan számithatott; — II. Boleszláv cseh herczeg mellék tartományaival volt elfoglalva, Lengyelország még nem egyesült, ennélfogva nem volt félelmes ellen; Basilius görög császár roskatag trónját a bolgárok, szerbek, horvátoktól alig birta megvédeni, a magyar állam tehát biztosan nyughatott szomszédaitól, mert hatalmasabb volt bármely egyes nagy államnál, ezeknek érdekei

ellentétesek voltak és igy ellene nem is egyesülhettek, a nemzet polgárisodása, nomád életének az európai államélethezi átalakitása, szervezése, a keresztyén vallás elfogadására elég ideje volt; a keresztyénség, ha István államcsinját el nem követi, talán lassabban, de okvetlenül bekövetkezik, mert a polgárisodás ellenállhatlan erővel bir; nemzetünk — habár müveletlen volt is, — de minden időben sok gyakorlati tapintat, kitünő józan ésszel birt: a keresztyén vallás csak időkérdés volt.

A köztársasági szerkezet hihetőleg teljes épségében soká fel nem tarthatta volna magát, mert Árpád családja a számos hadjáratok által rendkivül meggazdagodva, minden törzsfőnöknél hatalmasabb, a vezérség a családban örökre biztositva volt; a nemzet a honalapitó hős fajához kegyelettel ragaszkodott, a keresztyén vallással a monarchia mindenütt megalakult; ha a nemzet a nomád élettel felhagyva megtelepül s szomszédjai példájára a fö dmivelést felkarolja, mit megszaporodván tenni kénytelen lett volna: önérdekében kényszerül belkormányzatát összpontositani, a monarchia tehát — habár később is — de létesül István önkénye né kül is, de létesült volna idegen elem, hierarchia, aristokratia és szolgaság nélkül; vagyis osztálykirályság helyett nemzeti királyság i alakul.

István, a győző jogát korlátlanul felhasználva az ország területe tekintélyes részét korona uradalmak s várbirtokká alakitotta: gazdag püspökségeket alkotott s az egész ország jövedelmének tizedét a föld termékei és barmokból a papságnak; az Europai államok példájára a só és érczbányák t a korona számára elfoglalta, a vám, vásárjogot, halászatot, korcsmajogot királyi haszonvételeknek nyilvánitotta, magát az ország egyedüli tulajdonosául állitva fel, az ország területét az ország lakosai között önkényileg osztotta fel s e végett birtokkönyvet hozott be, a lakosság falukbani megtelepülését elrendelte.

Udvarát a német udvar példájára szervezte, az ország minden lakosa feletti biráskodást magához rántotta, ezt a nemesség felett az évenként Fejérváron tartott törvényszéken személyesen, a várnépek és szolgák felett várispánjai által gyakorolta A törvényszékek szabad ég alatt tartattak, az idézés

a főbb birák részéről pecsét által, az alsobbakéról közkiáltók által történt.

Az országot katonai, közigazgatási törvénykezési, pénzügyi tekintetben megyékre osztotta fel, megyénként várispánokat nevezett ki, ezek őrködtek a királyi várak felett, ügyeltek a közbátorságra, rendelkeztek a várjobbágyokról, vezérletök alatt katonáskodott a várjobbágyság, ítéltek ezek és szolgák felett, ők kezelték a váruradalmakat, miért is a jövedelem $^1/_3$-ada az övék volt, ők szedték be az adót s voltak a városok főnökei.

A nemzet 5 osztályra osztotta:

1-ső volt a papság, ez adót nem fizetett, külön önálló bírósággal birt, világi törvényszék elé nem idéztetett, ellenében a világiak tanuskodása érvénytelen volt; egyházi ügyekben a főispánok köteleztettek őket támogatni, háborúban tartoztak személyesen megjelenni.

2. A nemesség, vagyonáról szabadon rendelkezett, közvetlen birája volt a király, vagy helyettese a Nádor és országbiró, a király felhivására tartozott a táborban fegyveresen megjelenni s őt hadjáratiban követni, birtoka adómentes volt, csak tizedet fizetett a papságnak. a szolgák ellene nem tanuskodhattak.

3. A várjobbágyok, ezek közép állást foglaltak el a nemesek és szolgák közt, a királyi várak területén laktak, kötelezettek a várak felett őrködni, azokat jókarban tartani, adót fizettek, a király, illetőleg a várispán parancsára tartoztak fegyveresen megjelenni a táborban és katonáskodni; fegyverrel a főispánok által láttattak el, birájok a főispán volt, ha ez azonban igaztalanul ítélt, felelőség terhe alatt a királyhoz feljebbezhettek.

4. A városok német telepek voltak, közvetlen a várgróf alatt állottak, magok választották hivatalnokaikat, lelkészeiket, peres ügyeikben tulajdon tisztviselőik ítéltek, még pedig eredeti hazájokban divatozó törvényeik és szokásaik szerint, adóba csekély, szabadság leveleikben megszabott összeget fizettek, katonát szinte annyit állitottak, a mennyire szabadság levele-

ikben kötelezteték; a királyt, ha nállok mulatott, kötelezteték megvendégelni, minden újév és menyegzőjekor ezüst ékszerekkel megajándékozni.

5. A szolgák, ezek sem földbirtok sem személyes szabadsággal nem birtak, uraik eszközei voltak, dolgoztak másért, adóztak mindenkinek, tanubizonyságot uraik ellen nem tehetve életök és vagyonuk ezektől függött. — A nemzetnek nagyrésze István által szolgaságra taszittatott, szolgák lettek azok, kik Koppányhoz csatlakoztak, kik ős hitökhöz ragaszkodtak, a szegényebbek, ügyetlenebbek kik az idegen udvaronczok kegyeit megvásárolni nem birták, a régi lakosok; — a reánk maradt történelmi müvek István rendeletei szerint ugyan szolgaságra csak azok taszittathattak, kik a keresztyén vallást el nem fogadták; de ez ellen szólt a szolgák rendkivüli sokasága és az, hogy ezek nagyrésze magyarok és keresztyén szlávokból állt; — régibb cronicáink, legendáink szerint Istvánnak csak a dunántuli vidék szegült ellen s ez hihető is; mert a nemzet tömegét István zsoldosai, megvásárolt magyarjai és idegen rabszolgáival képtelen lett volna leigázni, daczára ennek mégis a többi részeken is a rabszolgák ép ily tömegben voltak, mint Dunántúl; ezen rabszolgák nagyrésze magyarok voltak, pedig mint már eléb Kázai után bebizonyitottam a magyar rabszolgák száma csekély, a belföldi szlávok már a magyarok bejövetelekor keresztyén volt, ezek se Istvánnak nem állottak ellent és igy szabadoknak kellett volna maradniok, pedig bár a tatár, török dulásoktól ezen vidékek igen keveset szenvedtek, Nográd, Gömör, Hont, Bars, Abauj, Ung, Bereg felső vidékein, Sáros, Szepes, Liptó, Turocz, Árva, Zólyom s Trencsinben a nemesség mindenkor csekély számu volt, miből kitetszik, hogy nemcsak a régi rabszolgák hagyattak meg nyomorú sorsukban, nemcsak az ős vallás követői tétettek azzá, de rabszolgák lettek mindazok, kik magukat védeni nem tudták, kikre az udvaronczok, a megnyert főbb magyarok áhitoztak, kikre Istvánnak szüksége volt, hogy feláldozásokkal a nemzet erélyesebb részét terveinek megnyerje.

A magyar nemzet nagyrésze nem vallási rajongás, de

kényuralmi politikából tétetett rabszolgává. — 200,000 harczos ellenében István német zsoldosaival trónt nem alapithatott volna; megkellett tehát a nemzetet oszlatni; a főbbek, vitézebb, erélyesebb érdekeit ellentétbe kellett hozni az ügyetlenebb, gyávább tömeggel; a trónhoz kellett az érdek kötelékeivel kötni a félelmesebb, erélyesebb részt, a fényes szolgákat elvesztett jogaikért hatalommal kellett kárpótolni, — Ha a nemzet meg nem oszlik, ha kezéből a fegyver el nem vétetik, a tömeg az első alkalmat felhasználta volna a kényuralom megdöntésére; a rabszolgaság által azonban minden kisérlet lehetetlenné vált, — a Törzsfőnökök, az ügyesebb töredék, mely a nemzet kis részét képezte, István által gazdag területtel ajándékoztatott meg, ezáltal érdeke a királyéval azonosult, mert ha a kifosztott tömeggel egyesül; szabad lett volna ugyan, de aránytalan birtokai elvétetnek; ha a nemzet jogaiba visszalép, csak erkölcsi vezetője lehetett volna a tömegnek, mig a rabszolgaság által szolgáinak határtalan ura lett.

A tömeg vezetői, erélyesebb, jellemesebb tagjaitól megfosztatva, lassanként megszokta az igát s mert hajdani hasontársai mostani uraitól közvetlenül legtöbbet szenvedett s tehetlenségében bajai enyhitését csak a királytól várhatta, feledve szerencsétlenségének okát bizalommal fordult a trónhoz, mely távolban éltető napként tünt fel. — A várjobbágyság, mely sem szabad, sem szolga nem volt, félve a szolgaságot melybe jut, ha az ország gazdagsága felett rendelkező, a fegyveres nemesség, az idegen zsoldosok által támogatott trón ellen szövetkezik, közvetlen vezérei a várispánok szigorú őrködése, a fegyelem hatalma által keblében minden szabadabb érzelem elfojtatván, reménylve, hogy hűsége által a kiváltságos nemesség soraiba emelkedik, ragaszkodott a trónhoz, mely csak félszolgává alacsonyitotta — A régi lakosság gyáva, puha nép volt, tőle a király nem félhetett, szabadnak ezt István csak azért sem hagyhatta, mert a büszke magyart hiusága végletekig viszi, ha látja, hogy az általa meghóditott hazában csak ő a szolga, s azok, kiket ő emberiségből, kegyelemből szabadnak hagyott, a hatalom szava által fölibe emeltetnek, — szolgákká kellett

tehát lenniek, mert tőlök félni nem lehetett, de leginkább azért, mert ha szabadon hagyatnak ez által a Corona, a papság, a német kalandorok, az ujdonsült magyar nemesség zsiros falattól fosztatik meg.

István minden hatalmat önszemélyébe összpontositván, az országgyüléseket megszüntette, helyettök német szomszédjai példáján országtanácsot alkotott, mely az udvar főbb hivatalnokai a nádor, országbiró, a főpapság, az udvar környezete és azon várispánokból állott, kiket erre a király meghitt, vagy kik esetlegesen az udvarnál voltak. — ezen tanács határozati joggal nem birt, tanácsot adhatott, vitatkozott oly ügyekben, melyekben véleménye a király által felkéretett, de a határozati vagyis törvényhozási jogot kizárólag a király gyakorolta. — A Fejérváron évenként tartott törvénynapok országgyüléseink jellegével nem birtak, megjelenhetett ugyan ott minden perlekedő nemes, ügyeinek elintézését kérhette, de itt a közügyek nem vétettek tanácskozás alá. — Ezen törvénynapokon az ország nem országgyülési határozatokat hozott, mutatja a törvény eredetét constatirozó előszó: „... et quoniam unaquaeque gens propriis utitur legibus, ideirco nos quoque dei nutu nostram gubernantes monarchiam, antiquos et modernos imitantes augostos, decretali meditatione nostra statuimus genti,... decrevimus in sequentibus suburnavimus lineas," ebben ez mondatik „.... minthogy minden nemzet tulajdon törvényeivel él, ennélfogva mi is Isten parancsai szerint kormányozván országunkat, követve a régi és jelenlegi uralkodók példáját, meghagytuk nemzetünknek", ezen szavakból világos, hogy a király a nemzet megkérdezése nélkül rendelkezett s az országgyülések István törvénye II-ik könyv 2. §. ezen kitételéből: „consensimus igitur petitioni totius senatus," a senatus itt határozottan Országtanácsot jelent, mert hol az egész nemzet vagy az ezt képviselő nemesség értetik, a nobilis-ek vagy megemlítettnek vagy populus, vagy Congregatio totius Regni használtatik; a Nyitrai püspökséget 1006 alapitó okmányában ugyan ezen kifejezés fordul elő; „de castro Nitra Capitulares quam Regis et Regnicolarum conventiabus e. t. c. statuis secundum

locum teneant, ez ugyan Országgyülésre mutat, de valóságosan csak országtanácsot jelent, mert ha országgyűlések lettek volna, akkor a Törvényben is hason kifejezés használtatott volna. — Midőn tehát későbbi időkben a nemzet a Szent István alatti alkotmányos szokásokra utalt, akkor az őt vezérré választó gyűlést értette, melyben Hartvic püspök és István kisebb legendája szerint (favore principium et plebis in patris solium provectus) az egész nemzet résztvett.

Az utókor leginkább tévútra vezettetett Istvánnak Imre fiához intézett atyai intései által; ezen utasításban valóban magasztos eszmék foglaltatnak; ha Istvánnak kormányzata ezen elvekkel nem ellenkezett volna, meghajlanánk a korát túlszárnyaló nagy férfiú előtt, sőt még ha ezen eszmék eredetiek s valósággal István eszméit foglalnák magokban, fátyolt vetve tetteire, úgy tekintendők mint egy tévedt, de valódilag nagy férfi hattyúdalát, kit a hatalom fénye elkábitott, de vénségében megtért és fiát figyelmeztetni akarta a hatalom örvényeire; — de e hírhedt intés valamint István összes intézményei csak idegen utánzás s Károlynak Lajos fiához intézett utasításainak hasonmása; tiszteletet ezért tehát a majmoló nem érdemel.

István intézményeit a Coronával tetőzte be, — a Magyar nemzet a fényt és ragyogást mindig szerette, a gyengéket elkábította, az új méltóság fénye, a hatalom jelvénye pótolta a hiányzó jogot, a királyi palást elfedte a nemzet vérző sebeit. — Coronát ez időben a Német császár és Római pápa osztogattak, a Német császár ajándékáért hűbéri szolgálatot követelt. István büszke volt meghajolni egyenjogú Fejedelem előtt, habár a nemzetet megtörte is, átallotta magát és Nemzetét idegen Fejedelemnek alárendelni, folyamodott tehát a pápához, ki ódon fogalmak szerint Krisztus helytartójának tartatott, ki ennél fogva leginkább fel volt jogosítva coronát adni a Keresztyén Fejedelmeknek, kik magukat a keresztyén vallás divatos fogalma szerint Isten képviselőinek tartották; a pápai corona azért is czélszerűbb volt, mert a pápaság világi hatalma még ekkor igen csekély lévén a pápa a coronához feltételeket nem köthetett. — II. Silvester pápa István követeit szivesen fogadta s

1000 év Mártius 27. coronát küldött s örömében az egyház felett Istvánt nagy hatalommal ruházta fel. 15-ik Augusztusban Esztergomban a főbb nemesség és papság által környezve magát királyá coronáztatta, — a coronázás akkor még puszta szertartás volt, fontosságot csak II-ik András alatt nyert, ki első kötelezte magát az Ország törvényei megtartására.

István 40 éves uralma alatt az alkotmányos élet szünetelt, a király neve alatt a Németekből álló főpapság és főnemesség uralkodott. Vazul unokaöcsét a Királyné megvakittatta, András, Béla, Levente unoka öcsei, kik a nemzettel rokonszenveztek, idegen földre menekültek, fia Imre meghalván, az ország akarata, az alapszerződés mellőzésével Árpád fiágát kizárva, örökösének Velenczei Péter unokaöcsét nevezte, kit már előbb német testőrsége vezényletével bizott meg s ki idegen Országtanácsosának rokonszenvét, mint idegen teljes mértékben birta.

III. FEJEZET.

István intézményei.

István a régitől teljesen különböző uj államot alkotott, a királyságban öszpontositott minden hatalmat, ez volt a nap, a hatalom jelvénye, az igazság és kegyelem forrása, — a nép fékezése — az corona fényének emelésére felállitotta a Hierarchiát és nemességet, ezek ellensulyozására alkotta a várjobbágyságot, mely közvetlen a koronától függött, tekintélyes fegyveres erőt képezett.

Az ország területének felosztásakor a korona számára roppant terjedelmü uradalmakat tartott fel, úgy hogy mint földbirtokos is az ország a nemzet többi osztályai felett túlsúlylyal birt, hatalmát növelték a várjobbágyok, a szolgák által fizetett adók, a bányák, az országos és belvámok jövedelmei. A koronának kiadásai csekélyek voltak, mert a várakat a várjobbágyok tartották fel, a rendőrség, közigazgatás költségei a várjövedelmek $^1/_3$-ából, az igazságszolgáltatás a birságokból fe-

deztettek; az ország védelmére a nemesség személyesen volt köteles felkelni, s még az ország határain kivül is önköltségén katonáskodott; háboru esetében tehát a koronát csak a várkatonaság élelmezése terhelte. A főispánok a várjövedelmek $^1/_3$-ából fizettettek, a korona kiadásai béke idején tehát egyedül csak az udvartartásra szoritkoztak, de ebben is segittetett a városok és nemesség által, kik a nálok mulató királyt kötelezték ellátni; ezen jogát a korona nem csak használta, de sokszor vissza is élt vele, úgy hogy ez már András alatt terhes adó nemet képezett s a nemességnek ettőli felmentése az aranybulla egyik főpontját képezte.

A király nevezte a papságot a hivatalnokokat a nádortól kezdve a közkáltóig, a hivatalnokokat bármikor elmozdithatta, a nemzetnek felelőséggel nem tartoztak, annálfogva teljesen a királyi kegytől függve a hatalom vak eszközeivé sülyedtek, a király hozta a törvényeket, ő hajtotta végre; István törvényeiben nem csak személyét tette szentté és sérthetlenné, de még az udvar tagjait kölcsönös ellenségeskedésre ingerlőkre is, drákói büntetéseket szabott a keresztyénség védelmére hozott törvények bő ürügyöt szolgáltattak a legkeményebb büntetésekre, pap ellen világi nem tanuskodhatott, könnyü volt bárkit is, mint pogányt elitéltetni, — a király hozta a törvényt, a király itélt, a polgárok élete és vagyona hajszálon függött, egyesek ily hatalom ellenében nem nyilatkozhattak, — de a részletes mozgalom is lehetlen volt, mert a várakat — a német kalandor lovagok által épitett kevés várkastély kivételével — a király birá, a fegyveres várkatonaság felett a nagy részt idegen várispánok rendelkeztek, ennélfogva a megyei mozgalom nem birva támpontúl a nemzet erejét, nem összpontosithatta, minden támadás lehetlenné vált.

A korona korlátlan hatalma százados bonyodalmakat okozott. István utódai korlátlan urak lévén, a nemzet kincsét haszontalan hóditások, nyomorú kegyenczekre pazarolták, a várispánok valóságos proconsulok a korona jövedelmeit hütlenül kezelve nagyon meggazdagodtak; a nemességben feltámadt a nemzeti jogok öntudata, az elégedetlenség nőttön nőtt, a hűt-

len kezelők, hogy a vihart fejökről elháritsák, egyenetlenséget támasztottak a királyi család közt, az udvar a haza örökös ármány és fondorlatok tüzhelyévé vált; a korona anyagi hatalma azonban tulságos lévén a nemzet jogaihoz csak II. András alatt juthatott, de a küzdelemnek az aranybulla sem vetett véget, mert a százados pazarlás daczára a korona mégis túlsúlylyal birt, királyaink adott szavakat a vész elmultával megszegve, ismét a kényuralmi térre léptek, bőven szórva az ország vagyonát, pártot alakitottak, a küzdelem a nemzet közt Geiza, László, III. Béla, V. István, Nagy Lajos kivételével folytonosan tartott, mig végre a folytonos küzdelmek által kimerült nemzet a királysággal együtt Mohácsnál elveszett.

Mindez nem történik, ha István a korlátolt hatalommal megelégedve, a nemzetet a koronával örökös ellentétbe nem helyezi, ha roppant uradalmai által utódaira kifogyhatlan lélekvásárlási bányát nem hágy, — mert a magyar faj habár büszke, ingerlékeny, de fejei a haza iránt minden időben kegyelettel viseltetett, s a forradalom terére csak kényszeritve lépett; mutatja ez a vezéri időszak. A nemzet 100 év alatt csendesen és nyugodtan élt, mert jogai tiszteltettek; I-ső László, I ső Lajos dicső uralma alatt a fejedelem szava isten szava volt; mert ők a nemzeti akarat előtt meghajoltak, s hatalmokat csak jóra, nemesre használták; tisztelték a nemzet és polgárai jogait és jólétét, hosszas uralmuk alatt nem találkozunk egyetlen ellentállási kisérlettel sem, halálokat az egész nemzet meggyászolta, emlékük még most is minden keb lben él. A forradalmakat te hát nem a nemzet pártoskodó jelleme, de a királyok visszaélései idézték elő; ezen visszaélés oka nem annyira a királyok személyisége, mint a királyság előnyös helyzetében rejlett. A király volt a hatalom és gazdagság kutforrása, körüle gyülekezett a nagyravágyók serege; a gyenge, az elkényeztetett előtt kedvesebb lévén az alázat és hizelgés, mint az igazság szava; hizelgéseikkel azokat elbóditák, elhitették vele, hogy ő alattvalói vagyona, becsülete, élete felett rendelkezik, növelték szenvedélyeit, s mig a király szenvedélyei által elragadtatva élvezett, ők a nemzetet pusztitották s midőn a

nemzet gaz tetteikért elégtételt követelt: a királyi mindenhatóság palástja alá bújta, elhitették vele, hogy ő az egyedűli ur, ki isten földi képmása, s ki vele és szolgáival ellenkezik, isten ellen vét; — a hazugságok által elvakitott félisten, magáévá tette a nyomorúk ügyét, hivatalokkal, gazdagsággal halmozta, harczolt értök, kiket ha jól ismer, ön maga huzatta volna fel a legmagasabb fára. — Ez a korlátlan uralmak hü és minden időben ismételt képe; ez ellen egyedüli óvszer, a hatalom korlátozása. Az ember természeténél fogva önző és büszke; ha hatalma korlátlan, vágyai vezetik, minden ellentállást bünnek tart, környezetének érdeke ellen van, kötelessége hibáira figyelmeztetni, nem ismerheti önhibáit, szenvedélyei gyakran erény szinében tünnek fel, elvakitva nem gondol a jövőre; ellenben ha hatalma korlátolt, ha tetteiért felelős, kénytelen a nemzet szavát meghallgatni, szokásait, jogait tisztelni, önérdekeit a nemzetével azonositani; egy élet alatt nem pazarolhatja el a jövő nemzedék vagyonát, nem követhet nemzet ellenes politicát, az igazság szava, a nemzet nem lévén előtte elzárva, tanácsosait a nemzet jelesbjeiből választhatja, a nemzeti akarat végrehajtója lévén, nem kénytelen trónja körül pártokat alkotni, helytelen tetteiért a közvélemény tanácsosait sújtja, ennélfogva ezek önérdekökben is óvakodnak rosz tanácsot adni, önállólag nem intézkedhetve, kénytelen magát a többséghez alkalmazni, válságos időkben a tömegre feltétlenül számithat, mert a nemzet hozzá nem a félelem; de az érdek kötelékeivel van füzve, bukása nemzeti csapás; a korlátlan uralom ragyogóbb ugyan, mert a korlátlan fejedelem rögtönözhetve, az eseményeket jobban felhasználhatja, ennélfogva hóditás terjeszkedésre alkalmasabb; de a nemzet jóllétét nem fény és dicsőség, de szabadság és anyagi jóllét képezik; a háború szükséges rosz, midőn elkerülhetlen szükség, korlátolt uralom mellett is ép oly sikerrel vihető, mint a nélkül; ha a király kitünő egyéniség, ha a nemzet szerint müködik, nemzetére mindég számithat, mert a tömegre már maga a királyi hatalom és fény rendkivüli varázst gyakorol, a hegytetőn diszelgő fa mindig magasabbnak látszik a sík föld termékeinél; — a távolság elfödi hibáit, a tömeg

tehát mint eszményképét követi; környezete, ha czélja jó, ha nála kiválóbb egyéniség, meghajlik érvei, esze és jelleme előtt, az alkotmányos korlátok csak a roszat gátolják, de a jót soha sem akadályozzák.

Államéletünkre nagy befolyást gyakorolt a catholicismus, ez kötötte össze a keleti magyart a nyugot népeivel, ez gyujtá meg nemzetünknél a művelődés fáklyáját. Polgárisodás tekintetéből a catholica vallásnak sokat köszönhetünk; a keresztyén vallás korszükség volt; de a catholicismus mint államintézmény a nemzet alkotmányos életére, politikai nagyságára káros befolyást gyakorolt.

István a catholicus főpapságnak roppant birtokot adományozott; a püspökök kinevezési jogát a királyságnak tartá fen, ez által a papságnak az ország ügyeiben túlsulyt biztositott s örökre a koronához fűzte.

A kereszténység kezdetben kényszer vallás lévén, a papság vallási érdekeinél fogva is a trónhoz hűségesen ragaszkodott, mert léte tőle függött; midőn később megszilárdult a főpapság, még akkor is gyűlölt elem volt, mert a tized által a főpapság és nemzet közti surlódás folyton felmaradt, az idegenkedést emelte azon körülmény is, hogy a főpapság István alatt kizárólag idegenekből állott őket a hazához tehát csak zsiros jövedelmei kötötték, jövedelmeik egyedüli biztositéka pedig a korona hatalmában rejlett, érdekökben volt tehát a nemzet alkotmányos kifejlődését gátolni. Később midőn a püspök ivadékok, a garázdálkodó főbb hivatalnokok, a várjövedelmeket hűtlenül kezelő várispánok és utódaikból, a királyok gyengeségét felhasználó udvari nemességből, az oligarchia, lábra kapott ismét kényszerültek a trónhoz csatlakozni, mint egyedü i támaszokhoz. István alatt a világi hatalommal szövetkezett lelki hatalom minden szabadabb mozgalmat csirájában elfojtott. István halálával trónra juttatá az idegen Pétert, későbbi időkben az alkotmányos mozgalmakban, midőn mint közvetitő lépett fel, mindig a trón érdekében működött, a mohácsi csata után az önkényes kisérletek vak eszközévé sülyedt.

A papságnak köszönhetjük részben az oligarchiát, az

idegen elem meghonosulását, és a nemzeti nyelv mellőzését. Az ország területének felosztásakor csak kevesen különböztetvén meg a nemesség közt, kezdetben nagy birtok különbség nem volt, ez azonban csak rövid ideig tartott, mert a főpapság roppant jövedelmeit el nem költhetve, hatalmas családokat alapitott, ezáltal megvettetett alapja az oligarchiának, a birtokszerzés még ekkor is folytattatott, midőn a papoknak a házasság véglegesen eltiltatott, ugy hogy még jelenleg is alig van főrendű család, mely vagyonának nagy részét püspöki tagjainak ne köszönné; a papságnak a vagyon felhalmozása különben is könnyű volt, mert századokon által, az ország cancellárjai főpapok voltak, tulajdon jövedelmeiken kivül is tehát módjokban volt, gyermekeiket, rokonaikat uraik által megajándékoztatni; az első királyok, de kizárólag István alatt a főpapság idegenekből állott, sőt Romától közvetlen függésénél fogva, a gazdag püspöki székekre később törvényeink daczára sok idegenek alkalmaztattak, az idegen elem megfészkelte magát, ezen gazdag urak hatalmokban elbizakodva, újat húztak a királylyal, nem csak szolgáikat, de a szegényebb nemességet is pusztitották. — A catholica egyháznak anya és szertartásos nyelve latin lévén, a magyar nyelv tudása István korában felesleges volt, István püspökökül idegeneket nevezett, ők vitték a világi kormányzatot is és államnyelvül a latint hozták be. Ez nemzetiségünkre káros befolyást gyakorolt, mert általa a magyar nyelv tudása feleslegessé válva egy részt az idegeneknek tág kaput nyitott, másrészről megakadályozta a nemzeti nyelv terjedését, mert két nyelv megtanulása sok fáradságot kivánva, az idegen ajku lakosok, a jövevények inkább vallások s az udvarnál is használható nyelvet tanulták meg, — mig ha a latin nyelv diplomaticai méltóságra nem emeltetik, kényszerültek volna magyarosodni.

Káros befolyást gyakorolt a Hierarchia politicai tekintetben is, a főpapság az udvar később az országgyüléseken kivált politikai ügyekben döntő befolyással birván, a nemzetet a keresztény Europa visszálkodásaiba bebonyolitotta, figyelmét Kelettől elvonta, vakbuzgósága által az aldunai népek rokon-

szenvét elvesztette, a török elleni küzdelmekben a nemzet erejét felemésztette, Morvaország egy része még István alatt is Magyarországhoz tartozott, ő fiának felesége jogán Bajorországot óhajtván megszerezni, a bajorokat megtámadta, ezek a Cseh herczeggel szövetkezve, őt nemcsak visszaverték, de a Morva részeket is visszafoglalták, a Németország felé tejeszkedés egy országrészbe került, — a papság királya Péter alatt hatott be először idegen ellenség az Ország szivébe, Salamonnak a Német császárrali sógorsága sok csapást hozott országunkra. — Kálmán, II. István, II. András Lengyelországi hadjáratai sok vér és pénzbe kerültek, tanú bizonyságai a magyar vitézségnek, de egyebet üres czimnél nem eredményeztek.

II. Andrásnak keresztes hadjáratai az országot Dalmatia egy részétől fosztotta meg s tömérdek belzavarokat okozott. — IV. Béla nagy áldozatokkal Styria egy részét megszerezte ugyan, de nem birta megtartani. — Az Árpádház utolsó jeles királyunk III. András elleni cselszövények fészke Róma volt, s a magyar clerus által tápláltatott, a 11 évi interregnum ezáltal idéztetett elő. Lajos alatt a catholicismusnak a görög hit elleni gyülölete gátolta meg a roskadozó görög birodalom támogatását. Zsigmondnak a német ügyekkeli bibelődése, a vallásügyekbei beavatkozása, hazánk figyelmét a kelettől elvonva a török hatalom megalakult Mátyást a cseh bonyodalmakbani részvétre a pápai befolyás ösztönözte, s mig ő Németországban tartományokat hóditott az alatt a Török Erdélyben pusztított s gyilkos fegyvereivel először hatott a tulajdonképi Magyarországba Nagy Váradig. — Ulászló alatt a Szegedi előnyös békének megszegése, a szerencsétlen várnai hadjárat, mely alatt szövetségeseink a Catholikus olaszok szállitották által Murád hadseregét Európába ellenünk szinte a papság által eszközöltetett. — A tehetetlen II. Ulászló a papság pártolása, illetőleg árulása által diadalmaskodott a jeles Corvin Jánoson. — A nagyravágyó Bakaes könyelmű keresztes hadjárati terve a nép gyülöletét felfokozta a nemesség ellen s egykedvűvé tette az állam iránt. A Pozsonyi szerződés, mely Magyarországot valódilag tartományá aljasitotta, a főpapság és szövetségesei az

oligarchia müve volt. A mohácsi vész után a főpapsággal gyakran mint a hatalom támasza, az alkotmány ellenes kisérletek, a nemzeti nyelv ellenségével találkozunk.

Kálmán, II. István, II. András Galliciai, IV. Béla, IV. László sikertelen hadjáratainak ugyan közvetlen nem a papság volt okozója mert ezeket királyaink, czélszerütlen nagyravágyása, boszúvágya idézte elő, de közvetve mégis oka azon nyugoti irány volt, melyet a királyság elé a papság tüzött ki, melynek következtében figyelmét mindég a catholicus világ felé intézte, a katholikus fejedelmekkel rokonult, s jelesb királyaink kivételével az aldunát figyelmére csak alig méltatta. II. András keresztes hadjárata azonban kizárólag a rajongó katholicismus müve volt, — András ezen hadjáratra a római pápa által erkölcsileg kényszeritetett; — ezen szerencsétlen hadjárat hazánkat nem csak Dalmátia egy részétől fosztotta meg, de teljes fejetlenséget, pénzzavart idézett elő, káros hatása majd egy századra kiterjedt s az általa okozott sebeket az aranybulla sem volt képes behegeszteni, sőt a vészteljes Tatárjárás is ezen szerencsétlen hadjárat által előidézett zilált viszonyok utókövetkezményeül tekinthető. — Állam életünkre hasonló befolyást gyakoroltak Mátyásnak csehhadjáratai, — Mátyás hazánk, sőt százada kitünő egyéniségei egyike volt, midőn e hadjáratot megkezdte, a pártok ura volt, rendezett pénzügygyel birt, ha az ország erejét a hasztalan cseh és német hóditás helyett a török megfékezésére forditja, lángelméjének könnyen sikerülhetett volna a Törököt Európából kiüzni s Magyarországot az alduna birtoka által első hatalmassággá emelhette volna, e helyett az ország millióit hasztalan, drága tarthatatlan hóditásokra pazarolta, Magyarország természetes szövetségeseit, a cseheket elidegenitette; a nemzet által utált hadjárataiba a főnemesség támaszát nem nélkülözhetve, ezeket folytonosan simogatta, erőszakoskodásaikat elnézte, hadjárataiban az oligarchia rendkivül meggazdagodva, halála után gyenge utódai alatt a nemzet sorsának ura lett; a középnemesség hóditó hadjárataiban nem lévén köteles részt venni, elpuhult, az aldunai fejedelmek nem számithatva biztos segélyére a törökkel kaczérkodtak, hübéri kötelékeik

meglazúltak s a török az országot Nagyváradig pusztitotta. — Mátyás káros következményü hóditásainál később főrugóként szerepelt ugyan Mátyás hiusága, határtalan nagyravágyása is, — s későbben a jeles Vitéz esztergomi érsek ellenezte is, — de kezdetben kizárólag a pápa és papság müve volt, a Hunyady ház a pápáknak, Mátyás a magyar főpapságnak sokkal tartozott, ez hazánkban hatalmas tényező volt, minnélfogva erkölcsileg kényszerült a catholicismus bajnokául fellépni, ha ezt nem teszi, elveszti a pápa rokonszenvét, és pénzbeli tetemes segélyét. eltaszitotta volna magától a főpapságot, s ez által ha trónját veszélybe nem dönti is, de mindenesetre hosszas bonyodalmakat idézett volna elő, mert a főnemesség nagy része őt kitünő tulajdonai daczára sem szerette s mindig kalandos szerencsefinek tekintette.

A törökfaló politicát a vakbuzgó főpapság örökité meg. — A török hatalom Magyarországra legveszélyesebb volt, mert Európának azon birodalmát támadta meg, melyet Magyarország biztos örökségül tekinthetett, a tehetlen engedelmes szomszédot egy hatalmas harczias faj váltotta fel, a csekély görög birodalom a hatalmas török nemzetet nem elégithette ki, ha mint nagy hatalom fel akart állni, terjeszkedni kellett; — a természettől terjeszkedési köréül az aldunai magyar hübér tartományok voltak kijelölve; — Magyarországnak tehát érdekében álló erősödését gátolni; a törökellenes politica tehát helyes volt Mátyás haláláig, de ekkor már a Mátyás hanyagsága miatt megerősödött török közvetlen szomszédunk volt, a hosszú küzdelmek bebizonyiták, hogy a magyar nemzet önerejéből a törököt Európából ki nem üzheti, sőt zilált viszonyai miatt határait is alig volt képes védeni; oktalanság volt tehát őt ingerelni, s a catholicismus vak eszköze: a németek és olaszok villámháritójául szolgálni.

A török birodalom a görög császárság, Bolgárország, Bosnia-, Serbia-, Oláh- és Moldvaországok, Dalmátia meghóditása által kikerekitett, a hóditás terjeszkedés nem volt államszükség, csak rablási hajlam; a Törökök a Magyarokat — általok sokszor legyőzetvén — minden szomszédaik közt legjob-

ban becsülték; ennélfogva szövetségre többször felhivták, ha a magyarok a hasztalan ingerkedések helyett semleges állást foglalnak el, nekik Németország felé utat engednek, ha figyelmöket Olaszországra vezetik, megtarthatták volna aldunai birtokaik egy részét s ha a Török Magyarország helyett Német- és Olaszországot pusztitja, ez által az olaszok és németek önfentartások érdekében kénytelenittettek volna a magyarral komolyan szövetkezni, — mig igy látva azt, hogy a magyar, hősiesség, rajongás vakbuzgóságból önmaga is megküzd, s inkább meghal, mint sem a kereszténység ellenével kibéküljön, — dicséretekkel halmozták a vérző hőst, de a halálos tusát összetett karokkal nézték, — a német csak önhatárainál állott ellent, s midőn az oroszlány elvérzett, a Catholicus a pogánnyal hullján osztozott. — A hősies halál magasztos, de más nemzetért egy ábrándos eszméért szenvedni, sőt meghalni oktalanság.

Midőn István a kereszténységet behozta, a kereszténység két felekezetből állott, a római catholicus és a görög ó hitűből; — mindkettőnek alapelvei ugyanazok, választhatott mindkettő közül; a római választása politicai szerencsétlenség volt, mert ha Magyarország geographiai helyzetét tekintjük, a természettől is kelet felé van utalva, — anyagilag rendeltetése a nyugot és kelet közti közvetités politikailag kelet felé könnyen terjeszkedhetett volna, mert mig nyugoti szomszédai a németek, szlávok nála hatalmasabb tömör nemzettestet képeztek, keletről megoszlott kis nemzetiségek voltak szomszédai, a görög császárság haldoklott, — ha tehát a catholica hit helyett, mely politicáját nyugothoz csatolta, figyelmét politicai rendeltetésétől elvonta, a görög hitet veszi fel, s az aldunai óhitű nemzetiségeket, a hit kötelékeivel magához csatolja, erélyét a görög hitüekbe csepegteti s tőlök cserébe müveltséget és tudományt nyer, a göröghitü Magyarország határait a Kárpátoktól a Bosporusig az az Adriáig terjesztette volna és a hatalom azon pontjára emelkedhetett volna, a melyen most az orosz áll. — Hogy Magyarország nagyhatalmi állását fen nem tarthatta, s lassanként hóditásait elvetette, nagyrészt fanaticus catholicismusa okozta. — Jelesb

királyaink, kik az aldunai tartományokat Magyarországhoz csatolták, nem csak tért és embereket, de a papságtól ösztönözve lelkeket is akartak nyerni, a gyengék a hatalmas előtt meghajoltak, felhasználták védelmét, félték de nem szerették, s a mint a koczka fordúlt, elhagyták uraikat, kiktől lelki üdvösségöket féltették. — A vallási szertartások müvelt ember előtt csak kötetös, mert minden vallásnak alapja az erkölcs, szeretet és igazság, de a régi sötétségben a tudatlan tömegnél a külsőségek tették a vallást, ez hajdan a nemzetiségnél is erősebb kapcsot képezett, ha tehát a magyar a görög vallást veszi föl, okvetlen örökké magához kapcsolta volna mind azokat, kik hason hitet követtek, kik önálló államot alkotni, a régit fentartani képesek nem voltak, kiket erély, vitézségbe felül haladott vagyis úr lett volna a Kárpátoktól a Bosporusig.

A monarchia csillagait a nemesség képezte, István a nemességet, a törzsfők a nemzet, a tekintélyesebb, erélyesebb osztályából, a királyság és keresztyénség előtt önkényt megmeghajló részéből, s a számos idegenekből alkotta. — A nemesség birtok és polgári jogot adott, közvetlen birája a király volt, a király parancsára a királyi zászló alatt személyesen köteleztetett fegyveresen megjelenni, önköltségén katonáskodott, az ország hivatalnokai kizárólag köréből neveztettek, vagyonáról szabadon rendelkezett, csak papi tizedet fizetett, — a nemesség képezte a nemzetet. — A királyság a nemzet jogait önmagába összpontositván, a nemesség a nemzet ügyei felett nem rendelkezett, s kizárólag katona volt, a fegyver azonban kezei közt maradván a nemzeti jogokat István halála után lassankint visszaszerezte, s habár alkotása igazságtalan volt, a nemzet életét számtalan vér- és anyagi áldozatokkal feltartotta. — Kezdetben a nemesség egyenlő volt, az udvari nemesség a hivatalnokok különös kiváltságokkal nem birtak, a birtok különbség csekély, leginkább az idegen kalandorok tüntettek ki, ezek száma pedig a nemesség tömegéhez nézve csekély lévén külön hatalmasabb osztályt nem alkothatott.

A nemességi intézmény jogtalan káros volt, Kézay és Verbőczy szerint minden magyar egyenlő joggal birt, — a

nemzet egy részének a többi fölébe emelése a tömegnek a birtok és polgári jogaitóli megfosztása, szolgává aljasitása ellen kezett az ős állam szerződéssel, eltiporta az emberi jogokat ez által a nemzeti hatalom alapja az érdek egység szétszakitatott, a szolga osztály türte ugyan a jármot, de a hazáért nem lelkesedett; a hazaszeretete nincs ugyan birtok és joghoz kötve, ez az emberiség legmagasztosabb érzeménye, — a szolga is kegyelettel ragaszkodik ősei tűzhelyéhez, kedves előtte az izzadságával mivelt föld, — de a hazafiság is tápot igényel, a nyomás a szolgát ura iránt gyülölettel tölti el, a haza iránt, melyben ő csak, mint a kiváltságos osztály hatalma, és jóllétének eszköze türetik, részvétlenné teszi. Az egység, a lelkesedés hiánya a nemzet életére dermesztőleg hatott, a korona és nemesség alkotmányos viszálya századokig azért tartott, mert a nép sorsa a harcz kimeneteléhez kötve nem volt, semleges maradt, ő bármelyik győzött — mindig szolga maradt; egykedvüleg nézte tehát urai küzdelmeit, nem pártolta egyiket sem, engedelmeskedett a hatalmasabbnak, sőt egykedvü maradt a külellenség irányában is mindaddig, mig ez által vallása, nemzetisége, élete s vagyona közvetlen meg nem támadtatott, a folytonos szolgaság alatt tetterejét, önállóságát elvesztve, a válság perczeiben, ha urai legyőzettek vagy egykedvüleg nézte az ország bukását vagy kerge nyájként szétszaladt; ezen érdekhiány, félénkségnek tulajdonitható, a tatár dulás hosszas tartama, — a török hatalom megerősödése és a későbbi három százados alkotmányos küzdelmek.

A birtok közösség a nomád pásztor rendszer fentartása, az állam fenállását veszélyeztette, ennélfogva a megtelepülés a birtok felosztása államszükség volt, a teljes birtokegyenlőség magát hosszasan fen nem tarthatta volna, mert a számos rablóhadjáratokban, a vitézebbek több pénzt és rabszolgát szereztek, és ennélfogva valódilag egyik tehetősebb volt a másiknál, ha egyenlően osztatik is fel, a szegényebb, tehetetlenebb részét, a gazdagabb szorgalmasabb magához szerezte volna meg az ország területe csekély lakosságához mérve aránylag oly nagy volt, hogy azon mindenik megélhetett volna; — a nemesség intéz-

ményében tehát nem az volt az igaztalanság, hogy a vagyonosabb rész tekintélyes vagyonnal ajándékoztatott meg, de az, hogy az adományozás önkényesen, az alapszerződés félrevetésével történt, s mig a nemesség széles birtokot és kiváltságos jogokat nyert, a nemzet nagy része vagyon és polgári jogaitól, a régi lakosok birtokjogaiktól fosztattak meg, — a kisebb kiváltságos rész rabszolgáivá sülyedtek. — Ezen visszaélés ugyan Európában már ez időszakban általánosan divatozott, de a visszaélés mindig bitorlás, embertelen cselekmény; a rossz szokás az erőszakot nem igazolja.

Az europai nemzetek hadi szerkezete Árpád óta teljesen megváltozott, a gyalogságot, könnyü lovasságot, az aczélba burkolt nehéz lovasság váltotta fel, a vasemberekről nemzetünk nyilai sértetlenül pattogtak le, a magyar harczos részben birt ugyan ezen fegyverzettel, de nem volt oly teljesen védve, mint a német, ez a németeknek előnyt nyujtott, ez döntötte el a szerencsétlen augsburgi csatát, ha tehát a magyar nemzet hatalma szinvonalán meg akart maradni, neki is alkalmazkodni kellett volna az uj európai sereg szerkezethez s hadereje zömének hason fegyverzetteli ellátása kikerülhetlen volt. — Ily teljes fegyverzet ez időkben sokba került, az erre kötelezettnek a tehernek megfelelő vagyonnal kellett elláttatni, — a nehéz fegyverzetteli harczolás gyakorlatot kivánt, a pánczélos vitéz személye időnként mással nem cseréltethetett fel; mert a fegyverzet a testhez volt mérve s a gyakorlatlan ujoncz gyenge harczos lett volna, mig ezen kötelezettség egyesekre, családokra ruháztatva a fegyverreli bánást a kötelezett megszokta, s tudva kötelezettségét, fegyverben nem csak magát, de gyermekeit is kiskoruktól fogva gyakorolta. — A honvédelem átidomitásának tehát mellőzhetlen kivánalma volt a nemességi intézmény részletes alkalmazása, — százezreket pánczélba öltöztetni nem lehetett, egy harczedzett osztály alakitása korszükség volt s ezt anyagilag terheinek megfelelőleg kellett ellátni, ez által az ország védelmi ereje növekedett, — de ezért nem kellett a tömeget vagyonától és jogaitól megfosztani, — a harczias osztály a polgárival megférhet, — a nemességet anyagi

megkülönböztetése terheiért kárpótolta volna, — ki szolgálatiért illő jutalmat nyer, ezenfelül kiváltságos állást nem követelhet, — a honvédelembe közvetve a nemesség mellett ugy is minden polgár részt vett, mert azon birtoktöbblet, mely által a nemesség a honvédelemre képesittetett, a nemzet köz-vagyonából szakittatott ki, járult tehát hozzá minden magyar; — a nemesség tehát vagyonilag kárpótolva lévén, kiváltságai igazságtalanok voltak. A nemesség felemésztve a nemzetet, a honvédelemből a nagy tömeg kizáratott, ez által az állam sorsa kizárólag a nemesség kezeibe tétetett le, ez erkölcsi veszteség volt, mert minél több a harczgyakorlott polgár, a csaták által okozott hiány annál könnyebben kipótolható. — A nemzetnek hadi ereje nemcsak nehéz, de könnyü lovasságból is állott, ha a tömeg jogaitól meg nem fosztatik, akkor kötelezettsége fenmaradva a könnyebb szolgálatra képességgel birva, az ország hadi ereje számra és erkölcsi sulyra tizszeres lett volna, mint igy, a Tatárdulás, a mohácsi vész a nemzetet végletekre nem viszi, mert az első vesztett csata után az ellentől mentes vidékeken, a sereg zöme a nemesség mellé gyülekezett volna a tömeg is, mig a kiváltságos nemesség intézménye féltékenysége népet fegyverétől megfosztva, a harczbani jártasságát elvesztette s a tömeg a nemesség vesztét látva, félénk őzként szaladt hegyeibe.

István hatalma még győzelme után is ingatag volt, félt a tömeg lelkesedése bosszújától, ennélfogva az ujonnan alakitott nemzetet a nemességet nem merte megszaggatni — a nemesség egyenlőségét fentartotta.

Az egyenjogú nemesség érdekei azonosak lévén — tömör testté alakult, mihelyett a tömeg ellenében birtokjogait biztositva látta; a függetlenség, szabadság érzete azonnal feltámadt s alkotmányos érzelmeit 8 századon keresztül hiven megőrizte, — nincs nemesség, mely hazájáért, a jogért annyit szenvedett, oly ernyedetlenül küzdött volna, mint a magyar, mig az oligarchia fekélye által meg nem rontatott; az önkény magának pártot közte ideiglenesen sem szerezhetett, s a gyakori szabadság ellenes kisérletek, mindig az alkotmány győzelmével

végződtek, az egyenlőség elve drága kincs volt a romok közt, mig Európa többi országaiban a felsőbb nemesség az alsóbbal folytonosan küzdött, nálunk az egyik rész a másik felett előjogokkal nem birván, a hivatalok örökösök, sőt élethosszuak sem lévén, az érdekek azonosak maradtak; a főispánok, országbirók, nádorok pártot vasallokat nem szerezhettek, mert csakhamar mással váltattak fel, a tegnap még hatalmas főúr egyszerü nemes lett, sőt rangkülönbség sem létezett, mert a czim a hivatallal volt összekötve, az országbiró a Comes hivatalától elesve czimét is elvesztette; a birtok sem öszpontosulhatott könnyen a családokban, mert mindkét ág örökösödött, a leányok által a birtok egyrésze, fiúk hiányában egészen idegen kézre jutott — A nemesség tudva azt, mily erőt ád az érdek azonossága, az egyenlőséget ereklyeként őrizte. — Az egyenlőség elve képezte alapját alkotmányos életünknek, ez volt azon gyenge mag, melyből a szabadság fája a számos viharok daczára oly díszes tölggyé emelkedett, az egyenlőség elvének köszönhetjük nemzetiségünk fenmaradását is, — a nagy tömeg nem sajátíthatta el az idegen nyelvet, mint egyesek, a tanácskozások a tömeg nyelvén vitetvén, még a honhoz hűtelen majmok is kénytelenitettek a nemzet nyelvét beszélni, mert különben a tömeg őket nem értve, az ország ügyeire be nem folyhattak volna. — Akár félelem, akár ügyetlenség vagy a jog iránti azon tiszteletnél fogva, mely a legnagyobb zsarnok kebléből sem vesz ki tökéletesen, alkalmazta is ezen elvet István, azért neki elösmeréssel tartozunk, mert bár akaratlanul is, általa egy jobb jövő alapját vetette meg.

István intézményeinek zárkövét a várszerkezet vagyis megyei rendszer képezi; ez által a korona fékezte a nép mozgalmait, ellensulyozta a főnemességet, kezelte pénzügyeit végrehajtotta rendeleteit, s fentartotta a közbátorságot. A vezérek alatt, midőn a nemzet sorsának ura volt, a várak felett az erre megbizott, a várak tövében székelő törzsök őrködtek; a személyes és vagyoni kérdésekben itéltek a törzsök által választott fők; ezek itéletei fellebbeztettek az országgyülések által választott országbiró vagy is Kárchánhoz, ez felelős volt az

országgyülésnek, — a nemzet minden tagja egyenlő harczos, az ország főbbjeinek fizetésök nem lévén, az ország adót nem fizetett, külön birtokkal nem birt, ennél fogva pénzügy nem létezett. — Mindez István által gyökeresen megváltoztatván, a régi rendszer fen nem tarthatott, mert ha a várak továbbá is a megnemesitett törzsök őrizete alatt maradnak, ha ezek köre ellenébe egy más tényező fel nem állittatik, ha a corona részére kiszakasztott uradalmak a nemesség által kezeltetnek, ha a nemesség ügyeiben választott birái által itél, és igy a királyt magány ügyeiben mellőzheti, a vérrel, bitorlással szerzett királyi méltóság a nemesség bábjává sülyedt volna. István tehát az országot önérdekében, uj alapon szervezte.

Az országot megyékre osztotta fel, a megyék székhelyeül a várak és erősitett helyek szolgáltak. Már Árpád készen találta Trencsény, Nyitra, Szepes, Bodrog-Keve, Titul, Vasvár, Veszprém, Nógrád, Baranya, Tihany, Ung, Zemplény, Ugocsa, Bihar, Gömör, Sümeg és a pesti várakat; a vezérek alatt épültek a borsodi, szabolcsi, zólyomi, komáromi, csanádi, csongrádi, zsolti, esztergomi; — István alatt épültek Buda, Győr, Szombathely, Szeben, Szatmár-Németi, Fehérvár megerősitett városok; — s ha vár nem is, de legalább keritett helyek épitettek, a lakosság megtelepitésekor, a megyék és püspökségek székhelyein. A várak őrizete, fentartása, a várjobbágyság kötelessége volt; a várkatonaság középosztályt képezett a nemesség és nép közt, a vár közelében földet kapott, a vár ispán parancsai alatt harczolni köteleztetett, s tulajdonképen a királyi katonaságot képezte, adót fizetett, birája volt a vár ispán, kinek igazságtalan itéleteit a királyhoz fellebbezhette; ha a főispán a várjobbágyot jogtalanul megkárositotta, tartozott az elorzott értéket kétszeresen megtériteni; a várjobbágy pedig, ha panasza igazságtalan volt, a királyhozi fellebezésért 10 arany penzával büntettetett. — A várispány biráskodott még a várjobbágyságon kivül a szolgák felett, — főnöke volt a szabad városoknak, megyéjében fentartotta a közbátorságot, a billegzők és perestoldók (Bilochus, pristaldus) által a királyi itélőszék elébe idéztette a nemességet, a királyi és megyei itéleteket

végrehajtatta. Peres ügyekben a főispányt helyettesitette az alispány, minden megyei hivatalnokot a főispány nevezett ki és mozditott el. — A megyei törvényszékek, a várak, vagy püspöki székek közelében szabadban tartottak, a Bilochus idézte pecsét mellett, a kiáltó (preco) élő szóval a népet, a várjobbágyok és nép felett itélt a főispány, távollétében, vagy ha a peres esetek számosak voltak, kisegitetett az alispány által. A Pristald Barthal helyes elemzése szerint peres toldó végezte az előleges nyomozásokat és hajtotta végre a királyi, nádori, országbirói, püspöki, fő- és alispányi biróságok itéleteit. — A főispány kezelte a vár uradalmakat, hajtotta be a mindennemü adókat, birságokat; ezen jövedelemek $^2/_3$-adát tartozott pontosan a királynak beadni, $^1/_3$-ada a főispányé maradt, ki ezen összegből látta el fegyverrel a várkatonaságot, fizette hivatalnokait, rendőri biztosait. — A megyei szerkezet kezdetben tisztán a hatalom eszköze volt, alkotmányos jelleget csak később nyert, midőn a főispány a megye által választott birákkal együtt itélt; alkotmányos intézménnyé csak később fejlődött, midőn a várjobbágyság nemességé alakulva, a főispány túlsúlya megszűnt s a megyék hivatalnokaikat önmaguk választották, a főispányok felelőssége kimondatott.

IV. FEJEZET.

István törvényei.

István két rendbeli törvényeket hozott; bár egybe foglalvák külön hozatalok, kitetszik a két törvény sorozat előbeszédjéből, mely különböző időre mutat: ki a szövegből, mert a második könyv örökösödési czikke módositja az első könyv 7. czikkét; ezen törvények többnyire a keresztyén vallásról, bünvádi magán ügyekről szóllanak; alkotmányunkat leginkább az I-ső rész 7. és 22., a II-ik rész 10., 17. és 18. czikkei érdeklik, de mint a sötét kor hü képei, történelmi becsüek. — Különös figyelmet érdemel a még később kelt Istvánnak fiá-

hoz intézett előbeszéde, ez, (mint István minden törvényei) a német okmányok utánzása, magasztos elveket tartalmaz, bármely korszak és törvénykönyvnek diszeül szolgálhat. Köz- és magánjogi becsel birtak a következők:

7. § *A királyi javakról.* Akarjuk, hogy valamint másoknak birtokjogot adtunk, ugy királyi méltóságunk birtokai, katonái szolgái és minden tartozmányai is sértetlenül épségben fenmaradjanak, senki belőlük semmit el ne ragadjon, el ne tulajdonitson. (Volumus quidem, ut sicut ceteris facultatem dedimus dominandi rerum suarum, ita etiam res, milites, servos, et quidquid ad nostram regalem dignitatem pertinet, permanere immobile, et a nemine quid inde rapiatur, aut subtrahatur, nec quisquam in his sibi favorem aquirere audeat.)

6. §. *A birtokjogról.* Királyi hatalmunkkal elhatároztuk, hogy mindenki vagyonát felosztthassa, feleségének, fiainak, leányainak, rokonainak, az egyháznak hagyhassa, s halála után rendelkezéseit senki el ne ronthassa. (Decrevimus nostra regali potentia, ut unusquisque facultasem habeat, sua dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque, atque parentibus, sive ecclesiae, nec post obitum eius quis hoc destruere audeat.)

26. §. *Az árvák és özvegyekről és a korona örökösödéséről.* Ha a gyermekes özvegy asszony gyermekeit nevelni és ápolni akarja, ha megigérte, hogy élethossziglan velük marad, ezt tenni joga legyen és házasságra senki által se kényszeritethessék, — ha azonban szándékát megváltoztatva, ujólag férjhez akar menni és az árvákat elhagyja, az árvák vagyonából tisztességes öltözéken kivül egyebet nem igényelhet.

A gyermektelen özvegy ha férjhez nem megy, akaratunknál fogva, férje vagyonában bent marad, halála után férje vagyona férje rokonaira száll vissza; ezek nem létében a király örököl. (Si qua vidua cum filiis filiabusque remanserit, atque nutrire eos, et remanere cum illis, quamdiu vixerit promiserit, habeat potestatem, a nobis sibi concessam, hoc faciendi, et a nemine iterum cogatur in coniugum, si vero mutato voto iterato nobere volucrit, et orphanos descrere, de rebus orphanorum nihil omnino sibi vendicet, nisi tartum congrua sibi vestimenta.

Si autem vidua sine prole remanscrit, et se innuptam in sua viduitat p-rmanere promiserit, volumus, ut potestatem habeat omnium bonorum suorám, et quioquid velit inde facere faciat, post obitum autem eius eadem bona, ad sui redeant parentes mariti, si parentes habet, suit autem rex sit haeres.)

22. *A személyes szabadságról.* A főurak vagy nemesek szabad embert ezentúl szolgává tenni ne merészeljenek, mit ha tennének, meg fognak büntettetni, s bündijjok a király és várispány közt felosztatik.

20. *A szolgák tanuságáról.* „A szolga urai és urnői ellen semmi ügyben sem tehet tanubizonyságot.

25. *A perlekedők megverőiről.* „Ha valaki szökevény katonája vagy szolgája visszahozására ügynököt küld, s ezen ügynök megveretik, a verő 10 tinót ád.

32. *A gyujtogatókról.* „Ki más házát ellenségeskedésből meggyújtotta, tartozik azt felépiteni, a beégett tárgyakat kárpótolni, és 16 tinót ád "

16. *A karddali támadásról.* „Ki mást karddal támad meg, tulajdon kardjával végeztetik ki."

35 *A házak támadóiról.* „Ha valamely főur más főur élete és vagyona ellen törve, őt házánál megtámadja, vele harczol, vagy megöli, tulajdon kardjával végeztetik ki; ha a támadó a küzdelemben e'esik, gyilkosa ezért nem bünhödik, — ha a főúr e támadáson személyesen jelen nincs, csak katonái által támadtat, 100 tinóval kárpótolja a megtámadottat.

Ha nemes nemest támad meg, fizet 10 tinót, ha közönséges ember hasonlóját támad meg, fizet 5 tinót."

18. *A szabadosokról.* Ha valaki tanúk előtt szolgáit felszabaditotta, halála után ezeket szabadságuktól senki meg ne foszthassa, ha szabadságot igért, özvegye és gyermekeinek joga legyen az elhunyt igéretét teljesiteni.

17. *A hamisan esküvőkről.* „A hamisan esküvő kezével lakol, vagy karját 50 tinóval váltsa meg; — ha a hamis esküvő közönséges ember, kezét veszti, vagy 12 tinót fizet.

14. §. *A gyilkosokról.* A szándékos gyilkos tanácsunk rendelete szerint 110 arany penzát fizet, melyből 50 a meggyilkolt rokonaié, 50 a királyé, 10 a birák és közbenjáróké, ezenkivül az egyházi törvények szerint böjtöl.

A véletlen gyilkos fizet 10 arany penzát

Ha szolga más szolgát gyilkol, a gyilkos szolga kárpótlásul, a megölt urának adatik át és böjtöl.

Ha szabad ember szolgát öl, más tulajdon szolgájával, vagy a megölt árával kárpótolja, és bőjtöljön.

15. *A feleség gyilkosokról.* A feleségét megölő főúr királyi tanácsunk rendeleténél fogva, a megölt rokonait 50 tinóval engesztelje ki, és böjtöljön, ha nemes, a rokonoknak fizet 10 tinót, ha közember, 5-öt és böjtöl

27. *Leány rablásról.* Ha nemes, a leány szülői megegyezése nélkül feleségül leányt rabol, a leányt köteles vissza adni, fizet 10 tinót még akkor is, ha azután a leány szüleivel kibékül, ha szegény közember fizet 5 tinót.

30. *A szökevény férjekről.* Ki felesége-étől megsökik, idegen országba menekül, vagyonát birja felesége, mig férjhez nem megy; az asszonyt senki uj házasságra ne kényszeritse, ha férjhez akar menni, magát férje vagyonából ruhával elláthatja, és férjhez mehet, ha a szökevény férj ezután haza jön, csak püspöki engedelemmel nősülhet.

29. *A rabnőkkeli nősülésről.* Ki rabszolgálót vesz nőül, szabadságával lakol, és örökös rabszolga lesz.

25. *Az idegen rabnőveli paráználkodó* szabad ember először megborotváltatik, másodszor szinte és megnyiratik, harmadszor szabadságát elveszti, s köteles magát megváltani, ha a rabnő tőle teherbe esik és szülésben meghal urát más rabnővel tartozik kárpótolni.

Az idegen rabnővel paráználkodó szolgát hason büntetés sujtja, ha a rabnő szülésben meghal, a paráználkodó szolga eladatik, árának fele uráé, fele a megholt tulajdonosáé lesz.

31. *A tolvaj nő* a királyi tanács határozatánál fogva, férje

által váltassék meg, másodszor ismét, harmadszor rabszolgának adassék el.

21. *Szolga szabaditási kisérlet.* Ki ura tudta nélkül a szolgát a király elébe vezeti, hogy általa felszabaditassék, ha gazdag, 50 tinó birságot fizet, melyből 40 a királyé, 10 a szolga uráé.

1. *Az egyház sértőkről.* Ki az isten házát megveti, az egyház vagyonát megtámadja, kiátkoztatik.

2. *A püspöki hatalomról.* Az egyház kormányzata püspöki jog, ebbe a világiak a püspököket, valamint a keresztyénség fentartásában támogatni tartoznak.

3. A papok vádlói csak feddhetetlen jellemű családos keresztyének lehetnek.

4. Papok ellen a világiak bizonyitványa érvénytelen, pap világi bíróság elé nem tartozik.

5. A papokért ha szükség, lelketeket is áldozzátok fel.

13. *A keresztyén vallásról.* Ki keresztyén kötelességeit elhanyagolja, először és másodszor büntettessék meg a püspök, harmadszor a király által.

12. *A gyónás nélküli halottakról.* Ha a beteg pap által felszóllitva, gyónás nélkül hal meg, szertartás nélkül, mint pogány temettetik el; ha környezete hibája miatt nem gyónt, akkor illendően temetessék el, rokonai azonban a pap tetszése szerint bőjttel büntettessenek; ki véletlen halállal mult ki, illendően takaritassék el.

19. *A templombani tiszteletlenségről.* Kik a mise alatt susognak, másokat háborgatnak, ha főbb emberek, gyalázattal hajtassanak ki, ha kisebbek, vagy közemberek, a templom csarnokában megkötöztetve korbácsoltassanak meg és hajok nyirassék le.

8, 9, 10, 11. *Az ünnepekről.* Ki ünnep- és vasárnapon valamely főúr, pap vagy igaz hivő által munkában találtatik, ha ökörrel dolgozik, ökrei elvetetnek, levágatnak és húsa a polgárok közt kiosztatik; ki lóval dolgozik, lova elvetetik, mit

ökörrel válthat meg, ha más eszközökkel, ezek és ruhái elvétetnek, mit bőrével válthat meg.

Minden ember köteles a templomban — a tűzőrök kivételével — megjelenni, ki elmulasztja, megkorbácsoltatik és lenyiratik.

Ki a böjtöt meg nem tartja, egy heti böjtre bezáratik.

33, 34. *Boszorkányokról.* A boszorkány a papnak által adatik, először bőjttel büntettetik, másodszor ismét, de már ekkor megbélyegeztetik, harmadszor bíróinak adatik át.

II ik könyv 22 czikkel.

2 *Birtokjogról.* Összes tanácsunk kérelmére megengedtük, hogy életében vagyona, a király adományairól kiki rendelkezhessen, a püspökségi és megyei javak kivételével, halála után fiai hasonlóul birhassák, vagyonától senki meg nem fosztathatik, semmi nemü büntényért, ha a király élete ellen nem tört, ha országárulást nem követett el, ha ezt teszi, s külföldre szökik, javait a király foglalja el, ha azonban ezen bünökben a királyi tanács által törvényesen elmarasztatva, életével lakol, javai ártatlan fiai részére megmaradnak.

17. *A király és ország elleni összeesküvésről.* Ki a király és ország ellen összeesküszik, egyházi menedék joggal nem bir. — Ki a király élete, méltósága ellen összeesküszik, vagy összeesküvést akar előidézni, vagy tudva, fel nem jelenti, az egyház kebeléből kiátkoztatik és számüzetik.

10. *A főispánok erőszakoskodásaikról.* Ha a főispány a várkatonáitól valamit erőszakkal elvesz, ezt kétszeresen tartozik vissza adni.

9. *A várkatona felebbezéséről.* Ha a várkatona vár ispánya igazságos itéletét felebbezi, 10 penzával lakol.

11. *Hazugság birsága.* Ha a katonára bebizonyul, hogy mit elfoglaltnak állit, az önkéntes ajándék volt, keresetét elveszti, sőt büntetésül még hasonértéküt fizet.

18. *A tizedről.* Mindenki terméke 10-edét istennek adja. ki elrejti, 9-edet fizet, — ki a püspök 10-edét meglopja, mint tolvaj büntettetik és birsága teljesen a püspöké.

1. *Az egyházról.* 10 falu épit egy templomot, tartoznak paplakot, ólt épiteni, — a papnak tartoznak szolgát, 2 lovat, szekeret, 6 ökröt, 2 tehenet, 30 apró marhát adni, — egyházi öltözékeket, oltár takarót a király ád, — könyveket és papot a püspök.

19. *A király ellen pletykázókról.* Ki valamely főúrnak hamisan azt mondja, — hallottam, hogy a király vesztedről beszélt, veszen el.

20. *A hizelgőkről.* Ki egyiknek a másikról azért hazudozik, hogy őket összeveszitse, ha mindkettőnek hazudozik, nyelvét kétszer váltsa meg, ha csak egynek, egyszer.

12. *Gyilkosságról.* Ki karddal öl, kard által végeztetik ki.

13. *Csonkitásról* Ki valakit kardjával szeme, lába vagy kezétől megfoszt, ő is hason tagjától fosztassék meg.

14, 15. *Karddali sebzés.* Ki mást karddal megsebez, de a sebesült kiépül, a sebző a sebesültet vérdijjal tartozik kárpótolni. — Ki kardját kihuzza, de nem sebesit fél vérdijat fizet.

7. *A szabados tolvajról.* Ha szabad ember először lop, váltsa meg magát, — ha nem képes, eladatik, — másodszor szinte, harmadszor kivégeztetik.

6. *A tolvaj szolgáról.* Ha a szolga először lop, orrát veszti, vagy 5 tinót fizet, másodszor füleivel lakol, vagy 5 tinót fizet; harmadszor életét veszti.

8. *A királyt megcsaló főúr* az elorzottat adja vissza és kétszer annyit fizessen.

3, 4. *Szolga gyilkosról.* Ha a szolga más úr szolgáját megöli, a gyilkos ura, a megölt urának fél szolga értéket fizessen; ha nem teheti, a gyilkos szolga eladatik s árán a két úr osztozik.

A szabadot megölő szolgát ura 110 tinóval megválthatja.

21. *A tolvaj udvarnokokról.* A tolvaj udvarnok, a szabadok

törvénye szerint büntettetik, de bizonysága mint szabadé nem fogadtatik el. —

Törvénykönyvünkben István törvényei mind egy könyvben soroltatnak elő, s e szerint úgy látszik, mintha egy időben hozattak volna; ezen tévedést azonban megczáfolta az admonti kolostorban lévő Endlicher által közölt törvények eredetije.

Ezen eredeti szerint István törvényei, a nemzet befolyása nélkül, csak a királyi tanács meghallgatásával hozattak, mert az 1-ső rész előbeszédében István ezt mondja: „Mi a birodalmunkat isten utmutatása szerint kormányozván, követve a régi és jelenlegi királyokat, nemzetünk számára következő törvényeket alkottunk " (Nos quoque Dei nutu nostram gubernantes monarchiam, antiquos et modernos imitantes augustos, decretali meditatione nostrae statuimus genti.) Ez tehát tisztán azt mutatja, hogy az ország tanácsnak e törvényekre semmi határozó befolyása nem volt; — hogy csak kérelmező testületet képezett, kitetszik a II. rész 2 szakaszából, melyben mondatik: „consensimus igitur petitioni totino senatus". Az egész tanács kérelmére bele egyeztünk s. a. t. — Az I-ső és II-ik könyv különböző keltére mutat, a birtok viszonyokat egymástól eltérőleg szabályozó két törvényczikk, ugyanis az I. k. 6. törvényczikkben az ősi szokásoknak megfelelő korlátlan rendelkezés engedtetik a birtokosoknak, a leányok egyenjogu örökösödése biztositatik, a korona örökösödése mellőztetik, — mig a II. k. 2. §. már csak a fiuk örökösödése emlitetik; — az elsőben a megyei és püspöki javakról szó sincs, mig a másodikban ezek, mint nem örökösödési tárgyak soroltatnak elő; — az elsőben a király semmi esetben sem örököl, mig a másodikban a felségsértő javai némely esetekben már a koronára szállnak — Mindez arra mutat, hogy az I. könyv a királyság megalapitása után rögtön, a második pedig sokkal később hozatott, midőn a kényuralom már tetőpontján volt, s a király teljesen idegen sugallatokat követett. — Ezen törvényeket követte Istvánnak Imre fiához intézett tanitása; Imre 1007-ben született, István pedig törvényeit mindjárt királysága kezdetén az ország szervezésekor adta ki; ennél fogva az Imréhezi utasitás törvé-

nyeinknek inkább befejezését, mint előbeszédét képezte. Kivonata következő: .

1. *A catholica hitről.* Parancsolom, és tanácslom, hogy az apostoli és catholicus hitet fentartsd, légy a hitben példánya alattvalóidnak, mert kik nem igaz hivők, kik jót nem cselekesznek, sem e földön tisztességesen nem uralkodnak, sem az örökéletben nem részesülnek. s a t.

2. *Az egyházról.* A királyi palotában a keresztyén vallás után második hely illeti az egyházat, birodalmunk fiatal, uj hite, óvatos, kitünő őröket igényel, ügyelj tehát különösen az egyházra, hogy növekedjék; a fejedelmek azért neveztettek leginkább feljegeseknek, mert az egyházat emelték, tedd ezt te is, uralkodásod csak igy lesz dicséretes, életed boldog és szerencsés.

3. *A főpapokról.* A királyságban harmadik hely illeti a főpapságot, őrizd őket, mint szenved fényét, ha ők szeretnek, senkitől sem félhetsz, mert ők az emberiség őrei, ők téged könyörgéseikkel istennek ajánlani fognak, az ő közbenjárásukkal engedtetnek el az emberiség bűnei, ők oldozhatnak fel büneinktől, ha közülök valamelyik hibázik, dorgáld meg az evangelium szerint négy szem közt háromszor, négyszer, ha ez nem használ, a közönség előtt, ha ez sem, az egyházban.

4. *A főurak, és nemesekről.* Az ország negyedik ékességét a herczegek, főurak, nemesek hűsége, vitézsége, okossága, ügyessége. és ragaszkodása képezi, ők az ország támaszai, a gyengék védői, az ellenség letiprói, az ország öregbitői, atyáid, és testvéreid, közülök senkit szolgaságba ne taszíts, szolgának ne nevezd, ők katonáid, de nem szolgáid, ne feledd el, hogy minden ember egyenlő, őket szeliden, alázatosan, békésen, irigység, harag, kevélység nélkül kormányozd, az alázat az embert legjobban emeli, a kevélység irigység lealacsonyítja, ha türelmes leszesz, mindenki szeretni fog, igazi király leszesz, és minden nemesed szeretni fog; ha dölyfös, haragos, irigy, türelmetlen, ha a főket megveted, vitézségük megtöri királyi hatalmadat, és országodat másnak fogják átadni, óvakodjál ettől, és

nagyaidat kormányozd erényesen, hogy a szeretet által hozzád füzve, uralmad békés lehessen.

5. *A türelem és igazságról.* A türelem, és igazság, a koronának ötödik disze, ennélfogva fiam, ha tiszteltetni akarsz, légy igazságos, ha lelkedet megakarod őrizni, légy türelmes, midőn birói széked elé fontos ügy kerül, ne hirtelenkedjél, félj biráskodni, örülj valódi király lenni, és annak tartatni, a türelmetlenek zsarnokok.

6. *Az idegenekről.* Az ország jóllétének, az idegenek, és jövevények hasznos tényezői, ugy hogy ezek a korona 6-ik diszének nevezhetők. A római birodalom az által növekedett, királyai azért voltak oly dicsők, mert a bölcsek, és nemesek minden részekből oda gyülekeztek; az idegenek az országokba idegen nyelvet, szokásokat, fegyvereket, ismereteket hoznak, ezek az udvart ékesítik, lehangolják az idegen országok dölyfét, egy nyelvü, és szokásu nemzet tehetetlen, és töredékeny, ennélfogva parancsolom, hogy az idegenekkel tisztességesen bánj, őket ápold; — mert ha mit én alkottam te lerontod, birodalmad süllyedni fog; ennek kikerülése végett országodat naponta öregbitsd, hogy coronád tiszteltessék.

7. *Az eszélyes kormányzatról.* Az eszélyes kormányzat a királyság 7-ik disze. — Bölcseség vezérli a királyokat, kormányozza az országokat, ez által védetik a haza, nyeretnek a győzelmek; tanácsot csak a főbbek, jobbak öregebbek, és okosabbak adhatnak; a középszerüek, eszelősek, és dölyfösök erre képtelenek; ezért ne tanácskozzál a fiatalok, és kevésbbé okosakkal, de kérdezd meg főbbjeidet, kik koruk, és eszüknél fogva, több ügyismerettel birnak. — Dávid és Salamon szerint a szentek, bölcsek, ártatlanok, és választottakkal, szent, ártatlan, választott, és bölcs leszesz; mig ha eszelősek, gazokkal érintkezel, magad is az leszesz; kiki korához illő ügyekkel foglalkozzék, az öreg legyen első a tanácsban, az ifju forgassa fegyverét, a fiatalokat azonban ezért tanácsodból ne zárd ki, s ha tanácsok helyes is, hallgass inkább az öregekre, s tetteidben mindég az ész vezéreljen.

8. *Az ősök példája követendő, a gyermekek szülőiknek engedelmeskedjenek.* Az ősök követése nyolczadik helyet foglal el; a gyermekek kötelessége, szülőiknek engedelmeskedni, példájokat követni. — Tisztelt atyád példáját, kövesd szokásaimat, minden nemzetet tulajdon szokásai szerint kell kormányozni. ki kormányozná a görögöt latin, a latint görög szokások szerint, azért kövesd szokásaimat, akkor fogsz nemzeted által tiszteltetni, az idegenektől dicsértetni

9. *Az imádságról.* A vallásos buzgóság, a királyi méltóságnak kilenczedik szabálya; buzgó imádság a bünöktől megtisztit; imádkozzál tehát édes fiam, hogy isten büneidtől megtisztítson, ekkor győzhetlen király leszesz; imádkozzál, hogy isten gyengeségek, és tétlenségtől megmentsen, s minden erényekkel árasszon el, erényeid által minden ellenségedet le fogod győzni, s alattvalóid közt életedet békében fogod bevégezni

10. *A többi erényekről.* A királynak kegyesnek szánakozónak, minden erényekkel birónak kell lenni, mert a kegyetlen, istentelen, nem király, de zsarnok. Ezért is kedves fiam kérlek és parancsolom, légy kegyes nem csak rokonaid a herczegek, főurak, lakosok, szomszédaid, de az idegenek, s mindazok iránt, kik hozzád közelednek, légy kegyelmes az elnyomottak iránt, türelmes nem csak a hatalmasok, de a gyengékkel is; légy szilárd, ha ez leszesz, a szerencse nem fog elkábitani, a szerencsétlenség nem tör meg, légy alázatos, hogy isten a jelen, és a jövő életben fölemeljen, légy szerény, szerfölött senkit ne kárhoztass, ne büntess; légy szelid, hódolj az igazságnak, légy becsületes, senkinek akarattal kárt ne tégy, légy szemérmes, kerüld a bujákat és erkölcsteleneket.

Istvánnak ezen magasztos intései és törvényei, a németek utánzása, Károly német császár Lajos fiához hasonló tanitásokat intézett; ezért tehát István iránt kegyelettel csak annyiban viseltethetünk, a mennyiben a jeles példa utánzása is érdem. — Hogy István intései és rendeletei csak a németek utánzása, ki tetszik Nagy Károly és István törvényei és értelmei összehasonlitásából.

István II. 20.

„Consensimus petitione totius senatus, ut unusquisque propriorum simul. et donorum dominetur regis, dum vivit est. ac post obitum filii succedant, nec pro ullius causa reatus detrimentum donorum suorum patiatur, nisi consiliatus est. Mortem Regis aut traditionem Regni feccrit, vel in atiam fugerit provinciam, tune vero bona illius in regiam veniant potestatem, ipse vero sub capitali subjaccal sententia, bona vero illius filiis innocentibus iure mota sint, remanentibus salvis.

Nagy Károly capitularei.

Ut nullus Bajoarius Allodeus aut vitam sine capitali crimine perdat, id est si aut in necem Ducis consiliatus fucrit aut inimieos in provinciam invitaverit, aut Civitatem capere ab extraneis machinaverit, et exinde probatus inventus fucrit, tune in ducis sit potestate vita ipsius, et omnes res, et patrimonium.

I. 17. De perjuris.

Si quis perjuris addictus invenietur, perditus mano perjurium luat, aut quinquaginta juven cis redimat.

C. m. c. II. 805.

Si quis convictus fucrit perjuris, perdet maneus, aut redimat.

II. 18. De Decimir.

Si cui Deus decem dederit in anno, decimam deo det.

Caroli magni Capitulationis de partibus Saxoniae Caput 7.

Omnes decimam partem substantiae, et laboris sui, ecclesiae et sacerdotibus donent, tam nobiles, quam ingenui similiter et liti, juxta quod Deus uni cuique dederit, cristiano Deo partem reddant.

V. FEJEZET.

A királyság és nemzet küzdelmei.

István törvényei nem törvények, de kényuri rendeletek melyek egyrészt minden szabad mozgalmat megakadályoztak, az embert barommá aljasitották, másrészt a gazdagoknak bünszabadalmat biztositottak, a nemzetet nem csak a király, de a katholicus papság rabszolgáivá aljasitották. Századokig az önkény talpköveül szolgált a II: 17 és számüzéssel bünteti a király méltósága ellen összeesküvőt is, a 19. hasonlóan számüzéssel bünteti azt, ki valamely főúr előtt azt mondja, hogy a király róla roszúl nyilatkozott, a királyi méltóság nagyon ruganyos fogalom és szent István óta igen sokat változott. Ma a király cselekményei, rendeletei illedelmes megbirálása, sem jogtalan cselekmény, — ez időben azonban az uralgó isten kegyelmi elmélet szerint isten földi helytartójának, a föld és emberek urának tartották, a legcsekélyebb roszaló nyilatkozatot felségsértésnek tekintették. Magyarázza ezt a 19. törvény, e szerint, a ki a királyt királyi méltóságában közvetlen nem gyalázta, de a királyról hamisan azt állitotta, hogy előtte Péter vagy Pál udvari nemes vesztéről beszélt, már ez is a „pereat“ (vesszen) szót kedvezőleg értelmezve számüzetéssel büntettetett. A király vagy kormánya ezen törvények segélyével bárkit semmivé tehetett, mert fogtak két árulót vagy hamis tanút, a biró maga a király volt, a kiszemelt nem menekülhetett, mert a királyi méltóság megsértése tényeül szolgált, ha valaki a királyt tehetetlennek, keményszivünek, gyengének, rosz katonának mondta, és pedig nem kellett ezt nagyobb gyülekezetbe, az udvarnál mondani, elég volt, ha 2 tanú előtt saját vagy idegen háznál mondta; a hamis eskü felségsértési esetekben sem büntettetett, sem fogság, sem számüzetés, sem halállal, de az 1 : 17 szerint 50 tinóval. Kik tehát a gazdag nemes uradalmára vágytak, a király vagy a főbb uraknak tetszeni kivántak, 50 tinóért, bár ez nagy értéket képviselt, a hamis esküt könnyen koczkázhatták, annyival inkább, mert ha a király vagy főúri kegyenczek érdekében esküdtek hamisan, az érdekelt

király lévén a biró, — ez őket mint hamis esküvőket el nem marasztalta, az ügyesen szőtt hamis eskü különben is megczáfolható ezen korban alig volt, mert gazember nemes vagy pap meglátogatta saját házánál, pár perczig magába maradt a házigazdával, ha a vádlott ezt be nem bizonyitotta, hogy egy perczig sem beszélt külön velök, az eskü kétségtelen bizonyitó erővel birt, a király sőt udvaronczai is ha hatalmokkal vissza akartak élni, a nemességet kények szerint fosztogathatták. A hamis eskű ellen a vallás sem biztositott, mert István alatt a keresztyén hitet nem a papok buzgalma, nem az egyéni meggyőződés, de a győztes király fegyvere és ajándékai hozták be, a nemesség és nép királyi és püspöki parancsra eljártak a templomba, a német és olasz papokat azonban a hivek, a papok hiveiket nem értették, egy félszázad kellett mig az idegenek a magyar nyelvet megtanulták, mig a magyarok is papoknak vállalkoztak, mig végre a papok a vallás hitelveit, hiveikkel megértették, eddig tehát a félpogányok feszély nélkül esküdhettek hamisan.

Lealázó és az örökösödést megingató törvények voltak, az 1—6. és 13. törvények. — Az 1. szerint: ki a templomba szorgalmasan nem járt, az emberi társaságból kizáratott, a kiátkozott pária volt, ki sem öröm, sem igazságba nem részesülhetett, kit minden bitang büntelenül üldözhetett, — a vallást elhanyagolókat első sorban a 13. szerint a püspök megbüntethette, a törvény tehát a püspököket a nép sőt a nemesség korlátlan biróivá tette. A 4. a papokat a világi biráktól felmenti, a világiak bizonyitványát papok ellen érvénytelennek nyilvánitja, a papság tehát az egész országban szabadon garázdálkodhatott, bünöket követhetett el, mert a világiak bizonyitékát a törvény semmisnek tartotta, pap ellene osztály érdeknél fogva sem tanuskodott. István tehát, első sorban a saját, másod sorban a catholica egyház alázatos szolgájává alacsonyitotta a szabad magyar nemzetet. A papság kapzsiságának tág tért nyitott, az 1 - 6 ezen törvény a nélkül, hogy az özvegy gyermekek rokonoknak valamely részt biztositott volna, a papság részére a birtokosnak szabad rendelkezési jogot ad, — ennek követ-

keztében minden gazdag nemes családja kárával az egyházakat bőven megajándékozta, sok még életében gazdag alapitványokat tett, hogy a hatalmas papság mindenható pártfogását gyermekeinek biztositsa, mi István alatt egy gyermek részel nagyon felért, miután a cancellár püspök volt, a gyenge István a papok szemével látott, a papok eszével gondolkozott A birtok jog alapját az 5. 6. törvény vetette meg, sajnos, hogy mig egyrészről a tulajdont a szabad rendelkezés által megalapitotta, a királyi erőszak ellen biztositotta, másrészt a papság ármányainak szabad tért nyitott A papi birtok természetét ösmerteti a II. 1. e szerint a paplakot, templomot, a községek épitették és pedig 10 falu egy egyházat képezett, — a papot, ha gazdasági eszközökkel, szekérrel, szárnyas állatokkal a hivek köteleztettek felszerelni, az egyházi öltözéket, az oltári kelléket a király adta, a papot, a püspök nevezte, a könyveket is a püspök tartozott adni, vagyis ezen törvény szerint. Az iskola tanitókat nem a község, de a püspökök tartoztak fizetni, mert ma a könyveket a tanitó helyettesiti, István magánjogi törvényeit a pénz szelleme lengi át, a gazdag minden bűnt elkövethetett, mert pénzzel vagy tinóval mi ekkor pénzértéket képviselt minden büntetést meglehetett váltani, 22. a szabad ember szolgává tételét pénzbüntetéssel váltja meg, melyen a király a főispánnyal osztozik, a 25. a perlekedőt, megverőt tinóval bünteti. A gyujtogatót a 32. tinóval bünteti, 35. az embereivel támadó főur 100 tinót fizet. 17. A hamis esküvő karját tinóval váltja meg 14. A gyilkos arany penzákat fizet. 15. A feleség gyilkos tinót fizet, 27. Leányrabló tinót fizet. — Vagy is kinek pénze volt, az a felség és vallás sértésen kivül minden bűnt elkövethetett. Kétségkivül a mai kor fogalmai szerint a Szent István törvényeit megbirálni nem lehet, a kor, a fogalmak, a műveletlenség daczára azonban azon királyt mint törvényhozót dicsőiteni nem lehet, ki pénzért mindent megengedett, mert a 11. században is bűnnek tartottak a lopást, leányrablást, gyujtogatást, gyilkosságot, hamis esküt, ki tehát ezen bűnök büntetésének pénzeli megváltását megengedte, az erkölcsi érzékkel nem birt. — A szent királyt a harczi vágy, a vitézség az Árpád

család kiváló tulajdona nem háborgatta, királyságat idegen zsoldosokkal vivatta ki, nagy diadala óta táborba nem szállt, az ország egy részét elvesztette, családjával fia halála után is rosz viszonyban élt, a bölcs és vitéz fejedelmet felesége és német tanácsosai vezették. A király Vazul herczeget elzáratta, a herczeget szemeitől fosztatta meg, András Béla, Levente herczegek a német levegőben a tömjén füstben rosszul érezték magokat, s mert sem a Bajor Gizella királyné előtt térdepelni nem tudtak és nem akartak, sem nemzetiségeket nem tudtak levetközni, okulva a szerencsétlen Vazul sorsán, elhagyták a beteges kényúr birodalmát. A vitéz herczegek kivonulása, az idegen világi és papi kalandorok czélzatát nagyban elősegitette, ezen urak Magyarország uralmához görcsösen ragaszkodtak, a hatalmat csakis idegen tehetetlen király alatt tarthatták meg, mert a magyarok még az udvar hivei és titokban az idegen uralmat gyülölték, lealáztatásokat szégyenelték. Az idegenek czéljaik elérésére legalkalmasabb eszköznek gondolták. Péter olasz herczeget, István király nővérének fiát, Péter herczeg az udvarnál kitünő bizalmi állást foglalt el, a magyar király német testőrségének kapitánya volt. A beteges szenteskedő István neje és német kalandorai által rá hagyta magát az Árpád fiág kifosztására beszéltetni. — Trónörökösül Péter herczeget jelelte ki, Péter herczeg, Istvánnak halála után a trónt akadály nélkül elfoglalta. — Péter gyáva, erkölcstelen kéjencz, a trónon is idegen maradt, udvarában a sehonnai kalandorok számát növelte, uj adókat vetett ki, s a nemzettel nem csak zsarnokilag, de megvetőleg is bánt — A nemesség forrongani kezdett s a nyomoru kéjenczet három évi uralom után elüzte. — A nemzet 1041 ben királyának Aba Sámuelt, István sógorát választotta, — a forradalom tisztán a magyar párt műve volt, idegen püspökeink a Kun származásu Sámuelt nem akarták megkoronázni, a német származásu főurak Péterhez szitottak. Sámuel Seböst, Budot, Gizella hiveit, Vazul hohérát, és a fondorkodó idegenek közül többeket megöletett. — Ezen fenyegető példa kis időre elnémitotta elleneit, de uralma rövid volt, mert István példája által elvakitva, nem állitotta vissza a

nemzet jogait; ennélfogva a nemzet zöme, ügyét közönyösen vette, a főpapság és idegen nemesség mint magyart gyülölte, s a Henrich német császárhoz menekült Pétert ujólag behivta. — Aba 1042-ben ellenét megelőzni akarván, Austriát ét Stiriát megtámadta, csapatai visszanyomattak, s nyár közepén Henrich császár e megtámadás által kihivatva, Magyarországba nyomult, Abát megverte; de a tél bekövetkezve visszatért; 1043-ban azonban ismét beütött, a megrémült Aba békét kötött, melyben a Szárhegy és Lajtha közti területről lemondott, — ez által népszerüségét teljesen elvesztette. A fondorkodó főurak közül 50-et megöletett, a megmaradtak nagy részt Péterhez szöktek; Péter a német császárnak Magyarországot hűbérül ajánlva, ujolag megnyerte Henrichet, ki 1044-ben ismét Magyarországra rontott, — Aba 5. Juliusban Győrön fölül Ménfőnél csatát kezdett; a magyarok vitézül harczoltak, a csata már nyerve volt, midőn több Péterhez szitó áruló főurak a csata közepette a németekhez pártoltak, Aba megszaladt, futásában megöletett, Henrich Győrt bevette, ellentállás nélkül Fejérvárra nyomult, s Pétert vissza helyezte. — 1045-ben Henrich ismét Fejérvárra jött, ekkor Péter letette a hűbéri esküt, s az országot évi adó fizetésre kötelezte.

A nemzetet lealáztatása felrázta hosszas álmából Péter aljassága, önkénye, elveté a szabadság magvát, — a nemesség Csanádon tanácskozmányt tartva, követeket küldöttek (Nobiles Hungariae, videntes mal a gentis, in Csanád in unum convenerunt, consilisque habito totius Hungariae, nuncios miserunt ad Andream, et Leventam) Oroszországba Andráshoz, a legidősbb Árpádi herczeghez, s őtet a koronával megkinálták; — András a küldötteket megbiztatva, az ország hangulatának kitudása végett ügynököket küldött be; ezek a herczeget a kedvező nemzeti hangulatról biztositván, András Levente testvérével Magyarországba jött, az egész nép elébe tódult, a nép Vatta főnemes vezérlete alatt, az idegen főurakat és papokat megtámadta; lakaikat lerombolta, a püspököket — három kivételével — leölte, a tizedet általánosan megtagadta, sok helyt a templomokat szétdulta, és a pogány vallás visszaállitását köye-

telte. — András serege lavinaként nőtt, Péter Ausztria felé szökött, de Mosonyban utoléretve, serege szétveretvén, elfogatott és szemei kitolattak.

Andrásnak a trónrai meghivása ugy látszik feltételes volt, de ha ez nem lett volna is, mint önkényes uralkodó nem léphetett fel, mert Pétert másodszor nem egyes töredék, de az egész nemzet buktatta meg, a számüzött Endre szegény sógorai, tehetetlen fejedelmek, és távol voltak, a papság, az idegen nemesség egy része kiöletett, a többi menekült, vagy a tömeghez csatlakozott, Henrich császár Péterért fenyegetődzött, — Endre tehát gyenge lévén, kényszerült legalább részben a nemzeti akarat előtt meghajolni. 1047-ben Fejérváron országgyülést tartott, itt megkoronáztatott, és István törvényeinek megtartásáról biztositotta a nemzetet, a kereszténységet vissza állitotta. 1048-ban András vitéz testvérét Bélát behívta, neki adta az ország $^1/_3$-adát s örököseül fogadta.

Henrich Német császár, ki Péter esküjénél fogva Magyarországot német hűbérnek tartotta, András királyságát nem ismerte el, s az országot folytonosan fenyegette, de Németország ügyei által el lévén foglalva, csak 1040-ben támadta meg, hadjárata azonban eredménytelen volt, 1050-ben ujólag hadat inditott, de vissza veretett, — 1051 és 52-ben kisérleteit ismételte, de mindkétszer nagy vereséget szenvedve, 1053-ban Iriburban békét kötött, fenhatósági jogairól véglegesen lemondott. András 1057-ben Fejérváron országgyülést tartott, ezen Salamon 6 éves fiát, Béla és fiai beleegyezésével örökösének választotta. 1058-ban királynak koronáztatta, s még ez évben fiának Sophiát, Henrich Német császár leányát el is jegyezte, — Endre, Bélától féltve fia koronáját, ellene folytonosan ármánykodott; miáltal a kijátszott Béla felingereltetvén, Lengyelországba sógorához menekült s testvérét lengyel segéd seregekkel 1061-ben megtámadta, a nemzet nagy része kedvenczéhez a hős Bélához pártolván, Béla a németek és a papság által támogatott testvérét legyőzte, Endre a végcsatában nem csak koronáját, de életét is elvesztette. — András uralma, alkotmányos

életünk hajnala, ezen időkorból ugyan alkotmányos életünknek csekély nyomai maradtak fel, a történelem csak három országgyülést emlit, az 1047-ikit, 1057-ikit és 1058-ikit, az elsőben István törvényeit biztositotta, ezek kevés közjogi becscsel birtak, mivel a nemzet, midőn teljesen a helyzet ura volt, nem igen elégedhetett volna meg — s nem hihető, hogy országgyülési jogait ne biztositotta volna; — István törvényei alatt tehát nem csak István király, de István vezér alatti szokások és törvények értendők, — s ha bár 1047-től 1057-ig az országgyülésekről adatok nincsenek, hinnünk kell, hogy már ekkor az évi országgyülések tartása elhatároztatott, s az István napi törvénynapon nem csak peres, de országos ügyek is tárgyaltattak. — Ezek tartását az ország helyzete is igényelte, a haza függetlensége a németek által folytonosan fenyegettetett, szükséges volt a védelem eszközeiről tanácskozni; — András gyenge volt, kedvezni kellett a nemzetnek, — nem hihető, hogy országgyülés nélkül 1048-ban Béla testvérének ajándékozta volna az ország egy harmadát, — tulajdon helyzete is bizonytalan volt, forradalmi király, kinek joga választásra alapul, választói nyakára, az ország megkérdezése nélkül örököst nem jelölhet ki; midőn tehát Béla testvérének az örökösödést biztositotta, kétség kivül ezt csak az ország beleegyezésével tette, ez pedig csak országgyülésen nyilvánulhatott; erre mutat Salamonnak örökössé választatása is, ha Endre Bélának az örökösödést önkényileg ajándékozta volna, nem igényeltetett volna ajándéka visszavételére országgyülés; de mert ez Bélának 1048-ban országgyülésileg biztosittatott, ezért csak országgyülés semmisithette meg az előbbi országos határozatot. — Hogy a legfőbb hatalmat már ez időben az országgyülés képezte, mutatja a Radó nádor által alapitott, Száva-Szent-Demeteri kolostornak 1057-ben az országgyülés általi megerősitése, ha a főhatalom osztatlanúl a királyé, ha a Szent-István napi gyülekezet csak törvény nap lett volna, ezen adományozás nem terjesztetett volna az országgyülés elibe. — Endrének már 1051-ben fia született, fia érdekében szüksége volt a nemzet szeretetére, ennélfogva is igen hihető, hogy Endre a német háborúk után

is fiának örökösödését előkészitendő 47 és 57 közt tartott országgyülést.

Béla győzelme után azonnal országgyülést hivott össze, s erre nemcsak a nemességet, de a népet is felszólitotta, megrendelvén, hogy minden falu két követet küldjön. — A nép a felhivást komolyan vette, tömegesen tódult Fejérvárra, a papok zsarolásai által elkeseredve mindenek előtt a tized és a keresztyén vallás eltörlését követelte. — Béla ugyan a népet óhajtotta megnyerni, mert győzelmét nagy részt a nép őszinte csatlakozásának köszönhette, de másrészt belátva azt, hogy ha kivánatainak engedve a papságot korlátozza, a trónnak egyik leghatalmasabb támaszát elveszti, a nemesség és papsággal a városba vonúlt a kapukat bezáratta, három napi határidőt kért, ez alatt lengyel segédseregeit, a nemességet, várkatonaságot magához hivta, — s a város falai körül gondtalanúl zajongó tömeget, — két tűz közé szoritva — széjjelverte, Jánost, Vatta fiát, s a nép többi főnökeit megölette. — Ez a népnek utolsó kisérlete volt, s ez időtől fogva századokig csak a nemesség szerepelt és a népre többet a trónkövetelők, a lázadás főnökei soha sem hivatkoztak. — Béla a papságot a tized megmentése által megnyerte, a nemesség önként csatlakozott a vitéz férfiúhoz, ki mint számüzött idegen földön kardja által nőtt és herczegséget szerzett, — a népet az András által behozott súlyos adók eltörlése által kiengesztelte, Salamon hiveit, kiknek birtokait tisztelte kegyessége által magához édesgette.

1063 ban Dömösre országgyülést hirdetett, itt azonban véletlenül meghalt. Halála a nemzetet, melynek dísze volt, mélyen sújtotta s hosszas küzdelmekbe bonyolitotta.

Béla fiai, a szerény, szelid, becsüle es Geiza, a hős, es es, erényes, igazságos László, az Árpádház legjelesebb ivadékai, jobban szeretve a hazát magoknál, nem fogadták el a koronát és Salomonhoz magok részére kikötve az atyai harmadot, követeket küldtek.

A herczegek önként lemondva, a Németországból haza hozott 12 éves Salamon az 1065 ben tartott országgyülésen királylyá koronáztatott (Turóczi universa ergo congregatio Hun-

garoram pacem videntes regis Ducis facta est magna laetitia in popolo); nevében udvaronczai kormányoztak; ezek a herczegektől a harmadot megtagadták, a herczegek rokonuk Boleszláv lengyel királyhoz menekültek, s 1064-ben számos segéd sereggel tértek vissza, Salamont és udvarát a nemzet által pártoltatva Mosonyig üzték, de bár az ország urai voltak, 1065-ben megelégedve az ország harmadával, Salamonnal békét kötöttek. — A béke 8 évig tartott, az alatt egyesült erővel verték ki a rabló kúnokat, megsegitették sógorukat, a Horvát herczeget a karanthánok ellen, kikergették a rabló cseheket, legyőzték az alsó részeket háborgató görögöket, s Nándor-Fehérvárt Magyarországhoz csatolták. Salamon 1073-ban Vid német származású Bácsi főispán és sógora Henrich által izgatva, a herczegek ellen tört, őket herczegségöktől meg akarta fosztani, a herczegek a morvákkal és lengyelekkel szövetkeztek. — Salamon a herczegek segédhadai megérkezte előtt 1074 Január 26-án Szabolcsban megtámadta Geizát; Geiza seregéből a csata előtt többeket megvéve, ezek a csatában Salamonhoz pártoltak, — Geiza megveretve visszavonult; ez alatt László herczeg Ottó morva herczeg sógorával az országba érkezett, a nép kasza és villával fegyverkezve a herczegekhez tódult, hozzájok csatlakozott a környékbeli nemesség is, Salamon seregét német segédcsapatokkal erősbitette, a két sereg Mogyoródnál ütközött, Salamon elvesztve a csatát megszökött, a herczegek ismét urai lettek az országnak. A szerény Geiza a koronát nem akarta elfogadni Salamon az országot sógorának hűbérül ajánlva fel, német segéd seregekkel támadta meg az országot, de a herczegek által visszaveretett, az ország ügyeibe a római pápa, a hires VII. Gergely is beavatkozott, fenhatósági jogokat igényelt, mit azonban Geiza megtagadott s végre 1075-ben a királyságot elvállalta, uralma csak 2 évig tartott, 1077 April 24-én meghalt, — László királynak választatott.

László ragyogó napként tünt fel hazánk egén, nem csak hazánk, de az egész középkor legjelesebb királyainak egyike, nagy volt mint ember, nagy mint fejedelem, eszélyes kormányzó, a bátor nemzet legkitünőbb harczosa, nagy hadvezér, szelid és

igazságos, szerény de büszke, tevékeny és gondos, erényes családfő, fedhetlen király, az emberiség példánya, Magyarország őt tekintheti második alkotójának, uralkodása történetünk ragyogó lapja, — valóságos áldás volt nemzetünkre, mely István vas keze alatt tespedésnek indult, Péter alatt német hűbéres lett, s a királyi család versengései alatt vérét és erejét herczegei nagyravágyása miatt hasztalanul pazarolta. — László 1080-ban a Szeremség Szávántúli részét, mely a belversengések alatt elszakadt, visszaszerzette, 1081-ben Salamont, ki igényeiről lemondott, udvarába fogadta, de a hálátlan élete ellen törve — őt Visegrádra záratta. 1083-ban szabadon bocsájtotta, 1086-ban Salamon a Kunokkal szövetkezve Magyarországra tört, László által azonban teljesen legyőzetett. 1091-ben Horvátországot Magyarországhoz csatolva, megyékre osztá, a zágrábi püspökséget alapitotta, kormányzóul Álmost, Geiza fiát, zágrábi püspökül Duh csehet nevezte. — 1092-ben az Erdélyre tört Kunokat és Besenyőket — Ákos vezért párbajban megölve — legyőzte; 1094. a keresztes had vezéréül választatott; 1095-ben, midőn a cseh II-ik Boleszlávot készült megtámadni. Julius 29-én a nemzet könnyeitől kisérve dicső pályáját bevégezte.

18 éves uralmából két országgyülés határozatai maradtak fenn. — László a megtestesült törvény és igazság volt, a nemzet nyugodtan nézhette uralmát, a jeles férfiu kormányzata védkorlátokat nem igényelt, de épen azért, mert a jogot, a nemzetet tisztelte, s mert mint az erények példánya, nemzete bálványa a nemzettől nem félhetett, hinnünk kell, hogy a szokásos fejérvári István-napi törvénynapok nem egyedül törvényszékek, de valódi országgyülések voltak, hol minden nemes szabadon megjelent és az ország ügyeiről tanácskozott. — A szokásos évenkénti országgyülésre mutat az is, hogy az első Szabolcson 1092-ben, a második és harmadik korábban 1090-ben tartatott nyomai a többieknek azért enyésztek el, mert a törvényhozás teendői e két országgyülésen befejeztetvén, több törvények nem hozattak, régi történetiróink hiven feljegyezték a harczi eseményeket, a véres forradalmakat, de a nemzet bel-

élete mozzanataira kevés figyelmet forditottak, a történelmet iró papok előtt a szent királyról megsértés lett volna azt irni, hogy ő nem isteni sugallatból tett mindent, de leereszkedett nemzetéhez is. — E korbeli törvények három könyvben foglaltatnak, az első előbeszédében ez mondatik „1092-ik év junius havában Szabolcs városában László magyarok királya elnöklete alatt, az ország főpapjai főrendjeivel a papság és nemzet jelenlétében gyülés tartatott, melyben következő törvények hozattak“ (anno incarnationis millesimo nonagesimo secundo, sancta synodus habita est, presidente Christian issimo Ungarorum Rege Ladislav, eum universis Regni sui pontificibus, et Abbatibus, nec non cunetis optimatibus, eum testimonio totius cleri et populi. — In que sancta synodo canonice et laudabiliter haec inventa sunt decreta.)

Ebből tehát világos, hogy ez nem ország tanács, de valódi országgyülés volt, mert a törvények nem ugy emlittetnek, mint királyi rendeletek, de mint a gyülés határozatai, maga a nagy király csak mint elnök szerepel, — kinek törvényeit ily bevezetés ékesiti, az a nemzetet valóban tisztelte s vele nem egyszer, de a bevett szokás és őstörvények szerint többször és rendesen tanácskozott.

László nem rendes örökösödés utján lett király, mert Salamon még jogairól nem mondott le, — Geizának gyermekei maradtak, László tehát választott király volt, választása csak országgyülésen történhetett; nem hihető, hogy az, ki magát a törvények bevezetésében mint az országgyülés elnökét emliti, a törvényeket mint az országgyülés határozatait sorolja elő, uralkodásának csak 15-ik évében tartott volna első országgyülést, valószinütlen, hogy az ki 15 évig az országgal nem tanácskozott, országlása végén, midőn már európai tekintély volt 3 év alatt 3 országgyülést tartott volna, mindez arra mutat, hogy az országgyülések valamint a 3 utolsó évben rendesen, úgy azelőtt is évenként tartattak.

László törvényei közt közjogi becscsel. II. 6, III. 13, 24-ki 25. III. 13. törvények birnak, ezekben a birói és hivatalnoki felelősség szigoruan megalapittatik.

1 : 6. Ha a biró a szolga orrát le nem vágatja, vagy a szabadot fel nem akasztatja, gyermekei részén kivül veszitse minden vagyonát és ő maga adassék el; ha ártatlant akasztat fel, a kivégzettnek minden vagyona adasson vissza gyermekeinek és fizessen nekik 110 pensat. (Si judex nasum servi non inciderit vel liberum non suspenderit, pereant omnia sua preter filios filiasve, et ipse judex venumdetur. Si vero justum suspenderit, centrum et decem pensas et omnia bona suspensi suis restituet.)

III : 24. Ha 30 nap alatt itéletet nem hoz a biró, büntettessék meg. (Si quis Judicum distulerit litigia ultra 30 dus, vapuletur.)

25. Ki a birót hamis itélettel vádolja s vádját be nem bizonyitja, 5 pensat fizet, — ha azonban a biró ellen a hamis itélet bebizonyittatik, a biró a megitélt tárgyat kétszeresen tartozik megtériteni és fizet 5 pensat. A biró itéleteért csak 1 hétig felelős. (Si quis autem judicem injuste judicasse proclamaverit et non probaverit, quinque pensas solvat; si vero judex convictus fuerit judicatum in duplo restituat et nisuper, quinque pensas persolvat. Judex pro suo judicato sit uno anno prostea non introducatur.)

III : 13. Ha a bitang marhák felügyelője az előlirt törvényeket áthágja, fiai és felesége kivételével mindenét elveszti, ha a várispán ilynemü felügyelője igy jár el, és szabad, hasonlóul büntettetik, ha szolga, urától elvétetik. — Ha a királyi felügyelő ezekből valamit eltagad, vagy elajándékoz, vesszen el. (Si rerum fugitivarum collector, quem dixi, transgressus fuerit, excepsis filiis et usoribus cum omni substantio perdatur, si comitis collector fugitivorum liber fuerit, simili modo disperdatur, si vero servus comiti auferatur. — Si regis de hisqui collegis aliquid denegaverit, aut alieni dederit, tam qui recipit, quam qui dederit, ambo perdantur.)

A birói felelősség hatalmas, alkotmányos vivmány volt; László idejéig a biró mint királyi eszköz müködött; tetteiért nem felelt senkinek, itélt tetszése szerint, ugy és akkor, amint és mikor neki tetszett; — László törvénye által a személy és

vagyon közvetlen a biró, közvetve a corona önkénye ellen teljesen biztositttatott, mert az 1 : 6, ha a bünöst el nem itélte, keményen lakolt, ez által a vesztegetés meggátoltatott; ha igazságtalanul itélt, nagy kárpótlást tartozott fizetni; itéletéig 1 egész évig felelős lévén, a sértettnek elég ideje volt ügyét az országgyülés vagy nyilván itélő király elibe terjesz eni; — a III : 24. törvény által a halogatásnak eleje vétetett, mert 30 nap alatt tartozott itélni. — A III : 13. czikk által a hivatalnokok felelőssége kis részben behozatott s a bitang marhák felügyelői gyakori kihágásai ellen a nemzet biztositttatott, ez az akkori időben szinte nyeremény volt, mert ezen a törvényben jogkorkető név alatt előforduló birtokosok, hatalmokkal gyakran visszaéltek.

Érdekesek a papságról hozott törvények, — a papság házassága, mely kezdetben teljesen szabad volt, most már korlátok közé szorittatott s ez által a századok mulva behozott nőtlenség előkészittetett az 1-ső rész 1. a papoknak már eltiltja a másodszori házasságot, és az özvegyek és vált személyekkeli házasságot, a 3-ik czikkben még kegyképen a papságnak megengedtetik nejeik továbbrai megtartása — A papság ez időben túlnyomó befolyását ismét visszanyerte, a tized még ez időben nem csak a termékek, barmok, — de a szolgáktól is fizettetett, mint ezt az 1 : 27 mutatja. — A püspöki ügynöknek joga volt mindent megmotozni, ha a tizetadó helytelenül adta fel a tized tárgyát, büntetésül a tized helyett kilenczedet fizetett.

Túl szigorúak a tolvajságról hozott czikkek, — ki egy tyúknál nagyobb értékűt lopott el, osztály különbség nélkül a II : 1, 2 szerint felakasztatott, a nemes vagyona ezenfelül a király számára elkoboztatott, az egyházba menekült nemes tolvaj élete meghagyatott ugyan, de szemei kitolattak, ő és 10 éven felüli gyermekei rabszolgákul adattak el. — Ezen törvény sok igazságtalanság forrása lett későbbi rosz, gyönge királyaink alatt; mig ez II. Endre által nem módosíttatott, könyebb levén a tolvajsági vád, mint a felségsértés, hazaárulás bizonyitása, a kormány férfiai a legbecsületesebbre ráfogták, hogy tolvaj, ez ürügy alatt felakasztatott vagy szolga lett, vagyonában oszto-

zott a könnyelmü zsarnok és a gaz udvaronczok; ez ugyan László és Kálmán alatt nem történt, de annál többet ismételtetett könnyelmü utódai alatt, mig a két első túlszigorú törvényt az arany bulla által módositatta.

Kálmán követte atyját, nem birt ugyan a nagy férfiú minden tulajdonával, de éles elméjü, müvelt, igazságos, korán felülemelkedett, eszélyes uralkodó volt. — A garázda rabló keresztes hadakat, melyeknek salakja kezdetben az országon vonult keresztül — szétverte; Bouillon Gottfried, Poitou Vilmos seregeit, a keresztesek virágát mindennel ellátta, s hogy az első rablási kisérletek ne ismételtessenek, az ország határáig tekintélyes hadsereggel kisérte, a lázadó horvátokat legyőzte és Dalmátiát Magyarországhoz csatolta, szerencsétlenül ütött ki 1099-iki oroszországi hadjárata honnan vereséggel tért vissza 1102-ben az ujolag kitört horvát lázadást legyőzte, visszaverte a cseheket. — Sok baja volt Álmos herczeggel, ki folytonosan ellene áskálódott, a németekkel czimborázott s hon folytonosan ármánykodott többször megkegyelmezett neki, mig végre betegségében indulatától elragadtatva őt és Béla fiát szeme világától megfosztotta, ez egyedüli szenyfolt a jeles fejedelem uralmán, mint fejedelem hibáját Dalmátia megszerzése és jeles törvényei által bőven kárpótolta, szerencsétlen volt családjában mert második neje Predslawa orosz herczegasszony, kit 1104-ben vett el tiltott viszonyt kezdve, őt 1105-ben viselősen haza küldte. — Dicsteljes pályáját 1114-ben bevégezte.

Dalmátia drága gyöngye lett a koronának, ezáltal a nyugot és keleti nemzetközi kereskedés közvetitője Magyarország lett, ez az ország anyagi jólétét megalapitotta, Kálmán megmutatta az utat, sajnos, hogy gyönge utódai nagyszerü eszméjét fel nem fogták, s midőn kelet felé terjeszkedtek is mint hóditók léptek fel s a legyőzött népeket nem a szabadság és türelem kötelékeivel fűzték az anya országhoz, de az erőszak vaskapcsaival, miért is midőn a koczka fordult, lassanként elszakadoztak.

Kálmán korából két könyvben foglalt törvények maradtak fel, de ezek forditások, az eredetiek, mint ez Alberichnek Se-

raphin érsekhez intézett előbeszédéből kitetszik, magyarok voltak; ugyanis: Uram, minekulána én, ezen nemzet nyelvében kevéssé vagyok jártas, ha hibáztam, minek előtte ezek a közönség elé bocsáttatnak, kegyeskedjél hibáimat helyre igazitani. (Domine qui in huius populi linguae genere, minuo me promtum consideres, si quid calamus, a suscepti itineris transita declinaverit, tua queso solita in me benevolentia, supervacua reseces, et imperfecta supleas, errata corrigas, et antequam in aures prodeant publicas, curae tuae digitum, dignanter imponas.) Ezen előbeszédből egyelőre ugy látszik, hogy ezen törvények csak az ország tanács által hozattak, mert ezt mondja „Regni principibus congregatis totius senatus consultu.“ De itt tekintetbe kell venni, hogy ezt nem a törvény, de a fordító mondja, ezen fordító nem volt magyar, és igy könnyen tévedhetett, — a princeps szó régibb törvényeinkben nem herczeget jelent, mert az egyedüli nagykoru herczeg Álmos, Dux, és nem herczeg név alatt szokott emlitetni, és csak maga volt; a principibus szó alatt tehát az ország világi, és papi főrendei értetnek; — ha tehát csak ezek határoztak volna, akkor az ország tanács vagy egyedül a principibus, vagy a senatus szóval fejeztetett volna ki, — minthogy pedig mindkettő alkalmaztatott, a senatus széles értelemben országgyülés helyett vétetett

Nem hihető, hogy Kálmán atyja példájától eltérve, az országgyülést mellőzte volna, annyival inkább, mert országlásának kezdetén, már erélyesen lépett fel a keresztes hadak ellen, ezek trónját is fenyegették, ily válságos körülmények közt a nemzetet nem mellőzhette. Később, bár Álmos herczeg folytonosan fondorkodott ellene, mégis nyilt forradalmat nem birt előidézni, ez is arra mutat, hogy Kálmán az ország jogait tisztelte, s az országgyülés hihetőleg meglevő törvényeiben azért nem fordul elő, mert megtartása már nem csak törvény, de pontosan megtartott szokás volt.

Kálmán törvényei közt közjogi becscsel az 1., 2. és 23-ik bir, — ez veté meg alapját a megyei életnek, ezek által hozattak be a megyei gyülések, ezek által jog adatott a megyei

közönségnek, az igazságtalan birót feleletre vonni, és a II. 6, mely a felségsértés büntetését számüzetésre szeliditette.

1, 2. *Népünknek* részint az utak nehézsége, részint sulyos magán viszonyaik végett, terhes lévén, minden ügyben udvarunkban megjelenni, ezennel rendeljük, *hogy évenként a püspöki székhelyen*, Fülöp és Jakab napján és Szent Mihály nyolczadában tartassék, ott minden főispány, főurak és hivatalnokok megjelenjenek, és erre a beidézés pecsét nélkül is érvényes. (Quia populus noster, magnis saepe tam viae, quam inopiae laboribus praegravatus, pro qualibet necessitate curiam regiam adire non potest, bis in anno, id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi, et in octavis Michaelis synodum in unoquoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam Comes, qua tam Comites et aliorum magistratuum dignitates et potestates, ad suum episcopum conveniant: ad quem quicunque etiam sine sigillo convocatus conveniat reus judicio erit.)

1 : 23. *Az igazságtalan biró* a király elébe pecséttel, a megye gyülés elé pecsét nélkül idéztessék. (Judex injuste causam discutiens ad curiam regis cum sigillo cogatur, sed sine sigillo ad synodum.)

Ez nagy nyereség volt, mert az első törvény által, habár még a megye nem rendelkezett, de évenként törvényesen össze jöhetett, választottjai nem itéltek ugyan, de legalább a királyi birák a megye közönsége ellenőrködése alá helyeztettek, s ez által mód nyujtatott az egész közönségnek az igazságtalan birót a király, vagy országgyülés előtt bevádolni; — a második törvény által pedig a birák némileg a megyének tétettek felelőssé; — a megye ugyan még nem volt jogosult őket megbüntetni, de számadásra vonhatta. — Ezáltal egy részt a személyes szabadság a birtok biztonság sokat nyert, mert ugyan már László alatt is felelőssé tétetett a biró, mindenki bevádolhatta, de ez egyesre csak oly király alatt nem volt veszélyes, mint László, mert a várispány hatalmas úr volt, vádlóját könnyen megboszúlhatta, eljárása igaztalanságának bebizonyitása nehezen ment, — ez Kálmán törvénye által elháritatott, mert egyesek helyét az egész közönség foglalta el, melynek szava az udvar-

nál is nyomatékkal birt, s rajta a biró oly könnyen, mint egyeseken boszút nem állhatott.

A megyei hatóság tekintélyét emelték I. 7. 9. 10. törvényczikkek.

I. 7. *Két egymással perlekedő főispány* ügyeiben a megye gyülés itél (si duo Comites pro causa aliqua dissideant in supra dicto synodo ventilentur.)

I. 9. *A király és herczegek főbb tisztviselői* ügyei a megye gyülésben itéltetnek (Majores ministri regis aut Ducis in eadem synodo ventilentur.)

I. 10. *A gyülést megvető büszke biró ügyében*, távollétében is, ha vádoltatik, itél a gyülés. (Si quis superbus iudex ad praedictam synodum venire neglexerit, suo accusatore judicetur.) Ezek által mindennemű kifogásoknak, a gyülések lenézése, és kijátszásának eleje vétetett.

A birák felelőssége az I. 30. 31. által megerősitetett.

I. 30. Ha a perestoldó birói kiküldetésében igazságtalanul járt el, kiküldető birájával együtt büntettessék. (Si pristaldus judicis in legatione ejus injuste egerit damnetur cum indice, inique ei mandarte.)

31. A pristaldtól igazságtalanul okozott kár, a biró vagyonából téritessék meg. (Damnum per indicem injuste illatum, de rebus Judicis restituatur.)

A birtokjogokban igazságtalanul megszoritotta az örökösödést, és a koronának uj birtok sértő előnyöket adott; — az I. 20. törvény a szerzeményes és István-féle adományok kivételével, a többi birtokok örökségét egyenes örökösök, vagy testvérek, s ezek fiai hiányában, egyenesen a koronára szállitotta; — az I. 15. cz. által, a zárdák, és egyházaktól visszavette a malom adományokat, Istvánéi kivételével és a halászat jogot. — Atyjának a tolvajságról hozott túlszigorú törvényeit mérsékelte 156 törvénye; e szerint a tolvaj nem akasztatott fel, de szemét vesztette s mig az előtt 10 éven felüli gyermekei tétettek szolgájává, Kálmán szerint már a 15 évesek kárhoztattak szolgaságra. — A boszorkányok létezését tagadva

az ezekről hozott törvényt eltörülte. — Az izzó vas és forró viz itéletét, azt bizonyos helyekhez kötve — mérsékelte.

Kálmánt követte 14 éves fia II. István. — A Velenceiek Dalmátiát megtámadák, e háború két évig tartott. Zára és a szigetek hatalmokba kerültek. 1116. a csehekkel 17. és 18-ban az osztrákokkal, 19. 20 ban ismét a csehekkel harczolt 21-ben az osztrákokkal szövetkezve támadá meg a cseheket, 22-ben befogadta a Kunok egy részét, — 23-ban az oroszokat támadta meg, Kiew előtt a főurak megtagadva a további szolgálatot, visszavonult, haza érkezve az engedetleneken kegyetlen boszút vett, többeket — alfeleikbe égő szurkot csepegtetve — kinosan kivégeztetett. — A vak Álmos, a király dühétől félve Görögországba szökött, István, kivánatára Álmos ki nem adatván, a görögöket megtámadta, Nándorfehérvárt bevette, következő évben serege megveretett, végre a görögökkel kibékült. Görög hadjáratai alatt Bors és Iván főurak pártot ütöttek, Ivánt megölette, Borsot számüzte. — Gyermektelen lévén, vak Bélát örököséül fogadta, 1131-ben meghalt. Zsarnok, könyelmű, középszerü uralkodó volt, 15 éves uralma alatt 11 évet folytonos hadakozással töltött, helyzete előnyös volt, mert valódilag kormányképes tagja a háromra leolvadt Arpád háznak ő maga volt, ezt felhasználva önkényesen az alkotmány megvetésével uralkodott, törvényeinket nem szaporitotta.

Béla 1131-ben Fejérváron királylyá emeltetett, a tehetetlen helyett a kormányt erélyes neje a szerb Ilona vitte. — Sokan megvetve a vak királyt Borishoz szítottak 1132-ben a pártütők kiirtása végett Béla Aradra országgyülést hirdetett, melyben Ilona férje vaksága okozói ellen elégtételt kért, Ilona felingerelte a kedélyeket, az udvar főbbjei, Kálmán és István tanácsosai s ezek családja és rokonaira kardot rántottak 68-at felkonczoltak, sokat megkötöztek, birtokaikat elkobozták és nagyrészt a nyitrai püspökségnek adományozták. — Boris a lengyel fejedelem által támogatva az országot eredmény nélkül megtámadta. 1133. Boris ujolag támadott, keményen megveretett. — 1037-ben Lothar német császár közbenjárására a magyarok és lengyelek közt a béke megköttetett; 1141-ben mult

ki. — Törvényeket nem hagyott 10 évi uralma alatt három országgyülés nyomai maradtak fel, az első volt a koronázási, második az aradi vérnap, ez azonban inkább pártgyülekezet, mint országgyülés volt, szégyenelni lehet, hogy egy nemzet gyülés önmaga tiporta az alkotmányos jogok legszentebbikét, a személyes szabadságot, biró helyett hóhérként müködött s ez által a királyoknak jövőre veszélyes példát mutatott — Midőn ezen gyalázatos mészárlás elkövettetett, még senki sem támadta meg a királyt és országot, tehát nem volt pártütő, — e merénylet tehát menthetlen önkény volt. — A második országgyülés Esztergomban tartatott 1136-ban, ebben Béla második fiának Lászlónak biztositotta — a boszniai herczegséget, mint azt ezen kezdete mutatja: „Tudtára adatik minden egyháziak és világiaknak, hogy Béla király az esztergomi gyülésben, hol az ország közmegegyezésével László fiának a boszniai herczegséget adta. (Notum sit omnibus sanctae eclesiae cultoribus, tam clericis, quam laicis, quod Rex Béla inclitus in conventu Strigoniensi ubi filio Suo Ladislao communi regni consilio Bosnensem Ducatum dedit.) Béla kormányzatának lefolyását tekintve hihetőleg Borts legyőzéseig nem tartattak országgyülések, de ezután, mint azt a bosnyák herczegség biztositása mutatja, valószinüleg az alkotmány jogaiba ismét visszalépett, annyival inkább, mert — habár Béla családi összeköttetéseivel meglehetősen erősödött, de még Boris — bár távol, fenyegető állást foglalt el, ennélfogva Bélának érdekében állott a nemzet rokonszenvét fentartani.

Bélát 1141. évben 14 éves fia Geiza követte, a király kiskorúsága alatt Belus anyai nagybátyja kormányzott. — Boris-Henrich osztrák herczeget megnyerve — 1146-ban megtámadta az országot, Geiza 70 ezernyi sereggel ellenségét megsemmisitette. 1151-ben az oroszoknak küldött seregei megverettek, 1152-ben azonban diadalmasan harczolt. 1152-ben a szerb fejedelem hűbéri viszonyba lépvén Geizával, Mánuel görög császár által megtámadtatott, s megveretett, ez hosszas bonyadalmakat idézett elő. — 1153-ban Szerbiáról lemondva, békét kötött. István és László, Geiza testvérei Má-

nuelhez szöktek, a cselszövő Mánuel a herczegeket folytonos ármányokra használta fel, 1155-ben már megtámadta Geizát, 1156-ban Geiza lemondva a Száván túli hóditásairól kibékült; meghalt 1161-ben. — II Geizát követte fia III. István a 15 éves ifjú; Mánuel értesülve Geiza haláláról, Istvánt sereggel küldte az országra, a két sereg kiegyezett, László herczeget, István nagybátyját választá királynak, a trónörökséget István herczegnek biztositák. — László félévi uralma után meghalva, testvére István a trónt elfoglalá; de nemsokára III. István hivei ellene feltámadtak s kiüzték Mánuel segitette Istvánt, látva azonban a magyaroknak István elleni gyülöletét, kibékült; István testvérét Bélát veje és örököséül fogadta; a Száva és Dráva országrészek István kezeire kerültek. Mánuel Dalmátországot Béla számára követelve, ujolag hadat kezdett. — 1163-ban IV. István a Szerémségben megveretett és Zimonyban meghalt. 1164-ben Mánuel Dalmátiát meghóditotta, — e dalmatiai hadjárat változó szerencsével több évekig tartott, Dalmatia Mánuel birtokában maradt, bár ehhez szinleges joga is megszünt, mert Bélától leányát megtagadva, őt az igért görög trónöröködésből kizárta, III. István 1173-ban kimúlt.

Istvánt követte testvére III. Béla, a papság s tulajdon anyja ellene pártot ütve, testvérét Geizát akarták királynak; Béla elleneit legyőzte, Vata főurat megvakitotta, István kalocsai érseket letette, 1180-ban Dalmátiát visszaszerezte, 1182 és 1183-ban a görögökkel harczolt, 1185-ben Gallicziát Endre fiának megszerezte — Velenczével Dalmátiáért sokáig harczolt, 1196-ban a tevékeny, jeles király kimult. — Különös érdemeket szerzett az ország rendezésében; a királyi hatalmat régi fényébe helyezte vissza, midőn meghalt, a királyi jövedelmek a harminczadon kivül, (mely ez időben, midőn az ország a kelet-nyugoti kereskedelem közvetitője volt, szinte tetemes összeget képviselhetett,) 664,000 aranyat tett; roppant összeg azon időben, midőn a pénz oly ritka, s minden életszükség olcsó volt.

Az esztergomi 1136-ban tartott országgyülés óta a nemzet alkotmányos életének nyomai teljesen elvesztek, 1146-tól 1173-ig Magyarország majdnem folytonosan hadakozott. —

1161-től kezdve 12 évig az országban a pártok szünet nélkül küzdöttek, a királyok változtak, — ennélfogva rendes országgyülések a párt küzdelmek közt nem tartathattak. III. István visszahelyezéséig e gyászos évek alatt inkább pártgyülések lehettek, — egyedül 1169-ben találunk az országgyülés nyomaira, bár ez sem bir biztos országgyülési jelleggel, mert ezen okmányban is csak főurak, főpapok és főbbek emlitetnek. — III. Béla iránt a főpapság ellenszenvvel viseltetett, ő maga a korlátlan uralom iskolájában nevekedett, pénzügyei virágzók voltak, nagy hadakat nem viselt, ennélfogva igen hihető, hogy országgyüléseket nem tartott, csak országtanácsokat; a nemzet szegényebb része a folytonos háboruk alatt elszegényedett, mig egyesek a zavarban halászva nagy hatalom és gazdagságra emelkedtek; a nagy tömeg gyöngesége érzetében egykedvüleg nézte Béla önkényes uralmát, a főbbek érdekeit kielégitve a főnemesség meghajlott; okszerü pénzügyi kezelése által a királyság az erélyes Béla kezeiben roppant hatalommal birt, az egyedüli családtag Geiza külföldön számüzetésben élt. — Béla különben igazságos kormánya, az anyagi jóllét, a személybiztonság, az ország tekintélye által kielégitett nemzeti büszkeség feledteté a kormányzat önkényét, a nemzet hallgatott, az alkotmányos élet szünetelt.

Béla, Imre fiára a koronát, Endrére kincseit hagyta. — A két testvér közt az egyenetlenség csakhamar kitört; Endre bár atyjának megigérte, hogy kincseit keresztes hadjáratra fogja forditani, feledve fogadását, az atyai örökséget teli kezekkel szórta, pártot szerzett s testvérétől a szokásos herczegi országrész fejébe Dalmátiát és Horvátországot követelte, Imréhez csatlakoztak a papság, a rend emberei, a könyelmü Endréhez a pénz, és igéretek által megnyerték a könyelmü kalandorok, — mindkét testvérnek pártja hatalmas volt, egy évi kétes tusák után a gyenge Imre engedett, s harmadik Incze pápa közbenjárására Endrét Dalmát- és Horvátországba helyezte. — Endre a Narenta és Cellina közti tartományt is Magyarországhoz csatolta 1199-ben a testvér háboru ismét kiütött, Imre győzött, Endre Ausztriába menekült, Boleszláv váczi

püspököt Endre hivét az oltárról lerántotta, a templomból kivettette. — Imre testvérének megengedett, mindkét testvér magát keresztes hadjáratra kötelezve. 1202-ben Imre megtámadta Szerbiát s a függetlenség után vágyódó István szerb fejedelmet letéve, helyébe Volkánt tette hübéres fejedelemmül; átment Bolgárországba, ennek tetemes részét meghódítá, diadalmas hadjáratában azonban a római pápa által, ki a catholizált Joanniezot oltalmába fogadta, feltartóztatott. — November 14-én a Velenczés keresztesek Zárát hadüzenés nélkül álnokul ostrommal bevették, a pápa őket kiátkozá, de Zára Róma menykövei daczára Velenczeé maradt, mig nem a nép fellázadva a Velenceieket 1203-ban kikergette, s a magyar zászlót tűzte ki; ez évben Joannicz tartománya elfoglalt részét visszaszerezte és Szerbiát pusztitotta. — Incze pápa Imrét a német ügyekbe bonyolitotta, a Guelfek segélyezésére birta. Endre Imre hadakozásait felhasználva, testvére ellen harmadszor fellázadt; Imre fegyvertelenül Endre táborába ment s a lázadót serege közepette elfogta és a kevei-varasdi erősségbe záratta. — Imre sejtve kora halálát, kisded László fiának az örökséget biztositandó, Incze pápát közbenjárásra kérte fel; Incze örülve a kitünő szerepnek, Leó cardinált Magyarországba küldte; Imre azonban megtudva, hogy Leo egyszersmind ellenének Joannicznak koronát visz, őt a kevei várba záratta. — 1204-ben László fiát királynak koronáztatta, Endrét — fogságából kieresztve, — fia gyámjának nevezte, November 30-án a jeles tehetségü, de gyönge, ingerlékeny király meghalt, — kisded fia helyett gyámja Endre kormányzott, Lászlóval aggódó anyja Ausztriába menekült, hol a gyenge gyermek 1205 májusban kimult.

A testvéri hosszas villongás a korona hatalmát meggyengitette, pártot csak igéret, jutalmak, népszerüség hajhászat által lehetvén szerezni, igéretek, kedvezésekben mindkét testvér bőkezü volt, a nemzetben hatalmának öntudata feltámadt, látván, hogy a fejedelem egyénisége változó mulékony biztositék, s az erő a szabadság és önkormányzatban rejlik, a szabadság utáni vágy a nemzet minden rétegeit áthatotta, a gyönge király a főurak erőszakoskodásai ellen elegendőleg nem védve

a személyt és vagyont, a középnemesség a várjobbágyokhoz közeledett; a megyei törvényszékek gyülésekké kezdtek kinőni, a középrend szövetkezett a várispányok s a korona ellen.

A nemzet erejét nevelték a papság vivmányai; a püspökök István óta a király által neveztettek, de a Béla előtt zavaros időkben Imre ingadozó kormánya alatt, Németország példájára a káptalanok magok kezdik a választás jogát gyakorolni, ez által a papság a koronától független lett, a királyok által gyakran alkalmazott idegen elemtől megtisztúlt, egyesült a nemzettel. — Mindezek által a nemzet hatalma annyira fejlődött, hogy ha bár András László halála után Árpád sarjadékából egyedül volt az országban, a trónt csak feltételesen, a nemzet jogainak esküveli biztositása után foglalhatta el, a királyság a népfölség előtt meghajolt. — Endre király a könyelmü Endre herczeg életét folytatta, 1206-ban segitette Dánielt Galliczia és Lodoméria herczegét, Lodoméríát mint hübért meghagyva Dánielnek, Gallicziába Wladimir és Roman herczeget helyezte hűbéresekül s a két tartományt királyi czimei közé sorozta; aljas két sógorait, Ekbertet és Bertholdot kegyeivel árasztá el, Bertholdot kalocsai érsekké választatta s 1200-ban Dalmátia és Horvátország bánjának, 1212-ben erdélyi vajda Bács és Bodrog megyék főispánjának nevezte. — Gertrud királyné, ki papucshős férje felett kénye szerint uralgott, az ország jövedelmeit mértéktelenül pazarolta, — Az idegen herczegek pártolása, ezeknek fajtalan, büszke magokviselete, a királyné pazarlása elégedetlenséget szültek, ugy hogy több főurak Berthold kalocsai püspökre rátörve, őt csufosan megverték. — 1213-ban Endre Gallicziába vitte seregét a fellázadt tartomány megzabolázása és a Lodoméríából elkergetett hübéres Dániel herczeg visszahelyezésére; a hadjárata két évig tartott, távol léti ideje alatt a közigazgatást Bánk nádorra bizta, — Berthold 1215-ben a királyi palotában, a királyné által segitve, erőszakot tett Bánk szép nején. — A német befolyás, az asszonyi uralommal elégedetlen, ezt ürügyül használva fel, Péter bihari főispány és Simon bán vezérlete alatt a királyi palotára rontottak s a királynét, udvarát szétverve — legyilkolták. —

Berthold menekült s a királyi kincsekkel Németországba szökött. — Az elégületlenekkel az egész ország rokonszenvezett, maga az esztergomi érsek is kétértelmüleg nyilatkozott: „Reginam occidere nolite timere bonum est“; a ravasz érsek a commákat elhagyta, ha a commát az occidere és timere után tesszük, azt jelenti: „A királyné megölése helyes, ne féljetek“, ellenben ha csak egy commát használunk, és azt a nolite után tesszük, azt jelenti: „A királynét ne öljétek meg, félni jó“.

A keritőné szerepét játszó Gertrudot, ki mint nő és királyné kötelességeiről megfeledkezett, menteni nem lehet, de ha a királyné hibázott, hibáztak azok is, kik rablóként ráütve, őt felkonczolták. — Endre Kálmán fiát Galliczia királyának kenetve visszatért, a főbb bünösök idegen földre menekültek, a megsértett Bánknak a király megbocsájtott, s mert Incze pápához irt levele szerint Berthold miatt, ellene az egész ország fel volt ingerelve, a kisebb bünösöknek megengedett. 1216-ban Béla fiát királynak koronáztatta, — 1217-ben, hogy a pápát megnyerje, a rég megigért keresztes hadjáratra indúlt.

A gondatlan örökös pénzkórságban szenvedő királynak, hadi felszerelése kétszeres költséget okozott, kétszeres Galliciai hadjárata sokat elnyelt, fel'esége felhalmozott kincseivel Berthold megszökvén, kincstárát egészen üresen találta, az általános zavarban a hatalmasok a korona jószágait uem csak hűtlenül kezelték, de nagy részét magokhoz is ragadták; a királyné rokonai az udvar főbbjei ellen teljesen felingerlett országban; Endre mindezekre kénytelen volt szemet húnyni, nem volt annyi pénze, mivel a tengeri szállitást kifizethette volna, ennek fedezésére kényszerült Zárát eladni, zálogba tette Gizella koronáját. — Fia még kiskorú lévén az ország kormányát János esztergomi érsek Dalmát- és Horvátországot Pontio della Croce a templomvitézek főnökére bizta.

A könnyelműen kezdett hadjárat Endrének kevés babért szerzett. Az Endre előtti nagyobb keresztes seregek visszaverettek a törökök kitartása, egysége és vitézsége által, Endrének aránylag serege csekély, ő maga rosz hadvezér, nem csoda, ha semmi lényeges eredményt nem birt kivívni. — Serege a

forró éghajlat, a keleti járványos betegségek által megfogyva, kincstára teljesen kiapadván, hosszas utjából, melyben majdnem minden kis keleti fejedelmet meglátogatva velök családi frigyeket kötött végre 1218-ban hazatért. A zavarban hagyott hazát, teljes feloszlásban, fejetlenségben találta; távolléte alatt kiki magának gazdálkodott. — A főpapság az erkölcs kötelékeit szétszaggatva, dobzódott, korhelykedett, Jakab váczi püspök megyéje clerusát fosztogatta, az ellenkezőket agyonverette. — Honorius pápának a veszprémi püspök zirczi és pilisi apátokhoz irt levele bizonysága szerint: „ipse (a váczi püspök) in alienando distrahendo ac dilapidando, possessiones reditus eclesiae supradictae, prestitum transgreditus juramentum, ... Clericos quoque Uatienses terris, sylvis, pratis, reditibus et rebus aliis per violentiam spoliat, ... ac quosdam et eis per incompositam familium, quam habere ipse incompositus delectatur, sic fecit inhoneste tractari, quod quidam illorum rebus omnibus spoliati et inflictis vulneribus perierunt.“

Péter zágrábi püspök Honorius pápa szerint gyilkolt és gyújtogatott. — A főispányok a királyi javakat hűtlenül kezelték, egyrésze a rablott kincsekkel idegen földre szökött. — A gaz főurak az erkölcstelen papok zsarolták a gyöngébb nemességet, az alsóbb papságot, a várkatonaságot és népet, egymás közt folytonosan veszekedtek, a pénz teljesen elsilányult, a folytonos pénzkórságban szenvedő Endre szükségén a pénz silányitása által segitendő a pénzek évenkénti kényszer beváltását mindjárt uradalma első éveiben behozta, az uj pénz évről-évre rosszabb érczből veretetett. — Az adót izmaeliták kezelték, ezek a rendes adónál többet szedtek be, a néppel szerfelett igazságtalanul és kegyetlenül bántak, ugy hogy a kirabolt nép közülök többet agyon vert. — Ily viszonyok közt a személy — vagyon bátorság megszünt, az ököljog virágzott. Ezen nyomorú kort legjobban jellemzi Endrének Honorius pápához irt önvallomása: „Midőn Magyarországba visszaérkeztünk, úgy találtuk, hogy az egyháziak és világiak oly gonoszságra vetemedtek, melyek minden gondolatot felülmulnak. Az ország összes kincseit eltékozolva találtuk, ugy hogy még

azon adósságok lerovására sem vagyunk képesek, melyeket útközben kényteleníttettünk csinálni és országunkat régi jobb állapotjába visszahelyezni 15 év sem képes.

A gyönge Endre csak panaszkodni tudott, de sem a főurak gazságát, sem önkönnyelműségét nem birta fékezni, — üres pénztárán ismaelita bérlet és a várjavak elidegenitése által segített — 1219-ben Galliciából kiüzött Kálmán fiát magyar hadsereggel megkisérlette visszahelyezni, de ez is rosszul sikerült, mert vezére Gyula nádor, és fia elfogattak, a Halicsi vár elesett. — Az ország nyomorát fokozta az öreg és ifiú király közt kiütött egyenetlenség. — Béla hatalom szomját nem fékezhetve feltámadt atyja ellen, mindkettő — hogy pártot szerezhessen — eltürte főbbjei gazságát, teli kézzel ajándékozta a régi hatalom morzsáit, a főnemesség egymást e papságot és nemességet fosztogatta; a fejetlenség tetőpontra hágott, az ország teljes bomlásnak indult.

Végre a nemzet, midőn a rendetlenség türhetlenné vált, midőn az ország az örvény szélén állott, megszámolt gyönge fejedelmével; az elorzott felségi jogokat visszavette; s vele szerződésre lépett, az 1222-ben kelt arany bulla által a korona hatalmát illő korlátok közé szoritotta, a nemzet és egyéni jogokat biztosította — Az arany bulla 31 czikkét alkotta:

Bevezetés.

A szentháromság és oszthatlan egység nevében András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmátia, Horvátország, Róma, Szerbia, Gallicia Lodomeria örökös királya.

Minekutána az ország nemesei és más lakosainak Szent István által alkotott szabadsága, némely király hatalmaskodása által, kik néha haragoknak engedve, bosszút állottak, néha tanácsosaik csalfa tanácsára hallgattak, néha önhasznoktól elragadtattak — nagyrészt megkissebbitetett. Nemeseink felségünket és elődeinket gyakran felkérték az ország rendezésére.

Mi kivánataiknak, kötelességünk szerint eleget tenni kivánván; de különösen azért is, mert e miatt közöttünk már

nagy keserűségek támadtak, minek kikerülését a királyi méltóság igényli (mi általok legjobban fentartathatik); a szent király által nekik és másoknak engedményezett szabadságokat mi is megadjuk és más, az ország javitására czélzó ügyekben következőleg rendelkezünk. — (Andreas Dei gratia Ungariae, Dalmatiae, Croatiae, Romae, Serviae, Galliciae, Lodomeriaeque Rex in perpetuum. — Quoniam libertates tam nobilium Regni nostri, quam etiam aliorum instituta, a sancto rego Stephano, per aliquorum Regum potentiam, ulciscentium aliquando iram propriam, aliquando etiam attendentium consilia falsa hominum iniquorum, vel sectantium propria lucra, fuerat in quam pluribus partibus diminuta. — Multoties ipse nobiles nostrorum, Regum suorum aures, precibus et instantiis multis pulsaverunt super reformatione Regni nostri. — Nos igitur corum petitioni satisfacere cupientes in omnibus uti senemar, praesertium inter nos et eos, occasione hac jam saepius ad amaritudines non modicas est processam: Quod ut regia honorificentia plenius conservetur, convenit evitari, [hoc onim per nullos alios melius fit, quam per eos,] concedimus tam eis, quam aliis hominibus regni nostri; libertatem a sancto Stephano concessam. Ac alia et statum regni nostri reformandum pertinentia salubtiter ordinamus in hunc modum.)

1. §.

Szent István ünnepélyének évenkénti megtartásáról.

Rendeljük. — Szent István ünnepét évenkint Fehérváron megtartani kötelezetünk, ha csak ebben sürgős ügy vagy betegség által akadályoztatni nem fogunk.

Ha azonban Mi meg nem jelenhetünk, a nádor helyettünk okvetlen ott lesz, helyettünk minden ügyeket ki fog hallgatni, és ott minden nemesek tetszésök szerint megjelenhetnek. — (Statuimus, ut annalim in festi sancti Regis, arduo negotio ingruente, vel inferonitate prohibi Albae sencamur solennisare. — Et si nos interesse non postcrimus Palatinus procul dubio

ibi erit pronobis; et vice nostra causas audiet, et omnes servientes, qui volnerint, libere illic conveniant.)

2. §.

Idézés nélkül nemes el ne itéltessék.

Azt is akarjuk, hogy nemest előleges idézés és törvényes itélet nélkül sem Mi, sem örököseink el ne fogassunk, sem pedig valamely hatalmas iránti kedvezésből el ne pusztitsunk. — (Volumus etiam, quod nec Nos, nec posteri nostri, aliquos tempore servientes capiant, vel destruane favore alicujus potentis; nisi prins citati fuerunt et ordine judiciario convicti.)

3. §.

A nemesség adómentességéről.

A nemesek birtokaitól sem adót, sem ajándék denárokat nem fogunk szedetni; házaik és falvaikba csak akkor szállunk, ha általok meghivatunk; ugy szinte az egyház nemesektől sem követelünk semminemű adót. (Item nullam collectam, nec liberos denarios colligi faciemus supra praedia servientium. — Nec Nos in Domos nec villas descendemus, nisi vocati. — Super populos etiam et lesiarum ipsarum nullam penitus collectam fa ciemus.)

4. §.

A nemesek szabad rendelkezési jogáról.

A fiú nélküli nemes vagyonának $^1/_4$-edét leánya örökli, a többiről az apa szabadon rendelkezik, — végrendelet hiányában legközelebbi rokonai örökölnek, ha egyáltalában semmi rokonai nincsenek, a király örököl. — (Si quis Serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residno sicut ipse voluerit disponat. — Et si morte praeventus dispo-

nere non poterit, propingui sui, qui eum magis contingunt, ohtineant; Et si nullam penitus generationem habuerit, Rex obtinebit.)

5. §.

A várispányok és királyi Bilochusokról.

A megyei várispányok a nemesek birtok ügyeiben nem itélnek, itéletkörök alá csak a pénz és tized ügyek és a várjobbágyok tartoznak. — A Bilochus a várispány jelenlétében itél a tolvajok és rablók felett — (Comites parochiani prae dia serveantium non discutiant, nisi causas monetarum et decimarum. — Comites parochiani nullum penitus discutiant, nisi popilos sui castri. — Fures et latrones Bilochi Regales discutiant ad pedes tamen ipsius Comitis.)

6 §.

Az összeesküdtekről.

Az összeesküdt nemesek, az eddigi szokás szerint tolvajnak ne neveztessenek. — (Item pupoli conjurati in unum fures nominari, non possint sicuti consueverant.)

7. §.

Az ország határain kivüli hadjáratról.

Ha a király külországba vezeti hadseregét, a nemesek vele menni nem tartoznak, csak zsoldért, és ha a sereg visszajön, a király felettök itéletet nem tarthat; ha az ország ellenség által támadtatik meg, mindnyájan egyetemlegesen tartoznak a király oldala mellett megjelenni — Ha támadó háborút indítunk s ezt személyesen vezéreljük, minden várispányok zsoldért kötelesek bennünket követni. (Si autem Rex extra Regnum exercitum ducere volnerit, servientes cum ipso ire

non teneantur, nisi pro pecunia ipsius, et post reversionem judicium exercitus super eos non recipiat. — Si vero ex adversa parte exercitus venerit super Regnum omnes universaliter ire teneantur. — Item si extra Regnum exercitum, ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes qui Comitatus habent pro pecunia nostra nobiseum ire teneantur.)

8 §.

A nádori méltóság és helyetteséről.

A nádor az ország minden lakosai felett itél. — A nemesek fő és birtok vesztési ügyeit a király tudta nélkül be nem végezheti, helyettes birája csak egy lehet — (Palatinus omnes homines regni nostri indiferenter discutiat. Sed causas Nobillium quae ad perditionem Capitis vel ad destructionem possessionum pertinent sine conscientia regis terminare non possit. Iudices vero vicarios non habeant nisi unum in curia sua.)

9. §

Az országbiróról.

Királyi udvar biránk, mig udvarunknál van, mindenki felett itélhet s az udvarunkban elkezdett pöröket másutt is bevégezheti. De ha birtokán mulat, sem pristaldust nem küldhet, sem nem idézte'het. — (Curialis Couses noster donec in curia manteéit omnes possit judicare, et causam in Curia inchoatum ubique terminare. Sed manens in praedio suo Pristaldum dare non possit, nec partes facere citari.)

10. §.

A csatában elesett főurak fiai jutalmáról.

Ha a főméltóságu úr a csatában elesik, fia vagy testvére hasonló tisztséget nyerjen; ha nemes esik el, ennek fia is a

király belátása szerint adományoztassék. — (Si quis Jobbagios habens honorem, in exercitu fucrit mortuus, ejus filius vel frater congruo honore sit donandus. — Et si serviens eodem modo fucrit mortuus, ejus filius sicuti Regi videbitur donetur.)

11. §.

Idegenek hivatali alkalmazásáról.

Az országba beköltözött becsületes idegenek az ország megkérdezése nélkül főméltóságokra ne neveztessenek. — (Si hospites videlicet boni homines ad regnum venerint, sine conlio Regni ad Dignitates non promoveantur.)

12. §.

A női hozományról.

A meghaltak, halálra ítéltek, párbajban elestek vagy bármi módon elhaltak nejei, hozományaiktól ne fosztassanak meg. — (Uxores decedentium vel damnatorum ad mortem per sententiam, vel in duello succubentium, vel ex quaqua alia causa non fraudentur dote sua)

13. §.

A hatalmasok által a parasztok, szegények ne nyomassanak el.

Az udvart kisérő főurak, ha az udvart követik vagy utaznak, a szegényeket ne nyomják, ne fosztogassák. — (Jobbagiones ita sequuntur Curiam vel quocunque proficiscuntur, ut pauperes par eos non oprimantur, nec spolientur.)

14. §.

A várnépét pusztító főispánról.

A várispán, ha hivatalát tisztességesen nem viseli, ha a vár népeit pusztitja, hivatalától az országgyülésen csúfosan

fosztassék meg és az elorzottakat adja vissza. — (Item si quis Comes honorifice se juxta Comitatus sui qualitatem non habuerit, vel destruxerit populos castri sui, convictus super hoc, coram omni Regno dignitate turpiter spolietur cum restitutione ablatorum.)

15. §.

A lovászok, peczérek és solymárokról.

A lovászok, peczérek és solymárok ne merészeljenek a nemesek falvaiba beszálni. (agasoni, caniferi et falconarii non audeant descendere in villis servientium.)

16. §.

Az örökös várispányságok és hivatalok megszüntetnek.

Ezentúl egész megyéket vagy bármi főhivatalokat örökösen nem ajándékozunk. — (Integros Comitatus vel dignitates quascunque, in praedia sui sen possessiones non conferemus perpetuo.)

17. §.

A kiérdemlett birtok örökös.

Igaz szolgálatáért nyert birtokától senki se fosztassék meg. — (Possessionibus etiam quas quis justo servitio obtinerit, aliquo tempore non privetur.)

18. §.

Szabad menetel egyik királytól a másikhoz.

Nemeseink engedelmünkkel szabadon mehessenek tőlünk fiunkhoz, mint nagyobbtól kisebbhez, ezért jószágaik ne pusztittassanak el. — Kit fiunk igazságosan elitél, pártját nem

fogjuk, az előtte kezdetett perbe sem avatkozunk, mig általa be nem végeztetik; ellenkezőleg ezt fiunk se tegye. — (Item servientes accepta licentia a nobis possint ire ad filium uostrum, ut a majore ad minorem, nec ideo possessiones corum destruantur. — Aliquem justo judicio filíi nostri condem natum, vel causam inchoatam corum exdum non recipiemus, nec a converso filius noster.)

19. §.

A várkatonák és polgárok szabadságairól.

A várjobbágyok és polgárok és Szent Istvántól adott szabadságai tartassanak meg. — (Jobbagiones Castrorum teneantur secundum libertatem a Sancto rege Stephano consessam, simillter et hospites cujuscunque sint nationis, secuudum libertatem abinitio cis concessam teneantur.)

20. §.

A tizedről.

A tized, pénzzel ne váltassék meg, de természetben a föld termékeiből, bor vagy gabonából, mit a föld terem, szolgáltassék ki; ha ezt a püspökök ellenzendik is, mi őket segiteni nem fogjuk. — (Decimae argento non redimentur, ted sicunt terra prtoulerit, vinum vel segetes persolvantur. Et si episcopi contradixerunt non juvabimus ipsos.)

21. §.

A püspökök a nemesek birtokaiból lovainknak tizedet ne adjanak, sem a királyi birtokokba azok emberei ne tartozzanak a tizedet behordani.

22. §.

A királyi sertésekről.

Sertéseink a nemesek erdei és rétjeiken akaratok ellenére ne legeljenek. — (Porci nostri in silvis vel pratis servientium non pascantur contra voluntatem corum.)

23. §.

Az uj pénzről.

Uj pénzünk esztendeig ne változtassék, husvéttől husvétig, és a denárok olyanok legyenek, mint Béláéi. — (Item nova nostra moneta per annum observotur a Pateha usque ad Pateha. — Et denatrii tales sint, quales fuerunt tempora Regis Belae.)

24. §.

A zsidók és izmaeliták hivatal képtelenségéről.

A kamarai pénzverdei főtisztek, só és adó hivatalnokok nemesek legyenek. Zsidók és izmaeliták ne lehessenek. — (Comitates, Camerarii, Monetarum, Salinarii et Tributarii Regni nostri sint, Ismaelitae et Judaei fieri non possent.)

25. §.

A sóról.

Só csak Szabolcson, Regéczen és az ország szélein tartassék. — (Item sales in medio regno non teneantur nisi tantum in Szabolcs et Regécz et confinis.

26 §.

Az idegen adományokról.

Idegeneknek birtokok ne adományoztassanak, az eddig eladottak vagy adományozottak az ország nemesi által váltat-

hassanak vissza. — (Item possessiones extra Regnum non conferantur, si sunt alique collatae, vel venditae pupolo Regni ad redimendum reddantur.)

27. §.

A nyest bőrökről.

A nyest bőrök a Kálmán által megalapitott szokás szerint fizettessenek.

28. §.

Az elitéltekről.

A törvényesen elitéltet, a hatalmasok ne oltalmazhassák. (Si quis ordine judiciario condemnatus fuerit, nullus potentum possit cum defendere.)

29. §.

A királyi és várispányi jövedelmekről.

A várispányok illetőségeket tartsák csak meg, — a várjövedelmek két harmadát, a királyt illető adókat, ökröket, csöbröket a királynak adják be. — (Comites jure sui Comitatus tantum fruentur. Caesera ad regem pertinentio, seilicet cibriones, tributa bove et duas partes castrorum rex obtineat.)

30. §.

A kettős hivatal viselés eltöröltetik.

Az ország 4 főhivatalnoka a nádor, a királyi, királynéi udvarbiró, bánon kivül két hivatalt senki se viselhessen. — (Item praeter hos quatuor jobbagiones, scilicet palatinum, banum, comites, curiales regis et reginae duas dignitates nullus teneat.)

31. §.

A törvények letéti helyéről és az ellentállási záradékról.

Ezen, mind minket, mind örököseinket örökösen kötelező engedményeinket és rendeleteinket 7 párban leiratván, arany pecsétünkkel megerősitettük; közülök 1 pár elküldetett a pápa úrhoz, hogy ezt irassa át lajstromába, második a János vitézeknek, harmadik a Templomosok, negyedik a király, ötödik az esztergomi káptalan, hatodik a kalocsai, hetedik az időnkénti nádornál őriztessék.

1. A nádor ezt mindig tartsa szemei előtt, tőle sem maga el ne térjen, se meg ne engedje, hogy a király, a nemesek vagy mások tőle eltérjenek, hogy szabadok lévén hozzánk és örököseinkhez hivek legyenek s a köteles engedelmességet a királyi koronának meg ne tagadják.

2. Ha pedig mi vagy örököseink valaha ezen törvények ellen véteni akarnánk, ezennel feljogositjuk püspökeinket, más főurainkat, az ország összes nemességét és egyes nemeseit, örököseiket és utódaikat, hogy nekünk és örököseinknek hűtlenség bűne nélkül most és jövendőben ellent mondhassanak és ellent állhassanak.

Kelt Kletusnak udvarunk cancellárjának az egri egyház prepostjának keze által, a megtestesült igének 1222-ik évében, midőn főtisztelendő János esztergomi, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek, Dezső csanádi, Rupert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Briccius váczi, Vincze nyitrai püspökök voltak országlásunk 17-ik évében.

(Et ut haec nostra tam concessio quam ordinatio sit nostris nostrorumque successorum temporibus in perpetuum valitura eam conscribi fecimus in septem paria litterarum, et aureo nostro sigillo roborari: Ita quod unum par minatur Domino papae et ipse in Regestro suo cribi faciat, secundum penes hospitale, tertium penes Templum, quartum apud Regem, quintum in capitalo Strigonensi, sextum in Colocensi, septimum apud palatinum.

1. Ita quod ipsam scripturam prae oculis semper habens, nec ipse devict in aliquo praedictorum nec Regem vel Nobiles seu alios consentiat deviare; ut et ipsi gaudeant sua libertate, ac propter hoc nobis et successoribus semper existant fideles et coronae regiae obsequia debita non negentur.)

2. Quod si vero nos vel aliquis successorum nostrorum, aliquo unquam tempore huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberam habeant harum auctoritate sine nota alicujus infidelitatis tam episcopi, quam alii Jobbagiones et nobiles Regni universi et singuli praesentes et futuri posterique resistendi et contradicensi. Nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatea. Datum per manus Cleti etc.)

A papság az arany bulla biztositékaival meg nem elégedve, ez évben magának következö különös királyi biztositó levelet adatott: *)

1. Ha egyházit világi birtoki, tolvajsági vagy bármi más ügyekben világi biró előtt perel meg, ez által a világi felperes ügyét elveszti, mert akaratunk és rendeletünknél fogva egyházi világi biróság elibe nem állittathatik, valamint a világiak közti ügyekben sem ité het egyházi biró.

2. Mert a dolog rende azt kivánja, hogy ha a világinak az egyháziak ellen keresete van, ügyét a papi birák elibe terjessze, ugy szinte, ha egyházi világival perel, keresetét világi biró előtt terjessze, mert ha az egyháziak felett világiak itélnének, ez inkább zavart mint rendet idézne elő, s inkább erőszakot, mint igazságot eredményezne.

3. Az egyházitól semminémü adó, önkényes denárok, vagy bárminemű fizetések ne követeltessenek s ha az országos adószedők erre vetemednének, őket az egyháziak mint tolvajt és fosztogatót csufosan kergessék ki, ha valamely főur tőlök hasonlót követelne, velök hasonlóul bánjanak.

4. Udvarnokaink papoknak ne fogadtassanak be. – Ezen általunk és főuraink által engedményezett intézmények örök érvényére kiadtuk ezen pecsétünkkel megerősitett jelen leve-

*) Endlicher. Libertas Clericorum.

lünket, mely ellen, ha valaki fiaink, örököseink, vagy főuraink közül vétene, ha a bűnös király is, átkoztassék ki.

Az aranybulla által adott széles hatáskör nem birta fékezni a fiatal király nagyravágyását, — a folytonos versengés, mely a király haszonleső udvaronczai által örökké szittatott, 1224-ben nyilt ellenségeskedéssé fajult, Béla Ausztriába menekült, az osztrákok a széleket Béla pártfogásának ürügye alatt folytonosan pusztitották, mit Endre kétszeresen visszaadott; — még ez évben azonban a pápa közbenjárására ismét kibékültek; Béla Dalmát- és Horvátország kormányát kapta, a béke a korona ügyek rendezését eredményezte; Endre és Béla megkezdték az elrablott és elpazarlott királyi jószágok visszavételét. — az első csapás a főbbek közül a német lovagokat érte; ezek Endrétől a bárczaságot birták, felhasználva az ország belzavarait, területöket a pápa fenhatósága alá ajánlották, ki azt elfogadta, kikergetésök ennélfogva nem csak pénzügyileg czélszerü, de állami kötelesség volt. Endre az elfoglalt földet a Szászoknak adományozta. — Endre István példáját követve — az idegeneket, kikben tróntámaszt szemlélt, rendkivüli kedvezményekkel ajándékozta meg.

1227-ben Moldva Magyarországhoz csatoltatott. A királyok a koronajavak visszavételét egész erővel folytatták, mi által némely ragadományoktól megfosztott főurak felingerelve a koronával Friedrich császárt kinálták meg, szándékok kitudatott, a fők Németországba menekültek, jószágaik elkoboztattak és felperzseltettek. — Mit azonban egy részt az ország a bitorlott koronajószágok által nyert, az Endre pazar kezei közt csakhamar elolvadt, úgy, hogy a kincstár ismét üres volt — Endre az aranybulla ellenére a hivatalokat pénzért osztogatta, a koronajószágokat, országos adót, vámokat zsidók- és saracenusoknak adta haszonbérbe; ezek a népet határtalanul zsarolták, sokan adóba gyermekeiket adták el, némelyek zsidók és mohamedánussá lettek, a nyomor legmagasb fokra hágott — az udvaronczok a törvényt ürügyül használva, az igaz birtokot is megtámadták.

Szenvedett a nép és nemesség, a királyi birói tekintély

naponta hanyatlott, gazdagodtak a két udvar főurai, a zsidók és idegenek, vagyon sőt tekintélyre is a királyság felébe emelkedtek, a legjobb törvények a könnyelmű ingatag Endre, az önfejü középszerü Béla alatt kijátszattak, hatásukat vesztették. — A türelmet vesztett nemzet menekülést csak szigoru törvényekben találva 1231-ben az aranybulla rendeleteit ismételte és uj törvényekkel pótolta, — Előbeszéde az arany bulláéval, azonos az 1. 4. 6. 11. 13. 14. 17 18. 19. 20. 23. 24. 26. 27. 30. 31. 32. 33. 34. czikkek aranybulla ismétlései; részint ujat, részint módositásokat tartalmaznak a többi czikkek.

II. *A főpapoknak az itélőszékeknéli jelenlétökről.*

A főpapok érsekek és püspökök, ha akadályozva nincsenek a szegénynek panaszai kihallgatása, megsértett szabadságaik támogatására jelenjenek meg. — (Praelati eclasiarum et archiepiscopi et episcopi ad pauperum queremoniam audiendam et infractu forte libertatis confirmationem nisi canonica propeditione fucrinim pediti tenentur interesse.)

III. *Nádori felelősség.*

Ha a nádor az ország és király ügyeit rosszul kezeli, az ország kérelmére elfogjuk mozditani s helyette mást nevezendünk. — (Si palatinus internis male administraverit Negotia Regis Regni, supplicabunt nobis et utiliorem loco ijus constituamus, quam volumus et nos precibus corum amovemus.)

IV. V. *A jogtalanul elvett birtok visszaadatik.*

Sem mi, sem utódaink senkit törvényes itélet nélkül el nem fogathatunk, birtokától meg nem foszthatunk. S minthogy ez a mi és főuraink esküje által biztosittatott, kik 17 évi uralmunk alatt á talunk vagy fiaink vagy bárki által birtokaiktól itélet nélkül megfosztattak, azoknak birtokaik adassanak visszsza — (Volumus quod nec nos nec posteri aliquos unquam

capiant vel destruant, nisi prius ordine judiciario conveniantur. — Et cum isto sacramento nostro et principum nostrorum fucrint confirmata si qui per nos vel per filios nostros, vel per quoteum, que post idem tempus scilicet 17 unnum Regni nostri sine judicio sunt spoliati restituantur.)

VII. *A királyi udvar által tett károk kárpótlásáról.*

A nemesek falvaik és házaikba hivatlanul sem mi, sem lovászaink, peczéreink, solymáraink, kocsisaink beszálni nem fogunk és nem fognak, ha ez azonban véletlenül megtörténik a tett költségeket igazságos becs szerint megtéritendjük. — (Super domos servientium vel villas nec nos, nec agasones nostri, nec falconarii nec curriferi nostri descendant ipsis invitis, ubicunque autem alibi nos vel dictos officiaies nostros descendere contigerit, justam estimationem solvi faciemus sicut continetur in sequentibus.)

VIII. IX. X. *Az udvar csak készpénzért élelmeztetik.*

A mi, a királyné és fiaink, az érsekek, püspökök, főurak és udvari nemesek beszállásai az országban elviselhetlen kárt és sérelmeket okozván, ezennel rendeljük; hogy a mi és udvarunk ellátására adott élelmiszerek és bor csak illő árért szolgáltassanak ki. — A gazda követelése bizonyitékául három falusi paraszt esküje igényeltetik, a vendég ezek esküjére tartozik kárpótlást fizetni, a tett kár mellett tartozik bizonyitani a falu ura is, bár ki legyen az. Azon nemeseket, kik rendeletünk szerint gazdáikat ki nem elégitik, a püspök a hivők sorából rekessze ki; s őket mi is mindaddig ilyeneknek tekintendjük, mig az okozott kárt ki nem fizetik.

Et quia propterea tam propter descensus nostros, et dominae reginae ac filiorum nostrorum, quam etiam archiepiscoporum, episcoporum, baronum ac nobilium nostrorum intolerabilia damna, et gravamina per totum regnum nostrum fieri videbamus distincte statuendo precipimus, ut nihil recipiatur

ad coquinam nostram, vel nostorum, nisi justo dato praccio, similiter et de annona et de vino, et alifs necessariis nihil recipiant nisi dato justo praecio.

Pro Domestieo autem cui justitia exhibita non fuerit, tres rustici de villa jurare debent et ad corum juramentum hospes quicunque fuerit, domestico plenara faciat justitiam cum judicio regali, vel dominus villae quicunque fuerit, sive arehiepiscopus, sive episcopus, sive nobilis, ille personaliter hace verba veritatis dicere teneatur.

Quicunque vero nobiles, juxta formam statuti nostri justitiam non fecerunt, tales quilibet episcopus. in sua dioecesi excommunicet, et nos eos pro excommunicatis habebimus, donec injuriam passo satisfacient competentes.

XIII. *A várispányok udvarbiráiról.*

A várispányok udvarbirái (alispány) csak a várjobbágyok felett itélnek — (Curiales comites parochiani nullum penitus discutiant nisi populos castri sui.)

XV. *Külháborúról.*

Külföldi hadjáratainkban a nemesség nem köteles bennünket követni, csak a várispányok, várjobbágyok, és zsoldosaink és a főbb hivatalnokok, kiket nagy birtokokkal láttunk el. — (Nobis facientibus exercitium extra regnum, nobiles nobiscum ire non teneantur, nisi Comites, et stipendiarii, et jobbagione castri; et qui ex officio debito tenentur, quibus amplas concess simus possessiones.)

XXI. *Az ál-pristaldokról.*

Az ál-pristaldusok sok kárt okozván, a pristaldok idézései, bizonyitványa, csak akkor érvényesek, ha ezek a megyei püspökök vagy a káptalanok által is bizonyittatnak, az álnok vádolt pristaldus magát csak az ő bizonyitványaik, kisebb ügyekben

a szomszéd conventek és zárdák bizonyitványai által igazolhatják. — (Et quia multi in Regno leduntur per falsos pristaldos, citationes vel testimonia corum non valeant, nisi per testimonium dioecesani episcopi vel capituli, nec falsificatus pristaldus possit se justificare nisi corundem testimoniis in causis vero minorum, vicinorum conventuum vel claustrorum testimoniis.)

XXII. *A pristaldusokról.*

A pristaldust magánál mindenki csak addig tartsa, mig ügye bevégeztetik, nem pedig 1—2 évig, sőt tovább is. — (Pristaldus nullum per annum, vel biannium, vel ultro secum detineat, nisi ad decisionem causae, ad quam impetrarit.)

XXV. *A tolvajok és rablók gyermekei ne bünhödjenek.*

A tolvajok és rablók nejei, gyermekei, atyjuk büneért ne adassanak el. — (Uxores furum vel latronum pro delictis patrum non vendantur.)

XXVIII. *Királyi munkákra a nemesség népei nem alkalmaztatnak.*

A királyi vadaskertek keritése, árkolására, az épületek, kertek, mühelyekben munkára a nemesség jobbágyat nem kényszeritjük. (Ad secandas indagines et fossata facienda ad hostos quaecunque regia aedificia, vel officinas servientium et ecclesiarum populos non cogemus.)

XXIX. *Királyi huszadról.*

A régi királyi huszadon kivül, tizedet, ez a népet nagyon terhelvén, nem kivánunk. — (Praeter vicesimam quam ab antiquo reges, habuerunt, decimas non exigemus, quia per hoc populus gravatur.)

XXXV. *Az elkobzott jószágok felégetése tilos*

A törvényesen elitélt birtokait, a király megtarthatja, eladományozhatja, de fel nem égettetheti — (Item quandocunque aliquor ordine judiciaris convinci contigerit, in voluntate nostra erit bona ipsorum penes nos retinere, vel aliis pro velle nostro distribuere, incendium tamen mitti nolumus super illis.)

A törvényszegő király egyházi átok alá esik.

Hogy ezen törvények örökké sértetlen megtartassanak, mind ezeket, mint mi, mind fiunk esküvel, és pecsétünkkel megerősitettük; ezennel önként beleegyeztünk, hogy ha mi, fiaink, vagy örököseink ezen általunk adott szabadságokat megakarnánk semmisiteni, az esztergomi érsek minket előlegesen törvényesen megintve, minket, fiainkat, és örököseinket egyházi átok alá vethessen. — Ut autem hacc nostris, et successorum nostrorum temporibus, firma et inconcussa permancant, tam nos, quam filii nostri prestito corporaliter juramento, confirmavimus, et tam nostro, quam filiorum nostrorum, sigillis facimus roborari, spontanec consentientes ut sive nos, sive filii nostri, et succesores nostri, hanc a nobis consessam libertatem confringere volucrint, archi episcopus Strigoniensis praemissa legitima admonitione, nos vinculo excommunicationis et eos excludendi habcat potestatem. — 1231.

Andrásnál az eskü és igéretszegés mindennapi bűn volt, első tanácsosa Dénes nádor, a zsidók, és saracenusok hű czimborája, a könnyelmű királyt tetszése szerint vezette. A nemesség jogai személye és vagyona ugyan nem háborgattatott többé, de a zsidó gazdálkodás fennmaradt, a papság, daczára a jogait 1222-ben különösen is biztositó okiratnak, a csak imént hozott 1231. 3. czikknek, személye és vagyonában is megtámadtatott; — a zsidók és saraczenusok az eladósodott nemze'nél, valóságos vallási propagandát csináltak. — A vagyona és személyében megtámadott, a keresztyén vallást féltő clerus feje Róbert esztergomi érsek, többszöri intései megvet-

tetvén, 1232-ik év végén az 1231. törvények alapján, az egész országot, Dénes nádort, és Sámuel zsidó kamara grófot, egyházi átok és tilalom alá vetette, — az egyházi átokkal terhelt országban, az isteni tisztelet, a szentségek kiszolgáltatása, a keresztség, és utolsó kenet kivételével eltiltatott; — kiknek az isteni tiszteletre, különös kiváltság adatott, ezt harangszó nélkül, bezárt ajtóknál, a kiátkozottak kizárásával, gyakorolhatták; eltiltattak a temetési szertartások is. Az egyházi átok azon időben, midőn a vallási szertartások, a mindennapi élet mellőzhetlen kellékeit képezték, az egész hazában nagy levertséget okozott; — az érsek hatalmával vissza élt, mert nem csak a királyt tanácsosait, a sérelmek okozóit, de a szenvedőket is büntette.

Endre a növekedő elégületlenségtől megijedve, Béla fia által 1833-ban az érseknél háromszor könyörgött, végre Rómába folyamodott IX. Gergelyhez; a pápa az ügy elintézésére követet küldött; — Jakab pápai követ közbenjárására az egyházi átok vissza vétetett. Endre a papság biztosítására a Beregi erdőben, esküvel, következőkre kötelezte magát.

1. 2. Kamarai, bányai, só, adó, és semmiféle hivatalokra, zsidókat, saraczénusokat és izmaelitákat nem nevezünk.

3 A zsidókat, izmaelitákat, saraczénusokat, a keresztyénektől bizonyos jelek által megfogjuk különböztetni.

4. Nem engedjük, hogy fentebbiek keresztyén rabszolgákat tartsanak.

5. Évenként hű keresztyén nádort nevezzünk, ki a keresztyén rabszolgákat a zsidók, saraczénusok, izmaelitáktól el fogja venni; — ezen törvény ellenére, a fentebbiekkel együtt lakó keresztyének és keresztyén rabszolgát tartó zsidók, saraczénusok, izmaeliták keresztyén feleséget tartó izmaeliták, zsidók, és saraczénok vagy ezekből nőt tartó keresztyének, büntetésül a király szolgáivá tétetnek.

6. Sót az egyházak szabadon vihessenek, azt Szent István napig megtarthassák, a só ára, ha vissza vitetik, Mária napig nekik fizettessék ki.

7. Ha ezen idő alatt, a sós tisztek a só árát ki nem fize-

tik, a sót az egyházak eladhatják, és az eladási nyereség övék lesz.

9. A só ára minden timinóért 8 marka.*)

10. A sóból kap az egresi apátság 3 tyminot, az aradi prépost és káptalan 2000 követ, Johanniták összesen 4 tyminot, szent-gotthardi zárda 2500 fazékkal (Zuan) váradi egyház 2000, pernoki 1000, zeczi 1000 (talán zirczi) kalocsai 1 tyminumot, bácsi egyet, erdélyi fejérvári 2000 fazék, bulcsi 5000, eperjesi 3000, beszterczei 1000, zadurdi 1000 s. a. t. 25,500 fazékkal.

12. A só azon áron adassék, melylyen hajdan az egyházak vették.

13. Az elmaradt só illetékért fizetünk az egyházaknak 10,000 markát.

14. A hozományi és házassági ügyekben az egyháziak itélnek.

15. Egyháziak felett egyházi bíróság itél, birtok ügyeikben a király.

16. Semmi nemű adót, kamara hasznot az egyháziaktól nem követelünk, az országos adókra, és birtok ügyekben a pápa tanácsát ki fogjuk kérni.

Ezek teljesitésére megesküdött a király, és 10 főúr 1233—4-ben Friedrich osztrák herczeggel szerencsésen hadakozott, 1235-ben elvette Estei Beatrixet, kit teherben hagyva 1235-ben meghalt.

II-ik Endre törvényei.

Árpád szerezte a hazát, szabad állammá Endre törvényei tették, az ős egyenlőségen alapuló köztársasági szerkezet, melyet István szétzúzott, nem állitatott ugyan helyre, de legalább a nemzet egy része sorsának ura lett. A szegény nép szolga maradt, de a nemesség sorsa felett őrködhetve a korona túlcsapongó önkényétől megvédte. Endre törvényei képezik alap-

*) Egy timinó tett 15 mázsát.

ját alkotmányos létünknek, ez intézvényekben a nemzet felség eszméje teljes fényében diszlik, s mindazt magában foglalja, mit az akkori kor fogalmai szerint a nemzeti függetlenség, az egyéni szabadság és vagyon biztonság igényeltek, mit a korlátolt királyság eszméje fenntartása követelt. Az Endre alatti békés átalakulás, az erőteljes monarchia fenntartása a nemzet politikai érettsége, mérsékletének ritka bizonyitéka. Endre uralmának minden lapja törvényszegés, vétkes könnyelmüség; Endre pazar kezelése által a királyi hatalom árnyékká sülyedt; a nemzetnek csak akarnia kellett, és a királyságot elfujhatta volna, e helyett a nemzet, jogai biztositékával megelégedve, a bitor hatalomnak csak sárkány fogait szedte ki, s mert a királyság a vad szenvedélyek, a müveletlenség korszakában, szükséges volt, mert a nemzet elszigetelt politikai helyzetében az István által teremtett belszagatottságban, a kitünő hatalommal biró államfőt nem nélkülözhette, nem csak meghagyta, de még biztositotta is a monarchiát, — hatalmának csak ártalmas részétől fosztotta meg, hagyott neki elegendő erőt az igazság, az ország területe védelmére, fejét fénnyel és hatalommal körözte.

A jog küzdelme ugyan teljes diadalt csak Endre alatt vivott ki, de két század előtt keletkezett s a nemzet felség fokonként fejlődött ki. — István a terület urává tette magát, végrehajtó pristaldtól kezdve a nádorig minden hivatalnokot a király nevezett ki, hivatalnokai csak neki voltak felelősek, ő volt a legfőbb biró, a birák felelősök nem lévén, kényök, vagy is inkább a király tetszése szerint itéltek, kik a korona kénye szerint nem itéltek, általa bármikor elmozditathattak, a birói önkény miatt tehát a vagyonbiztonság hajszálon függött; — a II. 17, 19. és 2. törvényczikk minden mozgalmat lehetlenné tett, mert a 17. törvényczikknél fogva, már az összeesküvési szándék vagyis gondolat is, számüzetéssel büntettetett. 19. §. szerint a főuraknak, a királynak ellenök mondott szavairai figyelmeztetése halálos büntény volt, az összeesküvési szándék, jószág elkobzással büntettetett, — a korona maga lévén biró és vádló, gyermekjáték volt bárkire is az összeesküvési szándékot reá fogni. — István által az önkormányzat, az országgyülések

eltörültetvén, a nemzet sehol sem gyülekezhetvén, a korona birái ellen nem panaszkodhatott, egyeseknek türni kellett és várni a kedvező alkalomra. Később divattá vált a király ellenségeire Lászlónak a tolvajok ellen hozott drákói törvényeit alkalmazni, az itéletet a vádlott birtokai felégetésével kezdeni; — ha tehát életét megmentette is, ha magát igazolva, István és Kálmán szigorú törvényei elől megmenekült is, birtokai felperselése által félig tönkre tétetett. — A személy és birtok biztonság tehát csak Endre 1222. 2, 23 és 1231 : 4, 5 és 35 czikkelyei által, melyek a büntetést, csak törvényes idézet, és itélettől feltételezték, a törvénytelenül elvett birtok visszaadását megrendelték s a birtokok felégetését eltiltották, — alapitatott meg.

A birói önkény ugyan László I.: 6 által, mely az igazságtalan birót kárpótlással fenyiti, a III : 24 és 25 által, mely az itélet hozás idejét megszabja s az igazságtalan birót kétszeresen bünteti; Kálmán I.: 2, 7, 10, 23, 31 törvényei által, melyek a birót a megyei közönség ellenőrzése alá helyezve a birói felelőséget megalapiták, tetemesen korlátoltatott, — de ezek gyenge korlátok voltak a korona ellen, mert a biró felett itélt a nádor, vagy a király, a nádort a király nevezte és mozditotta el, ha tehát a biró a király érdekében igazságtalanságot követett el, sem a király, sem eszköze a nádor által meg nem büntettetett, vagy is a birói felelősség valósággá csak az 1231 : 3. czikk által vált, mert ezáltal a legfőbb birónak az ország általi elmozdithatása kimondatván, a nádor a nemzet ellenőrködése alá helyeztetett.

A személy- és vagyonbiztonságot fokozta az arany bulla 31. §. ellentállási záradéka. — Ezelőtt bármely igazságtalan személyes, vagy birtoki itéletet hozott az alsó biró, bár mily törvénytelen adó követeltetett, a nemesség is kénytelen volt a királyi közvetlen és közvetett akarat előtt meghajolni, az ellentállási záradék által az elitélt, ha az 1222-ik törvények ellenére marasztatott el, vagy önkényes adóval terheltetett, büntetés nélkül jogosan ellentállhatott, az igazságtalanságot önkényt az országgyülések összejöveteléig feltartóztathatta; — a záradék paizsa alatt, a személy védelmére, a nemesség, a

megyék, szövetkezhettek, ez által a testületek védték, fedezték egyes tagjaikat.

Az István általi birtok rendezés erőszakon alapult, a nemzet nagy sérelmével történt, de legalább az adományozott rész birtoka biztosittatott, a birtok biztonság azonban nem soká tartott, mert már Kálmán az I-ső 20. törvényével, csak az István által tett adományozások érvényét ösmerte el, a szerzemény kivételével, egyenes örökösök, a testvérek és ezek fiai hiányában a távolabbi rokonok mellőzésével az örökösödést a koronára szállitotta; — Endre és Béla folytonos szorultságokban, a magán birtokot többször megtámadák; — a birtok tehát bizonytalan volt, ezen is az arany bulla segitett; — a 4. törvényczikk által fiu nem létében az örökhagyó korlátlan rendelkezési jogot nyert, — ha az örökhagyó, végrendelet, és törvényes örökös nélkül halt el, minden rokon örökösödött, a koronára a birtokok csak az egész család kihaltával szállottak vissza. — A korona önkényes gyakori megtámadásai ellen a birtokos a IV. V. 17-ik törvényczikkek, a női hozomány a 12-ik törvényczikk által biztosittatott. — Minden nemes tulajdonának feltétlen ura lett.

A megyék, melyek István szerkezete szerint, kizárólag önkény támaszt képeztek, már Kálmán I. 2. törvénye által politikai testületté alakultak ugyan, mert a nemesség és várnépe, peres ügyeiben a gyüléseken megjelenhetett, a királytól nevezett birák itéletei a nyilvánosság által ellenőriztettek, de a gyülési hatáskör gyenge volt, mert szokássá vált örökös várispányokat nevezni, egyesekre több hivatalokat ruháztak, ily hatalmasok ellenében elnémult a gyengék panasza; — hatásukat elveszték a Szent István által hozott és a többi királyok által megerősitett, a várkatonák védelmére hozott törvények, mert a befolyásos urak ellen egyeseknek az udvarig felhatni nehéz volt, másrészt a főispány kizárólag a királytól függve, a királyi törvénytelen rendeleteket sem mellőzhette. A megyék valódi polgári létet Endre törvényei által nyertek, ez adott nekik tényező erőt, — az 1222. 16. eltörülte az örökös várispányságot, a 30. a kettős hivatalokat, ezek által a várispány

túlsúlyát elvesztette, — az 1222. 14. törvényczikk által a várispányi felelősség valósággá lett, mert e szerint a gaz várispányt, már a királyi kegy sem védhette Mert birája az országgyülés lett, s ha bűnei bebizonyitottak, hivatalától csúfosan megfosztatott; királyi eszközből, felelős, országos hivatalnokká alakúlt.

A vár katonaság, mely az állam véderejének egyik tényezőjét képezte, Endréig a várispányok önkényétől függött, ügyeiket ugyan föllebbezheték a királyhoz, de ha föllebbezésök indokai helytelennek találtattak, tetemes birsággal büntettettek; — a főispányokkali ellenkezés, veszélyes kisérlet a szegény várjobbágy a részint örökös, részint több hivatalokat viselő hatalmas főispánynak, engedelmes eszköze volt. A várjobbágyok nyomorú helyzetét könnyitette az örökös főispányságok eltörlése, a gyakori önkény ellen védfalul szolgáltak a 19-ik és 14-ik törvényczikkek, az első által szabadságaik biztositattak, a második nyomán mellettök az ország bármely nemese felszóllalhatott, s az erőszakoskodó várispányt az országgyülés megbüntethette.

Az állam élet két főtényezője minden időben a had- és pénzügy, hol az államfő a nemzetet kénye szerint adóztatja, vérét szeszélye szerint onthatja, az egyesek állása nyomorú, az országé roskatag. István törvényei szerint a magyar király a népet, a nemesség, városok, és idegenek kivételével tetszése szerint adóztathatta; az adónak 4 neme volt, a rendes királyi adó, a pénz változtatási nyeremény, a papi tized, a só, a külés belvámok. Jelesebb királyaink ugyan hatalmukkal nem éltek vissza, de annál gonoszabbul gazdálkodtak a gyengék, — nem csak a köznép, de a nemesség, papság, várjobbágyok szerfeletti adóval terheltettek; András alatt az adó súlyát nevelte kezelési modora; az örökös pénzkórságban szenvedő király az adót előlegező zsidók, izmaelitáknak bérelte ki, ezek a nemzetre kétszeres terhet róttak, csaltak, és zsaroltak; — a nemesség időnként feljajdult, de adó megszavazási joga biztositva nem lévén, a nemzet véginségre jutott; — e nyomoron is az arany bulla segitett; — a királyi önkény megtöretett a 3-ik § tör-

vény által a nemesek adómentessége biztosittatott, a 23-ik által a pénz nem egy évre állandósítatva a kamarai nyerészkedés korlátoltatott, a 24. czikk által az ország nadályai minden hivatalokból kizárattak, — könnyelmű királyaink alatt a nemeseknéli élősködés, a szegénység zsarolása, a királyi sertések, lovaknak az országban széltében legeltetése, az udvari, és főuraknak az országbani házalása, uralkodó divattá vált, mi az adó tized után felmaradt, ezt ezen ingyen élő sáskák felemésztek, ezektől a nemzetet megmenték az arany bulla 13. 15. 22. 1231. IV. V. VI. VII. törvényczikkei; — a szükségek fedeztettek, de azokat a nemzet határozta meg.

A hadügy felett a király korlátlanul rendelkezett, a nemesség és várkatonaság, mely István intézményei szerint, az ország katonai erejét képezte, minden támadó háboruiba ön költségén szolgálni tartozott, — ez, midőn egy harczos felszerelése, egy közép birtok értékébe került, roppant áldozat volt, — harczos királyaink ezen hatalmukkal gyakran vissza éltek, a nemzet ereje naponta fogyott, úgy, hogy ha a nemzet idejében e tekintetben czélszerüen nem intézkedik, a haszontalan külföldi háborúk súlya alatt, melyeknek indokát nagyrészt családi nagyravágyás, királyi szeszély képezték, bizonyosan elalélt volna. — A folytonos háborúskodás nemcsak védői kara, pénzétől fosztá meg a nemzetet, de erkölcsi erejére is káros befolyással volt; — István csak keveseket halmozott túl birtokkal, ennélfogva a nemesség tömege közt nagy birtokkülönbség nem volt, a folytonos háboruskodások ezt azonban megváltoztatták, sokan a drága hadi fegyverzet, ló, a hadi költségekre, fogoly szülőik, gyermekeik, testvéreik kiváltására kénytelenitettek áruba bocsátani ősi birtokaikat, gyakran midőn haza tértek, fegyverüknél egyebök nem volt, szabadokból lassanként szolgává aljasodtak; a püspök ivadékok, a korona jószágokból élősködő várispányok, a főbb királyi tisztviselők, a jelesebb, szerencsésebb harczosok, nagy birtokokat szereztek össze, a szegények a hatalmasok uszályhordozóivá lettek; — megalakult az oligarchia, mely időnként az országot áruba bocsátotta, daczolt a legjobb királyokkal, megyéjében rabolt, és fosztoga-

tott. — A nemzet már többször tiltakozott a sulyos külhábo-rúk ellen, az ország nagyai II-ik Istvánnak lengyel hadjáratában megtagadák az engedelmességet, István engedett a külföldön, de honn, az engedetleneken véres, barbár boszút vett. — E roppant tehertől is az arany bulla, és az 1231. törvények mentek meg a hazát; — az arany bulla, 7. tövényczikke a nemességet külháborúkra, királyi zsold mellett kötelezte, az 1231. 15. e tehertől egészen felmentette, s hadkötelességét csak a haza védelmére szoritotta. — A honvédelmi erő nem csonkult, csak a királyi önkény, nagyravágyás korlátoltatott. — Az ismételve megtámadott személy és birtok jog, a had- és pénzügyek biztositékául, a nádori felelősség, az évenkénti országgyülések, a jogos ellentállás megalapitattak. — A király eddig minden tisztviselőt nevezett, és elmozditott, ezek tehát teljesen tőle függtek, ha az országgyüléseket mellőzte, azokon meg nem jelent, helyét nem pótolhatta senki sem; országgyülés nélkül, mely a királyt, a hűtlen hivatalnokokat egyedül jogosult feleletre vonni, a legjobb törvény irott malaszt, az ellentállási jog csak ideiglenes óvszer lett volna; a nádori felelősség, az évenkénti országgyülés nélkül. E három pont tehát az uj nemzeti alkotmányos életben roppant vivmány volt. — Mint István korszakából kitetszik, a király évenként Fejérváron itélőszéket tartott, de itt a nemzet nem tanácskozott. — Endre tartott országgyülést, 1. Béla, Geiza, László szinte többször magához gyüjté a nemességet, a törvények ezen hozattak, de Kálmán is országgyülést ritkábban tartott, utódai többnyire kikerülték; a Geiza fiai közti villongásokban a nemzet, a folytonos zavarok miatt nem jöhetett össze; a császári iskolában kifejlett III. Béla hosszú uralma alatt, nemzetével csak kétszer tanácskozott; gyakrabban csak Endre uralma alatt tartattak. A nemzet, bár e gyökeres joga, ősi szokásához ösztönszerüleg ragaszkodott; a törvényben rendszeres tartásuk 1222-ig kötelezőleg nem parancsoltatott, sem határideje meg nem határoztatott; e gyökeres nemzeti jog az 1222. 1. törvényczikk által léptetett visszavonhatlanul örök időkre életbe. — Ebben az évi országgyülésre a király nemcsak köteleztetik, de a nádor

is, nincsen ugyan a nádornak, a király mulasztása esetében az összehivás kötelességeül téve, de ez magában értetett, mert a rendes határnap István napjára lévén tűzve, e napon meghivás nélkül minden nemes megjelenhetett, — de nehogy a király távolléte által a nemzet joga kijátszassék, a nádorra a megjelenés ráparancsoltatott, s hogy a távollevő királyt a nádor pótolja; — akár jelent meg tehát a király, akár nem, az itt hozott törvények őt is kötelezték. — Az 1231. III. törvény által a nádor, kit eddig a király nevezett, és mozdithatott el, az országnak teljesen alárendeltetett, mert az országgyülésnek joga volt őt elmozditani s a király kényszerült ujat nevezni. Az ellentállási záradék csak ideiglenes volt, mi csak az országgyülésen kivüli időkre értetett, csak a törvénytelen rendeletek irányában birt érvénynyel s megszünt, mihelyest a király törvényellenes eljárása az országgyülés által, a törvények módositása következtében törvényes erőt nyert; — mellőzhetlen, nagy horderejü intézmény volt ez azon korban, midőn a kivégzés, birtok foglalás mindennapos, a király törvénytelen rendeleteinek; az ellenszegülés Europa nagy részében felségsértés, halálos bünnek tartatott.

A kényuralom hivei, szolga lelkü szomszédaink, a késő kor zsoldos irói, az arany bullát anarchikus okmánynak, az ellentállási záradékot a monarchiával összeférhetlennek hirdették, mások az ország hanyatlását, a monarchiának, az aranybulla által előidézett gyengeségének tulajdonitják; az első rágalom, a második kisszerü téves fogalom, történelmi járatlanságra mutat. — A kisebb családok nagygyá, vagy is álammá, a személy- és vagyon biztonságért alakultak, a társadalom, az állam kapcsát egyedül az érdek képezi, ha ez mellőztetik, ha az állam csak teher, általa csak egy ember vagy osztály boldogul, s ez a többiek fáradságát magának aknázza ki, az állam kapocs akkor nyüg, mitől megszabadulni mindenki óhajt, felbomlását kárörömmel, vagy egykedvüleg nézi; ennélfogva az államnak mindazt, mi a tömeg anyagi és szellemi jóllétét előmozdítja, egyéni szabadságát biztositja, megtenni kötelessége. — A királyság az állam kifolyása, — az állam

jóllétét, tekintélylyel és fénnyel az állam főt nem személyeért, nem azért körözi, hogy ő százezrek szorgalma gyümölcsét elpazarolja, nem azért emeli maga fölébe, hogy súlya alatt, alattvalói lelketlen eszközök, barmokká törpüljenek, de azért, hogy a nemzettől reá ruházott hatalmánál fogva, a szenvedélyeket zabolázza, irányt adjon a nemzetnek, — a becsületeseket a rosszak ellen védelmezze; — mi csak úgy érethetik el, ha a jogvédelmében hatásköre korlátlan, s rosszat, ha mint ember a szenvedély hatalma által elragadtatnék is, nem tehet. — Anarchia fejetlenségnek csak azon állapot nevezhető, midőn egyesek az államnak alárendelve nincsenek, vagy az egyedüli törvényt az államfő parancsszava, hivatalnokai önkénye, egyesek érdekei képezi, — s az anyagi jóllét és szabadság, hitvány lapda, melyet a monarchia, a bureaucratia szeszélye szerint ide s tova dobál; — vagy ha az államfő az értetlen tömeg kezeiben haszontalan báb, mely napról-napra tengődik, s jót tenni, a jogot védeni, a nemzetet vezetni képtelen, — ha a törvény álcza, mely alatt az állam és egyesek kizsákmányoltatnak. — Az arany bullának és 1231. törvényeknek minden szava igazság, czikkei a vagyon és személy, az állam jóléte nagyságának biztositékai; — a nemzet, midőn önmagáról, egyéneiről gondoskodik, nem feledkezik meg a korona határáról — szabályozza ugyan az adó zsarolásokat, de másrészről a koronát nem fosztja meg hatalma eszközeitől, meghagyja a rendes adót, vámokat, a pénzbeváltási hasznot, — a 29. czikk ráparancsol a várispányokra a köteles $^2/_3$-ad várjövedelem beadására, meghagyja a Corona uradalmakat, magvaszakadás esetére a Corona örökösödését, — biztositja az egyéni szabadságot, de meghagyja István és Kálmán szigoru felségsértési törvényeit, — a nádort országos felelősség alá helyezi de tiszteli a király kinevezési jogát. — A külháboruktól fölmenti a nemességet, de kötelezi a haza védelmére, sőt a várjobbágyokat, főbb országos tisztviselőket, még a külháborukra is kötelezi; — a törvényesen elmarasztaltak pártfogolását mindenkinek eltiltja. — Mindez, ha tekintetbe vesszük, a Corona, a várjószágok roppant terjedelmét, a várkatonaság szá-

mát, a gazdag só-, vám- és adójövedelmeket, a birák, és összes tisztviselők kinevezési jogát, roppant hatalmat hagyott az államfő kezeiben. — Az ellentállási jog általánosságban minden cselekményre nem terjesztetett ki, csak az aranybulla és a többi törvényekben, a személy- és vagyonbiztositó czikkekre; — a törvényesen elitélt nem állhatott ellent, — ha a haza megtámadtatott, a nemes a királyi felkelési rendeletnek ellene nem szegülhetett, a perek végrehajtását nem gátolhatta, a királyt nem támadhatta meg, mert az ellentállás csak azon esetekben engedtetett meg, ha a király, vagy birái a nemest idézés és elmarasztaló itélet nélkül akarták elzáratni, vagy birtokától megfosztani; — ha a nemestől törvénytelen adót követelt, ha külföldi hadjáratra kényszeritette, birtokát elfoglalta, vagyis ha jogtalan cselekvényt akart elkövetni, a törvény korlátain kivül minden ellenszegülés bűn volt, halál, vagy birtok-elkobzással büntettetett. — Az ellenszegülési jog tehát kizárólag csak alkotmányos biztositék volt, mellőzhetlen azon korban, midőn sem szabad sajtó, sem megyei önkormányzat, sem felelős miniszterium nem létezett, s a monarchia kiterjedt uradalmai a gazdag adórendszer adományozási joga a várkatonai szerkezet által, még mindig tulsulylyal birt.

Az ország tekintélye ez időben sülyedt ugyan, de ezt nem Endre törvényei idézték elő, de Endre és utódai középszerüsége, könnyelmüsége okozták. Az arany-bulla a honvédelmi rendszeren nem változtatott semmit, a nemesség, mint azelőtt, tartozott a hazát védeni, a várkatonaság, a főbb országos tisztviselők a királyt még külháboruiban is tartoztak követni, — az arany-bulla által a Coronának az elrablott Corona és várjószágok teljes épségükben visszaadattak; — hogy Béla és István ezt ismét pártszerzésre IV. László kedvenczeikre pazarolták el, hogy III. Endrének az oligarchia, elődei hibája miatt nyakára nőtt, ennek oka nem az üdvös törvények, de a királyok vétkes gyengeségében rejlett, mutatja ezt a későbbi kor is, Károly egy feldúlt országon kezdett uralkodni és roppant kincseket hagyott hátra, udvara a legfénye-

sebb, legkeresettebbek egyike volt; — Nagy Lajos az országot a hatalom és tekintély legmagasabb fokára emelte, területét kétszerezte, Európa fejedelmei közt döntő szerepet játszott; — Mátyás hosszas háborukat viselt, európai tekintély volt, — pedig az arany-bulla mindhárom fejedelem alatt alaptörvény volt. — Endre törvényei ugyan a belzavarokat rögtön nem szüntették meg, de ennek oka nem a törvények, de a végrehajtásban rejlett; — a törvény holt betü, ha nem foganatositttatik, a nemzetet, az intézményeket, a végrehajtást hiányérti felelősség nem terhelheti, itt a hiba egyedül a nemzet tulmonarchicus érzelmében volt; — az államfőt még akkor is tisztelte, midőn törvényeit naponta kijátszotta, a végrehajtás jogát nálla még akkor is meghagyta, midőn gyarlósága, rosszakarata kétségtelen bizonyitékaival birt. — Endre törvényei a nemzetet rögtön ujjá nem alakiták, villámként a legjobb intézmények sem hathatnak, az elvetett mag, a sebek behegedése időt kiván; — de megmenték a sülyedéstől, s a nemzet önállóságát, függetlenségét biztositották, — ha Endre törvényei meg nem hozatnak, a nép a sulyos zsarolások által véginségre, a közép rend, a várkatonaság, a folytonos külháboruk által koldusbotra jut, — a főurak, a zsidóság, a korona jószágait elnyelték volna; elveszett volna az ország, el a monarchia, mert a gaz olygarchák Németország példájára bizonyosan feldarabolják az országot, elkergetik a királyt, s uruknak egy idegent, olyat választanak, ki a hatalom fénye, csekély anyagi haszonért gonoszságaikra szemet húny, csak bérlője, nem feje lett volna az országnak, az arany-bulla megmentette a közép rendet, az országot. — Az arany bullának szerintünk csak egy hibája volt. — gondoskodott az ország jogai, a Corona méltósága és a nemességről, de teljesen mellőzte a népet, — ez hiba volt, de ezt a kor szelleme okozta; — a királyság, a papság kétszázados nyomása alatt, a nép jogai igényeiről teljesen megfeledkezett, elvesztette rugékonyságát, nyugodtan tűrte bitorlói jármát; — a városi nép idegen elemet képezett, a Coronának feltétlen támasza volt a nemesség harczképzettsége, terjedelmes birtokaiban elbizakodva,

megvetőleg nézett a páriákra, kik érte fáradtak, féltékeny volt az idegenekre, kik elszigetelt életet vittek, idegen szokásaikat, törvényeiket a haza földjén is megtartották, s a koronának engedelmes eszközei voltak; — a nemesség hatalmasabb volt, magát jobbnak, különbnek tartotta, elfeledte, hogy az ő, és a nép ősei testvérek voltak, s mert ő körözte dicsőséggel a nemzetet, ő védelmezte a hazát, minden jogot és szabadságot kizárólagos tulajdonának tekintett. — A nemesség régi századokban maga is miveletlen volt, még két század mulva is, a világiak kevesen tudtak irni; a nevelés egyedül fegyvergyakorlatban állott, nem csuda tehát ha az emberi jogokról magasabb fogalommal nem birt, s ügyessége, vitézségében elbizakodva azt hivé, hogy ő a nemzetet s a hazát, a nép segélye nélkül is fenntarthatja. — Igy volt ez Európa szárazán mindenütt, sőt még gonoszabbul, mint nálunk, mert honunkban az erkölcsiség, a jó sziv, a nemzeti jellem egyik fő vonását képezve, a nemesség, ha a nép munkáját felhasználta, legalább védelmezte is, s felette nem uralgott oly zsarnokilag és embertelenül, mint a szomszéd Németországban, hol a lovag az emberiség legszentebb kötelékeit lábbal tiporva, (jus primae noctis) a szolga családi életét is megfertőztete. — Minden kort csak maga világában kell és lehet megitélni, sajnálnunk kell, hogy a nemesség szűkkeblü volt, előitéleteihez ragaszkodott, s a népet a hazához az érdek kötelékével nem fűzte, ha ezt teszi, bizonyára a sajói vésznap nem lesz, az oligarchia gyökeret nem verhet, az idegen fajok a nemzetbe felolvadtak volna, de mert a magyar nemesség századánál eszélyesebb, igazságosabb felvilágosodottabb nem volt, azért sem a nemesség, sem intézményei felett pálczát törni nem lehet.

Szomoru világban tünteti fel és egyszersmind a nemzet türelmét fényesen bizonyitja, a zsidók, ismaeliták, saracenokról szóló törvények, az arany bulla 24. §. camarai, pénzverdei, sófőtisztek zsidók, ismaeliták nem lehetnek. 1231: az aranybulla minden törvényeit megerősitette, ennek daczára azonban Sámuel zsidó fő kamara-gróf maradt, 1233-ban a be-

regi erdőben a király eskü alatt kötelezte magát. 1. 2., hogy kamarai, bányai, só, adó és semmiféle hivatalokra zsidókat, saracenusokat és ismaelitákat nem nevez, 3. nem engedi meg, hogy a fenntebbiek keresztény rabszolgákat tartsanak. 5. A király évenkint hű keresztény nádort nevez, a keresztény rabszolgákat a fentebbiektől elveszi, a törvény ellenére keresztény rabszolgákat és zsidó feleséget tartó keresztények a kiraly rabszolgáivá tétetnek — Az ország javait, tehát a törvények bizonyitéka szerint is a zsidók pusztitották, a legfőbb hivatalokra zsidók alkalmaztattak, azért a pénztár folytonosan üres volt, az országba a legnagyobb zavar és rendetlenség uralkodott. — A zsidók hálójukat az egész lakosságra kivetették, ki fizetni nem tudott, a zsidó rabszolgája lett, ez pedig mindennapi eset volt, mert a királyi pénz, értékkel nem birt, a pénztőke a zsidóknál halmozódott fel, rabszolgáivá tették a szegényebb nemeseket is, a zsidó ellen nyerni nem lehetett, mert az ország fejei, a nádor, sőt a könnyelmü, tehetetlen király is a zsidót pártfogolták. — A keresztények, hogy terheiket enyhitsék, pártfogót nyerjenek, az éhség, végromlástól meneküljenek, zsidó nőket vettek feleségül. — És mindezek daczára az országot és az ország polgárait pusztitó, egyeseket meggyalázó zsidót, az ország nem irtá ki, nem büntette a fajtalan, gőgös tolvajokat, rablott kincseiket nem szedette el, de megelégedett a hivataltól elmozditó, gazságaikat fékező törvényekkel; csak külön öltözéket rendelt ismertető jelül.

Rogerius Carmen miserabile

1235. Béla atyja halála után Fejérvárra országgyülést hirdetett, s itt magát másodszor is megkoronáztatván, az alkotmányra megesküdött, Dénes nádornak az országgyülés rendeletére szemei kitolattak, s Endre többi tanácsosai elfogattak. — Béla a korona jószágok s királyi adományok visszavételét erélyesen folytatta, ez utolsó nem kis elégedetlenséget támasztott, elszedette a Cisterciták, a Templomosyk, Johanniták, Szent-Lázár, Szent-Sámson vitézei birtokainak egy részét is, mi arra mutat, hogy a zavarosban az egyháziak is halásztak s Endre és Imre vakbuzgóságát és szorultságukat ők is fel-

használták. 1236. Beatrix II. Endre harmadik neje hazájába szökött, s István fiát szülte; — ugyanez évben Béla Fridrich osztrák herczeget, ki több elégedetlenektől behiva, az ország széleit pusztitotta, vissza verte, s vele a békéért nagy összeg kárpótlást fizettetett. — 1238. A mongolok által kiüzött kunokat Magyarországba befogadta. — 1239. Az ország törvényei ellenére az ország közjövedelmeit zsidóknak bérelte ki. A kunok kik sátrak alatt laktak, s nyájaikkal az egész országot széltében bebarangolták, a birtokjogot sértve, nagy elégedetlenséget idéztek elő; ennek rendezésére 1240. Heves megyében Kő-Monostoron országgyülés tartatott, a kunok a főispánok biráskodása alá helyeztettek, és az ország különböző helyein megtelepitésök elhatároztatott. — 1241. A tatárok közeledve, Budán országgyülést tart. — Ez évi Martiusban a Mongol-tatárok, az ország határait védő nádort megverik és egész Pestig nyomulnak. — Kuthén kun királyt, ki az országgyülés által őrizet alá helyeztetett, a magyarok felkonczolják, a kunok a tatárokkal szövetkeznek. — Más oldalról a tatárok Erdélybe is behatnak, a németek előbb a tatárokat visszaverik, de ujolag megveretnek, a tatároknak kalauzt, és 600 fegyverest adnak. — Béla 60,000 emberrel a tatárok elébe megy, Muhinál serege szétveretik; — Kálmán herczeg megsebesül, vitézül harczolva a visszavonulást fedezi: a Tiszai vidék főbb erősségeit, Nagyváradot, Aradot, Csanádot, Nagylakot, Egrest, Tamshidját elfoglalják. — Béla Fridrich osztrák herczeghez szalad, ez kincseitül kifosztja, szabadsága váltságául Fridrichnek Sopron, Mosony, Vas megyéket leköti. — A pápa és Fridrich római császárhoz hasztalan folyamodik, Fridrichnek segély esetére Magyarországot hűbérül felajánlja. — A tatárok csonthalommá változtatják az országot, egy évi rémséges dúlás után Ázsiába visszavonúlnak. Béla Dalmátiából, hová a tatárok elől menekült, haza tér, — a kipusztult ország élelmezésére külföldön gabonát és marhát vásároltat, a puszta földekre idegeneket telepit, a birtok czimek megvizsgálására megyei és tartományi gyűléseket hí össze, a várnépeket pontosan összeiratja, várakat épitet; — s a várépitést magánosoknak is nem

csak megengedte, de az épitőket erre adományokkal is serkentette.

A tatár pusztitás nemzeti életünkre rendkivül károsan hatott, a magyarság nagyobb része, leginkább a dús alföld rónáin telepedett le, e terület az ország többi részeinél védetlenebb volt, mert ez időben egyedüli menedéket a várak és erdőségek adtak; vár e vidéken aránylag kevés volt, a tatárok ezeket csakhamar elfoglalták, az erdőségek távol voltak, a nép, a közép nemesség, a rohanó ellenség elől nem menekülhetett, tömegestől lemészároltatott; — fogyott a nemzet, az alkotmány leghivebb támaszai a közép nemesség részint elveszett, részint véghetlen nyomorra jutott; az ország puszta részei, idegen, kiváltsàgos telepekkel pótoltattak, kik vagy a koronához csatlakoztak, vagy tétlen nézői maradtak az alkotmányos küzdelmeknek, kiváltságaik, ősi törvényeik, szokásaik szerint kezelvén belügyeiket, a hazában századokig elszigetelt testet képeztek, a magyarsághoz csak nehezen és lassan simultak. — A tatárok rendszeres gyilkolása, a termékek felégetése, a termelés megakadása által előidézett ragályos betegségek, éhség következtében egész környékek kihaltak; — a gazdátlan birtokok számtalanok voltak, kik az udvartól pártfogoltattak, roppant adományokat nyertek, a hatalmasabbak a gyengék birtokait erőszakkal is elrabolták; a birtokczimet, az okmányok, a tanuskodható lakosok kiveszvén, nehéz volt bebizonyitani, a birtok egyensúly felbomlott, az oligarchia megalakult. — Béla többeknek, különösen Dalmátiábau a Zrinyiek és Frangepánok őseinek egész tartományokat, majdnem függetlenül ajándékozott, többeknek az adományozott földekkel különös kiváltságokat is adott, azokat a megyék hatósága alul kivette, igy a Máriásyak egyik őse Botiz (János) főurnak Szepesben Csetenye földjét adományozva, őt, örököseit és telepitvényeseit Szepes megye hatósága alól kivette. „Nos Bela etc. Sylvam Csetenye vocatam, desertam, incultam . . . . . dedimus, donavimus Comiti Botiz . . . . . irrevocabiliter habendam, et possidendam . . . . nec non pretermittendo, ut si ad ipsam terram Chetenye, populos et Jobbagiones congregare poterunt

temporis processu, ex tune iidem populi congregati, more aliorum liberum populorum de Szepes, liberam habeant recipiendi, seu eligendi plebanum . . . . . eximendo etiam eosdem populos a Judicio, et Jurisdictione Comitatus, de Szepes pro tempore constituti. — Quicunque ipsum Comitem Botiz, et fratres suos convenire voluerit, non in praesentia Comitis de Szepes, sed in praesentia nostrae Majestatis more aliorum nobilium Regni nostri conveniant, Juris ordine observato " — Ezen kiváltságos adománylevél már 1264-ben adatott, mi azt mutatja, hogy a telepités szükségétől indittatva, a kiváltságos adományozás Béla egész uralma alatt divatozott. — A tatárdulás előtt csak kevés magánvárak léteztek, a nagyobb birtokosok támponttal nem birva, sem a kormánnyal nem daczolhattak, sem szomszédaikon önkényt nem gyakorolhattak; a középszerü rövidlátó Béla, mert a mongolok dúlását a várak ideiglenesen feltartóztaták, a várépitést nemcsak szabadon megengedte, de fő nemeseit adományokkal is serkentette. — A kiváltságai által a megye hatósága alul kivett nagy birtokos várurak, szomszédaikat zsarolták, jobbágyaikat elnyomták, a félénkebbek kényszerből hozzá csatlakoztak, a megyei ispánokat magukhoz ragadták, pártfőnökökké lettek, kik magukat kis királyra játszva, az államfővel daczoltak, ha számadásra vonattak, pártot ütöttek, az országot idegen fejedelmeknek áruba bocsátották; az ország örökös küzdelem, erőszak és pártoskodás tüzhelye lett.

Béla az országot lehetőleg rendezve, azon terhek és kötelezettségek feloldását vette munkába, melyeket a mongol háboruban kényszerült elvállalni 1245. a római pápához folyamodott Frigyesnek tett kötelezettsége megsemmisitéseért, mit a pápa annyival inkább is teljesitett, mert Béla, hűbéri kötelezettséget csak segély feltétele alatt igért, mit Fridrich német császár nem teljesitve, mert erre Béla magát csak személyesen, a nemzet megkérdezése nélkül kötelezte, igérete tehát a souverain magyar nemzetre, még segély esetére is érvénytelen lett volna. — 1246-ban Fridrichtől visszakövetelte az erőszakkal kicsikart három megyét, Fridrich Béla jogos követelését meg-

tagadta. Béla a gonosz szomszédot haddal támadta meg, Fridrich Frangepán által a Bécs-Ujhelyi csatában levágatva, a három megye Magyarországgal ismét egyesitetett. — Ugyanez évben, Béla feledve tulajdon multját, István fiát magyar királynak koronáztatta, minthogy pedig Magyarországban a koronázás nem puszta szertartás volt, s ily nagyszerü eselekményre, mely által a királyi hatalom megosztatott, az ország beleegyezése mellőzhetlen kellék volt, habár erről semmi okmány nem maradt fel, ez csak országgyülésen történhetett. — 1247. ismét országgyülést tartott, ezen a szörényi bánátot, mely Kunország, Moldva és az Erdéllyel határos Szörénységből állott, a Johannita-rendnek hübérül adta, oly feltétel alatt, hogy ezek a puszta részeket benépesitsék, Magyarországot minden ellenség ellen védjék, 25 évig az összes jövedelmek az övék, 25 év mulva a fele a királyé fele a rendé legyen; — ugyanekkor alkotta a Morava és Drina közti szerb földből álló Macsói bánságot, mit hűbérül Rasztisláv herczegnek adományozott. — Frigyes osztrák herczeg kimultával, a Babenbergi osztrák herczegi háznak magva szakadt, a sovárgó szomszédok kaptak a prédán, Béla Styriát igényelte, mi az országot hosszas haszontalan háborúkba elegyitette.

Szalay

Az osztrák rendek Ottokár cseh herczeget választák fejedelmüknek, Béla az erősebb jogára támaszkodva, Styriát követelte, a költséges háboruskodás 1254-ben békével végződött, melyben Ottokár Styriát Sömeringtől a Carant határokig Bélának engedte. Béla az uj szerzeményt 15 éves fia István fiatalabb királyra bizta, ki ez évben vette el a megölt Kuthén kun király árváját Erzsébetet. — A velenczeiek, tartva a megszilárdult király hatalmától, Zárát visszaadták.

1251. A királyi kincstárt a hosszas háboruskodás kimeritvén, Béla atyja fogásaihoz nyult, az ország ismételt törvényei, a nemzet ellenszenve daczára, a korona jövedelmeit ismét zsidóknak bérelte ki, ezeket oly kiváltságokkal ruházta fel, hogy a zsidók az országban tettleg az első rendet képezték, s ha a felháborodott nemzet Bélát rendeletei visszavételére ké sőbb nem kényszeriti, Magyarországból zsidó ország lett

volna. — Béla a zsidó aristocratiát következő rendeletével alakitotta meg.

1. Kölcsön, birtok és más ügyekben, zsidó ellen a keresztyén tanuskodása csak akkor érvényes, — ha zsidó tanu által is támogattatik.

2. Zálog-ügyekben a zsidó esküje bizonyiték gyanánt elfogadtatik.

3. Ha a keresztény a kikötöttnél a zálogösszeget kevesebbnek állitja, s a zsidó a követelt összegre megesküszik, a keresztény a zálogos összeget a zsidó esküje szerint tartozik visszafizetni.

4. Ha a zsidó tanu nélkül köt zálogot, s a keresztény tagadja, reá megesküszik, a zsidó keresetétől elüttetik.

5. A zsidó mindent zálogba vehet, a papi és véres ruhák kivételével, papi ruhákat pedig csak a főpapok engedélyével vehet zálogba.

6. Ha a zsidó megesküszik, hogy a nála levő zálog lopott jószág, a keresztény tulajdonos a zálogösszeget tartozik kifizetni

7 Ha a zsidó esküvel bebizonyitja, hogy a nála letett zálog tőle tulajdon tárgyaival együtt ellopatott, elraboltatott, vagy megégett, a keresztény a letett zálogot vissza nem követelheti.

8. Ha a zsidók egymás közt verekednek, veszekednek, ez a város birája hatósága elé nem tartozik, de itél felette a király kanczellárja.

9. Ha keresztény zsidót megsebesit, a sebesültnek tartozik 12 ezüst markát és a gyógyitás költségeit fizetni.

10. Ha keresztény zsidót megöl, méltólag büntettetik, a gyilkos ingó és ingatlan vagyona a király számára elkoboztatik.

11. Ha keresztény zsidót vérontás nélkül öl meg, fizet nekünk 4 márka birságot, ha ezt nem teheti, önkényünk szerint másképen büntettetik.

12. A zsidó áruiért annyi vámot fizet, mint azon város polgárai, hol árul.

13. A halottaikat városról-városra, megyéről-me magukkal vivő zsidók, halottaiktól vámot nem fize ha a vámszedő ezért vámot zsarol, mint halott-rabló tettetik.

14. Ki a zsidó oskolákat hajingálja, a zsidó birónal márkát fizet.

15. Ha a zsidó birája által elmarasztaltatik, fizet a z birónak 12 pensát.

18. A zsidó csekélységért Mózses könyvére ne eske sék, csak királyi felségünk előtt.

19. Ha valamely zsidó titokban megöletik, s a tett méltó gyanu van, ez párbaj által igazolja magát.

20. A zsidót megtámadó keresztény kezével lakol.

2. Zsidót beszállásunkkal nem terhelünk.

2. Ha zsidó főuri birtok, vagy kötelezvényre pénzt l csönöz, mi őt a lekötött birtokban oltalmazni fogjuk, s a l tok jövedelmében mindaddig megvédjük, mig azt valamely resztény vissza nem váltja, keresztény jobbágyai felett az ban nem biráskodhatik.

26. Ha a zsidó egy évig a zálog birtokában van, a zál a zálogos összeg és kötbérnél többet nem ér, azt hamara is eladhatja.

27. A zálog, ha megintés nélkül 1 évig és a határid túl a zsidónál hagyatik, ez a zsidó tulajdona lesz.

28. A zsidó tulajdon ünnepén a zálogösszeg felvételé nem kényszerithető.

29. Ki a zsidótól a zálogot erővel elviszi, vagy házá tör, mint kamaránk megtámadója, keményen büntettetik.

31. Ha a város birája ezen kiváltságok ellenére jár e általunk hivatalától megfosztatik.

1259. Ottokár Stiriát elfoglalja. 1269. Béla 100,00 emberrel Ottokár, most már cseh királyt megtámadja, — Bél csatát veszt, Stiriáról lemond. — 1262. Béla István fiával harczol, a pozsonyi országgyülés békét eszközöl, melyben a fiatalabbik király Erdélyt és a tiszai részeket kapja. Ezen országgyülésről ugyan törvényeink nem maradtak fel, de tartása

mellett bizonyit Istvánnak ez évben kelt okmánya, melyben „Cum consensu beneplacito voluntate ac probatione, universorum Baronum et nobilium nostrorum, nec non requisito principium Cumanorum consilio, et habito accensu.“ szólt az atyja és közte kötött szerződésről; minthogy pedig ily fontos ügy magán egyezkedés utján el nem végeztethetett, kölcsönös állásuk biztositására az ország rendei kezessége mindkét részről mellőzhetlen volt, csak országgyülésen szentesittethetett; annyival inkább, mert Béla István mellőzésével a trónt másodszülöttére akarta ruházni, István, mint a törvények védnöke lépett fel, s kivánalmai közt önbiztositása épen ugy szerepelt, mint a sérelmek orvoslása; — jelenje és jövője szabályozása is igényelte az országgyülést; ennélfogva István okmányának ezen kifejezése, „cum consensu, voluntate universorum baronum, et nobilium nostrorum,“ nem István által tartott pártgyülést, de valódi országgyülést jelent. — A béke egyidőre az apa és fiu közt megalakult. Béla Timotheus zágrábi püspök megerősitését, mert pórfiu volt, megtagadta, IV. Kelemen pápa a püspöknek pártját fogta, intette Bélát a választott püspök megerősitésére, szép szavai, melyek korunk főpapjainak is dicséretére válnának, következők voltak: a világ bölcs intézője, akarata szerint minden ember meztelenül születik és hal meg, — nem akarta ő a szolgát a szabadtól, a gazdagot a szegénytől, a királyt a pórtól megkülönböztetni. . . . . Mit Timotheus alacsony származásáról felhozasz, ezt neki hibául nem róhatod fel, mert ő maga-magát nem alkotta, de az Isten teremtette őt, nem választhatott magának nemes szülőket, s hogy szülői nemtelenek voltak, azokat neki Isten adva, ő nem hibás.“ Béla az örökségtől fiát megakarva fosztani, a nemzetet a törvények mellőzése által felbosszantva, a nemzet ismét két pártra oszlott, Béla pillanatra győzött, de látva a forrongást, meggyőződve, hogy ha törvénytelen kormányzatát folytatja, az egész nemzet egyesül ellene, 1267-ben országgyülést tartott, s ezen a nemzet annyiszor megsértett jogait ujolag megerősitette. — Az 1. §. ujolag megerősiti az aranybullában a nemesség adómentessé-

Katona. Szalay. Kovachis. Vestígia.

gét biztositó 4. §, sőt ezt a nemesség jobbágyaira is kiterjeszti „Collectae . . . de populis, nobilium nullo unquam tempore' recipi debeant. — A 2. §. az udvarnokok és várjobbágyoktól elvett birtokokat nekik visszaadja és neki a városi lakosokkal hasonló szabadságokat biztosit. „Volumus, quod omnes terrae, castri, vel udvarnicorum, ad quos populi nostri nemine, vel Dominae reginae sunt congregati, castro, vel udvarnicis restituantur, et ipsi illi gaudere debeant, privilegiato nomine hospitum liberorum." A III ismétli a nemesség személyszabadságát biztositó aranybullai 2. törvényczikket. V. A nemesektől az udvarnokok, a várjobbágyok és városi polgárok által elfoglalt földek adassanak vissza, a foglalás bizonyitékára elegendő két báró tanusága. „Terrae nobilium, quas populi liberarum villarum, nostrarum, vel Dominae reginae, sen udvarnici, sen castrenses, quacunque, occasione occupaverunt, et detinent, restiantur ipsis nobilibus, secundum fidem, et scientiam duorum baronum nostrorum, quibus nos, et ipsi nobiles fidem duximus adhibendam." VI. és IX. törvény ujolag megerősiti a nemességnek az aranybulla 4. pontjában biztositott örökösödési rendét. — VII. megerősiti a nemesség külhábórumentességét. VIII. Biztositja az évenkénti országgyűlést, megrendeli, hogy ezen a megyék, két vagy három nemes által képviseltessenek. „Ordinamus, quod singulis annis in festo S. Regis unus ex nobis Albam venire debeat, et de quolibet comitatu duo veltres nobiles debeant convenire, ut in eorum praesentia, de omnibus damnis et injuriis, per quoscunque datis et illatis omnibus satisfiat". — X A nemesek peres ügyei haladék nélkül intéztessenek el. „Causae nobiliem sine petitionibus debeant expediri." Ezen törvények a megyei képviselet, a várjobbágyságnak a városi polgársággali egyenlő rangrai emelésén kivül ujat nem tartalmaznak, az aranybulla és 1231. törvények pontonként erősittettek meg, mert ezen alaptörvények ismételt megerősitése felesleges volt, a király már trónralépésekor megesküdött, megtartásuk mellőzhetlen királyi kötelezettség volt, hihetőleg meg is tartattak, csak azok ismételtettek, melyek ellen a ki-

rály vétett, ennélfogva alkalmi megerősitésüket a szükség idézte elő.

A papság akkori helyzetét ecsetelik Guido Cardinálnak Endicher. 1267-ben költ rende'etei, ezekből kitetszik, hogy a papság még ekkor házas volt, de már a római pápák a papság nőtlensége ellen erősen müködtek; az I-ső pont csak nőtleneket enged püspöknek választatni, a II-ik pont megengedi ugyan az özvegy papok püspökké választatását, de azokat, kik megözvegyedve kétszer nősültek, vagy nejök özvegy vagy elvált személy, a püspökségtől elzárja. — Az V. pont a püspökválasztási jogot biztositja — A VI. és VII. pont a római pápa püspökmegerősitési jogát biztositja; a IX. pont a nős papokat, az egyházas papságokból kizárja. A XII. a papok fiait az egyházi rendből kitiltja, s nekik csakis a zárdábai lépést engedi meg. — 1269. István Bolgárország egy részét meghóditotta, 1270-ben Béla meghalt.

Béla uralma alatt az alkotmányos élet a megyei rendszerben hatalmas támaszt nyert, — a tatár-dúlásig a birói hatalom kizárólag a királyság kezeiben volt, a királyi birák ugyan eddig is nyilvánosan, a megyei gyülésben hozván itéleteiket, a megyei közönség ellenőrködése alatt állottak, de a tatár dúlásig, a megyei közönség közvetlen befolyása nélkül itéltek, a tatár-dulás által azonban a peres ügyek rendkivül megszaporodván, egy részük a megyei törvényszékekhez tétetett át, a nemesség a király engedékenységét fölhasználva, látva, hogy a király gyakran udvaronczai sugallatát követi, s a birák felelőssége az udvar részrehajlása által kijátszatik, a nádor, a várispányok és udvarbiráikhoz, választott biráit csatolta, — ezeknek hatásköre ugyan még törvény által nem szentesittetett, de általános szokássá vált. — A megyei választott birák biztos nyomával 1269-ben találkozunk, Lőrincz nádor ezt mondja: „Midőn Somogymegyébe küldettünk, és 5, Barthal. a megye összes nemessége által választott nemes, társunkkul l. l. ae. m. adatott. — Laurentius palatinus 1268. cum ad comitatum simegiensen transmissi extissimus, et quinque nobiles de ipso Comitatu, electi, per omnes nobiles de eodem Comitatu nobis

per cum in socios deputati etc. — 1273-ban Dénes nádor Zalamegyében már az összes nemességgel együtt itélt. „Nos Dyonisius palatinus, in Comitatu zaladiensi in Congregationis collegio, ubi universi nobiles, et Jobbagiones Castri, et ecclesiarum, et alii convenorant, per eosdem universos filii Jurk latrones extiterunt, accusati, mediantibus ergo et consentientibus omnibus ect. duximus condemnandos.“ -- A nádor a király után az ország első birája volt, ha tehát ő is csak a megyei választott birák, a megye közönségével együtt itélt, a csekélyebb rangu várispányok és udvarbiráik is tehát csak a megye választott birái, vagy a megyeközönséggel együtt itélhettek. — A megyék politikai jelentőségét az 1267. 8. törvényczikk állapitotta meg, e szerint már az országgyülésen a nemesség nemcsak személyesen jelent meg, de a megye is 2—3 követtel képviseltetett, ezek ugyan az országgyülésen kizárólagos jogokkal nem birtak, de az egyesek sérelmeinek diplomatikus képviselői voltak, a megyék részére a gyülésezési jog ez által biztosittatott, mert a megyék által választatva, feladatukat a megyei egyesek sérelmeinek előadása képezvén, a megyei tanácskozások megtartása, a választások foganatositása, a sérelmek előterjesztése miatt mellőzhetlenné vált. — A megye tehát már ekkor itélt és tanácskozott, vagyis szokás és törvény által biztositott erkölcsi testületet képezett, — jelentőségét és befolyását emelte a várjobbágyok, az udvaronczok szabadságait biztositó V. törvényczikk, eddig a várkatonaság középosztályt képezett a nemesség és szolgák közt, törvényileg a várispány önkényétől ugyan védve volt, de gyakorlatilag mégis teljesen a várispánytól függött, ez volt vezére és birája, a főispányok hatalmukat századokig a nemesség fékezése, a várkatonaság kizsákmányolására használták fel. — A VIII. törvényczikk ezen viszonyokban nagy változást idézett elő, a várkatonaság, a városokkal hason kiváltságokat nyert, ez által polgári ügyekben várispánnyától függetlenné lett, jogai növelése által, a nemességhez érdekben is közelebb jutott, az önkény eszköze helyett a szabadság tényezője lett. — A megyei intézmény már kezdetben is üdvös

hatást gyakorolt, a tatár dulás után az oligarchia megalakult, egyesek a hatalmas várurakkal nem daczolhattak, a megye a gyengék kapcsát, a megtámadottak menhelyét képezte. Megye nélkül a középnemességet az oligarchia egyenként elnyelte volna, mig a megye által a gyengék egyesülve, erősebbek lettek az egyes túlgazdag főuraknál. — A tatár pusztitás által a közép, de kivált az alsóbb nemesség teljesen pusztult, ugy, hogy reá, az országgyülésekeni hosszabb mulatás terhes lévén, Fehérváron csak rövid ideig maradt, nagy része el sem ment, ezáltal a hatalom a király és oligarchia kezébe jutott volna, az ököljog e korszakában egyes tehetetleneknek veszélyes volt a hatalmas várurakkal ellenkezni, a gyengék szava elhangzott; — a 8-ik törvényczikk által az alsóbb nemesség tulsulya biztositattatott, a tehetetleneket képviselték a megyei követek, csak a megyei nemesség által választatva, a nemesség támogatásukra erkölcsileg kötelezve volt, a zsarnok főurak, kik egyeseket kardjukkal némitottak volna el, kényszerültek a tömeg képviselőit tisztelni. — Az országos képviselők választása által az országgyülések biztosabb irányt nyertek a megyei élet behozatala előtt, a nemzet zöme nem értekezhetve, a határozatok sokszor rögtönöztettek, az országgyülés egyuttal törvénynap is levén, midőn az elégületlenség általános nem volt, az országgyülés a magánperekbeni itéletekkel foglaltatott el, — a közügyek tanácskozás alá csak akkor vétettek, midőn a türelmetlen, szegény, magánügyei által kielégitett tömeg, már nagy részben hazatávozott, a megmaradt pedig naponta türelmetlenebb lett. — A megyei képviselet ezt teljesen megváltoztatta, a választás örve alatt a nemesség kissebb körökben csoportosult, itt az ország ügyei előlegesen megvitattattak, a képviselőt választó gyülésén kivánalmait mindenki előterjesztve, ez itt megvitattatott, a megyei közvélemény megalakult, minek többsége az országos közvéleményt alkotta, a nemzet tömege kivánalmai szükségeiről előre gondolkozván, az országgyülést elvakitani nem lehetett, sőt kiéheztetni sem, mert a képviselők, kik e magas hivatást elvállalták, költségeik fedezésére gondoskodva

jelentek meg az országgyülésen; — a megyei képviselet az egyes oligarchák túlsulyát megszüntette, a képviselő zászlót képezett, ez alá sorakozott az egész vagyonos középnemesség, — a vaskezü főurak, kik egyeseken véres bosszut állottak volna, kényszerültek meghajolni az ezereket képviselő megyei követ előtt. — A megyei rendszer tehát már kezdetben is a nemzeti alkotmányos életre rendkivüli vivmány volt, ez képezte az oligarchia gátját, tartotta fel a trónt és nemzetiséget.

Béla középszerü, büszke fejedelem volt, mig atyja a trónon ült, örökös ellenzéket képezett, a jog, alkotmány, takarékosság harczosa volt; — midőn trónra jutott, atyja nyomdokait követte, 35 éves uralma alatt 6 országgyülést tartott, ezek közül az első koronázási, a második kuntelepitési, a harmadik tatárvédelmi gyülés volt, az ötödiken fiával, a hatodikon a nemzettel békült, mindegyik tehát inkább a szükség, mint a királyi alkotmányosság kifolyása volt. — Béla az általa előidézett aranybullának majdnem minden lényeges pontját megtámadta, terhes adóval sujtotta a nemesség jobbágyait, önkényt gyakorolt személyeik ellen, a koronajószágokat tárgyazó törvények ürügye alatt többektől birtokaikat elszedte, az évi országgyüléseket elhanyagolta, a corona javadalmait, az adót zsidóknak adta bérbe és a zsidóknak általába botrányos, jogtalan kiváltságokat adott, nemcsak a nép, de a nemesség fölé emelte. — Mindezek önkényes hajlamának kétségtelen bizonyitékai, hogy az alkotmányt halomra nem döntötte, azt a körülmények és a nemzet alkotmányos érzelmei, erejének köszönhetjük. — A tatárdulás által ugyan a középnemesség megfogyott, helyét idegen telepek, a királyság vak hivei foglalták el, de másrészt a papság, mely a választás jogát már III. Béla alatt kivivta, a király és oligarchák megtámadott birtokait féltve, a nemességhez csatlakozott, — a várjobbágyoknak a korona iránti kötelékei a tatár háboru után megtágultak, az önállási vágy bennük már régen feltámadt, ennélfogva a korona reájuk nem támaszkodhatott, — a papság és várjobbágyok által pártolt nemesség erősebb volt a korona

és oligarchiánál. Béla kincstára a gyakori külháboruk miatt sokszor kiürült, ekkor a zsidókhoz folyamodott, ezek mind őt, mind az országot pusztitották, úgy, hogy örökös pénzkórságban szenvedve, fia által megtámadtatva, a nemesség által szorongatva, kényszerült az ország törvényei előtt meghajolni, — a nemzet erősebb volt a királyságnál, az ismételt kisérletek csak edzék, erősiték a nemzet alkotmányos életét.

V. István atyja halála után 1270-ben Fehérváron országgyülést tartott, hol királylyá koronáztatott, s az ország törvényeire megesküdött, uj törvények itt nem hozattak ugyan, de az országgyülésről tanuskodik Istvánnak Ratolti Róland számára kiadott adománylevele, mely szerint „cum divina manus tandem regnum patris nostri ad manus nostras jure successionis convertisset, universi fideles nostri tam ecclesiasticae personae, quam serviettes regales, qui tempore coroniationis nostrae in intregnum immensam congregationem apud album fecerunt, tam pauperes, quam divites coronationem nostram videre cum gauido expectartes.“ — István nénje atyja halála után, nagybecsü királyi ékszerekkel Ottokár cseh királyhoz menekült, mi háborut idézett elő. — István királyi kötelezettségeit hiven megtartotta, mert 1271-ben ismét országgyülést tartott, ennek sem maradtak fenn törvénykönyvünkben nyomai, de tartását Istvánnal az egri egyháznak tett adományozása kétségkivül helyezi. „Ad universorum notitiam tenore praesentium declaramus quod cum nos conventionem, et congregationem omnium nobilium etc. commode fecissemus .... de consensu omnium nobilium nobiscum in nostra congregatione assistentium decrevimus.“ — Az Ottokárral két évig folytatott háboru 1262-ben békével végződött, melyben Ottokár magyarországi hóditásai, István Stájer jogaikról lemondtak. Még ez évben István Szerbiában táborozott, ezalatt Endre fiát Pektari horvát bán elrabolva, vele habsburgi Rudolfhoz szökött, az üldözésben a harczias király megbetegedett és csakhamar meghalt; rövid kormányzata alatt esküjének minden pontját teljesité, a nemzet méltóságát megőrizte. — Kora halála nemzeti veszteség volt.

Fejér Codex Diplomaticus. III.

VI. *Az oligarchia és a nemzet küzdelmei.*

Kovachich V. C. Szalay.

István 10 éves fia László, ki Fehérváron királylyá koronáztatott, követte, nevében anyja és kedvencze Pektari Joachim horvát bán kormányoztak. — Az ország belzavarok örökös tüzhelyévé vált,a Béla helytelen kormányrendszere, a két király versenygései által meggazdagodott oligarchia az ország törvényeit, az egyéni jogot lábbal tapodta, a királyi hatalmat megvetette, ha kérdőre vonatott, ha az udvar kegyeit elvesztette, az országot szemtelenül elárulta, rablott kincseivel bujtogatói, védnökei, a szomszéd fejedelmekhez futott. — Az árulást Egyed tárnokmester és testvére Gergely vasi főispány kezdték meg, Pozsony várát Ottokár cseh királynak adták át, s ezért tőle 200 márka évdijat és menhelyet nyertek. 1282-ben Németujvári Henrik, István alatt több várak árulója, nem férhetvén meg Ottokár udvarában az ujabb s ennélfogva kedveltebb árulóval megtért; — őt követte nemsokára a bünbánó Egyed is, ki Pozsonyt ismét visszaszerezte. — Ottokár a zavarosban óhajtván halászni, 1273-ban Magyarországra tört, — 1275-ben Habsburgi Rudolf, az egyszerü gróf, a hatalmas Ottokár törekedései daczára, német császárrá választatott, első lépése Ottokárnak, a babenbergiek örökségétőli megfosztására volt irányozva, czéljai kivitelére Rudolf a magyarokat szövetségre hivta fel, Pectari Joachim, a gyermekrabló, már rég hive volt, de különben is a Magyarországgal rég háboruskodott Ottokár udvara az árulók menhelye lévén, Rudolf ajánlata szivesen fogadtatott. 1277-ben Ottokár többször megveretvén, elleneitől békét kért. — Magyarország visszakapta elárult várait, Ottokár kötelezte magát, a korona ékszerei visszaadására. Rudolfnak átadta a Babenbergek örökségét. — A béke nem soká tartott, a vitéz Ottokár sajnálta elvesztett tartományait, a telhetetlen, erélyes Rudolf többre áhitozott, a Rudolf zsoldjában álló magyar tanácsosok, Rúdolffal ujolag szövetkeztek, Rudolf a megalázott Ottokár lázadó nemeseit oltalmába vette, — 1278-ban a magyarok Rudolf kis táborában nagy számmal jelentek meg, vitézségük Rudolf-

nak a diadalt megszerezte. Ott okár életét és koronáját veszté, Rudolf Csehország sorsának ura lett, a magyarnak osztályrészül a dicsőség maradt. — László udvara az erkölcstelenség, pazarlás fészke volt, mig ő a szép kun nők karjaiban kéjelgett, a főurak Németujvári Henrik, Iván fia, Loránt István, Pektari Joachim, testvére Gergely, Lithen vajda testvére Barbáth, a Brebirick, a kunok az országban zsarnokoskodtak, széltében irgalmatlanul raboltak és pusztitottak. László jegyesét, anjoui Károly leányát az apáczákhoz adta. — A zaklatott papság a királynál hasztalan fáradozva, III. Miklós a római pápához folyamodott. — 1279-ben a magyar bonyodalmak elintézésére III. Miklós, Fülöp jeronai püspököt Magyarországba küldi, a király megtér és mindent igér; — az egyházi ügyek rendezésére Fülöp Budán zsinatot hivott össze, ez azonban, László király a budai polgároknak a papok élelmezését eltiltva, eredmény nélkül szétoszlott. 1280. az ingatag László a pápától bocsánatot kér és bűnbánatot igér. 1282. a kunok egy része az országot el akarja hagyni, László a szökevényeket Kolozsvárnál utoléri, őket megverve, visszaterelte, szabadságaiktól megfosztva, a legyőzötteket letelepité. 1286. a nogaji tatárok az országot egész Pestig pusztitják. — László nyomoru uralma alatt az oligarchia rablása tetőpontra hágott, Németujvári Henrik, kinek birtokai az osztrák stájer határszéltől Győrig terjedtek, Albrecht osztrák herczeg tartományaiban folytonosan rabolt; — a velenczeiek több dalmát városokat, Milutin szerb fejedelem, a macsói bánságot foglalták el. — 1289 Lodomér esztergomi érsek, László ellen keresztes háborut indit, a csőcselék nép az országot pusztitja, az érsek a gonosz csoportot feloszlatja, László a gonoszoknak megbocsát — Németujvári Iván és testvére Péter veszprémi püspök 300,000 emberrel Albertet megtámadják, ez őket megveri, Kőszeget 30 faluval elfoglalja és Ausztriához csatolja. Sebenico és Spalato Sicilia királyával szövetkezik. 1290. László a kunok által megöletik.

Ssalay és Salamon.

Kun László nyomoru korából törvényeink nem maradtak fel, a kéjencz király, a rabló főuraknak nem volt idejök a tör-

vény fogalmazására, — az országgyüléseknek azonban több nyomaira akadunk; — erre mutatnak Miklós erdélyi vajdának adott adomány levele, melyben László király e szavakkal él: „mi ezt országunk főpapjainak, nemeseinek, báróinak és pap-
Kovachich jainak elő terjesztve, következőleg rendelkeztek, „idcirco nos
S. ad V. C. Endlicher. regni nostri praeleti, et sacerdotes, coronae fidelibus, et baronibus proponendo iidem voluerint tali modo.“ 1279. A kunok letelepitése tárgyában tartatott országgyülés végzései 14 czikkből állanak. Az 1-ső 2-ik törvényczikk falvak és házakbani letelepitésöket, szakálluk leborotválását és hajuk megröviditését rendeli el. 3. meghagyja, hogy a keresztények gyilkolása, vérük ontása és más egyéb szemtelenségektől tartózkodjanak. 4. vallási felügyelőkről gondoskodik. 5. a Béla király által a Duna, Maros, Körös, Tisza közt kijelölt területet lakó helyül és birtokul adja nekik át, — egyszersmind nekik nemesi jogokat biztosit. 6. az ezen területen levő üres vár és nemesi birtokokat nekik által adja, ezért az illető tulajdonosoknak csere birtok vagy készpénzzeli kielégitését rendeli el. 7. az ezen területbeli betelepitett birtokokat, tulajdonosaiknál továbbra is meghagyja. 8. az ország nemesei hadkötelezettségét reájuk is kiterjeszti. 9. honi keresztény rabszolgáikat elereszthik, az idegeneket elbocsátják. 9. minden megyés püspök, magához véve 1 bárót és 2 nemest, járja meg a kunok földjét, eszközölje megkereszteltetésöket, a honi foglyokat eresszék szabadon. 11. birájuk a nádor vagy király, bünvádi ügyekben a Béla által megállapitott eljárás követtetik. 13. sem mi, sem a királyné, sem báróink náluk hivatlan nem szállunk be. 14. az őseink és általunk adományozott földeket ezentul is háboritlanul birják. — 1287-ben szinte országgyülés tartatott, mint ez Lodomér érseknek a pápához intézett leveléből kitetszik „et quia eaedem litterae lectae in congregatione noviter
S. ad V. habita“ utolsó országgyülés, László levele szerint, melyben
Comitiorum az esztergami érsekség (melyet Esztergom megye örökös főis-
Kovachich pánságával ruházott fel) 10-edéről szólt, 1289-ben tartatott „tandem urgente nos conscientia in convocatione, et partamento publico regni nostri .... et complures episcopes Baro nes, et

nobiles regni nostri, de jure ipsius episcopi . . . . in praesentia totius congregationis regni nostri . . . . .

László király az Árpád-ház legnyomorultabb ivadéka, mint ember aljas, ingatag, mint fejedelem gyenge, könnyelmü bábja volt az oligarchiának, anyja, szeretői és számos kegyenczeinek. — Az ország, a királyság tekintélye soha annyira le nem aljasodott, mint alatta, Dalmátiában a Brebirek majdnem függetlenül uralkodtak, ők voltak a szabadvárosok kormányzói, a királyt illető vámokat ők rakták zsebre, a városok szeszélyök és érdekeik szerint egymással hadakoztak, majd a siciliai királylyal, majd Velenczével békét, szövetséget kötöttek, az ország kormány nélkül; — Erdélyben Lithen vajda és testvére Barbát, a felvidéken Loránd, az ország belsejében István, Pektari Joachim testvére, ki Lucius szerint Brebir volt és Gergely főur, — az osztrák széleken Németujvári Henrich és Iván raboltak, a kunok, megvetve a személy és tulajdon jogokat, az egész országot bekalandozták, — ezen rablófők előtt nem volt szent semmi, egyenlően pusztitották a nemességet, papságot és népet, az egyháziak zárdákból erősségeket csináltak. — Németujvári Iván önálló harczot viselt Albrecht osztrák herczeggel, először legyőzve, mint hadakozó fél, vele békét kötött, midőn másodszor Albrechtet megtámadá, Magyarország várai, Kőszeg városa, 34 faluval mint hóditott föld Austriához csatoltatott. — Milutin szerb hübéres, nőül ragadta a király apácza testvérét, elfoglalta a macsói bánságot. A nyomorú király behunyt szemmel nézte az ország csonkítását; — ő maga a rablókkal soha szembe nem szállt, s ha a megyék vagy egyes fők a gazokat rendbe szedték, váraikat elfoglalták, a király örült, ha a a legyőzöttek neki megengedtek. — E király nyomorúságának csalhatatlan bizonyitékával találkozunk Botiz főurnak adott adomány levelében, ebben Botiznak vitézségét ki Szepes várát a rabló Lorándtól bevette, kiemelve ezt mondja: „ut cundum Rotandum nobiscum per interpositionem partis Domine Cunigundae Ducissae Poloniae, charissimae sororis nostrae reconciliari coegit, et Castrum procuravit nobis restitui memoratum.“ Az ily király, ki egy bukott rablóvali kiegyez-

kedést is szerencsének tart, csak gyalázata a trónnak és országnak.

László valódilag csak árnyéka volt a királynak, Kun pártfőnök, ki szövetkezett a gaz oligarchákkal, s mert a magyarok megvetették, örömét a kun nőkkeli kéjelgésben találta, ezeknek mindennemü kihágásait elnézte. — Gyülölt volt előtte a rendnek még csak árnyéka is, ezért a budai zsinatot, melynek czélja egyedül az egyház rendezése, az erkölcsiség emelése volt, bár rendeleteik sem a törvénnyel nem ellenkeztek, sem a királyság körébe nem avatkoztak, álutakon szétkergettette. — E könnyelmü ledér király gyáva is volt, mert midőn aljas kormányzata a nemzetet a gyengeség, fejetlenség legalsóbb fokára sülyesztette, s a papság a római pápához, a keresztes háboruhoz folyamodott, László bűnbánó gyermekként kért segedelmet a pápa és legátusától. — Pedig Lászlónak helyzete sokkal kedvezőbb volt sok elődjeénél, az Árpád-ház ekkor csak ő belőle és nagyatyja testvére utóda, Endre herczegből állott, ő az országról osztatlanul rendelkezett, Endre csak 1287-ben jött haza, mint idegen szelid egyéniség, az országban párttal nem birt, a kunok a király feltétlen hivei voltak, a megyék, a közép nemességre számithatott. Rudolf császár szövetségese a cseh állam megtörve, csak akarnia kellett volna és a rablók fejei lábaihoz gördülnek. — A rend, a korona méltóságának helyre állitása országgyüléseket igényelt volna, ő azonban félve a nemzet szemrehányásaitól, irtózva a becsület és tevékenység örvényétől, gaz czimborái által elvakitva, az országgyüléseket lehetőleg kerülte. 1279—87-ig a nemzetet egyszer sem hivta össze, ekkor azonban már a fejetlenség tetőpontra hágott, ugy hogy a gyenge ingatag király az áradat által elragadtatott. — Az erőszak egyedül gátját a megyei élet képezte, a szükséges védelem szövetkezésre kényszeritette a nemzetet, ugy hogy már a választott birák, gyülések, ez időben uralgó szokássá váltak. Ezt bizonyitja Dénes nádornak Jurk rabló és társai ellen hozott itélete. „Nos Dionisius palatinus . . . . . in Comitatu Zaladiensi in congregationis eollegio, ubi universi nobiles, et Jobbgiones castri, et Ecclesiarum

Kovachich V. Comit.

ac alii convenerunt, per eosdem universos filii Jurk latrones extilerunt accusati, mediantíbus ergo, et consentientibus omnibus, duximus esse condemnandos.“ László halála szerencse volt az országra, a kunok gyilkai Magyarországot és a monarchiát menték meg, ha nyomorú kormányzatát még évekig viszi Magyarország kis tartományokra oszlik, és szomszédjai zsákmánya lesz.

Endre már László idejében Slavonia herczege volt, mint az 1290-ben Svetonak adott adomány levele következő sorai: „Qum M. Sveto . . . familiaris ivenis noster a primo adventu nostro in Regnum nostrum videlicet tempore Ducatus nostri antequam Regni gubernaculum adepti fuissemus.“ Az országba jövetelének ideje bizonytalan, hihetőleg az 1279-ben történt, midőn László magába kezdett szállni. — László haláláról értesülve azonnal utnak indúlt, — Németujvári Heinrich által azonban ki a Dunántúl fejedelmi hatalmat gyakorolt, elfogatott, s csak gazdag igéretek után bocsátatott szabadon, első eset volt ez hazánk történelmében, hogy egy rabló az ország fejével tiszteletlenül bánt, világosan jellemzi az ország zilált állását, az Oligarchia gaz vakmerőségét. — Budán már a nemzet várta, és 23. Juliusban Fejérváron királlyá koronáztatva, az alkotmányra megesküdött. Soha uralkodó válságosabb viszonyok közt trónra nem lépett mint Endre, — László nyomoru kormánya alatt egyesek roppant hatalomra emelkedtek a nép elszegényedett, a papság ki volt fosztva, a közép rend megtörve, a korona jószágai nagy részt bitor kezekben, a kincstár üres, az ország után sovárgó idegen, hatalmas trónkövetelők számosak, a király maga, semmi fejedelmi összeköttetésekkel nem birt, családja a hosszas számkivetésben elszegényedett, mint ismeretlen az országban párttal nem birt. mindenütt ellenség, és ő csak magában, és az elszegényedett nemességben bizhatott. Endre kettő közt választhatott: vagy szövetkezik az oligarchiával, vele együtt rabolja az országot, és király helyett lesz a pártfőnök, mint László, vagy minden utógondolat nélkül az alkotmányosság ösvényére lép, maga körül gyüjti a papságot, a közép rendet, megtöri az oligarchiát, folytonosan küzd,

megmenti az országot, és mint valódi király uralkodik. — Endre az utolsót választotta, ez volt rövid életének feladata, czélja, kivitelében meggátolta a korai halál; kormányzata sikertelensége nem neki, de a viszonyoknak róható fel, — gyökeres bajok hosszú orvoslást igényelnek, sokkal nehezebb a rosz magot kiirtani, mint elvetni.

Endre alig foglalta el ősei trónját, Rudolf német császár és a nápolyi királyné László nővére, a magyar koronához igénnyel léptek fel; Rudolf a IV. Béla által Fridrich német császárnak tett ajánlat folytán, magyarországot hűbérnek nyilatkoztatta, és fia Albrecht Osztrák herczegnek adományozta, a nápolyi királyné, mint az elholt László testvére követelte az örökösödést, és fiának ajándékozta. Mindkettő igénye alaptalan volt, mert Béla feltételesen ajánlotta fel az országot, e feltétel nem teljesitetett; de még akkor is érvénytelen lett volna, mert Magyarországon, a felségi jogokat a nemzet gyakorolta, ennél fogva a terület ura is a nemzet volt; az ország területe családi tulajdont nem képezett, Béla felajánlása tehát (mit ő vissza is vont) már magában törvénytelen volt. — Nevetséges volt az anjou ház követelése is, mert a puszta-szeri szerződés szerint a királyság csak Árpádfi örökösinek biztositatott, ennélfogva az jogilag, az egyedüli Árpád ivadékot, Endrét illette.

Endre 1291-ben országgyűlést tartott, ezen a koronázási országgyűlésen tett igéreteit, és esküjét, okmányilag is megerősitette.

1. *Az egyház* minden jogait, birtokait, melyet őseink vagy országunk lakosaitól nyertek, megőrzendjük, elvett birtokait egész épségében visszaadjuk. Omnia jura ecclesiarum in possesionibus, foris, tributis, et aliis qnae ecclesiis a sanktis, vel aliis regibus, progenitoribus nostris, sive aliis incolis Regni nostri data sunt, et concessa conservamus, et omnia integraliter restitnimus ab ecclesiis occupata.

2. Örökös főispánságokat, a lehetőségig követve szent és kitünő királyi őseink nyomdokait. Egyházainknak és azok nagyjainak, báróink és nemeseinknek nem fogunk adományozni. Item nullum Comitatum regni nostri ecclesiis vel earum praelalis,

baronibus, vel nobilibus alicui, vel aliquibus, in perpetuums conferemus, imitantes in hoc sanctorum Regum progenitorum, nostrorum, regum illustrium Hungariae vestigia pro modulo et posse.

3. Idegeneket polgárokat, pogányokat, nemteleneket és azokat, kik országunknak gyakran kárt okoztak, országos fő hivatalokra nem emelendünk, várispánoknak nem nevezünk, nekik várakat nem adományozunk, őket tanácsunkban nem alkalmazzuk. — Promittimus etiam, quod dignitates seu Comitates, regni nostri, seu Castra, adcenis vel hospitibus, aut paganis, vel ignobilibus, et his qui in regno nostro nocumenta fregnenter intulerunt, nullatenus conferemus, et consiliis nostris interesse permittemus.

4. Báróinknak, hivatalaik pénzérti eladását, kibérlését, nemtelen helyettesek, birák alkalmazását, nem engedjük meg. Noe etiam Barones, suas dignitates, in certa quantitate pecuniae locare permittemus, nee vices suas, sive judicatus in parochia conferri ignobilibus patiemur

5. A fő és alispányi idézés, a káptalanok, és konventek bizonysága nélkül érvénytelen, a várispány 4 választott nemes nélkül nem itélhet. — Item, nullus sine testimonio capitulorum et Conventuum, ad praesentiam curialium comitum, vel vice Comitum citari possit, nec Comes judicium recipere, aut judicare presumat, absque quatuor nobilibus nominatis.

6. Béla és István boldog emlékü király urak adományait, kik az országot igazságosan, okosan és sikeresen kormányozták, soha vissza nem vonjuk. — Item donationes, pue per dominos Belam et Stephanum, inclitos Reges Hungariae . . . felicium recordationum. nullatenus revocamus, cum iidem mediante justitia, felici succesu et pro-pero regnum Hungariae gubernaverirt, et salubri semper consilio fuerint usi

7. László király érdemleges szolgálatokért adott igazságos és törvényes adományait fenntartandjuk. — Nec hoc preter mittimus, quod qui dominus Rex Ladislaus frater noster in tencra actate fuerat constitutus, et regnum Hungariae Tartari . . . . frequenter invaserunt, et quorumdam nobilium Regni

nostri, patres et fratres, in defensione Regni sunt interemti, donationes pro eorum serviciis meritoriis, per eumdem Regem Ladislaum juste et legitime factas, juxta consilium archi episcoporum, Episcoporum, et consiliariorum nostrorum, per regnum deputatorum conservari faciamus.

8. László király, érdemetlen, és igazságtalan adományait az erre kinevezett érsekek, püspökök, tanácsosok tanácsára vissza vesszük, ezen adományok is azonban, a királyi várak, városok, falvak, polgárok, udvarnokok kivételével, melyeknek rögtöni visszaadását megig rték, a jövő Szent István napig jelen birtokosaiknál maradnak. „Collectiones vero indebitas, et iniustas, tempore ipsius Ladislai regis factas revocabimus, consilio corumdem, hoc tamen expresso, quod collationes ab ipso Rege Ladislao factas, usque festum Sancti Regis Stephani nunc venturum, apud eosdem, quibus collatae sunt faciemus conservari, exceptis juribus regalibus, videlicet castris, prediis civitatibus, hospitibus, et udvornicis quae nobis omnes et singuli, si qui habent vel tenuerunt, reddere, et restituere promiserunt, et etiam assumserunt.

9. Nádort, tárnokmestert, országbirót alcancellárt, régi szokás szerint, az ország nemesei meghallgatásával nevezendünk, tekintettel lévén a fejérvári egyháznak alcancellári igényeire. — Item palatinum, magistrum Tavernicorum nostrorum, vice cancellarium, Judicem Curiae, ex consilio nobilium regni nostri, ex antiqua consvetudine, regni nostri faciemus. salvo tamen iure albensis ecclesiae, et privilegio quod albensis ecclesia, nostra in ipsa vice cancellaria habet, et habere dignoscitur ab antiquo.

10. Az ország nemesei és az erdélyi Szászok; ha az ország megtámadtatik vagy valamely tartomány, vagy az ország egy része a király és ország ellen fellázad, vagy az országtól el akar szakadni, tartoznak bennünket fegyverrel segiteni; báróink azonban zsold nélkül bennünket követni nem kötelesek. — Item, si aliqua potentia extrinseca, ad invadendum Regnum nostrum venerit, aut aliqua pars, vel provincia regni ab obedientia vel potestate regni se abstraxerit, aut alienare

aliquo modo volucrit, nobiles Regni nostri, et Saxones Transilvani, predia tenentes et more nobilium se gerentes nobis adstare et adjuvare nos tenebuntur, hoc etiam expresse, quod nobiles regni nostri, et praedicti saxones regni Transilvaniae, cum nullo baronum nostrorum coacti vel inviti, super factis et negotiis regni nostri intrinsecis vel extrinsecis absque nobis sine pecunia ire tenebuntur.

11. A nemesek, szászok és népeiktől semminemü adót nem veszünk, náluk nem szállásolunk, és tőlük sem a camara haszon behajtásánál sem más czimen sem követelünk semmit. — Item nullam collectam vel acones aut descensus, super ipsos nobiles et saxones praenotatos, ac populos corumdem, recipi faciemus, nec etiam occosione lucri Camerae, vel aliqua alia ratione exigi volumus ab eisdem

12. A pénz beváltásánál minden megyében a várispány és 4 jó ember legyen jelen. — Et si monetam nostram in regno nostro currere facere voluerimus, de qualibes provincia quatuor boni homines, cum comite parochiali ipsam monetam currere faciant et quambiri.

13. Hiányos érthetetlen.

14. Ha a nádor a megyékben itél, vele megyénként 4 választott biró és a várispány itél, a perdij a főispányé, ha a nádor igazságtalanul itél, a négy választott és főispány tartoznak tiltakozni, s nekünk feljelenteni. — Item si palatinus in regno nostro ad faciendum judicium processerit, in qualibet provincia quatuor judices deputati cum Comite parochiali ire et iudicare debeant, et jus, quod comitem parochialem in judiciis contingit, ipsi comiti deb at plene et persolvi; — si ven palatinus sinistre procedere intenderet, iidem quatuor homines cum Comite ipsorum prohibere, et nobis intimare teneantur.

15. Az érsekek, püspökök, kiváltságos egyháziak népeinek világi ügyeiben, a király biráskodik, ezek, és a királyi városok ügyeiben nemesek nem biráskodhatnak. — Item statuimus quod populos archiepiscoporum, episcoporum, et ecclesiarum privilegialarum, in causis temporalibus nullus judicum practer personam nostram possit judicare, et quod nullus judicum, ar-

chiepiscopos, nobiles regni nostri, et populos corumdem possit judicare, hospites etiam liberarum villarum, regis scilicet. et Reginae nobiles regni nostri non possint judicare.

16. Jövevényeknek zálog nem adható.

17. A László alatt behozott adók eltörültetnek. — Item omnia tributa, tempore Ladislai Regis facta, omnino extirpentur.

18. A régi vámhelyeken, a nemesek és papok jobbágyai vámot nem fizetnek, csak az országon átutazó idegen kereskedők. —

19. A megerősitett egyházak, káros erősségek, és várak rontassanak le. — Praeterca turres, sive castra super ecclesiis acdificata penitus evellortur.

20. Az erőszakkal, jogtalanul elfoglalt várak, birtokok, városok, jogos tulajdonosaiknak adassanak vissza. — Item possessiones fora et castra quorumcunque per violentos, detentores indebite secupata restituantur, et reddentur.

21. Tized a szent királyok törvényei szerint fizettessék.

25. Az ország nemesei és bárói, évenként tartoznak a Fejérváron tartandó országgyülésen megjelenni, az országgyülésen a főispányok hivataloskodása meg fog biráltatni, az országgyülésen tanácsosainkat meghallgatva, itélni fogunk felettük, s érdemük szerint általunk meg fognak jutalmaztatni, vagy büntettetni — Item in quolibet anno semel omnes barones, et nobiles regni nostri Albam ad congregationem debcant convenir, de statu regni et inquirentes de factis baronum, qualiter quilibet ipsorum, in suis Comitatibus processerint, et conservaverint jura regni, et secundum sua merita pracmia, et demerita, vel commissa suplicia ipso die secundum judicium nostrum, et consiliariorum nostrorum recepturi.

26. Nemesek és szászok, ha örökös nélkül halnak el, örökölt, vett és szerzett birtokaikról szabadon rendelkeznek, hagyhatják rokonaik, özvegyeik vagy az egyháznak, hagyatékuk a király részére el nem kobozható; — vagyonukat életükben is kényük szerint bár kinek oda ajándékozhatják. — Item concessimus quod si quis nobilium sive Saxonum sine

hacrede decesserit, possessiones sic decedentis hacreditariae, emptitiac, et etiam aquisitae nullatenus debeant confiscari, sed idem decedens, propinguis suis, aut alicui propinquorum, scu uxori, vel etiam ecclesiis, pro remedio animac suac legare in morte, et conferre in vita, cuicunque voluerit, liberam habeat facultatem.

27. A kárttevő nemesek és mások személyének a király megkegyelmezhet ugyan, de a panaszkodók minden esetre, általuk kárpótoltassanak. — Item si qui nobiles, aut alii nocumenta intulerint, si clacmentia regia personis eorum parceri oportcat, vel debcamus, quaerulantibus tamen justitiam omnimodam faciemus.

28. Ha az elitélt gonosztevő megmenekül, őt sem oltalmunkba nem vesszük, sem báróinknak védelmöket meg nem engedjük. — Si quis malefactorum, coram aliquo judice convictus aufugerit, nullatenus ipsum recipiemus, nec etiam defendamus, et similiter per barones nolumus, nec paticmur defensari.

29. Ha az ország lakosai, a hatalmasoknak, erőszak vagy félelemből birtokaikat eladták, vagy általuk kényszeritve birtokaikról eladási okmányokat adtak, bár valósággal el nem adták, az ilynemü okmányok és eladások, ha az erőszak és félelem törvényesen és okmányszerüleg bebizonyittatik, megsemmisittetnek. — Si aliqui ex ipsis regnicolis nostris, vi vel metu possessiones suas vendiderunt, aut non vendentes, instrumenta venditionis contra se, pracpotentibus confici coacti fuerunt, si huiusmodi violentia sive metus legitime, et rationaliter constiterit, instrumenta taliter confecta sint viribus vacuata, et penitus redemt.

30. A nemesek és szászok birtokaiba, idegen, női ági örökösödés, vagy leány negyed jogán nem léphet be, de az örökösök, vagy a család tagjai tőlük birtok illetőségöket, szokásos és igazságos becs mellett váltsák magukhoz. — In possessiones nobilium, scu saxonum praedictorum, non possit interire extrancus, ratione dotis, aut ratione quartae, filiabus debitae, sed hacredes decedentium, vel proximos de genera-

tione sua, redimant eas secundum aestimationem justam, regni nostri consuetam.

31. Főispányunk, az erdélyi szászok ügyeiben csak három esetben biráskodik, — rablási, tolvajsági, tized és pénzügyekben, ki azonban itéletével meg nem elégszik, ügyét hozzánk felebbezheti. — Item si Comes parochialis regni nostri, ad praedictu Saxones transilvanos, nonnisi in tribus articuli videlicet furta vel latrocinio — facto debitorum, et monctarum debcat iudicare, item si aliquis ipsorum per Comitem parochialem se senserit agravatum, ipsam causam revocet, et reducet nostri iudicii ad. . . .

33. Ha a nemesek vagy szászok, valamely büntettért birtokaikat elvesztik, nehogy a birtokba idegen jöjjön, közel rokonaik feljogositatnak, a birtok magukhoz váltására.

34. Az erdélyi vajda az erdélyi nemesek és szászoknál, a Slavoniai bán a drávai részek nemeseinél, hivatlan magukat be nem szállásolhatják.

Ezen törvények hiven ecsetelik a nemzet beléletét, küzdelmeit, politicai érettségét és hatalmát. A 4-ik törvényczikkely bizonyitéka a korona tisztviselők romlottságának, ugy látszik; hogy a hivatal már ezen időben kenyér keresetet képezett, s a gaz főurak nem csak maguk raboltak, de az országos hivatalokat tulajdonnak tekintve, azokat másoknak ki is bérelték. — A harmadik törvényczikk a Kun László alatt beszivárgott idegenek, zsidók káros befolyásáról tanuskodik, a 19. 20. 27. 28. törvényczikkek a számtalan erőszakoskodások, a birtok bizonytalansága, a törvények megvetésére, a korona gyengeségére mutatnak, valóban midőn már az egyházak is rablófészkekül használtattak, midőn a törvényben, a foglalások nem kivételesen emlitetnek, nem csak védetlen falvak, földek, de erősségek, és várak is foglaltattak el, midőn feltételeztetik, hogy a király a bünösöknek meg fog kegyelmezni, a rablás, foglalás, mindennapi eset lehetett, s ebben nem csak egyesek, de a hatalmas fő urak tömegestől vehettek részt, különben a királyi kegyelem oly bünténekért, melyek 1-ső László alatt halállal büntettettek, nem feltételeztetett volna. A foglalás mily

rendszeresen és mesterségesen üzetett, ki tetszik a 29 törvényczikkből, — a gonoszabbak nem elégedtek meg az erőszakkal, de gonoszságaiknak a törvény formái általi biztositására, a gyengéket elismerő okmányok kiadására is kényszeriték. — A korona hatalma anyagilag és erkölcsileg alá szállott; Béla és István küzdelmeiben, a párt szerzés nagy ajándékokat igényelve, a korona birtokai nagy része idegen kezekre jutott; László pazar kezei közt a maradvány gyorsan olvadt; a személyes érdekért versenygő királyok megszüntek tisztelet tárgyai lenni; László ágyasai, víg czimborái, aljas udvaronczai kezében nyomoru bábbá sülyedt; — a fő urak megveték a királyt, ki igéretével játszott, ki a római pápa előtt meghajlott, Endre ismeretlen volt, a korona javak rablók birtokában. A nemzet látta, hogy a túl hatalmas rablókat csak a nemzet hatalma fékezheti, s a válság ismétlése csak ugy akadályoztatik meg, ha eddig a királyság által korlátlanul gyakorolt felségi jogokat mérsékli, a kinevezésekbe közvetlen részt vesz, az önbiráskodást életbe lépteti. — Ezen eszmétől vezéreltetve a korona kinevezési jogát az országos főbb hivatalokra, a 9-ik §. által módositotta; eddig a király minden hivatalnokot önkényileg nevezett, a 9-ik törvény által ez megszünt, — a király nevezett ugyan, de csak a nemzet választottjaiból nevezhetett vagy is az országgyülés jelelt, a király választott. Az önbiráskodást biztositotta a 14. törvényczikk, mely által a nádor mellé 4 megyei nemes birótársúl csatoltatik, ebben úgyan különösen a főispán és udvarbirája alatti törvényszékekben a négy választott biró jelenléte nem mondatik ki, de ez magában értetődik, mert ha a választott birák a főbb nádori törvényszéknek kiegészitő tagjai voltak, a másodrendü megyei törvényszékeknél szinte nem mellőztethetnek; — nem említettek azért, mert ez az alsóbb rendü törvényszékekre is értetett

Endre a belrend alapját megvetve, az elfoglalt országrészeket azonnal vissza követelte Albrecht osztrák herczegtől; Albert Endre jogos kivánatát megtagadva, Endre 80,000 emberrel Bécset ostromolta, a béke 1291-ben megköttetett, —

Albert az elfoglalt részeket, — lerombolván előbb a Németujváriak rabló határvárait, — vissza adta. E békekötés azért is érdekes, mert Magyarország meghatalmazottai közt először találkozunk városi polgárokkal. 1293. Alberttel szövetkezik. 1294. V. Celestin római pápa Martell Károlyt magyar királynak koronázza. — Endre az ország törvényeit a rabló főurak ellen foganatositva, a Németujváriak, Brebirek, Loránd és Ujlaki, ellene pártot ütöttek. A királyi seregek Loránd Adriani várát Vasban bevették, Németújváriakat megverték; az árulóknak sikerült Dalmátiába vissza vonulni; Endre az ország belrendezésével foglalkozva, Dalmátiát illő figyelemre nem méltatta, e miatt ez országrész teljesen a lázadó Brebiriek kezébe került, és a fondorkodók fészke lett. 1296. Endre Albert leányát nőül veszi. 1298. Erzsébet leányát Venczel cseh herczegnek eljegyzi. — Az 1293-ban kötött szövetség értelmében Endre ipájának tekintélyes segély sereget küld, Nassaui Adolf német császár ellen, ezek segélyével Albert Adolfot megveri és a gellenheimi csatában sajátkezüleg megöli.

Endre a római pápák szemtelen fennhatósági követeléseit megvetve, Bonifácz pápa a gyermek Róbert Károly mellett mindent elkövetett. 1298-ban a jeles Ladomér esztergomi érsek nyomorú utóda Gergely lett feje az oligarcha nápolyi pártnak, ezek Robert Károlyt Martell Károly fiát választák királyoknak. — A jeles Endréhez csatlakozott a papság nagy része, az összes nemesség, a kunok, szászok és a polgárság, Robertet a főurak pártolták, ezek az ellenkirály zászlója alatt, rablófészkeikből, az országot kiméletlenül pusztitották, nekik Robert Károly ürügy, végczéljuk rablás és hatalom volt. — Endre azt hive, hogyha az ország határait, kül tekintélyét helyre állitja, ha a törvényeket tiszteli, az alkotmány rendeleteit becsületesen, híven tiszteli, ha a gaz fajjal kegyelmesen bánik, őket a hazának meg fogja nyerni; — keserüen csalódott; — engedékenysége által hosszas nyomornak veté meg alapját, e haza árulók az országot közzsákmánynak tekinték, gyülölték a törvényt, igazságot és becsületet, előttük szent csak ön-

érdekük, végczéljuk zavar, erőszak és féktelenség volt; — az embert eszköznek, a királyt bábnak, a hazát bányának tekinték; — végre is a gazság az igazságon, az erőszak a törvényen, Endre kora halála által segitve, győzött.

Endre, mit becsületes ember, alkotmányos fejedelem tehetett, mindent elkövetett, az ország megszilárditására, az évi országgyüléseket hiven megtartotta, uj törvények, ugyan 1291-től 1298-ig nem maradtak fel, de az 1298-iki országgyülés Endrének az országgyülések elmulasztását nem vetette szemére, ez azok rendes megtartását bizonyitja. — Az árulás, a rablás, a zsarnokoskodás, az oligarchia természetévé válván, Endre szelid alkotmányos kormányzata a lázadást, rablást nem birta elfojtani, a nápolyi aranyak, a szentszék lelki hatalma által támogatott, rabló vágyaik által ösztönzött árulók Dalmátia és Horvátországból gyakorta beütöttek az országba.

Endre a meggyökeresedett baj ellen, a nemzetre hivatkozott, 1298-ban a lázadók kizárásával Pestre összehivta a köznemességet, a papság hű részét, a szászokat, kunokat. Ezen országgyülésről 36. törvényczikk maradt fel, a 2. és 3. az 1291: 20. a 9-ik a 19-et ujitják meg. Bevezető szavai sajnos bizonyitékai Endre gyengesége, a nyomoru viszonyoknak. Endre félénk és gyenge volt, nem tudott parancsolni, a nemesség és papság nagy része, mely 12 püspök által képviseltetett, őszintén ragaszkodott a becsületes alkotmányos Endréhez, a korona, a nemesség és papság érdekei azonosok voltak, az oligarchia azonban a nemzet és koronával egyaránt daczolt, féktelensége, csalása, a legfelsőbb fokra emelkedett. — Az országgyülés a haza és király megmentése, a szabadság biztositása, a rablók fékezésére 35. törvényt alkotott u. m.

1. András urat a királyi ivadékot, mint az ország természetes urát tiszteljük. „Dominum Andream, ex regali stirpe descendentem revercamur, tamquam Dominum regni naturalem" 2. 3: 20.

4. A birák és hatalmasok a pusztitások és rablásoktól tartózkodnak Kik ő felségét megsértve, magukat rosszul viselték, a király urtól kegyelmet és bünbocsánatot kérjenek, s

ezentul rablásaik, foglalásaik, erőszakoskodásaik, kártételeikkel hagyjanak fel. — Barones et alii potenter agentes, adevastibus et spoliis agendis omnino se refrenent, et de his qui male gesserunt, regiam majestatem offendendo, ad gratiam domini regis se conferant, veniam potentes de comissio, — et quod de cetero vestus suplicationes, latrocinia, et occupationes, scu varia nocumenta cessent omnino.

5. A királyi, királynéi, egyházi, nemesi birtokok, falvak, javadalmak erőszakos foglalói, ha a jelen országgyüléstől számitandó 3 hónap alatt, a foglaltakat birtokosaiknak vissza nem adják, vagy ezen határozatot megvetve, ujolag foglalnak, ezennel egyházi átok alá vettetnek, mitől csak ugy oldathatnak fel ha ebbe a kalocsai érsek által összegyüjtött minden püspökök beleegyeznek, foglalmányaikat jogos tulajdonosaiknak visszaadják, magukat a király itéletének alávetik, a tett károkat megtéritik, az ily bünösök javai a koronára szállnak, örököseik törvényes örökségüket elvesztik, az ország nemesei közül kizáratnak. — Et qui cunque Regalia, et reginalia indebite occupata, possessiones etiam ecclesiarum, et nobilium, fora, tributa, hactenus indebite detenta, non restituerint, et infra spatium trium mensium, a die congregationis computandorum, dimittere non curaverint, aut si qui, de non ad spoliandum, et occupandum possessiones regales, et reginales ecclesiam, et nobilium, contra hace statuta surrexerint, scu tentiam excommunicationis, quam contra injustos ex nunc auctoritate praesentium proferimus, incurrant ipso facto, a qua absolvi non valcant, nisi apud archiepiscopum Colocensem, omnium episcoporum consensu, et assensu interveniente, et prachabita satisfactione competenti, domini regis cedant judicio, pocna debita puniendi, possessionibus tamen omnibus ipso facto privati, deducta repensione damnorum per tales illatorum, et eis quibus intulemus assignatis vel adjudicatis, ceterae possessionum partes in manus regias devolvantur, ita quod hacredes corumdem propter excessus parentum legitima parte hacreditatis denudati, inter nobiles non debeant computari, et ab actibus nobilium atque ab

aditu corumdem exelusi mancant, ab omnibus actibus legitimis alieni.

6. Ha a király a lázadókat az ország erejével le nem győzheti és meg nem büntetheti, e végre idegen segélyt is alkalmazhat, és ha az ily bünösöket a király a meghatározott büntetéssel sujtani elmulasztja, ez esetben a király a kalocsai érsek által, a többi püspökök beléegyezésével, mint erre a király magát előre már okmányilag kötelezte, szinte egyházi átok alá vettessék. — Si qui vero ex istis insurgerent, quos Dominus noster Rex Hungariae, invocata et congregata Regni manu deprimere non posset, et poenis supra dictis adducere licitum illi sit auxilium aliunde implorare, per quod convinci possit ferocitas delinquentium, et si idem dominus noster Rex, huiusmodi delinquentes persequi non curaret, et poenis supradictis negligenter punire obmitteret, renunciando omni privilegio, si quod habet de eo quod excommunicari non possit, per dominum archiepiscopum Colocensem, omni praelatorum consilio attendente prout ad haec dominus rex, se per litteras suas specialiter obligavit, a Romano sede capélla eius adjunxenirt.

7. A bünösökkel czimboráskodó bárók és nemesek, hasonlóan büntettessenek. — Barones etiam, et alii nobiles, pui se huiusmode damnatis et damnatone dignis adjunxenirt, simili subjaceant ulcioni.

8. A püspökök a megyéjökbeli bünösöket és jobbágyaikat egyházi tilalom alá vegyék, s az mindaddig tartson, mig a király a bünösöket illetőleg meg nem bünteti . . . Episcopi diocesani in quorum diocesibus factum hoc a deo, et praesenti statu damnatum attemptum fuerit, in ecclesiis et populis taliter damnandonum, interdictum ponant, et positum tamdiu faciant observari, donec haec premissa, operatione domini Regis accidente, finem capiant congruentem.

9. Ismétli az 1291. 19 czikket.

10. A sértettek és kifosztottak, mától három hónapra, rablóik által teljesen kárpótoltassanak, és tulajdonuk adassék vissza. — Item statuimus, quod usque ad tres menses, a dic

praesentis congregationis computandos, omnibus laesis, spoliatis seu depraedatis, per eos qui laeserunt, et depraedationem commiserunt plena fiat satisfactio, et ablatorum restitutio.

11. Érthetetlen.

12. A király a rablások, foglalások kipuhatolására, biztost nevez, a megyék 4 nemest választanak, ezek a királynak káptalani pecsét alatt jelentést tesznek; ha ezen nemesek félelemből vagy kedvezésből, vagy megvesztegetve, a királynak hamis jelentést tesznek, kiátkoztatnak, büntetésük a király itéletére bi atik ... Dummodo per homines domini regis, ad hoc specialiter transmissum, et quatuor nobiles, in qualibet provintia, ad inquirendas, et sciendas spolitiones praeteritas, et futuras deputatos, domino regi fides fiat, sub testimonio capitulorum, ubi haec damnatione dignae fuerint commissa, vel fuerunt; si vero dicti quatuor nobiles, ob favorem vel timorem, aut recepto praetio recusare, vel huiusmodi depraedationes false suggerere, de his quos noverunt, praesumpscrint, excommunicationem incurrat, ex nunc latam, ipso facto; nihilsminus — domini regis cedat judicio, poena contra eos pronuncianda.

13. Ha mostantól kezdve erőszakoskodások követtetnek el, a bünösöket a megyei püspök átkozza ki

14. Ha a szerzetesek a kiátkozottakat a szentségekben részesitik, a hivek eltiltatnak ily szerzetesek felsegéllése, megajándékozásától kik e tilalom daczára őket segitik, szinte kiátkoztatnak.

15. Király ur az ily kiátkozottakat illetőleg büntesse meg

16. A bünösökért közbenjáró bárók és nemesek kiátkoztatnak.

17. Valamint az ország lakosai ugy a király is tartozik a jogtalanul elfoglaltakat vissza adni, mit ha nem tesz, az érsek és püspökök által ő is kiátkoztatik. Statuimus et etiam, ut sicut ex parte regniaolarum, praecipitur fieri ablatorum restitutio, sic etiam dominus rex, ad omnium occupatorum, quae ecclesiarum, et nobilum esse dignoscuntur, restitone tencatur,

quod si non fuerit, sententiam excommunicationis, per Dominum archiepiscopum et consensu praelatorum ferendam incurrat.

18. Az ország bármi czim alatt elidegenitett részeit, a király köteles visszaszerezni, mit ha a törvényes akadály megszüntével, a király tenni elmulaszt, — az érsek által kiátkoztatik. — Et si aliqua pars regni, quocuque titulo vel colore, per quem cumque regum alienata exsitisset teneatur revocare, et idem dominus rex, ad jus regium, et regnum Hungariae, quasi quoddam jus totum suarum possit partium integritate gaudere, sententiam ipsius archiepiscopi colocensi, quam de consensu praelatorum regni esset incursurus, si hoc legitimo impedimento cessante, idem dominus rex neglexerit emendare.

19. Osztatlan testvérek közül egy tartozik a király seregénél megjelenni.

20. Az ország és udvar czélszerübb, tisztességesebb kormányzata végett, a királynál 2 püspök, egy az esztergomi, egy a kalocsai érsekségből, és minden 2, általunk választott nemesek legyenek mindég jelen; a nemesek és püspökök, három hó leteltével mások által váltatnak fel, a választottak a királyi jövedelemből dijjaztassanak, tanácsuk nélkül mindennemü adomány, kinevezés és fontosabb ügybeni rendelkezés érvénytelen. — Item statuimus ut curia domini regis, honorificentius regi possit, et regnum Hungariae decentius gubernari, dominus noster rex, singulis tribus mensibus, singulos duos episcopos secundum exigentiam ordinis, unum de sufragencis Colocensis ecclesiae, totidemque, et quasi omnes nobiles Regni, quos ex nunc elegímus, secum habeat, congruis stipendiis, de bono regio substentandos, et si idem dominus rex hoc facere obmiserit, quidquid praeter consilium, praedictorum sibi applicandorum in donationibus, arduis, et dignitatibus conferendis, vel in allis majoribus fecerit, non teneant.

21. A királyné udvara fényének fenntartására, a királyné udvaránál magyar tisztek alkalmaztassanak, a király ezeket bárói ból nevezze; a királyné harminczad és vámilletékét hiány nélkül kapja meg, a László idejében behozott vámok szüntes-

senek meg, az ily vámokat tovább is fenntartó átkoztassék ki és birtokai a korona részére koboztassanak el.

22. Az egyház fejei és tagjai, szabadságaikat, jogaikat élvezzék, üresedésök alatt a király vagy megbizottjai, az egyház jövedelmeit ne huzzák, a főispánok által vagyonuk sem egészben, sem részben ne sértessék, és ne fosztassék ki. — Statuimns siquidem, et perpetus edicto stabilimus, quod ecclesia . . tam in capite. quam in membris gaudere valeat suis libertatibus, jura etiam ordinamus imo ab antiquo ordinata declaramus, ut tempore vacationis bona et possessiones ecclesiarum, non per dominum regem, vel ab eo missum, nec per eos qui se nominant parochianos occupentur, spolientur, et laedantur in parte, vel in toto.

23. A végrendelet nélkül meghalt püspök vagyona az egyházra száll, s azokat se a király úr, sem mások magukhoz ne ragadják. — Bona etiam decedentis episcopi, dominus rex, vel quaelibet alia persona, rapere non possit, sed utilitati ecclesiae cuius idem praelatus fuisse dignoscitur, si intestatus decedit; aplicentur.

24. Ha az elhunyt rendelkezett a törvény szerint rendelkezzék, ki az ily végrendelet ellen vét megbüntettetik.

25. Azok, kik az egyház és nemesség népeit zsarolják, tőlük adót követelnek, továbbá a patronatus nélküli bárók, ha magukat a zárdákba, a nemesek népeinél, erőszakosan beszállásolják, kiátkoztatnak. — Et si qui collectes, vel exactiones quascunque super populos ecclesiarum, et nobilium facere praesumpscript, vel quoquo modo fiendas indixerint, barones vero qui in monasteriis jus patronatus non habent, si super populos nobilium descensus fuerint violenter, poenam excommunicationis incurrant ex nun latam.

26. Megyénként a nádor, vagy a megyei birák itélnek, kik ezeken kivül itélgetnek, kiátkoztatnak.

27. A nemesek, kinek önként akarnak, szolgálhatnak, ha valamely hatalmas őket szolgálatra kényszeriti, vagy ezen törvény ellen személyük, vagy vagyonukban megsérti, az ily erőszakaskodó zsarnokok kiátkoztatnak és a király őket,

mint a nemesség elnyomóit, büntesse meg. — Nobiles servire valeant quibuscunque voluerint, sua spontanca voluntate, et si qui potentum, hujusmodi nobiles, ad sibi serviendum vi, vel potentia artaverint, aut ipsos propter hoc, in personis, vel in facultatibus suis leserint, vel gravare contra hoc statutum venerint, excommunicationem ex nunc latam incurrant ipso facto, et si de huiusmodi presszione nobilium, domino regi constiterit, talos depresszeres persequi teneantur, digna ulcione feriendos.

28. Birtokos nemest az ország birája és más birák itélet nélkül el ne fogathattassanak, ha ezt teszik, méltóságuk és birói hivataluktól fosztassanak meg. — Statuimué etiam, quod judex curiae ratione judicii, vel judiciorum captivare non praesumant, quod si fecerint, honore vel judicatu, quo fungentur, ipso facto sint privati.

29. A nádor szabad ég alatt és ne városok és falvakban itéljen nyárban, ősszel, tavasszal és nem télben.

30. Az egész országban egy nemü királyi pénz forogjon.

31. Ha a nemesek vagy hatalmasok, piaczaikon más pénzt megtűrnek, vásárjogukat elvesztik.

32 Ki birtokán vagy házában pénzt veret, háza vagy birtokától megfosztatik. — Et si que persona ausu temerario monctam in sua possessione, vel domo cudi fecerit, illa possessione, vel domo privetur, poenam legis susceptura.

33. A király az ország lakosai és egyháziaknak koronázásakor okmányilag biztositott szabadságait és a mostani határozatokat erősen megtartsa és reájuk jobban figyeljen. — Statuimus, et perpetus edicto stabilimus ut dominus rex libertates regnicolarum, suorum, et ecclesiarum, tempore coronationis suae, in litteris expressas, et aa quac in praesentibus statutis exponuntur . . . domini archiepiscopi colocensis, de consensu praelatorum ferendam incurrat, et praeter haec etiam alia, quae in litteris domini regis tempore coronationis suae datis continentur, plenius attendantur, et firmiter observentur.

34. Az egyháznagyok, ha törvényesen nem akadályoztatnak, és minden főurak, Szent-György hetében a Rákoson jelenjenek meg, hogy ott mindazokat, mik a királyi okmányokban előszámlálvák, megfontolva, a szükségesekről intézkedjenek. — Statiumus, ut omnes praelati, quos legitimum inpedimentum non detinuerit, nec non et omnes barones, et nobiles universi ad quindenas beati, Georgii in Rákos juxta Danubium convernire teneantur, ut omnibus ibidem recensitis, quae in litteris domini regis expressa continentur institutis, que necessaria fuerint statuentur.

35. Valamint a bárók, ugy a király és főurak, az egyház és zárdák népeitől adót nem követelhetnek, ki ezt teszi, a kalocsai érsek által kiátkoztatik.

Az 1298. törvények a nemzet alkotmányát betetőzték, általuk a nemzet, az István által eltiport nemzet felségi jogokat teljesen visszanyerte; bámulnunk kell a nemzet politikai érettségén, alkotmányos fogalmain, mely a 13-ik században oly elveket alapitott meg, melyekre Európa többi népei csak több százados szenvedés után értek meg, mely a 13-ik században oly elveket alapitott meg, melyekre Európa többi népei csak több százados szenvedés után értek meg, mely a szabad Angliában is csak 300 év mulva lépett életbe; jelenleg is Eris almája a fejedelmek és népek közt, s mindaddig az marad, mig a gyöngék többséget képezendnek, és a hivatalvágy, hiuság és önösség a társadalom és államéletben döntő szerepet fognak gyakorolni. III-ik Endréig a nemzet, az ország kormányzata, a törvények végrehajtása, a külpolitikába közvetlenül nem folyt be, az 1222 : 14. az 1291 : 24. a főispánok, az 1231 : III. a nádor felelősségéről rendelkezik; az 1291 : 9. a nádort, tárnok, országbirót az országgyülés által jelöltetve ki, a király által nevezteti — de azért kinevezésükben a királyt meg nem köti; — a király 1298-ig tetszése szerint folytathatott háborut, a nemesség nem tartozott őt külhadjárataiba követni, de ha tetszett, várkatonasága, zsoldosaival harczoltatott tetszése szerint bárki ellen, határozatlan ideig szövetséget, békét köthetett. — Mind-

ezt az 1298: 20. törvényczikk teljesen megváltoztatta, ez a király mellé 4 tagból álló, a nemzet által választott országtanácsot állit, kimondja határozottan, hogy ezt az ország és udvar czélszerübb kormányzatáért teszi (ut curia regis honorificentius regi possit, et Regnum Hungariae decentius gubernari) a főbb kormányzati cselekvények érvényét határozottan ezen tanács beleegyezéséhez köti; a király adományozhat, békét köthet, tisztviselőket nevezhet, de mindezek a tanács nélkül érvénytelenek, vagyis a kormányzat, a végrehajtó hatalom meg van osztva, a király és nemzet közt. — E 8 püspök és 8 nemes, kikből a királyt ellenőrző tanács negyed évenként alakul, a nemzetnek nem felelős ugyan, de teljesen független a királytól is, mert az ország jövedelmeiből fizettetik, fizetését a király meg nem tagadhatja, sőt nem is mellőzheti; bureaucratiává nem fajulhat, mert nem állandó, egyes tagjai működése csak három hónapig tart, az egész évenként ujra választatik; oligarchiává nem aljasulhat, a helyes kormányzatot nem akadályozhatja, mert külön hivatal működési körrel nem bir, állása fényes, de nem előnyös, mert felette áll a király s csak törvénytelen rendeleteit jogosult megakadályozni, — csak tanácsol, negativ hatalommal bir, de nem rendelkezik; — valamint ő ellenőrzi a királyt, őrködik a főbb hivatalnokok felett, az ő hatalmát ellensulyozzák a király és országgyülés által választott nádor, országbiró, tárnok, kik e tanács lehető rossz szándékát ellensulyozni kötelesek, mert a végrehajtás az ő kezökben van, ők pedig felelősök, ha az ország java ellen akarnak működni, a király mindig hivatkozhat az országgyülésre, melynek időnkivüli összehívása királyi előjog. — Ezen intézmény lehető legkitünőbb biztositék volt, egyenlő a felelős ministeriumnál, mert ha az ország a választottakkal elégületlen volt, ujakat választhatott, ez időben a hadügyet a király, az igazságügyet a nádor és országbiró, a pénzügyeket a tárnok kezelték; — a főbb hivatalnokok felelősök voltak tehát már ennél fogva is, alkotmány ellenes tetteikben gátolva voltak, de teljes lehetlenné vált ez a tanács ellenőrködés által, — mig most a felelős ministerium legalább ideiglenes kisérlete-

ket tehet, mert országgyülésen kivül, kormányzatát tettleg senki sem gátolhatja, adót vethet, ujonczozhat, hivatalokat árulhat, vesztegethet, eljárása az országgyülésig érvényes, — mig az ellenőrző tanács beleegyezése nélkül mindennemü eljárása érvénytelen volt, és senki sem engedelmeskedett; — a jók nem engedelmeskedtek, mert a tanács tettleges támogatására számoltak, a rosszak nem mertek, mert a tanács büntető kezétől féltek; — az alkotmány ellenes cselekményeket elsimitani nem lehetett, mert ez országtanács nélkül minden rendelet érvénytelen lévén, ezzel minden rendeletet közölni kellett. — A király ön zsebéből kezdhetett ugyan külháborút, de ha ezen háború a nemzetre káros, ha indoka szeszély volt, ennélfogva a tanács el nem fogadta, a várkatonaságra nem számolhatott, mert parancsai a tanács beleegyezése nélkül érvénytelenek voltak. — A belzavarok, zsarolások, rablásoknak oka nagy részt az udvar romlottsága, a király gyengeségében rejlett, — az 1291: 20. törvény szerint a rablók tartoztak ugyan foglalmányaikat visszaadni, a kifosztottakat kárpótolni, de a király megkegyelmezhette őket, sokszor megtörtént, hogy a rablások által meggazdagodott gazok, ha legyőzettek, megvesztegették a király tanácsosait, s kegyelmet nyerve ujolag raboltak, ez ellen egyedüli mentő szerül, csak a királyi felelősség szolgálhatott, ezért hozatott a 6. törvény, mely az engedékeny királyt a fő papság által egyházi tilalom alá veti, vagyis a nemzetnek, a király feletti fensőségét megalapitotta. — A törvények meghozattak, a nemzet zöme hazafias szellemtől volt áthatva, a király becsületes igazság szerető alkotmányos érzelmü jeles egyéniség volt, sajnos, hogy a balsors, mely nemzetünket annyiszor sujtotta, a király kora halála által alkotmányos élete megszilárditásában ujolag meggátoltatott.

Szalay. 1299. A szokásos országgyülés a Rákoson ismét megtartatott, tárgyait a divatos rendetlenségek fékezése képezte, a megjelenésre felszólitatott Gergely esztergomi érsek, Robert párthive is, ő azonban átokkal felelt, s az Endréhez hű püspököket a pápától nyert hatalmánál fogva excommunicálta; az országgyülés ellene a római pápához folyamodott; Gergely

Kovachich S. ad V. C.

érsek Veszprémben sem látván magát biztosságban, Dalmátiába szökött, melynek Brebiri György Róbert Károly hive kizárólagos ura volt. — 1300-ban Endre a háborut kikerülendő, először és utoljára Bonifácz pápához követséget küldött, de siker nélkül, mert a pápa Robert által Magyarországot akarta megszerezni, a jeles Endre pedig e tekintetben minden engedményt visszautasitott. 1300-ban Robert Károly Dalmátiába érkezett, s Gergely által e nyáron királylyá koronáztatott — 1301. január 14-én Endre Budán meghalálozott. — Történet iróink Endre halála okairól különbözőleg irnak, Katona, Szalay kimultát bánatnak, Engl, Fessler méregnek tulajdonitják; az első feltevésen alapszik, okadatolva nincs, mert midőn kimult, Dalmátia és Horvátország kivételével, majd az egész ország ura volt, a lázadó oligarchák közül többen, általa legyőzetve, Dalmátiában lézengtek, a papság kevés kivétellel, az egész közép nemesség, a Kunok és városok hivei voltak, ipja ki segélye által nyerte el a német császárságot, szövetségese volt, ennélfogva segélyére támaszkodhatott, — Cseh, Lengyel, szomszédaitól nem félhetett, a gyermek trónkövetelőtől, kit egy pár gyülölt rabló főur, egy becstelen, az egyháztól elhagyott érsek pártolt nem ijedhetett meg. — Több hitelességgel bir a méreg, melyet Timon állitott fel, mely mellett szólt Horneck német cronikás; a királyné osztrák herczegasszony volt, férje halála után Austriába vonult, igen hihető tehát, hogy ezen hír az özvegy királyné udvarától került, s ezek legjobban tudhatták Endre halálának okát.

Endrével a nemzet sokat vesztett, ő jeles, eszélyes, becsületes uralkodó volt, ki érdekeit a nemzetével azonositotta, a törvény és alkotmány előtt meghajlott, ha soká él, a hazát az oligarchiától, a papság és közép rendre támaszkodva, bizonyosan megmenti, az alkotmányt megszilárditja, kora halála a nemzetet az inség tengerébe taszitotta, a hosszas fejetlenség alatt, mi halálát követte, a közép nemesség elszegényedett, a városok meggyengültek, a papság kifosztatott, a nép kipusztult, a törvény iránti tisztelet meglázult, a rabló fő urak a nemzet urai lettek.

VII. FEJEZET.

Az alkotmány Endre halálakor.

Királyi, nemzeti, egyéni jogok.

I. III. Endre halálakor a nemzet szabad, felségi jogainak teljes birtokában volt, felségi jogait megosztotta az ország feje a királlyal, ennélfogva az alkotmányos élet két, majdnem egyenjogu tényezővel birt.

1. A király személye szent és sérthetetlen volt az ellene támadó, hazaárulónak tekintetett, számüzetéssel büntettetett. Kálmán II. b.

2. A király jövedelmeit képezték: az István által alapitott korona és várjavak, az országos vámjövedelem, a birságok egy része, az ércz és sóbányák jövedelmei, a kamarai haszon mely a pénzváltoztatás által nyeretett, a városok és várkatonák adója, a magva szakadt családok után örökölt. István 1:7. 1222 : 29. 1231 : 29. 1222 : 23. 25. 27. 1298 : 32.

3. A király nevezte a nádort, tárnokot, országbirót, cancellárt, az ország jelöltjei közül, országos befolyás nélkül a főispánokat, bánokat, vajdákat, a korona uradalmi, bányai harminczadi tiszteket, minden általa nevezett tisztviselőket tetszése szerint elbocsáthatta, megerősitette a káptalanok által választott püspököket. — Tett nemeseket, birtokokat, szabadalmakat ajándékozott, mindezeket azonban csak az ország tanács meghallgatásával tehette. 1291 : 9. 1298 : 20.

4. A király volt az ország vezére, hadat indithatott, frigyet, békét köthetett, parancsára a nemesség a hon védelmére fegyveresen zászlója alá tartozott gyülekezni, s önköltségén mindaddig harczolni, mig az ellenség ki nem kergettetett, — a várkatonaság tartozott őt külháboruiba is követni, költségei azonban a királyi kincstárból fedeztettek; — a városok bizonyos szabadalmaikban meghatározott számu fegyveresekkel tartoztak a táborban megjelenni. 1231 : 15. 1291 : 10.

5. A király volt az ország főbirája, a nemesek ügyeiben vagy közvetlen személyesen, vagy közvetve a nemzet által

ajánlott nádor, országbiró által itélt főbenjáró ügyekben a birák itéletei a királyhoz fölebbeztettek; — a várkatonaság, köznép ügyeiben itéltek a közvetlen általa kinevezett várispánok és udvarbiráik, mind a nádor, mind a főispánok mellé azonban a megyék választottak nemesi ülnököket. — A kegyelem jogát a király gyakorolta, az erőszakos foglalók és rablókat nem kegyelmezhette meg. — 1222 : 8. 1298 : 6.

6. Az országgyülést ő hívta össze, köteleztetett ezt évenként megtartani, az érdemeseknek szabadon adományozhatott nemességet, birtokot, idegeneket kiváltság-levelek mellett telepíthetett, nekik földet, szabadalmakat adhatott, — a korona birtokai feletti adományozásokban azonban, az országgyülés felülvizsgálati joggal birt s az alaptalan, érdemetlen adományokat vissza vonhatta. — 1222 : 1. 1298 : 34.

7. A törvényhozásnak egyik fő tényezője volt, a törvények érvényéhez megerősitése igényeltetett. — A királyság az Árpád családban örökös volt, — a király az ország törvényeire megesküdött, s ha az arany bulla az 1291- és 1298-iki sarkalatos törvények ellen vétett, egyházi átokkal terheltetett. 1231-ik végszava, 1298 : 17.

II. A felségi jogok egy részét a nemzet kizárólag, egy részét a fejedelemmel közösen gyakorolta.

1. Az uralkodó házbani örökösödés rendét, a nemzet határozta meg; rendesen ugyan az első szülött örökösödött, kivételképen ez azonban néha mellőztetett, igy Geiza halála után fiai mellőzésével testvére László, II. Geiza ismét testvére László követte.

2. A törvényhozás joga közös nemzeti és fejedelmi jog volt.

3. A nádor, országbiró a nemzet által jelöltettek, és a fejedelem által neveztettek. 1231 : 3. 1291 : 9.

4. Az ország főbb hivatalnokai és a főispánok felelősséggel tartoztak, s eljárások felett az országgyülés itélt. 1222 : 14. 1291 : 25. 1298 : 28. László II. 24. 25. Kálmán 1 : 10.

5. A nemzet évenkénti országgyülésein intézkedett az ország ügyeiről, az országgyüléseken szavazattal birtak a püs-

pökök, nemesek, főbb hivatalnokok, kúnok fejenként, a szászok és városok küldöttei. 1222 : 1. 1291 : 25. 1298 : 34.

6. Az országgyülés itélt a királyi adományok fölött, s alaptalan korona jószágok adományozásának visszavétele jogköréhez tartozott. 1291 : 8.

7. Az adó különböző nemeinek meghatározása, eltörlése, országos jog volt. 1222 : 23. 25. 27. 1291. 17.

8. A megyék gyüléseiken a nemesekből választották a nádorok és várispánok társbiráikat. — A városok választották előljáróikat és őshazájuk törvényei szerint itéltek. — 1291 : 5. 14, 1298 : 12. 26.

9. Az országgyülés szervezte a honvédelmet.

10. Rendelkezett a pénznemekről, a só eladási helyekről. 1222 : 23. 25. 1298 : 32.

11. Az országgyülés a király mellé az országtanácsba 8 nemest választott, ezek meghallgatása nélkül, minden fontosabb királyi rendelet érvénytelen volt. 1298 : 20.

12. A királyi eskü által az ország területi épségéről biztositttatik.

III. *Egyéni jogok.*

1. Minden nemes, főur és főpap, az ország és megyegyüléseken szavazattal birt. 1222 : 1. 1398 : 34.

2. A személy szent és sérthetetlen, — ennélfogva törvényes idézés és itélet nélkül senki el nem zárathatott, nem büntettett. 1222 : 2. 1298 : 34.

3. A megyegyüléseken a megyei birák választásában részt vett minden nemes. 1291 : 5. 14. 1298 : 12.

4. Vagyonától törvényes itélet nélkül senki meg nem fosztathatott, vagyonáról mindenki szabadon rendelkezett. 1222 : 4. 17. 1231 : 4. 5. 1291 · 26, 29.

5. A nemesek, a főpapok csak a haza védelmére tartoztak fegyvert fogni, teljesen adómentesek voltak, valamint a kunok is mentesek voltak a király és udvara beszállásolása és élelmezésétől. A városok, csak a telepitéskor megalapitott adómennyiség és ajándékokra köteleztettek. 1222 : 19. 1291 : 10. 11. 1235 : 15.

6. A nemesek, (kikhez számitattak az egyház tagjai) a királynak, a mennyiben rendeletei az arany bullával ellenkeztek, hűtlenség bűne nélkül, ellent állhattak. — 1222. 31 záradék.

7. A nemesek és polgárok vagyonukról szabadon rendelkeztek, pereikben saját biráik itéltek.

VIII. FEJEZET.

Az oligarchia és kényuralom.

Endre halála az ország sorsát, az oligarchia kezeibe adta, a várurak, megerősitett rabló fészkeikre támaszkodva, rablott kincsekből zsoldosokat állitva, feltétlen urai lettek az országnak, dölyfük, önkényük határt nem ismert, a pártokra szakadt papság a főnemesség által nyomatva, önvagyonát is alig birva megvédeni, szenvedőleges állást foglalt el, a közép nemesség a trónban természetes támpontját elveszté, a még kifejletlen szerkezetü megyei rendszer alatt biztos kapocscsal nem birva, a számos zsoldosoktól támogatott főnemességnek ellent nem állhatva, egyenként kizsákmányoltatott, — a nép a pártküzdelmek közt, véginségre jutott. — A hatalmas oligarchák a korona uradalmaikat magukhoz rántották, — a korona vásári czikké vált, a főurak pártfogása alku tárgya volt, csak a többet igérő nyerheté el, megtartására csak az számithatott, ki rablásaikra szemet húnyt, az ország javaiból érte többet igért.

A királyválasztási jog az Árpád-ház kihaltával, a nemzetre szállt vissza, a korona feletti rendelkezés a többséget illette, ez csak országgyülésen nyilatkozhatott volna, az országgyülés megtartása tehát égető szükség volt; de a főurak jutalomra áhitoztak, Ágnes a királyi özvegy nem birt elég erélylyel, az ország nádora: Trencsényi Csák Máté, kinek az országgyülés összehivása kötelessége volt, jobban szerette magát, mint hazáját, örült a fejetlenségnek, mely őt fejedelmi hatalomhoz juttatá; — a pártokra szaggatott ország, folytonos csaták szinhelye lévén, kezdetben alkalmas tanácskozási hely sem volt.

— De különösen ellenkezett az oligarchia érdekeivel, mert ha az országgyülés rögtön összejön, s a nemzet királyt választ, ez által az oligarchia önkényének a nemzet hatalma előtt meg kellett volna hajolni, a törvényes király a rablást megszünteti, a főurak támogatásának értéke lejjebb száll, — ennélfogva az országgyülés elmaradt — A nemzet összege helyett egyes pártok alakultak, s ennek tanácskozmánya akart rendelkezni a haza sorsáról. — Róbert Károly pártja gyenge volt, a nemzet függetlenebb része, mely Károlyt a római pápa eszközének tekintette, őt, mint Endre ellenét gyülölte, megvetéssel fordult el a pápai kegyencztől, ki hűbéresként akart uralkodni. — A nagyobb, függetlenebb rész, Venczel, cseh királyt — ki, mint Cseh- és Lengyelország ura, Európa egyik legtekintélyesebb fejedelme volt — kinálta meg az üres királyi trónnal. Róbert Károly pártjának feje, az áruló Gergely esztergomi érsek, a 13 éves Károlylyal Fsztergomba ment, s ott őt harmadszor magyar királylyá koronázta; de a németujvári grófok, Venczeltől többet reménylve, Károlyt Bécsbe szalasztották. — Ezalatt Csák Máté nádor és a kalocsai érsek pártja, Venczel cseh királyhoz követeket küldött, ő a koronát 12 éves fia Venczel, Endre egyetlen leánya, Erzsébet vőlegényének részére fogadta el, s fiát számos cseh sereg kiséretével beküldte; a Németujváryak Esztergomot átadták és Venczel Fehérváron, augusztus 27-én 1301-ben királylyá koronáztatott. — Volt két gyermek király Venczel és Károly; a gyermekek nevében a rakonczátlan főurak korlátlanul raboltak, Bonifácz pápa kiátkozta Venczel hiveit, a budai papság pedig Károlyéit. — Csák Máté Venczeltől, szolgálatai jutalmául egész Trencsénmegyét nyerte. — A csatározások a két párt közt változó szerencsével folytak, Károly azonban 1304-ben Csák Mátét megvesztegetve, pártja Budát ostrom alá vette, az öregebb Venczel értesülve fia ügyei balfordultáról, cseh sereggel jött fia segitségére. Esztergomot bevette, s fiát a korona s egyéb ékszerekkel hazavitte. — Venczel szökése után a többség Károlyhoz csatlakozott, ki Albert német király és Rudolf osztrák herczeggel szövetkezve, 50,000 emberrel Morvát puszti-

totta, s egyik hive Omode nádor segélyével, a száműzött Lokietek Vladisláv lengyel berczeget országába visszahelyezte. — 1305-ben az idősb Venczel meghalva, az ifjabb Venczel Magyarországról szövetségese Ottó bajor herczeg, Béla unokája javára lemondott s neki a koronát általadta.

Károly, bár ez évben már az ország nagy részét birta, a királyi birtokok, jövedelmek a főurak által bitoroltatván, önálló sereget nem volt képes összeállitani, ennélfogva csak árnykirály volt, hatalommal nem birt, kénytelenittetett a hatalmas rablófőknek hizelegni népszerütlen maradt a nemesség, papság és polgárság előtt; uralkodott, mig a főurak mások által jobban meg nem vesztegettettek, futott, mihelyt hatalmasabb pártfőnökei egy része a hűséget felmondá, Károly Csák Máté és a Németujváriak által cserben hagyatva, Ottó bajor herczeg 1305-ben, kereskedőnek öltözve, Magyarországba jött, deczember 5-én Fehérváron királylyá koronáztatott, s Budát ellentállás nélkül elfoglalta, az osztrákok a Németujváryak birtokain, ezek Ausztriában raboltak. Tul a Duna a Németujváriakat uralta, Dalmát-, Horvátországban a Brebiríek rendelkeztek, a morva szélektől Komáromig Trencsényi Csák Máté parancsolt, Erdélyt Apor vajda bitorolta, e szivtelen kényurak hazát, királyt, jogot törvényt nem ismertek, királyuknak Károlyt vagy Ottót csak azért hitták, hogy a védelem ürügye alatt önpárthiveiket megadóztathassák s az ellenfelet, mint pártütőket a törvény szine alatt vagyonukból kifoszthassák. — 1307. Károly Dalmátiába vonult, Ottó Erdély zsarnokát megnyerendő, Erdélybe utazott, de általa elfogatott. — Az ország tettleg ismét király nélkül maradt, Károly hive, Vernher László hajdani budai biró, Budát csellel hatalmába keritette, a budai papságot elfogatva, az esztergomi érseknek átadta, kinek börtönében borzasztó kinok közt vesztek el. — Kovachich V. C. 1308-ban Gentilis bibornok, római követ a Rákoson gyülést tartott, melyen Károly Csák Máté által is ujolag királynak fogadtatott. Gentilis bibornok beszéde, ki a pápa nevében akart a nemzetnek királyt nevezni, általános zajgást és elégületlenséget támasztott, a gyülés a pápai igények ellen til-

takozva, kijelenté, hogy a királyválasztás nemzeti jog, s Károlyt, mint választottját s nem pedig mint pápai jelöltet ismeri királyának; a bibornok megijjedve, nyilatkozatát módositá, s hogy a pápák hatalmának árnyékát megmentse, a választott királyt megerősité, ezen megerősités is azonban csak titokban történhetett, mert törvénykönyvünkben sehol megemlitve nincs, sem reá Károly semminemü későbbi okmányban nem hivatkozott. — 1309. ismét országgyülés tartatott, ezen Károly a nemzet összes törvényei megtartása, a zsarnokok erőszakoskodásai megszüntetése, a személy és birtokjogok tisztelete, az egyház javai és szabadságai megőrzése, a catholica hit oltalma, a pápai jogok tiszteletére magát esküvel kötelezte. — A korona 1310-ben az erdélyi vajdától visszaszereztetvén, Károly ismét megkoronáztatott, de törvények nem hozattak. — 1311. Zára Magyarországhoz szegődött. — Az ős korona a királynak hatalmat nem adott; a fejetlenség alatt meggazdagodott rabló főurak, nem léptettek ugyan fel ellenjelöltet, mert maguk is kis királynak képzelték magukat, több köztük hatalmasabb volt a királynál, Károly eddig uralmi vágyait eltitkolta, tehetségeit nem mutatta, reménylték, hogy eszköz marad, ezért tűrtek, de mihelyest király kezdett lenni, azonnal ellent állottak, első lépett fel Trencsényi Csák Máté, az Omodé fiakkal, Kassa városával szövetkezve, rablott birtokaikról lemondani, királyt ismerni nem akarva, sereget gyüjtött s az engedelmességet kereken felmondá, a lázadók ereje a felvidékeken összpontosult, Károly Sáros várát hasztalanul ostromolta, a döntő csata Rozgonynál, Abaujban vivatott, az igaz ügy győzött, a rabló csapat, mely sorai közt 1700 páncélos vitézt számolt, 1312, junius 12-én megveretett, de nem semmisült meg, Csák Máté Trencsény, Komárom és visegrádi váraiba vonult vissza; a király a nyert győzelemmel megelégedett, várt a kedvező alkalomra, a kisebb rablókat fékezte, az ország pénzügyeit rendezte. — A Brebirek 1313-ban is Dalmátia urai voltak, s a morlakok és más ádriai kalózokkal szövetkezve, széltében raboltak. — A főnemességben a király nem bizhatott, — a hosszas fejetlenség alatt kipusztitott kö-

zépnemesség elszegényedett, irántuk a király, mint hajdani ellenei iránt, különben is bizalmatlan volt, a várjószágok nagy részét a főurak bitorolták, gyenge levén, kényszerült rablásaikra szemet hunyni. — 1314. Fridrich osztrák herczeggel szövetkezett, a szövetség dijja Ágnes özvegy királyné hitbére, Pozsonymegye és vára volt, melyet az osztrák azonnal kibocsátott. — Csák Máté a három év előtt szenvedett vereség után, a király ellen nem merve fellépni, a cseh tartományokban rabolt, a rablót János cseh király haddal támadta meg, — Károly, mig Máté ur ellene János által szorongattatott, Komáromot és Visegrádot visszafoglalta; — a hatalmas rablófőnök két király ellen feltartotta magát, Jánossal békét kötött, Károly előtt szinleg meghajolt, kényúri hatalmát azonban a papság és nemességgel 1318-ban bekövetkezett haláláig éreztette. — Károly megerősödve, hatalmát először a clerussal éreztette, minden érsekre 200, a püspökökre egyenként 50 ezüst márka adót vetett, a pápai adóknak egy részét magának tartotta, a megüresült püspökségek jövedelmeit a korona számára foglalta le. 1320-ban az engedetlenkedő Milutin fejedelmet támadta meg, s tőle Nándor fejérvárt és a macsói bánságot vissza foglalta, Pethő lázadó rabló főurat megverte, Zemplényi várát elvette, 1322 Brebiri Mladint elzáratta, és Dalmátiában a rendet ismét helyre állitotta. 1323.-4. mint közbenjáró, az osztrák herczeg és János Cseh király közt békét eszközlött; a lázadó erdélyi Szászokat és Horvátokat legyőzte; ez évben országgyülést tartott, melyben minden telekre $^1/_8$ ezüst márka adó vettetett. 1325. Brebiri Györgyöt megalázta. — 1327-ben a Csehek és Lengyelek közt békét eszközlött. — 1330. Zách Felicián főur, kinek leányán a királyné testvére Kázmér herczeg, a királyné tudtával erőszakot követett el, a királyi családra rohant, a királynénak 4 ujját levágta, a királyt és gyermekeit is megtámadá; a bősz támadó az udvariak csapásai alatt elhullott, leánya és kis fia, a király parancsára iszonyu kínok közt végeztettek ki, — A vérig sértett apa, letiprott nő, az ártatlan gyermek halála, a király boszuját nem elégité ki,

a király tanácskozmányt hevenyészett, ez országgyülési hatóságot bitorolva, halál és jószág vesztésre itélte Zách Felicián családját harmadiziglen; vejeit és rokonait az udvartól számüzte. — Zách leánya Sebe Léván nyakaztatott le, férje Kopay börtönben veszett, a Kopay gyermekek a Johanniták közbenjárására megmenték életüket. — Ezen itélet a nemzeten örökös szégyenfoltot képez, mert igaz ugyan, hogy Zách bünös volt, mert bősz dühében nem csak a királynét, de magát a királyt és gyermekeit is megtámadta, őt tehát ez itélet méltán sujtotta; de aljas szolgaiság volt büntetni ártatlan gyermekeit. Kálmán II.: 6. törvénye szerint a honárulás számüzéssel büntettetett, a jószág elkobzás II. és III. Endre törvényei szerint sem sujtotta még a tettest sem, mindezek mellőzésével, az aljas, éhes udvaronczok, haza árulónak bélyegeztek egy egész családot, s vagyonától és életétől oly bünért fosztották meg, melyben nem csak részt nem vettek, de róla tudomással sem birtak. — Ily tettet országgyülés nem követhetett el; hogy ez csak udvari gyülekezet és országgyülés nem volt, mutatja az, hogy a vész itéleten kivül általa semmi törvények sem hozattak; a fő papság az okmányban elő nem soroltatik, fel nem tehető, hogy a nemzet, mely Károly alatt csak kivételesen gyülhetett össze, első országgyülésén, ön ügyeit mellőzve, csak egy igazságtalan véritéletre szoritkozott volna, nem hihető, hogy a főpapság neve, ha ezen itélet országgyülésen hozatik, mellőztetett volna. — Ugyan ez évben Károly az elszakadt Szörény vissza szerzésért hadat inditott, hűbérnöke Bazarad vajda ellen; a jó politicus, de rossz hadvezér csatát vesztett, serege szétzúzatott, maga is az ellenföld erdőségeiből, csak nagy bajjal menekülhetett. — Szerencsésebb volt a Vladisláv segélyére küldött magyar sereg, mely győzedelmesen tért haza. — 1331. dacz és véd szövetségre lépett Austriával, — a Cseheket megtámadta. Ez évben Budán országgyülést tartott, minek határozatai azonban nyom nélkül enyésztek el. — 1332. békét kötött, melyben a Trencsényi Mátétól, a Csehek által elfoglalt holicsi és berencsi várakat Magyarországhoz vissza csatolta. 1333. Endre fiát, Johanna nápolyi király-

nőnek eljegyezte. 1335. véd és dacz szövetséget kötött a Cseh királylyal. Ez évi november Visegrádra gyülekeztek a Cseh és Lengyel királyok, Rudolf Szász, Boleztáv Ligniczi, Vladisláv Lausiczi herczegek, és a német lovagrend megbizottjai. — Károly, mint közbenjáró szerepelt, s a cseh és lengyelek, a német rend és lengyel király közt békét eszközlött. — 1336. cseh frigyeseivel együtt, megverte az osztrákokat; a cseheknek segélyt adott Lajos német császár ellen. — 1337. békét kötött. 1338. Lajos fiának eljegyezte a cseh korona-örökös leányát. 1339. Lajos fia lengyel korona örökösnek választatott. — 1340. A lengyeleket a tatárok ellen segitette. 1342. meghalt.

IX. FEJEZET.

Károly uralma és következményei.

Károly uralma a nemzet életében válpontot képez, az Árpádok alatt a korona bitorlásai ellen megkezdett százados harczban a nemzet győzött, s III-ik Endre alatt, minden hatalom a nemzet kezében volt. — Endre halála megforditá a koczkát, a hosszas fejetlenségi korszakban, a korona és középrend egyenlően meggyengült; — a IV. László gyáva, erkölcstelen kormánya alatt szerfelett meggazdagodott főurak Endre halála után a királyi várakat, uradalmakat, a bányák jövedelmeit magukhoz rántva, a királyságot majdnem összes segélyforrásaitól megfosztották, számos hádseregeikkel a középnemességet kifosztották, a hatalom kizárólag kezeik közé jutott; a középnemesség nem veszett ugyan ki, volt király, de a nemzet ügyei felett, kizárólag a kényurak rendelkeztek; a birtok és személy szeszélyüktől függött, boldog volt az, ki a hatalmasok árnyékában vagyonát és életét megőrizhette, szerencsés, kinek udvarháza, birtoka után a megye, vidék zsarnoka nem áhitozott. Károlyt, mint idegent, az utolsó Árpád ellenét, a pápa kegyenczét, a közép-rend nem szerette, ezt tudva Károly,

nem is közeledett hozzá, s magát teljesen az oligarchia karjaiba vetette, az oligarchia eleinte bizakodva anyagi erejében, tűrte a gyenge, bőkezü, vidor királyt, s mert a nemzet zsirján folytonosan marakodott, megengedé neki a királyi hatalom maradványai összeszedését; a takarékos Károly kevésből sokat szerzett, midőn hatalma megszilárdult előbb Csák Mátét, később Brebiricket törte meg, — a középrend, a papság örült a gazok bukásán s mert különben is ki volt merülve, nem követelte törvényhozói jogai gyakorlatát. — Károly józan gazdálkodása családi összeköttetései által megerősödve, a korona jószágait lassanként visszaszedte, a rend helyreállott, a közép rend ezért hálából ragaszkodott hozzá, a tömeget a korona fénye elvakitotta, egyeseket bőkezüsége nyert meg, nem volt oka félni, ennélfogva elfeledve koronázási esküjét, önkényes uralkodóként kormányzott, 30 éves uralma alatt csak három országgyülést tartott, ezek is kizárólag a törvénykezéssel foglalkoztak, biztos adataink nincsenek ugyan Károly törvényeiről, de ezek a törvénykönyvben nem jegyeztettek fel, de az I. Ulászló által megerősitett törvények — 35 – 72-ig, melyek Endre törvényeiként emlittetnek, az eredeti III-dik Endre-féle okmányban elő nem fordulván, Endre törvényeinek nem tekinthetők; hogy nem azok, onnan is kitetszik, mert az eredeti okmányban a törvények sora egy különös czikkben be is záratik, a bezáró szónak e szerint nincs értelme, s ha valódilag Endre idejében hozattak volna, akkor a befejezés nem a 35. §, de a 72. után alkalmaztatott volna; — ellenkeznek ezek a kor, a törvényhozás Endre alatti szellemével is; — az 1298-i törvényeket teljesen democraticus szellem lengi át, a legfőbb hatalmat ez időben a választott kormány tanács a választott országos főhivatalnokok, felelős főispánok által a nemzet gyakorolta, legfőbb hatalom az országgyülés volt, a főurak különös kiváltságokkal nem birtak, különös törvényes hatást nem gyakoroltak; ezen Endrének tulajdonitott törvényekben pedig, nevezetesen a végrehajtásról szóló 50. törvényczikkben a bárók mint legfőbb törvényszék szerepelnek; az 53. czikkben a bünös megkegyelmezése, a véletlen gyilkos-

ság esetében, ismét a bárók beleegyezésétől feltételeztetik; az 58. törvényczikkben a fizetési tehetlenséget elfogottnak megváltása, ismét a bárók itéletétől függesztetik fel; mindez tehát arra mutat, hogy ezek oly korban hozattak, midőn az ország tanács nem létezett, az országgyüléseket, a főbb hivatalnokokból álló Károly-féle királyi tanács helyettesitette. — Endre alatt azért sem hozathattak, mert némelyek Endre törvényeivel teljesen ellenkeznek; — ugyanis III. Endre 1291:26. ezt mondja: concessimus quod si quis nobilium, sive saxonum sine hacrede decesserit, possessiones sui decedentis hacreditariae, emptitiae, et etiam aquisitae, nullatenus debeant confiscari, sed iidem decedens propinguis sui, aut alieni propinquorum, seu uxeri, vel etiam ecclsiis legare in morte, et conferre in vita, cuiumque voluerit liberam habeat facultatem" vagyis e szerint a tulajdonos teljes rendelkezési joggal birt; ez rendkivül vivmány volt, a fiscus örökösödéseit teljesen kizárta; mig a 75-iki állitólagos Endre törvénye, a fiörökös nélküli birtokát a fiscusra szállitja, a leányágat az örökösödésbe csak részben ereszti be, — ha ez Endre alatt hozatik, bizonyára az nem függelék, de a törvények elején foglalt volna helyet, s az előbbi törvény eltörlése indokoltatott volna. — Endre 1291:11. törvénye, a nemeseket és népeiket minden erőszakoskodástól és zsarolásoktól, a kamara nyereség behajtásánál biztositja; — ellenben az állitólagos Endre féle 60. §. a kamara nyereséget megtagadótól, a kamara gróf által már birtokát foglaltatja el, — fel nem tehető, hogy ily sarkalatos a birtokjogot megtámadó törvény a népuralom azon korszakában hozatott volna midőn a monarchia szoros korlátok közé volt szoritva, s a személy és tulajdonjog, mind a király és hivatalnokai legkisebb kihágásai ellen is világos, határozott törvények által volt biztositva. De az oligarchiával a pápa, a német császár, a nápolyi trónkövetelőkkel küzdő nemzetnek nem is volt ideje a törvénykezéssel bibelődni akkor, midőn a nemzet függetlensége, a király trónja, a középrend vagyonáért harczolt. A codificatio békés idők feladata, e törvények tehát, melyek minden pontja erős, szervezett feudális kormányra mutat, nem az alkotmányos

Endre, de az önkényes Károly korában hozattak. — Közjogi becscsel közülök a 45., 48., 70 és 73. törvényczikk bir. A két első által a megyei törvényszék alapja vettetett meg, a szerint minden megye 8 birót választott, kik a nemesek ügyeikben itéltek, s az itéletek a megyei levéltárba tétettek; a két utolsó a jobbágyoknak a szabad költözködést megengedve, a rabszolgákat emberekké emelte, s ha a százados igaztalanságot el nem törülte is, legalább könnyité az embertelen szolgaság jármát. — Az 58-ik törvény a birói dijjakat, a felperes megitélt követelését fizetni képtelent fogságra kárhoztatva, a személy szabadságot lábbal tiporta, — a 60 és 75-ik megtámadák a tulajdon jogot, az első a kamara nyereséget megtagadótól, a kamara gróffal elfoglalhatja birtokát, s azt mindaddig a kamara gróf által kezelteti, mig az illető tulajdonos, a kamra nyereséget ki nem elégiti; a második által az egyén rendelkezési jogát elvéve, a leány ágot kizárva, a fiág magvaszakadása esetében a birtokot a koronára szállitva, a tulajdonost haszonélvezővé aljasította, s az annyira káros ősiségnek alapját veté meg. A 46. 47. 49. 50. 51. 52. 57. 62. 63. 65. 66. 67. 68. 73. 76. 77. 80. a kor kivánalmainak megfelelő helyes perlekedési szabályok az idézés, perlekedés módja, a végrehajtás, itélet, biróságok, szavatosság, a birtok értéke, zálog, és vissza váltásról szóllanak; — a kancellária, kegyelmi és egyéb okmányok, a birák és káptalanbeliek dijját szabályozzák.

Károly uralma folytonos alkotmánysértés volt; nem csak országgyüléseket nem tartott, de a hivatalokat is egyesek kezei közé halmozta fel; alatta Druget János nádor 5 megye, Dancs szinte 5 megye főispánja volt, — a birói valódi felelősség megszünt, mert országgyülés nem lévén, a nemzet főispányait kérdésre nem vonhatta, — a királyi hatalom ellenőrjei a nádor tárnok, kizárólag a király által neveztetvén, a hatalom teljesen a király kezeiben öszpontosult, a legszabadabb nemzet szolgává aljasult; — uralma a nemzetet jogaitól egy fél századig fosztá meg, — szerencse, hogy a nemzetben a jogérzete erős gyökérrel birt, s a fél százados kényuralom, jogai, hatalma öntudatától nem birta megfosztani; szerencse,

hogy fia ellentéte volt, s a jog tiszteletét, a nemzet szeretetét, a bitorlásnak fölébe helyezé, s mit a ravasz, ármánykodó kényur apa elrablott, azt az igazságos lovagias nagy fiu, a nemzetnek önként, küzdelem nélkül vissza adta; különben, ha fia hozzá hasonló, a nemzet vagy teljesen szolgává aljasodik, vagy a szabadságérti gyilkos küzdelem ismét megujul. — Károly önkényes uralma mint bitorlás megrovást érdemel, de követve mégis hasznos volt, — mert neki köszönhetjük az oligarchia megzabolázását, — ha a kormány a 8 évi fejetlenség után gyengébb kezekbe kerül, a gaz fiunak a nemzet zömét, erkölcsi támaszát, a kisebb nemességet, a polgári elemet, s vele a monarchiát, mely Európa feudális intézményei közepette nélkülözhetlenné vált, felfalták volna; — most a nemesség a hosszas küzdelmek alatt kimerült, elkoldusodott; — Károly vas keze alatt ugyan minden osztály egyenlőleg szolga volt, de legalább a közép rend, a király védelme alatt, anyagilag megizmosodott, s ez által képessé lett, az elvesztett jogokat visszaszerezni, a nemzetet és alkotmányát megvédeni; — ez által tehát Károly a nemzetnek, ha bár közvetve és akaratlan is, nagy szolgálatokat tett.

IX. FEJEZET.

Az ország fénykora.

Lajos uralma, történelmünk ragyogó korszaka, a tulajdonképeni Magyarország Károly alatt meg volt, de hibáztak a korona gyöngyei. Dalmátia és az Al-Duna; a királyság hatalmas volt, Károly vaskormánya alatt, a belbéke meg izmosodott, a középosztály felocsúdott, a szenvedélyek vihara elnémult; de hibázott a bizalom, mellyet csak a törvény, az országos jogok tisztelete ád. — Lajos fölismerte a hiányt, megadta a nemzetnek a szabadságot, ez által a nemzetet a bizalom és szeretet kötelékeivel füzve a monarchia intézményéhez, páratlan hatalomra emelte.

Atyja halála után csakhamar julius 16-án Fejérváron

országgyülést tartva, királynak koronáztatott; ez időről ugyan semmi biztositó okmány nem maradt fel, de minthogy II. Endre idejétől fogva a koronázás nem puszta ünnepélyes szertartás, de a nemzet és fejedelem közti szerződési alkalom volt, s a koronázást szabályszerüleg az alkotmány esküveli megerősitése előzte meg, kétségkivül Lajos ezen országgyülésen az ország törvényeire is megesküdött; — erre mutat az is, hogy Lajos, nem az atyja alatt divatozott országtanácsot, nemcsak a főurakat hivta össze, de valódi országgyülést, mellyen az egész nemesség megjelent, mint ez a budai kronika következő szavaiból kitetszik „Praesentibus Domina Elisabetha matre ejus caeterisque jam dictis baronibus et Regni nobilibus universis per Csanadinum archiepiscopum strigoniensem . . . cum solemitate magna et gloria Corona sancti Regis Stephani etc.“ itt a királyi eskü különösen nem emlitetik ugyan, de a nagy ünnepélyesség erre mutat, s hihetőleg azért hagyatott ki, mert ez a koronázásnak mellőzhetlen kelléke lévén, mint mindennapi köztudomásu eseménynek megemlitését, a Krónikás feleslegesnek tartotta. A nagy férfiu uralkodását kegyelmi tény és az ország területének növelésével kezdte; az erdélyi lázadó szászokat megverve, nekik bünbocsánatot adott, Bazarád vajda országát, mely apja alatt a koronától elszakadt, ez hüségét önként felajánlva, ismét az országhoz csatolta. — 1343-ban anyját, Endre testvérének a nápolyi trón biztositása, a Róbert király végrendelete által támadt zavarok kiegyenlitése végett 1,620.000 magyar arannyal Nápolyba küldte. Erzsébetnek sikerült ugyan pártot szerezni, de a pápa részint mert Johannához szitott, részint ki akarván aknázni a gazdag pénzszerzési alkalmat, igéretei daczára Endrét királyi czimében nem erősité meg, ennélfogva 1344-ben Lajos Avignonba ujolag követséget küldött, melynek sikerült Endre herczeg Johanna férje számára a királyi czimet 176.000 aranyért megvásárolni. — 1345-ben Lajos országgyülést tartott, törvények ezen nem hozattak, de tartását kétségkivül helyezik Jedra történetirónak következő szavai: „Iandem communicato consilio suosum principum, militum et baronum disposuit contra in-

fideles, et rebelles Croatos etc.“ A miles szó régibb időben nemest jelentett, ha a király nem országgyülést, de egyszerü hadi tanácsot tartott volna, bizonyára ebbe az egyszerü nemeseket nem hitta volna meg, csak hadseregének főbbjeit. — A buja fajtalan Johanna nem türhetve az erkölcs korlátait, s gyülölve szigoru férjét, Aversában megfojtatta. — Ez évben Lajos kettős háborut viselt, segélyt küldött a Lithvánok ellen és leverte a dalmát s horvát főuri lázadókat, kik Nilipics Péter vezérlete alatt a velenczésekkel szövetkezve, kényuraságokat tovább is akarták folytatni; — Lajos szétkergetve a rablókat, az eddig általuk bitangolt koronavárakat visszafoglalta, s a Brebiriek s társaikat megsemmisitve, egész uralma idejére Dalmátia birtokát biztositotta.

A testvére meggyilkoltatása által vérig sértett király most már figyelmét Nápolyra forditotta, Johanna és védnöke a pápa ellen szövetkezett Bajor Lajos német császár, az osztrák herczegekkel, az angol királlyal; boszútervének kivitelére sereget gyüjtött és 1347-ben országgyülést tartott, melyen a nemzet a királyi család sérelmét felkarolva, a nápolyi hadjáratra hadi adót, a nemesség hadi szolgálatát ajánlá felnovember 11-én Lajos seregével olasz földre lépett, 1348-ban rövid ellenállás után Nápolyt elfoglalta, a királyi család meg, szökött, Durazzói Károly herczeget lefejeztette; látva azonban hogy a gyáva nyugtalan népet sokkal könnyebb meghóditani, mint megtartani, uj seregekért Magyarországba tért vissza. — A harcz még két évig változó szerencsével folyt, 1349-ben a német zsoldosok Lajost elárulván, Johanna Nápolyt nagyrészt visszafoglalta, 1350 ben azonban Lajos ismét ujult erővel megjelenve, az elvesztettet visszaszerezte, Lajos azonban, kinél a főczélt Johanna megbüntetése képezte, látva azt, hogy a pápa által pártolt Johanna ellen czélt nem érhet, megunva a tömérdek költséget, a biztos lengyel örökség, Magyarország kormányzata folytonos figyelmét igényelvén, Johannával fegyvernyugvást kötött, a pápát birónak választva, ezen fegyvernyugvás szerint ha Johanna elmarasztaltatik, Nápoly Lajosé, ha felmentetik, Johannáé leendett s hadi költség fejében

Johanna 300.000 aranyat tartozott volna fizetni. — E szerint a nápolyi ügyet befejezve, 1351-ben a Litvánok ellen ment Kejstut fejedelmüket elfogta, Galicziát és Lodomériát tőle elvette s még ez évben Albert osztrák herczegnek, a sveicziek ellen küldött segélyseregeket, 12. Deczemberben országgyülést tartott. Ezen, Lajos II. Endre aranybulláját egész kiterjedésében megerősitette, a 10-ik pontot, mely az elhalónak szabad rendelkezést adott, ugy módositván, hogy ezentul a fiörökös nélkül elhalónak birtokában örökösödjék a család. — Ezenkivül hozatott még 25 t. czikk, ugy mint:

1. A nemesekkel perlekedő egyháznagyok és papok, mint eddig történt, a per ideje alatt a felség tudta nélkül ellenfeleiket az ellenök inditott perért egyházi átok alá ne vethessék.

4. és 5. Kamara nyereség fejében, mint Károly idejében, házanként 3 garas fizettessék, de ennél több, s élelmiszerek ne követeltessenek.

6. A király és királyné jobbágyai gabona és szőllőtermé-nyeikből 9-edet fizessenek, ugyszinte a nemesek jobbágyai uraiknak 9-edet adjanak, az egyháziaknak jobbágyaik 9-edet és 10-edet fizetnek.

10. és 10. A fiu atyja büneért személye, ingó és ingatlan vagyonában ne büntettessék. — Az elitéltnek fia, testvérei, felesége, az elitéltért ne lakoljon, de birtokát, házát és minden vagyonát nyugodtan és háboritlanul birja,

11. Az ország minden nemesei egyenlők.

12. A Dráva, Száva közi, Valkói, Pozsegai nemesek, a kamaranyereséget az ország többi nemesével egyenlően fizessék, valamint ezek sem tengeri, sem másnemü adót ne fizessenek.

13. A nemesek birtokaiban létező arany, ezüst, réz vagy másnemü bányákat a király kárpótlás nélkül el nem veheti, de adjon értök cserében hasonértékü birtokot, ha a király a magány bányákat be nem cseréli, tulajdonosaik a bányákért urburát tartoznak fizetni.

15. A nemesek a határokon bárhol, tetszésük szerint bejöhetnek és nem tartoznak a vámhelyekre kerülni.

16. A lakodalmas nemesek, az eddigi szokásos 1 márka vám fizetéstől fölmentetnek.

25. A peres ügyek a harmadik törvényszak alatt fejeztessenek be.

2. A papok a meggyilkoltak temetéseért, eddigi szokás szerint 1 markát nem követelhetnek.

16. A jobbágyok, uraik engedelme nélkül, önkényesen máshová ne vitessenek

17. A jobbágyok költözködéseikben, régibb kihágásaikért ne gátoltassanak, ne fogassanak el, személyük és vagyonuk ne tiltassék le ha bünt követtek el, elégtételt rajtuk, uraik jelenlétében követeljenek.

9. A törvény rende szerint a nádor vagy országbiró által hatalmaskodás, párbaj, rágalom, okmány hamisitásért elitélt nemest a per birája fogassa el, egyezség megkisértése végett 3 napig tartsa magánál, ha nem egyezkednek, az eddigi szokás szerint a biró a felperesnek adja át, ha az alperes ellenfelét kifizeti, vagy birtokkal kielégiti, az ügy kiegyenlitettnek tekintetik.

22. Az idézés és nyomozás, csak megyebeli által végeztethetik

23. Nyomozások csak országbirói rendelet nyomán, csak a megye gyüléseken tétethetnek.

1352-ben a kóbor tatárokat verte vissza 1353-ben szive hajlamát követve a király, ki Európa herczegnői közül tetszése szerint válogathatott, az egyszerü bosnyák bán Kotromanovics leányát vette nőül. — 1354. Kázmért ujolag a lithvánok ellen segité. — 1355-ben a lengyelek ujolag korona örökösül választák; — ugyanez évben Dusán szerb czárt, ki függetlenség után vágyódva, hübéri kötelékei megsemmisitéséről álmodott, s Lajos ellenei a velenczeiekkel szövetkezett haddal támadá meg. — 1356-ban megunván a velenczeiek fondorkodását, Carrai Ferencz Pádua ura az aquilejai patriarcha, és a Görzi gróffal szövetkezve, Velencze ellen küldé

seregeit; Lázárt, Dusán örökösét engedelmességre kényszerité, 1357-ben Velenczével békét kötött, Velencze az egész Dalmátiát kiüritette, s a király költségén épitendő 24 gálya kiállitására kötelezte magát; — 1361-ben Károly német császárral hadakozott ki mámorában Lajos anyjáról illetlenül szólt; lényeges politikai ok nem lévén, s Lajos részint Velencze, részint a lengyel örökség miatt a császárral végkép szakitani nem óhajtván, Károly vissza vonva illetlen szavait, a lanyhán folytatott had, minden valódi eredmény nélkül befejeztetett. — Három évi pihenés után, a pápa unszolása, a Bizanti császár kérelmére, a Drinápolyban megfészkelt törökök szövetségesét Ziszmán bolgár fejedelmet Viddin előtt megverte, Ziszmán seregében 80,000 török volt, itt tehát a magyar első csatát vivott későbbi halálos ellene a törökkel. A diadalmas király, kedves hazájának az értelmiség terén is fölényt óhajtva biztositani, 1367-ben veté meg alapját a pécsi egyetemnek. — A pápa a buzgó királyt felizgatva, a különben igazságos, szelid, eszélyes királyt a türelmetlenség sikamlós, káros ösvényére vezeté, a király megkezdé az ó hitüek erőszakos téritgetését, mi az Aldunánál ellenszenvet támasztott, a hü Vlajkó oláh vajda feltámadt, de Lajos által meggyőzetve, ismét engedelmességre tért, sőt a catholica hit felvételét is megigéré; a zsidókra is reá parancsolá az egyedüli üdvözitő hitet, az engedetleneket számüzte, de vagyonukat, szenny nem férvén a nagy királyhoz, — magukkal vihették. — 1370-ben Kázmér meghalva, Lengyelország királya lett, ebből hazánkra nagy fény, de lényeges haszon kevés háramlott, mert a szlávok a magyaroktól függetlenségüket féltve, a két ország egyesülete Lajos halálával megszünt; a lengyel korona rövid birtoklása a nemzetnek sok áldozatába került, az örökség reményében Lajos majdnem folytonosan segité Kázmért, a lengyelek a nagy áldozatokat semmivel sem viszonozták. A lengyel korona utáni vágy az Aldunàtól a nagy király figyelmét gyakran elvonta, pedig Magyarország természetes terjeszkedési irányát mindég ezen részek képezék, s ha a jeles, erélyes nagy fejedelem tevékenységét Bizancz felé irányozza, könnyen meghódithatta

volna a bolgárokat, Albániát és Bizanczot. — Ez évben a magyar seregek ismét két irányban müködtek, Velencze és Károly császár ellen, mint Carrara és a bajor herczegek segédei. 1372. Károly a lengyel tartományokhozi jogairól lemondva, Lajos vele békét kötött, sőt leányát, Károly fia Zsigmondnak el is jegyezte, a császári herczeg Magyarországba hozatott, hogy itt a nemzet nyelvét, szokásait elsajátitsa. — 1737. Galiciát és Lodomériát, melyet Kázmérnak engedett, tettleg Magyarországhoz csatolta.

1376. Régi szövetségeseivel Velencze ellen 50 éves szövetséget kötött, csatlakoztak hozzá még Genua, Friaul, Verona és Ancona is; — a büszke ármányos köztársaság végletekre jutott, Lajos seregei a köztársaság szárazföldi birtokai nagy részét elfoglalták, tengeren a genuaiak által, hajóserege tönkretétetett, a megalázott köztársaság békéért könyörgött, de Lajos ellenének, mely Dalmátiában folytonosan ármánykodott, nemcsak súlyos, de becsületét lealázó, függetlenségét eltörlő feltételeket szabott elébe, azt kivánta, hogy ünnepélyes alkalmakkor, a Mark terén a magyar zászló tüzessék ki, a Doge megerősitése, a magyar királytól függjön, hadi költségek fejében 300,000 aranyat fizessen, s biztositásul a herczegi föveget a királynak adja át; — el volt vetve a koczka, élet és halál közt kellett választani, Velencze vegerejét összeszedte, polgárai lelkesedése megmenté az örvénytől, tengeri csatát nyert elleneit megoszlatta, Lajos szövetségesei meghidegültek; s Lajost rávevék a békére, ez 1380-ban megköttetett, mindketten hóditásaikról lemondtak, Velencze hadi költségek fejében 100,000 darab aranyat kötött le; — e békét sietteté Durazzói Károly herczeg közbenjárása, ki Nápoly koronájára vágyva, Velenczét megakarta nyerni. Lajos Velenczével kibékülve Károlynak oda adá seregeit, ki Nápolyt valósággal el is foglalta. — A nagy király a békét csak két évig élvezhette, 1382. september 11-én országlása 40-ik, élete 56-ik évében meghalt; halála gyászba boritá a nemzetet, a nagy férfiut pór és főur egyaránt fájlalta; nagy volt ő mint fejedelem, nagy mint ember, nagy mint hadvezér, disze az emberiségnek, nemzetének és

korának legkitünőbb férfia, valódi lovag, kit mindenki szeretett, becsült és imádott.

Lajos szakitott atyja kényuralmi rendszerével, s minden utógondolat nélkül az alkotmány ösvényére lépett, — az első Fejérváron 1342-ben tartott országgyülésről törvényeink ugyan nem maradtak fel, de minthogy koronázása nagyszámu nemesség jelenlétében, egész ünnepélyességgel történt, kétségkivül, az ország törvényeire megesküdött. — 1345-ből a dalmát hadjáratot megelőző országgyülésről szinte nem maradtak fel törvényeink, hihetőleg ennek legfőbb tárgyát, a támadó hadsereg szervezése képezte, Lajos országgyülései közt legfontosabb volt az 1351-ki, melyen az alkotmány alapját képező II. Endre arany bulláját minden pontjaiban megerősitette, — s több fontos törvények hozattak, ezek közt kitünő közjogi becscsel birtak a 10., 11., 19., 4., 13., 23. törvényczikkek; a 11. t. czikk a nemesek egyenjoguságát biztositotta, ez fék volt az oligarchiára, mely félszázadig a nemzet felett tulsúlyt gyakorolt, s rablott kincsei, erős várai, kitünő hivatala, számos zsoldosai, széles birtokaira támaszkodva, a nemzet zömét alkotmányos befolyásától megakarta fosztani, — az egyenlőség által uralmi vágyai megsemmisültek s a nemzet többségének, az országos ügyek vezetése biztositatott. — A 10. és 19. törvényczikkek által csak a bünöst sujtva és ártatlan gyermekeit, rokonait, a büntetés alul kivéve, a személyes és birtokszabadság erős támaszt nyert s a Károly alatt divatozott boszuállási rendszer, melynek ürügye alatt egész családok irtattak ki, megsemmisitetett; — a 4-ik törvényczikk a kamaranyereséget pontosan meghatározva, a divatozó kormányi zsarolásoknak véget vetett. — A 13. tötvényczikkel, mely csak méltányos csere mellett engedé meg a magán bányáknak a korona részérei kisajátitását, a tulajdon tisztelete ujabb biztositékot nyert. A 23. czikkek a megyék törvényes alapjait veték meg s az önbiráskodást, mely az alkotmányos élet egyik legfontosabb tényezőjét képezi, a nemzetnek biztositák. — A 16. és 18. törvényczikk, mely a jobbágyoknak a szabad költözködést megengedi, nem irtotta ugyan ki a szolgaságot, ezen

százados igazságtalanságot, de legalább mérsékelte, s ha a parasztságot jogos tagjává nem tette is a nemzetnek, de legalább a jármot megkönnyitette.

A megyei élet, mely a nemzet későbbi viszontagságos korában a szabadság egyedüli védbástyáját képezte, Lajos alatt fejlődött ki, a 23. czikk által a végrehajtást kizárólag a megye gyakorolta, a még II-ik Endre által behozott bíróválasztás Károly korában is fenntartatott, Lajos alatt uralkodó törvényes szokássá vált, ez által a korona egy hatalmas tényezőről mondott le, mert ezelőtt a király a tőle függő főispányok által itélve, ezeknek, a király, a nádor, országbiró itéleteit a királytól függő főispány által hajtatva végre, a törvények foganatositása királyi jog volt; a választott birák által ezen jog részben a nemzetre szállott vissza. — A megyei gyülések, melyek a főispányok visszaéléseit egyedül voltak képesek ellenőrizni, Lajos alatt közönséges szokássá váltak, sőt a gyülésbeni megjelenés nem csak jog, de kötelesség volt, a meg nem jelenő 3 girával büntettetett, mint ez egy akkori körlevélből kitetszik, e szerint N. N. megye főispánya és szolgabirái, a mondott megyében létező minden nemesek és nem nemeseknek, valamint minden más állapotu terhes viszonyú embereknek, mivel mi Lajos király is az ország ügyeiben veletek tanácskozni tartozunk, 3 gira büntetés alatt meghagyjuk, hogy mindnyájan megjelenjetek; ebből ugy látszik, mintha a megyegyülésen a parasztok is szavazattal birtak volna, ez azonban hibás feltevés, a parasztok, habár a költözködés által uraik önkénye ellen némileg biztositottak is, a szó teljes értelmében uraik szolgái voltak, a szolga urával, mint tőle függő nem is tanácskozhatott, a nem nemesek alatt itt a várjobbágyok, udvarnokok és szabadosok értendők, kik még nem voltak nemesek, de nem is voltak szolgák, s már nemesi jogokkal éltek, — mignem a várszerkezet megszüntetésével később a nemesi osztályba teljesen beolvadtak. — Ezen kifejezés pedig „minden más állapotu terhes viszonyu emberek“ nem azt jelenti, hogy ezek is tanácskozási, birósági joggal birtak volna, de a megyegyülésbe kivattak azért, mert minden

perek, a megyei törvényszék által, a megye gyülésén intéztetvén el, ezen tehát mindannak, kinek peres ügyei voltak, meg kellett jelenni. — Lajos alatt biztos nyomai csak az 1342. 1345. 1347. és 1351-iki országgyüléseknek maradtak fenn, de ebből nem következik az, hogy Lajos több országgyülést ne tartott volna; nem maradtak nyomai, mert általuk törvények nem hozattak, de rendesen megtartattak, mert a Lajos által okmányilag is biztositott arany bulla 1. § szerint az országgyülések évenkénti megtartása mulaszthatlan királyi kötelesség lévén, fel nem tehető, hogy Lajos, ki teli kincstárral birt, kit a nemzet feltétlenül tisztelt, ki alatt párt nem létezett, ki tekintélyes haderővel birt és igy a nemzetre szorulva nem volt és még is kormányzatát országgyüléssel kezdte, ki önszántából, a nemzet jogai iránti tiszteletből, a nemzet követelése nélkül az arany bullát megerősitette, ki rendes megyei gyüléseket tartott, hogy az országgyüléseket mellőzte volna; — neki nem volt oka félni a nemzettől, mely őt imádta, — ő álruhában a pórok kunyhóit is felkereste, ennélfogva nemzetével, esküje szerint, midőn számos hadjáratai engedék, az országtól távol nem volt, bizonyosan tanácskozott is. — Igen fontos törvények a nemesi birtok férfiágrai a szabályozása, a 17. mely a jobbágyok ingó tulajdonát és költözködési jogát elösmeri, Magyarország alapját már ez időben a nemesség képviselte, a nép az urak, királyok, zsidók kényuralma alatt elfásult, a hosszas anarchicus uralom alatt elszegényedett, Károly és Lajos uralma alatt a jóléthez már közeledett de még nem gazdagodott meg, szerette a hazát de a hatalom köréből ki lévén zárva a hazáért nagy mérvben nem lelkesedhetett. De külömben a nép, a tömeg ez időben a hatalom mérlegében keveset nyomott, a vasba öltözött lovassal a pánczéltalan paraszt nem mérközhetett, a bot és fokos, a buzogány és nehéz kardokkal nem küzdhetett, a pánczélos lovag levert 10 könnyü fegyverzetü legényt, — fegyvert pedig csak a vagyonos ember szerezhetett, mert a fegyverzet és hadi ló, mely a mázsás lovaggal nyargalt, igen drága volt, egy jó ló maga felért egy szép birtokkal, azt különösen erre a czélra a legjobb fajból

nevelték, szoktatták a teher és idő viszontagságokhoz, a ló nem vágta agyon az ellenséget, de ló nélkül a pánczélos vitéz keveset ért, mert a pánczél a fegyver sulyát nem birva gyalog, nem tudott mozogni, a magyar pánczélos lovasság azért volt az európai lovasság közt a legjobb, mert a régi magyar csataló fürgébb volt és erősebb csonttal birt. A nép fia a nemessel egyenlő harczképességgel nem birt és nem birhatott, mert a nemest a suly elviselésére gyermekségétől kezdve fokonkint szoktatták, a fegyverbe gyakorolták, egyes kitünőségek kivételével tehát a paraszt gyengébb és ügyetlenebb volt. Lajosig az adományok többnyire mindkét részre szóllottak, a családfő széles végrendelkezési joggal birt, a leányág örökösödése mellett a közép nemesség vagyona megoszlott, mert a természet rende szerint átlagba a gyermekek fele leány, a férfiág kizárólagos öröksége behozatala és végrendelkezés korlátozása által a birtok a családé lett, vagy részben alkotódott. A természet jog szerint ugyan a nőt a férfival egyenlő örökösödés illeti, — a jognak azomban a nemzetek életébe a politika kivánalmai előtt sokszor meg kell hajolni, — ha leányág kizárása természet jogilag nem védhető is, politikailag ez igen üdvös és bölcs intézkedés volt; mert az ország létele, hatalma a nemesség vagyonosságától függött, mert a koldus a szabadságért nem lángol, fegyvert nem szerezhet, a vagyonosság pedig csak a férfiági birtokrend által volt feltartható. A nagy király tehát ezen törvénye által a magyar nemességet, mely ez időben kizárólag magyar volt, megszilárditotta és általa Magyarország fenállásának talpkövét rakta le. Méltányos és czélszerű törvény volt a 17., mely a parasztság ingó birtoklását kimondta, — István az ország nagy részét rabszolgáivá tette, a rabszolgának még személye is uráé volt; ezen baromi elv egész Európában divott, és pedig ez a szabadság és jóllétnek nagy hátrányára szolgált, mert a rabszolga az államért melynek csak terheit viselte, nem lelkesedett, közönnyel nézte a nemesek és kényurak közti harczot, mert bármelyik győz is, békóitól nem menti fel. Az anyagi téren a rabszolga igyekezett napi élelmét és ruházatát megkeresni, de különös ipart és szorgal-

mat nem fejtett ki, mert feleslege nem sajátja, de uráé lett A világ egyetemleges előitéleteivel mely a felvilágosodott hatalmas nagy Lajos király sem állhatott szembe, a népet teljesen fel nem szabadithatván, legalább ingóinak urává tette, mi a paraszt vagyonnak legalább felét képezte. Ez részben egy eddigi nagy igazságtalanságot szüntetett meg, részben a nép szorgalmát ingerelte, a nép millióit a hazához csatolta, sajnos hogy a nagy férfi alkotását a törpe utódok nem folytatták.

Lajos 40 éves áldásdus uralma az országot paradicsommá varázsolta, a hatalom és tekintély páratlan fokára emelte; ő a megtestesült jóság, szelidség és igazság volt, — a lovagiasság ritka példánya, bátor, merész, harczos, eszélyes hadvezér, erélyes igazságos bölcs király, életének minden percze a hazáé volt, 40 éves uralma alatt egyetlen önkényes igazságtalan tettet sem követett el. — A magyar nevet europaivá tette, hadjáratai diadalmenetek voltak, az ország határait a fekete, balti és adriai tengerig kiterjeszté, egyetemet alakitott, uralma alatt az országot a jólét legmagasabb fokára emelte, visszaadta a nemzetnek, egyénnek legdrágább kincsét — szabadságát — s azért nagy neve, mig a nemzetnek egy fia él. örökké tiszteltetni fog.

X. FEJEZET.

Mária és Zsigmond.

A nemzet nagy halottja iránti kegyeletét nem késett leánya iránt bebizonyitani, a 12 éves Mária 1382. September 17-én Fejérváron királynak koronáztatott; a kormányt nevében anyja Erzsébet és Gara, Lajos hü nádora vitték; — az asszonyi kormány azonban nem birta a nagy férfi helyét pótolni, — a galliciai várnagyok, a lengyelek által megvesztegetve, csakhamar elárulák váraikat, a kormány az árulókat sulyosan büntette, ez felingerlé az árulók egész rokonságát. — A lengyelek fenyegetve követelték Hedvig Herczeg asszonyt. — Semovit lengyel herczeg feltámadt Hedvig ellen. A Lajos

kegyeiből meggazdagodott sehonnai Horvátyak, Palisnai Vránai perjel, Laczfy dalmát és horvát bán, Tvartkó bosnyák bán felzendültek. Zsigmond herczeg 1383-ban magyar seregekkel legyőzte Semovitot, a horvát lázadók a királynék a lázadás szinhelyére utazva, szinleg meghajoltak, Laczfy ügyesen vive árulását, magas hivatalában meghagyatott. — Az árulók azonban álczájukat 1384-ben elvetve, ujolag fellázadtak, Gara nádor a lázadó helyett Szentgyörgyit nevezte bánná, ki a lázadókat szétverte, többeket lenyakaztatott, a nagy rész azonban Bosniába menekülve csak a lázadás tere változott.

Ugyan ez évben Mária az aranybullát különös királyi biztositó levele által is megerősité, nem volt tehát lázadási ok, mert az ország törvényei megerősitettek, csak az árulókat büntették, a kormány a mérséklet határait nem hagyta el, de az Oligarchia megunta az engedelmességet, a Lajos alatt meggazdagodott szerencsefiak rablani és zsarnokoskodni vágya kodva, Károly nápolyi királyt a koronával megkinálták.

A királynék országgyülés által akarva elejét venni a veszélynek, 1385-ik november 5-én a nemzetet összehivták, a pártoskodástól a magyar nemzet idegen lévén, ezen a főurak személyesen, a megyék egyenként 4 követ által képviselve Pesten megjelentek, Zsigmond házassága elismertetett, de semmi fontosabb rendelkezés nem történt, legalább nyomai sem maradtak fel — Károly, kit Lajos segitett a nápolyi trónra, ki Lajos leányai jogai tiszteletét esküvel kötelezte, már ekkor Dalmátiában volt, maga körül csoportositva az árulókat, fényes igéretekkel megvéve a Gara ellenes oligarchák egy részét, számos hadsereggel, közbenjárói szerepet szinlelve, deczemberben Budára jött, Máriát lemondatta, magát királynak kiáltatá s Fejérváron a két királyné jelenlétében Magyarország királyának koronáztatta.

Királysága rövid ideig tartott, 1386-ban Forgách Balázs Károlyt a királynék termében halálosan megsebesitve, Gara és hivei Károly olasz testőrségét, Károly hiveit szétkergették s Mária ismét magához ragadta a kormányt; a sebesült

Károly Visegrádra vitetett, hol a gondatlan bánás és sulyos sebei következtében meghalt. — A versenytárs meghalt, de élt pártja, — ezek Dalmát- és Horvátországban összpontosulva ujolag kitüzték a lázadás zászlóját. — Zsigmond ez idő alatt Csehországban csapongott, a ledér ifjut sem Mária, sem anyja nem szerették, — országgyám volt hatalom, férj feleség nélkül, Zsigmond az ország egy részét Jobszt testvérének zálogba vetve, sereggel jött érvényesiteni kormány és férji jogait. — Zsigmond jogai elismertettek, tartásul Trencsény és Vasmegyét nyerte, adósságait az ország elvállalta, a Jobsztnak elzálogolt Vágvidék kiváltására 200.000 arany ajánltatott. Zsigmond az ország törvényeit biztositotta; ezen országgyülésnek nyomai teljesen elvesztek, de ily nagyszerü intézkedések csak országgyülésen történhettek, Zsigmondnak ez időtől fogva jogai kétségbe nem vonattak, mi arra mutat, hogy uralma az ország által országgyülésen biztositatott. — Gara a királynék megjelenése által a Horvát lázadás megsemmisitését reménylve, a királynékkal Horvátországba indult, a vad Horváthy lázadó csapataival, Gorián vára közelében a királynékat körülkeritve, Garát és Forgách Balázst levágta, s a királynékat előbb Horvát, később Dalmát országi várába záratta, a velenczeiek, kiknek nem volt inyére Nápoly és Magyarország egyesitése, s rabló szomszédaik a lázadóktól menekülni óhajtottak, Máriát megmenteni óhajtván, a királyné hiveivel egyesülve, a királyné börtönét. Novigrád várát ostrom alá vették, a kegyetlen Polizsnai Erzsébetet leánya szemei előtt megfojtatva, hulláját az ostromlók közé dobatta, Máriát is hasonló sorssal fenyegetve, ha hivei az ostrommal fel nem hagynak, miről ezek értesülve az ostromot megszüntették.

1387-ben Zsigmond magyar és cseh seregeivel Horvátországra ütött, nemsokára azonban eredmény nélkül tért vissza s 31. márcziusban Fejérváron királynak koronáztatott. A koronázási országgyülésen hajtatott végre, mint ez Zsigmondnak Kanizsay János érseknek adott adomány leveléből kitetszik „Pridem ut puto in Dominica ramis palmarum in anno domini 1387 tune evolute universis archiepiscopis,

episcopis, aliisque praelatis ecclesiarum, et omnibusin distincte baronibus, nobilibus, et regni nostri proceribus ad Albam Regiam convenientibus et eorum vota nemine discrepante, in nostram personam concorditer dirigentibus, nos cum solita solemultate in Tronum Regalem etc. sumus coronati.“ — Ezen országgyülést, még ez évben Mária kiszabadulása után, még egy más is követte, mint azt a Frangepánok adomány levelének következő sorai bizonyitják: „Una cum eadem serenissima principe Domina Mária Regina incliti Regni Hungariae Regina consorte nostra carisima praelatisque Baronibus, militibus et potioribus proceribus Regni nostri matura deliberatione exinde prachabita, ex consilioque consensu et sanctione unanimi corumdem.“ — Hogy ezen gyülés, melyen ez tárgyaltatott, nem országtanács volt, mutatja a miles kifejezés, mely szélesebb értelemben nemest jelent, a nemesség már ez időben az országtanácsban nem foglalt helyet; — a koronázási országgyülés ideje alatt Mária még fogoly volt, ennélfogva az országgyülés, mely Frangepan adomány levelét tárgyalta, más volt, mert ebben mint jelenlévő, Mária királyné is megemlitetik. — Hihetőleg mindkettő más egyébb fontosabb ügyekkel is foglalkozott, sajnos, hogy mindkettő határozatai elveszve, róluk tudomással nem birunk.

A könyelmü Zsigmond a koronát megnyerve a fogoly Máriával keveset gondolt, a szabaditó szerepet a hü Garának jeles fia Machó bánja vette magára; — a szerbeket megnyerve, a velenczeiek segélyével feladatát ki is vitte, Máriát a szorongatott lázadók szabadon bocsáták. — Gara és Frangepán a lázadókat szétvervén, a maradvány Tvartkóhoz menekült, a foglyok Budán lefejeztettek. — 1838-ban Zsigmond Brandenburg árán zsoldosokat gyüjtve, Bosniában a lázadókat megverte, Horváthyakat elfogta és kivégeztette, — de Polizsnai menekült; Zsigmondnak hihetőleg pénze elfogyván, Tvartkót nem semmisitette meg, csak Zsigmond elvonulása után, egyesült erővel támadák meg Dalmátiát, a városok a királytól elhagyatva, szövetkeztek, és önerejökkel védték magukat. 1389-ben Bajazed Szerbiát és Bosniát támadta meg,

a Szerbek megveretvén meghódoltak, Twartkó békét eszközlött. 1390-ben Dalmátiára rontott s az elhanyagolt tartomány nagy részét elfoglalta; — Galiczia megmaradt részét a lengyel király vette vissza, Mircse oláh vajda is felmondá az engedelmességet, de Zsigmond által megveretve, ujolag meghódolt.

1391. Bajazed Oláhországot meghóditva, rabló csapatait a Szerémségbe küldte, Zsigmond magához véve főuri hivei dandárait, az ingadozó Oláhországot a töröktől visszafoglalta, győzelmes seregétől a bosnyák király Dabisia Twartkó utóda megijedve, önként meghódolt, a dalmát városokat is visszaadták. 1393. Vajdafi a lázadók maradványait kegyelmet igérve, elfogta, Kont Istvánt 32 társával Budára kisértette, — a lázadók Zsigmonddal a királyi tanács előtt is daczolván, — lefejeztettek. — Kivégeztetésük talán a törvény rende mellőzésével történt, de lényegileg sem igazságtalan, sem törvénytelen nem volt, — ők évek óta ellenségei voltak az országnak, idegent hoztak a hazára, Bosnia és Dalmátiától megakarák fosztani az országot, megtámadták a békés polgárokat, a törvényes királynak megtagadták az engedelmességet, fegyveresen ellentállva fogattak el, mint hazaárulók tehát megérdemlék a halált s ezért Zsigmondot kárhoztatni nem lehet. 1394 – 5-ben Zsigmond ismét a törökkel foglalkozott, a törökök Bolgárországot 94-ben meghóditották, Viddint, Silisztriát, Nikápolyt elfoglalták. Zsigmond 95-ben e hóditmányokat visszavette s az áruló oláhokat, kik őt lesből támadák meg, megfenyitette. Ez évben, hihetőleg a hadjárat megkezdése előtt, országgyülést tartott, erről azonban az oppelni herczegnek adott eladási engedély levélénél egyébb fenn nem maradt, ez 1396-ban kelt ugyan, de az országgyülésnek előbb kelle tartatnia, mert ebben Mária királyné, ki a 95-ki hadjárat alatt halt meg, mint élő emlitetik. „Beneplacita voluntate, et consense serenissimae principis Mariae Reginae Ungariae consutis nostrae carissimae, ipsa tune in humanis agente, maturo etiam consilio et deliberatione Praelatorum, bannum, procerum Nobilium Regni nostri consilio, et deliberatione nihilominus accidente.“ E

hadjárat alatt halt meg Mária királyné; mint nő, mint királyné, szerencsétlen, jobb sorsra volt érdemes.

1396-ban Zsigmond, nem elégelve meg magyarországi bajait, testvérei villongásaiba is beleelegyedett, hatalmát vetve a mérlegbe, a viszálkodókat kibékitette, miért is a gyenge Venczel római király német birodalmi helytartójának nevezte. — A török hatalom naponta terjeszkedvén, Zsigmond Velenczével szövetkezve, a pogányok ellen keresztes háborut tervezett; a török gyülölettől lelkesitve, seregéhez számos franczia, angol, olasz lovagok csatlakoztak; a szerencse eleinte kedvezett, Nikápolyt ostromolta, a francziák tulbizakodottsága miatt azonban csatát vesztett, hajón menekült s csak hosszas kalandozás után, Konstantinápolyt útba ejtve, Dalmátián keresztül érkezett meg. Ezalatt a nápolyi töredék, a királynak holt hirét terjesztve, Dalmátiában kitüzé a lázadás zászlóját és Lászlót, Károly fiát, királynak kiáltá ki; Bajazed pedig a szerémséget, a Dráva és Száva közti földet pusztította.

1397-ben Zsigmond hazaérkezvén Temesváron országgyülést tartott, ezen a nemesség megyénként 4 követ által képviseltetett, az arany bulla és Lajos összes törvényei némi módositásokkal megerősitettek és több üdvös, korszerű törvények hozattak; az arany bulla idegenekről szóló 7. czikke, a körülményekhez alkalmaztatván, a király kötelezte magát, hogy Stibor Vajda, Eberhard, Zágrábi, Makar, Erdélyi püspök kivételével, idegen környezetét kiküldi az országból, sőt a három idegen embereit is 3 hónap alatt kiküldeti; ezentul egyházi és világi méltóságokra csak magyarokat nevez és neveztet, mind ő, mind az emlitettek, váraik birtokaikba csak magyarokat fognak alkalmazni. „Regnicolis nec non ad corumdem instantiam annuimus, ut omnes, et quoslibet homines nostros alienigenas, et advenas, de dicto Regno nostro emittemus, et emitti faciemus, praeter hos videlicet, magnificum virum dominum Stiborium Vojvodam, et venerabiles patres dominos Eberhardum Zagrabiensem, et Maravium Transilvanum ecclesiarum episcopos, et quod nos, ac praenotali episcopi et Vojvoda, nostri nostros et earumdem familiarum elicnigenas et

advenas, de cunctis nostris, et corumdem castris tenutis, et possessionibus usque octavas festi nativitatis domini nune venturi excipiemus, transmittemus, et transmitti faciemus, per duos episcopos et Vojvodam praenotatos, nec a modo, et deinceps plures homines advenas, saeculares et ecclesiasticas, ad honores saeculares, et beneficia ecclesiastica promovebimus, nec praedictis promovendi auctoritatem committimus, in cunctis etiam castris tenutis et possessionibus intra ambitum Regni nostri habitis, homines Ungariae dislocabimus, et deputase facicmus per jam dictos.“

Az aranybulla ellentállási záradéka sem olvasható e gyülés végzeményei közt, hihetetlen azonban, hogy midőn Zsigmond Endre törvényeit szóról szóra megerősité, ezen fontos pont kimaradt volna, de minthogy ez a Kende család levéltárában talált okmány hihetőleg csak a megyéhez küldött eredetinek másolata, igen valószinü, hogy a lemásolásnál maradt ki, mert ha ez valódilag kihagyatik, akkor kihagyatása mindenesetre okadatoltatott volna. — A régieken kivül következő uj tartalmu czikkek hozattak:

Korma Nándor történelmi tár.

A hatalmaskodás bünében elmarasztott egyháznagyokat, bárókat, azok fiait nem pártoljuk, sőt elleneiknek a nádor által elégtételt fogunk adatni.

Ha valaki hatalmaskodási cselekvényt követ el, birtokot foglal, rabol, fosztogat, királyi rendeletünkre az alispány és szolgabirák a tettest kinyomozva, a sértett félnek azonnal elégtételt adjanak; és ha a sértett felet a birói eljárás ki nem elégiti, terjesztessék előnkbe, és mi haladék nélkül itéletet fogunk hozni.

Ha valakit ok nélkül hütlenséggel vádol, felette biróink és nemeseink itélni fognak.

Az egyházi javadalmakat a bullások ne foglalhassák el, csak azok, kik az egyházak védurai (patronus) által nevezettek ki.

A vámtulajdonosok köteleztetnek szabaditékaik előmutatására, kik vámokat törvénytelenül, önkényesen állitanak fel,

azon birtok, hol ily vám gyakoroltatik, a korona részére elkoboztatik.

A szüle és testvérgyilkosok vagyona ne idegenek, de a meggyilkoltak családjának adományoztassék.

A király elé rendelt perekben a bárók és egyháznagyok itélnek, az ily itéletek irásba foglaltatnak és királyi pecséttel megerősitetnek.

Az egyházi jövedelmek fele a végek ótalmára forditatik, az ország nemesei a jobbágyaik által fizetendő dézsma felét az e végre az ország rendei által választott tizedszedőknek fizessék és ne papoknak, ezen jövedelem kizárólag a végek védelmére forditassék:

Ezért az ország lakosait az egyháziak ne merészeljék egyházi átok alá vetni, sem Rómába ne panaszkodjanak, kik ezt teszik, törvényeink szerint büntettessenek.

Lajos király dézsmáról szóló rendelete e jelen esetre módositatva, a hadi költség fedezésére szolgáló fél dézsma, készpénzben fizetessék meg; — ezen módositás azonban a háboru elmultával megszünve, a dézsma ezentul is természetben fog kiszolgáltatni.

Az egyháziak a szolgabiró jelenlétében a dézsma kötelezettek eskü alatti bevallása alapján dézsmáljanak, a jobbágytalan szegény nemesektől dézsmát ne vegyenek.

A parasztok szabad költözködésére Róbert Károly törvénye megerősitetik, azon hozzáadással, hogy ha ura, a kötelezettségeit teljesitő parasztot visszatartóztatja, az, kihez költözködni akar, a szolgabirót vegye magához és a szabad költözködést eszközölje.

A nemzet sejtve a török veszélyt, ugy látszik, komolyan gondolkozott az ország védelméről s az egyházat, e háborut nem csak nemzeti, de vallásháborunak is tekintve különösen megrótta; — mi helyes lett volna, ha a teherhez a nemesség a papsággal nem egyenlő mértékben is, de legalább aránylag hozzájárult volna, igy azonban a papság ily sulyos megadóztatása méltánytalan volt; — ugy látszik, Zsigmond megakarta fenyiteni a pápának hódoló, nápolyi érzelmü papságot, — mely

a király és az ország törvényeit megvetve, magánügyeit is Rómába fölebbezte, kineveztetését Rómában kereste, mint ezt a bullásokról szólló czikk mutatja.

Katona. h. e. r. t. Ez évben még Kőrös-Udvarhelyen is tartományi gyülést tartott és ott a lázadó Laczfit, a nápolyi párt fejét megölette; — a lázadóktól elkobzott birtokokkal a Cilly grófokat gazdagon megajándékozta.

Zsigmond pazar könnyelmüsége, a Cilliek és más hivei gazdag ajándékozása, a lázadók elleni szigorusága által számos elleneket támasztott, az Oligarchia megunta a királyt, ki gyakran igénybe vette dandárait, gyülölte a fejedelmet, ki a városokat és megyéket különösen pártolta s a megyei élet megszilárditása által a nagy urak önkénye ellen hatalmas védbástyát alakitott. — 1451. april 28-án a Zsigmond ellenes főurak, Budán nagy számmal összeseregelve, Zsigmondot elfogták s Visegrádra záratták. — Ugy látszik ezen merénylet egészen titkosan készittetett elő, mert különben Zsigmond a várba nem ereszti be a lázadókat s kegyenczei a hatalmas Garák, Stibor, Cilliek, a középrenddel egyesülve könnyen szétverhették volna a támadókat. — A főurak összevesztek a koronán, egyik Nápolyi Lászlóhoz hajlott, — a Lengyel határszéli főurak Jagellót, Hedvig férjét óhajtották. — Jobszt, Zsigmond testvére, kit Zsigmond már előbb örökösének fogadott, sereggel akarván képzelt jogait érvényesiteni, Pozsonyt, Nagy-Szombatot, Szentgyörgyöt valósággal el is foglalta. — A becsületesebb rész, mely a koronát nem tartá árverési czikknek, mely a haza megrontásával pártfogását nem ereszté áruba, a városok és középnemesség, mely Zsigmondot, mint az Oligarchia ellenét szerette, hivei, kiket kegyeivel elárasztott, bámultokból felocsudva, Garához csatlakoztak, Gara legelőször is kieszközlé Zsigmondnak a siklósi várbai áthelyezését, hol már csak látszólag volt fogoly, felügyelője és kezese hive Gara volt. Zsigmond személyét biztositván, Gara és Stibor először is az idegen ellent verték ki, — ezután Zsigmond nevében elleneivel kiegyeztek, ez egyezséget Zsigmond esküvel erősitvén, szabadon bocsátatott.

Zsigmond 1401-ben Pápán országgyűlést tartott, ezen a békeszerződést okmányilag is megerősitette, — soha fejedelem a lázadó Oligarchia előtt jobban meg nem alázta magát és viszont az Oligarchia gazságát jobban el nem árulta, mint ezen okmányban, mely 1403-ban ujolag megerősitetett. A pápai csak kibékitő országgyülés volt, ennélfogva ugy látszik, hogy ezen semmiféle törvényes ügyek sem tárgyaltattak, de hogy valósággal országgyülés tartatott. kitetszik a budai okmány következő szavaiból, „Quod quia nos cum Regna nostra, utpote omnibus, et quibuslibet praelatis, et baronibus, proceribus, nobilibus, ae regnicolis nostris invicem sincere reconciliati sumus, ... tacto vivificae crucis ligno jure jurando promittimus, et assummimus.“

1402 és 3-ban a nyughatatlan Zsigmond ismét családi ügyeivel foglalkozott, testvérei közt békebiróként lépett fel, Venczelnek megigérte, hogy Rómában német császárnak koronáztatja, ezért is Venczel, távolléte idejére cseh helytartónak nevezte. — Zsigmond Prokop és Venczel testvéreit elzáratta Pozsonyban főrendi tanácskozmányt tartott és ezen Albert austriai herczegnek a magyar trón örökségét biztositotta. — „Nos praelati, barones, nobiles, proceres, ac civitates Regni Hungariae universi recognoscimus, et notum facimus publice per praesentes, quibus expedit universis, nunc et in futurum, pro nobismet ipsis, nostrisque hacredibus, et successoribus buem admodum, illustrissimus princeps, dominus noster gratiosus, Dominus Sigismundus, Dei gratia Rex Hungariae etc. De nostris scitu consensu consilio et voluntate, jam dictum suum Regnum Hungariae cum omnibus et singulis Regnis, principalibus, ducatibus, provinciis, comitatibus, dominiis, castris, civitatibus, homagiis, hominibus et bonis, nec non cum omnibus suis juribus, proventibus, honoribus et bonis, nec nos cum omnibus suis juribus, proventibus, honoribus, libertatibus dignitatibus, et consvetudinibus nulli penitus excepto, donatione pura libera, et inrevocabili donavtt, apropriavit ac dedit, illustri princidi Domino Duci Alberto, Duci Austriae etc. Tali conditione adjecta, quod si eumdem dominum nostrum Sigis-

mundum, ante praefatum Ducem Albertum decedere contingeret, absque filiis legitimis masculi sexus, quod Deus avertat, ex tunc illus idem Regni Hungariae cum omnibus suis pertinentiis, prout prius est expressum, ad eumdem Ducem Albertum jure hacreditario libera devolatur, prout in quadam litterb per Dominum nostrum desuper confecta, et eidem Domine Duci, data et concessa clarius continetur, quodque eidem domino Duci Alberto promissimus, ae promittimus, scienter, ac spontance praesentium per tenorem, bona fide, non vi, neque metu, ac juramento praestito, tactis manibus nostris corporaliter sacro sanctis Evangelii scripturis, quod si in futurum contingeret, praefatum Dominum nostrum Regem Hungariae, ante nominatum Ducem Albertum, obsque legitimis filiis masculini sexus decedere, quod tunc eumdem dominum Albertum Ducem, et non alium in Regem Hungariae recipere, et coronare volumus, et debemus, contradictione, dolo et fraúde, quibuslibet postergatis, non obstantibus litteris, promissionibus et obligationibus, quas aliqui ex nobis Domino Jodocho Marchioni Moraviae, super donatione praedicti Regis Hungariae, de mandato ejusdem Domini nostri Regis pridem dederunt, et fecerunt, nam idem dominus noster Rex nos ab eisdem litteris et promissionibus tam viva voce, quam litteris suis absolvit, et pronunciavit absolutos, imo ipsan donationem idem Marchio excertis, et rationabilibus causis, et excessibus, quibus contra eumdem Dominum nostrum Regem deliquit, quae causae et excessus, in aliis litteris ejusdem domini nostri Regis specifice et clarius denotantur, et exprimuntur, a se abdicavit, et se ipsum ad idem Regnum Hungariae possidendum inhabilem reddidit, et exortem. In cuius rei testimonium praesentes litteras ficri jussimus, sigillorum nostrorum aspensione roboratas Datum Posonii 1402 — III. aláirással. — Ezen okmány bevezetése országgyülésre mutat de valósággal másnak, mint főrendi tanácskozmánynak nem tekinthető, mert a nemesség és országgyülés meg van ugyan emlitve, de ugy a nemesség, mint a városok követeinek aláirása hiányzik, már pedig fel nem tehető, hogy ha ez valóságos országgyülés lett volna a legfon-

tosabb országos tény, az örökösödés meghatározásánál, az ország valódi képviselőinek aláirása kihagyatott volna, bármi legyen is tehát bevezetése, ez csak párt tanácskozmány volt, mely által Zsigmond ki már ekkor a cseh és német koronára czélzott, az osztrák herczeget czéljai kivitelére meg akarta nyerni, — a pénzkóros Zsigmond Brandenburgot ujolag eladta. — 1403-ban mig Zsigmond cseh örökségével bibelődött, az alatt az országban a lázadás ismét kitört, a horvát lázadók szövetkeztek Osztója bosnyák bánnal, sőt az esztergomi érseket és egri püspököt is megnyerték; — Zsigmondnak ellenök küldött seregeit Horvátországban megverték, Dalmátiát nápolyi László seregei Bebek Imre Vranát elárulva meghóditották, Horvátországban gyülést tartottak, ezen László koronázását elrendelék és a lengyelekkel is érintkezésbe tették magukat, László nápolyi király a fejetlenséget felhasználva ellentállás nélkül Buda alá jött, Buda várát árulás által elfoglalta, és seregeit a tiszai részekre küldte. — Zsigmond értesülve a veszélyről, Pozsonyban termett, a Jászkunokat, a nemességet, hű főurait magához gyüjtve, Lászlót megverte, az országból csufosan kiüzte, Esztergomot, Budát és Egert visszafoglalta. Budán országgyülést tartott, ezen 1401-ben igért bünbocsánatát megerősitette, vagy is inkább a pártosokkal szerződött, Hogy a pártosokat 1401—1403-ban nem a haza érdeke, de rablás, uralomvágy, fosztogatás vezérelte: kitetszik az ezen hirneves okmányból, mely az ország jogairól mélyen hallgat s csak a főurak érdekeit biztosítja, tartalma következő:

1. Összegyült báróink, egyháznagyaink, főuraink, nemeseink kérelmére elhatároztuk, hogy magyar, slavon és erdélyi versenytársaink és ellenségeinkkel és minden lázadókkal békét kössünk.

2. Ennélfogva mindnyájuknak következendőleg megkegyelmezünk.

3. Megengedjük, hogy sem mi, sem mások által a lázadás alatt elkövetett bárminemü tetteikért soha kérdőre ne vonathassanak, ne terheltethessenek.

4. Ez időben inditott bármi nemü keresetekért, semminemü biró által soha el ne itéltethessenek, s minden ez időben kezdett vagy támasztandó perek szüntessenek meg.

5. Megengedjük, hogy ha a nevezettek várakat, erősségeket, hadi szereket, másoknak önként vagy akaratlanul által adtak, ha a szabad városok, a mi és mások falvai birtokaitól adót vagy más illetéket zsaroltak, ha a só jövedelmeket, kamara nyereséget, a mi az ország jövedelmeit eltulajdonitották, — mindezekért felmentetnek, és sem mi sem mások által kereset alá nem vonathatnak.

6. Ha tőlünk várakat, erősségeket, hadi készleteket, birtokokat birnak zálogba, ezen zálogos birtokok általunk, tőlük csak a zálogösszeg lefizetése után vétethetnek vissza.

7. Az eddig nekik tett adományainkat, nagy pecsétünkkel megerősitjük.

8. Országgyülésen személyüket és vagyonukat, semmi ürügy alatt sem mi, sem mások, meg ne támadhassuk.

9. Minden elvett püspökségek, méltóságok, egyházi javadalmak, a Rohonczi, Hruvói, Podolini várak, ha Lublói Miklós Podolint nem méltósága után birja, és minden más elvett birtokok nekik adassanak vissza.

10. Mindenkinek, kikért a vajdák kezeskedtek, ha 30 nap alatt jelentkeznek megkegyelmezünk.

11. Azoknak is, kikért a vajdák nem kezeskedtek, ha 30 nap alatt jelentkeznek, megbocsátunk.

12. Minden nemesnek és versenytársaink más hiveinek megkegyelmezünk, ugy azonban, hogy királyi udvarunkban 1 év alatt jelentkezzenek, a mikor tőlünk kegyelemlevelet fognak nyerni.

13 Ha elleneink, a lázadok bármelyike, az erdélyiek 20, a Dráván tuliak 15, a Dráván inneniek 8 nap alatt feltámadnak, rabolnak, gyujtogatnak, gyilkolnak, fosztogatnak, a törvény rende szerint fognak elitéltetni.

14. Végre azon adomány leveleink, melyek által mi az ő birtokaikat másoknak adományoztuk, érvényteleneknek nyilatkoztatnak és birtokaik nekik visszaadatnak.

15. Igérjük, hogy igéretünket mind nekik, mind örököseiknek hiven megtartandjuk.

16. Ha közülök valaki ellenünk feltámad, mi felettük báróink, egyháznagyainkból álló tanácsunkkal az ország törvényei szerint itélünk.

A kegyelem ugy látszik hatályosabb volt a szigornál, Zsigmond látván, hogy erőszakkal többé nem boldogul, simogatni kezdte a daczosokat, s figyelmét különösen a megyei rendszer kifejtése, a városi elem megerősitésére forditotta. A nyugodalmat elősegitette László nápolyi király bonyodalmai, a lengyel király öregsége, a kényurak segélyre nem számithatva, Zsigmond által kényeztetve elcsendesedtek, később Zsigmond eszélyes intézkedései által a nemesi és városi elem szilárdulván, nem mertek fellázadni.

1404. A mult viharos időkben a birtokviszonyok összezavarodva, ezek rendezése égető szükséggé vált, — ez évben Zsigmond ennélfogva ujolag országgyülést tartott, mi kizárólag a magánviszonyok rendezésével foglalkozott, — és a papság visszaéléseit korlátozta; e zavaros időkben a papság a királyi hatalom az ország törvényei mellőzésével külön államot kezdett képezni, a püspökségekért kiválólag Rómához folyamodott, sőt magánpereit is a római curiához fölebbezte, elleneit egyházi átokkal sujtotta. Zsigmond az országgyülésen erélyes törvényeket hozatott, nem csak megujitá az 1397. országgyülés határozatait, de azokat megerősbitette, ez által a papság uralkodni vágyó separatisticus irányának véget vetett. A törvények bevezetése is már különös világban tünteti elő a papság magaviseletét, kitetszik ezekből, hogy az egyháznagyok is Zsigmond és a törvényes rend elleneihez tartoztak; ezen rendelkezések nincsenek ugyan megemlitve törvénykönyvünkben, de hogy valósággal országgyülésen hozattak, kétségtelenné teszik a következő szavak:

„Omnium Praelatorum, Baronum, procerim militum nobilium et universitatum ditionis Sacrae Coronae Regiae Hungariae, atque nostro consilio, et matura delíberatione diutius praehabitis corumque utilitate, intentione, imo petitione ad Kovachich V. C.

nos prooceta“ a nemesek, katonák, városok, egyenesen országgyülésre mutatnak, ezen végzemények tehát törvényeknek tekintendők; — rövid tartalmuk következő:

Minekutána a bullások által lakosaink sok kárt, zsarolásokat szenvedtek, az országon kivüli idézések, egyházi átkok pénzeik zsarolása felett panaszkodtak, mi tehát a bullások által nekünk és az ország lakosainak tett károkat nem türhetve, az ország összes egyháznagyai, bárói, vitézei, nemesei és közönségeivel tanácskozva elhatároztuk:

1. Az egyházjavadalmakat a bullások, kik ezeket a pápa és követeitől nyerték, csak azon esetben birhassák és tarthassák meg, ha általuk megerősitetnek.

2. Az egyháziak közül senki, ugyszinte az egyháziak védurai üres, vagy megüritendő javadalmakról nálunk nélkül ne rendelkezzék, az ezek feletti rendelkezés királyi jog lévén.

3. A pápai rendeletek, leiratok, egyházi és magánperekben érvénytelenek.

4. Ezen rendelet ellen vétők, felségsértést követnek el.

5. Az egyház minden tagjainak fej és javadalom vesztés sulya alatt rendeljük, hogy ezentul semminemü peres ügyekben, pápai, szentszéki, bibornoki, követi idézéseket, megintéseket, leiratokat, végrehajtásokat, pereket, akár egyházi, akár magánügyekben, melyek a római Curiától származnak, elfogadni, kihirdetni, végrehajtani ne merészeljenek. — Pozsony 1404.

Prokop testvérét szabadon eresztette, Venczel bécsi fogságából már mult évben megszökött, Zsigmond ennek zaklatására ujolag hadat kezdett, de seregében a cholera kiütvén, maga is betegen tért haza, Bosniába sereget küldött, a megtért Osztóját Bosniába visszahelyezte; az év végével főrendi tanácskozmányt tartott, ebben a pénzértékét szabályozta, a jobbágyok szabad költözködését megerősitette, az urakat bánya csere kötelezettségüktől fölmentette. — A püspökök kinevezési jogát, melyről III. Béla feltétlenül lemondott s melyben a pápák önkényesen jártak el, korlátozta.

1405. Országgyülést tartott, ezen leginkább a városok állását biztositotta, erről 21 következő törvény maradt fel.

1. A mértékek egyenlőségét országszerte megállapitja.

2. A kereskedőkről szól.

3. Az egyházi jegyzőket a polgári perek vitelétől tiltja el.

4. A városok fölebbezési törvényszékeül a járnoki széket jelöli ki.

5. A gonosztevők körözéséről szól s a megyei hatalmat tünteti elönkbe, „mit eddig országunk ős régi királyi elődeink által fenntartott szokásainál fogva a nádor az országbirói és főispányok, a gonosztevőket a megye gyülések törvényszékeken itéltek a tolvajok, gonosztevők felett, és ugy szinte az erre különös királyi kegy által felruházott nemesek birtokaikon.

Mi is ennélfogva elhatároztuk, hogy a királyi városok és falvak birái is, az illető városok határában elkövetett büntettek felett itéljenek, a király által megkegyelmezett bünösök kivételével. Ha azonban az illető országos birák a bünösöket el nem fogathatva számüzik, azon esetben itéleteiket minden hatósággal közöljék. — Az illető hatóságok a városok birái, az ily gonosztevőket, ha területükön tartózkodnak, fogassák és itéljék el. Ha a birák ezt elmulasztják, általunk meg fognak büntettetni. A gonosztevők pártolása büntetés terhe alatt tilos.

6. *A jobbágyok szabad költözködéséről.* A királyi városi lakosok vagy jobbágyok, városaink, váraink tartozmányaiból szabadon költözhetnek, az egyházak és nemesek birtokaiba és viszont. Ha az ur jobbágyától birsági tartozását 1 hónap alatt nem követeli, követelése érvényét veszti, s e czimen ura, jobbágyát vissza nem tartóztathatja. — Ezen szabadság a Dráván tul nem terjed, s ott a régi szokás fenn tartatik.

7. *Egész városok, falvak a keblökbeli bünösökért meg nem támadhatók.* Egyháznagyok, bárók, főurak, nemesek a városokat meg nem támadhatják, egyes lakosaikat el nem fogathatják, le nem tartóztathatják azért, ha a városban adósuk, vagy valamely ellenük vétett gonosztevő tartózkodik; az ily egyén elleni keresetüket, illető bíróságaik által hajtassák végre.

8. *A tárnoki székről.* Ha valaki városi lakos által sértetik vagy kárositatik meg, először is elégtételt a városi bíróság előtt követeljen, ha a városi birák és tanácsosok igazságot nem szolgáltatnak, a károsodott vagy sértett fél ügyét terjessze a tárnoki szék elé, ha a tárnok sem ad elégtételt, föllebbezze a királyhoz.

9. *A biró 9-dét és 10-dét* az alperes fizeti.

10. *A városi adóról.* Minden polgár aránylag adóköteles, ha azonban mi valakit adókötelezettsége alól felmentünk, ezen polgár illetősége a városi összes adóból levonatik és a város ezzel kevesebb adót fizet.

11. A városi polgárok országszerte szabadon kereskedhetnek, a budaiaknak többiek feletti kizárólagos kiváltsága megszüntetik.

12. A városiak a tárnoki székhez fölebbeznek.

13. *A városok ajándékáról.* A városok ujévi ajándékúl az utoljára kiegyezett mennyiségü összeget tartoznak fizetni. Főajtónállómesterünknek adnak 6 forintot, fölovászmesterünknek átutazása alkalmával egy nyeregtakarót, 1 zablát, a többi udvari hivatalnokoknak semmit. — Bennünket tartoznak egy bőséges ebéd és vacsorával megvendégelni, vagy e végett a szükséges élelmi szereket kiszolgáltatni.

14. *Egyházi és világi bíráknak.* Az egyháziak világi, a világiak egyházi ügyekben ne itéljenek, ha a per illetékessége kétséges, ebbe egyháznagyainkkal és báróinkkal mi birás-kodunk.

15. Az arany, ezüst, réz és más érczek kivitele tilos.

15. Idegen kereskedő áruczikkeit, belföldi a maga neve alatt nem árulhatja, ki ezt teszi, áruczikkei a király részére elkoboztatnak.

17. A ki és bevitel vámdijja az érték 30-ada.

18—19. *A pénzről.* A pénzverési jog a királyé, a királyi pénzeket teljes értékben, tőke és a vásárolt czikk árának elvesztése sulya alatt mindenki tartozik elfogadni ; a pénzha-

misitók, körülvágók, értéktelenitők, mint hamisitók és gonosztevők büntettessenek, ha a birák az illetőket nem büntetik, ugy lakolnak, mint büntettetek volna az eleresztett bünösök.

Minden városban legyen királyi pénzváltó a pénzváltástól, pénzelvesztés terhe alatt mindenki tiltatik; a pénz beváltása kizárólag a királyi pénzváltókat illetvén.

20. Az idegen só behozatala tiltatik, árulói megbüntettetnek.

21. Az arany és ezüst kivitele tilos, csak mint pénz vitethetik ki, az arany és ezüst csak serlegek, kardkötők, templomi ékességek csinálására adathatik el, ki különben aranyat, ezüstöt árul, egész árát elveszti, ennek fele a feladóé, fele a fiscusé. — Minden ezüst és arany a kamara által váltatik be.

1405. III.

1. Az egyháznagyok, bárók, nemesek és más állapotu emberek, midőn a sereghez mennek vagy utaznak, kárt és sérelmeket ne okozzanak, kik ezt teszik, általunk hatalmaskodási bünben fognak elmarasztatni, s itéletünket bármely biró rögtön tartozik végrehajtani.

2. A királyi és nemesi birtokokon a jobbágyot tetteikért zálogot nem vehet senki, ki ezt teszi, hatalmaskodási bünt követ el.

3. Tagcsonkitási esetekben, csak a király által erre különösen felhatalmazott biró itélhet.

4. Az egyháznagyok, nádor, országbiró, tárnok és más birák, a megye ispányok, általában a birák, nemesek, főurak, birói hatóságok, papok, várnagyok és városiak ne fosztogassanak, ne raboljanak, ne vérengezzenek.

5. Más vagyonát senki le ne tartóztassa.

6. A budai mérték minden tárgyakra kiterjesztetik.

7. Egy arany értéke 100 denár.

8. Idegen só behozatala és árulása tilos, ki birtokán ezt észreveszi, kobozza el, ha el nézi, birtoka a fiscus által elkoboztatik.

9. Hütleneket, számüzötteket senki magánál ne rejtegessen, ki ezt teszi, hütlenségi bünbe esik és birtoka elkoboztatik.

10. A földes ur jobbágyának első birója, ha a jobbágyaik ellen panaszkodóknak igazságot nem szolgáltatnak, a panasz a szolgabirák, al- és főispányok elé terjesztessék, kik az urakat maguk elébe idézve, haladék nélkül tartoznak igazságot szolgáltatni.

11. A királyi városok lakosai ügyeiben itél a város birója és tanácsa, a hanyag birák a Tárnok által itélethozatalra szorittathatnak. — A városi pörök fölebbezhetők a Tárnoki székhez, ettől a királyhoz.

12. A II. Decretum 14. czikke ujolag megerősitetik.

13. A király a tulajdonosoktól bányáit el nem veheti, de a tulajdonos urbura fejében, az érczek felét, tartozik a királynak beadni, a tulajdonos a megmaradt felét köteles a kamaránál becserélni, ékszereket azonban a tulajdonos magának arany és ezüstből csináltathat, az érczek külföldrei kivitele tilos, ki ezt teszi, bányájától megfosztatik.

14—15. A parasztok költözködéséről szóló II. b. megerősitetik.

16. A szolgabirák, fő- és alispányoknak a 14-15. törvények végrehajtása meghagyatik.

Az 1405. III. Decretum csak főrendi tanácskozmányon és nem országgyülésen hozatott, ennélfogva Zsigmond, ki alatt a megyék már szilárd alkotmányos állást foglaltak el, s mellözhetlen tényezőket képeztek, ezen rendeleteket a megyékhez elküldte, megmagyaráztatta és vita-tárgyává tette, mint ez a budai káptalan jelentéséből is kitetszik, ezek törvény erejére csak akkor emelkedtek, midőn a megyék közönsége elfogadta, — ez azonban csak oly határozatoknál történhetett, melyek főrendi tanács és nem az országgyülés által hozattak: Capitulum Ecclesiae Budensis etc. ex speciali edicto serenissimi principis et Domini Sigismundi Regis Hungariae, ad congregationem generalem universitatis nobilium etc. Pesthiensis et Pilisiensis

Comitatuum hominibus, per magnificum Nicolaum de Gara . . . Palatinum . . . de mandato Domini Regis prope civitatem pestiensem celebratam, pro audiendis, cognoscendis, et intelligendis nobilium et aliorum Regnicolarum in congregatione adhaerentium, responsionibus, et voluntatibus super stabilita Decreti seu Statuti, ejusdem Domini regis . . . cum praelatis, et Baronibus suis pridem editi firmati, et ordinati congregatione in eadem pro nune perlecti, et interpraetati . . . praefati nobiles et alterius status ae dignitatis praefatae congregationis homines, viri ecclesiastici, et seculares nobiles et ignobiles, formam, modum, et stabilitatem praemissi Decreti et statuti Domini Regis percipientes, et sane intelligentes Decreta voto unanimi, nemine in his discrepante aprobantes . . . etc. — Sigmond 1406-ban komolyan fogott a lázadás kiirtásához, a Laczfyak elkobzott birtokait Cylli grófnak 17 000 aranyért eladva, Twartkó ellen 60.000 főnyi sereget küldött, 3 évi ellentállás után Twartkót elfogta, Bosniát, Serbiát Dalmátiát visszafoglalta, Bosniát három részre osztotta, egy részét a mascói bánsághoz, másikat Serbiához csatolta, a harmadikat Osztojának hagyta. E diadal örömére alapitá a sárkány rendet, ez évben elvette Cilly Borbálát. 1409-ben országgyülést tartott, melynek nyomai egyedül Garai Miklós, Dénes és Szilágyi Zsigmondnak adomány levelében maradtak fel, hol ezt modja: „De regali munificentia etc. sano etiam ad id accedente praelatorum, baronum, ae potiorum Regni nostri nobilium consilio.“ — 1410-ben régi vágyát elérte, Ruprecht német ellen király meghalva, Zsigmond megválasztatott, ez fénnyel körözte ugyan, de sok bajokba keverte, e miatt elhanyagolta Magyarországot s a Hussita vallási zavarokba, mint német császár bebonyolódva, üres czimért, majdnem örökre elveszté a szép Csehországot, még ez évben segitséget küldött a német rendnek a lengyelek ellen, de csakhamar kibékült. — 1411-ben országgyülést tart, mellyen az adóügy szabályoztatott.

1. Az adószedők a falu biráitul az adón felül két denárral többet ne merjenek követelni.

2. A mely udvarnak kapuján egy szekér ki és bejár, tulajdonosa 30 denárt fizet ha több lakosa van, mely udvarhelynek gyalog kapuja van 15 denárt fizet, ha nagy és kis kapuja van is, egy kapu után adózik.

3. Az urak cselédjei adómentesek.

4. Az adóhátrálékot a kamaragróf és hivatalnokai, csak a megyei fő- és alispánok, szolgabirák segélyével hajthatják be, a magukbani adóbehajtás, zálogolás tiltatik.

5. A tized a tulajdonos eskű alatti bemondása szerint vétetik fel, s e szerint kötelesek a tizedszedők dézsmálni.

6. A tized, fő- és alispán által be nem hajtható, a nem fizetőket az egyház 1 hónapra egyházi átok alá vetheti.

Ha az adó és tizedszedők ezek ellen vétenek, azt a fő- és alispánok, szolgabirák akadályozzák.

Velencze az ország belzavarát felhasználva, Dalmátiába ujra befészkelte magát, Zsigmond most támadólag lépett fel, vezére Ozoray Fülöp (pipo) 70 várost és erősséget foglalt el, de Velencze is összeszedte minden erejét, ennélfogva a háboru hosszabbra huzódva, folytonos pénzáldozatok igényeltettek; a rendetlen rosz gazda csak zálogra birván kölcsönözni, a 13 szepesi várost, Lublo és Podolinnal a lengyeleknek 150.000 aranyért elzálogositotta, személyesen indult Velencze ellen és ismét győzött; de már ekkor római utjára gondolva 1413-ban 5 évre fegyverszünetet kötött, Velencze 200,000 aranyat fizetett, mindkét fél megtartá hóditmányait és Zsigmond a velenczei területen szabad átmenetet nyert. Dalmátiából Olaszországba ment, hol ügyeit végezve Németországban birodalmi gyülést tartott, Achenben magát német királynak koronáztatta. 1415-ben 23. János pópának tett igérete nyomán Constanczban zsinatot tartott, ezen Zsigmond védlevele daczára Jaulfisch Jeromost és Huss Jánost, kik hitvallásukhoz szilárdul ragaszkodtak, megégettette. Megunván a meddő vallási vitákat, Párisba utazott, békét akart eszközölni a franczia és angolok közt, hogy aztán őket a török ellen megnyerje, de utazása, bár Londonban is békéltetőül lépett fel, sikertelen volt. — Végre hosszu kalandozás után hazaérkezett, üres

kincstárát még üresebbnek, buja nejét számos szeretők karjaiban találta. — Hazánkban a tevékeny, éles elméjü királyra nagy szükség volt, a külellenek távollétét felhasználva, nyiltan és titokban müködtek. 1415-ben Hervója a törökkel nyiltan, Velenczével titokban szövetkezve fellázadt, Dalmát- és Horvátországot pusztitotta, az ellene küldött sereget megverte, 1416-ban a seregek is beütöttek, de a Péterfy Miklós és Frangepán Miklós vezérlete alatt ellenük küldött magyar seregtől visszaverettek 1418-ban. A velenczeiek, letelvén a fegyverszünet, Dalmátiára rohantak. Zsigmond előbb házánál tett rendet, aljas nejét Nagyvárad, később Holicsra küldte, lengeségét nélkülözésekkel büntette, megtámadta Velenczét és a törökőt egyszerre, az utolsót Bulgáriában megverte és vele 5 évi fegyverszünetet kötött.

Venczel ez évben meghalva, Csehország Zsigmondra szállott, de a hatalom a Hussiták kezében volt s ezek Zsigmondot, mint Huss és prágai Jeromos biráját erősen gyülölték. — Zsigmond 1420-ban Brünnben országgyülést tartott, a csehek szinleg meghajoltak; de Zsigmond az időt elmulasztva, a hussiták erejöket összpontositák és az engedelmességet megtagadták. Zsigmond magyar seregekkel Csehországba nyomult s bár később 50.000 német által is támogattatott, eredmény nélkül kényszerült visszatérni, ez volt kezdete a 16 éves cseh háborunak, mely hazánkra is sok szenvedést hozott. — A törökök a fegyverszünet daczára Erdélyben raboltak, Zsigmond leányát Erzsébetet Albert osztrák herczegnek jegyezte el, és őt koronaörökösnek fogadta. — 1421—24-ig ismét a lázadó csehekkel foglalkozott, kik Zsigmondot trónvesztettnek nyilatkoztatva, Vladisláv lengyel királyt, ez el nem fogadván, Koribut herczeget választák királyuknak; — Zsigmond ismét Prágáig nyomult, de kudarczot vallott, kénytelen volt visszavonulni. — Az országot a török ellen ideiglenesen biztositandó 1424-ben a törökökkel 2 évi fegyverszünetet kötött, Oláhország azonban a fegyvernyugvásban meg nem emlitetvén, az álnok Murad az oláh vajdát elkergette és helyébe testvérét Radult, mint török hübérest helyezé be. — 1425-ben ország-

gyülést tart, hihetőleg ez az oláhok ellen tervezett hadjárattal foglalkozott, mert törvényeket nem hozott s nyomára a Hussita ügyben a lengyelekhez intézett levél ezen soraiban találunk „universi Regni praelati, barones et milites.“

Kovachich S. ad V. C.

1426. A török által elkergetett Dán oláh vajdát visszahelyezte, a szerbekkel egyességet kötött, e szerint a szerb despota kötelezte magát a végvárak átadására. — 1427-ben valósággal ezeket által is vette; a végvárak főparancsnokságát Nándor-Fejérvárra tette és a szerb despotának cserébe több magyarországi várakat adott át, ez igen czélirányos intézkedés volt, mert a szerb despota a tulnyomó török erő ellen e fontos helyeket önerejéből ótalmazni képtelen volt, másrészt a despota magyar birtokai, ingadozó hüségének, kezességeül szolgáltak s Szerbia főbb erősségei az országba bekebeleztetvén, a főurak és nemesség azon ürügygyel, hogy Szerbia nem Magyarország kiegészitő része, többé nem élhettek. Zsigmond a terjeszkedő törököket megtámadta, de hadjárata Galambócznál csatát vesztve, szerencsétlenül ütött ki és Oláhország ismét elismeré a török fensőséget. — A kedvező alkalmat felhasználva, a hussiták is berontottak. — 1429-ben Pozsonyban német birodalmi gyülést tartott, mely a németeknek zokon esett, de Zsigmond már akkor a német császársággal, mely üres czim volt, nem sokat gondolt. — 1430. Vlad Dan testvére, bátyját elkergetve, ujolag elismerte Zsigmond felsőségét.

1430-ban Nürnbergben a zavar és fejetlenség a legmagasabb fokra hágott, a német ügyek rendezésére birodalmi gyülést tartott, távolléte idejére 5 tagból álló kormánytanácsot nevezett ki. Zsigmond 5 évig volt távol az országtól, az ország a lázadástól ment maradt ugyan, de nyughatlan szomszédaitól sokat szenvedett. 1431-ben, mig Zsigmond magát Milanóban olasz királynak koronáztatta, a hussiták ismét hazánk felső részeit dúlták, mit 32-ben ujolag ismételtek, ez évben az oláh ujolag a törökhöz pártolt. Zsigmond az ország ügyeivel távolban is foglalkozva, az országtanácsnak czélszerü honvédelmi javaslatot küldött, e szerint:

1. Magyarország alatt Magyar, Horvátország, Dalmátia,

Ráma, Szervia, Gallizia, Lodoméria, Moldva, Bulgária, Bosnia értessék.

2. Az országot védeni mindenekelőtt tartoznak a király, Kovachich V. C. királyné, egyháznagyok és főurak dandáraikkal.

3. Ha ezen erő nem elégséges, köteles felkelni az egész nemesség.

4. A szegény nemesség maga helyett bizonyos mennyiségü ijjászokat állitson.

5. A megye gyülése határozza meg, minden nemes menynyi katonát tartozik kiállitani.

Ezen sereg 15 napnál tovább is táborozik, a vitéz bére a sóhoz aránylag alkalmaztassék, talán 1 arany.

Ez czélszerübb lenne a jelenlegi, a főispán zászlója alatt táborozó fejenként felkelő nemességnél, kik közül a szegények gyakran fegyver nélkül, furkós botokkal jelennek meg.

6. Kijelöli a zászlóalj kötelezett főurakat, meghatározza ezek közül, kik tartozzanak az ország különböző határait védeni. Mindez azonban teljesedésbe nem ment, mert országgyülés hihetőleg Gara nádor közbejött halála miatt nem tartatott. 1433-ban Velenczével 5 évre fegyverszünetet kötött, a rosz gazdának Velencze kifizette olaszországi adósságait is, a Dalmát városok Velenczének maradtak. — Zsigmond Rómában *császárrá koronáztatott s innen a baseli* zsinatra utazott, 1434-ben végre hazajött.

1435-ben országgyülést tartott, mellyen 32 törvényczikk hozatott. Előbeszédében a király kötelezi magát a végvárak jó karban tartása, a rosznak helyrehozása, őrség- és hadi szerekkeli felszerelésére.

1. Ha az ellenség ereje a király seregét fölülmulva, ő az ellenségnek ellentállani képtelen, ekkor az egyháziak, főispánok, az ország nagyai, bárói és nemeseivel, népeikkel, tartoznak a király táborában megjelenni.

2. A nemesek, 33. jobbágyház után tartoznak egy karddal, ijjal felfegyverzett lovas harczost kiállitani, kiknek ennyije

nincs, többen összeállva, tartoznak ily arányban 1 lovast állitani.

3. A vagyontalan, jobbágy nélküli nemesek illőleg felfegyverezve, személyesen kötelesek a főispán zászlója alatt katonáskodni, ki szolgálatban van, ura zászlója alatt harczol.

4. Osztatlan együtt lakó testvérek közül egy katonáskodik. Kik a király zászlója alatt harczolnak, királyi zsoldot huznak, harczos illetőségüket küldjék a főispán zászlója alá

5. A nagyobb urak, váraik és feleségeik őrizetére a szolgálatukban álló nemesek közül honn hagyhatnak.

6. A megyék, gyüléseiken válasszanak biztosokat, ezek a szolgabirákkal a katonakötelezetteket irják össze, és a névsor mását adják át a főispánnak.

7. A hadkötelezettek a király által kitüzött időre a királynál tartoznak megjelenni, kik meg nem jelennek, vagy már a csata vagy a hadsereg felbomlása után érkeznek meg, a hadjárat befejezése előtt a király, vagy hadvezérük engedelme nélkül hazaszöknek, birtokaik elkoboztatnak, vagyonaik hovafordításáról országtanácsunk meghallgatásával fogunk rendelkezni.

8. A sereg nyár idején falun és vetéseken nem táborozhat, a katonák lovaikkal a vetéseket ne tiportassák, kárt ne tegyenek, fü és fán kivül egyebet nem igényelhetnek. A termesztmények ára, a termési viszonyokhoz mérten, a megye gyülése által szabassék meg.

9. A kárositott, ha nemes, kárát esküvel igazolja, ha nemtelen, ő maga, két szomszédja és birója erősitik esküvel a kárt, a főispányok erről a bizonyitványt tartoznak kiadni, ezen bizonyitvánnyal a kárositott a királyi udvarba megy, a kárt a nádor és országbiró megitélik, ezen itélet nyomán a kárttevők fő és alispánai rögtön tartoznak a kárttevő ingó és ingatlan vagyonából, a károsodottnak elégtételt adni. Az egyházak, udvarházak támadói, az asszonyok és szüzeken erőszakoskodók, gyujtogatók, verekedők, hatalmaskodási bün czimén vonatnak kereset alá és itéltetnek el.

II. Decretum.

1. Az ország birái hivatalba léptükkor esküt tesznek.

2. A nemesek birái (szolgabirák) a tekintélyesebb és vagyonos megyei nemesekből, a megye nemesei által választatnak.

A biróságot a megye által megveendő 25. marka büntetése alatt mindenki tartozik elfogadni, kivétetnek az ország bárói, a királyi és királynéi főbb és más hivatalnokok, az egyháznagyok, a megyében nem lakók, a mások zsoldjában lévő katonák.

Hivatalkodásuk egy évig tart, ennek elteltével leköszönhetnek; ha leköszönnek, vagy a megye által letétetnek, 5 évig a szolgabiróság elvállalására nem kényszerithetők.

Ösmert pecsétjük legyen.

Judices nobilium autem in quolibet comitatu eligantur, et praeficiantur, ex nobilibus potioribus, et possesionatis illius Comitatus, communiter omnibus nobilibus ejusdem comitatus concorditer visi, et merito acceptandi.

1. Et ipsi electi teneantur non refutare, sed suscipere officium judicatus, sub poena 25. marcarum, per ipsam communitatem, si secus fecerint irremisibiliter exigendarum.

2. Exceptis tamen officiolatus et honores Regios, Reginales praelatorum, Baronum vel aliorum tenentibus, vel stipendia ratione exercituetionis habentibus, vel aliis rationatilibus ex causis in ipso comitatu continuam residentiam non facientibus.

3. Et hujusmodi officium adminus per annum exercere.

4. Habendo sigillum cognoscibile ad dandum cum sigillum aliorum Judicum nobilium, et comitis vel vice Comitis litteras fide dignos.

5. Si vero elapso anno voluerit, habeant recusandi facultatem.

6. Quod si resignaverint, aut per communitatem nobilium

comprovincialiter remoti, vel mutati fuerint, ante annum quintum futurum, ad idem officium assummendum inviti non coactentur.

3. A birságokon a megye főispánja a szolgabirákkal egyenlően osztozik.

4. A gyakori foglalások, erőszakoskodások által a szegények a hatalmasoktól elnyomatván és károsítatván, a nagyok szemtelenségét és ujabb merényleteit óhajtván gátolni, ezennel rendeljük:

Hogy ha ilynemü hatalmaskodási tények követtetnek el, a károsítottak keressenek fel bennünket, a károsultak a mi királyi levelünkkel és parancsolatunkkal járuljanak a fő- és alispánok, és szolgabirákhoz Az illetők rendkivüli gyülést tartva erre beidézve a feleket, az ügy állását nyomozzák ki, törvényes vizsgálat után a károsítottaknak elfoglalt birtokaikat, vagyonukat adják vissza, s őket ezek birtokában ótalmazzák

5. A hatalmaskodási ügyekről, nekünk a nádor vagy országbirónak kimeritő pontos jelentést tegyenek. Mi és az illető birák ezen ügyekben haladék nélkül itélni fogunk. A perlekedő felek azonban maguk közt birság fizetése nélkül régi szokás szerint kiegyezkedhetnek.

Nehogy azonban a főbb királyi hivatalnokok, főispánok és helyetteseik a hatóság alattiakat, kiknek igazságot kötelesek szolgáltatni, elnyomják és károsítsák, ezennel rendeljük:

A károsodott királyi levelünket előmutatván, azonnal rendkivüli gyülés (proclamata congregatio) tartassék, ezen a szolgabirák által tett nyomozás mutattassék be, a szolgabirák a megye közönségével együtt a sértett félnek elégtételt adjanak.

A szolgabiró által kinyomozott ügy általa vagy a káptalanok által irásban terjesztessék előnkbe, vagy királyi udvari biráink elébe, és az ügy haladék nélkül fejeztessék be.

Ha pedig az ország bárói, udvarbiráink, főispánaink hatalmukkal visszaélve, hivataluk körét tul hágnák s ellenök a megyétől panasz emeltetnék, akkor mi a szolgabirák, a megyei

nemesség a helybeli káptalan irásbeli felterjesztésére, vagy személyesen fogunk itélni, vagy e végre egy alkalmatos egyént fogunk kinevezni, ki igazságot szolgáltatand.

6. Ha a király, királyné, az egyháznagyok, bárók, nemesek, városok várnagyai, vagy más királyi és királynéi főbb tisztviselők, váraik hivatalaikból, uraik embereivel hatalmaskodási bünténvt követnek el, károkat tesznek, méltatlankodnak, uraik várnagyaik tetteikért kárpótlással tartoznak, kötelesek magukat az ebbeli tettekbeni részvétből esküvel kitisztázni, az urak az általuk várnagyaikért és tisztviselőikért fizetett kárpótlást rajtuk megvehetik; ha ez a várnagyok és hivatalnokok vagyonából ki nem telik, nem tekintve nemességükre, személyüket mindaddig letartóztathatják, mig ki nem elégitetnek.

7. *Birságokról* A birságokat a birók csak a nádor által tartott megyei gyüléseken hajthatják be, a következő esetek kivételével:

a) Ha a birtokos jobbágyát helyes ok nélkül letartóztatja, a főispán a szolgabirákkal, kik nélkül ezen esetekben nem itélhet, a letartóztatótól 3 markát vegyen, s a letartóztatott jobbágyot minden vagyonával együtt azonnal eresztesse el.

b) Ki más jobbágyát törvénytelenül elviszi, fizet 3 márkát, és a főispán a szolgabiró által a jobbágyot vissza küldeti, ha a jobbágy kötelezettségét mellőzve megszökik, s az kinek birtokán megtelepedett vissza adni vonakszik, az ur fizet 3 márkát és a szökevény vissza küldetik.

c) A törvényszéksértő 3 márkát fizet.

d) A kamara nyereséget megtagadó falu, a szolgabiró által elmarasztatik, a főispán a kamara nyereséget behajtatja és a falun 3 márka birságot vesz.

e) Az egyházi átok alá vetett községek, ha a dézsmát 1 hónap alatt le nem fizetik, a fő- és alispánok e végett megkerestetvén, a dézsmát behajtatják és rajtok 3 márka birságot vesznek

f) Midőn a királyi levél által kihirdetett gyülésre, a megjelenésre 3 márka büntetése alatt kötelezett nemesek erre meg nem

jelennek, a 3 márkát a meg nem jelenőkön a főispán és szolgabirák vegyék meg.

g) A nádor, országbiró és többi birák végrehajtásnál előbb a felperest elégitik ki, ezután hajtják be birói illetőségüket.

9. A birák illetékét, mely némely esetekben a kereset 9-ede és 10-edéből áll, ne a fel, de az alperes fizesse.

10—11. A különböző dijjakról.

13. 14. 15. 16. Követeléseikért az urak, főhivatalnokok, városok adósaikat hatóságuk körében el nem fogathatják. Ha a biró a fölperes törvényes kivánatára, az adóst el nem fogatja, vagy az elfogottat szabadon bocsátja, felelős lesz a kár és kamatokért. A birákat minden elfogatásért 30 denár illeti.

17. *Magvaszakadás eseteiről.* Magvaszakadás esetében, ha az örökösödési jog kétes s kérdéses, valjon a birtok a mellék örökösöket, vagy a leányágat illeti e? A megye gyülés a középrendü nemesekből, a hatalmasok mellőzésével gondnokot nevez, ez a birtokot mindaddig kezeli, mig felette a királyi törvényszék véglegesen itél, — birtokot igénylők bizonyitékaikat mihamarabb terjesszék elő, ha az illetők birtokjogaikat bebizonyitják, őket az országbiró azonnal helyezze be, ha az örökséget követelők jogigényeiket be nem bizonyitják, a birtok a királyé lesz, s a későbbi igényt formálók tőle követeljék.

18. 19. 20. *Az özvegyi és leányági örökösödésről.*

Hol az özvegyek és leányok bent maradtak a birtok tőlük mindaddig el nem vétethetik, mig a birtok természete be nem bizonyittatik, ha igazoltatik, a király vagy fiág örökösödése ez esetben mindaddig a birtokban bent maradnak, mig a nő hozománya, hitbére és minden követelései ki nem elégitetnek.

A leányok férjhez menetelökig az ősi ház és a birtok $^1/_4$-ben maradnak.

Ha a leány férjhez megy, leány negyed illetősége pénzzel fizettetik ki; ha testvérei, rokonai beleegyezésével birtoktalan emberhez ment férjhez, ez esetben illetősége természetben adatik ki, ha ezek beleegyezése nélkül ment férjhez, készpénzzel elégittetik ki.

21. A főbb királyi hivatalnokok, az egyház vagyonát el ne foglalják.

22. Vámügyekben birói vizsgálat nyomán a megye itél.

23. Lázadókat, rablókat, tolvajokat, gonosztevőket, az egyháziak, bárók, nemesek és városok, váraik, birtokaikban ne tartogassanak, a végvárakban azonban mig az illetők kegyelmet nem nyernek, maguknál tarthatják.

1436. . . . 16. évi harcz után végre a csehekkel kiegyezkedve, Csehország birtokába jutott, ez évben a zsidóknak IV. Béla által adott szabadalmait megerősitette, részben módositotta; e szerint:

1. Zsidó és zsidók közti perben zsidó biró itél.

2. Ki zsidótól kamat kikötése nélkül kölcsönöz, ha a kamat a kölcsönnél kikötve nem volt hetenként 2 denárt fizet, vagyis 104 perczentet.

3. A zsidók bárki birtokán laknak, a koronának tartoznak adózni. 1437-ben nejét, csehországi uralmát megkezdve, cseh királynénak koronáztatta; mig cseh ügyeivel foglalkozott, a törökök Szerbiát ujolag megtámadták, de Szentmiklósi Pongrácz által megverettek, a csatát Magyarország leendő legnagyobb hőse Hunyady János vitézsége döntötte. — Ez időben az erdélyi oláhok is feltámadtak uraik ellen, a lázadás csakhamar elterjedt, ugy hogy a nemesség, mert a lázadók követelmei talán részben méltányosak is voltak, velük fegyverszünet és egyezségre léptek, e szerint a parasztok tartoztak évenkénti egy és fél forintot fizetni; 1 napot szolgálni, három ünnepi ajándékot adni, és malom munkába teljesiteni; a kötelezettségeit teljesitőnek a szabad költözködés biztositatott, az ezen pontokat megszegő urat a vajda mint hitszegőt bünteti; — ha paraszt szegi meg, összes vagyonával lakol. Az oláhság azonban a fegyverszünetet megszegte, a nemesség által szétveretett és az egyesség megsemmisitetett. Az álnok buja Borbála, ki roskatag urát már teljesen megunta, cselszövő testvéreivel Zsigmond megbuktatására, a lengyelekkel esküdt össze, de ármánya kitudatván, Zsigmond vasra verette, fogolyként magával hozta, de a halál már Znaimban deczember 9-én utólérte.

XII. FEJEZET.

Zsigmond és törvényei.

Zsigmond félszázadig uralkodott, utóda volt Magyarország leghatalmasabb, legjelesebb uralkodója Lajosnak; az ország ugyan a nagy férfi halálakor nyugodt volt, de magában rejté a fejetlenség magvát, a főurak Lajos kegyeiből, a kedvező jog és kereskedelmi viszonyok következtében, a számos szerencsés hadjáratokban rendkivül meggazdagodtak, ennélfogva vagyonilag is a nemesség felett fölényt gyakoroltak; a közép nemesség Károly és Lajos uralma alatt némileg életre kapott, az Árpád-ház kihalta után ejtett sebei részben behegedtek, de oly tömör erőt, mint az oligarchia, nem birt kifejteni, mely a hadjáratokban, a várszerkezet szétmállása következtében, mellőzhetlen tényezővé alakulva, részint mint országos hivatalnok, részint mint hatalmas birtokos számos harczedzett zsoldosokat tartott. — A városok gazdagok voltak ugyan, de a harczban járatlanok, hatalmok inkább területök védelmére szoritkozott, ennélfogva katonai tekintetben nyomatékkal nem birtak. Lajos nagyszerü egyénisége fékezte az aljas szenvedélyeket, de mihelyest meghalt, a szenvedélyek vihara azonnal feltámadt; — a főurak a hatalmat osztályrészökül, az országot zsákmányul tekinték; zugolódtak az asszony kormány, a könnyelmü fiatal férj, az erélyes Gara kormányzó ellen. — Zsigmond kezdetben az udvarnál csak türetett egyéniség volt, sem neje, sem anyósa nem szerették, mint férj, mint czimzetes hatalomnélküli országgyám, közvetlen nem rendelkezhetett, később, midőn a királynék a lázadók fogságába estek, már a királyi ház leghübb támaszai elhullottak, a baj teljesen elmérgesedett, a korona maga hatalmat nem adott, a zavar tetőfokra hágott; — az ország ügyeinek gyökeres rendezése, a hatalmas oligarchia fékezése, nagyszerü jellemü, szilárd, eszélyes, merész egyéniséget igényelt, a királyság a rend, győzelmet csak ugy arathatott volna, ha a király szakitva a kor feudális intézményeivel, a középrend élére áll, a democratiával (melyet akkor a nemesség képviselt)

szövetkezik, a nép felség előtt meghajol, vagy is a viszonyok fölé emelkedve, az országot az ős alapokra visszavezeti, ha III-ik Endre intézményeit visszaállitja. — Zsigmond egyvelege volt a jó és rosznak, — pazar, könnyelmü, ingatag, gondatlan, tevékeny éles elméjü, bátor harczos, ennélfogva egyáltalában nem tartozott a nagyszerü jellemek, az eszményeket vezetni tudó egyéniségek közé; gyakran sikra szállt elleneivel, azokat többnyire legyőzte, kivégeztette, de ha pillanatra győzött, ha a százfejü sárkánynak egy fejét leütötte, nem gondolt a többivel, kezdetben a helyett hogy utógondolat nélkül őszinte magát a nemzet karjaiba vetette volna, párt király lett, adományokkal halmozta hiveit, a nemzet mellőzésével ezekre fektette politikájának sulyát, — egy hatalmas ország segélyforrásai állottak ugyan rendeletére, melyekből Károly kincseket gyüjtött, Lajos országokat hóditott, elleneit sorra megalázta, ők fel tudták fokozni az ország jövedelmét, Zsigmond ellenben rosz gazda, pazarul szórta szét a korona kincseit, ha kincstára kiürült, egész területeket, uradalmakat adott és zálogositott el s ha ily pénzügyi mütétek által kincstárát ideiglenesen megtöltötte, ha a pillanat akadályain győzött, soha sem gondolt a jövővel. — Ennélfogva uralkodásainak első tizedében mindig változó szerencsével küzdött, mig végre magát az oligarchia előtt megalázta; — s ez kimondhatlan vereség volt a nemzetre, — a király visegrádi, siklósi fogsága, egyaránt meggyalázta a királyt és nemzetet, — mert az oligarchia foglya a nemzet felséget képviselte, midőn tehát a kényurak börtönbe tasziták, a nemzet fölséget pofozták fel. — Zsigmondot siklósi fogsága eszméletre hozta, átlátta, hogy mint pártkirály uralkodik, de a pártfőnökség ingatag s biztos támpontot kell keresni, ezen támpontot ő a municipiumban vélte feltalálni, ennek megerősitésére tehát mindent elkövetett s megszilárditása által kiérdemelte a nemzet elösmerését és köszönetét.

Zsigmond szigoruan meg nem tartá ugyan az alkotmányos formákat, de zsarnoksággal, önkénnyel sem vádolható. — Trónraléptekor megerősitette András és Lajos tör-

vényeit, önkényesen hatalmat ártatlanokon nem gyakorolta, a nemességet és tagjait önkényes adóval nem terhelte, számosakat lefejeztetett ugyan, de ezek nyilt lázadók voltak, kik a nápolyiak, velenczések, a törökökkel, vagyis az ország elleneivel szövetkeztek. — Országgyüléseket rendesen nem tartott, 1387-től 1394-ig nem hivta össze az ország rendeit, de ez években 87-től 91-ig részint a lázadó horvát párt, részint a törökök és lázadó oláh hübéresével harczolt, a későbbi országgyülések nyomaival 1394., 1397., 1401., 1403., 1404., 1405-ben találkozunk; 1406—9-ig folytonosan az Aldunával harczolt; 1411-ben ujolag tanácskozott az országgal; — 1413—19-ig egész hat évig távol volt és igy országgyülést nem tarthatott; ez időtől kezdve ugy látszik a megyékkel közlekedett s csak 1425. országgyülése igazolható. 1430-tól 1434-ig ismét kint kalandozott, utolsó országgyülést 1435-ben tartott. — Ezekből azonban nem állitható az, hogy csak a kijelölt időkben tartott országgyülést, sőt tekintve országlása törvényes jellegét, figyelembe véve azt, hogy az örökös pénzkórságban szenvedő király az ország anyagi segélyét nem mellőzhette, igen hihető, hogy ha bár több biztos nyommal nem birunk is, időközben, midőn honn volt, esküje szerint, az országgyüléseket megtartotta. Eleinte az országgyüléseket nem mellőzhette, később tőle nem félhetett, mert hatalmas ellenei lassanként elvesztek, s a nemzet, melynek nyelvét beszélte, szokásait tisztelte, hozzá hün ragaszkodott; s végre is, midőn szükségeit kölcsön és eladásokkal nem fedezhette, a nemzet támogatását nem nélkülözhetve, hihetőleg, ha bár ezt biztosan nem állithatni, a szokásos országgyüléseket, midőn lehetett, meg is tartotta.

Számos törvényei közül legfontosabbak a megyék hatáskörét szabályozó 1411, 4. II. 5. 1435: 6. 1435. II. 2., 3., 5., 17., 22. törvények, ezek által a megyék autonomiája, függetlensége biztositatott, a megyék a hazának mellőzhetlen tényezői lettek, erőt és hatalmat nyertek, a hatalmasok a király önkénye ellensulyozására. — Az 1435: 2. a szolgabirák választását a megyének biztositja, az évenkénti változtatást meg-

rendeli, a főispáni hatalom kizárásával egyedül a nemesség által, a vagyonosabb nemesekből választatja; — a választott biró teljesen független lett a kormánytól és főispántól; az évenkénti választás megakadályozta a családok tulságos emelkedését, mert, ki hivatalát nem teljesitette, ki a hatalom szolgájává aljasult, időközben is elmozdithatott; — s valósággal a szolgabirák már 1435. törvény előtt felelet alá is vonattak, mint ezt a beregmegyei Hetei nemeseknek 1430-ban két szolgabiró ellen a Curia előtt folytatott pere mutatja. A megye a főispáni kijelölés mellőzése által teljesen független hatalommá emelkedett; a szolgabirák ugyan már III-ik Endre alatt is választattak, de ekkor még évenkénti választások meghatározva nem voltak, a főispánok mellőzése nem mondatott ki; a jelen törvény tehát mindenesetre haladás volt; — a szolgabiráknak a közép rendből való választása a nemesi egyenlőség megsértésének látszik ugyan, de valódilag inkább garantia, mint jogsértés volt, mert már akkor az alsóbb nemesség, mely az udvarnokok és várjobbágyok sorából igen megszaporodott, nagyon el volt szegényedve, attól lehetett tartani, hogy a hatalmasok a választást, függő, gyenge egyéniségekre fogják vezérelni, a törvény választhatóknak a középrend egyéneit jelölve ki, a lehető visszaélésnek elejét vette; de szükséges volt ez azért is, mert a szolgabiróság ez időben sulyos teher volt, ezt a szegényebb osztály képtelen lett volna elviselni; — ezenfelül a megye ekkor még gyenge növény levén, szükséges volt, hogy vagyonilag független, oly egyéniségek kezeiben legyen, kik kedvező anyagi állással birva egyénileg is tekintélyt képeztek, kikhez a szegényebbek sorakozhattak. — A megyei autonomiának hatalmas emeltyüjéül szolgáltak az 1411: 4. és 1436: 6. törvények, az első az adóhátrálék behajtását a kamaragrófoktól elvéve, ezt a fő- és alispán a szolgabirákra ruházta; a második a haderő összeirásával kizárólag a megye küldötteit és szolgabirákat bizta meg; — ez által a megye mellőzhetlen közjogi tényezővé vált, az adó zsarlások a katona összeirás által egyrészt a főbbek ez irányban vesztegetése, fenyegetése lehetlenné tétetett, másrészt a főbbek hadkötele-

zettsége a középrend ellenőrzése alá helyeztetvén, a hadkötelezettség aluli kibuvás megnehezitetett, az adóhátrálék behajtási joga által közvetve mód nyujtatott a megyének, az adó sulyán segiteni; az adót ugyan egyenesen nem tagadhatta meg, mint megye, de halasztva a behajtást, a terhet könnyebbithette. — A megyei hatalom szilárditására szolgáltak az 1435: II. 4., 5., 7, 17. törvényczikkelyek; az első által az erőszakoskodó főurak ellenében behozott rendkivüli gyüléseni (proclamata congregatio) megjelenése 25. marka sulya alatt minden nemest kötelezett; ha a főbb királyi hivatalnokok, bárók, főispánok, főurak, erőszakoskodást követtek el, a szolgabirák királyi rendelet nélkül is nyomozást tehettek, — s az e tárgyban hozott királyi itéletek, nem fő- és alispánok, de a szolgabirák és gyülések által hajtattak végre. A megye tehát önállólag müködött és hatalma előtt a főuri önkénynek meg kelle hajolnia. A 17. törvényczikk a főurak mellőzésével a megyét ruházta fel, a kétes örökösödési ügyekbeni gondnok nevezéssel, vagyis a személy és birtok szentsége feletti közvetlen őrködés a megyét illette. — Az ország törvényei kihirdetése, az ideiglenes királyi és főrendi tanácskozmányok határozatai, előbb a budai káptalannak 1405-ben tett jelentése szerint, már nem csak tudomás, végrehajtás végett küldettek a megyékhez, de vitatárgyát képezték és érvényt csak a megye megerősitése után nyertek. A megye tehát már ez időben alkotmányos tényező, önálló nemzeti organum volt, mely behajtotta az adót, vitatkozott a királyi rendeletek felett összeirta és ellenőrködött a honvédelem felett, itélt az erőszakoskodás eseteiben, szabadon választotta, letehette biráit, főispánjai, az ország főbb hivatalnokai ellen bármikor föllépehetett, kétes jogu örökösödéseknél kezelte a vagyont, — az urak és jobbágyok közti ügyekben kizárólag ő járt el, a vámügyekben első biró volt, — hatósága mint később, nem volt még szabatosan meghatározva, köre nem volt még teljesen kifejtve, de már önálló hatalom volt, s későbbi kifejlésének alapja le volt téve. A megyei rendszert a szükség a nemzet politikai érettsége, Zsigmond helyes politikai felfogása idézte elő, és

ezért a nemzet Zsigmondnak örök hálával tartozik; — nem birta megtörni az oligarchiát, de legalább hatalmukat paralisálta, s a szabadságnak dönthetlen várat alkotott, melynek falai közt a számos váltságok között, a nemzet nagysága önállásának maradványait egy jobb jövő magvát megbirta menteni. — Nagy horderejü intézkedések voltak az 1405:4. 5. 8. 10. 11. 13. törvényczikkelyek; ezek a városok önállását megállapiták, és az ajándék mennyisége, az élelmezés módjának meghatározása által a királyi és főuri önkény és zsarolásoktól a városokat mentesiték. — A városok már ez időben összeolvadtak a nemzettel, és egész I. Ferdinandig képviselőiket mindig a jobb, a nemzeti független párt sorai közt találjuk; politikai részvétük, önállásuk biztositása tehát az egész nemzetre nyereség volt. — Az 1405. III. 18. 19. 20. 21. időleges intézkedések de fontosak annyiban, hogy ha bár a pénzverési jog, az érczbányák, a sóbányák a korona jövedelmeit képezték ugyan, ezektől a nemzet a koronát meg nem fosztotta, de mert ezekben is nemcsak a király, de a nemzet is intézkedett, ezáltal jogait a pénzügyekben is önntartotta. — Üdvös haladásra mutatnak a jobbágyoknak Lajos alatt megadott költözködési jogát biztositó 1405. 6. III. 14. 15. 17. 1435:7. törvényczikkek, melyeknek foganatositása, a megyére bizatván, valósággal életbe is léptek; — sajnos, hogy a későbbi kor ezen emberi igazságos intézkedéseket tovább nem fejlesztette. Czélszerük voltak az 1411:1. 2. 3. 4. törvények, melyek az adó arányosságát eszközlék, és az adószedők kihágásait korlátozták. — Fontosak és korszerüek az 1435. II. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7., 8., 9. törvényczikkek, melyek a honvédelmet szabályozták, ezek szerint a nemesség fejenként fel tartozott kelni, s jól felfegyverezve megjelenni és minden 33. jobbágy után 1 fegyveres lovast állitani; a nemességben a harczias tüz ugy látszik felolvadt, sokan annyira elkoldusodtak, hogy csak bunkós bottal fegyver nélkül jelentek meg a táborban, az ország védelme tehát nagyrészt a király és királyné és a tőle zsoldot huzó főméltóságok dandáraira szoritkozott, a felkelő sereg, ha a szabatos szolgálati 15. nap eltelt, házi tüzhelyéhez sietett,

ennek lehet tulajdonitani a Zsigmond alatt szenvedett számos vereséget, ha az ellen az első rohamot kitartotta, vagy a hadjáratot hosszabbra birta huzni, a sereg nagy részbe haza hullongott és a király dandáraival egyedül maradt; — ez annyival inkább veszélyes volt, mert az ország helyzete sokat változott, két szomszéda a Velencze és a török az országot folytonosan fenyegette, — Velencze ugyan csekély területü állam volt, de első pénzhatalom, ennélfogva számos zsoldosokat tartott, hatalmas tengeri ereje volt, Magyarországnak semmi, a Dalmát városok kezeügyében, tengeri hatalma, kereskedelme fenntartására mellőzhetlenek voltak, ennélfogva Dalmátia birtokáért folytonosan fondorkodott, nyiltan és titkon szövetkezett, a pártütők, a változékony aldunai hübéresek, sőt a törökkel is. Az Ozmán hatalom nem fejlődött még ugyan ki teljesen, de folytonosan növekedett, minden török katona volt s sultánja parancsára mindenkor tartozott fegyvert fogni. Terjeszkedésének természetes irányát a magyar hübéres tartományok képezték, — ily két hatalom ellen a régi, elavult, meggyengült honvédelmi rendszer gyenge támasz volt, mert a koronauradalmak tetemesen leapadtak, a háboru majdnem folytonos volt, az elszegényedett nemesség csak számát, de erejét nem nevelte a hadseregnek; a védelmi rendszer átalakitása tehát államszükség volt.

Ezen uj honvédelmi rendszernek ugyan káros oldalai is voltak, mert általa az oligarchia zsoldos tartásra czimet, ürügyet kapott, de a kényurak ezt anélkül is megtették volna a gyenge honvédelmi rendszer tovább fenn nem áilhatott; kétségkivül többet használt volna, ha Zsigmond mindjárt kez-, detben föltétlenül a középrendhez csatlakozik, ezzel és a városokkal egyesülve az elrablott koronauradalmaka' visszaveszi s az oligarchia romjain democrat szellemü intézményektől könnyezet királyságot alakit, de ez csak nagyszerü egyéniség által vitethetett volna ki, mi Zsigmond nem volt; ily nagyszerü nemzeti átalakitásra képtelen lévén, igen helyesen tette, hogy legalább ideiglenesen, a nemzet katonai erejét megszilárditotta s a közép nemességre a katona tartás köte-

lezettségét rá róva, ez által az oligarchia tulsulyát némileg ellensulyozta.

Az 1405: 13. 1435: 19., 20., 21. számos visszaélésnek vetett véget, eddig a bányajog kiválólagos királyi tulajdont képezve, gyakran megtörtént, hogy oly birtokok, melyeken bányák találtattak, értéktelen királyi birtokokkal cseréltettek fel, ezt az 1405: 13. törvényczikk meggátolta. — De különösen siralmas volt az özvegyek és leányok sorsa, ezek szülőik férjeik birtokából gyakorta semmi nélkül üzettek ki, az 1435. 19. által az özvegyek, a 20., 21. által a leányok sorsa biztositatott, a leányok nem kaptak ugyan birtokrészt, mert a birtokkal honvédelmi kötelezettség volt összekötve, mit a gyenge nő nem teljesithetett, de legalább az ősi birtok egy negyedének készpénzzeli kifizetése állapittatván meg, a természet törvényei, habár részben érvényre emelkedtek. Zsigmond által hozatott be a czimeres nemesség (aronális) adományozása is, ugy látszik ez pénzkereset forrás volt, mert a czimeres nemes sem a honvédelmi erőt, sem a nemesség diszét nem nevelte; a pénzügyi viszonyokat, Zsigmond jogtiszteletét, a zsidók gőgjét és piszkos üzleteit gyászos szinben tünteti fel az 1436. a zsidóknak adott kiváltság, ezen kiváltság levél szerint Zsigmond a zsidók közti perekben tisztán zsidóbiróságot állitott fel, tehát a keresztény biróságoktól elvette, hol a kamat kikötve nem volt, 104 percent kamatot engedett meg, mi arra mutat, hogy ez időben a szokásos zsidókamat volt, mert ha kevesebb lett volna, a könnyelmü pazar király ezen óriási uzsorát nem engedi meg, a zsidók tehát minden korban egyenlők voltak, különzöttek és raboltak, a kormányok gyengéit felhasználták, a gyenge királyok alatt nem voltak elnyomva, sőt kiváltságos hatalmas osztályt képeztek, mely az államot és egyeseit a törvény oltalma alatt pusztitotta.

Zsigmondot történetiróink nagy része könnyelmü, haszontalan zsarnoknak festi, elleneit pedig mint szabadsághősöket tünteti elő; — Zsigmond nem volt szenvelgő erény hős, az ország kincseivel nem igen gazdálkodott, nyughatlan szelleme őt gyakran évekig idegen földön kalandoztatta, de sok szép

tulajdonai is voltak, tevékeny, csüggedhetlen, leleményes eszű, vállalkozó szellemü egyéniség volt, uralkodása kezdetén sokat kivégeztetett, de ezek nem csak az ő, de az ország ellenségei is voltak; sem Mária sem Zsigmond semmi törvénytelenséget nem követtek még el akkor, midőn a Horvátiak, Palizsnay, a Laczfiak, Korpádi, Kontok, ellenük, az ország választottjai ellen feltámadtak, az ő személyükben tehát a hazát, törvényt és szabadságot támadták meg; egyik szövetségesük Twartkó bosnyák bán, lázadását a chulmi tartomány elrablásával kezdte, e lázadásnak tulajdonitható Dalmátia elveszte, mert a lázadás korszakában a királyi hatalom Dalmátiában nem szilárdulhatván meg, a városok mindinkább Velencze felé hajlottak; Károly és fia, a lázadók jelöltei, nem voltak kitünő egyéniségek; a lázadóknál tehát a főczélt nem a hon java, de a személyes nagyravágyás képezte. Zsigmond ellen őket csak a személyes gyülölet vezérelte, támadásukkal a törvényt, szabadságot és a nemzet jogait akarták fölforgatni; mint ilyenek, a halált megérdemelték, azért tehát Zsigmondot, hogy a hon elleneit kivégeztette, zsarnoksággal vádolni nem lehet. — Alkotmányos érzelmei mellett szólnak a gyakori országgyülések, a megyék szervezése; a rendes megyei gyülések s a nemzettel nem csak országgyüléseken, de a megyékben is érintkezett, zsarnok uralkodó pedig parancsol, de nem tanácskozik. — Kiméletlenül irtotta az egyes gonoszokat, de tisztelte a nemzet jogait, vállalkozó szelleme, hiusága, sokszor személyes, az ország érdekeivel ellenkező ügyekbe bonyolitotta; de midőn az ország komolyan fenyegettetett, mindég kiállt a sikra, személyét soha nem kiméltе, a nemzet becsületét fenntartotta; bőkezű pazar volt, de ennek is oka nagyrészt a kedvezőtlen politikai helyzet és intézményekben rejlett, uralkodása kezdetén ok nélkül egy hatalmas oligarchicus párt állott fel ellene, ez ellen csak ugy tarthatta fel az országot, ugy őrizhette meg a középrendet, ha bőkezű adományai által az oligarchiát megoszlatja, főurak ellenében főuri dandárokat állit fel, a rablások által a királyi jövedelmek leapadtak, a hűtlen hűbérnökök fölmondták az engedelmességet, Velencze,

és a török haddal támadák meg, a nemesség szegény, a polgári ellem elnyomatva, a kincstár üres volt, ennélfogva kényszerült zálogba vetni, eladni uradalmakat, városokat, hogy az ország területi épségét fenntartsa, az elveszetteket visszaszerezze. Általában sem mint ember, sem mint uralkodó, nem számitható a nagy férfiaink sorába, de jobb volt hirénél s ha fél százados uralmából a megyei rendszernél egyebet nem hagyott volna is hátra, már ezért is megérdemlené a nemzet elismerését, mert ez mentette meg a középrendet s a középrend tartotta fel a hazát.

XIII. FEJEZET.

Albert uralma és törvényei.

Zsigmond végső éveiben a nemzet szeretetét kivivta, a nemesség, a városok hozzá kegyelettel ragaszkodtak, az oligarchia főbbjeit bőkezüsége által kötelezte le, ennélfogva halála válságot nem idézett elő, veje Albert mellőzve az ő és neje örökösödését biztositó, jogilag érvénytelen pozsonyi szerződést, a választást ismerve el uralmuk alapjául, a fejérvári országgyülésen egyhangulag megválasztattak, mint ez Albert és Erzsébetnek Fridrichhez irt leveleiből kitetszik.*) Bartal l. c. acri medii III. 142.

A rendek Albert halála esetére az örökösödést Erzsébet és gyermekeinek biztositották, viszont Albert és neje az ország szabadságai fenntartására magukat esküvel és okmányilag kötelezték, ezenkivül Albert biztositotta a nemzetet, hogy a német császári koronát a nemzet beleegyezése nélkül nem fogja elfogadni. Albert csakhamar királyá választása után 28. mártiusba római királynak is választatott s a német koronát a magyar rendek beleegyezésével el is fogadta. Budán a ma-

*) 1438. Albert Fridrichhez irja: Als wir deiner liebden am nächsten haben geschrieben, wie wir und Irleucht Fürstin Frau Elisabet unsere liebe Gemahlin wären zu König und Königin zu Ungarn ericht worden.

1441. Erzsébet Fridrichhez: Als unser lieber Herr Gemahl König Albert und ich zu dem Reiche Ungar erwählt und gekrönt waren.

gyar és német polgárok közt nagy zenebona támadt, eddig a bíróságot egy évben magyar, másban német polgár viselte, a németek jámbor német urokba elbizakodva, a hatalmat kizárólag magukhoz akarták rántani a magyarok fő emberét, Ötvös polgártársokat meggyilkolták és a Dunába vetették, a magyarok ezt megtudva, a német polgárokat megtámadták, a véres viszály csak a hatalom közbenjöttével nagy nehezen csendesittetett le.

A nemrég legyőzött pórlázadás is ismét kitört, az oláh vajda a zavart felhasználandó, a törökkel szövetkezve Erdélyre ütött, Albert zsoldosai a székelyek, szászok és a nemesség által azonban mind a bel, mind a kül ellen csakhamar legyőzetett.

Csehországban bár a királyság örökös volt, a királyi pár elé sok nehézség gördült, a kelyhesek a koronával Wladisláv lengyel királyt kinálták meg, Albert ugyan a cseh lázadókat megverte, junius 29-én királynak koronáztatott, de a lázadás, kivált a lengyel széleken nem szünt meg. 1439-ben Albert megkisérti a békét, de az értekezlet, Wladisláv képzelt igényeihez ragaszkodva, eredmény nélkül ment szét.

Ez évben Budán országgyülést tartott, ezen II. Endre és I. Lajos törvényei egész kiterjedésben megerősitettek. a nádor választás joga a nemzetnek biztositatott, és a tized dézsmától a nemesség felmentetett, az igen fontos 39. czikk alkotmányunk egyik legfontosabb lapját képezi. — Már az országgyűlés alatt a török Szerbiát megtámadta, Zalánkeményt és Novoberdát bevette, a király rögtön a veszély helyére indult s bár a török nagy ereje országosan tudva volt s a király az imént hozott törvények értelmében az egész nemességet fegyverre szólitá, daczára a veszélynek, kötelességüknek csak kevesen tettek eleget, ugy, hogy alig gyült össze az ország erejének egy ötöde, összesen 25,000 ember, a nagyobb rész ezek közül is, a táborban vérhas és görcsmirigy ütvén ki, haza szökött, a király serege tulajdon zászlóaljai a Hunyady János szörényi bán, Ország Mihály és a Rozgonyiak dandáraira apadván le, ő is a táborozást kedvezőbb időre halasztva, eredmény nélkül hazatért.

A táborból hozott betegsége naponta növekedve, Neszmélyen szeptember 21-én kimult.

Uralma alatt 39 törvényczikk hozatott.

1. §.

Az ország törvényei és szokásai helyreállításáról.

Először is: Az ország ősi törvényeit, szokásait, az ország lakosainak szabadságait, minden rendü világiak és egyháziak jogait, az egyháznagyok, bárók, nemesek tanácsa és segélyével régi állapotjukba visszahelyezzük, helyreállitjuk, fenntartjuk és megőrizzük. Primo, quod antiquas leges, et consvetudines hujus Regni, et libertates Regnicolarum, ecclesiasticorum et saecularium, cujuslibet status ad priorem suum modum et statum, quaritum de jure et cum honore eorumdem Praelatorum, et Baronum, ae Regni nobilium consilio, et auxilio possumus, reducemus, redintegrabimus, reformabimus, et de caetero in iisdem manutenebimus, et conservabimus.

2. §.

A nádor választásról.

A nádor ősi szokás szerint az ország és király közt igazságot szolgáltatván, a király a nádort az egyháznagyok, bárók, nemesekkel együtt közös akarattal válassza. — „Insuper quod Regia Majestas palatinum Regni, antiqua consuctudine ipsius Regni requirente, et quod idem palatinus, ex parte Regnicolarum Regiae Serenitati, et ex parte ipsius Regiae Serenitatis Regnicolis, Juditium et justitiam facere potest, et tenetur ex consilio Praelatorum, Baronum et nobilium, pari voluntate' eligat."

3. §.

Az ország védelméről.

Ő felsége az ország védelmére felállitott zsoldosait lássa el, azok az ország lakosait ne pusztitsák. -- Általános nemesi

felkelés mind eddig ne rendeltessék, mig az ellenségnek a királyi seregek ellent állhatnak. — A fosztogató királyi zsoldosok, mint hatalmaskodók büntettetnek. Ha a szükség parancsolván, a nemesség táborba szállt, akaratlanul az ország határain tul, mint a zsoldosok, régi szabadságainál fogva, ne vitessék.

Quod Regiu dignitas pro tuitione Regni et confiniorum ipsius conservatione, hominibus suis exercituantibus, de stipendio Regali dispositiones faciat sic, quod Regnicolas ipsi stipendiali non praedentur. Exercitas vero generalis, Regnicolis tamdiu, donec huiusmodi stipendiati exercituantes, adversariis resistere poterunt, non proclametur. — Ubi autem ipsi exercituantes Regnicolas praedati fuerint, tunc tales pronuncientur adinstar aliorum patratorum actuum potentiariorum. — Dum vero necessitate urgente exercitum generalem proclamare contingerit, tunc nobiles regni ultra metas, et confinia Regni non ducentur, antiqua eorum libertate requirente.

5 §,

Idegenek hivatalnokoknak ne neveztessenek, nekik birtokok ne adományoztassanak.

A király idegeneket hivatalnokoknak ne nevezzen; idegeneknek sem örökre, sem ideiglenesen várakat, erősségeket birtokokat ne adjon, őket egyháznagyok, bárók, főispánokká ne nevezze, nekik semminemü egyházi vagy világi méltóságokat ne adjon, csak kizárólag magyarokat adományozzon, és alkalmazzon. Idegeneket egyháznagyok és bárónak se alkalmazzanak.

Item quod alienigenis et forensibus hominibus cujuscunque nationis et linguagii existant, officia in ipso Regno nostro non committemus. Nec castra fortalitia, meta possessiones, honores, praelaturas, baronatus, comitatus, vel quascunque ecclesiasticas, vel saeculares dignitates, ad tempus, vel perpetuum, extrancis vel forensibus, nisi hominibus Hungaris conferemus. Quodque praelati et barones, homines extrancos vel forences non conservent.

6. §.

A korona jövedelmeiről.

A harminczad, kamara nyereség, urbura, pénzverés és kamaráknál csak magyarok alkalmaztassanak, haszonbérbe kizárólag csak magyaroknak adassanak.

7. §.

A kamara nyereség, ötvened és nyest adóról.

A kamara nyereséget Magyarországban, Erdélyben az ötvenedet, Slavóniában a nyest adót, régi szokás szerint követeljük, mint Lajos király idejében.

8. §.

Kettös hivatalokról.

Az egyháznagyok és bárók két hivatalt, méltóságot, bárságot, egyházit vagy világit, egyszerre nem viselhetnek. — Világi, egyházi méltóságot nem foglalhat el. — Praelati et barones duas dignitates honores baronatus scilicet saeculares et ecclesiasticas simul tenere non valeant. — Nec homo saecularis sive vir ecclesiasticus dignitates ecclesiasticas occupatione servare possit.

9. §.

Idegen kereskedőkről.

Az idegen kereskedők üzleteiket, a Lajos király által kijelölt helyeken kössék.

10. §.

A pénznemekről.

Az arany és ezüst pénzeket az egyháznagyok, bárók és nemesek beleegyezése nélkül nem fogjuk megváltoztatni. — A pénzverésnél az esztergomi érsek és tárnok mellé egy alkalmas egyén alkalmaztassék.

Quod monetam auri et argenti in valore et cursu, quibus pro nunc existit, sine consilio Praelatorum, baronum et nobilium Regni nostri non immutatibus etc. Et quod penes Dominum Archiepiscopum Strigoniensem, et Magistrum Tavernicorum, unus fidelis, et idoneus vir, in probatorem, hujusmodicusiones monetae auri scilicet, et argenti deputetur.

11. §.

Idegen só és pénz behozatala tilos.

Idegen só és pénzek ne hozassanak be, és ne fogadtassanak el.

Monetae et pecuniae extraneae, atque sales forenses in Regnum Hungariae non inducantur, et non acceptentur.

12. §.

A királyné idegeneket ne alkalmazzon.

A királyné udvaránál csak magyarokat alkalmazhat, hivatalnokait tetszése szerint bármikor elmozdithatja.

13. §.

A hadi foglyokról.

A hadi foglyokat a király egyesektől el nem veheti, foglyairól kiki szabadon rendelkezhetik, kivévén az ellenség nevezetesebb embereit, kapitányait, kiket mi a tulajdonosoktól illő áron magunkhoz válthatunk.

14. §.

A szélek védelméről.

A király a határok védelmében, az ország tanácsával éljen.

15. §.

A királyi hivatalokról.

A király világi hivatalokra magyarokat tetszése szerint

nevezhet; hivatalnokait az ország megkérdezése nélkül elbocsáthatja.

Honores saeculares absque quolibet consilio hominibuistius Regni Hungariae, et non advenis, liberum arbitrium conferendi, et ab eisdem conferendi habemus facultatem.

16. §.

Adományozások, és korona jószágokról.

Birtokokat és birtokjogokat, érdemekért és nem pénzért, és csak érdemes honfiak és nem idegeneknek fogunk adományozni. A korona és királyi jószágokat senki tanácsára örökre el nem adjuk, el nem zálogositjuk.

Possessiones, et jura possessionaria non forensibus sed benemeritis incolis tantum Regni et coronae Hungariae subjectis juxta eorum merita et obsequia; et non pro pecunia conferemus. Perpetuas vero venditiones, vel impignorationes Jurium Regalium et coronae, nec cum consilio, nec sine consilio quorumcunque faciemus.

17. §.

A magyar, osztrák, morva határok maradjanak meg.

18. §.

A királyi beszállásolásról.

A nemesek és egyháziak birtokaira mint eddig nem szállunk, tőlük élelmi szereket nem követelünk, értekezleteket birtokaikon nem tartunk, semminemü ügyben hivatlanul hozzájuk nem szállunk és őket semmivel sem terheljük.

19. §.

Az egyháziak katonáskodásáról.

Az egyháziak a törvénytelen fizetésektől felmentetnek, katonáskodjanak régi szokás szerint.

Ecclesiae, et ecclesiasticae personae a taxis non diu abus-

sive introductis liberae, et absolutae relinquantur, servitia tamen exercituostia. more alias consueto facere teneantur.

20. §.

A király leányait, az ország rendei megkérdezésével adja férjhez.

21, §.

Egyházi javadalmakról.

Az egyházi javadalmakat üresedésben nem hagyjuk s azoknak világi általi elfoglalását nem engedjük meg.

Item ecclesiastica benefitia vacatura non faciemus, neque permittemus per sacculares occupari personas.

22. §.

A király Magyarországban lakik.

Más királyok szokása szerint Magyarországban fogunk lakni.

23. §.

A királyi ügyész, midőn a király keresete tárgyaltatik, nem ül a törvényszékbe.

24. §.

A király helyes ok nélkül a birtokosokat ne perelje be, ha ezt teszi, mint más, perbüntetést fizet.

25 §.

A szerb despota és Cilley gróf, magyarországi birtokaikat magyarok által kezeltessék.

26. §. Ismétlése a 15.-nek.

27. §.

Személyes szabadságról.

Magyar nemes csak birói itélet nyomán fogathatik és zárathatik el.

28. §.

Tizedről.

Nemesek tizedet nem fizetnek.

Nobiles tam jobbagiones habentes, quam non habentes decimas dare non teneantur, antiqua eorum libertate requirente.

29. 30. 31. §. Hatalmaskodási esetekben Zsigmond törvényeit megujitja.

32—39. Peres eljárás szabályozása.

Albertről kora irói általánosan tisztelettel emlékeznek, bár a jó akarat nem hiányzott, rövid uralkodása alatt semmi lényegest sem tehetett, törvényei nagy részt II. Endre és Nagy Lajos törvényeinek ismétlései, nagy horderejü a 2-dik §. mely a nádorválasztást a nemzettel megosztotta; ez hatalmas vivmány volt, mert a nádor a fejedelemtől teljesen függetlenné tétetvén, a reactio lehetlenné vált; eddig az 1231. III. törvény szerint az ország ügyeit hütlenül kezelő nádor az ország kérelmére ugyan elmozditathatott, de utódját nem a nemzet, de a király nevezte és igy a nádor mégis a királytól függött; e tekintetben a nemzet 1291-ben nagy haladást tett, mert a 9-dik czikk szerint már a nádori kinevezéshez a nemzet, vagy is az országgyülés ajánlt, de a király hozzájárulta is igényeltetett; bár ez csak ajánlati jog volt, nyiltan mondván: Palatinum, Magistrum, Tavernicorum, Judicem Curiae, ex consilio nobilium regni nostri, ex antiqua consuctudine faciemus; — a nádor kinevezése tehát még kizárólag a királyt illette, mert e szó „faciemus“ kinevezést jelent, annyival inkább, mert a régi szokás (antiqua consuctudo) szerint a királyok alatt a nádort mindig a király nevezte; e kifejezés ex consilio nobilium a nemzetnek egyebet a kijelölési jognál nem adott, de ez sem volt kötelező, mert érvényét az antiqua consuctudo szó egészen

megrontotta, mert a régi szokás szerint mindég a király nevezett, ha tehát a nemzet által kivánt egyéniség a királynak nem tetszett, a nemzet jelöltjét mellőzhette. Albert 2. törvényczikke azonban már a nemzetet a nádorválasztás egyenjogu részesévé tette, ezt mondván: „Palatinum .... Regia Majestas ex consilio praelatorum, baronum et nobilium pari voluntate eligat; vagyis a nádorválasztáshoz a nemzetnek csak annyi joga volt, mint a királynak, e szerint nádor az, kit a király kizárólag akart, nem lehetett. — A nádor független állása kettős nyeremény volt, a nádor lévén legfőbb biró, a nemesség nem félhetett peres ügyeiben a királyi boszutól, magánügyeiben tehát a nemesség a koronától független lett; a király nem odázhatta el az országgyüléseket, mert az 1222. 1. czikknél fogva, ha az országgyülést a király össze nem hivta, a nádor összehivhatta, másrészt a királyi tulsuly ellen a nádor mindig támaszkodhatott az autonom megyékre. Ha tehát a király önkényesen akart uralkodni, a nádor őt visszatartóztathatta, sőt egyenesen meg is akadályozhatta, mert ő éppen oly erkölcsi hatalmat képviselt, mint maga a király.

Fontos törvények voltak az 5., 8., 21., 23., 24. törvények, az 5-ik, mely a királyt az idegenekneki hivatal- és birtokadományozásoktól eltiltja, biztositotta az országot az idegen sáskáktól, kik a királynak minden időben engedelmes szolgái voltak, s mert idegen földre csak a salak költözködik folytonosan zavarokat csináltak, hogy a zavarosba halászhassanak. A 8. és 21. a hatalomnak egyes kezekben felhalmozását és különösen a ragadozó oligarchiáktól a papi javakat óvja, ez pedig már ez időben nagyon szükséges volt, mert a főurak a 10 parancsolatokat nem nagyon tisztelték, gyóntak, üdvözitő miséket szolgáltattak ki, az örök kárhozat daczára azonban a gazdag papi javadalmakat készségesen fosztogatták. A királyi önkény ellen méltányos biztositékot nyujtott a 23. törvény, eddig a királyi felperes ügyész nem csak perelt, de biráskodott is, igen nehéz volt tehát a kettős minőségü királyi ügyész ellen nyerni; a 23. már nem csak a királyi ügyész kettős minőségét rontotta le, de az ok nélkül perlekedő királyi ügyész büntetését

is elrendeli, ez sok zaklatástól megmentette a nemességet, mert először is a királyi ügyészt egy állásra helyezve, a magányügyésszel a királyi ügyész befolyását leszakitotta, de üdvös volt azért is, mert a büntetést nem a kincstáron, de a királyi ügyész személyén vették meg, ez tehát a királyi ügyész ur hatalmaskodását, perviszketegét mérsékelte.

XIV. FEJEZET.

Erzsébet, Ulászló, Hunyady János, V. László és Szilágyi kora.

Albert halála sujtólag hatott nemzeti életünkre, Zsigmond átlátva, hogy a telhetlen oligarchiát, csak a középrend befolyásának emelése által ellensulyozhatja, mindent elkövetett a középrend megszilárditására, de a nemzeten zivataros uralmának kezdetén ejtett sebeket nem volt könnyü behegeszteni; a középrend izmosodott ugyan, de még nem szilárdult meg teljesen, szilárd kormány nyugalomra lett volna szüksége, hogy a pazar Zsigmond által vagyonnal tulhalmozott oligarchiával szembe szállhasson. — Albert nem volt kitünő egyéniség, de becsületes, szilárd, következetes jellemmel birt; a közép rend érdeke a koronával azonos lévén, igen hihető, hogy a nemesség benne erős támaszt nyert volna; — halála után az egyensuly felbillent, a hosszas intenegrum alatt az ország a szenvedélyek martaléka, az idegen kalandorok, a rabló főurak zsákmánya lett.

Albert halála után trón változásnak nem volt helye, mert a Fejérvári gyülés, nem csak Albertet, de Erzsébetet is királyának választá, Albert halála esetére az örökösödés Erzsébet és gyermekeinek is biztositatott. Erzsébetnek fia nem volt ugyan, de teherben maradt, a nemzet tehát Erzsébettől legfölebb azt követelhette volna, hogy tekintve az ország fenyegetett állását, a gyász kitelte után, férjet válasszon magának, egy fő pap önzése, az oligarchiának korona árverési vágya azonban csakhamar szétszakitva a fejérvári szerződést, az országot 17 éves anarchiába döntötte.

Erzsébet férje halála után a koronát átvéve, főrendi tanácskozmányt tartott s Budára országgyülést tüzött ki, szerencsétlenségére az esztergomi érsekség megürült, a királyné erre Rozgonyi Simon mellőzésével Széchi Dénest nevezte ki, Rozgonyi Simont a gazdag egri érsekséggel kárpótolván; ezen a telhetetlen büszke Rozgonyi felbőszülve, elveté a pártoskodás magvát, mely csakhamar a királynét trónjáról letaszitotta. — Az 1440-ben Budán tartott országgyülés, ürügyül a török fenyegető készületeit használva fel, a királyné férjhez adását elhatározta; a nemzet a királyi férjben nem csak férjet akart adni a királynénak, de hatalmas szövetséget is akart nyerni, ki az országot a főurak és nemesség közremüködése nélkül is a királyi és saját seregeivel megvédhesse. — Mindenki csak élvezni, szini akarta az országot, de érte sikra szállni csak kevés jelesek akartak. Az országgyülés szemét a fiatal lengyel király Ulászlóra veté, — az uj király meghivására követekül Tallóczy, horvát dalmát bán, Perényi János Tárnok, Palóczy László főudvarmester, Marczaly udvarnokok főmestere és Vitéz János zágrábi canonok neveztettek ki; kik Ulászlóhoz következő feltételekkel küldettek, Ulászló nőül veszi Erzsébetet, magyar királynak választatik, haláluk után örökösödnek Ulászló és Erzsébet fiai, ezek nem létében Erzsébetnek Alberttől születendő fia, Albert és Erzsébet leányai illőleg kiházasitatnak. Erzsébet mind ezen feltételekbe beleegyezett, ezáltal tehát némileg önmaga mondott le törvényes jogairól. 22-dik februárban azonban fiat szülve, szándékát megváltoztatta és a követekhez ellenparancsot küldött.

A magyar állam Európában kitünő helyet foglalt, királya a leggazdagabb egyének egyike volt, ennélfogva a követség ajánlata Krakóban kedvezően fogadtatott s a szerződés a lengyel rendek hozzájárulásával márcziusban a követek és Ulászló közt megköttetett e szerint:

1. Ulászló az ország összes törvényeit, szokásait megerősiti, megtartásukra magát esküvel kötelezi. 2. Minden eddigi adományokat megerősit. 3. Magyar- és Lengyelország egymást a török és tatárok ellen kölcsönösen segitik. 4. A ki-

rály az elszakitott részeket azonnal visszacsatolja, az elzálogositott Szepesi városokat koronázás után. 5. Moldva ketté hasittatik, Galiczia és Lodomeria ügyében közös biztosság neveztetik ki. 6. A Lengyelországban tartózkodó Czilley Borbálát, Erzsébet anyját, a magyar rendek beleegyezése nélkül Magyarországba vissza ne hozza. 7. Ulászló Erzsébetet a koronázás előtt nőül veszi, nála minden birtokait meghagyja, mindezekről a lengyel rendek kezeskednek.

Ezen szerződés, ha Erzsébet anyai érzelmeit az ország érdekeinek alárendeli, ha a főurak a haza javát önérdekeiknek elébe teszik, ha a lengyelek Ulászló ügyét felkarolják s kötelezettségeiknek eleget tesznek, mindkét államra felette jótékony lett volna; de Erzsébet a zavarosban halászó oligarchák s csecsemője iránti szeretetétől félrevezetve, a szerződés megerősitését megtagadván, a főurak idegen rablókkal szövetkezve az országot csatatérré tevék; — a lengyelek nem csak a török ellen nem adtak tetemes segélyt, de még uruknak sem adtak oly sereget, mellyel számos pártja segélyével, az ellenpártot megsemmisithette volna; a nagyreményü szerződés ennélfogva csak hosszas bonyadalmakat szült, az országot a fejetlenség örvényébe taszitotta. — Erzsébet a szerződést átadó Tallóczyt és Marczalyt vasra verette, a szerződést érvénytelennek nyilatkoztatta, csecsemő fiát Lászlót Fejérváron királynak koronáztatta, helyette az esküt Erzsébet tette le.

A töröktől fenyegetett haza, 3 koronás fővel birt, két pártra szakadt. Erzsébethez csatlakoztak, az álnok Cilley, a hatalmas Gara és Ujlaki Miklós, a büszke Széchy Dénes primás, a veszprémi és győri püspökök, 5 Rozgonyi, Széchy Tamás, Kanizsay Imre és László, Két Tamásy, mind hatalmas főurak, kik a gyermekkirály örve alatt közzsákmányul tüzték ki az országot. — Ulászlót pártolták a jeles Héderváry nádor, a hős Hunyady János, a harczias egri püspök Rozgonyi Simon, Tallóczy horvát bán, Perényi János Tárnok, Frangepán Rajnald, Palóczy a kalocsai érsek és 9 püspök, Szent Miklósi Pongrácz, Csáky, a szerb és bosnyák fejedelmek küldöttei, a Tisza és az alvidék, a lengyellel határos felvidék és a középrend nagy

része. Ulászló már 25-ik májusban Budára vonult, Erzsébet Pozsonyba menekült, fiát Sopronba küldte. — Ulászló junius 29-ére Budára országgyülést tüzött ki, menvédlevéllel meghivattak erre Erzsébet hivei is, Ujlaky Miklós Ulászlóhoz illő bérért áttért. — Az országgyülésen megjelent Erzsébetpárti fők Széchy esztergomi érsek, Garay László machói bán, Korogi János országbiró, bár némileg egyezkedési, s bátorság levelök hosszabb időre volt kiállitva, csakhamar elfogattak s mindaddig szabadon nem bocsátattak, mig szinleg Ulászló pártjára nem állottak. E Budán kezdett országgyülés Fejérváron végeztetett és következő határozatokat hozott:

1. 2 Az ősi korona Erzsébet királyné által elsikkasztatván, Ulászló uj koronával koronáztatik meg, az ős korona mindaddig érvénykivülinek nyilatkoztatik, mig az ország kezeibe vissza nem kerül. Ulászló választása megerősitetik.

3. Ulászló hitlevéllel megerősiti II. Endre aranybulláját, III. Endre 1298-ki törvényeit, Károly és Lajos törvényeit.

4. A nemesség a dézsmától felmentetik.

5. A felségsértési bünökért elkobzott zálogos birtokoknál a zálogba adók tulajdoni joga a korona ellenében is felmarad.

6. Ha paraszt a papot megsérti, vagy megkárosítja, ezért az egyházi elégtételt a paraszt urától kérjen, s papi törvényszék elé csak akkor idézhesse, ha a vádlottnak ura elégtételt nem ád.

7. A pápai és zsinati bullák és intézkedések csak akkor érvényesek, ha azok a király által megerősittetnek.

8. Ki ilynemü bullákat az országba behoz, a behozottakat királyi jóváhagyás nélkül végrehajtja, javadalma elvesztésével büntettetik.

9. László koronáztatása érvénytelennek nyilatkoztatik. A királyné fő ereje Győrnél lévén, ennek bevétele elrendeltetett, de siker nélkül, itt elfogták Cilleyt, ki azonban a béke eszközlésére szabadon bocsátatott. Erzsébettől még ez országgyülés előtt a csehek is elpártoltak, májusban Albert szász herczegnek ajánlották fel koronájukat. — A mindenkitől elhagyatott Erzsébet, Fridrichnek a koronát elzálogositja, cseh

zsoldosokat fogad, ezek részére Giskra a bányavárosokat elfoglalva, a felföld nagy részét meghóditotta; — hivei Széchy érsek, Garay, Bothos, Tamási, Korogi összeszedve erejöket támadólag léptek föl. Ulászló látván az ellen terjeszkedését, lengyel seregeket hozatott be, — a szepesi városokat igérete szerint vissza keblezte. — Seregei vezéreül Hunyady Jánost nevezte, ki Garayt és társait megverte, — e csatában Garán 100,000 arany forintot érő ruha és ékszer volt, — erről lehet következtetni az oligarchia roppant gazdagsága és annak forrásaira — Ulászló Hunyadyt és Ujlakit erdélyi vajdáknak nevezte, ezenkivül Hunyadyra ruházta a szörényi bánságot és temesi grófságot is. — Ulászló személyesen vette ostrom alá Esztergomot, a szorongatott érsek szinleg ujolag hódolt. Erzsébet Sopronyra Fridrichtől 8000 aranyat kölcsönözve uj sereget gyüjtetett, — Cilley vezérei Horvátországot és Slavoniát nagy részt elfoglalták, seregei majdnem Budáig kószáltak. — Mindezek azonban csak kisszerü eredménytelen csatározások voltak, ha valamelyik fél megveretett, váraiba vonult s amint ellene eltávozott, ismét kirontott. Legtöbbet szenvedett általa a középrend és parasztság, mert ezeket a pártos várurak ellenségnek keresztelve, a semlegeseket, a nyugodt nézőket is kegyetlenül rabolták és fosztogatták. — Mig a két párt egymást marczangolta, az alatt Murad julius 17-én Belgrádot vette ostrom alá, de hatalma Tallóczy István vránai perjel várparancsnok vitézségén megtört és kudarczal kényszerült Belgrád alul elvonulni; vezérei azonban, ezek élén Ishak Szerbiát folytonosan háborgatták, sőt egész Belgrádig portyáztak, mig nem Hunyady János őket tetemesen megverte és Szerbiából ki is kergette.

1441. Ez év elején Ulászló a Cilleiekkel kibékült, szeptemberben Budán országgyülést tartott, ennek fő tárgyát az Erzsébetteli egyezkedés képezte, mi végett alkudozó meghatalmazottak is neveztettek, de minden siker nélkül, mert Albert szász herczeg a cseh koronát nem fogadván el, László választatott királynak. Erzsébet reményei ez által növekedtek Ulászló elég erélyt nem fejtett ki, a lengyelek tétlenül visel-

ték magukat, a pártfőknek, kik az országban szabadon raboltak, érdekében állott a küzdelem meghosszabbitása; a középrend sem elég eréllyel, sem elég hazafisággal nem birva, egykedvüleg nézte a küzdelmeket, melyben ő a néppel legtöbbet szenvedett. — Legnagyobb csapás volt Erzsébetre Garay László elfogatása, kit a fukar Fridrich helyes ok nélkül hihetőleg gazdag váltság reményében elfogott, ez által Erzsébet pártja, fejét vesztvén lehangolódott.

1442. Mig a cseh kalandorok, az ország főurai, a nemzet vérét és vagyonát pusztiták, a szövetséges lengyelek, fejedelmük válságos helyzetét közönnyel nézték, Erzsébet leghivebb pártosa rokonától nagybátyja Fridrich, aljas önzésből kifosztotta, a magyar nemzet dicsőségét, területi épségét egy ember tartá fel, a hős Hunyady János, mig mások gyakran szeszély, többnyire aljas önérdekből urat cseréltek, Hunyady uj babér koszorut füzött a nemzet történelmébe; a fejetlen kormány alatt az aldunai tartományoknak Magyarországtóli függése tettleg megszünt, s a valódi Magyarország határai födetlenül állottak; a török, mely egyaránt szeretett rabolni és hóditani, Erdély belsejébe hatolt, Hunyady hirtelen összeszedte dandárait, Szebennél támadá meg a rablókat, — Hunyady már ekkor egy sereggel fölért, ennélfogva a török hadi tanácsban a hős minden áron legyilkolása elhatároztatott, személye ellen tervezték a támadás összpontositását, erről értesült a magyar hadsereg is, a nagy férfiut minden áron meg kellett menteni. Kemény Simon erdély lelkes fia, öltözéket, lovat, fegyverzetet cserélt Hunyadyval, a törökök bőszülten rohantak az ál Hunyadyra, ez alatt Hunyady oldalról támadta meg a törököt, s mig a hős Kemény a törökök legvitézbjei sulyos csapásai alatt elveszett, a törökök, kik ez egy ember életeért mindent koczkáztattak, az igazi Hunyady és csapatjai által tökéletesen tönkre tétettek, — 20.000 ozmán elesett, a többi eszeveszetten szaladt ki Erdélyből, a foglyok ezrei megmentettek, a diadalmas sereg roppant zsákmányt nyert. Hunyady Moldva és Oláhországra tört, és mindkettőt meghódoltatta. — A török sultán szégyenelve seregei kudarczát, fájlalván a két

tartomány elvesztét, csakhamar 80,000-nyi sereget küldött Erdély ellen, — Hunyady juliusban a Vaskapunál fogadta őket, a török hadsereget másodszor is megsemmisitette, 200 zászlót nyert, az egész tábori készületet elfogta; a kétszeres áruló Drakul helyett Dant tette oláh vajdává; diadalmas seregeivel Bolgárországba nyomulva, nemcsak az ország határait szerezte vissza, de még a valódi Törökországgal is éreztette lángesze és a magyarok fegyvere súlyát.

Erzsébet látva kisérletei sikeretlenségét, mit fegyver által elvesztett, alkudozás által akarva vissza nyerni, Ulászlót következő békével kinálta meg:

1. Ulászló lemond Magyarországról. 2. Szepes Lengyelországhoz csatoltatik. 3. Ulászló feleségül veszi Annát, Erzsébet leányát. Erzsébet jegypénzül 200,000 aranyat fizet. 5. Ulászló Kis László kiskorusága alatt Magyarországot, mint kormányzó igazgatja. 6. László magtalan halála esetére Magyarország Ulászlóra száll. A tényleges ideiglenes hatalom e szerint Ulászlónál maradt volna, de még a valódi Magyarországot is megcsonkitja. — A királyi tanács két részre oszlott, maga Ulászló megunva a főurak ingatagságát, habozott. — Hunyady jelen nem lévén, a szerződés elfogadása vagy megtagadása az ő véleményétől függesztetett fel; a nagy férfiu visszaveté e kislelkü egyezséget, s Magyarország területi épségét megőrizte.

1443. A római pápa a törökök hatalmától féltve a kereszténységet, sőt magát Olaszországot is, mindent elkövetett a magyar trónviszály kiegyenlitésére; Julián cardinál fogta fel az egyezkedés elejtett fonalát. — Fegyvernyugvást eszközlött, 1443. junius 24-éig; — e szerint mindenik rész területét megtartotta, szabad kereskedelem biztositatott, a hatalmaskodók közös erővel fenyitetnek, uj várépités tilos, az ez ellen vétő magyar mint felségsértő büntettetik; a békeszegő idegen zsoldosok közös erővel üzetnek ki; a végbéke, a törö elleni hadjáratról határozand az esztergomi értekezlet; a végleges béke nem sikerülte esetében az ellenségeskedést 14-napi felmondás előzze meg. Az esztergomi összejövetelt Erzsé-

bet bizalmatlansága meghiusitotta, titkon azonban a békét mindkét fél ohajtván, Ulászló és Erzsébet Győrben november 25-én összejöttek, s deczemberben a két fejedelem valósággal ki is egyezett, — alapját hihetőleg házasság képezte, sajnos hogy a nemzet szép reményeit Erzsébetnek deczember 19-én történt halála meghiusitotta.

Erzsébet halála után, pártosai Fridrichel szövetkeztek, Fridrich Győrt várnagya árulása által kézrekeritette, az egyenetlenség még mindég virágzott, bár a László pártja Fridrich fösvény halogató, kétségeskedő egyénisége miatt sokat gyengült. — A pápa unszolására a rendek figyelműket leginkább Törökország felé forditák; ez évben Budán tartatott országgyülés, ebben a nemesség, zsoldosok fogadására tekintélyes adót ajánlott föl, ennek kezelésével Hunyady János bizatott meg, ki Nissát, Zsófiát bevette, a királlyal egyesülve 5 csatát nyert és a Balkánig üzte a törököket. — E diadalmas hadjárat után a bosnyák király is ismét meghódolt. — Fridrich ki csak más erszényéből szeretett harczolni, Ulászlóval a mult évi alapon, két évre fegyvernyugvást kötött, pörös ügyekben legfőbb biróul az országbiró ismertetett el. 1444 aprilban a rendes országgyülés megtartatott, ezen a rabló Szentmiklósi Pongrácz trencséni főur, ki barátot és ellent egyaránt rabolt, elfogatott, czinkos társai felkonczoltattak, ő maga azonban az országgyülés szétoszlása után Ulászlótól kegyelmet nyert. Az országgyülés fő tárgyát, a török háboru és a belzavarok képezték: 1. Minden nemes Ulászlónak irásilag hüséget kötelezett. 2. A király uj hivatalnokokat nevez. 3. Magyarországon a kamara nyereség, Erdélyben az ötvened, Slavóniában a nyest jövedelem Ulászlónak adatik. 4. Az egyesek által bitorlott só és 30-ad, bánya, kunok, k. városok jövedelmei visszavétetnek. 5. Az Ulászlóhoz pünkösdig visszatérők birtokaikat visszanyerik, ha azonban a király ezeket már másnak adományozta volna, a király által adományozottak tartoznak ugyan régi birtokosaiknak visszaadni, de ezek a királytól kárpótoltatnak. 6. A pénz a rendek beleegyezése nélkül meg nem változtatik. 7. 10. A tisztviselők sem maguk nem hatalmaskodnak, sem másoknak el nem türik.

8. A perek a vajdák, bánok, főispányoktól a királyhoz fölebbeztetnek. 9. Megyénként a főispányok és szolgabirákhoz 4 táblabiró választatik. 11. Az erőszakoskodók felett még ez országgyülés alatt itél a király személynöke a nádor, vagy országbiró. 12. Idegen katonaság behozatala tilos. 13. Az ország és király elleneiveli békekötés tilos. 14. A király parancsainak ellenszegülő, mint hatalmaskodó büntettetik. 15. A király idegeneknek hivatalokat, jószágokat nem adhat s a kiknek eddig adott, Máté püspök kivételével, tőlük visszaveszi. 16. A tavali adó behajtatik, az egyházi javak tulajdonosaiknak visszaadatnak, a rabló várak lerontatnak. Ezen törvényeket 126 megyei követ és 56 főur irta alá. — Megjelent itt bátorság levél mellett Giskra is, s csak a király személyes közbenjárása mellett szökhetett meg; a nemzet zöme fel akará konczolni a rablófőnököt, ki a nemzet zsirján hizott meg s egész élete folytonos bűn volt. — A török elleni támadó hadjáratra a nemesség segélyt ajánlott fel, megengedtetett a pénz silányitása, felajánltatott a papi dézsma egy huszada; — az adó behajtására megyei adószedők választattak. Az olaszok, lengyelek, Skanderbég szövetségre szólitattak fel; Brankovics György, ki a mult évi hadjárat által legtőbbet nyert, az ideitül legtöbbet várhatott; Hunyady Jánosnak a 110 faluból álló világosvári uradalmát a hadjárat költségei födözésére által adta. Teleky,

A Hunyady ismételt győzelmei által megrémitett törökök értesülve e nagyszerü készületekről, békeért folyamodtak, mi Szegeden, a pápai követ ellenzése daczára, juliusban következőleg köttetett meg:

1. Murad Bolgárországot megtartja, de egész Chulmot, Albánia egy részét Herczegovinát visszaadja. 2. Oláhország magyar tartománynak ismertetik, de a töröknek is adózik. 3. A foglyok mindkét részről, a natoliai basa kivételével szabadon bocsátatnak. — A béke kölcsönösen esküvel erősitetett meg. — E béke, tekintve Magyarországnak bel zilált helyzetét, szép nyeremény volt, a törökkeli szünidő kedvező alkalmat nyujtott a belügyek tisztázására, a rablók kiüzésére. Sajnos, hogy a derék Ulászlót, a pápai követ, az

olaszok igéretei által elámitatva, esküjét megszegte s a birodalmában megtámadott törököt, esküje daczára, csekély haderejével ismét megtámadta. — A királyi felszóllitás, országgyülési határozat, a papok buzgólkodása daczára a nemesség a királyi táborban gyéren jelent meg. A szájhősök, midőn a tett percze bekövetkezett, váraik tüzhelyeiknél maradtak, a király összes serege, mellyel a törököt Europából ki akarta verni, 15,000 emberből állott, kik nagyára zsoldosok voltak, az idegenek közül csak a lengyelek küldtek csekély segédcsapatokat; — a király kettőre számitott, remélte, hogy Skanderbég 31,000 emberrel hozzá csatlakozik, az olaszok által biztositatott, hogy sem Muradot, sem seregét a tengeren át nem eresztik, — a török sereg zöme Ázsiában volt, Murad a szegedi békekötés után a trónt Mohamed fiának adva át, szinte Ázsiában időzött, — bár a magyar sereg csekély volt, ha a király számitásai teljesülnek, nagy eredményt vivhatott volna ki, mert az europai török erő is csekély volt; a fejetlen alvezéreket rémület fogta el, Hunyadit minden török rettegte. De a király mindkét számitásában csalatkozott, Brankovics elárulva a magyarokat, Szerbia keskeny utjait eltorlaszolta, minélfogva a vitéz epirusi fejedelem idejében nem érkezhetett meg, a király, hübérese ármányait nem tudva, a magyar sereg gondtalanul, diadalmasan nyomult elő Várnáig, ez alatt Murad a fekete tengert elzárva tartó olaszokat, a magyarok szövetségeseit megvásárolva, roppant seregét Várnánál olasz hajókon áthozta s ott a gondatlan Ulászlót megtámadta; — a csata szerencsésen kezdődött, Murad serege futásnak indult, maga a Sultán is megrémülve meg akart szaladni, de Karadzsa Beglerbég által lova kantáránál fogva feltartóztatva helyt állt s a futást fényes győzelemmé változtatta. — Midőn a magyarok több oldalról előnyomultak, a tüzes, bátor Ulászló, nemes hevétől elragadtatva, csekély kiséretével neki rontott a Murad által személyesen vezényelt török köznépnek; Muradot keresve bebonyolódott a nagy tömegbe kisérőitől elválasztatott és hősi küzdelem után elesett; — a királynak csataterv szerint tartalékban kellett maradnia, véletlen előrevonulása az egész

csatarendet megzavarta, a győzelmes Hunyady a király veszélyét látva, kénytelen volt a király megmentésére visszavonulni; — Hunyady a királyt környező csomóig elhatolt, de már ekkor a király elesett, Hunyady csak holt testét birta kimenteni; bár a sereg előnyben volt, a magyarok meglátva királyuk póznára tűzött fejét, megfutamodtak; a sereg nagy része részint az ozmánok, részint a leselkedő belföldiek által felkonczoltatott, némelyek Castriota György epirusi fejedelemhez jutottak, ki ezalatt magát a szerbeken átvágva, már a magyarokhoz közeledett, a győzelem a töröknek 60,000 emberébe került, Murad maga sem hitt győzelmének. a sereget nem merte üldözni, tábor helyéről csak másnap indult ki. — Drakul oláh vajda, az Oláhországba menekült Hunyadyt elfogta, — de Héderváry nádor a hütlen oláht az ország haragjával fenyegetve, tisztelettel azonnal szabadon bocsátotta.

A várnai gyászos ütközetben csak kevés főurak vettek részt, a nemességből senki, a sereg csak 15,000. nagy részt fogadott zsoldosokból állott, a két előbbi hadjáratban meggyengitett török pedig 60,000-et vesztett, ennélfogva a nemzet anyagi erejéből igen keveset vesztett, de annál nagyobb lett volna az erkölcsi veszteség, ha az ügyek élén két oly lelkes hazafi, mint Héderváry Lőrincz nádor és Hunyady János nem állnak, ha Hunyady János a középrendnél dönthetlen népszerüséggel nem bir; — pillanatra azonban a vereség hatása mindjárt érezhető volt, a rablók felüték fejüket s folytaták régi mesterségüket. Veszteség volt a nemzetre a király egyénisége, ő fiatal, bátor, jó akaratu vitéz férfiu volt, a törvények iránt tisztelettel, a nemzet jelesbbjei iránt bizalommal viseltetett, mindenesetre egy jó király veszett el benne, mi minden időben ritkaság lévén, nagy veszteség volt a nemzetre.

Héderváry nádor, ki tiszta hazafi, kitünő politikus volt, ismerte az oligarchia önző jellemét, tudta, hogy az erkölcstelen tul gazdag főurak királyul senkit sem akarnak, s az országot, a szomszéd németek példájára, kis részekre feldarabolva, fejedelmi hatalmat óhajtanak bitorolni; ezeknek gaz szándékát csak Hunyady által lehete ellensulyozni, de Hunyady távol

volt s még ez időben döntő párttal nem birt, mindenekelőtt időre volt szükség Hunyady ellenei megnyerésére és a Hunyady párt ereje kifejtésére; — mihelyt tehát Hunyady fogságát megtudta, országtanácsot hitt össze, az oláh vajdához fenyegető levelet irt, ez által Hunyady szabadságát kieszközölte, Ulászló halála iránt alapos kétségeket terjesztett az országban; — kik nem akarták is hinni, nem merték a nádort megczáfolni, a pártok nyugodtan maradtak. 1445. Február 6-ára Fejérvárra főrendi tanácskozmányt hitt össze, ezen akarta az oligarchákkal Hunyady és a haza érdekében az előleges alkudozást megkezdeni. Az oligarchák kielégitésére az ország több kapitányságokra osztatott, Hunyady Jánosra Erdély és Tiszán tuli részek bizattak, ez azonban csak ideiglenes intézmény volt, mert az országtanács is megmaradt s a kapitányoknak ehezi viszonya nem rendeztetett, alkalom volt az pártszerzésre, út a Hunyady kormányzóságához. A tevékeny Hunyady kerületében több gyülést tartott, ezek egyikén feltétlen hivét a derék Vitéz Jánost a váradi püspökségre ajánltatta, kerületében az erőszakoskodásokat meggátolta s ez által a középrendet, a népet, melynek eddig is bálványa volt, még inkább magához csatolta. A nádor 1445. májusban Pesten országgyülést hitt össze. László jogait itt már ugy látszik senki sem vonta kétségbe, de minekelőtte a kormányzóság ügyével a haza jelesb emberei tisztában nem voltak, László királyságának feltétlen elismerése veszélyes lett volna, mert ez esetben a kormányzósághoz legtöbb joggal birtak, László közel rokonai, a roszlelkü Fridrich német király és Gara László; — időnyerés tekintetéből tehát a nádor Ulászló halálának biztos megtudására Lengyelországba küldöttséget eszközlött, Ulászlónak az országbani megjelenésére határidő tüzetett ki, — kimaradása esetére László feltételesen, élethossziglan királynak választatott, ha őt nagybátyja a magyaroknak a koronával együtt által adja, ellenkező esetben választása érvénytelennek nyilvánittatott. — A fejérvári főrendi tanácskozmány elvei szerint az ország 4 kapitányságra osztatott, Erdély és a Tiszán tuli rész Hunyady és Ujlakyra, Kassa vidéke Rozgonyi György

Teleky

és Giskrára, a Vág vidéke Ország Mihály és Szakolczay Pongráczra bizattak, a kapitányok mellé helyettesek is neveztettek.

Ezenkivül fölállitatott a fő országtanács is, ennek hatalom köréről biztos tudomásunk nincs ugyan, de tekintve régibb törvényeinket, ez más nem lehetett, mint III. Endre országtanácsa, vagyis király nem lévén, ennél összpontosult az ország kormányzata, ez képezte a legfőbb törvényszéket, valódilag ez képviselte a legfőbb hatalmat, ez érintkezett a többi államokkal, ez kezelte az állam vagyont, s a kapitányok csak a honvédelem vezérei, a közbátorság fenntartói voltak. — Az országgyülés még a föntebbieken kivül megrendelte az elfoglaltak visszaadását, a rabló várak lerontását, büntetést szabott a hatalmaskodási esetekre, a törvénykezés Jakab napig felfüggesztetett, a birtok foglalás és zsarolás, fő és birtokvesztés sulya alatt eltiltatott, az ország határozataival ellenkezőkre hütlenségi büntetés mondatott ki, a bitorolt egyházi javak visszaadását elhatározták, a török támadása esetére általános nemesi és polgári felkelés rendeltetett el, a jobbágyok szabad költözködése megujittatott, a római curiához folyamodást komolyan eltiltották, a zászlós uraknak zászlóik készen tartása, uj országos pecsét készitése rendeltetett, a bel- és külkereskedést biztositották. — Mindezekből látszik, hogy az országgyülés feladatát felfogta, a bajok orvoslása, a jóllét és rend fenntartására minden szükséges intézkedéseket megtett, sajnos hogy a legczélszerübb intézkedések, a főurak, a kalandor idegenek szennyes önzésén megtörtek. — A kormány a török ellen egész Európában izgatott, de csak üres igéreteket nyert, a nemzeteknek mint mindég, egyedül kelle a sikra szállnia.

Hunyady János fogadott seregeivel a Száván átkelve, a török sereget megsemmisitette, s ez által nemcsak az ország területét biztositá, de ideiglenesen a korona hübéreseinek is nyugalmat szerzett. — Héderváry nádor az országtanács feje rendre utasitotta Fridrichet, ki a zavarosban óhajtva halászni Kőszeget ostromolta, s Buda felé nyomult, a magyar seregek

megindultak ellene, minek hirére a gyáva rögtön visszavonult, hihetőleg mind pénze, mind bátorsága kifogyott.

Ulászló megjelenési határideje letelvén, László és a korona vissza követelésére a magyar küldöttség Fridrichhez ment, — a ravasz Fridrich a László párt főnökeit Széchit, Garát, Giskrát országtanácsába hivta, de sem a királyfi, sem a korona visszaadására nem ajánlkozott, sőt még a királyfi őrügye alatt Pozsonyt is magához akarta rántani, — a küldöttség meggyőződve Fridrich csökönyössége rosz akaratáról siker nélkül tért meg. — Hunyady azalatt, mig a küldöttség királyáért hasztalan esdeklett, az áruló Drakult országából kiüzve Dánnal helyettesitette, győzelmes seregeivel Nikápolyig nyomult, s itt a jövendő török hadjáratról a pápai hajósereg tengernagyával értekezett. — Mig Hunyady fegyverének sulyát a törökkel éreztette, ez alatt a gaz Cilleyek Vitovetz vezérlete alatt Slavoniát pusztitották, Zoll Benedek kegyenczüket a zágrábi püspökségbe helyezték. A rablóknak a vitéz Tallóczy Zován ment eléjük, de ereje sokkal gyengébb lévén, csatát vesztett és az ellentől levágatott. A nádor ez ügyek rendezésére deczember 8-ára Fejérváron országgyülést hirdetett, de ez az idő rövidsége, a rideg idő miatt össze nem jöhetve, 9-ik februárra napoltatott el.

1446. A fejérvári országgyülés főtárgyát a kormányzóság ügye képezte, a nemzet jobbjai átlátták, hogy összpontositott kormányzat nélkül a nemzet békés viszonyok közt felállhat ugyan, de az első válság elsodorja, a törvények szigoru végrehajtása rendelkező fő nélkül lehetetlen, az ország ugyan nyilt háboruba nem volt, de mind Fridrich, mind a török folytonosan fenyegették, — az oligarchák meggyőződtek, hogy még az eszélyes nádor, a hős Hunyady élnek, osztályvágyuk teljes lehetetlen, sőt a két jeles férfiu elhenében még tulsulyra sem emelkednek, mert mindkettő de különösen Hunyady osztatlanul birta a nemesség rokonszenvét, s mint vezérek, Giskrát kivéve a nagy Hunyady Europa első hadvezérei tehetségének fegyverhordozói is alig lehettek volna, — a kormányzóság eszméje tehát teljesen megért. — E magas hivatásra képes egyedül a

nemzet kedvencze Hunyady János a tiszta jellemü nagy hazafi a rettenthetlen harczos, a geniális hadvezér volt, ki a hazának nemcsak legkitünőbb fia volt, de a török hadjáratokban tömérdek kincseket is gyüjtve, a leggazdagabb főurak közé tartozott. — Hunyadyval csak Ujlaky Miklós versenyezhetett, a vitéz, ős származásu gazdag oligarcha, Hunyady vajda társa, őt kellett mindenek előtt megnyerni. — Hunyady Héderváry által figyelmeztetve Ujlakyval azonnal egyezkedésbe ereszkedett, Ujlaky büszkeségét hazájának alárendelve, feligérte segélyét; — az erélyes Hunyady ki ép oly jeles politicus, mint kitünő hadvezér volt, Fridrichel is érintkezett, megigérte hogy László igényeit pártolni fogja, felajánlotta Fridrich német érdekei pártolását, az elsővel megnyerte László magyar pártját, az utolsóval Fridrichet. — E szerint már minden nehézség el volt háritva, midőn Héderváry nak tudomására esett, hogy Ujlaky igéretét megbánva, Hunyadyt Fejérvárnál el akarja fogni; az ovatos nádor Hunyadyt a hirről rögtön tudósitá, ki is Fejérvár előtt megállapodott, — Ujlaky értesülve Hunyady megállapodása okáról, szándokát megbánva, vagy mert meggyőződött terve kivihetlenségéről, vagy mert talán az egész mende-mondán alapult, s az ovatos nádor is félrevezettetett, kiséret nélkül ment Hunyady elébe, a bizalom bizalmat szült, Hunyady Fejérváron megjelent.

Az országgyülés a bécsi küldöttség jelentésével kezdődött meg, mi a kedélyeket nem kevessé keseritette el, de mert egy rész Lászlóhoz őszintén ragaszkodott, a pártoskodás megszüntetése csak az ő királysága által volt megszüntethető; Hunyady csak kiskoru király alatt lehetett kormányzó, az alkudozások folytatására uj küldöttség neveztetett ki, Szentmiklósi Pongráczért, ki rablásait Ausztriára is kiterjesztette, s most Giskra és Fridrichtől közös erővel szorongattatott, az országgyülés magát közben vetette; a török elleni hadjárat elrendeltetett, annak szervezésével Hunyady bizatott meg. A kormányzóság elvileg elfogadtatott, az egyén megválasztása, a Lászlóvali alkudozások befejezésére Rákosra juniusba uj országgyülés tüzetett ki. — Ezen országgyülésnek végezményei nem maradván

fel, sokan ezt csak főrendi tanácskozmánynak tarták, mit azonban Hunyadynak a rákosi végzéseket megerősitő ezen szavai megczáfolnak s országgyülési minőségét kétség kivül helyezik „Juxta dispositionem eorundem (statuum et ordinum) insuper in civitate Alba regali factum, in hanc praesentem solemnem congregationem amplissime coordinata (universitas)" Országgyülési minőségét ezen fölül kétségkivül helyezi Héderváry nádor következő okmánya: „Nos Laurentius de Hédervára, Regni Hungariae palatinus . . . In conventionibus autem dominorum praelatorum, baronum et *regnicolarum*, tam scilicet in pestiensi quam *Alba Regalensi* civitatibus quum statuum, et conclusum unanimi, et pari voluntate, determinatum extiterat, ut universae possessiones in dictis disturbiorum temporibus, per quoscumque occupatae, his a quibus occupatae fuerunt, sub poena et obligationibus superinde institutis remitti deberant et resignari. Datum Budae Anno 1446. — Ha ez főrendi tanácskozmány lett volna, akkor a Regnicola név, mely alatt ez időben a nemesség és városi követek értetnek, nem fordulna elő, a nemesség és városok, az ugynevezett Regnicolák csak országgyülésben vettek részt, az országtanácsot csak az egyházi és világi főurak képezték, világos tehát ebből is, hogy ez országgyülés volt; de kitetszik ez a nádornak a bitorlott jószágok visszaadására czélzó határozatra való hivatkozásából is, ily határozat kizárólag a törvényhozás köréhez tartozott, ebben az országtanács jogérvényesen nem határozhatott, csak teljes országgyülés; — ha a fejérvári gyülés országgyülés nem lett volna, akkor a nádor azt, mint országtanácsi végzést emlitette volna meg és nem mondta volna, tam in pestiensi, quam Alba regalensi, — a fejérvári e szerint ép oly országgyülésnek tekintendő, mint a későbbi, minden kétségkivül a pesti is országgyülés volt.

Hunyadyval most már csak a Cillei grófok ellenkeztek, ezeket kelle megtörni, sereggel támadá meg őket, erejöket semmivé tette és kötelezte a törvények és rendeletek teljesitésére. Az ügyes diplomata, a jeles hadvezér, legyőzve minden akadályokat, Rákoson egyhangulag kormányzónak választatott, a

kormányzó több megszoritásokkal királyi hatalommal ruháztatott fel, mivel a hozzárendelt országtanács hozzájárulásával rendelkezett, — az ország jövedelmeinek kezelése, két országnagy és két főpapra bizatott, — biztositttatott a személy- és vagyonbátorság, korlátoztatott a kormány adományozási köre. A királyi törvényszék elnökévé neveztetett, az összes várak neki átadattak, az ország bárói hivatalaikat, méltóságaikat letették, a magán szövetségek megszüntettek. A sereg vezérletével a kormányzó bizatott meg, a rabló várak lerontására hozott itéletek ismételtettek. — Az uj kormányzó alig birt több hatalommal mint egyszerü köztársasági elnök; köznapi ember az országot az oligarchia követelései, a törökök támadásai, Fridrich fondorlatai ellen nem védhette volna meg, de Hunyady egyénisége maga hatalom volt, nagy lelke, hősiessége, eszélye által az események ura lett, az országot a külellentől megmenté, a belbátorságot lehetőleg helyre állitotta, ő volt a nemzet jólétének központja, s a haza érdekétől vezéreltetve, a becsületesek feltétlenül csatlakoztak hozzá.

Hunyady először Drakul ellen forditá fegyverét, ki török segéllyel Dánt az ország hivét elkergett, Dánt visszahelyezte s a moldvai vajdával szövetkezett, — Fridrich a királyt és a koronát visszaadni vonakodván, Hunyady az osztrák rendeket Fridrich ellen szövetségre hivta fel, ezek azonban még most minden segélyt megtagadtak. Hunyady elunván Fridrich halogatását, seregeivel Fridrich tartományait megtámadta, seregeit szétverte; a megrémült Fridrich fegyverszünetet kért, mit a gazdag zsákmánnyal elhalmozott kormányzó meg is adott; — a fegyverszünetet az oláh és moldva zavarok rendezésére forditotta s 1447. martius 20-án Budára országgyülést hitt össze; — az országgyülés, mult évi határozatain kivül, 47 uj törvényt alkotott; a 15. czikk az ország jövedelmei feletti rendelkezést a kormányzóra bizta; a 18-ik ujolag megerősitette, az örökös főispánságok eltörléséről szóló számos törvényeket, a 20-ik az idegeneket az egyházi javadalmakból kitiltotta, a 23-ik a nemesi felkelést csak azon esetre szoritotta, ha a kormányzó az ellenséget tulajdon, az ország és egyházna-

gyok zászlóaljaival visszaverni nem birná, a 26. a kormányzónak jogát ad a lázadók ellen zsoldosokat fogadni s a megyéket kirendelni, a 27. a kapitányságokat törülte el, a 32. a fejérvári és pesti országgyülések végzeményeit megerősiti, a 36. biztositja a megyei törvényszékek hatáskörét, 40. megállapitja a régi kamara nyereséget, a 44. a király halála esetére, a nemességnek a főurak hozzájárulásával biztositja a királyválasztás jogát, — 45. a kormányzó, az országnagyok és tanácsosok évenkénti ujra választását rendeli, 50. a curiától a király vagy kormányzó beleegyezése nélkül, egyházi javadalmakat elfogadókat, vagy ellenfeleit Rómába idéztetőket számüzi, — 53. rendelkezik a pénzverés módjáról, a többi czikkek nagyrészt a magánvagyont biztositják, gyenge óvszerek a mindennapi erőszakoskodások, zsarolások ellen. — Hunyadynak hatalma e czikkek szerint megválasztása óta tetemesen növekedett, megválasztásakor a pénzügyek kizárólag az országtanács rendelkezése alá helyeztettek, mig itt már ezek a 15. czikkben a kormányzónak adattak át. Hunyady ereje a nemességben állott, ez is több czikkel biztositá folytonosan megtámadott jogait, a 24-ik a felkelést kizárólag a haza benső határain szoritja. — A 36. az itélet jogot a megyei törvényszékekre ruházza, elnökökül a fő és alispányokat megtartja ugyan, de önállólag nem itélhetnek. A 44. czikk biztositja a nemesség királyválasztási jogát, — a 61. a birtokos és birtoktalan nemesség dézsma és adómentességét; a 45. törvényczikk a főbb hivatalok évenkénti új választását rendelvén meg, a hatalomnak egyes családok kezeibeni örökitését akadályozta meg, felelőssé tette őket a nemzet előtt, a kormányzó évenkénti újra választását megállapitva, a kormányzótól a hatalom vágy legtávolabb gyanuját is elháritotta. A nemzet tehát ezek által helyzetének teljesen ura lett, mert minden ügyei felett kizárólag a nemzetet képviselő országgyülés és megye rendelkezett; de midőn egy részről ezek hatalmának csalhatlan bizonyitékai, másrészt e törvényekből kitetszik, hogy a nemesség vagyon és személy jogai, az oligarchia által folytonossan megtámadtattak, mert ha ezek tiszteltetnek, ez esetben nem lett volna szükség a 44.

czikkre, mely a király választásnál, a nemesség hozzájárulását sőt túlsúlyát biztositja, mert a nemesek egyenjogusága, már számtalan elébbi törvények által biztositva volt; — ha a megyei hivatalnokok felelőssége előbbi törvényeink szerint életben van, a fő és alispányok itélet körét korlátozó 36. törvény nem hozatik; ha a hatalmasok a gyengébbek jogait tisztelik, nem kellett volna azokat, számos újabb czikkekel védeni.

Mindezek tehát félreismerhetlen bizonyitékai, a nagyok támadásai, zsarolásai, a jog, vagyon és szabadság ellen folytatott harczának. — Az oligarchia folytonosan támadott, a nemesség védte magát. — Hunyady kormányzósága az országra határtalan nyereség volt, csak kitünő egyénisége birta ellensulyozni a hatalmasok zsarnokságát, ő szolgált a kisebb erők központjául, s megmentve a nemességet, megmentette a hazát, melynek érdekeért a középrend harczolt.

A római curia, mely a törökök terjeszkedése által hatalmát látta veszélyeztetve, Hunyadytól is sürgetve, mindent elkövetett, a magyarok és Fridrich közti viszály kiegyenlitésére, tette ezt főleg azért, mert a magyarerő csak ez esetben volt a török ellen forditható, s mert a török hatalommal csak Hunyady mérkőzhetett, mert ösmerte a kormányzó vallásosságát, ki a törököt nemcsak hazája de vallása érdekében is gyülölte. — A curiának végre sikerült ha nem végleges békét is, de legalább hosszabb fegyverszünetet eszközleni, Fridrich a végleges béke és a zálog összeg lefizetéseig megtartotta Sopronyt, Kőszeget, Ronhonczot, Szalonokot, Borostyánkőt, Dévényt, Kaczensteint és Baumgartent, Győrt kötelezte a győri püspöknek 3000 aranyért átadni; öcscse Albert birtokában maradt Fraknó, Kis-Márton, Kabold, Lanzsér; — novemberre új határidő tüzetett ki, s ha ezen a felek meg nem tudnak egyezni, a Fridrich és a magyarok közti kérdésekben biróul a pápa és bibornoki collégium jelöltetett ki; — Gara László Fridrichhel váltság dijja iránt külön egyezkedik — Ez által ugyan legtöbbet nyert Fridrich, mert birtokai tovább is kezei közt maradtak, de legalább Fridrich ez által László régi hiveitől

külön választatott, s Hunyadi többé hátban nem fenyegettetvén, a terjeszkedő török ellen szabad működési tért nyert.

Héderváry Lőrincz nádor ez évben halt meg, Hunyady benne egy jó barátot, a haza egy hű fiat vesztett el; — Héderváry nem volt hadvezér, de eszélyes, ügyes, besületes férfiú. Ulászló halálakor ő tartá fel a rendet, ő gátolta meg az ország feldarabolását, ő eszközlé ki Hunyady kormányzóságát; — halála a nádorságba a Hunyady ház titkos ellenét Gara Lászlót helyezte. Héderváry halálával a budai vár is Hunyadynak adatott által. A rendes országgyülés Pesten tartatott meg, ezen a rendek a török elleni hadjáratot elhatározták, hihetőleg másodrendü végezményei nem maradtak fel. — Hunyady a török ellen, követei által, Európa összes fejedelmeit támadó szövetségre szóllitá fel, segély helyett dicsérő iratokat, a nápolyi királytól szép paripákat, a pápától herczegi czimet nyert, mit a szerény férfiu visszautasitott. A török ez időben békén hagyta ugyan hazánkat, de megtámadá a magyarok egyedüli szövetségesét a vitéz epirusi fejedelmet s már fővárosáig nyomult, ennek megmentése, nem engedve a további késedelmet, Hunyady 24,000-nyi derék zsoldosival 8000 oláhval a törökre rontott, s ez által a vitéz Skanderbéget, Muradot tartományai védelmére kényszeritve, az ostrom alul fölmentette, — Murad mindenekelőtt Skanderbéget akarva megsemmisiteni, békét kért, 100,000 aranyat és a hadi költségek megtérítését ajánlotta, ezt azonban Hunyady nem fogadván el, a Rigómezőn a két sereg megütközött, a csata két napig tartott, első nap Hunyady győzött, másnap azonban a 8-szorta számosabb török erő a magyarokat kifárasztá, az elhatározó pillanatban az oláhok a törökhöz átmentek, ez által a magyar sereg zavarba jött, — s bár Hunyady a csatában csodákat művelt képtelen lévén a törököt feltartóztatni, hiveivel a csatából menekült, 14 főur elesett, néhányan elfogattak, elvesztek az ágyúk és az összes gyalogság; a menekülő Hunyadyt, az áruló Brankovics elfogatta. — E vereség sokkal nagyobb volt a Várnainál, mert az ország összes tábori ágyúit elveszté, a szétvert haderő a legfelszereltebbb seregek egyike volt; az oláhok

Kovachich V. et S. V. C.

a törökhöz pártoltak és nem került a töröknek annyi áldozatba mint a várnai csata, melyben a török győzelme által annyira kimerült, hogy előnyeit nem birta felhasználni. — Mig Hunyady a törökkel harczolt, a rabló csehek Felső-Magyarországot pusztitották, a féktelen martalócz Szentmiklósi Pongrácz Austriában rabolt. Az országtanács látva a veszélyt, érezve Hunyady nélkülözhetlenségét, a kormányzó fogságáról értesülve, Szegedre deczemberre országgyülést hitt össze és Brankovicsot Hunyady szabadon eresztésére felszóllitá; Brankovics a nagyszerü készületektől megrémülve, Hunyadyval kiegyezett Hunyadytól szabadsága dijául Brankovics kikötötte magyarországi birtokai visszaadását, unokáját Cilley Erzsébetet Hunyady László által eljegyeztette.

1449. A rigómezei győzelem török részről nagy áldozatokkal vásároltatott meg, a magyarok elveszték összes tábori készületeiket, a vereség lehangolta a vallási vakbuzgóságot, Giskra a török elleni hadjáratokat felhasználva zsarolt és terjeszkedett, ezeknél fogva mind a török, mind a magyar békét óhajtva, a fegyvernyugvás, mert a törökkeli béke e rajongó korszakban szégyennek tartatott, megköttetett; Hunyady Pestre országgyülést hitt össze, melyen a Giskrávali végleges kiegyezkedés nem sikerülvén, a Giskra elleni hadjáratot azonnal megindità, de vezérei Giskra által megverettek; személyesen ujità meg a támadást, s Giskra seregeit legyőzte; a vallásos vakbuzgóság által elvakitott nagy férfi, mielőbb óhajtva a török által vezéri hirén ejtett csorbát kiköszörülni, a lengyelek közbenjárására Giskrával békét kötött; — Cilley ezalatt Fridrichel szövetkezve, a rabló Pongráczot megtámadta és megverte, e szorongatott, nehogy főerőssége Szakolcza idegen kézre kerüljön, Szakolczát a kormányzónak adta által. — Hunyady 1450-ben Pesten országgyülést tartatott, főtárgyát a Giskrával kötött béke, a török elleni előkészületek, a pápávali villongás, a Fridricheli béke képezték. — Giskra Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Körmöcz, Besztercze, Selmecz birtokában továbbra is meghagyatott, ezenfelül az ország neki nagy összeget kötelezett, minek fedezésére uj adó vettetett ki, a Frid-

K. V. C. ichelli béke közbenjárójául a pápa kéretett fel; — a nemzet jogaihoz ragaszkodva, a pápának a dömösi prépostság tárgyábani önkényes intézkedései ellen férfiasan tiltakozott, — s egyuttal felkérte a pápát, hogy a török elleni hadjáratra ajándékozná a nemzetnek az 50 éves jubileum ürügye alatt kihirdetett, Magyarországban eladandó bünbocsánatok árát

1450. Hunyadyt megbizta a nemzet, a törökkel szövetkezett Brankovics megfenyitésével. — Hunyady Brankovicsnak magyarországi birtokait rögtön elfoglalta, Szerbiát megtámadta, a megrémült Brankovics szokás szerint az erősebbnek hódolt, Hunyady Lászlót, kit eddig magánál tartott szabadon bocsátotta. — Fridrichel is sikerült a béke, még pedig előnyére, Fridrich az elfoglalt várakat megtartotta, László király 18 éves koráig Fridrichnél hagyatott.

1451. Az adót a magyar szivesen sohasem fizette, de részint az idegen rablók, részint a főurak zsarolásai által a köznép ki is merült, ennélfogva Giskrának elég nem tétetett. A vitéz rabló ezt ürügyül használva Hunyady elleneivel titkon szövetkezett; raalásait ismét nagy mérvben megkezdte; a kormányzó megtámadá a gazt, több nagyok azonban a csatában készakarva megfutamodva, az elárult Hunyady Nógrádban csatát vesztett, s az alföldre vonult, itt hiveit maga körül gyüjtve ismét Giskra ellen nyomult, a kölcsönt visszaadta, de mindenekelőtt a török hadjáratot forgatván elméjében Giskrával a régi alapon kibékült. Az osztrákok a fukar Fridrich gyámságát megunva, László megszabaditásán komolyan gondolkoztak. Hunyady bár semmi oka sem volt Fridrichel ellenségeskedni, s mert a gyermek király a kormányra még képtelen volt, a külszin megőrzése, a király után vágyakodó hatalmas párt kielégitésére kényszerült legalább szinleg az osztrákok kivánatait támogatni; — e végett 1452. február 13-ára Pozsonyba országgyülést hitt össze. — Az ország rendei ezen a király kiszabaditására az osztrákokkal szövetkeztek, azon föltétellel, hogy a királyfi nagykorusáig Pozsonyban neveltessék, — kiszabaditásának eszközlésére a pápát kérték fel, a törökkel 3 évi fegyverszünet határoztatott, Giskrát, mint békebontót adó alá vetet-

ték. — Fridrich gyámfia kiadását megtagadta, az osztrákok fegyverrel támadák meg, Hunyady semleges maradt, Podjebrád nyiltan Fridrichel szövetkezett; — Fridrich azonban a csehek megérkeztéig sem birván az osztrákoknak ellent állani, Lászlót Cilley Ulrichnak által adta, ki is vele Bécsbe vonult; a kiszabaditott királyfinál a magyarok küldöttsége is tisztelkedett, s a királynak Magyarországban lakását követelte, mit azonban mind Cilley, mind az osztrákok, kik a magyarok segélye nélkül szabaditák ki Fridrichtől, egyenesen megtagadtak, mi hazánkra káros következményeket hozott, mert az álnok, aljas Cilley által a gyermek jelleme megmérgeztetett, s a nagyreményü elkényeztetett ifjuból gyenge bábot, aljas kéjenczet nevelt. Hunyady semlegessége által nagy hibát követett el, mert ha ő áll a szövetség élére, mint főtényező magához vehette volna Lászlót, s a lovagias, becsületes, eszélyes hős a gyermekből igazi férfit, jó királyt neveltetett volna, de hibáját menték az akkori viszonyok, — Magyarország még akkor Lászlót nélkülözhette, a kormány szilárd kezekben, László gyermek volt; Fridrich fukar volt ugyan, de udvara erkölcsös, szigoru, ennélfogva a gyermeknek nem volt rosz oskola. László jelenléte csak emelte volna a Giskra és Gara káros befolyását, — Hunyady nem hihette, hogy Fridrich az osztrákoktól is legyőzetik, — nem kivánhatva László magyarországi lakását, semleges maradt, azt hitte, hogy László Fridrichnél marad, mi által a királyfi egyénisége nem veszit, az ország pedig a párt támadásoktól mentesitetvén sokat nyert volna. — Hunyady az illemnek eleget teendő, a gyermek királynál személyesen is tisztelkedett, s mert ez éles eszü férfi átlátta, hogy Cilleyben engesztelhetlen ellent, veszélyes vetélytárst nyert, több barátival magánszövetségre lépett.

1453. Hunyady a pártok titkos mozgalmairól értesülve januárban Bécsben a 13 éves gyermek király kezeibe a kormányzóságot letette; ez őt Beszterczei grófnak és ez ország főkapitányának nevezte, a czim változott, de a hatalom Hunyadynál maradt, Cilley még nem volt elég erős önhatalmának veszélyeztetése nélkül megdönteni egész Európa tisztelete tár-

gyát, a nemzet bálványát, ki mint magánember is már oly gazdag és hatalmas volt, hogy a királlyal magával is bármikor mérkőzhetett volna. A 13 éves László Pozsonyba január végére országgyülést hitt össze, a királysághoz vakon ragaszkodó nemzet örült a királynak, bár még ez gyermek, és igy a királyságra képtelen volt; László az ország szabadságait esküvel erősité meg, viszont a főrendek és követek hüséget esküdtek, Ulászló és Erzsébet adományai érvényteleneknek nyilatkoztattak, Hunyadyéi megerősitettek, az idegenek hivatalképtelensége ujolag kimondatott, a szokatlan birói dijjak eltörültettek, a multakra kegyelem adatott, a törvénytelen várak, erőszakos foglalások, hatalmaskodásokra a régi végzések megujitattak; Giskra kielégitésére kivételesen kapunként 1 arany forint adó vettetett ki. — Ulászló adományainak megsemmisitése aljas hizelgés, a népfelség elvének kigunyolása volt; -- őt a nemzet választotta, adományozásai tehát törvényesek is voltak; — a nemzet élén csatában halt meg, ennélfogva emléke a nemzettől kegyeletet érdemelt volna, de most a hatalom mérlege a törvény és nemzet ellenei felé hajlott. A nemzet a korona fényétől elkábult, legitimitási mámorában tulajdon jogait tapodta lábbal. — Giskra kifizettetve elcsendesedett, de helyébe Axamit alvezére lépett fel, Szepest elfoglalta s a rablásokat ismételte. A király büntetni gyenge volt, megvette a gazokat, a kötél jelöltjeit zsoldjába fogadta. — Május 23-án Mahoméd Konstantinápolyt meghóditotta, mi által a török birodalom fővárost és központot nyert. — Hihetőleg ez indokból László 24. augusztusban Pozsonyban ismét országgyülést tartott, végezményei azonban nem maradtak fel, — itt Hunyady ellenei Széchy Dénes esztergomi érsek, András pécsi püspök, Gara László nádor, Ujlaky Miklós erdélyi vajda és macsói bán, Palóczy országbiró Cilley Ulrichel szövetségre léptek, de még Cilley Magyarországban pártját erősité, az alatt az osztrákok gazságát megunva, bukását elkészitték. Az osztrák rendek élére Einzinger Ulrich állott, Cilleyt mint idegent az országgyülésből kizáratá, s a gyermek királyt nagybátyja számüzetésére reá vette. — Einzinger a bukott Cilley párt ellensulyozására, a

király tudtával védszövetséget kötött Hunyady János, Vitéz János váradi püspök, Podiebrád György cseh kormányzó, Sternberg Elek, Zdenkó, Einzinger Zsigmond és Plankenstein Pongráczczal, s nemcsak személyök, de az általuk képviselt országok kölcsönös védelmét is kötelezték; — ez tehát félig személyes félig államszövetség is volt, amennyiben a különböző államkormányzók és kapitányok által ily minőségben is köttetett. László cseh királynak koronáztatott, az aggódó pápa izgatásai s Hunyady sürgetéseire a török háboru eszméje ismét előtérbe lépett, s e végett László 1454. januárra Budára országgyülést tüzött ki.

A Prágában mulató király, a budai országgyülésen magát németekkel képviseltette, első eset volt ez történelmünkben, mert gyermek tette, s az idegenek Hunyady barátjai voltak, a nemzet elnézte — Az országgyülés kiválólag a török hadjárattal foglalkozott. A háboru a török ellen, bár még a fegyverszünet ideje nem járt le, elhatároztatott, a sereg fővezérének Hunyadyt jelölték ki. — A királyi jövedelmek megvizsgálása, a királyi zászlóaljak kiállitására küldöttség neveztetett, — a papság katonai illetékének kiállitására, a Zsigmond alatt divatozott szabály szerint köteleztetett, kiknek azonban javadalmok fogyott, aránylag kevesebbet állitottak ki, a nemesség személyes felkelése elrendeltetett, ezenfelül köteleztettek minden 100 kaputól 4 nyilas lovast és 2 kard és dzsidával fegyverzett gyalogot kiállitani, a katonai illeték összeirására, a megyék szolgabiráikkal hasonszámu küldötteket választottak; kiknek több megyében voltak birtokaik, parasztjaikat tulajdon zászlóik alatt egyesithették, minden megye vezért választ, mindenki saját költségén tartozik katonáskodni, a zsarolás tilos, Tótország, a szabad városok hasonló arányban állitják ki illetékeiket, a törvényszékek e hadjárat alatt szünetelnek. — Az összeiró birtokosok minden hiányzó lovasért 16, minden gyalogért 10 aranyat hajtanak be, s ezen összeget az ország kapitányának adják át; ki a fizetést megtagadja, illeték köteles birtoka lefoglaltatik, s az összeg lefizetéséig visszatartatik. — A tábort szökve elhagyó nemes, vagyona, a paraszt fejével lakol. Hatalmaskodási esetekben a szolgabirák és küldöttek

kötelesek rögtön biráskodni, itéleteiket a főispán köteles haladék nélkül végrehajtani, ki ezt nem teszi, hivatalától azonnal megfosztatik. — A hatalmaskodó fő és alispánok, az általuk megsértett feleket tartoznak az első törvényszéken kielégiteni, mit ha nem tesznek, a küldöttek őket az első nyolczados törvényszéknek feljelentik, az ország első birái haladék nélkül elitélik s itéletüket rögtön végre is hajtatják. — Az ország kapitányának parancsára tartozik minden megye és egyén a táborban megjelenni. — A kiskoruak maguk helyett zsoldosokat állitanak. A várak őrizetére honn marad 1 várnagy a szükséges őrséggel, nagyobb uri házaknál egy tiszttartó. — Ha a katona vagy nemes kárt tesz, erőszakosan foglal, zsarol, a megyei vezér a kárt, a kárttevő vagyonából megtéritteti, — ha a kárt megtériteni vonakodik, személye adatik át, ha a kárttevő hatalmas, és a megyei vezérnek ellentáll, az ezt az ország kapitányának feljelenti, ki köteles elégtételt eszközölni. A jászok, kunok, oláhok, tatárok katona illetéküket hasonló arányban tartoznak kiállitani. — E határozatok szép lelkesedésre mutatnak, de a főurak jobban szerettek rabolni, a középrend heverni mint harczolni, azt tarták, hogy a nagylelkü Hunyady az ellent néhány harczias bajtársaival maga is viszszaveri, ennélfogva a rémitő készület csak papiroson maradt, a nagy hazafiság mihamar elpárolgott.

A harczias Mohamed nem várta be a magyarok csattogó készületeit, győztes seregeivel megtámadá Serbiát, nagy részét a novoberdói 120,000 aranyat jövedelmező aranybányákkal együtt elfoglalta, Hunyady ki a szigoru törvények daczára csak kevés sereggel rendelkezett, nem mérközhetvén Mohaméd hadseregével, azon reményben, hogy ha ő más oldalról a török birodalomba nyomul, Mohamed is vissza fog sietni birodalma védelmére, oldaltámadást tett, Bulgáriába nyomult és ott jelentékeny hóditásokat tett, — számitása beteljesült, mert Mohamed mihelyest Hunyady veszélyes előnyomulásáról értesült, hóditásai fedezetére serege egy részét hátrahagyva, birodalma védelmére haza sietett. — Mig Hunyady a török ellen küzdött, az alatt a gyalázatos Cilley ki a törökkel titkosan gyakran

érintkezett, Horvátországra ütött, de a vitéz Székely Vránai perjel által visszaveretett. Hunyady Mohamed visszavonulásáról értesülve, villámként Serbiában termett, a török sereget szétzúzta és hóditásait visszaszerezte. Mit tehetett volna a nagy hős, ha a papiroson kirendelt illeték valósággal ki áll!!

Mig a nemzet ügye az Aldunánál szerencsés fordulatot vőn, Bécsben nagy csapást szenvedett; — az álnok Cilleynek sikerült a becsületes Einzingert megbuktatni: mihelyest hatalomra lépett azonnal megkezdé ármányait Hunyady ellen, a hőst a király által Bécsbe idézteté, de ő ismerve a hatalom embereit, a felmenetelt megtagadta, az első terv meghiusulva László Hunyadyt Köpcsénybe rendelte, itt kellett volna a haza bajnokának a német orgyilkosok gyilkai által kimulnia, Hunyady 2000 emberrel megjelent, de a zsoldosok által megrakott Köpcsénybe óvakodott bemenni, Cilley vele szabadban nem mérközhetve, ismét kudarczczal tért tanitványához László országos ügyek ürügye alatt ismét Bécsbe idézte, Hunyady késznek jelentkezett megjelenni, ha biztonságlevél által biztosittatik, s ezt Podiebrad György, a badeni gróf és a salzburgi érsek is aláirják. — A biztonságlevél felajánltatott, átadását Bécs alatt igérték, Hunyady számos kisérettel óvatosan Bécsbe indult, Bécs közelében Cilley hive Lamberger fogadta, a biztonságlevélért megkérdeztetve, ez azt mondá, hogy a levelet Cilley személyesen fogja átadni, majd megérkezett Cilley is, ki azt hazudta, hogy a levelet a király fogja átadni ki Hunyady elébe jött, s jelenleg egy közel szőllőben időzik; Hunyady ösmerte embereit, a király nem jött, mire Hunyady a cselszövőnek azt mondva „mint reszkets, gyáva lélek a nekem ásott verem szélén, nincs hatalom, mely kezeim kezül megmenthetne, egyet intek és össze vagy vagdalva, — de a király iránti mély tiszteletem ez egyszer még megment, jövendőre azonban óvd magad hasonló találkozástól,“ számos kiséretével elvágtatott. — Hunyady tudta, hogy a biztonságlevél koholmány, tudta hogy Bécsben még talán ez is gyenge menedék lett volna, de mert Cilley ármányait a nemzet előtt kézzelfoghatólag akarta leleplezni, azért közeledett Bécshez hogy a korona fényétől meg-

vakitott tántorgókat kiábránditsa, s igy az ellenei által hányt csel csak hatalmát erősitette

Mohamed ezalatt, mig Cilley és a király a nagy férfi ellen cseleiket ismételték, ismét Serbiára tört, az öreg Brankovics folyamodott az összes kereszténységhez, katona helyett igéretekkel halmoztatott el, az ország nádora, főpapja, a Bánfiak, az udvar ura Cilley, segély helyett Hunyady ellen szövetkeztek, a középrend teljes tétlenségbe sűlyedt, a pápa, pénz és katona helyett barátokat küldött, Hunyady segélyt csak ugy igért, ha a 80 évet meghaladott agg katholikussá lesz. Mohamed Novoberdót ismét elfoglalta — a szorongatott, urai a magyar nemzet és királyától elhagyatott hübéres Mohamednek ismét meghódolt, — s ez által Hunyady győzelmének gyümölcse ismét elveszett. — Győrött a szabályos évi országgyülés meghozta csattogó határozatait, megkisértette siker nélkül Hunyady és Cilley kibékitését, s mert László keveslette bajait, még fukar nagybátyja Fridrichel is viszályba keveredett.

1456. A török közvetlen szomszédsága felelevenité a nemzet aggodalmait, az ez évben Budán összejött országgyülés kizárólag a török hadjárattal foglalkozott, Hunyady ki erdélyi vajdának neveztetett, 7000 fegyvert ajánlott fel, kapunként 1 arany adó vettetett ki, ezek behajtására a megyei szolgabirák és királyi adószedők jelöltettek ki, intézkedések tétettek az idegen segéd seregek ellátásáról, — Palóczy László országbiró a cseh rablókkali egyezkedéssel bizatott meg. Mohamed junius 6-án 150,000 katona, 300 ágyu és 200 hajóval Nándorfejérvár alá érkezett. A gyermek király, a gyáva budai őrség ennek hallatára, bár még az ellenség csak az ország végvárát ostromolta, Budáról gyalázatosan megszöktek, László és Cilley Bécsben reszkettek, az oligarchák erős váraikba nyomultak, a nemesség tömege tétlenül nézte a haza legfontosabb végvárának veszélyét, melynek bukása legszerencsésebb esetben is az Alduna teljes elvesztését eredményezte volna, a törvény holt betü maradt, a becsület, a hazafiság, a haza fiai nagy részének kebeléből kihalt, az ország kulcsa, a nemzet becsülete védelmére csak a lelkes ősz Hunyady, néhány barátja és a nép kis

része ragadtak fegyvert. — Nándor-Fejérváron Hunyady sógora a vitéz Szilágyi parancsolt, bár csekély őrsége naponta fogyott, szilárdul tartá magát, Hunyady a veszélyről értesülve, kisded seregével Kövinél szállt táborba, itt egyesült Kanizsay László, Korogyi János macsói bán, az orbovai és pozsegai főispányok zászlóaljaival, Rosenberg 200 cseh lovagjával, és a lelkes Kapistrán János barát kereszteseivel, összesen 15,000 rendes katona, gyülevész, botokkal, kaszákkal fegyverzett, de buzgó kereszteseivel tudva a vár veszélyét, csakhamar megindult Mohamed roppant serege ellen; óriási küzdelem után a kezdetben előnyben levő török sereget szétverte e hősi 24 órai csatában 40,000 ozmán hullt el, a megsebesült Mohamed és serege eszeveszett futásnak eredt, a győztesek 300 ágyut, számtalan fegyvert és temérdek zsákmányt nyertek, 4000 török fogságba került, a török annyira megrémült, hogy Mohamed serege maradványait még Zsófiánál is alig birta megállitani. — A török hóditmányok nagy része, a gazdag aranybányák ismét magyar uralom alá kerültek, a pápa és a többi fejedelmek tedeumokat tartottak, a nemzet örült, hogy néhány hős becsületét és hazáját megmenté — Nemzetünk történelmében ennél eredményesebb csata ily csekély erővel nem vivatott még soha oly nagy hatalom ellen. — A nagy örömet azonban csakhamar mérhetlen fájdalom váltá fel, — Hunyady János 68 éves korában, a táborban szerzett ragályos bajban, az egész nemzettől siratva, augusztus 12-én meghalt.

Hunyady János hazájának legnagyobb fia, az egész világ legkitünőbb férfiai közé tartozott, a becsületesség, erkölcsiség ritka példánya volt mint férj és polgár; számos ellenei bal vagy könnyelmü lépést sem tudnak ellene felhozni, bár mint kormányzó 8, mint vajda és kapitány 10 évig majdnem királyi hatalommal birt; páratlan volt mint hazafi, mert az ország alkotmánya ellen nem csak ő maga soha nem vétett, sőt még mennyire e zilált korban lehetett a törvényt mások által is feltartatta, mint kormányzó majdnem királyi hatalommal birt, gazdagságban vele bármelyik főur sem versenyezhetett, a nemesség és nép bálványozta, a pápa és papság tisztelte, az osz-

trák ház megszakadva a csehek teljes fejetlenségben, a lengyelek kitünő fő nélkül, ha akarta volna a koronát bármikor fejére teheti, elleneit, ha a török ellen forditott számos áldozatokat ellenségei megdöntésére használja fel, letiporhatta vagy megvehette volna; de ő tisztelve a gyermek jogát, átlátva azt, hogy a nemzetnek a pártoskodás ártalmas, minden erejét az egység eszközlésére forditotta, megengedett ellenségeinek, kik ellene törpeségök irigy öntudatában, önzésük mámorában folytonosan fondorkodtak, küzdött a félrevezetett gyermek királyért, ki tőle remegett és őt gyülölte. — Bár nevelését a világban, a táborban nyerte, s tudományos ismeretekkel nem birt, a legeszélyesebb államférfiak egyike volt, — erős itélő tehetsége, higgadtsága, mély belátása, éles elméje tiszta szinben láttaták vele az ügyeket, tett mint a villám midőn a halogatás veszélyes volt, várt midőn az ügy állása még előtte ösmeretlen, vagy az idő a tényezők megnyerése, a bonyodalmak kiegyenlitésére szükséges volt; — inkább szerette az embereket megnyerni, lekötelezni mint kiirtani; — látva azt, hogy Magyarország jólléte és független önállásának életfeltételét képezi keleti tartományainak megtartása, s hogy ez csak a még akkor teljesen nem összpontosult török birodalom megsemmisitése által érhető el, külpolitikáját folytonosan ez eszme vezette, hogy ez eszme kivitelére az ország összes erejét felhasználhassa, sokat elnézett az oligarcháknak, megbocsáta, sőt egyezkedett a cseh rablókkal, a fukar önző Fridrich császárral, — a papság által lelkesité a népet; — a többi fejedelmeket a kereszténység ürügye alatt nagy eszméjének megakarván nyerni, folytonos bizalmas érintkezésben volt a pápával, kinek érdeke Hunyady politikájával azonos volt, ki gazdag segélyforrásokról rendelkezett. — Belpolitikájának sulypontját a nemességre fektette, a főurak irigy szemmel néztek a szerencse fira, ki középrendü nemesből érdemei által országzászlósá, majd kormányzóvá emelkedett, anélkül hogy rabolt, csalt, az udvarnál ármánykodott és koldult volna; — ki tulajdon vitézsége által az ország védelmében oly nagy vagyont szerzett, hogy végre vagyonával is az ősszármazásu Ujlakyt, Széchyeket, a királylyal rokon

Garákat is elhomályositotta. — A török elleni minden győzelem, a haza ismételt megmentése egy-egy tördöfés volt gőgös szivökben, mert átlátták, hogy a nagy Hunyady a szükség embere, a nemzet bálványa, kit önveszélyeztetésük nélkül nyiltan megbuktatni lehetetlen, türték de gyülölték; ennélfogva önérdeke is a nemesség és polgársághoz kötötte; — de különben is a becsületes nagy férfi csak megvethette a főrendeket, kik vagyonuk nagy részét erőszakkal szerezték, kik a törvény ellen folytonosan, nyiltan és alattomban ellenszegültek, kik az országot aranybányájuknak tekinték, s azt kis herczegségekre akarták feldarabolni, — kiknek asztala, fényes köntöseik, drága kiséretük ragyogott az arany, ezüst és drága kövektől, s midőn az ellenség az országot fenyegette, az ország zsoldjával ellátott főhivatalnokok kivételével, többnyire rabló fészkeik ősi váraikba vonultak. — A legszámosabb, legfüggetlenebb és legmagyarabb elemet a nemesség képezte, — ez volt a törvény őre, ez tudott leginkább lelkesedni a szabadság, a haza, a vallásért; ez óvta meg a népet, a főrendek teljes kipusztitásától, erkölcsileg ő képviselte a nemzetet; fenntartása, szilárditása ennélfogva a nemzet életfeltétele volt. — Hunyady a közép rend érdekében eszközölte a hatalmaskodás elleni ismételt törvényczikkeket, biztositotta király választási jogát, ezért mondatott ki a főméltóságok évenkénti uj választása; — terjesztette a megyék határkörét, mely egyedüli védfalat képezett az urak önkénye ellen; — viszont a nemességnek köszönheté Hunyady azt, hogy a kormányzó választás, melyet az első törvény megrendelt, nem ujitatott meg: — sajnos, hogy Hunyady az ügyek élére csak 58 éves korában állhatott, ennélfogva a haza ujjá alakitása, sebei orvoslásán csak 10 évig müködhetett. — Hunyadyhoz hasonló hadvezéri talentumot soha egy magyar sem fejtett ki, — 11 önálló hadjáratot folytatott a törökök, csehek és a lázadók ellen. 8-or győzött, 3 csatát vesztett; — a csatát nem csak megnyerte, de fel is tudta használni; nem csak hősiesen harczolt, de tervet is készitett, diadalmas csatái soha a véletlen, de mindég erélyes kiszámitás eredményei, gyakran nyolczszoros, rendesen sokkal nagyobb

erő ellen harczolt; Oláhországot, Moldvát, Szerbiát négyszer hóditá vissza, 3 csatát vesztett, de ezek is eredménytelenek voltak, vereségét többnyire árulás idézte elő; — igy Giskra ellen azért vesztett, mert a nagyok a csata közepén, Giskrával előlegesen egyet értve, hátat forditottak, de visszavonulása után csakhamar erőt gyüjtve, nem engedé felhasználni veresége hátrányait, sőt Giskrát hű népével megverte; a várnai csatában már a török sereg nagyrésze megszaladt, midőn az a fiatal király türelmetlensége által balfordulatot vőn; a török ebben négyszer annyit vesztett, mint az egész magyar sereg, 60,000 emberének halála erejét kimerité, ugy, hogy győzelmét nem használhatá fel. Rigó mezőn az oláhok árulták el, itt kimeritve a török erejét ez győzelmét lényegesen nem használhatta fel; ellenben midőn Hunyady győzött, a török többé messze földre ellent nem állhatva, vad futásban keresett és nyert menedéket. — Mint legnagyobb magyar nem csak kora, de az egész utókor osztatlan tiszteletét, imádását megérdemli, mert nem csak nagy hadvezér, nagy kormányzó, de nagy polgár is volt; élctében hazájáért küzdött, halálával hazáját menté meg.

Cilley a nándorfejérvári győzelem, Hunyady haláláról értesülve a gyermek királylyal rögtön megindult, e reá nézve kettős nyereség gyümölcseit leszedni. A királyt csekély zsoldos csapat és gyülevész keresztesekkel, szeptemberben Magyarországba hozta. Futakra országgyülést hirdetett, hová Hunyady Lászlót különösen meghivta; — a török elleni hadjárat csak ürügy volt, — az országgyülés valódilag Cilley kormányzósága és a Hunyadyak megbuktatásáért hivatott össze; az első teljesült, a második a fondorkodó halálát eredményezte. Hunyady László, János idősb fia, mindenekelőtt biztositó levelet, s atyjának kormányzói és kapitányi hivatalától oldozványt kért, mit meg is nyert, mert Cilley kormányzósága, a népszerü Hunyady előleges megtámadásával nem volt kezdhető; a futaki országgyülés a Hunyadyak bukásának előjátékaul szemeltetett ki, a végfelvonás Nándorfejérváron szándékoltatott eljátszani. Cilley vágya sikerült, a király őt ugy látszik az országgyülés hallgatag beleegyezésével Magyarország kormányzójának és

főkapitányának nevezte; — a seregek neki, mint főkapitánynak hűséget esküdtek; az Ozmánok elleni uj hadjárat költségei fedezésére a pénz silányitása elhatároztatott. — Idő közben bajtársát követte Capistrán János barát is, ki egyik tényezője volt a nándorfejérvári győzelemnek, — a jelesek kimultak, a gazok emelkedtek. — Cilley hogy a fiatal Hunyady Lászlót elaltassa, s kineveztetése által a nemzetnek oda dobott arsenic labdacsot megédesitse, szinleg a Hunyadyakkal védszövetségre lépett, Hunyady Lászlót fiának fogadta, a Hunyadyaknál birtokaik meghagyattak, viszont a Hunyadyak a királyi várak kiadására, magukat kötelezték.

A király és Cilley Nándorfejérvárt Hunyadytól átveendők Nándorfejérvárra indultak, Cilley a török háboru ürügye alatt magával vitte az idegen, a királlyal jött zsoldosokat és kereszteseket, terve sikerültébeni örömében ipját, Brankovicsot, Hunyady elleni gyilkos terveiről előre levélben tudósitá, mi szerencsétlenségére Hunyadi kezébe jutott, — a cselszövő el volt árulva. Hunyady tanácskozmányt tartott, melyben Cilley halála elhatároztatott.— László királyt Hunyady hódolattal fogadta, magyar kiséretét beereszté, midőn azonban az idegenekre került a sor, a vár kapuit bezáratta, a megilletődött királynál eljárását az ország törvényeivel menté, melyek az idegeneknek végvárakbai beeresztését tiltják. — Cilley a maga által ásott verembe esett, a királyt gyors elhatározásra ösztönözte; de a Hunyadypárt sem késett, Hunyady László Cilleyt, országos ügyek ürügye alatt magához kérette, Cilley habozott, végre ruhája alá pánczélt öltve megjelent; — Hunyady a belépőnek szemére veté gaz levelét, vita támad, a két ellenség haragra gyulad, Cilley kardot rántva Hunyadyt megtámadja, ez, gyürüjével a fejének intézett vágást felfogja, mire a szomszédszobában lévő barátai berohannak s a gaz kormányzót felkonczolják; Hunyady rögtön a királyhoz siet, előadja Cilley támadását, előmutatja ennek Brankovicshoz irt, a Hunyadyak élete ellen szándékolt merénylet csalhatlan bizonyitékát, bocsánatot kér és nyer a megrémült fejedelemtől

A nándorfejérvári fegyveres látogatás czélja meghiusul-

ván, a király seregeit elbocsátotta s Hunyady László kérelmére Temesvárra Hunyady János bánatos özvegyéhez utazott; — a Hunyady ház és barátai a királyt mulatságokkal halmozták, a király feledni látszék kedvencz bátyja halálát, mindenki hitt, csak az okos, agódó anya kétkedett, kérelmére, bár bocsánatáról már Fejérváron biztositá László, az oltár előtt ujolag esküvel bizonyitá, hogy őt Cilley meggyilkolásáért soha kérdőre nem vonja; Hunyadynét anyjának, Lászlót és Mátyást testvéreinek fogadta. Hunyady Lászlót fő lovászmestere és ország kapitányának nevezte. — László Budára térve, országtanácsot tartott, mert az ország jövedelmei, a Giskrától bitangoltakkal együtt, a királyi uradalmakon kivül 221,000 darab aranyat jövedelmeztek, mely ez időben igen szép pénz volt, annyival inkább, mert a török hadjáratokra rendesen külön adót szoktak kivetni. — Mahomed kiheverve nándorfejérvári vereségét, ujolag komolyan támadni készült; Bosnia és Dalmátiában több városokat fe'dult, kémlő csapatai egész Belgrádig barangoltak. — Mig az ellen a tartományban dúlt, Gara László nádor és Oligarcha társai zsákmányul a roppant Hunyady vagyont tűzték ki; — könnyü volt erre megnyerni a gyáva királyt, ki Hunyady Lászlóban trónkövetelőt látott, kit kedvencz bátyja megöletése mélyen sértett; — a kéjek közt növelt ifju előtt az eskü csak külső szertartás volt, — de mindenek fölött elfogadható ürügyet kelle keresni Hunyady megbuktatására, ki nemcsak egyénileg gazdag és hatalmas, de hatalmas pártfőnök is volt. — Hogy elaltassék, tárnoknak nevezték, Gara eljegyezte neki leányát, — a gaz ipa, leendő vejében felgerjeszté a harczvágyat, a török pusztitott, senki sem mozdult, László apja fia volt, a király engedelmével Buda körül sereget gyüjtött a török ellen, meg volt az ürügy, — hibázott még az anyjánál időző gyermek, az ifjabb hősi ivadék Mátyás, — Gara azon ürügy alatt, hogy mig László a sereggel harczol, jó lesz, ha a fiatalabb testvér a király mellett a család érdekei felett őrködik, a könnyelmü bátyja által, anyja tiltakozásai daczára, Mátyást is Budára hozatta. — Az oroszlán fiuk verembe jutottak, mártius 14-én Hunyady Lászlót a király pesti tábo-

rából magához rendelte, a várkapunál Bánfy Pál, Lamberger, Giskra Turóczi által elfogatta, sorsában osztoztak Mátyás testvére, Budán időző barátjai, Vitéz János váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsay László, Modrár György, Madarász Pál, Fradnohár és Horváth Pál.

A Hunyady nevet az összes nemesség, Buda népe, imádta, sietni kellett a gyilkossággal, — a király rögtön átadatá őket a hozzá hű országtanácsnak, az aljas udvaronczok a gazdag zsákmány után rég áhitoztak, — a főczélt, a roppant vagyon elorzása képezvén, s ez csak felségsértés bűne miatt szállhatva a koronára, a leghivebb hazafi, mint haza áruló itéltetett el és harmad napra a nagy reményü László, a királyi lak előtt, a hóhér négyszeri csapása alatt mult ki. — E gyilkosság a főváros és az egész hazában forongást idéze elő, a budai lázongó népet zsoldosokkal kellett szétkergetni, a király nem mert Budáról kimozdulni; — a vihar lecsendesitésére 10-ik áprilisre országgyülést hitt össze, de ez már össze nem jöhetett, mert Szilágyi Erzsébet, Hunyady János nagylelkü özvegye, az elveszett megboszulása, az élő fiu megmentésére, sereget gyüjtött; boszu és igazság volt a jelszó, Erzsébet vitéz testvére Szilágyi Mihály nándori kapitány a mozgalom élére állott, csatlakoztak hozzá Székely Tamás várnai perjel, Szentmiklósi Pongrácz és a Hunyady ház számos barátjai, — Erdély, az egész alvidék, az összes közép nemesség lelkesedéssel karolta fel a Hunyadyak ügyét, öregbiték erejét az elfogottak, kik Vitéz János, Hunyady Mátyás, Modrár János kivételével, egy ködös éjjel megszöktek. Szilágyi egész Erdélyt elfoglalta, seregei Budáig portyáztak; — a forradalom az egész országban erőre kapott, — A király mellett Giskra vezérlete alatt cseh és német zsoldosok, Giskra, Bánfy, Gara, Ujlaki, Széchy érsek zászlóaljai küzdöttek. — A király baját emelte Fridricheli versengése is, kivel a Cilli örökség végett, melyet Fridrich a király és az özvegy mellőzésével elfoglalt, szinte harczban állott. — A király magát Budán bátorságban nem érezvén, s Mátyást Bécsben akarván lefejeztetni, magával vive a foglyokat, Bécsbe szökött; Esztergomban Vitéz Jánost szabadon ereszté és julius 13-ára Pozsonyba országgyülést

hitt össze, a mérsékeltebb hazafiak egyezséget ohajtottak, mi nem sikerült, sőt az országgyülés sem jött össze. — A fiatal kéjencz házasodni akart, nőül a franczia király leányát kéreté meg, a menyegzőt minden ország a saját fővárosában kivánta megtartatni; — Podiebrádnak sikerült őt Prágának megnyerni. — Gara nádor ujolag Győrbe tüzött ki országgyülést, de ez sem jött össze; mig a király Prágában menyasszonyáról álmodozott, azalatt magyar koronáját majd elveszté. A menyegzői készületek közt, a gyenge király, ki sokszor akaratlanul sok roszat és önként semmi jót sem tett, ki idejére gyermek, de a szinlésben már a legöregebb királyt is felülhaladá, Prágában hirtelen roszul lett és november 23-án meghalt, — halála csak nyereség volt, mert mindenütt jelesb utódoknak ada helyet.

XV. FEJEZET.

I. Ulászló, Hunyady János, V. László törvényei.

A magyar királyság mind jövedelem, mint hatalomra nézve Európa első monarchiái közé tartozott, ezért mindig számos kérőkkel birt, a hatalom elnyerése, bár áldozatokkal is, minden uralkodó családra kivánatos volt. A nemzet minden rétege a szabadság szeretettül, a népfelség eszméjétől át lévén hatva, a trón csak kölcsönös szerződés által volt elnyerhető, ezen alkuk legkedvezőbb alkalmat nyujtottak a népfelség érvényesitésére, ennélfogva minden uj család trónra lépte rendesen növelte, vagy legalább vissza szerezte a régi jogokat is; igy történt ez Ulászló trónra léptével is; Ulászló nemcsak Albert és II. Endre törvényeit, de III. Endréét is megerősitette, — ez képezte ez időben a nemzeti monarchia netovábbját, ezentul megszünt a monarchia, s mert ez tekintve a nemzet külviszonyait, az oligarchia bitorló vágyait, szükséges volt a nemzet követelése ezentul most sem ment; s mert bár III-ik Endre törvényei a nemzet összes

jogait biztositották, de a trónt is illő hatalommal és fénnyel körözték, Ulászló el is fogadta; alkotmányunk tehát Ulászló alatt ismét a tökély azon pontjára emelkedett, miről Róbert Károly által letaszitatott, sőt a kifejlett megyei rendszer által még egy hatalmas tényezővel növekedett. — Az Ulászlóvali egyezség első fejezetét a krakói egyezség képezi, ez Krakóban 1440-ik évi martius 8-án adatott ki, s következő tartalommal bir:

Előszámolván, hogy Albert halálával a megürült magyar trónra közakarattal királynak ő választatott, mit ő el is fogadott sat.

„Mindenekelőtt igérjük és fogadjuk, hogy magyar királylyá koronáztatásunkkor, Magyarország eddigi minden jogait, szabadságait és jó szokásait, melyek eddig fenntartat·ak, királyi eskünk és hitlevelünkkel megfogjuk erősiteni. Királyi elődeink minden törvényeit, az egyházak, zárdák minden jogait és szabadságait, sértetlenül teljesen megőrizzük, a fent emlitett egyh zakat és javaikat minden méltatlanságok ellen ótalmazzuk és megvédjük. Minden adományozások, különösen az Erzsébet királyné által tettek érvényét fenntartjuk és fenntartatjuk.

Továbbá igérjük, hogy Magyarországot és polgárait, a török és minden ellenségei ellen tehetségünk szerint, lengyel seregeinkkel is megvédjük; viszont a lengyeleket, a tatárok és minden más ellenség ellen, magyar seregekkel is megótalmazzuk. Igyekezni fogunk a Magyarországtól elfoglalt várakat visszaszerezni, ugy azonban hogy Lengyelország, Podólia és Veres-Oroszországnak ezentul békés birtokában maradjon mindaddig, mig efelett a két ország nagyai össze nem jönnek, s kölcsönös igényeik felett közösen nem határoznak. Moldva maradjon a jelen állapotjában, idővel azonban, midőn a király czélszerünek látandja, összehiva a két ország nagyait itéljen fölötte a régi okmányok szerint. — Továbbá a lengyel koronának elzálogositott Lubló várát és a többi szepesi városokat, falvakat minden tartozandóságaikkal együtt, igérjük fizetés nélkül Magyarországnak azonnal visszaadni. — A jelenlegi magyar

számüzöttek, hűtlenek és felségsértőknek, kik az országból büneikért kikergettettek és számüzettek, a magyar egyház és országnagyok tanácsa nélkül hazatérhetési engedélyt adni nem fogunk, Borbála császárnét Magyarországba sem magunk be nem hozzuk, sem bejövetelét meg nem engedjük.

Imprimis itaque promittimus et pollicemur, quod postquam nos deo favente, Regni praedicti Hungariae diadema feliciter susceperimus, in ipsa coronatione nostra, omnia jura, libertates, et bonas consuctudines Regni ipsius, usque ad praesens tempus tentas, et observatas, juramento et litteris nostris regalibus confirmabimus. — Decreta quoque divorum ejusdem Regni Regum, et praedecessorum nostrorum, ac etiam omnes libertates, et jura ecclesiarum, et monasteriorum Regni praedicti, invistabiliter, et inconcusse servare, ac ecclesias praedictas, et bona, ab omnibus injuriis defendere et tueri promittimus. Similiter omnes donationes, ac signanter per serenissimam principem dominam Elisabetham Reginam modernam factas, tenebimus, ac tenere, atque observari faciemus. — Item promittimus atque pollicemur, quod Regnum praedictum Hungariae, et subditos ejus contra et adversus quoslibet inimicos ejusdem, tam Turcos, quam quoslibet alios copiis Regni Poloniae praedicti, et dominiorum suorum, fideliter, juxta posse tuebimur; et reciproco modo, ipsi Regno Poloniae promittimus, Regnum Poloniae cum potentiis Regni Hungariae contra Turco, et quoslibet inimicos pari possu tuere et adjuvare. Promittimus et spondemus, quod omni diligentia, sollicitudine, et opera nostra, quantum in nobis fuerit, nisi et laborare volumus, pro recuperandis omnibus juribus, et pertinentiis, Regni Hungariae praetacti, a quibusdam occupatis. — Eo etiam signantur expressa, quod terrae Russia et Podoliae remaneant in pacifica possessione, sicut hactenus fuerunt, Regni Poloniae sine praejuditio Hungariae et Poloniae, Regnoram praedictorum, quousque interpraelatos et Barones, utriusque Regni, et quando praefeto D. Regi videbitur, celebrari potuerit conventis, pro declaratione juris, et tituli terrarum praedictarum, cui Regno competant. — Hoc etiam specialiter adjecto, quod quoad arti-

culum terrae Moldaviae remaneat pro nunc in statu, in quo est, et adveniente tempore, quo D. Regi videbitur, de consilio praelatorum et baronum utriusque Regni fiat, secundum quod in antiquis litteris desuper confectis continetur.

Praeterea ut nostra in his sincera intentio appareat, Castrum Lublyo, in terra Sepesiensi cum omnibus civitatibus, oppidis, villisque titulo pignoris usque ad praesens tempus, ratione Regni nostri Poloniae pacifice possedimus et tenemus, promittimus statuibus postquam celebritas coronationis praemisse feliciter facta fueritet consummata, reintegrare, et libere restituere Regno Hungariae, absque quavis pecuniarum praedictarum in quibus pignori obligata fuerunt, exactione. Promitimus insuper, et pollicemur, rebellibus et infidelibus Regno Hungariae praedicto, omnibusque et singulis, extra fines Regni ipsius, ob eorum demcrito pulsis, et relegatis gratam redeundi et resumendi in Regnum ipsum non faciemus absque consilio Praelatorum et baronum Regni praedicti, prout hoc habet, et obtinuit Regni ejusdem antiqua consvetudo. Pro conservanda pace Regni Hungariae promittimus D. Barbaram imperatricem in Regnum Hungariae seu intra limites et pertinentias Regni ejusdem non intromittere, nec induci facere, nec aliter quomodolibet introductam in Regno eodem absque voluntate et consensu praelatorum, baronum omnium Regni praedicti confoveri. Martinus Kovachich S. a. V. C.

Mindezeket megerősitette és szélesbitette az 1440. Budán kezdett Fejérváron folytatott országgyülésen kiadott királyi hitlevele.

1—2. Albert magyar király halála után ezen ország egyháznagyai, bárói, grófjai, katonái, főurai és nemesei sürgős felhivása és választása által az ország kormányára meghivatva, s a valóságos koronával, mely Visegrádról Erzsébet királyné által alattomban elvitetett, meg nem koronáztathatván, minekutánna a rendkivüli számmal megjelent országrendei választásunkat ujolag egyhangulag megerősitették, s szent Istvánnak más koronájával koronázták meg, — ha a régi korona vissza nem szereztetik, ennek érvényét ezennel ezen uj koro-

nára ruházták, s határozatukkal a teljes királyi hatalmat reánk ruházták.

Post obitum serenissimi principis Domini Alberti Hungariae Regis etc. per universitatem Dominorum praelatorum et Baronum, Comitum, Militum, Procerum et Nobilium hujus Regni, efficaci vocatione, et electione ad hujus Regni Gubernacula invitati, et multa instantia perducti fuissemus, medio corona illa vera, propter multam incautam conservationem per Dominam Reginam Elisabetham de Castro Wissegradiensi clandestine sublata fuerit, tamen nunc ipsi Praelati, Barones, Comites, Milites, Proceres et Nobiles ejusdem Regni in multitudine tam maxima, quantam praecedentium Regum coronationis tempore, vel memoria hominum non comprehendit, iteratoque electionem nostram aprobantes, et confirmantes, alia corona Regis Stephani coronari fecerint, omne robur, et omnem efficatiam ipsius prioris coronae Hungariae etiam in perpetuum, si ea recuperari non poterit, in hanc modernam confundendo, committendoque nobis in decreto omnem Regiae potestatis plenitudinum, et directum principatum dirigendum.

3. §. Ezekután az ország rendei elönkbe terjesztik Béla fia II. András koronázási, Lajos királyok törvényeit, s felkértek bennünket ezen törvények m gerősitésére, melyeknek tartalma következő. — Itt elöszámlálja egyenként az arany bullát, az ellentállási záradék nélkül II-ik Endre és Lajos törvényeit czikkelyenként (melyek már előbb egyenként elősoroltatván, ismétlésük felesleges.)

Quibus feliciter peractis subsequenter ipsa universitas Regni exhibuerunt, et obtulerunt nostrae celsitudini quemdam libellum certos articulos Constutionum et dispositionum ex litteris condam Andreae filii Belae Regis et Ludovici Dominorum Hungariae Regum item ex quibusdam aliis litteris olim Praelatorum ecclesiasticorum, et nobilium Regni, tempore coronationis condam alterius Andrae Regis Hungariae dicti de Venetis emanatis extractos et exceptos suplicantes Majestati nostrae, ut eosdem confirmare digneremur. — Cujus quidem libelli scilicet constitutionum sequitur, et est totis . . . . .

Mi tehát az ország rendei által sürgetőleg felkéretve, felterjesztéseikből meggyőződve, hogy ezen szabadságok, intézmények és rendelkezések az ő jóllétükre szükségesek és hasznosak, az elősoroltakat minden záradékaikkal együtt elfogadjuk és megerősitjük: és ezennel meghagyjuk hogy ezeket ugy a jelen, mint jövendőbeli egyháznagyok, az összes bárók, birák, katonák és főrendek most és jövendőben megtartsák, és változtatás nélkül végrehajtsák. Mi is elhatározván megtartásukat.

Nos igitur humillimis et devotis praeattactae universitatis Regnicolarum nostrorum suplicationibus, instantiis propulsati, quia ex eorumdem assertionibus, manifestis, constitutiones, libertates et ordinationes superius specificatas veterum provida dispositione conditas, ad utilitatem et bonum statum ipsorum comparari posse, verosimiliter cognovimus, libenter eorum voto admisimus, concessimus, praeattactasque, seu super notates constitutiones libertates, et ordinationes, eo sensu prout ad utilitatem Reipublicae plane proficiunt, quod omnes ipsarum continen clausulas, et articulos praecipue constitutionum supradicti Domini Ludovici Regis, quantum ad articulos, per eum moderatos acceptamus, aprobamus, ratificamus, easdemque nihilominus excerta nostra serie huic Regno nostro innovan. perpetus valiter confirmamus et decernen. et committen. per haec scripta: ut hujusmodi constitutiones libertates, et intererunt, quam etiam nniversos barones, judices, milites et proceres a modo in posterum successivis semper temporibus universos immutabiliter observentur, et executioni debitae remandentur, quas et nos per omnia observari, et immutabiliter observari debere statuimus variatione sine omni. Quodque ultra haec praemissa, ad dictorum Regnicolarum nostrorum inst. eis nunc ex novo annuimus, et declaramus.

Ezenkivül még 5 uj törvény hozatott.

1. A dézsma fizetéstől, mint ezt Albert törvényei is tartják, a vagyonos és vagyontalan nemesek felmentetnek; — de ezen tartozmányt minden nemes a király parancsára, a haza érti védelemmel tartozik kárpótolni.

Ut nullus virorum nobilium Regni huius possessiones

habens vel non habens decimas dare teneatur, prout etiam ibidem in decreto supra notati Alberti Regis perhibetur contineri.

Sed quilibet talium nobilium, dum eis per Majestatem Regiam praecipitur contra aemulos huius Regni dimicardo huiusmodi decimarum debitum sanguinis sui effusione et juri defensione recompensare teneatur.

2. A felségsértési bünökért elkobzott jószágoknál, ha a zálogba adó tulaj lonosok hűségesek, a zálogba adók tulajdon joga, a korona ellenében, a jelen szokás daczára is teljes érvényben fenn-marad.

Statuimus, ut si aliquem ex baronibus aut nobilibus possessiones et bona aliorum pro pignore, vel qualiter cunque detinent, et possident, tempore per succesum infidelitatis notam contra Coronam Regni incurrere contigerit, ex tune illi, quos perpetuitas hujusmodi possessionum et bonorum impignoratorum occupatorum concernit fideles existendo, propter delictum ejusmodi infidelis hujus jure perpetuitas eorumdem non priventur, sed talis modi jus perpetuitatis ipsorum salvum permaneat, iidemque dum eis placuerit, prosequi valeart, atque possint, consvetudine horum hucusqée tenta non obstrante.

3. Ha egyházi, paraszt által megsértetik, vagy kárositatik, a sértett pap a paraszt urától kérjen elégtételt, s csak azon esetre idéztethesse a sértőt a püspök, vagy helyettese elé, ha az elégtételt a sértő fél ura megtagadta.

4. A pápai és zsinati bullák, a régi szokás szerint, akár egyházi kinevezést, akár büntetést, akár pört tartalmaznak, a mi, és királyi utódaink engedelme nélkül senki, sem belföldi, sem idegenek által be ne hozathassanak; ezek nyomán egyházi javadalomba senki magát be ne helyezhesse, senkit az országon kivül ne idéztethessen, és perbe ne foghasson.

Postrennum per nos et universalitatem praeattactorum Regnicolarum nostrorum conclusum vetusta consvetudine exigen declaramus ut nullus omnino hominum indigenarum, vel forensium cujus... sine licentia nostra aut successorum nostrorum Regum Hungariae aliquas Bullas, vel script. Papales, vel con-

cilii aut delegatorum, ab eis sive factum Benefitiorum, sive poenarum, aut litium quarum cunque exprimant, ad hoc Regnum nostrum, et intra ejus limites importare, aut se de quocunque beneficio vigore earumdem intromittere, vet etiam quem cunque Regnicolarum nostrorum citare seu extra Regnum in causom atrahere praesumat.

5. Ki az ily bullákat, rendeleteket tudtunk nélkül behozza, azokat végrehajtja — az eddigi szokás szerint (hihetőleg javadalmától) fosztatik meg.

Si quis autem hujusmodi Bullas, vel rescripta importare, vel importatas executioni, nobis inconsultis demandare praesumat — perinde observata privatur.

6. Az egyházi törvényszékhez tartozó perekben azonban a római curiához föllebbezés megengedtetik.

Feltünő ezen II. András törvényeit megerősitő oklevélben az arany bulla ellentállási záradékának teljes kihagyása, ebből azt lehetne következtetni, hogy az szándékosan hagyattatván ki, eltörültetett; ezt hinni azonban igen nagy tévedés lenne, mert ha a rendek ezt kivánták volna mellőztetni, akkor II. Endre törvényeinek Lajos által történt megerősitése, mely az ellentállási záradékot szabatosan és határozottan megerősiti, e fontos állam szerződésbe nem igtattatott volna be szóról-szóra; kimaradt hihetőleg azért, mert Lajos megerősitő okmányát Ulászló teljes kiterjedésében elfogadá, ebben pedig az arany bulla záradéka is meg van erősitve, ezt mondva: „Ősünk és elődünk Endre királynak arany pecséttel megerősitett levelét, mely szóról-szóra ide van igtatva, minden szabadságaival elfogadjuk és megerősitjük a következő czikk hijával (ez pedig, mint Lajos törvényeiből kitetszik, az örökösödést tárgyalja) „litteras ipsius Domini Andreae Regis avi et praedecessoris nostri carissimi, aurea sua bulla roboratas, omni penitus suspicione carentes, de verbo ad verbum insertas acceptan. pacifican. et aproban. simul cum omnibus libertatibus, in eisdem expressis, excepto solummodo uns articulo modo praenotatoede codem excluso, videlicet quod nobites homines sine hacrede decedentes possint, et queant eccle-

siae, vel aliis quibus votunt in vita, et in morte dare et legare possessiones eorum vendere vel alienare. etc.“ — De eltörlése azért sem fogadható el, mert Ulászló krakói okmányában már előlegesen, ez ország minden szabadságait, törvényeit megerősitette, vagy is elfogadta, az ellentállási záradékot is; — minthogy pedig minden törvény mindaddig jogérvényes, mig más törvény által el nem törültetik, hallgatással mellőzése, érvénytelensége mellett semmiképpen sem bizonyit.

Érvényessége mellett harczolnak Ulászló megválasztatása idejének viszonyai; — Ulászlót a szabadabb, függetlenebb párt ültette trónra, legfőbb támasza a szabadságért rajongó közép rendben állott; ezekről föltenni nem lehet, hogy azon sarkalatos jogról, melyet a versenytárs nélküli, hatalmas, szeretve tisztelt 1-ső Lajos önként megerősitett, a még kérdés alatti, az ország rokonszenvét nem nélkülözhető, ösmeretlen Ulászló kedveért lemondtak volna; — ha pedig ezt teszik, e gyengeséget sőt mondhatni árulást Erzsébet pártja nem hallgatja el; de az ellenjelölt gyengitésére okvetlenül tárt torokkal hirdette volna; de mert nem történt, mert Ulászló oklevelét igy nem értelmezhette senki, mélyen hallgattak.

Feltünő még ezen okmánynak bevezetése is, melyben az ország rendeit — az ország egyház nagyai, grófjai, bárói, főurai, katonái, nemesei czime alatt sorolja elő (per universitatem Dominorum praelatorum et baronum, comitum, militum, procerum et nobilium) ebből ugy látszik, mintha a nemesség több osztályokra lett volna szakadva, a főrendek mint külön testület vettek volna részt a király választás és törvényhozásban, s a városok, szászok és kunok, nem lettek volna az országgyülés jogos tényezői, az ország rendek kiegészitő tagjai. — A czimek és elnevezésekből, a jogokra következést ritkán lehet vonni; — az ily ünnepélyes okmányokat a papság, a megválasztott király hive szerkesztette, ezek uruk iránti hizelgésből minden időben bőkezüek voltak a czimek szaporitásában, azon fogalomból indulva ki, hogy mennél rangosabb az ország tanácsa, a király mennél különfélébb osztályok felett uralkodik, annál diszesebb a korona, annál hatalmasabb a király. — Ezen

okmányban is a főrendek egyenkénti megnevezésén kivül, a főrendek külön elősorolása, a katonák és nemesek külön megemlitése, nem egyébb szó halmaznál, — a városok kunok és szászok kihagyásának oka tudatlanság, vagy aristrocraticus gőgből történt, s ebből a rendek állására következtetést huzni nem lehet.

A magyar alkotmány már az ős időkben egyenlőségen alapult, sikerült ugyan ezt Istvánnak felforgatni; a gazdagabb nemesek, kik a gyakori forradalmak, trónváltozások, kormányszünetek alatt az ország főbb méltóságait magukhoz ragadták, s jogtalanul nagy vagyont szereztek, a németek példájára időnként kiváltságos követelésekkel álltak elő; — de mihelyest a nemzet elorzott felségi jogait vissza szerezte, midőn a törvényes rend helyreállittatott, kimondatott mindig a nemesség egyenjogusága is; a rang, czim, méltóság osztály, jogot nem adott, mert ez valósággal nem létezett. A nemesi egyenlőség biztositatott I. Lajos 11., mely szerint „az ország minden nemesei egyenlő szabadsággal birjanak" „Ad corumdem nobilium petitionem annuimus, et universi viri nobiles intra terminos Regni nostri constituti, sub una, et cadem libertate gratulentus."

A jog helyett ugyan itt szabadság kifejezés használtatik, de ez törvénykönyvünkben gyakran megfordul, s itt a szabadság nem csak személyes szabadságot, de az ország ügyeibeni részvétet is jelent. — A jelen értelemben vett grófok, bárók, főrendek e korban nem léteztek, — czimet a hivatal adott, mi a hivatal elvesztésével ismét megszünt; — ország bárók voltak a nádor, országbiró tárnok, erdélyi vajda, tót, horvát, dalmát, machói, szörényi, bosnyák bánok; — grófoknak neveztettek a megyei főispánok, comites parochiani; mindezek többnyire évenként változtak, részint a király és nemzet által közösen, részint egyedül a király által választattak; — személyesen vettek ugyan részt az országgyülésen, de nem mint kiváltságos joggal biró főrendek, hanem mint egyes nemesek; igaz, hogy a nemesség későbbi időben csak követek által képviseltetett és a főbb méltóságok, főispánok

személyesen jelentek meg; a nemesség számos, és nagyrészben szegény volt, ezért küldött követeket; midőn azonban jogait ily módon gyakorolta, személyes jogairól nem mondott le, s a követeken kivül, kinek hozzá módja és kedve volt, az országgyülésben bármely nemes részt vehetett; — de mert felelős hivatalt nem viselt, választás alá nem tartozott, az országgyülésen személyesen nem köteleztethetett megjelenni. — A nádor, országbiró és tárnok az 1231. 3. és 1291. 9 1439. törvények szerint az országgyülés közreműködésével választattak és az országgyülésnek eljárásukról felelősök lévén, annak évenként számolni tartoztak. — Az ország összes birái, a főispánok hivataloskodásukért tartoztak az országgyülésnek számolni, s általa elitéltethettek, elmozditathattak. I. László II. 24. 25. Kálmán 1. 10 1222. 14. 1291. 25. 1298 28. törvények szerint; ki pedig felelős, az személyesen tartozik birái előtt megjelenni, s megjelent itt mint nemes, ki születésénél fogva az országgyülésnek tagja volt, hogy jogait gyakorolja, meg mint fő országos hivatalnok, mint főispán, nem hogy itt (a nádor kivételével, ki az országgyülés helyettes elnöke volt) kiváltságos előjogokat gyakoroljon, de hogy ha számadásra vonatik, az ellene támasztott vádak ellen, magát azonnal igazolhassa.

A Proceres szó tehát csak szószaporitásnak tekinthető s legfölebb is az egyháznagyok, főbb országos tisztviselők és főispánok egyetemes megnevezése végett használtatik. — A katona miles és nobilis nemes kifejezések sem birnak semmi nyomatékkal, a két kifejezés alatt ugyanegy értetik, t. i. a nemesség. mert törvényeink szerint minden nemes katona volt, ez csak divatos, értelmetlen kifejezés volt, mely már szt István alatt is használtatott, — jelenleg ez legfölebb a birtokos és czimeres nemesség megkülönböztetésére alkalmaztathatott, — de felesleges szószaporitásnak tekinthető, mert mindkettő ugyanazon előjogokkal birt, — szabadon szerezhetett birtokot, vagyonáról egyenlően rendelkezhetett, egy birája volt, mindkettő egyenlő adó és dézsma mentességgel birt, tagja volt a megyének, minden hivatalra képes, személyes szabadsága

mindkettőnek egyenlően volt biztositva, a követek választásában egyenlően vett részt, sőt mindkettő az országgyülésen megjelenhetett, — mindkettő, ha az ellenség ellen a haza védelmére táborba kellett szállni, köteles volt személyesen fegyvert fogni.

A római pápa és curia törvénytelen beavatkozásai ellen hozott uj 3. 4. 5. 6. törvényczikkek, hazánk méltóságérzete és önállóságának fényes bizonyitékai, — a római udvar, mely az absolutismusnak jelképe volt, minden időben, minden országban az államban államot akart alapitani, hazánk ügyeibe törvénytelen, jogtalan beavatkozási kisérleteit, bár hatalma már hanyatlásnak indult, számos hajótörései daczára, minden lehető alkalommal megujitotta; — a papságba a római udvar befolyása által sok idegen elem csempésztetett be; de maga a honi papság is szerette a világiakkali peres ügyeit, a római törvényszék elébe vinni, mert itt egy személyben fél és biró is lévén, mindig kedvező eredményre számithatott; — ezenkivül a divatozó bünbocsánati bullák, az egyházi javadalmakkali kereskedés tetemes pénzösszegektül fosztak meg az országot; — ezen törvénytelenségek meggátlására hozattak, vagyis inkább ismételtettek ezen üdvös törvények, náluk nélkül az ország vagyonának nagy része Rómába vándorol, s a papság ismét tulsulyra emelkedett volna. — Ezen törvények ugyan nem ujak, csak ismétlései a Zsigmond alatt 1404-ben hozott törvényeknek, sőt még ezeknél szelidebbek is, mert ha bár ezen törvényből a büntetést jelző szó ki maradt ez a törvény szellemét, a politikai viszonyokat véve tekintetbe, s mert, a kis hézagot tekintve, csak egy szó maradhatott ki, ez csak birtokvesztés lehetett; mig Zsigmond törvénye a bullásokat nemcsak birtok, de fővesztéssel is bünteti. — Nagy igazságtalanságot szüntetett meg a 2. törvényczikk, mely a valódi tulajdonos zálogjogát megerősitette; mellőzhetlen volt ez ezen viharos időkben, midőn a rablás, jószágfoglalás mindennapi volt, — s az eddigi szokás szerint a birtok jogczimére való tekintet nélkül, a korona által a lázadónak összes kezei közt lévő birtoka foglaltatván le, nem csak ő de az ártatlan tulaj-

donos is, kitül azt a lázadó zálogban tartotta, vagy kitül erőszakkal is elfoglalta, egyaránt szenvedett; — az eddigi eljárás, kivált az erőszakos foglalásoknál, kétszeresen igazságtalan volt, mert a korona először már az által is vétkes hanyagságot követett el, midőn a foglalást meg nem gátolta, vagy legalább a foglaltat rögtön vissza nem adatta, ezt tetézte még az által midőn a törvénytelen birtokot maga tulajdonitotta el; — méltánytalan volt az eddigi eljárás a zálogbirtoknál is, mert a korona az elkobzott birtokot csak azon czimen birhatta, a melyen birta azt előbbeni tulajdonosa, valamint ő haszonélvező volt, ugy a korona is az elkobzott birtokot csak mint haszonélvező birtokolhatta.

1441-ben Budán megtartatott a rendes országgyülés, de végzeményei nem maradtak fel; — tárgyát leginkább az Erzsébetteli egyezkedés képezte, s ennek bevégzésére követeket nevezett.

1443-ban folytattatott az Erzsébetteli egyezkedés, végzeményei nem maradtak fel, hogy azonban valósággal megtartatott, kitetszik az 1444-i szegedi főrendi tanácskozmány következő soraiból:

„Az ez előtt az egyház nagyjai, az ország bárói és nemesei által Budán tartott országgyülésben s. a. t.“ „dudum in conventione generali praelatorum, et Baronum, ac nobilium hujus Regni nostri Budae celebrata“. Tartásáról tanuskodik Silvius Aencasnak Schlick Gáspárhoz irott levele, melyben azt mondja „Scripsi dudum tibi Diactam indictam fuisse, per Hungaros, ut ambac partes Budae conveniant, ac de Regni commodo transigerent“. — Mind kettőnél a „dudum“ kifejezés csak mult évet jelenthet, mert különben ha ez közelmultban nem történik, mind a szegedi tanácskozmány, mind Silvius Aeneas megjelelték volna az esztendőt.

Teleky. 1444. áprilban a budai országgyülésen számos törvényczikkek hozattak, ezek közül az 1. 2. 3. 4. 5. 7. 8. 11. 13. 14. 16. törvényczikkelyek időleges rendelkezések, nagy részt az elterjeszkedett hatalmaskodások megszüntetését, az elrablott

királyi, egyházi jövedelmek visszavételét, a rablóvárak ledöntését, a serényebb birói eljárást tárgyazzák. — Fontosak és örök érdekűek a 6. 9. 12. 15. törvényczikkek.

A 6. törvényczikkely a pénzek értékének megváltoztatását az ország rendei jóváhagyásához köti; — a pénzügyek feletti rendelkezés a népfölségi jogok legkitünőbbikét képezi; — a pénzügy ez időben az érczbányák, a vámok, királyi javadalmak, sóbányák és adó által képviseltetett; — közvetlen a király verette az ország pénzeit, ez az érczdús országban tetemes jövedelmi forrást képezett, — a rosz kormányoknak a pénz silányitása minden időben kedvencz segélyforrását képezte, a folyó pénz silányitása azonban a vagyon megtámadása, mert a közönség azt belértékén alul kényszeritetvén elfogadni, ez által a koronának közvetett adót fizet, illetőleg értékének egy részétől megfosztatik; ily tény elkövetése a birtok-jog elleni merénylet, mit csak az országgyülés, s ez is csak a legnagyobb szükségben követhet el; igen helyes volt tehát e tekintetben is a királynak, ki a szabad Magyarországnak nem volt ura, illő korlátozása. — Eszélyes és szükséges volt ezen intézkedés azért is, mert a pénzsilányitás által az ország kereskedelme sokat szenvedett; — a kereskedelem pedig Magyarországban, mely a keleti kereskedelemnek közvetitője volt, nagy fontossággal birt. — A 9-ik törvényczikk megerősitette az 1291. 5. 14. és Zsigmond II. Dec. 2. czikkeit, melyek a fő és alispán mellé 4, a megye által választandó társbirót rendelve, a megye-törvényszékek alapját megvetették, s a fő és alispánok hatáskörét az elnökségre szoritották le. — A nemzet ösmerte a veszélyt, mely őt most leginkább az oligarchiától fenyegette, tudta, hogy a szabadságnak legbiztosabb támasza a megyében rejlik, ennélfogva ennek jogkörét, midőn akarata szabadon nyilvánult, minden alkalommal igyekezett megerősiteni.

A 12. törvény az idegen katonaság behozatalát tiltja el; a 15. az idegeneknek tett adományozásokat és hivatalokat veszi vissza. — A nemzet okult történelmén, ösztönszerüleg gyűlölte az idegeneket, kik a monarchia kezdetén

a kényuralkodók vak eszközei, később a hatalmaskodó oligarchia hű szövetségesei voltak, vagyis önérdekeiket mindég a nemzetéi fölé helyezték, s a nemzetet elébb a királyság, később az oligarchia zászlói alatt, könyörtelenül pusztiták.

1445. Előbb Fejérváron, májusban Pesten tartott országgyülés fő tárgyát a királyság betöltése, a hatalmaskodások megszüntetése, az ország kormányzatának, hadi erejének rendezése, képezték. Ez országgyülés 22 törvényczikket hozott, ezek azonban többnyire időleges rendelkezések voltak, közjogi becscsel csak a László királlyá választása és a 22 törvény birnak. — Az 1. 3. 4. 5. 10. 14. törvények kizárólag hatalmaskodási esetek, az ország, az egyház és egyesek elfoglalt birtokai, jövedelmei, zsarolások, rablások és fosztogatások a számos rablóvárakról szólanak; szomoru bizonyitványai a fejetlenségnek, erkölcstelenségnek és jogtapodásnak, melybe az ország sülyedt, látszik ezekből a tömeg jóakarata, de más részről erélytelensége és tehetlensége, tanácskozott a tett helyett, — panaszkodott, törvényeket hozott, a helyett, hogy a nagy Hunyady, a becsületes Héderváry alatt fegyvert fogva, kiirtotta volna az ország, a jog és emberiség elleneit.

1446. Pesten tartott országgyülés 14 törvényczikket hozott, a 2. 3. 4. 5. a belbékét tárgyazzák, s csak időleges érdekűek; fontosak azonban az 1. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 14. melyek a kormányzó választását, az ország beligazgatását és a kormányzó körét tárgyalják.

1. Egy kormányzó választatik.

VI. A választandó kormányzó királyi hatalommal ruháztatik fel, a következő megszoritásokkal:

a) Örökös adományozásokat csak 32 házhelyig tehet.

b) Hűtlenségért az ország rendei beleegyezése nélkül senkit sem számüzhet.

c) Az ezen törvény ellen vétők és másnemü hűtleneknek az ország beleegyezése nélkül meg nem kegyelmezhet.

d) Érsekeket, tekintélyesebb apátokat tanácsosai beleegyezése nélkül nem nevezhet.

Gubernator eligendus, habebit tantam auctoritatem, quam haberet Majestas, demto, quod donationes perpetuales possessionum facere non possit, ultra limitationem infra scriptam, nec etiam quempium sine scitu, consilioque, et requisitione, Regnicolerum nota infidelistati proscribere, nec etiam infidelibus, ratione transgessionis statuti, in praesenti congregatione fiendi, notam infidelitatis incumbentibus, aliisque quibus cunque infidelibus, simititer sine requisitione baronum, Tractatorum, et Regnicoterum gratiam facere queat; sed nec archiepiscopatus, et abbatias, majores, absque scitu, et voluntate, et consensu, et collandatione consiliarionum suorum conferre valcat.

VII. A kormányzó minden királyi és királynéi várak, erősségek, városok és uradalmakba bármikor bemehet, azokban tetszése szerint tartózkodhatik; — a nyolczados törvényszékekben vele itélnek: két e végre választandó egyháznagy, két biró, 6 nemes, ezeken kivül a nádor és országbiró. — A nyolczados törvényszékeken kivül itélőszékét képezik és vele itélnek 1 báró, 1 egyháznagy és két nemes. — Ezen választott tanácsokon kivül tetszése szerint nevezhet több tanácsosokat.

Gubernator manebit ubicunque volucrit, in Castris, Civitatibus et oppidis Regalibus aut Reginalibus, omniaque castra, civitates oppida et quaque tenuta Regales et Reginales, sibi dum et quandocunque ac quotiescunque volucrit, liberum praestent ingressum, stabuntque, cum codem tempore celebrationis Judicii octavarum duo Barones sacculares, una cum palatino et Judice Curiae Regiae at sex nobilibus ad id deputandi, medio autem tempore unus praclatus, et unus baro, duo manebunt cum codem, cum quibus quacrelas, et necessitates audict Regnicolanum, quorumcunque Consilio cisdem faciet relationem. Ultra autem hos Consiliarios, de praelatis, baronibus, militibus, et nobilibus hujus Regn incolis, tot et quanti sibi necessarii videbuntur, pro et penes se conservare, consiliumque ab iis requirere.

VIII. Az ország jövedelmei hova forditásáról, két, az ország jövedelmeit ösmerő báró és egyháznagy fog határozni,

ezek fogják a kormányzó és tanácsosai illetőségét megszabni és fognak intézkedni a maradványról.

De proventibus Regalibus, quibus ipse Gubernator ac sui Consiliarii utantur, et de dispositione ipsio fienda, committitur judicio duorum praclatorum, et baronum, quibus de qualitate proventuum Regalium plenior certitudo.

IX. A kormányzó az ország ellenségei ellen személyesen köteles hadakozni.

Item Gubernator ipse proficisci debebit, et exercituere, dum necessum fucrit, exigerte magnitudine rei per se contra hostes.

X. A kormányzó oly birtokokat, melyek magvaszakadás, hamis iratok és pecsétek koholása, hamis pénzverés, az ellenséggeli czimboráskodás miatt a koronára szálltak és 32 házhelynél többet nem tesznek, a hazát érdemesen szolgálóknak adományozhatja; ha azonban az e czimen a koronára szállt birtokok 32 házhelynél nagyobbak, részletekre nem oszthatja és tartozik azokat a koronának megtartani.

Item ipse Dominus Gubernator, his qui fideliter Sacrae Regni coronae serviverunt, de istis possessionibus, quae deinceps, ad sacram Regni coronam pure legitimque, sine cujuspiam alterius jure per defectum seminis, item propter delationem falsarum litterarum, propter cusionem falsarum monetarum, et fabricationem falsi sigilli, nec non propter inductionem extraneae potentiae in hoc Regnum, ac positionem ignis in cadem, fuerint devolutae in quibus scilicet possessionibus, triginta duas sessiones, non plures fuerint, vet fieri poterind, facere valeat donationem. — Si vero Civitates, Oppida et possessiones ultra numerum praeseriptaram 32. cum Sessionum, etiam praescriptis modis ad sacram Coronam fuerint devolutae, illas partiri, seu dividere in 32 as sessiones non valet, et sub ermine 32 rum sessionum de illis facere ampiam donationem sud hujusmodi omnes civitates, oppida et possesiones universae ipsi sacrae Coronae reserventus.

XI. A kormányzó a fentebbi módon ugyanazon egyénnek

birtokot csak egyszer adományozhat, az adományozott annak idejében megerősitésére köteles a királyhoz folyamodni.

Item DominusGubernator si cuidonationem praemisso modo semel fecerit, amplius eidem a dimere non valeat, et quibuscumque donationem praemisso modo fecerit illo tempore suo teneantur decedere ad Dominum Regem, pro earum confirmatione.

XII. A fentebbi esetekben a koronára szállt birtokokat a kormányzó csak akkor adományozhatja el, ha tulajdonosaik az ország birái által régi országos szokás szerint törvényesen elitéltettek, ellen esetben birtokaikat sem el nem foglalhatja, sem el nem adományozhatja.

Item possessiones illorum, quorum propter delationem falsarum litterarum, aut ensionem falsarum monetarum vel alio quoquo modo superius expressato, ad Coronam fuerint devolutae, quousque illi per Judices suos competenter, judiciaaliter secundum antiquam et aprobatum Regni consuetadinem, sententiati fuerint, occupare et donationem de eis facere non valeat quovis modo.

XIII. A kormányzó tanácsosai távollétében is itélhet, ha azonban itélete törvényellenes, az az ország rendes birái által igazitassék ki, mint ez a királyok alatt is történt.

Item valeat in absentia Consiliariorum facere relationem et expeditionem, in occurrentibus causis, quae si judiciariae fuerint, et hujusmodi relatis inventa fuerit, contra jus consuetudinarium hujus modi relatio et expeditio per Judices ordinarios Regni valeat emendari, prout temporibus Regum fieri consueverit.

XIV. Ha a hadjáratok fedezése után a királyi jövedelmekből felesleg marad fel, ezt a kormányzó az elzálogositott királyi birtokok visszaváltására forditsa.

Mi, az egyház nagyjai, az ország birái és nemesei által meghatározott feltételek mellett a kormányzóságot elfogadtuk, ezek szerint fogunk kormányozni és esküvel kötelezzük, hogy az előirt czikkelyeket meg nem szegjük.

A kormányzó ezek szerint a királyi hatalmat képviselte volna ugyan, de valódilag a hadsereg vezére, az országtanács

elnöke volt, mert az ország jövedelmeiről az országtanács rendelkezett, a főbb hivatalnokokat évenkint az országgyülés választotta, sőt az ő hivatala is csak egy évig terjedt; peres ügyekben mint elnök itélt, kegyelmet az országgyülés adhatott. — A honvédelem pedig inkább teher, mint előny volt, mert a nemesség nagy része a hadviseléstől elszokott, a főrendek csak önhasznukat vadászták, a fenyegetett hont tehát zsoldosokkal kelle oltalmazni, a zsold kiszerzése, — midőn a rablóváraktól hemzsegő ország tele volt idegen kalandorok s honi kényurakkal, kik az adót, a királyi jövedelmeket, a hol lehetett, eltulajdonitották — nem kis feladat volt. — Mindezek daczára Hunyady csodákat művelt, mi által bebizonyitá, hogy ha a nemzet élén erélyes, eszes, becsületes férfi áll, korlátolt hatalom is képes kormányozni, s a nemzet ereje nem uralkodója mindenhatósága, de a nemzetben magában rejlik, s kinek kormányzati vezérelve az igazság, azt a nemzet zöme minden időben becsületes törekvéseiben pártolja. A hatalmas államfő mindenhatóságától elkábitva, mámorában legtöbbnyire eszköznek tekintve az emberiséget, könnyelmüen pazarolja az ország erejét, mig a korlátolt kormányzó kénytelen a népet tisztelni, mert ereje a nemzet rokonszenvén alapszik, s ennek elvesztése önbukását is idézi elő.

1447. Az országgyülés Pesten tartatott meg; 61 törvényczikket hozott, melyek nagyrészt a régiek ismétlése, részben ujak és érdekesek a 15. 16. 27. 29. 33. 34. 35. 36. 39. 44. 45. 46. 48. 51. 53. 54. 60. 61. törvények.

A 15. törv. Az ország jövedelmeit már teljesen a kormányzó által véteti be, s az ország hasznára való forditásával őt bizza meg. — Gubernator proventus Regales percipiet et pro utilitate Regni fideliter dispensat; — e törvény fényes bizonyitéka volt a kormányzó népszerüségének, mig mult évben a tulajdon és tanácsosai költségei is a 8. törvény szerint országos küldöttek által szabályoztattak, ezen törvény már a kormányzónak az ország összes jövedelmeit rendelkezésére bocsájtotta

16. Ha a kormányzó valamely megye által közgyülés tar-

tására felkéretik, ezeket a nádor által megtarthatja. — Item si Gubernator de celebranda congregatione generali per aliquem Comitatum requiritus fuerit, potestatem habebit hujus modi Congregationes celebrari facere per Palatinum.

Ez időben négy rendü megyegyülések divatoztak; 1. a rendes törvényszékek, melyekben a fő, vagy alispán, 4 a nemesség által választott birótárssal itélt, a törvényszékek nyilvánosak voltak, ennélfogva bennök minden nemes hallgató részt vehetett, 2. a követi gyülések az országgyülési követek megválasztása, a követek kihallgatása, illetőleg a törvények kihirdetésére tartattak, vagyis évenkint rendesen kétszer, 3. alkalmi gyülések, midőn a király háboru, vagy forrongás miatt országgyülést nem tarthatva, ideiglenesen országtanácsa által rendelkezett, ezen rendeletek, elfogadás végett a megyei gyülések elébe terjesztettek s a gyülés által megvitattak. Ily gyülések Zsigmond alatt többször tartattak, biztos nyomaival találkozunk a budai káptalannak jelentéséből, melyben a pesti ilynemü gyülésről számot ad (mit Zsigmond alatt már közöltem). 4. A kiáltványos (proclamata congregatio) megyei gyülések; csak rendkivüli esetekben, királyi rendeletre, a nádor elnöklete alatt tartattak; tárgyát a hatalmaskodások rögtöni, rövid utoni fékezése képezte; divatba a fejetlenség korszakába jött, midőn sem a király, sem a megye önállólag az olygarchia rablásait, erőszakoskodásait fékezni nem tudták, — ezen gyülésekre többnyire az összes megyei nemesség megjelent, s a nádor a hatalmaskodási esetekben rövid uton hozott itéleteit a nemesség segélyével azonnal végre is hajtatta.

27. Megszünteti a kapitányságokat. — 29. Ki irományainak a csehek, németek, török általi elorzását, elégetését, szomszédjai a megyei nemesek által betudja bizonyitani, birtok jogaiba ne háborgattassék. — 33. Az egyháznagyok, bárók és nemesek senkit adósság és más keresetekért elfogni ne merészkedjenek, kik ezt teszik, mint rablók bármely biró által törvényesen marasztaltassanak el. — Nullus omnimo praelatorum, baronum et Regnicolarum pro quibuscunque debitis vel factis arestationes, seu vadictiones facere debeant, quod si

fecerint et ex hujus modi vadia rescipient, quipiam interemti, laeti, vel damnificati fuerint, talestamquam latrones censeantur, et propter hoc per quempiam Judieum judicialiter valeant comdemnari. — 34. A németek Budai házaiktól adót nem fizetnek, lakóik azonban értékök szerint adókötelesek.

35. A birságokat a fő és alispánok maguk önkénytesen a megye által kiküldött szolgabirák nélkül be nem hajthatják, ha ezt teszik, s ebbeli eljárásoknál megsértetnek, megöletnek, vagy megkárositatnak, vagy méltatlansággal illettetnek, ezt kénytelenek eltűrni, s ezért a sértők ellen törvényes elégtételt nem követelhetnek. — Comites vel vice Comites nunquam aliquod vadium, vel birságium sine judlium per universitatem nobilium transmissis exigere possint, qui si sine eisdem exigere voluerint, laetionem, interemtionem, vel damnificationem et injuriam, siquam ibidem passi fuerint, suffereant, nec nunquam judicio laesorum superinde valeant convenire.

36. A fő és alispánok birságokat a megyegyülésen követeljenek, (vagyis azokat csak a megye alapithatja meg).

A megyei törvényszéken kivül másutt nem itélhetnek. A megye nemesei és jobbágyai, fő és alispánjaikat élelmezni nem tartoznak. — Comites vel vice Comites nisi nostra in congregatione generali, nec etiam alibi extra sedem illorum judiciariam Judicium facere possint, sed nec nobiles sui Comitatus vel Jobbagyiones ipsorum, eisdem Comiti vel Vice-Comiti victualia dare teneantur.

39. A vám birája a kebelbeli szolgabiró.

40. A kamaranyereség fejében régi szokás szerint követelhető összeg folyó pénzben fizettetik, aranybani fizetésre senki sem kényszerittethetik. — Lucrum camerae non plus, quam tempore ab antiquo solito dicari debet, et cum moneta currenti edigatur, nullusque cogatur eum florenis auri facere ejusdem solutionem.

44. Az egyháznagyok és bárók, ha a király valamikor meghalna, uj király választás lesz, egymás közt ne egyenetlenkedjenek, de minden megyéből bizonyos számu nemeseket hijjanak össze és a királyt velök egyetértőleg válasszák meg.

Si dominum Regem quoquumque tempore decedere contingat, ex tunc Domini Praelati et Barones iis electione non Regis inter se dispares esse non debent, sed de singulis Comitatibus certos nobiles comvocare facientes, cum eisdem unanimiter faciare electionem.

45. Országgyülés évenkint pünkösd napján tartassék, ezen a kormányzó, az ország bárói, egyháznagyjai, a nemesek, 20 jobbágynál kevesebbet biró vagy általában jobbágytalan nemesek kivételével, kormányzói, bárói és országtanácsosi hivatalaikat és méltóságaikat tegyék le és az ország dolgairól tanácskozzanak — Singulis annis ad festum Pentaeostis omnes Praelati, barones, magnates et nobiles Regni, demptis Nobilibus nullum Jobbagyionem aut minus quam 20 Jobbagyiones habentibus in eodemque hic et loco, Gubernator ipse officium Gubernatoris, ceterique Barones et Consiliarii honorem et officia ipsorum deponent, tractentque ibidem ulterius de factis Regni.

46. Az erőszakolt vagy fogságban tett eladások érvénytelenek.

48. A visszaadott várak erőszakos foglalói, hütlenséget követnek el és mind ilyenek az ország birái által marasztaltatnak el.

50. Ki a római pápától, a király vagy az országgyülés kinevezése nélkül egyházi javadalmat fogad el, vagy az ország kivül idézteti, hütlenséget követ el és számüzetik.

Nullus omnino dominorum, seu Religiosorum virorum, absque praesentatione et nominatione Regis vel nostra, aliquam eclesiam cathedralem, vel quodcumque beneficium eclesiasticum sibi per sedem apostolicam conferri, et se in eisdem conservari facere ae etiam aliquem Regnicolarum, ad Curiam Romanam seu contra hoc Regnum, nisi per viam apellationis citare audeat, quo modo contrarium fetendi infideles ex eades Regni habeantur.

51. A kormányzó, elitéltek, gonosztevők és számüzötteknek csak akkor kegyelmezhet meg, ha ezek már kárositott ellenfelöket kárpótolták. — Az ily elitélteket senki magához

ne fogadja, ne oltalmazza; ki ezt teszi, védenczével hason bünbe esik.

53. A pesti országgyülésen meghatározott minőségü pénz veressék; 100 denár tegyen egy arany forintot; a pénz $^1/_3$-ada ezüst legyen, ez csak az országgyülés beleegyezésével választathassék meg; másnemü pénz az országban folyamattal ne birjon.

54. A pénzverde felügyelői az ország által választatnak.

56. A kormányzó tanácsosaival együtt az üres egyházakat haladék nélkül töltse be, apátságokra csak az illető szerzet tagjai neveztessenek.

Az érsekek és püspökök világi ügyekbe ne avatkozzanak.

60. A hatalmasok és főurak sem táborozás alatt, sem máskor a nemesekhez ne szálljanak. — Potentes et Magnates tam in progressu exercituali, quam alias per Regnum, hujusmodi hinc inde peregrantes in domibus nobilium vire locupletam sinep auperum non descendunt.

61. A jobbággyal biró és jobbágy nélküli nemesek régi szokás szerint se tizedet, se kamara nyereséget ne fizessenek. Nobilis tam jobbagyiones habentas, quam non habentas decimam et lucrum camerae, solvere non teneantur, prout ab antiquo observatam fuit.

Kovachich V. et S. V. C. 1448. Pesten országgyülés tartatott, végzeményeiből egyedül Gara László nádorrá választása és a hamisirat koholó Zömlényi Gábor elleni határozat maradt fen, — Gara nádorrá választása, ki Hunyadynak szivós ellene volt, békülékeny egyezkedő országgyülésre mutat s azért az élesebb kérdések mellőztettek.

Kovachich S. et V. C. 1449. Pesten a rendes évi országgyülés Giskrával egyezkedett határozatai nem maradtak fel, megtartása egyedüli nyoma Hunyadynak Bártfa városához irt leveléből igazolható.

1450. Az ország rendei Budán gyültek össze, az ország rendei a római pápának a Dömös apátság ügyébeni önkényes eljárása ellen erélyesen tiltakoztak, kijelenték, hogy semmi

önkényes beavatkozást türni nem fognak, s a pápa által kine- K. V. C.
vezett egyént semmi esetre sem fogadják el. Felkérték ez alkalommal a pápát a töröktől fenyegetett kereszténység védelmére, az 50 éves jubileum indulgentiáiból Magyarországból bejövő jövedelmet ajándékozza a török elleni hadjárat fedezésére az országnak.

1451. Ez évi országgyülésnek helye, ideje végzeményeiről semmi nyomok sem maradtak fel.

1452. A rendek Pozsonyban tanácskoztak, László kiszabaditására Bécsbe követeket küldtek s az osztrák rendekkel szövetkeztek, végzeményei ösmeretlenek.

1453. Az osztrákok és Cilley által kiszabaditott király az országgyülést személyesen nyitotta meg, 10 törvényczikket hozott.

Bevezetésében megemliti, hogy az ország rendei megelőzőleg Bécsben tartatott országgyülésen Lászlót királynak elismerik és Pozsonyba meghivták, bár ez a törvények közt foglal helyet, ez csak a pozsonyi országgyülésből megválasztott küldöttség és nem országgyülés lehetett; mert nem hihető, hogy a büszke, hatalmas magyar nemzetet képviselő országgyülés, melynek élén a hős Hunyady János állott, mely nemzet az idegen beavatkozás, az idegen hivatalnokok, egyháziak ellen mindenkor tiltakozott, méltóságáról megfeledkezve országgyülését idegen országba, a kis Ausztriába tette volna át, nem képzelhető az azért sem, mert Bécs már akkor is nagy és aránylag drága város volt, az országot valódilag képviselő nemesi követek, és közép birtoku nemesek a cseh rablások a folytonos belvillongások az oligarchia zsarolásai által anyagilag kimerültek, ugy hogy a rákosi, budai, pozsonyi országgyüléseket is alig birták pár hétig kitartani, képtelenek voltak még Pozsonyon kivül Bécsbe is költeni, — ez tehát hibásan tétetik országgyülésnek, s valódilag Lászlót csak meghivó ünnepélyes küldöttség volt.

1. A király magát esküvel kötelezi, hogy az ország és lakosainak mindazon jogait, szabadságait, törvényeit, szokásait, melyekkel nagyatyja Sigmond császár és atyja Albert ur alatt

birták, sértetlenül fen fogja tartani. — Az ország határait el nem idegeniti, de tehetsége szerint megvédelmezi, az elvesztetteket visszaszerzi.

Dominus Rex jurabit, quod Regnum suum Hungariae cum suis Regnicolis, in omnibus et singulis juribus, libertatibus et legibus, ac aprobatis consuctudinibus inviolabiliter conservabit, in quibus praedecessores sui, puta Dominus Sigismundus imperator avus, et Dominus Albertus pater idem Regnum et ejusdem Regnicolas tenuerunt, et conservaverunt. Et quod metas Regni Hungariae non alienabit, sed pro posse deffendet et alienata recuperabit.

2. Az egyház Pozsonyban levő nagyjai, az ország bárói, nemesei, főrendei egyenként és a nemes követek, többi magyar hivei király urunknak hüséget és engedelmességet esküvének.

Ex converso Domini Praelati, barones et nobiles ac proceres ceterique fideles Regni sui Hungariae universi et singuli sed et deputati nobiles hic posonii existentes juramentum praestare debeant, et teneantur eidem Domino nostro Regi, super observanda fidelitate et obedientia.

3. Idegeneknek a király, egyházi és világi méltóságokat, hivatalokat, birtokot a fejérvári országgyülésig nem adományoz.

A király ezen országgyülést, meghivó leveleivel határnapja előtt 40 nappal hirdette ki, hogy Fejérváron az ország rendei megjelenhessenek.

Quam idem Dominus Rex, quum celebrare voluint quadraginta diebus prius, liberis suis mediantibus ipsis Regnicolis promulgare teneatur, ut ipsi in eodem Dicta Alberti, possint et valeant interesse.

Ezen országgyülés határozatait meg fogja tartani.

4. A király minden jelen- és távollevőknek, kik Albert halála óta ellene és a korona ellen vétkeztek, megbocsájt.

5. Erzsébet királynénak minden adományai a fejérvári egyház kivételével, és Ulászló lengyel király adományai érvényteleneknek nyilatkoztatnak.

6. Minden uj várak azok kivételével, melyek királyi vagy országos engedelemmel épitettek, 15 nap alatt hütlenség sulya alatt rontassanak le, az ellenszegülők Fejérváron itéltessenek el.

7 Minden foglalások hütlenség sulya alatt tulajdonosaiknak adassanak vissza.

8. A kormányzó ur érvényes adományozásai megerősittetnek.

9. Az idézések ezentul is megmaradnak.

10. A szokatlan birói dijak eltörültetnek.

Mi tehát, az előnkbe terjesztett törvényeket komolyan megfontolva megerősitjük, tőlök az esküt a másodikra elfogadva az ősi szokás szerint megesküdtünk; igérjük, hogy e törvényeket egyetemlegesen és egyenkint megtartjuk és megtartatjuk.

Nos igitur, acceptis articulis praenotatis, maturaque sub eis deliberatione praehabita, eosdem admisium.

Atque super primo eorundem solito more Regale corporaliter praestitimus juramentum.

Quod secnndum vero, et converso nos ab eis omnibus simile juramentum suscepimus, super fidelitate et obedientia nobis observari debenda.

Caeteras autem omnes descriptos articulos, et singulim eorum, inviolabiliter observare complere et exequi promittimus et volumus eum effectu.

1454. A Fejérvárra kitüzött országgyülés Budán tartatott meg, eredménye 16. törvénykönyvünkben fenmaradt törvényczikk.

1. Hunyady János 1 évre a török ellen főkapitánynak választatik.

2. Az egyházi, világi országnagyok és nemesekből küldöttség neveztetik, mely a királyi jövedelmeket megvizsgálván jelentést tegyen: a királyi jövedelmekből az ország védelmére hány zászlóaljat lehet kiállitani, intéztessék ezek behajtásáról, a zászlós uraknak a kamara zászlóaljaik kiállitására járuló összeget adja ki.

3 Az egyháznagyok zászlóaljaikat a Zsigmond-kori szokás szerint állitják ki; ha azonban azóta jövedelmök fogyott, ezzel aránylag kevesebbet kötelesek kiállitani. A kisebb rangu egyháziak, kik Zsigmond rendeletében bent nem foglaltatnak, a hadsereg kiállitásához jövedelem aránylag járuljanak.

4. A megyei, katonai illeték összeirása és kiállitására megyénként a megye nemesei által, a szolgabirákkal hasonszámu becsületes, érdemes vagyonos egyének választatnak; ezek a megyei szolgabirákkal eskü alatt országos költségen a jobbágyokat összeirják; ez alkalommal a határok védelmére minden száz kapu után 4 ijjas lovas és 2 láncsás, pajzsos ijjász állittatik ki, — megyénként 1 alkalmas nemes vezér választatik, ki a megyei katonaságot a főkapitányhoz vezeti. — A jobbágytalan nemesek is kötelesek személyesen megjelenni. A megyei küldöttség határozza el, ki tartozik lóháton vagy gyalog katonáskodni, az oldja fel a katonáskodási kötelezettségtől az öregeket, betegeket és szegényeket. — A kiskoruakért vagyonukhoz mért helyettesek állittatnak, az országnagyok kiskoru fiai magok helyett teljes fegyverzetü katonákat állitanak.

In quibuslibet Comitatibus tot probi et fide digni homines potiores per communitatem nobilium eorundem Comitatuum eligantur, quot in eisdem Comitatibus Judices nobilium habentur.

Qui unaeum eisdem Judicibus Nobilium Comitatus in quo connumerati fueri debebit, praestitis juramentis per eosdem connumeratis que portis Jobbagionalibus, ad rationem et numerum lucre Camerae faciendum; de centum portis Jobbagionalibus tam eclenassiearum quam saecularium personarum, quatuor equites pharetrarios et duos pedites, similiter pharetras et clipeos ac euspides habentes ad exereituandum hac vise tantum (usque ad metas et terminos Regni nostri Hungariae et non ulterius) disponant.

Ac in quolibet Comitatu per universitatem Nobilium a medio ipsorum, unus idoneus, conductor belli, illius Comitatus eligatur; qui eum eisdem hominibus exercituantum

connumerati generalem Capitaneum exercitus accedere teneantur. Universitatem Nobiles Regni nostri Jobbagionem non habentes per singula capita, aut eum dominis ipsorum juxta limitationem, electorum hominum teneantur exercituare.

Et qui equestres, vel pedestres, vel qui propter paupertatem, senium vel infirmitatem exercituare non possunt, iidem electi homines disernant et disponant.

Prospersonis vero filiorum magnatum parvulorum homines armati, pro aliis vero pueris et orphanis, juxta ispsorum facultatem, consimiliter homines exercituantes transmittantur.

5. 6. Minden főur, egyháznagy és nemes a táborban személyesen tartozik megjelenni, a várakban csak egy nemes várnagy maradhat hon, annyi őrséggel, amennyi a küldöttség ítélete szerint a vár őrizetére elegendő, osztatlan testvérek közül régi szokás szerint egy katonáskodik, nagyobb udvar — háznál 1. számtartó maradhat hon.

7. Ki több megyében bir, jobbágyait magához veheti.

8. Mindenki tulajdon költségén katonáskodik, ha valamely harczos kárt tesz, a kárt a sereg vezetője a kárttevő vagyonából köteles azonnal kipótoltatni, ha a kártevőnek semmije sincs, fejével lakol, ha a kártevő oly hatalmas, hogy őt a megyei vezér képtelen kártéritésre szoritani, jelentse fel az ország kapitányának.

9. A mi, a Despota, a Cillei gróf, az országnagyok szabad városai, Tótország, a kunok, jászok, tatárok, oláhok hasonló arányban járulnak a sereghez.

10. A hadjárat végeig, a törvényszékek szünetelnek, ha azonban e táborozás nem létesülne, a törvénykezés szent-Györgykor megkezdetik.

11. Az ország kapitányának minden hiányzó lovasért 16 arany, minden gyalogért 10 arany váltság fizettetik, ki sem katonát nem állit, sem váltságot nem fizet, annak katona-köteles birtoka a megyei vezér által lefoglaltatik, s mindaddig lefoglalva marad, mig váltsági illetőségét le nem fizeti.

12. A katonaváltság másra ne forditassék.

13. A sereget elhagyó szökevény, ha nemes vagyonát, ha nemtelen fejét veszti.

14. A jelen eset kivételével a király által soha ily rendkivüli, az ország szabadságával ellenkező felkelés rendeltetni nem fog.

15. A megyei küldöttek, a szolgabirákkal együtt, kötelesek, a hatalmaskodási esetek és birtokfoglalásokban az ügyet figyelmesen megvizsgálván és kideritvén haladék nélkül itélni.

A főispán az ily itéleteket köteles rögtön végrehajtani, mit ha nem tesz, hivatalát veszti, a peresügy a királyi törvényszék elibe terjesztetik, az első törvényszéken bevégeztetik; ha a fő- és alispánok hatalmaskodnak a szolgabirák és küldöttek által elégtételtre szólitassanak fel; ha eleget nem tesznek, a küldöttek és szolgabirák jelentsék fel és az ország rendes birái a fő- és alispánokat az első törvényszéken elégtételre szólitsák fel, mit ha nem tesznek a szolgabirák és küldöttek rögtön jelentsék fel, az ország birái azonnal végleges itéletet hozzanak és azt hajtassák végre.

Item pro compescandi quarumcunque nocituitatum generibus disposuimus, ut practacti electi homines, in singalis Comitatibus una eum Judicibus Nobilium, omnibus quacralantibus, super quibuscumque factis potentiariis, et etiam possessionum occupationibus; et parte in causam atracturam, hulista prius superinde diligenti inquisitione compertaque suffieiente rei veritate absque dilatione et terminorum prorogatione judieium et justitiam teneantur exhibere.

Cemesque parochialis, post hujusmodi judicium, modo praemisso faciendum, teneatur satisfectionem indilatam et plenainom ex parte hujusmodi in eausam atraetorum laesis ad ministrare.

Quod si ipse Comes Parochialis, ex quacunque eausa facene nollet, extune talis Comes perochialis, honore suo privetur Causaque hujusmodi, modo praetao adjudicata, in Cariom nostram Regiam per eosdem Judices transmittatur, ubi in primis octavis celebrandis fine conclusivo absque ulla prorogatione ulteriori terminatur.

Ubi ipsi Comites vel vice Comites praemissa patrantes in eo ut ipsi inprima die sedis judiciariae, supertalis modi actibus potentiariis, damnis, atque injuriis, laetis et damnificatis omnimodom satisfractionem impendere debeaut admonentur.

Qui si id facere recusaverint tunc ipsi electi, et Judices Nobilium, seriem hujusmodi non satisfactionis, in literis eorundem conseribi facere et ad primas Octavas, tunc celebrandas transmittere Judicesque ordinarii, octavis in eisdem, contra tales Comites, et vice Comites, literas sententionales, laesis, et damnificatia dare, et candem executioni demandare debeant et teneantur.

1455 Budai országgyülés végzeményei elvesztek.

1456. Aprilban Budán tartatott, leginkább a török háborut tárgyalta; ennek fedezésére kapunkint egy arany adót vetettek ki; behajtása a megyei szolgabirák és választottakra bizatott; végzeményei törvénykönyvünkben nem maradtak fel, utmutatóul egyedül László királynak következő sorai szolgálnak: Ladislaus illustris principi D. Ulrico Ciliae Ottenburgae, Zagoriaeque Comiti, nec non Regnorum nostrarum Dalmatias ac Croatiac praedietorum et totius Sclavoniae bano, item Comiti vel vice Comiti et judicibus Nobilium Comitatus Posoniensis ac nobilibus Stephano de Kyletti et Nicolas de Hidvégh, dicatoribus praesentes taxac unius floreni auri in illo Comitatu Posoniensi in proxima constituti.

Ezen kifejezés a jelen egy arany dij adó szedőinek azt bizonyitja: hogy az országgyülésen kivetetett adó és pedig ennyi kapunként vettetett ki, mert a szokásos törökadó rendesen ennyi volt. — A behajtás módja sem különbözhetett az 1453-ban megalapitottól, itt ugyan Kyleth István és Hidhegy Miklós mint adószedők emlittetnek; de hogy ők nem rendes királyi adószedők voltak, kitetszik ezen kifejezésből: „a mostani illeték adószedőinek“, ha királyi értetett volna alatta, azon esetben az megemlitetik, ha rendes királyi adószedő, akkor nem neveztethetik a jelen egy arany rovójának, de egyszerüen királyi adószedőnek. — A rovó név tévutra bennünket nem vezethet, mert ezen 1 arany forint kapus adó,

a katonailletéket helyettesitette és igy a katonaváltság sem hajtathatott be más módon, mint 1454-ben, vagyis kivetették és behajtották ezt a megyei szolgabirákkal együtt a megyei választottak, kik most adót vetettek ki és hajtottak be, rovóknak neveztettek.

Ez évben ugylátszik még Futakon is tartatott egy összejövetel, de ennek végzeményei nem maradtak fel, s bár az akkori történelmi források emlitik, mind a mellett bizonytalan: országgyülés volt-e, vagy főrendi tanácskozmány? — inkább hihetően utolsó, mert ha országgyülés lett volna, ezen Czillei országkapitánysága nem sikerül, Hunyady László nem követel bátorságlevelet és atyja hivataloskodásairól oldozványt és birtokaik megerősitését; de bátran megjelenik az országgyülésen, melyen az egész középrend, s a főurak tekintélyes része atyja pártjához tartozván, többséggel birt, — s az oldozványt nemcsak a király, de az országgyülés által is kiadatja; ha ez nem főrendi tanácskozmány, de országgyülés lett volna, határozatai a Hunyady-házat igen érdekelvén, akkor, ha az országos levéltárakból elvesztek is végzeményei, bizonyosan a Hunyadyhoz hű tiszai, erdélyi megyék, vagy a Hunyady levéltárban megőriztették volna.

1457. Két országgyülés hivatott össze; az első aprilban Budára, a második szeptemberben Győrbe; de mindkettő összejövetelét megakadályozta a Szilágyi által vezetett forradalom, ennélfogva végzeményei sem maradtak fen.

Az alkotmányos szabadság tetőpontját Ulászló alatt elérte. — A király jövedelmei nagy részét az ország védelmére tartozott forditani; kinevezései csak akkor voltak érvényesek, ha ez az ország által választott országtanácsosok beleegyezésével történt; a nemzet és király tehát minden főbb kormányzási cselekményekbe egyenlően folytak be; — köteleztetett évenkint országgyülést tartani, mit ha mellőzni akart volna, a nádor hivta össze, nádort a királlyal közösen az országgyülés választott; a főispánokat a király nevezte ugyan, de az országgyülésnek is felelősek voltak, valamint az ország más főbb hivatalnokai is, — hadat az ország akarata nélkül is

indithatott, de a nemesség csak az ország védelmére tartozott fegyvert fogni s a főispán mellőzésével választott megyei vezérei alatt küzdött; az adót, a pénzértéket az országgyülés határozta meg, — az adót a megyék hajtották be, — a törvények és más királyi rendeletek megyénként hirdettek ki, s ha e rendeletek az ország törvényeivel ellenkeztek, a megye azokat visszavetette, a megyegyülések tartásának ideje meg volt határozva, a megye a király által nevezett felelős fő és alispánokhoz társbirákat választott, szolgabiráit önállólag királyi jelölés nélkül választatta, — a főispán tehát már csak elnök és nem egyedüli biró volt, — a megye hajtotta be az adóhátralékokat, határozta meg a nemességnek jobbágyai után járó katonailletékét, itélt a hatalmaskodás eseteiben, — a személy és vagyon szent és sérthetlen volt, az ezt megtámadó rendeleteknek minden nemes büntetlenül ellenszegülhetett, a király halálával a nemzet királyát a családi örökösödés mellőzésével választotta. A nemzet, felségi összes jogait tehát egész kiterjedésében megszoritatlanul élvezte, hasonló kifejlett monarchiai alkotmánnyal egy nemzet sem birt, sőt már ekkor benne mindazon eszmék ki voltak fejtve, melyhez más nemzetek véres áldozatok után csak századok mulva juthattak. Hunyady alatt ez még fokozódott, s teljes köztársasági szinezettel birt. — László alatt visszalépés történt, a nemzet mellőzve III. Endre törvényeit, a felelős kormányról lemondott, ezen reactiót az osztrák dynastia vakhivei, melyhez az olygarchia tetemesebb része tartozott, eszközölte; ezen urak nem szerették a felelősséget, a királyi mindenhatóság palástja alatt büntetlenül lehetett az országot kizsákmányolni, azért emelték a korona hatalmát, hogy a gyönge király alatt önmagok éljenek vissza vele, László a neki adott hatalmat, korán elhagyván nem soká élvezhette, — a gyökeres jog feladásainak káros következményei csak utóda Mátyás alatt volt érezhető általában az ország jogai ellen Sigmond óta a királyság részéről semmi nagyobbszerü merénylet nem követtetett el, — a korona a nemzetnél gyengébb volt, — tekintélyét csak a középrend támogatása által tarthatta fel, ezen szabad elemet, pedig alkotmány-

ellenes merényletekre nem lehet-e elcsábitani. Sajnos, hogy akkor, midőn a nemzet felség előtt a korona is meghajlott, midőn az ország határai a török által folytonosan fenyegettettek, — az országban egy elem támadt, mely a személy és vagyon szacadságot lábbai tiporta, idegen kalandorokkal szövetkezett, az ország megszilárditását lehetlenné tette, és a társadalmat erőszakoskodásai által feldulta. — Ezen elem volt az olygarchia; hatalmaskodásai ellen törvényekkel tele van törvénykönyvünk, nincs év, melyben ezek ne ismeltettek volna, fájdalom siker nélkül, mert a trónon gyönge egyéniségek ültek, a nemesség elpuhult, tiltakozott, de vagyona, személye védelmére soha sem egyesült, jogait kard helyett tollal védelmezte; a hatalmas főurak minden országgyülésen meghunyászkodtak bele nyugodtak a legerősebb törvényczikkekbe, hazatérve kinevettek a szájhős törvényhozókat és a szigoru törvények gunyára szemtelenül és ernyedetlenül koppasztották a nemességet és népet.

XVI. FEJEZET.

A nemesség győzelme.

Midőn V. László Prágában kimult, már csak névleges király volt, tekintélytelen pártfőnök, kinek kevés főur és egyháznagy hódolt, hatalma nehány vár területére szoritkozott, — az ország valódi ura Szilágyi Mihály a Hunyadypárt feje volt, neki hódolt Erdély és az alvidék; őt ismerte fejének az ország erejének zöme, a nemesség, hozzá csatlakoztak a főrendek közül a Hunyadyház barátai, vagyis ezen osztály legvitézebb és lelkesebb része, hozzá hajlott titokban a papság nagyrésze is, melyet a jeles, művelt, eszes Vitéz János váradi püspök vezetett. — A forradalom zászlaján a jelszót a kedvelt Hunyady Lszló érti bosszu, s Mátyás megszabaditása képezte; de ez csak czég volt, mely a forradalom valódi okát az olygarchia, az idegen uralom elleni ellenszenvet fedezte; a nemesség megunta a főurak bitorlását, átlátta, hogy még az ország idegent ural, a törvény csak holt betü marad, vagyona a főuri kegyen-

czek zsákmánya leend s daczára a megyei szerkezet, az arany bulla személy és vagyon biztositékának, a középrend személye és vagyona a főurak szeszélyének és mérhetlen hatalom és birtok vágyának lapdája leend, meggyőződött, hogy ha az ország jövedelmei ily botorul kezeltetnek, az ország anyagi ereje a főuri kegyenczek kezei közt teljesen elolvad; vágyott tehát mindenek felett egy magyar király után, ki az országot ismeri, ki mint benszülött a nemzet érdekeihez a vér szeretet és hazafiság kötelékeivel van fűzve, ki, mert csak a nemzetre támaszkodhatik, érdekénél fogva is a nemzet zöme a nemességhez ragaszkodik s vele a főurakat megzabolázza. A jelesebb főurak élére álltak a Hunyadyféle mozgalomnak, ezek egy részét a rokoni, baráti és hála kötelékei fűzték a Hunyadyakhoz, egyrésze csak imént menekült a király fogságból vagy a menekültnek rokona volt, vagyoni és politicai állások folytonosan fenyegetve volt László hivei, az udvari kegyenczek, a telivér olygarch párttól; sokan talán mert szivök megesett az ország zilált helyzetén s megutálva a féktelenséget a béke és jog uralma után vágytak. A nemzetet 16 éves történelme megtanitá, hogy a valódi erő a nemzetben magában rejlik; idegen segély, szövetségek jégre épitett várak, Zsigmond német császársága csak bonyadalmak forrása volt, I. Ulászló a hatalmas Lengyel nemzet királya kizárólag magyar erővel kényszerült a magyar koronát megszerezni, daczára a krakói szövetségnek a várnai csatában jelentéktelen lengyel csapat által támogattatott László a tekintélyes Csehország, a gazdag Ausztria fejedelme, midőn Mohamed Belgrádot ostromlá Budáról megszökött s Belgrád alatt csak pár száz csèh harczosa küzdött; mind három alatt az országba idegenek fészkelték be magukat s midőn a hazát veszély fenyegette, azt mindíg Hunyady János önés a nemzet erejével menté meg. Az eszélyessebbek látták azt, hogy a mozgalom nem pillanatnyi, de általános, a nemzet minden rétegeit áthatotta s ha a Hunyadyak kincsein felszerelt hadsereghez csatlakozott nemesség végletekre szoritva a hazafias érzelmű népet is, melytől őt csak egy hajszál választá el, magához karolja, e küzdelem utóvégre is az olygarchia teljes

kiirtását vonandja maga után. Ennélfogva minden okos, becsületes, eszélyes, jó hazafi a mozgalomhoz csatlakozott, a bosszú által felköltött forradalom óriássá növekedett.

László halála alkalmat adott a nemzeti akarat kinyilvánitására, kimondatott a nemzeti király szüksége. Garay, a fejedelmi összeköttetéseire, nádori őseire büszke nádor királyul magát jelölte ki. Ujlaky Miklós hatalmas főúr Erdélyi vajda Magyarország egyik legkitűnőbb harczosa, hasonlag király akart lenni, de a nemzet erőszakoskodásaik gőgjökért, a Lászlóhozi ragaszkodás a Fridrich Cillei Giskrávali czimborászkodásért mindkettőt gyűlölte. A Hunyady párt egy része Szilágyi Mihályt, Hunyady János sógorát, hű és vitéz bajtársát, a forradalom vezérét kinálta meg a koronával, Szilágyi kivételképen jobban szerette hazáját, mint magát, ösmerte középszerűségét, szerette nővérét és öcscsét, kegyelettel viseltetett a nagy Hunyady emléke iránt, Mátyást a nagy reményü fogoly ifjút tűzte ki királyul, a hálás nemzet lelkesedéssel karolta fel ez eszmét, mely által honi király utáni vágya teljesedett s háláját a haza nemtője a nagy Hunyadynak, fiában leróhatta. Sóvárogtak még a korona után a fukar, lassú, tehetetlen Fridrich német császár, László sógora a gyenge Casimir lengyel király, de mindkettő jelentéktelen egyéniség, mindkettő idegen volt, ennélfogva pártot egyik sem birt szerezni.

A nádor László haláláról értesülve az országgyűlést Pestre 1-ső Januárra tűzte ki. Az olygarchicus párt Budán jött össze időnyerés végett az idegen fejedelmi trónkérők kihallgatása ürügye alatt az országgyűlést elnapolta, Gara Nádor minden eshetőségekre magát részint fedezni, részint a Hunyady Jánosné és Szilágyi Mihálylyal maga, neje Tescheni Alexandrina és hivei Pethő Miklós György, Szomszédváry Henning, Curóczi Benedek, Gergelylaki Buzlai László, Véglesi Józsa, Szen Posafi István és Saskői Korláth Péter nevében egyességre lépett; melynél fogva a Nádor igéri, hogy Mátyás királyságát pártolja, a Hunyady pártnak Budát megnyitja, viszont Hunyadyék igérik, hogy Mátyás Gara leányát Annát nőül veszi, a Nádornak jelen birtokát és hivatalait biztositják, Hunyady

László haláláért e nádort Bánfy Pált, Miklós pécsi püspököt és Garay egyéb párthiveit sem ők sem Mátyás soha kérdőre nem vonják, sőt ezt teljesen elfeledik, minden elleneik ellen kölcsönös segélyt biztositanak; a nádor azonban ebből kiveszi Ujlaky Miklós erdélyi vajdát, Miklós pécsi püspököt, kik ellensegélyt nem adnak, de viszont őket sem segiti a Hunyadyak ellen. Január 20-ika táján az országgyűlés Pesten újólag együtt volt a Hunyady pártot vezették: Szilágyi, Vitéz János Váradi püspök, Székely Tamás vránái perjel, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsár László, Szentmiklósi Pongrácz, ezekhez csatlakozott 20,000 nemes, a nemzet kivánalmainak súlyát növelte még Hunyadynak serege, mely 20.000 edzett harczosból állt és szinte Pesten táborozott. A olygarchia Buda várában ármánykodott s többszöri felszólítás után csak 22. Januárban jött át Pestre, ők az idegen trónkérőket akarák kihallgatni, Szilágyi erőteljes férfias beszédben az idegen uralom hátrányait emelte ki, elősorolta Hunyady János érdemeit és királyul Mátyást ajánlotta; az ellenpárt halasztást kért, és nyert, ezalatt a Hunyady párt fejei, a római pápa követe Mátyás mellett mindent elkövettek; 23-án Szilágyi újolag okmányilag biztositák Garát, Ujlakyt és pártját, hogy Hunyady László haláláért boszút nem állanak. 24-én az országgyűlés újólag megkezdetett, a hosszas hallgatást Szilágyinak a Duna jegén felállított serege, a nép és nemesség megúnva Mátyást királynak kiáltá; az olygarchák megijedtek, és a Nádor Mátyás királyá választását az előirt feltételek mellett kimondta Hunyady Mátyás választásánál a formák talán megvoltak sértve, mert Szilágyi zsoldosai és a nép is előlegesen hangoztatták az új király nevét, de ez csak az olygarchicus párt visszatorlása volt, az olygarchia a budai vár falai által fedeztetett, a vár erősségét a Hunyady párt zsoldosaival ellensúlyozta, ha az olygarchia ezen sereg által magát sértve érezte, a választást átvihette volna Budára, de azt a nemességnek nem merte megnyitni. Valódi tettleges nyomást azonban a Hunyady párt általában nem gyakorlott, mert bár sorai közt 40,000 harczost számolt, bár az egész nemesség, a papság és nép nagy része hozzá tartozott, és igy egy csapás-

sal szétszúzhatta volna Hunyady gyilkosait, az ország nadályait, belegyezett a választás elhalasztásába, 4 napig várt, és a gaz töredéknek bűnbocsánatot adott.

Midőn Mátyás atyja érdemeiért a koronát elnyerte 15 éves gyermek volt, önállólag nem uralkodhatván, kormányzóul Szilágyi Mihály választatott, ki öcscse nevében a nemzetet következőkről biztositotta: a király az országot saját zsoldosaival védi; a nemesek és jobbágyaik adót nem fizetnek, pünkösdkor évenkint országgyülést tart, a pénz nem silányittatik, a király hatalmát rokonai előnyére nem használja fel, a törvényszékek rendesen megtartatnak, a rablóvárak, 15 nap alatt lerontatnak a kormányzónak minden várak és városok átadatnak.

Szilágyi Erzsébet, Podiebráddal Mátyás kiszabaditása érdekében mindjárt László király halála után Vitéz János által érintkezésbe tette magát, e szövetség 13. Decemberben megköttetett. Podiebrád kötelezte magát, hogy foglyát 50,000 darab aranyért szabadon bocsájtja, Szilágyinak cseh zsoldosokat küld, ellenben Mátyás Podiebrád Katalint nőül veszi.

A magyar küldöttség, Mátyás királyt, Február 9-én Strasnicon a váltságdij előleges lefizetése után vette át, megerősittetett a Prágában Vitéz által kötött szövetség. Mátyás kedvező körülmények közt lett királlyá, 20,000 ezer harcz edzett sereggel várta a nemzet tömege, az összes nemesség, e papság egy része hozzá lelkesedéssel ragaszkodott, irigyei hatalmától megijedve, őszintén meghódoltak. Kázmér Lengyel király a német rend által volt elfoglalva. Fridrick német császár szegény, tehetetlen fejedelem volt, ki jelenleg a László öröksége miatt testvéreivel veszekedett s a kis herczegeken se tudott diadalmaskodni, ennélfogva képtelen volt ellene támadólag fellépni. Mátyás érdekeit a Római pápa hőn karolta fel, a jeles cseh kormányzó, jövendő cseh király pedig szövetségese volt, igaz ugyan, hogy László gyenge kormányzata alatt az országos kincstár kiürült. Családi kincstárát a számos hadsereg a királyválasztás és váltságdijja kimeriték. De a magyar király még jelen korlátolt helyzete az országos vagyon százados fe-

csérlése után is, a leggazdagabb uralkodók közé tartozott s pár hónap elégséges volt az ország pénzügyei helyrehozására. Mátyás bár gyermek alig melegedett meg a trónon, már is a teljes királyi hatalom után vágyott czélja kivitelére a köteles pünkösdi országgyülést összehitta s ezen bár még bátyjának az üres kormányzói czimet meghagyta, a teljes királyi hatalmat magához ragadta. Ezen országgyülésen a király és nemzet közötti szerződés megujitatott, alapjául kiválólag Albert hitlevele szolgál a nemzet többsége Mátyás személyes tulajdonai által elvakitva s mert a Szilágyi által kötött szerződésben az ország összes törvényei megerősitették, hallgatással mellőzte III. Endre törvényeit, az Olygarchia bár a királynak külsőleg hódolt, de idegenséggel viseltetett a szerencsefi király ellen, szivesen kezet nyújtott, mind Szilágyi mind az emlitett sarkalatos törvények mellőzésére, Szilágyi erélyes, vitéz férfiú volt, azt hitték, hogy ha a mellőzött sértett férfiu a gyermek királyt odahagyák s könnyü lesz Mátyást megbuktatni, harmadik Endre törvényeit nem szerették, mert ennek egyik sarkalatos pontját a felelőség képezte, eszerint, mint országos főhivatalnokok ők is felelősek voltak, felmenték a királyt a korlátoktól, hogy magok is meneküljenek a kellemetlen származási tehertől.

Ez országgyülés 60 törvényczikket hozott, melyek nagy részt Albert törvényeinek ismétlései, ujak egyedül a 36, 37, 38 az első a Cáptalanok által az eladásoknál és letéti pénzeknél követelt 9-edet és 10-edet szabályozza; a második a cáptalani eljárások díjait szabályozza, a harmadik a kiváltásoknál a fizetést a Zsigmond alatti pénzlábra határozza meg; a 42, 47. Szilágyi 14. 9. törvényeit erősiti meg, újak a 43, mely az Albert óta elfoglalt 30-ad és 50-edet a nyert adat, másnemű adókat, a kamara nyereséget és más koronai birtokokat a királynak visszaadja; a 44, 45, 46 czikkelyek a papi dézsmára, az egyházi törvényszékekre a régi törvényeket visszaállitják; fontosak: a 48, mely a Nemességnek az országgyülésekeni személyes megjelenését rendeli, a 49. hűtlenségi büntetéssel fenyíti a király és ország ellen összeesküvőket; az 50-ik szabályozza a ka-

mara nyereséget; az 51, 52, 53 megujitja a birságok és törvényszék megtartásáróli czikkeket, az 53. a kamara nyereségen kivüli adókat törli el; az 54. megujitja a rablók és pártolóik elleni czikkeket, az 56. meghagyja, hogy ha a király a magánosoknak az idegenek és csehektől elfoglalt birtokait vissza szerezi, azt jogos tulajdonosaiknak adja vissza; — 57. meghagyja az elpusztult egyházak felépitését; 58, az apátságok betöltését rendeli meg. — 60 bocsánatot át a Mátyás megválasztásáig elkövetett hatalmaskodásokért.

Ez évben Czilley Tótországi öröksége, szerződés utján Fridrich kezére került, mi által Mátyás titkos vetélytársa veszedelmes támpontokat nyert az országban. Giskra, ki Sóvár, Szécs, Kassa, Zólyom, Beszterczebánya erdőségei és sok másoknak ura volt; számos edzett csapatokról rendelkezett, Mátyásnak felmondta az engedelmességet, csapatai egész Pestig raboltak, — maga Kazimir lengyel király udvarában fondorkodott, őt a magyar koronával megkinálta, azonban sikertelenül. mert Kázmér el lévén foglalva, csábitásait megvetette Vlád oláh vajda, nem csak elszakadt, de tartományába a magyarokat összefogdostatva felnyársaltatta, megsüttette, Erdélybe is beütött s ott irtózatos rablásokat követett el. — Brankovics halála után Szerbia is elszakadt, a török több magyar várakat elfoglalt, Kevit hatalmába ejtette egész Temesig büntetlenül rabolt.

Mátyás a csehek ellen Rozgonyi Sebestyént küldi, ki őket többször megverte és a vénülő Giskrával Szent Mihály napig fegyverszünetet kötött, Szilágyit a kormányzóságról lemondatta; kárpótlásul a beszterczei grófsággal ajándékozta meg, — Szilágyi látva öcscse elhidegülését Garával és Ujlakival véd és daczszövetséget kötött, ezen egyszerű szerződést ellenei árulásra magyarázták, mi teljesen alaptalan, mert itt a király személye megemlitve nincs, ily magán szövetségek e korban napirenden voltak s hogy magát számos ellenei öcscse páratlan hálátlansága és nagyravágyása ellen biztositani akarta, a jeles férfiunak bűnül felróni nem lehet. Mátyásnál az uralomvágy a hálát gyülöletté változtatá, — bátyját min-

denáron megakarta buktatni, alkalmat kereset, mi nem soká késett. A beszterczei szászok soha sem ösmerték el a Hunyadyak birtokjogát. Midőn Hunyady László halála után Szilágyi a Hunyadyéknak a várost el akarta foglalni, Szilágyit erővel visszaverték, — ennélfogva a surlódás az őrség és város lakói közt mindennapos volt — az elégedetlen Beszterczeiek a barbár őrség ingerlései által felbo szantva, mielőtt Szilágyi új tulajdonát birtokába vette volna, a várat ostrommal támadták meg. — Szilágyi ezáltal felhatalmazva érezte magát Besztercze megbüntetésére, az alvidék védelmére rendelt sereg egy részével Besztercze alatt termett, a várost rohammal bevéve porrá égetteti, az elfogottak egy részét kardra hányatta, sokaknak szemeit kiszúratta, sőt még Besztercze szövetségeseit a szebenieket is megtámadta. Ez törvényes szempontból tekintve menthetlen hatalmaskodási törvénytelen cselekvény volt, igaz ugyan, hogy a támadást beszterczeiek kezdték, de önügyében senki senkisem illetékes biró, a támadás a Beszterczeiek hatalmaskodása Szilágyit biráskodásra nem hatalmazta fel; eljárása ezen felül nem visszatorlás, nem önvédelem, de nyilt menthetlen erőszak volt; ő a támadókat elfoghatta, de nem büntethette meg, s kötelessége lett volna a bűnösöket; az ország rendes birái elé állitani. Mátyás kapva az alkalmon Szilágyit Szegedre maga elibe rendelte; Szilágyi kiséretét hátrahagyva a király előtt megjelent, Mátyás az öreget törvénytelen tettéért kérdőre vonta; a nagybátya igazolás helyett a királynak szemére hányta az öcs hálátlanságát; a sértett büszke király az érdemekben megőszült férfiut vasra verette. Világosvárra küldte, és a világosvári hadnagyoknak, kivégeztetését is megrendelé, — szerencse, hogy ezek jobban tisztelték a törvényt, jobban méltányolták az érdemes bajnokot, mint a gyermek király és késtek a zsarnoki itélet végrehajtásával, — ez alatt a pápa követe magát közbeveté, Mátyás az ő kérelmére meghagyta bátyja életét, de nem adta vissza szabadságát.

Szilágyi bünteny követett el, bíróság elébe állitása helyes lett volna, de törvényeink szerint magyar nemest csak törvényes itélet után lehete elzárni, — az itélet csak idézés,

nyomozás, tanuk kihallgatása, az ügy tárgyalása után hozható; midőn tehát a király a törvények mellőzésével az ügyet itélettel kezdte, menthetlen zsarnokságot követett el. Szilágyinak nemcsak a király, kinek ő életét menté meg, koronát adott; de a haza is hálával tartozott. Ő Hunyady Jánosnak minden harczaiban hű bajtársa volt; ő tartóztatta fel mint várkapitány, Hunyady megérkeztéig a török erejét Nándorfejérvár alatt, addig a vár megtartásában tehát Hunyadyval hason érdemmel birt; de különben is törvényileg meg a királlyal hasonló hatalommal birt; mert a z országnak, mely őt megválasztá, s mely egyedül volt jogosult kormányzósága alul felmenteni, hivatalát nem tette le; ennélfogva őt egyenjogu társa a király nem itélhette el, felette csak az országgyülés itélhetett.

Ha Mátyás a jog, emberiség, törvény tiszteletétől vezéreltetve, Giskrát, ki ezreket rabolt ki és ölt meg, ha Garay nádort, Ujlaky vajdát, Szentmiklósy Pongráczot, a Bánfiakat és a számtalan főúrat, kiknek az erőszakoskodás mindennapi imádság volt, kik Ujlaky kivételével összesen sem tettek a hazáért annyit, mint a harczokban megőszült Szilágyi, ha ezeket mind elfogatja elitélteti s végre hogy az igazságtalanságoknak még árnyéka se maradjon fel, jóltevőjét is odadobja a törvénynek, tette menthető lett volna, de ezek többnyire zászlós urak voltak, Mátyás őket szemrehányással sem illette, Giskrával a lázadóval, mint egyenjogával békét kötött, csak Szilágyival érezteté hatalma sulyát, kinek a haza és ő örök hálával tartoztak. Örök szégyen folt ez a kitünő férfi ragyogó pályáján, eljárását csak 16 éve mentheti. Mátyás önkényes tette csakhamar megtermé gyümölcsét, Gara, Ujlaky és társai, Bánfy Pál, a Szentgyögyri grófok, Kanizsai László és Miklós, Baumkircher és Vitovecz János tótországi bán Mátyás letevését elhatározva Fridrichet jelölték ki királyul. Mátyás a forradalmárokat hivatalaiktól megfosztotta, Országh Mihályt Nádornak tette a többiek helyett is, másokat nevezett, Szegedre December 6-ára országgyülést hitt össze, ezen felhivó levelében a nemességet nem személyesen megjelenés, de megyénként 4 követ általi képviseltetésére szólitá fel.

Az országos törvények iránti tiszteletlenségét Mátyás újolag ismételte a Nádori kinevezés által Albert törvényei, melyek Mátyás által kölönösen is megerősittettek, a Nádor választást a nemzetre ruházták, Mátyás ennek mellőzésével nem csak hogy maga nevezte a Nádort, de még ezt országos megerősités alá sem terjesztette. Igaz ugyan, hogy a hatalmas lázadókat Mátyás koronája veszélyeztetése nélkül hivatalaikban nem hagyhatta meg; de köteles lett volna törvénytelen eljárását a jövő országgyülés elébe terjeszteni; de ő ezt a lázadás megzabolázása után is elmulasztotta; megalázta elleneit, és az alkalmat felhasználta hatalma köre szélesbitésére.

A nemesség megyénkint 4 követ által képviselt etett. Ez országgyülés 13. januárig tartott, leginkább a fenyegetett király és ország védelmét tárgyalta; 43 törvényczikket hozott az ország védelmére; kirendelte a zászlósok, papok zászlóaljait, minden 20 jobbágy után 1 lovast, 10 szegény nemes után 1 ijjászt, egész vagyontalan nemes a jobbágyakkal jön egy sorba és 20 állit egy lovast, ha a hon fenyegettetik. — 10 jobbágyos nemes már személyesen tartozik fegyvert fogni — A megyei összeiró küldötteket, a megyei vezéreket a király nevezi. Ha a király a sereget a haza határain tul akarja vezetni, a nemesség nem tartozik követni, a védelmi hadjáratból csak akkor jöhet vissza, ha a király is haza tér; a megyei katonaság azonban a királyt a haza határain tul is köteles 3 holnapig követni, ha Nándorfejérvár és más Duna és Száva melléki várak ostromoltatnak, az összes összeirt nemesség tartozik ezek védelmére személyesen táborba szállni. — Ha az országot az ellenség tulnyomó erővel támadván meg, az ellenséget a király a tulajdon az egyháznagyok, bárók, zászlóaljai, az összeirt sereggel vissza nem vetheti, akkor minden nemes fejenként tartozik fegyvert fogni, s mindaddig köteles katonáskodni, mig a szükség kivánandja. — Soha országgyülés hasonló lelkesedést jogfeláldozást nem mutatott, mint ez, sajnos, hogy ezt a király csak hatalmának szélesbitésére forditotta s megelégedve a lázadók legyőzésével a lelkesedést elhagyta párologni, és a törökök terjeszkedésére szemet hányt, atyja felényi erővel is megdöntötte

volna a török hatalmat, de atyjánál első volt a haza, a fiunál az önérdek. Tavasz kezdetével, a lázadó olygarchák is megkezdék Mátyás elleni támadásokat, vitézségüket leginkább a gazdag papi birtokok elpusztitásán gyakorolták, — áprilban már a lomba Friedrich is segély csapatokat küldött, szándékok volt mindennek előtt Fejérvárt elfoglalni és ott Fridrichet a nála levő őskoronával királylyá koronázni, — Mátyás seregeit, Nagy Simon Macsói bán vezérlett alatt küldé ellenök, a magyarok Körmöndnél április 7-én csatát vesztettek, szerencsére Ujlaky és a Szentgyörgyi gróf a honfi vért kimélve, nem üldözék honfitársaikat, a nehéz német lovasság pedig lassu lovaival nem birta a serény magyar lovasokat sikeresen üldözni; minélfogva a sereg nagyrésze menekült. — A Budára szaladt vert hadvereség határtalan szégyenében megtizedeltetését kérte; Mátyás nem csak megkegyelmezett, de ugyanazon hadat számos uj dandárokkal megerősitve küldé Nagy Simon vezérlése alatt a lázadók ellen, a két sereg Pinkaföldnél ütközött meg, Nagy Simon teljes diadalt aratva az ellen táborát megsemmisité, és a futókat Ausztriában is üldözte. E győzelem szétbontá Fridrich pártját, Garay, Ujlaky, a Kanizsai, Frangepán István meghódoltak, Mátyás kegyelmet adott, sőt Garayt a nádorságba is visszahelyezte, mit Garay azonban röviden meghalván, nem folytathatott.

A nyár közepén nagy csapás érte az országot a szerb uralkodó családban egyenetlenség támadt, a nép maga hivta be Mohamedet, ki kardcsapás nélkül elfoglalta Szerbiát Galambócz várával együtt, a fiatal fejedelem, ki mindenek előtt csak hatalmát szerette erősitgetni, a helyett, hogy a szegedi határozatokat életbe léptetve személyesen sietett volna az ország elfoglalt hübére visszaszerzésére, nyugodtan nézte az ország egyik védbástyájának elvesztét, és és Szerbia Magyarországra örökre elveszett. — Ez országos szerencsétlenségből hasznot csak Szilágyi huzott, a törökök az ország védtelen helyzetét felhasználva, egész Csanásig raboltak. Mátyás megijedt, Szilágyi Mihályt szabadon bocsájtá sőt a végvárak és az alvidék kapitányának nevezte.

Az alvidék Szilágyi vitézsége által biztosittatván; a király maga Giskra ellen fordult, ki ellen már májusban vezérei több előnyöket vivtak ki, — a király első hadjáratát szerencsével folytattatta. — Giskrával több várait elfoglalta. — Ez évben Podiebrad közbenjárása mellett megkezdte Fridricheli alkudozásait, de minden siker nélkül: mert Fridrich bár valódi igényeit is csak ritkán tudta érvényesiteni, azért a képzeltekhez is konokul ragaszkodott és rólok csak az utolsó kényszerüségben mondott le; a magyar királysághoz bár pártja teljesen szétmállott, a kezei közt levő magyar koronának varázserőt tulajdonitván, konokul ragaszkodott.

A pápa mindent elkövetett a kereszténységnek az ozmánok elleni felizgatására; de igyekezetét siker nem koronázta, csak maga küldött Mátyásnak 40,000 aranyat. — Mátyás megujitá a Fridricheli alkudozásokat, de bár a közbenjárói szerepet Podiebrád cseh király vállalta magára, ujolag siker nélkül; mert Fridrich a török hadi mozgalmakról értesülve, tulfeszitett követeléseiből semmit sem engedett, s a kétrendbeli olmüczi, trencsényi összejövetel eredmény nélkül oszlott szét. — A törökök Mátyás tétlensége által felbátorodva a végeket folytonosan háborgaták sőt az oláh vajda Erdélybe is becsapott; Szilágyi kis csapatával ugyan a töröknek elibe ment, de erős tusa után kis serege szétveretett, ő maga fogságba esett és Konstantinápolyban lefejeztetett. Több siker koronázta Mátyásnak a cseh rablók elleni hadjáratát. Giskra várai nagyrészt elfoglalván, Giskra erejét teljesen megtörte Mátyás. Januárban 1461. megujitá Podiebráddal a leánya iránt kötött szerződést és kötelezé magát, hogy menyasszonyát májusban Magyarországba hozatja, — Mátyás nagy barátja volt a frigyeknek, most ujolag Podiebrádot akará magának megnyerni, remélve hogy segélyével a Fridricheli békét kieszközlendi. — Mátyás a cseh rablók elleni hadjárat ürügye alatt a papi dézsma egyrészét lefoglalta; aljas törvénytelen zsarolás volt ez; a csekély hadjárat költségeit az ország jövedelmei bőven fedezték, az által Mátyás még egyrészt a vagyon szentségét támadá meg, másrészt megsérté az ország törvé-

nyeit. — Mátyás önkényes eljárása, az ország határai védelmének mellőzése, tőle sokakat elidegenitett, az elégedetlenek fejei az esztergomi érsek és rokonai, Ujlaky Miklós Kanizsaiak, Marothiak Podiebrád fiát Victorint kinálták meg a koronával, azon feltétellel, hogy ez Ujlaky leányát vegye nőül. — Mátyás értesülve ellenei elégületlenségéről, Ujlakyt a tótországi bánsággal kiengesztelte, hihetőleg Podiebrad sem kivánt Mátyással szakítani, már ekkor a német korona után törekedve, érdeke ellen volt a hatalmas magyar királyt maga ellen haragitani, ennélfogva a vihar újolag eloszlott, a tehetetlen lázongók megtértek, a Mátyás elleni sikertelen kisérletek csak hatalmát erősiték. — Mátyás vágyva vágyott a korona után, ennélfogva Fridricheli alkudozásait ez évben is megujitá, Fridrich értesülve Podiebrádnak a német korona utáni terveiről, hajlandóbb lett a békére s az előleges egyesség pontjai meg is alapitattak, Fraknó Kóbald, Kismarton és Rohoncz Fridrich és családjának örökösen átadatott; Friedrich halála után azonban örökösei 40,000 zálog összeg lefizetése után köteleztettek ezeket a magyar rendek és királynak visszabocsájtani. A császárnak haláláig a magyar királyi czimmel élés megengedtetett, Mátyás és Fridrich támadó és védő szövetségre léptek; Fridrich Sopronyt és a koronát 50,000 aranyért visszabocsájtja. — Mátyás magtalan halála esetére a magyar királyság Fridrich vagy fiára száll, ha több fiai maradnak, arra, kit magyarország rendei királynak választanak. — E béke lealázó, törvényellenes, igazságtalan és érvénytelen volt; mert a korona országos tulajdon volt, ezt Erzsébet a rendek beleegyezése nélkül nem zálogosíthatta el, méltánytalan volt tehát a váltság dij. — Mátyás királynak csak személyére választatott meg, a király választás elvitázhatlan, kiváló nemzeti jog volt, Mátyás tehát örökösödést Fridrich és utódainak jogérvényesen nem biztosíthatta.

Mátyás a korona kiváltás kötelezettségét ujabb zsarolásokra használta fel, ennek czimén önkényesen megadóztatta a városokat, a nemzetekre fejenként egy aranyat vetett, a korona váltságba részesitette a Bosnyák királyt is; a váltság tehát

uj jövedelmi forrásul szolgált, mert a kivetett adó, a nemesség 80,000 főnél számosabb lévén, többet tett a korona váltság dijjánál. Az országgyűlés aprilban Budán tartatott meg. Mátyás a kedvező körülményeket felhasználta e törvényes rend, de különösen a királyi hatalom növelésére ezúttal ismét kötelezte magát, hogy több rendkivüli adót nem követel, miért a jótállást főbb ország és egyháznagyok is magokra vállalták. Az 1-ső czikk szerint a király biráskodása alá rendeltettek, a következő büntények:

Kovachich Jósef lectiones variantes.

1. Nemesek és váraik, házaik megtámadása, ha ez alkalomnál verés, sebzés és gyilkosság, rablás nélkül követtetett el

2. Irományok erőszakos elfoglalása.

3. Gyujtogatás, idegen rabló seregek behozása, a királyi méltóság megtámadása, a királyi menvédlevél megtámadása (salvus conductus.)

4. Nemesek megölése, elfogása, letartóztatása, megsebzése, kivált ha ez az ország, megyegyülések és törvényszékre utazókon követtetik el.

5. Egyház feltöréssel összekötött birtok pusztitás.

6. Szüzek megfertőztetése és a becsületes nőkön elkövetett erőszak.

A II-ik czikk hütlenség esetének bélyegzi és a bünöst jószágvesztéssel sújtja, az állam korona és király ellen, nyiltan ellenszegülőket. — Ez, az ellenszegülési cselekvény fogalmazva nem lévén, az aranybulla záradékát megsemmisité a hütlenség esetét azokra is kiterjeszté, kik a király rendeleteinek habár azok törvénytelennek voltak is, ellent állottak, vagy ellent mondtak, valóban csodálni lehet, hogy a jogaira annyira büszke nemesség magát egy érdemetlen ifjú által annyira elhagyta széditeni.

1463. Mátyás ez évben, hogy a Török-elleni komoly szándékát a nemzettel elhittesse, Tolnán tartott országgyülést, a hiszékeny nemzet, általános nemesi felkelést rendelt, 10—20 jobbágyig 1 lovast, 20—30-ig két lovast rendelt, a szolgálati időt 3 hónapra hosszabbitotta meg. — A 100 jobbágyos ne-

mes köteleztetett egész pánczélos fegyverzetben lovon megjelenni és jobbágyaiból két ily fegyverzetü lovast mellvas nélkül kiállitani. Tárgyaltattak újolag a Fridricheli béke nyilt pontjai, melyek megerősitésére és a Korona elhozására országos birtosok neveztettek. — Történet iróink a többi titkos béke pontok tárgyalását is állitják, ez azonban alaptalan feltevés. — Ezen országgyülés czikkei törvénykönyvünkben fenmaradtak; ha az országgyülés e fontos békekötést megerősiti, e tárgybani határozatai, mint rendkivül lényegesek, bizonyosan az országgyülés végzeményei közt első helyet foglaltak volna el, pedig rólok egyátalában emlités sem tétetik; e hézag ellenében tehát az akkori krónikaszerü történészek állitásai semmi nyomatékkal sem birnak. Hogy ez csak mendemonda, mutatja az is, hogy Fridrich fia Maximilián, unokája Ferdinánd, midőn igényeiket később a magyar királyság iránt megujiták, bár igényeik alapjai közt ezen békekötést is elősorolták, soha az országgyülés ebbeli határozatát sem eredetiben sem másolatban nem tudták előmutatni, — Fridrich nagyon jól tudta azt, hogy Magyarország, mint választó királyságban a királysághoz jogot egyedül az országgyülés határzata adhat, a békekötés elfogadása esetében a budai 1462-iki országgyülés határzatait bizonyosan megszerezte volna. — A magyar király a nemzetteli szerződése, esküjénél fogva minden időben köteles volt az országot önköltségén védeni, az elfoglalt részeket visszaszerezni és az országhoz csatolni, — a 80,000 arany váltságdij nem volt csekélység, de nem is volt oly teher, melyet béke idejében a korona jövedelmei ne lettek volna képesek fedezni, — ennélfogva mind törvényellenes követelés, országgyülés tárgyát nem képezheté, de nem hihető ez azért sem, mert ötödik pontja a nemzet felségi jogait lábbal tiporta. Mátyás mint ravasz, eszélyesebb uralkodó azért személyét a nemzet indignatiójának, haragjának nem tehette ki. Mátyás a korona után rendkivül áhitozott, s ezt csak ezen szerződés által szerezhette meg, önérdekében tehát ezt a megsemmisülés esélyének nem tehette ki; pedig igen hihető, hogyha azt az országgyüléssel közli, ez a koronát bár hozzá gyermekies ke-

gyelettel ragaszkodott, a népfelségi legszebb jog, a királyválasztás árán nem szerezte volna meg. — Hihetőleg tehát e szerződés legfeljebb csak főrendi, udvari tanácsban tárgyaltatott és fogadtatott el, — s az akkori történetirók az országtanácsot az országgyüléssel tévesztették össze. — Az adót pedig a korona kiváltásának ürügye alatt Mátyás önhatalmúlag vetette ki, s midőn az országgyülés együtt volt, már be is szedette, hihetőleg azért követelték tőle az ország és egyház-nagyjai által ismételt biztositékot, melyben a nemzetnek megigérte, hogy többé uj adóval nem terheli. — Ez év ben a teljesen megtört rablófőnök Giskra is a Fridricheli béke által egyedüli császári támaszát elvesztve, teljesen meghódolt és Mátyástól nem csak kegyelmet, de gazságai jutalmául szép alföldi uradalmat is nyert.

Az Erdélyiek látván, hogy Mátyás csak kincstárát tölti, a nemzetet hiú igéretekkel tartogatja, az ön védelem szükségétől kényszerítve a három nemzet a haza védelmére magány szövetségre lépett, e szerint ellenséges támadáskor minden nemes köteleztetett fegyvert fogni, a parasztok $^4|_5$-öde a szegény nemesek $^3|_4$-ede, a Székelyek $^2|_3$-ada, a főispánok 5 nemessel, a Székek kapitányai köteleztettek a fegyverfoghatókat, lovaikat, fegyvereiket összeirni, az ellenszegülők halállal büntetetnek, a sereg vezérlete az egyik Vajdára bizatott, — úgy látszik, hogy a szükkeblü Szászok kiváltságaikhoz ragaszkodva s mert falaik közt a rablások ellen jobban voltak biztositva e határozatokban részt nem vettek.

A török Bosniát meghóditá, utolsó fejedelmét lefejezteté. — Ez alatt Mátyás tétlenül nézve a Török öldöklését, e szép tartomány elestét, fényes küldöttséget küldött a koronáért, mely után gyermekként sovárgott. — A velenczésekkel szövetséget kötött s Mohamed elvonulása után Octoberben Boszniára rontott, Mohamed vezéreit megsemmisité és a néptől segítve Bosnia nagyrészét visszaszerezte, ez volt első jelentékeny haditette a nagyra termett ifjúnak.

Végre hosszas halogatás után Mátyás figyelmét az Aldunára forditá, a karó vajda, ki ez évben hüséget fogadott Má-

tyásnak, elbizakodva botorul megtámadta Mohamedet, de megverettek s a győző, helyére Radul nevezte ki, Mátyás tartva a tartomány teljes elszakadásától, az ország jogai érvényesitésére sereget gyüjtött az ellenség által betett hütlen Vazall ellen, az oláhok értesülve Mátyás készületeiről, félve a gyülölt zsarnok behelyezésétől, kérlelő követséget küldtek Mátyáshoz és hüséget ajánlónak igazságáról, Radulnak nem csak megengedett, de Erdélybe menekült védenczét Vládot börtönbe záratta és 10 évig Nagyváradon fogságban tartá, a törökök ez évben ujolag ismétlék alföldi rablásaikat, Szakolyi által azonban keményen megverettek.

1464. Mátyás Fejérváron országgyülést tartott, ezen megkoronáztatott, a nemzetet újolag biztositá II. András, Lajos és Zsigmond törvényei megtartásáról. — A nemzet a királyi hitlevelet kölcsönös szerződésnek tartá s valahányszor Mátyás a törvényeket megszegte, mindig erre hivatkozott mi mindennapi eset volt, mert Mátyás könnyen igért, de igéretét folytonosan megszegte.

Csehországban a vallási zavarok folytonosan nőttek, a nemzet hün ragaszkodott a Báseli szerződményekhez, a pápa a nemzet kivánalmait eretnekségnek bélyegezte, Podiebrád megunva a papok szemtelen eljárását, a pápai udvar követét, ki Prágában rendelkezni akart, elzáratta.

A vallási villangás a magyarországgali szövetséges a cseheknél kivánatossá tette. Podiebrád felszólitá Mátyást a régi szövetség megujitására, Mátyás bár ipáját már ekkor sem szerette, tekintve Mohamed készületeit, megis újitá azt, bár igérete megszegését már a szerződés megkötésekor is elhatározta, tervei mig teljesen nem voltak megérve szinlelni és el kellett altatni, a még hatalmas szomszédot.

Mohamed a szenvedélyes hóditó nehezen türte vezérei kudarczát, s Bosznia meghóditására roppant készületeket tett. — Mátyás a szövetségek barátja, minden Europai fejedelmet felszólita a török ellen, de már a vallási rajongás a török gyülölet a fejedelmek és főuraknál muló félben volt, — a német birodalom haszontalan császárja alatt tehetlen, viszálkodó

testet képezett, — az olasz államok magány versenygéseikkel voltak eltelve, ennélfogva Mátyás követei mindenütt fényes szavak, üres igéretekkel bocsájtattak el, komolyan Magyarország ügyét egyedül a kereszténység feje, az öreg Pius pápa karolta fel s tettlegesen nem segitkezve halálos ágyán a török elleni hadjáratra Mátyásnak 40,000 aranyat hagyományozott, Mátyás bár a török elleni hadjárattal ellenszenvezett, látva a közeli veszélyt egyedül is sikra szállt, eleinte bosnyák hadjáratát siker koronázta, de a felkelő sereg a főurak megunva a késő őszi, szokatlan hosszu hadjáratot, a seregben elégedetlenség tört ki, Mátyás kényszerült visszavonulni, rendetlen visszavonulása futássá fajult, a vérszemet kapott törökök Száváig kisérték s ott számos foglyot és zsákmányt szereztek, e rendetlenség érleli meg nála az állandó hadsereg eszméjét, melyet nem sokára nagyszámmal alakitott meg, felfogadta a cseh kalandorokat, kik ez időben Europa legjobb gyalogságát képezték. — Az állandó hadsereg szerzé Mátyás babérait, dicsőséggel körözte, de az országra rendkivül káros volt mert a szervezett seregtőli félelem a nemzetben minden szabadabb mozgalmat elölt, a nemesi felkelés ez által szükségtelenné válva, a közép és alsó nemesség elpuhult, tartásának sulya s gyakori kihágásai által a nép elszegényedett s daczára a rendkivüli adóságoknak, Mátyás által folytonosan cseh és német szigoru hadjáratokra használtatva az ország alsó része fedetlenül hagyatván az alvidék a törökök rablásainak szinhelyévé lett.

1465. A török háboru ürügye alatt a budai országgyülés Slavoniába fejenkénti nemesi felkelést és országszerte minden 20 jobbágy után 1 katonát rendelt. Rómában Podiebrád megbuktatása már ez évben elhatároztatván, a pápa boszu tervei kivitelére eszközöket keresett, végrehajtóul Mátyást szemelte ki, az alkudozás titokban megkezdetett s a hiu Mátyás a cseh korona fényétől elvakitva hajlott a római curia csábitására.

1467. A pápa által megnyert Mátyás ez évben már a teljes erejéből titokban készült a félelelmes csehek ellen,

országgyülést tartott ezen uj adórendszer hozatott be, a régi kamara nyereség helyett kincstári adó czimen rendes adó hozatott be, minden 5 kapu után 1 arany forint, a harminczadokat korona vám czimén ujolag szabályozzák, — ez időben a királyi jövedelmek, a kincstári adó és korona uradalmak bevételein kivül 236—284,000 arany közt változtak, a só 80—100,000-ig, az arany és ezüst bányák, a pénzverde 44—54,000-ig, a harminczad 82—100,000, a zsidó adó és kisebb jövedelmek 30,000 aranyat jövedelmeztek — Ez maga szép összeg volt azon időben, midőn a honvédelem és igazságszolgáltatás a koronát nem terhelte. — Erdély ez évben Mátyás ellen tömegesen fellázadt, királyul Szentgyörgyi János basini grófot vajdájokat kiálták ki, e mozgalmat részint a török támadások miatti elégületlenség, a sulyos adók, a vajda nagyravágyása idézék elő, Mátyás az ügy állásáról jókor értesülve, meglepte a lázadókat az elégületlenek és a vajdának kegyelmezett, a vezetőket azonban kegyetlenül kivégeztette, a zendülésben részt vett minden Erdélyi lakosok hütlenségben marasztaltattak el, Erdélyre különösen 400,000 arany büntetést vetett, egy egész ország lakosait kivégeztetni, vagyonát elkobzani teljes lehetlen lévén, kegyes volt a hütlenségi büntetést elengedni. — Mátyás innen seregeit Moldva ellen vezette, melynek Vajdája nem csak a hübéri engedelmességet mondta fel, de még az Erdélyi lázadást is szitotta. — Zápolya Imre tárnok, Mátyás kegyencze dandáraival a királyt moldvai hadjárata előtt elhagyta, bár tárnoki dudára a korona által fizettetett. Mátyás a moldvai vajdát tönkre tette, három a moldvaiak közt küzdő erdélyi nemest lefejeztetett, a hüséget igérő moldvai vajdának megkegyelmezett.

1468. Mátyás a külszin barátja diadalmas hadjáratából megtérve, a csehügyben Egerben főrendi tanácskormányt tartott, ezen leginkább a papság befolyását használva fel, a csehek elleni hadjáratot elhatározta, Fridrichel szövetkezett, a tengeri készületekkel elfoglalt törökkel hosszabb időre fegyver nyugvást kötött. — A csehek Fridrich által izgatva Ausztria megtámadtatását ürügyül használva fel, Morva or-

ságra ütött s ennek nagyrészét és Sléziát a katholikusok segélyével meghóditá. A háboru hosszas bonyodalmakba keverte a nemzetet, politikai baklövés, igazságtalan és rendkivül káros volt. — Magyarország nagyhatalmi állásának életfeltételét az aldunai tartományok feletti uralom képezte, ezeket a keresztény vallás, az önfentartás érdeke kapcsolta az országhoz, mert a török nem csak állami létöket, de vagyonokat, nemzetiségöket, családi életöket támadta meg, a barbár török uralom elnyomta az ipart, kereskedelmet s ez által e szép részeket koldusbotra juttatta, az elvesztett tartományokban tehát a magyar uralom biztos rokonszenvvel birt, mint azt a bosniai első hadjárat bizonyitá, — az Aldunáért egyedül a törökkel kellett volna megküzdeni, a török ugyan első rangu katonai hatalmasság volt, de a jól szervezett magyar hadsereg mindég megverte, a nagy Hunyady János az ország erejének egy részével is többször visszahóditá a régi hübéres tartományokat, ha Mátyás a törököt komolyan megtámadja bizonyosan pártoltatott volna Velencze által, melyre a jelen viszonyok közt a török, mely ekkor már hatalmas tengeri erővel is birt, sokkal veszedelmesebb szomszéd volt, pártolták volna az olaszok mert a török ez időben már Nápolyt is gyakran megtámadta igaz, hogy eddig Magyarország tőlök csak üres szavakat, fényes igéreteket nyert, de Hunyady János és Lász'ó király alatt a törökök Olaszországot nem háborgatták, — Mátyás valahányszor pénzre volt szüksége vagyis minden évben készült a török ellen és mindig hon maradt, midőn egyszer a törököt komolyan megtámadta, beelégedett Bosnia egy részének meghóditásával, nem csoda ha ravasz politikája által hitelét külföldön is teljesen eljátszá, mi mindenesetre megjött volna, ha oly komolyan viszi a török háborut, mint később a mily konokul harczolt a cseh ellen. — Sőt most már, midőn Podiebrád trónja a pápai átok által veszélyeztetve volt s biztonsága egyedül a magyar állam barátságától függött, ha Podiebrád Mátyás őszinte szándékáról meggyőződik, bizonyosan önfentartása érdekében, hálából s leginkább azért, hogy megmutassa a katholikus világnak azt, hogy a kereszténység érdekeit ő is

még erősebben szivén hordozza, mint a római pápa kétségkivül tekintélyes segéllyel járult volna a török elleni hadjárathoz.

Az aldunai tartományok, Dalmátia visszaszerzése anyagi tekintetben is rendkivül fontos volt. — Lajos Zsigmond alatt is kellet és nyugat kereskedelmének közvetitője Magyarország volt, — ha a magyar uralom a Duna torkolatáig és Dalmátiáig kiterjed ismét Magyarországon át történt volna a közlekedés, mert a törökök rablása miatt a tengeren a közlekedés bizonytalanná vált. — Magyarország pedig vagyonosságát nagy részt hajdan ennek köszönhette, mert gazdagabb, iparosabb népek kereskedői sok pénzt elköltöttek az országban s megvásárlák az ország feleslegét. A moldva, oláh, szerb, bosnyák fejedelmek ugyan eddig ingatag hübéresek voltak, de a török uralom Konstantinápolybani megszilárdulása óta ezek érdekei, politikai helyzetök is sokat változott. — Az előtt gyakran pártolást nyertek a pápától, az olasz államoktól a gyenge görög állam ellen nem voltak kénytelen magokat fedezni, később midőn a törökök Európában magokat befészkelték, de még hatalmok tetőpontjára nem emelkedtek, a magyarok ellen a török szövetségre önállások feláldozása nélkül is számolhattak, most azonban már sem az olasz, sem a pápa pártolására nem számithattak, mert önállások teljes lehetlen volt, csak kettő közt választhattak: magyar véduraság és török szolgaság közt, ha tehát a magyar fegyver őket a török uralom alól felmenti, nem csak a háladatosság, de önérdekből is hivei maradtak volna a magyar koronának. — A török számos, de fegyelmetlen hadsereggel rendelkezett, az aldunai tartományokban kevés erősségek voltak a téli hadjáratra, ázsiai katonasága, haderejének zöme teljesen alkalmatlan volt, hadászati tekintetben sokkal hátrább állott a magyaroknál, mint azt a nagy Hunyady hadjáratai mutatják, ki rendesen 4—5-ször kisebb erővel verte tönkre a törököt, — ellenben a csehek gyalogsága ez időben legkitünőbb királyok első hadvezéri tehetség volt, az egész nemzet harczedzett, az ország számos várak, keritett városok mind megannyi hadi támpontok által volt

boritva, a cseh háboru ennél fogva tizszer annyi nehézséggel volt összekötve mint a török.

Podiebrád Mátyás trónra emelkedésében hatályosan közreműködött, a magyar nemzetet sohasem támadta meg, sőt vele több évig szövetségben élt ennélfogva a háboru teljes igazságtalan volt, sőt az igazság még a pápa és György király közt is a kiátkozott, megtámadott király és nemzet részén állott, mert a csehek külön szertartásai a báseli zsinaton megerősitettek, szerződésen alapultak, a cseheknek tehát jogok volt ezen szerződéshez a pápai ellenében is ragaszkodni, a zsinat nagyobb hatóság volt a pápánál, ennek határozatait tehát a pápa szét nem téphette, mint állam fenhatósága alá nem tartozott, sőt vallási tekintetben a német birodalomtól is szabad volt, mert a hübéri kötelékek nem foglaltak magokban vallási engedelmességet. A magyar király nem volt hübérese a római pápának, az ő itéleteinek végrehajtása tehát egyáltalában nem a magyar király köréhez tartozott, — Mátyás uralma már ekkor az országban megszilárdult, a király és papság érdekei azonosak voltak, nem félhetett a pápa haragjától.

Mátyás müvelt, eszes, kitünő férfiu, de a legnagyobb mértékben hiu, önző egyéniség volt, ki az igéreteket, kötéseket gyermekjátéknak, a nemzetet eszköznek tekintette, s egész kormányzata alatt az ország érdekeit személyes dicsvágyának, érdekeinek mindig alárendelte, előszeretettel viseltetett az idegenek ellenszenvvel azon harcztér iránt, hol atyja oly számos babért aratott, ő a polgárosodott Európában akart inkább tündökleni, sovárgott a cseh és morva városok kincsei, hódolása után, a cseh korona fénye, melyet ő nagyravágyó álmaiban a német birodalmi koronához átmeneti hidnak tekintett, egészen megnyerte a pápának és oly politikába bonyolitá, mely dicsőséggel körözte ugyan a magyar királyt, de meggyöngitette, elszegényitette a magyar államot.

A cseh háboru az országban népszerütlen volt, az adó aránytalanul osztatott fel, a király és udvaronczai széles önkényt gyakoroltak, az elégületlenség lecsendesitése, a nemzet rokonszenvének a cseh háborurai megnyerése körül összpon-

tosult most Mátyás igyekezete. — A sikerrel kezdett cseh hadjáratból Pozsonyba országgyülést hirdetett, ezen a tavalyi adó megszavaztatott a nemesség adómentessége, személy és birtok jogai megerősitettek a törvényszékek rendes tartását elhatározták, a jobbágyok szabad költözködési joga megujittatott, a törvénytelen várak és hatalmaskodások eseteiben hozott határzatok ismételtettek. A király kötelezte magát hogy sem ő, sem udvaronczai a nemesség és nép lovait el nem foglalja, a népet vármunkára nem kényszeriti, az adó igazságosan osztatik fel, a végvárakat ingyen, a végek lakosai által nem élelmezteti, koronázási hitlevelét pontosan megtartja.

Az ország rendei Mátyás ismételt szószegésén okulva, a király szavával nem elégedtek meg, de az egyház és országnagyok jótállását követelték, kik valósággal jót is állottak a királyért. E főuri jótállás csak megbélyegezte a királyt, de nem sokat segitett, mert a főrendek egyenkint Mátyás rendes hadserege ellenében sokkal csekélyebb erővel birtak, sem mint őt számadásra kényszerithették volna, ezáltal csak a kezesek nyertek, mert a király, hogy kezeseit elnémitsa, kényszerült őket törvénytelen ragadmányaiban részesiteni. — Fridrich cseh ellenes szövetségét megujitá, és a cseh háborura felső és alsó Ausztria 1 évi jövedelmét lekötötte.

1469. Mátyás higgadt, ravasz vezér volt, ki ellenét inkább mozdulatai által igyekezett kifárasztani, kerülte a döntő koczkáztató ütközeteket; Podiebrádnak ereje gyalogsága erősségében állott vagyis inkább védelmi eszközökkel birt; a katholikus népesség vagyis a csehek Mátyás ellen voltak, egy elvesztett nagyobb csata teljes bukását idézhette volna elő, ennélfogva ő is inkább védelemre szoritkozva, a háboru hosszura huzódott. Mátyás Csehországba nyomult elő, Györgynek sikerült Mátyást körülfogni, — a király csellel menekült, békülő szándékot mutatott, György ráállott a fegyvernyugvásra és Mátyás ezt visszavonulásra használta fel, mihelyest a veszélyen tul volt, az alkudozásoknak oly fordulatot adott, mely a béke megkötését lehetetlenné tette. — Aprilban a katholikus, cseh, morva,

sziléz, lausitzi rendek Mátyást a koronával megkinálták, — Mátyás ki csak érdek és haszonból volt őszinte, bár a cseh korona leghőbb vágyát képezte, egyelőre a koronát visszautasitotta, s őket a Györgyeli békére utalta, Mátyás ez által egyrészt a világ előtt a külszint akarta megtartani, másrészt tudván azt, hogy a husziták a báseli compactaták, a rajongó katholikusok a pápa parancsaitól el nem fognak állni, a csehek közt a szakadást megakarta örökiteni, a katholikus csehek áldozatkészségét akarta feltüzelni, — számitása sikerült, a vallásgyülölség az alkudozásokat meghiusitotta; a katholikusok májusban országgyülést tartottak, ezen Mátyást királynak választák és 20,000 fegyverest ajánlottak fel.

Podiebrád látva, hogy a cseh koronát magára hagyatva, magának is csak nagy küzdelmek által, de fiainak semmi esetre sem tarthatja meg, erélyes segély feltétele alatt halála után a cseh koronát a lengyel királynak felajánlotta; mit a lengyel elfogadva, segélyére tetemes segitséget küldött. — Mátyás seregei Victorin herczeget elfogták, a háboru egész évben változó szerencsével folyt.

1470. Budán országgyülés tartatott, a rendek a török és cseh háborura kapunként 1 arany forintot ajánlottak fel, az adó kivetésével a királyi adószedő és megyei szolgabiró bizattak meg, panasz esetében a megyegyülés intézkedett a majorsági birtokon lakó nemes zsellérek az adótól felmentettek, mások jobbágyainak a király általi elhurczoltatása eltiltatott, költözködési esetekben a megye illetékessége meghagyatott, a nemesség felkelési kötelezettsége 1 évre megszüntetett. — A király biztositá a nemzetet, hogy katonáit a nemesek birtokaira nem szállásolja, a sót a régi helyeken tartatja jövendőben a rendek akaratja ellen uj adót nem hajtat be, a kamara nyereséget helyettesitő adót a Zsigmond-kori szokás szerint hajtatja be. — A kalocsai érsek, az egri, pécsi, veszprémi püspökök, Országh Mihály nádor, Ujlaky Miklós macsói bán, Palóczy László országbiró, Rozgonyi János tárnok, Szapolyai Imre szepesi gróf, Maróthy Mátyás macsói bán, Gara Jób, Szekcsői Herczeg Pál, Héderváry Imre, Czudar Jakab, Perényi István,

Palóczy Imre a királyért ujolag kezeskedtek, hogy a törvényeket megtartatja, a nemesség akarata ellenére semminemü adót sem vet ki, az illetők neki ezt nem tanácsolják s ha törvénytelen adót vet ki, ezt ők sem fizetik. — A nemzet megunta már a sulyos terheket, hitét vesztette a királyban, ki igéretei daczára a zsarolás minden nemeit elkövette, az adót önkényesen osztotta ki és hajtotta be, a papság tizedét igénybe vette, a nemességhez katonáit beszállásoltatta, a végvárakat a környék által élelmeztette, a kiáltványos gyüléseket sulyos birságok behajtására használta; s ez által uj adót vetett a nemességre, üzérkedett a sóval, s az ellenkezőket hatalmával elnémitá. Mátyás megtöltve kincstárát Morvába távozott, a hadjárat változó szerencsével folyt, a magyarok régi kölcsön fejébe derekasan raboltak, 1471. mindkét fél megunva a háborut Mátyás Podiebráddal békét kötött, e szerint György király élethosszáig megtartja Csehországot, Mátyás a többi tartományokat, ha György meghal, Mátyás Csehországot, Victorin Morvát veszik át, Mátyás magtalan halála esetében a cseh koronát Victorin örökli. E béke azonban Podiebrád müködései daczára a csehek ellenszenvén megtört, s Podiebrádnak 20. martiusban történt halálával Mátyás Ulászló lengyel herczegben uj vetélytársat nyert. — Mátyás Podiebrád halálával mindent elkövetett a cseh országgyülésen, a katholikusok hűn ragaszkodtak hozzá, de a husziták gyülölék, bukásán müködtek a magyar elégületlenek is, kik megunva Mátyás önkényes kormányát, őt a magyar trónról is leakarták taszitani, s e czélból Kasimir lengyel királlyal szövetkeztek. Mátyás a május 27-én 1471-ben tartott cseh országgyülésen megbukott, és helyette a gyáva Ulászló lengyel herczeg választatott meg, kinek gyáva uralma, mindkét versengő ország függetlensége, jóléte alapját aláássa.

1471. Mátyás a cseh korona megnyerésére Ulászló megválasztása után is folytatta fondorlatait, míg azonban idegen korona után csapkodott, magáét is majdnem elvesztette. — Magyarországban az elégületlenek élire Vitéz János esztergomi érsek, Cesinge János pécsi püspök Ujlaky Miklós állottak, 70

megye közül Mátyáshoz 61 elpártolt. A nemzet boszankodott a jogtalan drága cseh háboruért, neheztelte hogy mig a cseh háborura Mátyás 2 millió aranyat elfecsérlett, egész Szerbia, Bosnia egy része elveszett, az oláh és moldvai fenhatóság ingadozott, s az alvidék a török rablásainak tárva hagyatott, a király alkotmány biztositékait évenkint megszegte, a papság tizedét a vallási háboru ürügye alatt letartóztatta, a jeles Vitézt felingerlette teljes mellőztetése, az ország terhes adóztatása és kény uralma, Ujlakyt sértette a többször megigért bosnyák királyság kimaradása. Az elégületlenek a koronával Kázmér lengyel herczeget kinálták meg, mit ez szivesen is fogadott, de a haza szerencséjére hosszas készülődéseivel elszalasztotta a kedvező alkalmat.

Mátyás a pápai breve, a császár, a katholikusok rajongására támaszkodva, mindent elkövetett Ulászló kiküszöbölésére de most már még sikeretlenebb volt müködése, mert a csehek jól voltak értesülve a magyar mozgalmak okai és mérvéről: Mátyás bár belelégületlenségről előlegesen is értesülve volt, mindaddig Csehországban maradt, mig Kázmér seregével szeptemberben a határok felé közeledett. Az élhetlen, kevély Kázmér gyermek herczeg Mátyást pöffeszkedő kiáltványában bitorlónak nyilatkoztatta. Mátyás üstökénél ragadta meg a bajt, a magyar nemesség lecsendesitésére Budán 20. septemberre országgyülést hirdetett, itt szokása szerint bűnbánó képiben jelent meg, ismételve megerősitette évenkint megszegett igéreteit, ismételve megerősitette az évenkénti országgyülés tartását, a nemesek személyszabadságát; biztositá a nemzetet, hogy a kamara nyereségen kivül más adót nem követel, senki birtokait el nem foglalja, a törvénykezést nem gátolja, sem az ő, sem a főurak zsoldosai kárt nem tesznek, a sót régi helyén tartatja, a király sáfárjai vásárokon az áruczikkeket erővel, fizetés nélkül nem veszik el, — a jogtalanul elfoglalt birtokokat tulajdonosaiknak visszaadja sat.

E törvények minden megyegyülésen kihirdettek, az őket illető pontok megtartására a fő és alispánok, szolgabirák köteleztettek, meghagyatott nekik, hogy mint az igazság védői az ez

ellen vétőket büntessék meg, az e törvények ellen vétő fő és alispánok, szolgabirákra mint hatalmaskodási büntetés határoztatott. A király törvényellenes rendeletei előre is érvényteleneknek nyilatkoztatnak. — Ujlakyt a bosnyák királyság oda igérésével, a többi főurakat fényes ajánlatok, ajándékokkal nyerte meg. A magyar nemzeti jellemnek főgyengeségét képezi a hiuság, könnyenhivés és feledés; a nemzet hiuságának hizelgett az, hogy az ország czimere Morva és Szilézia várain lengett, tetszett a fény, mellyel a király magát a magyar aranyokból körözte, megnyerte szivét a király alázatossága, a betüt, a királyi szót elég biztositéknak tartá azon király részéről, ki szavát évről-évre megszegte, s a nemzet kizsarolására minden lehető módot felhasznált. — A mely nemzet multján nem okul, valódi biztositékok, a kormányzatbani feltétlen részvét helyett, szóval egyéni igéretekkel megelégszik, nagyszerü egyéniségektől elhagyja magát kábittatni, a nemzet felség elleni bünöket példásan nem sujtja, s ott hol büntetni kell, a nagylelkût játsza, hol a jogokat csak a nemzet felségi jogok közvetlen gyakorlata mentheti meg, megelégszik a fejedelmek ingatag igéreteikkel: azon nemzet csillogó történelemmel birhat, de valódilag szabad és sorsának ura soha sem lesz. Több törvénytelenséget soha egy magyar király sem követett el, mint Mátyás, mert nemcsak tetszése szerint záratta el elleneit, nemcsak önkényesen adóztatta az országot, s tettek maga és udvaronczai birtok foglalásokat, de emberei még a vásárokon is a törvény nevében raboltak, az ország határait védtelen hagyta, rendes katonasága mód nélkül zsarolt, a várakat a szomszéd lakosoktól élelmeztette; mindezeken tehát megbüntetése méltányos és igazságos állam-cselekmény lett volna; — de ő a szükség embere volt, a magyar államban nem volt egy olyan egyéniség sem, ki az ügyeket a gyermek Kázmér herczeg alatt képes lett volna vezetni, Ujlaky már agg, Vitéz pap és öreg, Zápolya ingatag egyéniség, Kinizsy közönséges emberfaló közkatonai jellem volt, Mátyás eltávolitása bár az ország többsége ellene volt, rendkivüli küzdelem által lett volna kivivható; mert korának első hadvezéri tehetségei közé tartozott, 30,000 rendes katonaság

felett rendelkezett, az ország főbb erősségei kezei közt, a főurak közt több hiveket számolt, a Hunyady név büvös varázserővel birt a középrend és népnél, a ravasz ügyes fejedelem a szinváltoztatás, a hizelgés nagymestere volt. Hogy tehát a nemzet vele kiegyezkedett, igen helyesen cselekedett; de nevetséges ügyetlenséget, bünös gondatlanságot követett el, midőn a hitszegőnek királyi szavával megelégedett, s az ország egyik sarkalatos jogát az önkény egyedüli gátját a III. Endre által behozott felelős választott országtanácsi intézményt fel nem elevenitette. Mátyás ezt szorultságában szivesen elfogadta volna, s ez intézmény az erélyes, megcsontosult hitszegő, zsarnok önkényét ha teljesen meg nem szünteti — legalább mérsékelte volna.

Mátyásnak a nemzetrei hivatkozása lecsillapitá a vihart, a főurak nagy része megtért, a nemesség hü maradt, elannyira hogy az országba 12,000 fegyveressel benyomuló Kázmérhoz a nemesség közül senki, a főurak közül csak Vitéz János esztergomi érsek, a pécsi püspök, Perényi István sárosi főispán és Rozgonyi Rajnáld csatlakoztak. — Mátyás ösmerve a nemzet hangulatát, számolva az idegen zsoldosok erőszakoskodásai által támasztandó ingerültségre, ellenállás nélkül hagyta a trónkövetelőt benyomulni. Kázmér pártja gyengeségéről meggyőződve, látva, hogy Kassától Nyitráig az emlitetteken kivül hozzá senki sem csatlakozik; az esztergomi érsek által kezelt Nyitra várba vonult. Vitéz János Mátyás közeledtének hirére Esztergomból megszökött, emberei a királynak a várat minden ellentállás nélkül feladták. Vitéz látva a merénylet sikertelenségét, már deczember 19-én meghajlott, okmányilag hüséget, váraiba királyi őrséget fogadott, kötelezé magát szegszárdi és laszkói várai lerontatására, a nyitrai erősségnek a lengyelek általi kiürittetésére. — Mátyás hatalma nagyobb volt, mint valaha, mit nem sokára éreztetett az ország főpapja, atyja és magának hü tanácsosa, az érdemekben megőszült Vitéz Jánossal, 1472. januárban forradalmi fondorlatok ürügye alatt Visegrádra záratta, Mátyásnál a hála önsuly volt, ő csak elleneit kik külön pártok élén állottak tudta, kimélni, azokat kik hite-

löket Mátyás érdekei a Hunyady-párt szilárditására használták fel, kik ennek tényezői voltak, a legelső ballépésnél szétzúzta, pártjuk ugyis az övé volt, önemberei bosszujától nem tarthatott, Vitéz elfogatásával szemtelenül megszegte a nemzetnek septemberben tett igéreteit, kigunyolta a legközelebb szentesitett személy szabadsági törvényeket, az utolsó nemzetközi szerződés illetőleg bünbocsánat alapját. Vitéz mint nemes, mint főpap csak törvényes idézés, az ország főtörvényszékének elmarasztaló itélete után zárathatott volna el. Mátyás mert adatai nem voltak, ott kezdte, hol a hütlenségi eseteknek végződni kell, — a bezáratáson, — a pápai követ, a főrendek közbenjártak az érdemekben is agg főpapért, — Mátyás mert bizonyitékai nem voltak, s a közelgő országgyülésen adóra volt szüksége, számitva arra, hogy a hála kötelékeitől az öreg természetes közel halála felmentendi, april elején Vitézt szabadon bocsájtotta, várai kormányzatát azonban tőle elvette, s azokat Bekkensloer idegen születésü egri püspök felügyeletére bizta, szolgái számát 32-re szállitotta le, érezteté haragját a szellemdus pécsi püspökkel, ki az alkotmányos kényur haragja előtt kényszerült Horvátországba rejtőzködni. Az érdemes ősz főpapot augusztusban megölte a bánat; Mátyás trónra léptének második legfőbb tényezőjétől megmenekült. Vitéz számos érdemeit még egy Pozsonyban alakitott egyetemmel tetézte, sajnos hogy ez a jeles férfi halála után nemsokára megbukott. — Szinte ez évben halt meg a pécsi püspök Cesinge János, jeles költő, eszes müvelt férfiu, disze nemcsak a magyar clerusnak, de az összes katholicismusnak. — Aprilban Mátyás megtartá a rendes országgyülést, ezen ujolag kötelezte magát a koronázási hitlevél megtartására, több régi törvények ismételtettek, a 7. pont megszüntette a só eladásánál a visszaéléseket. Az adó, mely a kamara nyereséget helyettesitette, ugy látszik annyira szokássá vált, hogy már meg sem emlitetett, a rendek örültek, ha urok a szokásos terhes adónál többet nem követelt. Mátyás ellenei lealázása után magyar aranyokkal telt kincstárával morvába sietett, távolléte alatt sógora Victorin mindent elkövetett mellette, seregeit Mátyás Csehországba vezette, de hadjárata

a csehek ellenszenvén ujolag hajótörést szenvedett, átlátva czélzatai lehetetlenségét, május végeig fegyvernyugvást kötött, majd ismét meghosszabbitotta s az egész év alkudozással tölt el. Mátyás legalább a kisiklott koronát lengyel királyleánnyal akarta kárpótolni, de a jeles szerencsefi az ős, ostoba Jagelló ivadéktól gőgősen visszautasittatott és e miatt a háboru megújult. — A törökök a védtelen országban Nagyváradig pusztitottak, Az országgyülés Mátyás távolléte alatt Aprilban Budán megtartatott, kizárólag a török ellen kapunként felajánlott 1 aranyat, az adó kivetését a megyék magokhoz vették a török háboru miatt, melyet a rendek komolyan akartak s elmaradását becsületesen nem feltételezhették, a törvényszékek tartása egy időre felfüggesztetett. — A Jagellóktól visszautasitott király Nápolyba küldött feleséget keresni Opelnben megkisértette a béke alkudozásokat, de bár a cseh koronáról Mátyás már kész volt lemondani, kivánata visszautasittatott. — Mátyás, ki a kosarat is zokon vette, de leginkább azért, hogy a Lengyelek kedvét lelohassza, Lengyelországot két oldalról pusztitattatá, maga hadserege zömével Boroszlót választá főhadiszállásul, a két ügyetlen Jagelló 60,000 emberrel Boroszlót ostrom alá vette, de Mátyásnak portyázói a Szláv seregek háta megett minden eleséget elfoglaltak, ugy hogy mig az ostromlott bőségben uszott, az ostromlók éhséggel küzdöttek s az ostromló sereg folyamodott kimélet és fegyverszünetért. — E hadjárat Mátyás legfényesebb haditettei közé számitható, mert mig Mátyás seregéből alig esett el nehány száz ember, az ellen vesztessége ezrekre ment, mind két Jagelló hatalma és gőgje megtöretett. — A fegyerszünet $2^1|_2$ évre megköttetett, ezen időre Csehországba mindkét fél a maga embereiből egy kapitányt és 1 béke őrt nevezett, kik közöseg ügyeltek a béke és rend fentartására.

1475. A török közös véduraság alatti Moldvát megtámadta de közös erővel vissza is veretett; a cseh országi béke értekezlet februárban megkisértetett, de siker nélkül oszlott el, mert Mátyás tavalyi győzelmeibe elbizakodva ismét egész Csehországot követelte. Budán országgyülést tartott, ezen

a koronázási hitlevél, a személy és vagyon biztosságot tárgyazó igérete megtartását ujolag szentül fogadta, a megajánlott adóba beszámitották a kamara nyereséget, fejenként felkelést csak a török ellen rendeltek, a király felkéretett seregei zsarolása, önkényes beszállásolása megszüntetésére, a törvénytelenül elvett és eladományozott birtokok visszaadására. — A király ez év végével Bosniába ment, Szabácsot bevette, a török ellen három várat épittetett, nagy tüntetéssel Budára vonult, ez ismét por volt a nemzet szemibe, mely a könyen hivőt évekre elszakitotta, — az elpuhult nemzet előtt, mely fizetett és pihent, egy pár vár bevétele is már nagyszerü diadal volt, sőt a hadi tüntetés még az ovatos kalmár velenczei köztársaságban is reményt költött, hogy Mátyás ezentul küldetésének megfelelve az Aldunára több gondot fog forditani, e hiu remény fejében követe által Budán 93.000 aranyat azonnal le is fizettetett.

1476. A budai diadalmenet nem ijeszté el a törököt, rabló csapataik egész Temesvárig száguldoztak, itt azonban rendre utasittattak. Bátory István Erdélyi vajda a Moldvába tört törököt kiverte, az elpártolt oláh vajdát letette és helyébe Vlád Karó vajdát helyezte be. — A rendes évi országgyülés megtartatott, végzeményei nem maradtak fel. — Ez évben Mátyást nagy öröm érte, arája Beatrix nápolyi herczeg kisasszony megérkezett, Mátyás fényes lakodalmat tartott, végre bejutott az epedve kivánt királyi rokonságba, vett egy nőt, ki családját megbuktatta s a hazának bukását elősegitette. A Moldva és Oláhországban kudarczot szenvedett törökök a lakodalmas korszakban kárpótlást Bosniában szereztek, bevették az ellenök épitett 3 várat. — Bekenslóer esztergomi érsek Mátyás kegyencze, Vitéz kémje és pokolábja, ez évben kincseivel Fridrich császárhoz szökött, ki neki árulásáér előre a salzburgi zsiros érsekséget biztositotta.

1477. A Mátyás és Fridrich közti viszony soha sem volt szivélyes, alattomban mindkét fejedelem izgatta egymás ellen alattvalóikat — Fridrich rosz néven vette a török

dúlást, gyanakodott Mátyásra, hogy a törökök az ő tudtával rabolják tartományait, tudta hogy Mátyás a stayer és osztrák elégületleneket titkon pártolja, — Mátyás értesült Fridrich fondorlatairól, Ulászló pártolásairól, haragudott Fridrichre a kikötött pénzbeli segély kimaradásáért, melynek fedezésére Fridrich Ausztria egy évi jövedelmeit lekötötte, ezenfelül mélyen sértette az áruló Bekkensloer pártolása — Mátyás juniusban Ausztriára rontott, Stiriában dúló csapatokat küldött, rövid időn Ausztriában 72 várat és 40 várost elfoglalt. — A pápa, ki szivesen összpontositotta volna a kereszténység erejét a török ellen, novemberben a hadakozó felek közt békét eszközlött. — Fridrich magyar királyi czime és igényeiről lemondott, Csehországot mint birodalmi hübért ujolag Mátyásnak adományozza, hadi költségek fejében 100,000 aranyat kötelezett, erről Ausztria rendei kötelezvényt állitottak ki, Mátyás kötelezte magát a kötvény átadása után hóditásai visszaadására.

XVII. FEJEZET.

Mátyás kényuralma.

1478. Mátyás hatalmának tetőpontján állott, a középrend az alsó nemesség a 20 éves béke alatt elpuhult, a sulyos adó a népet közvetlen, a nemességet közvetve elszegényitette, a főbb hivatalokat a király tanitványaival tölté be, és a kinevezéstől függő hivatalnokok kegyelettel ragaszkodtak a királyhoz, kitől nagy fizetést, tekintélyes zászlóalji zsoldot huztak; ezen zsold nagy része tiszta nyeremény volt, mert a rendes katonaság mellett a zászlóaljak kiegészitése feleslegessé vált, a zászlóaljak tartását, ha azok kiállitattak is, bőven pótolta a cseh és osztrák zsákmány; a főbbek, vitézebbek a rabló cseh s osztrák hadjáratokban meggazdagodtak, ezenkivül az udvariak, a főurak kényök szerint hatalmaskodtak a kisebbeken, a hütlenségi törvény a legkisebb ellenszegülést, sőt ellentmondást, keményen sujtva, a részletes ellentállás lehetetlenné vált, — a

főbb egyházi méltóságok nagy részt idegenek kezeiben voltak, az ország egy kitünő államférfival sem birt, a király egyénisége mindenkit elhomályositott, a főurak közt erélyes, kitünő férfiak kikhez a tömeg csatlakozhatott volna, hiányoztak. Ujlaky már teljesen elaggott; a többi szereplők Mátyás hü eszközei voltak. Koronás ellenei, üres fők, általa nehányszor megleczkézve nyugalom után vágytak. Rendes hadserege 30,000 fegyelmezett harczedzett főből állott, ez ezen időben, midőn csak a nemesség birt harczias gyakorlottság és fegyverzettel, s ez is a rövid tartamu táborozásokhoz volt szokva, nagy része rendes fegyverzettel sem birt, kitünő hadvezér kezében rendkivüli erő volt, mivel csak az összes, egy jeles hadvezér által vezettetett rajongó nemzet lett volna képes megmérkőzni, — ehez járult még a Hunyady név varázsa, a fejedelem kedvező egyénisége; mindez a küzdelmet legjobb esetben is kétessé tette volna. — Jól tudta ezt Mátyás, félre téve az eddigi alakoskodást, az évi országgyüléseket mellőzni ohajtva, a jelen országgyülésen az adót 5 évre előre megszavaztatta; a nemességet azért ugyan látszólag felmenté 5 évre a katona szolgálattól, valódilag azonban az országgyülés mellőzésével kötelezte, mert a felkelési kötelezettség kimondatott azon esetre, ha az országot a német és török császár, a lengyel, cseh király személyesen támadják meg, vagyis minthogy ez időben a háborut a fejedelmek majdnem kivétel nélkül személyesen vezették, a nemesség hadkötelezettsége teljesen fentartatott, minthogy az ország csak szomszédaitól támadtathatott meg, sőt egészen előlegesen lévén kikötve a felkelés megrendelése is a király kényére bizatott. Megszüntettek a kiáltványos rendkivüli megyegyülések is, — ez által az olygarchiát kötelezte le, — a kiáltványos megyegyülések rögtönitélő székeket képeztek, ezen minden nemes köteleztetett megjelenni, az olygarchák már annyira elhatalmasodtak, hogy századok óta őket csak a király vagy nádor elnöklete alatt összegyült összes nemesség fékezhette meg, a kiáltványos gyülések eltörlése által a nemzet kiereszté kezéből a féket, a főurak hatalma határtalan lett. Mátyás tehát 5 évre teljes korlátlan ura lett a nemzetnek,

mert pénz és katona ügyekben a nemzet ügye felett rendelkezhetett, a középrendet, a népet az olygarchiának odadobva, biztositotta nyugalmát, mert a büntárs osztályosát nem szokta megtámadni, az oligarcháknak kegyelemre odadobott nemesség, az olygarchia a hütlenségi törvénye által elnyomatva, a megyegyüléseken nem nyilatkozhatott. — A király ugyan ujolag biztositá a nemzetet, hogy törvény ellenére senkit el nem fogat, nem számüzet, figyelembe vette a rendek alázatos kérelmét, melyben ezek a zsoldosok kihágása a végvárak erőszakos élelmezése megszüntetéséért könyörögtek, — a jog biztositék valóságos guny volt oly fejedelem szájában, ki azt minden évben megszegte, szégyen a nemzetre, mely mindig könyörgött és a nyilt folytonos hitszegőt korlátozni nem tudta. — Mátyás Fridrich megalázását tervezve, ez évben Ulászlóval végleges békét kötött, mindkét király megtartá a cseh király czimet, — Csehország Ulászlónak Morva, Slézia, Lausitz a hat városok élet hosszíglan Mátyásnak biztosittattak. — Mátyás utódai köteleztettek a tartományokat 400,000 aranyért Ulászlónak vagy utódainak visszabocsájtani. — A cseh békét követte a lengyel, Mátyás Boroszlóban Ulászlót ázsiai pompával vendégelte meg és a hülye királyt 20,000 arany ékszer ajándékkal ereszté útnak, — Velencze meggyőződve róla, hogy Mátyásra a török ellen nem számithat 16 évi harcz után fegyvernyugvást kötött, mi által Magyarország egyedüli török ellenes szövetségesét el vesztette. — A török az országot 1479-ben két oldalról támadta meg, portyázói Vas és Zalamegyét pusztiták, októberben Erdélyre hatalmas sereget küldött, a rablókat Báthory István vajda és Kinizsy Pál fogadák, a két hős és bajnok seregeik csapásai alatt a Kenyérmezőn 30,000 török és oláh hult el; a győzelem 8000 magyar életébe került, — a győzők tömérdek, nagyrészt Erdélyben rabolt zsákmányt nyertek — Mátyás személyesen Bosniába ütött, Verbászt elfoglalta, Herczegovinát pusztitotta, ezt megelőzőleg Rohr Bernáttal a Fridrich által elkergetett Salzburgi érsekkel Fridrich ellen szövetségre lépett.

1780. — Fridrich megkezdé a táborozást, hadai a

stájer honnal határos megyéket pusztiták, Mátyás Stajert és Ausztriát megtámadja seregei Radkersburgot, Petaut, Fürstenfeldet, Frisachot beveszik Graetzet siker nélkül ostromolják, ipjának segélyére a török ellen segéd seregeket küld. — A kevés sikerrel kezdett osztrák hadjáratot 1481-ben is folytatja, de kivált neje közbenjárására, ki hogy atya ügyét könyitette, örömest a török ellen inditott volna háborut, májusban 25. juniusig Fridrichel fegyvernyugvást kötött. — Juliusban Budán országgyülés tartatott, tárgyát, az adó 5 évre meg lévén szavazva, leginkább a tized és törvénykezés ügye képezte. — A fukar Fridrich a hadi költségek és régi kötelezettségei teljesitésével fösvénykedve a nagyravágyó Mátyás Fridrich tartományai után áhitozva, a fegyvernyugvás czélhoz nem vezetett, a magyar seregek Ausztriát erősen pusztitották, Kinizsy Szerbiában verte meg a törököt és a kipusztult alföld népesitésére 50,000 szerbet hozott magával. — 1482. a magyarok kevés sikerrel a váraiba és erősségeibe visszavonult Fridrichel harczoltak, a törvénytelenül elorzott magyar várakat tőle visszavették.

1483. Ez évben Mátyás a Fridrich tartományai utáni vágyból a török hatalom megtörésére kinálkozó kedvező alkalmat kiszalasztva, Bajazeddel 5 évre fegyvernyugvást kötött, — pedig ha Bajazed testvérét Dsemet, ki török országban párttal birt, a rhodusi lovagoktól kiváltja s vele a törököt megtámadja: nem lett volna nehéz a pártokra szakadt törököktől az elszakadt magyar tartományokat visszaszerezni, annyival is inkább, mert Bajazed az egyptomi sultánnal is hadakozott, — de Mátyásnál Magyarország érdeke mindig csak mellékes indok volt, — békét adott Bajazednek, hogy oly tartományokat szerezzen, melyekhez semmi joggal sem birt, melyeknek megtartása a lakosság ellenszenve, a német birodalmi érdekek miatt teljes lehetetlen volt.

A törökkel kötött béke-okmányból Moldva és Oláhország kimaradva, a törökök Moldvát megtámadák, — Mátyás hübéreseit segély nélkül hagyva a moldvaiak felmondták az engedelmességet és Oláhországhoz csatlakoztak. — Mátyás a ma-

gyar tartományok megtámadásáért Bajazedet kérdőre vonta, ő sietett a magyar hézagot kipótolni, a Moldva a magyar koronára örökre elveszett. — Mátyás ezen tévedést, mely Magyarország alatt hübéresei is értetvén — valósággal tévedésnek sem volt tekinthető s csak a török hitszegő politikának volt eredménye, Várday Péter kalocsai érsek, kanczellárjának bünül rótva fel és az érdemes főpapot a törökkeli egyetértéssel vádolva 1484-ben elzáratta. — Ez azonban csak ürügy volt Várday már többször nyilatkozott a sulyos adó a czéltalan német háboru ellen, hazafisága volt a bün, melyért az ellenmondást nem türő fejedelem által — az ország törvényeinek nyilt, erőszakos megsértésével büntettetett. — Mátyás vak engedelmességet követelt, az őszinteség hazafiság udvarában bün volt. — 1485-ben hosszas ostrom után végre Bécs és vele Ausztria nagy része május végén meghódolt az osztrák rendek Mátyást uroknak ismerték és Fridrich ellen pénz segélyt ajánlottak.

A hatalmas Mátyásnak családjában a sors nem kedvezett, sem első, sem második nejétől nem voltak gyermekei bár még a 40-et alig haladta meg, testi erejét a számos táborozások, a fényűző életmód, a sürü élvezetek teljesen kimerité̈k, úgy hogy nem csak örökösre nem számithatott, sőt testi ereje is naponta hanyatlott, utódáról kezde gondolkozni, — ez időben a Hunyady családnak csak egy, törvénytelen sarjadéka volt, Korvin János Mátyásnak egy boroszlói polgár nőtől nemzett fia, benne összpontosult Mátyás minden reménye, szeretete, őt tüzte ki örökösül, de János még gyermek volt, Mátyás ösmerte a nemzet előitéletét, rideg erkölcsét, mely a törvénytelen születést szennyfoltnak tekintette, — megkelle a nemzetet nyernie. — Számot vetve hosszas uralmával maga is átlátta, hogy az eddigi önkényes uralom népszerüségét teljesen megingatta, hogy a nemzethez közeledni kell s a hatalmat lehetőleg egy főhivatalnok kezeibe kell összpontositani, — s e helyre oly férfiut kell nevezni, ki hatalmát a királyi gyermek mellett erélyesen felfogja használni.

E czélzatoktól vezetve hivta össze az 1485-iki ország-

gyülést, mely egyedül a nádorság hatáskörének szabályozásával foglalkozott, — általok az ország a nádorban az alkotmányos, megtámadhatlan őrt nyerte, — Mátyás a nádor széles hatásköre által minden eshetőség ellen biztosittottnak hitte fia örökösödését. — E törvény szerint a nádor a király választásnál első szavazattal birt, a kis koru király gyámja, trón üresedéskor kitüzi a királyválasztó gyülést, a király kiskorusága alatt ő hijja össze az országgyülést, vezére a nemességnek, közbenjáró a fejedelem és nemzet között, — hülye, rest király alatt kihallgatja az idegen követeket, törvénytelen adományozásoknál, kihallgatja a panaszokat, a királynak feljelenti és azok elintézésére a távollevő királyt felkéri. — A dalmaták és kunok birája mint ilyen 3000 aranyat és némely dalmát sziget jövedelmét huzza. — A király távollétében országos helytartó. — Ezen jogok nagy részével ugyan már birt a nádor, többekre hivatalos állásánál fogva hivatva volt, habár azok a törvényben elő nem soroltattak is. — Uj volt azonban a helytartóság a honvédelmi erő vezérlete a királyi gyámságról, a nemzet diplomatikai képviseltetéséről szóló czikk, — ez által trón üresedésnél a döntő befolyást nyert, egy jeles szeretett erélyes nádor a királyi önkényt ellensulyozhatta — Sajnos, hogy a nádorság megalapitása óta korunkig alig ült e hivatalban egy-két becsületes hazafi, ki hatását, a nemzet érdekében használta fel, mig a többi a nádorságot csak családja gazdagitása személyes hiusága kielégitésére aknázta ki. — Ez kétségtelen bizonyitványa annak, hogy egyes emberben a nemzetek teljesen soha sem bizhatnak s minél közelébb jut valaki az éghez annál kevesebbet gondol a földi nyomorokkal, nádorul Zápolya Imrét szemelte ki, e családot Mátyás a porból emelte ki, hitte hogy jótéteményeiről nem fognak megfeledkezni, pedig magáról tudhatta, hogy önös egyéniségeknél a hála teher, s a lekötelezettek többnyire minden alkalmat felhasználnak, hogy a hála kötelékeitől megszabaduljanak s a jótétemények adóját tehetlen helyzetbe szeretik tenni, hogy a köteles hálát ne követelhessék. — Zápolya Imre meghalt még előbb mint

a király. István testvére a király által kijelölt ösvényt követte.

Mátyás fia örökségének biztosítására, nézete szerint mindent elkövetett, a középosztályt tudta, hogy ostoba kegyelettel ragaszkodik hozzá, ezt tehát — meglevén nyerve — nemcsak mellőzte, sőt áldozatul odavetette a főuraknak, ezeket birtokokkal, hivatallal, pénzzel halmozta el, szemet hunyt erőszakoskodásaikra, fiát a királyi tanácsban maga mellé ültette, ő volt a kegyelem csatornája, a legbiztosabb közben járó. A Hunyady birtokokat neki adományozta.

1486. A rendes országgyülés megtartatott, a meggörnyedt nemzet a szokásos adót nem csak megszavazta, de még törvénybe sem igtatta, — a fizetés szokássá vált, a hatalmas királlyal senki sem mert ellenkezni, ellenben eltöröltettek a kiáltványos és nádori rendkivüli megyei gyülések, intézkedtek a rövidebb perfolyamról, szabályozták a megyei szolgabirák és esküdtek választását, megszoritották a párbaj mint birói bizonyiték eseteit, meghatározták a hatalmaskodás nemeit, korlátozták a király birtok kobzási jogát, kemény büntetéssel sujtották a törvényszék és birói sértést, ellenszegülést, kijelöltettek az ország birái, megkönnyitetett és megröviditetett a per folyama, az ügyvédek ügyködési körét 14 perre szállitották le, — ismételték a katona zsarolási törvényeket, az örökös grófokat a király biráskodása alá helyezték; a velenczéseket és lengyeleket a birtokvételtül elzárták. — A megyei követek és más megyei költségek fizetésére az összes nemességet kötelezték.

Mátyás czélját elérve, folytatta osztrák táborozását. — VIII. Károly franczia király, kinek érdekei Burgundban ütköztek össze Maximiliánnal, Fridrich fiával, szövetségével a Habsburgok ellen megkinálta; Mátyás hihetőleg ennek megkötésére, Pruisz János nagyváradi püspököt, csillogó kisérettel Párisba küldte, — a mindkét fél érdekében álló szövetség hihetőleg meg is köttetett; a szövetség azonban csak papiroson maradt. Ezenkivül czélja volt a követségnek Dsem török herczeget megszerezni és utközben Blanka milanói herczeg kisaszszonyt Corvin Jánosnak eljegyezni, — az elsőt, mert hihető-

leg Mátyás komolyan nem akarta, a ródusi lovagok nagy mestere megakadályozta, a második sikerült. bár ezen eljegyzés is, később Maximilián fondorlatai által, ki mint özvegy maga vette el Blankát, megsemmisült.

1487. Végre ez évben Mátyás, Fridrich legnagyobb erősségét Német-Ujhelyi székhelyét bevette, Fridrich mindenkitől elhagyatva, üres kincstárával képtelen levén Mátyás ellen háboruskodni, egy évre fegyverszünetet kötött. A király Budán főuri tanácskozmányt tartott, ezen az aranyos adót megrendelte, végzeményeit végrehajtás végett a megyéknek megküldte Sziléziában részint szerződések, részint erőszakkal több herczegeket uradalmaiktól megfosztott és János fiának ajándékozta, sógora Viktorin birtokait horvát birtokokkal cserélte fel, miket tőle később ok nélkül, ismét elvett. — A törökkeli fegyverszünetet is megujitá, most fia örökösödése kivitelét tüzve ki czélul, megszüntetett mindennemü ellenségeskedéseket, fiát az országtanácsban maga mellé ültette, az igéretek és ajándékok által megvett főurakat fia jövendő megválasztására esküvel kötelezte. Hadseregét, kényuralma hatalmas támaszát, a béke daczára teljes számban fenntartotta, ez 30,000 emberből állott; e korban egy nehéz lovas évi zsoldja 60, könnyü lovas 40, gyalogé 28 aranyat tett, vagy is ha az összes hadsereg $^1|_4$ nehéz, $^1|_4$ könnyü lovasnak, a felét gyalognak vesszük, az összes sereg évi tartása 1,170,000 aranyba jött, roppant teher azon korban, midőn egy jobbágy házhely közbirói becse 1 markát tett, e szerint 4 évi hátralék felemésztette a birtok árát, mert ha ezen becs a teljes értéknek a felét tette is, amivel a birtok a becsértéknél többet ért, annak jövedelmét okvetlenül fölemészték a terhes dézsma és uri járandóságok, 150 hold nemesi birtok becsértéke 3 marka, 1 ökör 1 marka, 1 tehén $^1|_2$ marka, 4 disznó 1 marka, 4 juh 1 marka, 1 háti ló 12 marka, — mint e becsből kitetszik ez időben a fő jövedelmi ágat a barom tenyésztés képezte. Mátyás ez időben, idejének nagy részét Bécsben töltötte, 1489. Budán országgyülést tartott, ennek végzeményei nem maradtak fel, hihetőleg ismét kizárólag az adót tárgyalta s a

birka nemzet fölöslegesnek tartá, az adóról törvényt is hozni; a sok kérelembe szava már teljesen elrekedt, a szivósokat a fekete sereg, kézzel foghatólag megnyugtatta. Mátyás 1491-ben 32 évi uralom után, Bécsben köszvényben meghalt; 400,000 arany értékü kincstára fiának átadatott. A törökkel 3 izben, a csehekkel 8, Fridrichel három izben 11 évig harczolt; a kis Ausztria, Morva és Slézia ideiglenes uralma, az országnak 20.000,000 arany forintjába került; többe, mint ezen tartományok örök áron értek; a mulékony fény és dicsőségért az ország elszegényedett; a hóditások, mihelyest a hóditó vaskeze meghült, visszatértek régi uraik hüségére; a nemzetnek maradt millióiért, a hóditottak ellenszenve; a jogtalan hóditás dicsősége.

XVIII. FEJEZET.

Mátyás törvényei és uralma.

Mátyás 32 éves uralma törvényekben gazdag; országgyülések 1469. 70 79. 80. 82. 3. 84. 8. 9. kivételével évenként tartattak; határozataik egy része ismétlés; ezeken kivül törvénykönyvünket is számos czikkekkel növelték.

Az 1458. országgyülés 15 törvényt alkotott.

1. Az elfoglalt egyházak, a főpapok, főurak és nemesek elfoglalt birtokai, melyek három év óta foglaltattak el (mialatt királyi törvényszékek nem tartattak) régi tulajdonosaiknak 15 nap alatt adassanak vissza.

2. A király az országot minden ellenei ellen, királyi jövedelmeiből tartozik megvédeni; ha azonban ezekből képtelen megótalmazni, a főpapok, országnagyok és egyháziak, a régi királyok rendeletei szerint zászlóaljaikat, katonáikat kötelesek kiállitani, s az ország védelmére a királyhoz csatlakozni. Ha az országot ezen sereg sem védheti meg, az esetben az összes nemesség és mindennemü katona kötelezettek régi szokás szerint tartoznak fegyvert fogni.

Dominus Rex contra omnes, et quoslibet inimicos et hu-

jus Regni devastatores, hoc Regnum Hungariae, de proventibus Regalibus protegere, et defendere teneatur. Ita videlicet, quod si idem Dominus Rex ab insultibus ipsorum inimicorum hujus Regni, cum ipsis proventibus protegere non posset, seu non valeret, extunc Praelati et Barones, ceterique ecclesiastici, hujus Regni, Banderia, seu gentes ipsorum, juxta limitationes divorum Regum hujus Regni in hac parte factas, levare, et insurgere debent. — Si autem cum eisdem etiam ipsis inimicis resistere non possent, ex tunc universi nobiles, et alterius cuiusvis status, et possessionis homines, exercituantium nove (prout aliorum Regum Hungariae temporibus fuit) procedere et exercituare teneantur.

3. A budai országgyűlés határozata szerint, mindazon személy és birtok sértési esetekben, melyek 1456 óta elkövettettek, minden megyében törvényszékek tartassanak és itéletek hozassanak.

4. Évenként 4 nyolczados törvényszék tartassék, ezek bármelyike, csak általános fölkelés esetében halasztassék el.

Item quod ipsae 4 octavae singulis annis celebrari debeant et nunquam pro aliqua ardua causa praemittentur excepto quando erit generalis exercitus, et nulla alia causa prorogenturi

5. Király urunk és Szilágyi Mihály kormányzó ur, adót vagy pénzbeli segélyt soha semminemű sürgős ügyben sem kérnek és kérhetnek.

Item quod nunquam dominus noster Rex, et neque Dominus Michael Szilágyi gubernator hujus Regni, pro quacunque causa, seu negotiis quibusvis arduissimis, aliquam taxam, seu solutionem pecuniariam per Jobbagiones Regnicolarum, seu alios nobiles potere valeat, atque possit.

6. A rabló várak 15 nap alatt rontassanak le, az ellentállók a király vagy kormányzó által mint ellenszegűlők büntettessenek.

7. A király idegeneket, egyházi és világi méltóságokra, hivatalokra nem nevezhet, nekik birtokokat nem adományozhat.

Item quod ipse dominus Rex, neque dignitates ecclesiasticas, neque alios honores officialatus, vel perpetuitates hominibus extrancis dare, et conferre valeat.

8. A király az idegeneknek adományozott várakat és birtokokat igyekezzék visszaszerezni.

9. Az egyházi törvényszék elé csak a következő ügyek tartoznak: női hozomány, jegypénz, leány negyed, 10-ed házasság, végrendelet, hamis esküvés, az egyháziak és nők megverése és megsebzése.

Item quod judices ecclesiastici neque Archiepiscopi et episcopi vel eorum vicarii judicare valeant, nisi doles, et res paraphernales, jura quartalitii, factum decimarum, effusiones sanguinum, et verberationes mulierum; nec non testamenta et matrimoniales causas, ac de perjuriis.

10. A nemesek és papok vám mentesek.

11. A király rokonai ellen is igazságot fog szolgáltatni.

12. Uj pénz veressék, egy arany forintban legyen 200 pénz, 400 fillér, és az soha sem változtassék meg.

Item quod novae monetae cudantur, quarum ducenti per florenis, et obuli 400, habeantur, et nunquam mutantur.

13. Az évenkint Pesten tartandó országgyülésen, minden birtokos nemes személyesen jelenjen meg, a király vagy kormányzó a kimaradónak, ha kimaradását igazolni nem tudja, birtokát foglaltassa el.

Item quod universi Regnicolae, et homines possessionati, singulis annis, ad fectum pentecostes ad oppidum Pestiense per singula capita congregari teneantur. Et si qui rationabili causa se excusare non potuerint, talium possessiones, per dominum Regem, vel gubernatorem occupentur.

14. A kormányzónak minden királyi várak és városok adassanak át.

15. A jobbágyoknak a földbér lefizetése mellett, a szabad költözködés megengedtetik; — a fő és alispánok kötelesek a visszatartóztatott jobbágyot fölmenteni; — ha a jobbágy letar-

tója a fő és alispánnak ellentáll, a király az ellentálló birtokát foglalja el, s mindaddig tartsa zár alatt, mig az ellentálló a letartóztatott jobbágyot el nem ereszti és 12 márka birságot nem fizet.

Mi ezen törvényeket megerősitjük, s azok megtartására magunkat és a királyt kötelezzük.

1458. Még ez évben Mátyás türelmetlenül vágyakodva a királyi hatalom után, országgyülést hitt össze, melyen Szilágyit mellőzve 58 törvényt szentesitett.

Az 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 34. 35. 40. ismétli illetőleg megerősiti

Kovachich Vest. Com. Albert 33. 34. 35. 36. 37. 1. 3. 4. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 21. 23. 24. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 39. törvényeinek.

A 3. 41. 42. 47. 48. ismétli

Szilágyi 2. 13. 6. 17. 9. törvényeit.

4. A nemességnek a táborból hazamenetelt 14 nap után azon esetben engedi meg, ha az ellenség hollétéről a király 15 nap alatt biztos tudomást nem szerezhet.

Si nuncii defuerint solummodo per 14 dierum spatia, et non amplius in exercitu tali moram facere teneantur, antiqua consvetudine requirente.

29. Budán állandó törvényszéket állit 6 ülnökből; a hatalmaskodási büntényeknek a rendes nyolczados törvényszékek idején kivüli rendkivüli tárgyalását megengedi.

30. Hatalmaskodási perekben 32 napi idézési határidőt rendel.

31. Hatalmaskodási perekben a 60 napon tul kézbesitett királyi idéző levelek érvénytelenek.

32. 33. A 29. czikk által felállitott törvényszéknek a király általi illő fizetését elrendeli. Hatalmaskodási perekben a halasztási parancsokat megszünteti.

36. Örök kiadásoknál a káptalant a szokásos 9-ed, 10-ed

csak akkor illeti, ha a felek közt egyenetlenség támadna, az összeg a káptalannál letétetik, — a káptalan része azon félnek számittatik be, mely miatt a pénz letétetett.

37. 38. Szabályozza a káptalanok törvényes dijjait; a fizetések tételét, a Zsigmond alatti pénzlábban rendeli.

44. 45. A 10-edre megerősiti a régi törvényeket.

46. Világi ügyekben biráskodó püspök, mint hatalmaskodó büntettetik, vagyis fejváltságot fizet, — hasonlót elkövető helyettes püspöke, érseke által büntettessék meg.

Judices ecclesiastici de foro saeculari, et possessionaris se non intromittant, et si quispiam Episcoporum factum saeculare adjudicaverit, convincatur in facto potentiae, videlicet emendae capitis, ubi autem aliquis vicariorum se intromiserit de facto saeculari ex parte talis Archiepiscopi, vel unus episcopus justitiam facere teneatur.

49. A király elleni pártoskodás a felség személye, az ország elleni összeeskűvés, vagy a király személye elleni botrány és merénylet, — hűtlenségi bűnnek tekintetik. — Ily bűnösnek a király, az ország beleegyezése nélkül meg nem kegyelmezhet; az ország nemessége ily vakmerő pártoskodó megbuktatására, a király által kiszabott időre fejenként tartozik fegyveresen felkelni.

Si aliquis regnicolarum major vel minor aliqua praesumtionis ductus audacia partialitur practicaret, et contraheret, aut conjurationem aliquam in periculum scandalum personae regiae, et regnicolarum facere attentaret contra majestatem, nota perpetuae infidelitatis is ipse agravatus, cui Dominus Rex, praeter voluntatem communitatis regnicolarum, in auxilium Regium et supressionem, et extremam perditionem talis personae temerarie partialitatem facientis per singula capita ad terminum illum, quem Regia majestas deputaverit, nox insurgere et protegere teneantur.

50. 51. A kamara nyereség, a birságok behajtásáról a régi szokást megerősiti.

54. A rablók, hatalmaskodók pártolóira a régi büntetést ismétli.

55. A király mint már esküvel is kötelezte, a kamara nyereség és más szokásos jövedelmeken kivül sem egy, sem fél arany forintnyi, és semmi nemü más adót, a nemesség és jobbágyaira, bár mi veszélyes viszonyok közt, sem maga, sem környezete által nem kér és nem kéret, reájok nem vet és vettet ki.

Item prout Dominus Rex praestitit juramentum, quod nullo tempore, super regnicolas et jobbagiones regnicolarum taxas unius floreni, vel medii floreni, aut aliae executiones indebitae, ex quacunque ardua ratione, per Dominum Regem aut ad eum pertinentem, petantur vel imponantur, praeter lucrum camerae, et alios proventus ex antiqua consvetudine exigi solitos.

56. 57. 58. A király, ha a csehek és más idegenek által elfoglalt várakat és birtokokat visszafoglalja, azokat jogos tulajdonosaiknak adja vissza; az elpusztult zárdákat a király az érsekek és püspökök segélyével állitsa helyre. — Apát és prépostoknak alkalmas szerzeteseket nevezzen. Egyházi véduri jogokkal csak az alapitók és örököseik birnak. A király a választási pártoskodások alatt okozott károkért bünbocsánatot ad.

1459. Az országgyülés Szegeden jött össze, a nemesség megyénként 4 követ által képviseltetett; 43 törvényczikket hozott; kizárólag a honvédelemről rendelkezett, csak mint a Mátyáshozi ragaszkodás, a török háboru elleni készség bizonyitéka bir beccsel.

1. A király állitsa ki zászlóaljait, ezen kivül a királyi városok és uradalmak minden 20 jobbágy után 1 katonát állitanak; ugyanannyit adnak az egyháziak jobbágyai is, kik urok zászlója alatt harczolnak. K. V. C.

2. Slavonia hason arányu katona illetéket ad.

3. A főbb egyháznagyok vagyis érsekek, püspökök, gazdagabb apátok, prépostok, a Zsigmond király alatt megalapitott

arány szerint, zászlóaljaikat állitsák ki; a szegényebb apátok prépostok, káptalanok, szerzetesek 20 jobbágy után 1 katonát adnak.

4. Azon zászlós urak, kik zászlóaljaikra a sóbul segélyt huznak, állitsák ki zászlóaljaikat és 20 jobbágy után 1 katonát, az utolsók megyei vezérek alatt fognak szolgálni.

5. A többi főur és nemes 20 jobbágy után állit egy karddal, paizsal, ijjal vagy lándzsával jól felfegyverzett lovast.

6. A zsellérek számitásba nem jönnek.

7. Azon ruthének, oláhok, szlávok, kik eddig kamaranyereséget nem fizettek, ezentul se fizessenek.

8. A katona kötelezettek összeirására a király megyénként 1 nemest nevez.

9. A király tetszése szerint megyei kapitánynak a főispánt vagy mást nevezi, ez a katonai illeték névsorát egy párban a királynak küldi, egy párban magának megtartja.

10. A király parancsára a katona kötelezettek kötelesek azonnal megjelenni, és ez évben a király kivánatára 3 hónapig szolgálnak.

11. A nemesség a királyt tartozik az ország határain belül mindenüvé követni, ha a király haza megy a sereg is haza tér. Ha a király az ország határain tul akar hadakozni, a nemesség nem köteles szolgálni, de népeik, kapitányaik vezénylete alatt, az ország határain tul is, három hónapig kötelesek szolgálni.

12. Nándorfejérvár, és a többi Duna és Száván tuli végvárak ostroma esetében, ezek felmentésére az összes honvédelmi sereg tartozik a királyt követni.

13. A jobbágytalan nemesek a hadi szolgálatban, az összeirók által megállapitandó arányban vesznek részt.

14. Tiz szegény nemes állit 1 ijjast és azt 3 hónapi költséggel ellátja.

15. A 10 jobbágynál kevesebbel biró nemesek, a jobbágytalanokhoz számittatnak, jobbágyaik másokéval számittatnak össze, és 20-ad illetékök ugy állittatik ki.

16. A 10 jobbágyos nemes személyesen hadköteles.

17. Kinek jobbágyai több megyében laknak, katonai illetékét, a lakása helyéni megyei kapitánynak adja át.

18. Ki valamely egyháznagy vagy bárótul csapat állitásra zsoldot vett fel, a zsoldosokon kivül jobbágy illetéket köteles kiállitani.

19. A csaló megyei összeirók és vezérek megbüntettetnek.

20. A nemesség katona illetékét, csak azon esetben köteles kiállitani, ha a király és egyháznagyok is, illetőségüket kiállitják.

21. Az összeirók személyükre a katonáskodástól felmentetnek.

22. A kapitányt megvesztegető, a megvesztegetettel együtt, hatalmaskodási bünt követ el.

23. A jobbágyok, megyéikből ne küldessenek el, ki ez ellen vét, 6 markával büntettetik.

24. A birtok foglalásnál megerősiti a pesti törvényt.

25. Az oláhok, tótok, oroszok, kik eddig kamara nyereséget nem fizettek, mint katona kötelesek összeszámittatnak és ezenfölül, még régi szokás szerint katonáskodnak.

26. A kunok, jászok, tatárok, szászok, ezentul is régi szokás szerint állitják ki katona illetéküket.

27. A kunokat és jászokat az ország és egyház nagyok birtokairul elvivő királyi tisztviselőkkel, régi szokás szerint kell eljárni.

28. A törvényszékek, a pesti határozatok szerint tartassanak meg.

29. 30. A nemesség szolgái, aratói, kovácsai, szabói, a jelen katonai kötelezettségtől fölmentetnek.

31. 32. A nemesek váraiban, egy várnagy a főuraknál, a hivatalos személyzet fejei honn maradnak.

33. 34. Az itélő mesterek és 6 ülnök a hadi szolgálattul felmentetnek, együtt lakó testvérek közül egy katonáskodik.

35. 36. A nemesi házakbani erőszakos beszállásolás tiltatik a honvédelmi sereg utjában, élelmi czikkeért a király által megállapitott árt fizeti; táborban alku szerint vásárol.

37. 38. A nemesi házba erőszakosan beszállásoló, vagy magát erőszakosan élelmező, a pesti határozatok szerint büntettetik; ki a seregtől haza szökik, fejét és vagyonát veszti.

39. Az özvegy nők, árvák, tehetlenek, csonkák, öregek gyermekek nem kötelesek katonáskodni, maguk helyett azonban helyettest állitanak.

40. Királyi leveles felhivásra, köteles minden katonakötelezett 25 nap alatt fegyvert fogni és a király által kitüzött táborhelyen megjelenni.

41. E rendelet egy évig érvényes.

42. Ha a kijelölt sereggel a király ellent nem állhat, minden nemes köteles fegyvert fogni.

43. E végzéseket nem teljesitő egyház-, országnagy és nemes, hütlenséget követ el, örökösei azonban ezért tulajdon jogaikat nem vesztik el és hütleneknek nem tartanak.

1462. Budai országgyülésnek 3 végzeménye maradt fel.

1. Meghatározza a rendkivüli idézés eseteit, alkalmaztatott ez:

Gyujtogatás, iromány orzás, idegen rablók behozatala, a király elleni tiszteletlenség, a királyi levél, menvéd biztositék megvetése, a nemesek meggyilkolása, elfogása, letartóztatása, a megye gyülések és országos törvényszékekre utazó nemesek megsebzése, az egyház megtámadásával összekötött birtokpusztitás, szüzek és becsületes nőkön elkövetett erőszak eseteiben.

Ez esetben az idézés a káptalanok által eszközöltetett a határidő 15 napnál rövidebb, 32-nél hosszabb nem lehetett.

Ez ügyekben köteleztettek az udvarnál lévő ország és egyháznagyok részt venni, halasztás csak a tábor és követségben levőknek adatott.

A kiáltványos gyüléseknek Zsigmond törvényei szerint és a negyedes (nyolczados) törvényszékek tartása elrendeltetik.

2. Szabályozza a hütlenség eseteit, e szerint hütlenség

a) A királyi méltóság és korona elleni nyilt ellenszegülés.

Evidenter semet erigens contra statum publicum Regis et Coronae.

b) Hamis iratok koholása és azok használata.

c) Hamis pecsétek koholása és azok használata.

d) Hamis pénzverés és azokkal nyiltan nagy mértékbeni kereskedés.

e) Rokon gyilkosság negyed izig.

f) Nyilvános gyujtogatás.

g) A közbátorság ellen idegen zsoldosok behozatala.

h) Ellenszegülés az ország főbirái ellen.

i) Menvéd levelek megtámadása.

k) Az ország főbiráinak megtámadása kivált hivatalos eljárások alatt.

l) Kétségkivüli vár és ur árulás.

m) Az ellenfélnek törvény és nádori székekeni megölése.

n) Eretnekség.

o) Vérfertőztetés 4-ed izig.

3. Az egyházi törvényszékeket szabályozza, e szerint egyházi biróság elé tartoznak.

a) Eretnekség.

b) Végrendeleti ügyek.

c) Házassági, nő hozományi, leány negyedi, özvegyi ügyek.

d) Uzsora és hamis eskü.

1463. A török által folytonosan zaklatott Erdély 63-ban következő kölcsönös egyezségre lépett.

1. A nemesek és más birtokosok, ha végszükségben felkelés rendeltetik, a rablásoknak leginkább kitett Hunyad megye kivételével, fejenként tartoznak felkelni.

2. A nemesség jobbágyai szinte fejenként tartoznak felkelni, tehetségük szerint lóháton, vagy gyalog, egy ötöd részök azonban a végvárak és végek őrzésére honn marad.

3. Az egy helyes jobbágytalan nemesek is fejenként kö-

telesek fegyvert fogni, a gazdagabbak lóháton, a szegények gyalog, $^1/_4$ részük azonban honn marad.

4. A beteg tehetlen nemesek, egyháziak és özvegyek maguk helyett alkalmas harczost küldjenek.

5. A főispánok magukhoz véve 5 nemest, évenként kötelesek a fegyverfogható nemességet és parasztságot összeirni.

6. Az összeirásnál az összeirók kötelesek a harcz kötelezettek lovait és mindennemü fegyvereit megvizsgálni.

7. Ha az apa a fiuval, vagy a testvérek közösen gazdálkodnak (mind a három nemzetnél) közülök csak egy tartozik katonáskodni.

8. A várak és nemesi udvarházak őrizetére, a főispánok és nemesek által meghatározandó számu vagyontalan nemesek és magyar vérü jobbágyok honn hagyatnak.

9. A felkelő sereget a vajdák egyike vezérli, ha két vajda van az egyik, ha nincs, az alvajda mindég honn marad, a vajda a sereget az ország határain tul, csak önkivánatára vezetheti.

10. A székelyek táborba régi szokás szerint $^2/_3$ részüket küldik, $^1/_3$ ada honn marad, felkelésre véres kard, vagy a főispánok levele által hivatnak fel Ha azonban a szükség kivánja, trombiták, dobok és tüz máglyákkal is hivatnak össze; ki erre meg nem jelenik, fejét veszti.

11. A székek kapitányai béke idejében is tartoznak fegyveres szemlét tartani, a hanyag kapitány megbüntettetik.

12. Kik ezen rendeletnek ellene szegülnek, ellene lázadást inditanak, fejüket és vagyonukat vesztik, vagy felakasztatnak; ki a király vagy haza ellen izgat, izzó vassal halálra süttetik.

1463. Tolnán tartott országgyülés 29 törvényt hozott.

1. A török ellen felkelést rendel.

2. Egy házhelyes nemesek, és kiknek 10 jobbágyuknál több nincs, személyesen tartoznak felkelni; kiknek 10-en felül 20-ig van jobbágyuk személyesen felkelnek és 1 lovast, 20-tól 30-ig személyesen és két lovast állitanak, kiknek ennél több van, ezen arányban minden 10-től 1 lovast állitanak, az ország

és egyháznagyok a honvédelmi sereghez hason arányban járulnak

3. A király az ország jövedelmeiből minél számosabb katonaságot fogadjon, a királyi és anya királynői városok és birtokok után a katonai illeték hason arányban állittatik ki.

4 A tizedet biró egyháziak hadilletéküket hason arányban állitsák ki.

5. Ezen kötelezettség alul a bárók és nemesek bármi régi vagy uj királyi engedéllyel birnak is, magukat ki nem vonhatják.

6. Az öregek, gyermekek, tehetetlenek, özvegyek, a bárók, nemesek, hivatalnokai, jobbágyaik után illetéküket hason arányban állitsák ki.

7. Minden várban 1 nemes várnagy maradhat.

8. E katonai megyei illetéket a fő és alispánok, 4 megyénként választott nemessel állitsák ki.

Levatores exercitus sint comites vel vice comites penes quos eligatur unus nobilis illius comitatus, per universitatem nobilium hujusmodi comitatus.

9. A hadakozási kötelezettség három hónapig tart.

10. Az alvidéki honvédelmi sereg kis Pétervárадon pünkösdkor, a felvidéki pünkösd után 15 napra tartozik összegyülni.

11. Az illeték kivetése a fennálló kapu összeirás szerint történik.

12. A 100 jobbágyos nemes egész pánczélos fegyverzet, paizs és lándzsával legyen felkészülve és két hason fegyverzetü kisérője legyen, kinek csak 50-től 90-ig van jobbágya, maga szinte hason fegyverzettel birjon, szolgáit pedig tehetsége szerint fegyverezze.

13. A felkelők a nemesek és papok házaihoz hivatlanul ne szálljanak, károkat sem nekik, sem jobbágyaiknak ne tegyenek, ki nemes, vagy paptól valamit erővel el vesz, ha ez ellene tanúk által bebizonyittatik, fejével lakol, az itéletet rajta

a király, vagy kapitánya végrehajtatja, — ha jobbágynak tesz kárt, az tartozik megtériteni.

14. Az egész felkelő sereg egyszerre álljon ki.

15. Több együtt lakó testvérekből egy katonáskodik.

16. Ki több megyében bir jobbágyokat, több megyebeli illetékét összehuzhatja.

17. A jobbágyok háboru ideje alatt lakhelyeikről el ne távolitassanak.

18. Máskor a nemesség ily mérvbeni hadi szolgálatra ne köteleztessék.

19. Ha a király, ország és egyház nagyok csapataikkal a táborban személyesen meg nem jelennek, a nemesség sem köteles harczolni.

20. A táborban meg nem jelenő nemes fő ur, egyház nagy a hadi költségekben, mikbe a hadjárat illetéke és önmaga fegyverzete, élelme került volna, elmarasztatik, birtoka ennek erejéig lefoglaltatik s a király által mindaddig letartóztatik, mig az elmarasztalt összoget ki nem fizeti, — az ellenszegülő, mint hütlen büntettetik.

21. A király megválasztatása ótai birtok foglalók 32 nap alatt a király elébe idéztessenek, az ügy itéltessék el, az itéletet a király hajtassa végre. — E rövid idézés alul kivétetnek Ujlaky Miklós erdélyi vajda, Bazini János és Zsigmond grófok és Elderbach Bertold.

22. Rövid idézések ezután csak a budai országgyülés által kitűzött esetekben alkalmaztasanak, az idézés azon hatóság által tétessék, hol az idézett nemes lakik.

23. Egy vagy két itélő mester, az egyház nagyok és bárók nélkül e perekben nem itélhet.

24. Az ország birái ön ügyeikben nem itélhetnek.

25. Nyolczados törvényszék tartassék a hadjárat után.

26. Az e törvényekkel ellenkező itéletek, vizsgáltassanak meg.

27. A király jó és tartós pénzt veressen, 200 fillér = 100 denár, 100 tesz egy arany forintot, e pénz az egész országban fogadtassék el.

28. A király pénzverési engedélyt senkinek se adjon, ha adott, vonja vissza.

29. Hamis pénzverőket a király, régi országos szokás szerint büntesse meg.

Ezen országgyülésen tárgyaltatott még a Fridricheli szerződés, mint ezt Mátyásnak a Fridrichel kötött békét megerősitő okmánya mutatja, ugyan is ez ezt mondja:

Nos de consilio, et consensu praclatorum, et baronum, nobilium Comitatum Regnum nedum in pracfata congregatione novisime Budae observata, sed et in alia congregatione novissime in Tolna tenta, habitis, et obtentis omnia et singula per dictos Archiepiscopum, Episcopum Nicolaum, Vojvodam C. Ladislaum Palócz et Emericum de Zápolya conclusa et acceptata.

Ez tehát a béke szerződés tárgyalását kétségkivül helyezi, de hihetőleg, mert a választó joggal biró országban az örökösödésnek biztositása, az alkotmány szelleme, a büszke nemzet jellemével ellenkezett, az ovatos Mátyás a szerződést egész terjedelmében nem terjeszté az országgyülés elébe s csak a korona visszaváltásáróli pontokat közölte, de nem az egész szerződést. mert ha az egészet közli s azt az ország rendei megerősitik, midőn más kisebb rendü határozatok törvény erejére emeltettek, ily felette fontos államszerződés a tolnai gyülés határozataiból nem maradt volna ki. — Mátyás tehát, midőn ezen megerősitést mint tényt hozza elő, politikai hazugságot követett el, hogy egész terjedelmében az országgyülés el nem fogadta, abból is kitetszik, hogy ezen végzeményre, midőn Miksa Mátyás halála után e szerződés alapján a magyar trónhoz jogot igényelt, nem hivatkozott, azt elő nem mutatta, pedig ha Mátyás állitása igaz lett volna, akkor az ovatos Fridrich, ki igen jól tudta azt, hogy a szerződés érvénye az országgyüléstől függ, bizonyosan követelte volna az országgyülési határozatok eredetbeni kiadatását, vagy később is valamely megyétől hova már ez időben a törvények elküldettek, minden áron megszerezte volna, de mert tudta,

hogy nem létezik s a békét, mely által ő szép összeget és Magyarországban kis területet is nyert, Mátyás diplomatikal amitását készpénz gyanánt fogadta el.

1464. Fehérváron tartatott meg a koronázó országgyűlés, ez 25 törvényczikket alkotott, kitünő helyet foglalt el törvényeink közt, mert a nemzet ezt nemzetközi szerződésnek tekintve, reá később folytonosan hivatkozott.

1. Magyarország és lakosai javait, minden ősi szabadságait, szokásait, jogait, melyekkel őseink alatt élt, megőrizzük és megtartandjuk.

Lajos, Zsigmond király urak, valamint Endre királynak Lajos király által is megerősitett törvényeit megerősitjük és a következő czikkekkel együtt meg fogjuk tartani.

Primo quod nos hoc Regnum nostrum Hungariae et omnes ejus ad idem pertinentes incolas, in omnibus, et singulis bonis, et antiquis libertatibus, consuctudinibus, juribus, quibus hoc regnum utebatur, tempóribus pracdecessorum nostrorum consorvabimus, et tenebimus.

Et quod decreta quondam dominorum Ludovici, et Sigismundi Regum, simul cum decreto olim Domini Andreae similiter Regis per ipsum Dominum Ludovicum Regem confirmata confirmabimus et cum his infra scriptis articulis observabimus.

2. A korona szigoruan őriztessék.

3. Hütlenség, vagy felségsértésre, nemest, vagy nemeseket, az ország bárói és egyház nagyai tanácsa nélkül nem itélhetünk.

Practerea quod nos aliquem, vel aliquos ex Regnicolis, sine praclatorum et baronum Regni consilio, nota sen crimine infidelitatis damnare non valeamus.

4. A rövid idézések eltörültetnek.

5. A rendes királyi törvényszékek még távollétükben is tartassanak meg s csak háboru ideje alatt halasztassanak el. Ezeken az ország fő birái és helyettesei mindig legyenek jelen.

6. Érvényes halasztási parancsokat a király csak a bosnyák vár birtokosoknak adhat.

7. 8. Nemes gyilkosság, a nemesi lakok és udvar házak erőszakos megtámadása, iromány sikkasztási perekben, csak kétszeri halasztás engedtetik.

9. Idegen só árulás az országban és végeken, elkobzás sulya alatt tiltatik, az ellentálló vagyona a király kielégitésére lefoglaltatik.

Sales extranei in Regno nostro et confinibus Regni nostri non vendantur, sub poena ablationis corumdem, illorum autem possessiones et bona, qui ablationem salium externorum non paterentur, occupari debeant et teneantur, infra satisfactionem de damnis nostris exinde secutis.

10. Az Albert halála után épült várak rontassanak le.

11. A jogtalan birtok perlő, a birtok közönséges becsárában marasztatik el.

12. Az Albert ótai foglalások adassanak vissza, a foglalók idéztessek be.

13. Slavonia és az erdélyi részek ősi szabadságai, jogai, szokásai tartassanak meg.

Regnum nostrum Slavoniae, et partes Transilvaniae, in omnibus antiquis bonis, libertatibus, consuctudinibus et juribus suis conserventur.

14. A papok és világiak bűndija egyenlő.

15. Vám egy községben egy helyen követelhető.

16. A birói illetéket, az elitéltek vagyonából, mi és főbiráink csak régi szokás szerint adományozhatjuk.

Convictorum hominum bona, quoad portiones judiciarias tam nos, quam judices nostri ordinarii, non aliter, nisi more aliter consueto conferre valeamus, aut valeant.

17. Ismétli az egyházi bíróságokról szóló törvényeket.

18. A király egyszerü panaszra, vagy maga ügyében, senki birtokait el ne foglalja, csak törvényes itélet nyomán, királyi igényeit törvény utján érvényesitse.

Nos ad simplicem querimoniam aliquorum, vel etiam in propriis factis nostris, bona aliquorum occupare non faceremus nisi praecederet sufficiens cognitio causae, secundum antiquam

consuetudinem in talibus fieri solitam, et quod nos etiam factum nostrum Regium ordine juris prosequamur.

19. 27. Ismétli az 1462: 2-ik törvényt.

20. Ki irományainak, ellenségei és a hatalmasok általi elvitelét szomszédai és megyei nemesek tanu bizonysága által igazolja, ha bebizonyitja, hogy azon birtokoknak, melyekről az elorzott irományok szólnak, tettleges birtokában volt, a király azon birtokokról uj adomány levelet adjon.

21. Megyénként országos törvényszék tartassék.

22. Uj, jó, a Zsigmond királyihoz hasonló pénzt veretünk, ezt egész uralkodásunk alatt meg nem változtatjuk, ezen pénz a kamara nyereség és tized fizetéseknél elfogadtatik.

Item, quod nos faceremus cudere, novam, bonam monetam in legu et pondere monetae Sigismundi Regis, quae cuncret per totum Dominium nostrum, vita nostra, sine aliqua permutatione et haberet duos obulos, et hujusmodi moneta in cunctis censibus, lucri Camerae nostrae et decimis ubique recipiat.

23. Minden elébbi adományok, az adó eladományozások kivételével, megerősitetnek.

24. A tized, a fennálló egyezségek szerint fizettessék. — A Zsigmond idejében meghatározott módon, ha a tized köteles, a tizedelő felszóllitására megesküszik, a tizedelő ezen eskü szerint tartozik a tizedet elfogadni, ha az eskü daczára a tizedelő vizsgálatot tart s a tized tárgya több, mint a mennyinek feladatott, a tized köteles feleslegét elveszti, ha annyi, a tizedelő 1 arany forint kárpótlást fizet, mit ha teljesiteni nem akar, a jobbágy lovait is elveheti.

25. Vasárnap és ünnep napokon vásárok ne tartassanak.

26. A hamis pénzverők az ország birái által büntettessenek meg.

28. Ismétli a katona kihágásokról szóló törvényeket.

1465. Országgyülés tartatott ugyan, de végzeményei nem maradtak, biztos nyomával birunk Mátyásnak a Maydburg grófok birtok eladási ügyében, melyben a király az ország-

gyülésre hivatkozik, Ipse etiam Comes Michael de Maydburg, hujusmodi venditionis non fuit nec est capax (velut extrancus) ideo nos de consilio praclatorum, baronum, ac omnium Regnicolarum in hac congregatione decrevimus. Mind a kongregatio az országgyüléseknek ekkor divatozott neve, mind a Regnicola, vagy is nemes szó kétségkivülivé teszik az országgyülés megtartását, ha ez nem országgyülés, de főrendi vagy csak udvari tanácskozmány lett volna, akkor a nemesség benne nem szerepelne, hihetőleg ez is mind a többi, sérelmek és különösen az adóval foglalkozott s mert Mátyás azt ugy is behajtotta, mint megszokott dologról hozott rendelkezések törvénykönyvünkből kimaradtak.

1466. Ez évi országgyülés végzeményei nem maradtak fel, de megtartásáról tanuskodnak Mátyásnak több rendü levelei. Heves megyéhez irt levelében felszólitja a megyét, hogy a Budán tartandó országgyülésre 4 nemes követet küldjenek, — ez tanuskodik összehivásáról; — a másikban felszólitja Győr megyét, hogy az országgyülés határozata szerint a török ellen szigoru büntetés sulya alatt hadilletékét állitsa ki, — ez mutatja, hogy megtartatott s leginkább a török hadjárattal foglalkozott. — Mátyás levele szerint részt vett ebben 60 megye.

1467. évi országgyülés végzeményeit is csak hiányosan birjuk értelme az 1468-iakból pótolható, leginkább a most először megállapitott korona adóról szól, melyet Mátyás a régi kamara czime alatt ismert adót helyettesitette. 10 czikket tartalmaz.

1. Mindenki fizessen adó köteles birtoka után, a nemesek, kik kamara nyereséget nem fizettek, nemesi birtokaik után.... itt mint az 1468. törvényekből kitetszik ez maradt ki: ezentul sem fizetendnek korona adót.

Primo quod omnes solvant pro dica, de fundis dicalibus, item et nobiles regni de fundis nobilitaribus cum non solvent lucrum Comerae, seu . . .

2. Nemesek azok, kik a királytól nemességet, vagy nemesi kiváltságot nyertek, ezek akár királyi . . . akár egyházi,

akár bármi törvényhatóság alatt laknak; a többiek azonban mindnyájan akár várnemesek, akár egyház nemesek, ha a királytól nemesi kiváltsággal nem birnak, fizessenek, ugy szinte a királyi városok polgárai, a kunok, jászok, ruthének, tatárok, oláhok, vagy bármi más állásuak fizessenek, azon erdélyi oláhokon kivül, kik kamara nyereség helyett 10-edet fizetnek.

Nobiles autem Regni, intelligantur, qui habent meram nobilitatem a regibus, seu privilegium nobilitatis Hungariae, sive tales sub Regis, sive sub ecclesiae, sive sub quacunque alia jurisdictione degant, alii autem omnes solvant, utique sive sint nobiles castrenses, sive praediales ecclesiarum, qui non habent privilegium nobilitatis a Regibus, sive cives liberarum civitatum, sive Cumani, sive philistei, rutheni, tartari, valachi, sive cujuscunque alterius conditionis aut sectae, praeter valachos, qui loco lucri Camerae in Transilvania solvant decimam

Bár e törvénynek szövege is hiányos, ugy látszik, hogy e törvény által a czimeres nemesek, értetnek — mert a várjobbágyi szerkezet már Zsigmond alatt megszüvén, a Castrenses név alatt mást érteni nem lehet, szinte az eddigi törvények daczára adó alá vettettek, valsmint a kunok és jászok is, kik eredetileg az ország nemeseivel egyenlőknek tekintetteks megtelepetésükkor egyenlő szabadalmakat nyertek.

3. Ez adó alul kivétetnek a zsellérek, cselédek, az urak szolgálatában lévő mesteremberek, ha nem földbirtokosok, vagy mesterségüket függetlenül nem üzik.

4. Ki egy ház hellyel bir, fizet 20 denárt, ha többen laknak egy helyen, közösen fizetnek 20 denárt, kinek több házhelye van, házhely arányban fizet.

5. A török elől menekült nemesek, ha más földjén nem laknak adót nem fizetnek.

6. A kamara nyereség bérlete megszüntetik s a bérlő az egyháznagyok és bárók itélete szerint kárpótoltatik.

7. Értelmetlen.

8. Az adó biztos január elején kezdje meg müködését és

mindég a szolgabiróval vesse ki az adót, az eddiginél kevesebb dijat huzzon.

Dicator exmittatur in principio ami, et non habeat salarium trium florenorum, ut hactenus, sed minus, et semper dice cum judlium.

9. 10. Szabályozza az adó biztos díját.

1468. Országgyülés 18 törvényt hozott.

Az 1. 2 3. régibb törvények ismétlései.

4. Só eladási helyek a Zsigmond alatt meghatározott helyek legyenek, az idegen só tekintetében is e szerint kell eljárni, a harminczad hivatalok hasonlóképpen, a Zsigmond alatti helyeken tartassanak Az adószedők igazságtalanul ne zsaroljanak, az okozott károkat kárpótolják, ezentul ne merészeljenek senkit megkárositani, az adót a mult évi budai határozatok szerint hajtsák be.

Exactores Vectigalium ab injustis exactionibus cessent, et damna, si cuipiam intulissent, rectificent, nec de cactero aliquibus damna inferre audeant, sed exigant vectigalia ab omnibus secundum institutum nostrum anno practerico in dispositione Budensi.

5. A tized Zsigmond törvényei szerint hajtassék be, a mely püspökök a tized iránt megyei papságukkal tisztában nincsenek, előttünk, vagy érsekeik előtt velük egyezkedjenek.

6. A jobbágytalan nemesek tulajdon földeiktől sem adót, sem 10-edet nem fizetnek.

7. Mi egyszerü panaszra sem a fő, sem a szegény nemesek birtokait nem foglaltatjuk el, az eddig általunk, vagy mások által, törvénytelenül és méltatlanul elfoglalt birtokok tulajdonosaiknak adassanak vissza, a nemesek bebörtönözése, birtokaik törvénytelen elfoglalása szünjék meg, csak a hütelenek és elitéltek zárathassanak el. — A szolgálatban lévő nemesek, uraik által csak akkor zárathatnak el, ha nevezetes bünt követtek el, ha nem számolnak, vagy számadásaikban elmarasztattak, — ezen esetekben Zsigmond király törvényei szerint kell eljárni.

Quod nos ad simplicem quaerelam, sive majorum, sive minorum, possessiones aliquorum nobilium, occupare non committemus, et si possessiones aliquorum hoc modo sine jure et indebite forent occupatae, remittantur, tam per nos, quam per alios quoscunque. — Captivationes autem nobilium nisi sententiatiorum, vel infidelium et illegitiomae occupationes cessent omnino, nisi fuerint in notabili crimine per dominos eorum deprehensi, aut obligati ad rationes reddendas, vel convicti in eisdem, et in his procedant secundum decretum dicti Domini Sigismundi Regis et imperatoris.

8. Megujítja a nemesi és katonai kihágásokróli törvényeket.

9. Királyi fuvarosaink, lovászaink kárt ne tegyenek, élelmi szereket ne zsaroljanak. — Quod dum equi, vina, currus, igenia et aliae res nostrae hinc inde deferuntur, vectores in via, et utraque parte viae damnum non inferant, nec indebitas exactiones victualium faciant. — etc.

10. A király az ország lakosaitól a várak és k. városok erősitésére ingyen munkát ne követeljen, kivévén ha a végvárak veszedelemben vannak, ez esetben is ez rendesen a megye által intéztessék el.

Quod indebiti labores castrorum et Civitatum, per incolas Regni non fiant, de caetero nisi in periculo castrorum finitimorum et tates res semper bono ordine et modo, cum Comitatibus disbonatur.

11. A szabad jobbágy költözködés ujolag megerősitetik.

12. Adóssági ügyekben a Zsigmond alatti eljárás megerősitetik.

13. Az udvariak utközben, a nemesek, egyháziak, nemtelenek szekereiket, lovaikat és más tulajdonukat el ne vegyék.

Quod currus, equos, et alias res nobilium, ignobilium aut virorum ecclesiasticorum, familiares nostri et aliorum quorum cunque in viis eorum et progressibus aufere non praesumant.

14. A kizárólag jelen esetre felajánlott segély pénz és királyi adó, régi szokás szerint vettessék ki.

Quod in ista taxa praesenti pro subsidio nostro oblata quae solum hac vice exigi debet, et etiam in tributo fisci regalis proxime futuro portali dicentur, quemadmodum antiquitus fuit.

15. Nemesi felkelés 1 évig csak azon esetben rendeltethetik el, ha az országot a török sultán s más hatalmasok támadják meg, kiknek a király ellent állni nem képes.

16. Fehérvári koronázási czélszerü törvényeinket sértetlenül mind magunk megtartjuk, mind mások által megtartatjuk.

Quod nos, dictum nostrum decretum, tempore coronation's Albae editum, sicut rationabiliter factum est, inviolabiliter observabimus, et observari faciemus.

17. A király a várak őrizetéről rendelkezni fog és a lakosokat meg fogja kimélni.

1469. Ez évi országgyülésnek végzeményei nem maradtak, megtartását azonban kétségen kivül helyezik az 1470-iki törvények, melyek reá hivatkoznak; tartása helyéül Pozsonyt jelölik meg. (Et quia etiam promissioni nostri Posonii factae contrarium non videbatur.)

1470. Az országgyülés Budan tartatott, a király ezt török ürügy alatt uj adó zsarolásra használta fel; 9 törvényt hozott.

Bevezetésében az ország rendkivüli segélyül kapunként 1 arany forintot a mult évi királyi adó beszámitásával felajánlott, a király a nemzetet ujolag biztositotta, hogy többé segélyt vagy uj adót a nemzet akarata nélkül kivetni nem fog, a nemesek ősi szabadságát fenn tartandja, az adókivetésben a Zsigmond-kori szokás szerint fog eljárni

Obtulerunt ultro, de singulis portis per totum Regnum, singulos centum denarios, sive unum florenum aureum. Nihilominus eis pro futuro promittimus, quod nunquam aliquod subsidium, aut aliquam taxam extraordinariam, ad quascunque K. V.

necessitates Regni, ab eis contra eorum voluntatem exigere faciemus, eosque in antiquis libertatibus, specialiter in dicatione cum modum observabimus, qui tempore Sigismundi Regis observabatur.

1. A jelen segély adószedői és ezentul a királyi adószedők megyénként a megyei szolgabirákkal járjanak el, s ha eljárásuk ellen kifogás tétetnék, ezt az első megyegyülés intézze el. A jelen adó alul kivétetnek az egy helyes nemesek, és a nemesek majorsági birtokain lakó jobbágyok.

Quod dicatores praesentis juvaminis, seu contributionis, et expost futuris temporibus, etiam dicatores Tributi Fisci Regalis, seu lucri camerae procedant cum Judice Nobilium, in unoquoque comitatu, et si in connumeratione portarum, et earum dicatione contentio in aliquo loco oriretur, contentio ipsa, statim per communitatem comitatis, in prima sede judiciaria rectificetur. Nec etiam dicentur in aliqua taxa nobiles sessionati, ac jobbagiones in propriis curiis nobilium, aut allodiis manentes, aut servientes.

2. A nemesek jobbágyai, a király, királyné, a főurak, egyháznagyok, nemesek által erővel el ne vitessenek. A megye közönsége, vagy főispán a szolgabiró által, az erővel elvitteket hozassa vissza, és a törvénysértőn 6 marka büntetést vegyen.

3. 4. A tized és belvám törvényeket ismétli.

5. Egy évig tartó nemesi felkelés csak a török sultán támadása esetében rendeltethetik el.

6. A honvédelmi sereg és zsoldosaink, a nemesek és egyháziakhoz erőszakosan ne szálljanak, tőlük és jobbágyaiktól maguk és lovaiknak sem pénzt, sem eleséget ne zsaroljanak, kik e rendelet ellen vétenek, a koronázási hitlevél szerint büntettessenek.

7. A só régi eladási helyein árultassék

8. A káptalanok és konventek dijjai a régi szokás szerint fizettessenek.

9. A jövő országos törvényszék elhalasztatik, egy országos törvényszék 40 napnál tovább ne tartson.

István cardinális kalocsai érsek, János egri, másik János pécsi püspök, Albert veszprémi püspök, Ország Mihály nádor, Ujlaky Miklós machói bán, Zápolya Imre Szepes örökös grófja, Palóczy László országbiró, Rozgonyi János tárnok, Maróth János macsói bán, Gara Jób, Héderváry Imre, Szekesői Herczeg Pál, Olnodi Czudar Jakab, Perényi István, Palóczy Imre a királyért igéretet tesznek, hogy ő az elősoroltakat meg fogja tartani és megtartatja, adót a nemességre akarata ellen nem vet ki, őt mi erre tanácsunkkal, és másképen nem ösztönözzük, sőt azt mi sem fogjuk megfizetni.

1471. A budai országgyülés 31 törvényt hozott.

1. Évenként ha a szükség kivánja, főuri tanácsunk által fogunk országgyülést összehivni.

Nos singulis annis circa festum ascensionis domini de consilio praelatorum, et baronum nostrorum edicamus generalem conventum omnibus Regnicolis nostris, et hoc si exigat necessitas.

2. Sem mi, sem údvarunk birái, sem az ország- és egyháznagyok, a nemeseket a törvény rendén kivül el nem fogatjuk, és le nem tartóztatjuk és le nem tartóztatják, a sàfárok és szolgák kivételével, kikre Zsigmond törvényei alkalmaztatnak.

Nec nos, nec judices curiae nostrae, aut praelati, aut barones, absque ordine judiciario nobiles regni detineamus, aut detineant.

11. Mi a kamara nyereségen kivül semminemü más adót, semmi ürügy alatt, a nemesek beleegyezése és akarata nélkül nem fogunk követelni és követeltetni.

Nos de caetero nullam dicam seu taxam praeterquam lucrum camerae generaliter a Regnicolis propter aliquam causam exigamus, aut exigere faciamus praeter voluntatem eorum et consensum.

20. A királyi sáfárok a vásárokon senki áruczikkeit, illő fizetés nélkül el ne vegyék.

21. A királyi zsoldosok, élelmi szereket fizetés nélkül el ne vegyenek, az ez ellen vétők kapitányaik által büntettessenek meg, a király a kárért adjon elégtételt.

23. Az általunk jogtalanul elfoglalt birtokokat tulajdonosaiknak vissza fogjuk adni.

Nos bona, indebite occupata reddi et restitui faciemus illis quorum sunt.

24. Az egyháziak ne adóztassanak, csak katonáskodjanak Zsigmond törvényei szerint.

13. Két egyházi javadalom egynek ne adassék, ha adatik, az illető katona illetékét mindkettőtől állitsa ki.

15. Főispán csak nemes lehessen.

Honores comitatus nisi nobilis tenere possit.

16. A jobbágyok szabad költözködése ujolag megerősittetik.

17. 19. Az egyházi törvényszékek a Rómában perlekedők ellen, a régi törvények megujittatnak.

26. Az erőszakolt örökeladás érvénytelen.

27. A koronázás után elfoglalt birtokok, mától 30 nap alatt adassanak vissza.

29. Több elősorolt várak lerontatnak.

28. A nemesek igaz ok nélküli gyilkosai, rövid idézés által a királyi törvényszék elé idéztessenek, az idézés érvényére szükséges ennek a megyei törvényszék előtti fölmutatása, a megye kiküld egy nemest, kinek jelenlétében az idézés átadatik, az alperes 25 nap alatt köteles előttünk megjelenni; az alperes ártatlanságát nem eskü, de csak párbaj, vagy rendes bizonyitékokkal igazolhatja. A gyilkosságért elmarasztalt nem vagyonát de fejét veszti, s ezt az alperes beleegyezése nélkül meg nem válthatja; — ha az alperes a vád alaptalanságát bebizonyitja, a felperes fejváltságot fizet.

Omnes illi, qui per se nobiles regni nostri majores vel minores sine justa causa interfecerint, aut per alios interfici fecerint, brevi evocatione in praesentiam nostram evocentur, ordine infrascripto.

Quod videlicet actor extrahens litteras evocatorias a nobis cum capitulo aut conventus et nostrois hominibus, contra illum contra quem hujusmodi litterae evocatoriae extractae sunt, procedere non valeat, nisi prius hujusmodi litteras, una die,

tempore sedis judiciariae, illius comitatus, ubi id fieri debebit, more consveto in ipso loco sedis judiciariae nobilibus illius comitatus invicem constitutis publice praesentare debeat.

Ab eis quoque petat unum nobilem coram quo fiat ipse evocatio.

Et facta executione superinde litteras capituli, vel conventus ac comitatus pro sui parte extrahat

Qui quidem in causam atractus, a die evocationis, infra vigesimum quintum diem, coram nobis ubi eo tunc in Regno nostro Hungariae Deo duce constitueremur, constitui teneatur, secundum formam et vim insinuationis judicium et justitiam accepturus.

Ita tamen quod in causam atractus suam innocentiam nunquam juramento, sed communi inquisitione, aut duellari certamine expurgare debeat.

Tandem ipse in causam atractus, si convictus fuerit pro ipso homicidio, non possessionem aut possessiones, et portiones possessionarias amittat, sed poena mortis, sui proprii capitis puniatur. Et praeter voluntatem agentis, nulla redemtio capitis fieri valeat.

Ubi autem contra ipsum, in causam atractum minus juste, et sine causa, dicto ordine juris processum fuerit, et ipse communi inquisitione, aut duellari certamine suam innocentiam purgaverit, agens contra eumdem in causam atractum, in emenda capitis pro indebita inquietatione puniatur.

31. E törvények a megyegyülésen hirdettetnek ki; a fő és alispánok, szolgabirák e törvényeket tartsák meg; mint az igazság védői az ellenük vétőket, e törvények szerint büntessék meg. Az ezekkel ellenkező királyi rendeletek érvénytelenek. Az e törvényeket megsértő fő és alispánok királyi törvényszékünk elé fognak idéztetni, és mint hatalmaskodók büntettetni.

1472. budai országgyülés megerősitette a Casimirral kötött békét, ezen a szegényebb nemesség megyénként 10 követ által képviseltetett; — 15 törvényt alkotott.

1. A foglalások visszaadassanak.

2. A rablóvárak lerontása ismételve megrendeltetik.

3. A káptalanok és konventek vezetésére a király alkalmas egyháziakat nevezzen.

4. A királyi törvényszékek tartása és a halasztó parancsokról Zsigmond törvényei megujittatnak.

5. A király által törvénytelenül adományozott birtokok jogos tulajdonosaiknak adassanak vissza.

6. A király és főurak katonái a felkelő nemesség kárt ne tegyenek, a király a kárttevőket büntesse meg, ha ország lakosok, ellenükbe az előbbi törvényben meghatározott eljárás alkalmaztassék; a beszállásolásra nézve a régi törvények megujittatnak.

7. Királyi jövedelmeinket, só adó és harminczados tisztjeink által igazságosan, a régi szokás szerint rendesen, mellőzve a fosztogatást és szegények elnyomását, fogjuk behajtatni.

8. A só régi eladási helyein, régi árak szerint, bővében árultassék, Slavonia idegen sót is használhat.

9. A nemesek, egyháziak, főurak régi szabadságai sértetlenül tartassanak meg.

10. Az egy helyes nemesekről a régi törvények ismételtetnek.

11. Az egyházi hivatalnok és végvárak kapitányai kinevezésében a régi szokás tartassék fenn.

12. Slavonia lakosai a magyar adó felét fizetik.

13. Országgyülés két évig ne tartassék.

14. A gyilkosok elleni perek gyorsan, legfölebb egy törvényszéken fejeztessenek be.

15. Minekutána az ország szabadságai és szokása koronázási okmányunkban legvilágosabban és legtisztábban vannak megalapitva, az ország, egyháznagyok és nemesek tanácsára elhatároztuk, hogy ezen koronázási okmányunk minden pontjai és záradékai teljes érvényökben fenntartassanak.

Ezen, az ország rendei által előnkbe terjesztett, az országra igen hasznos czikkeket, ezennel megerősitjük, mi is meg tartandjuk, és minden alattvalóink által meg fogjuk tartatni. Egyébiránt a nemesség akarata ellen adót nem fogunk kivetni.

Ex quo articuli principaliores, in quibus lucidius libertates et consvetudines Regni nostri continentur, in deereto tempore coronationis nostrae edito enuclatius stabiliti sunt, de consilio praelatorum, baronum et nobilium Regni nostri statuimus, ut ipsum decretum tempore coronationis praedictum factum, cum suis singulis articulis, et clausulis, in eisdem articulis contentis, in suis rigoribus firmissime permaneant.

Quibus quidem articulis nostrae majestati exhibitis, et praesentatis, praelati, barones, nobiles ac proceres ante dicti suplicarunt nobis, ut cosdem articulos ratos, gratos et acceptos halen admittere et aprobare, ipsosque pro ipsorum libertate firmanda in eisdem illibate conservare dignaremur, unde nos audita, admissaque suplicatione eorum, articulos maxime pro eo, quia iidem non mediocrem utilitatem Regno nostro, et ejus incolis conservare et conferre videbantur, praesentibus litteris nostris, de verbo ad verbum inscriptos ratos haberi, et acceptos admittimus, et aprobamus, nec non a cunctis nostris et Regni subditis pro statuto, et firmissimo decreto teneri et observari volumus, tenebimusque et nos ipsi observabimus. Datum Budae.

Et item quod nos de caetero in medium Regnicolarum nostrorum aliquam taxam, ipsis invitis non imponemus.

1473. Budán tartott országgyülés végzeményei nem maradtak fel, megtartását azonban kétségen kivül helyezi Mátyásnak Körös megyéhez intézet levele.

1474. Két országgyülés tartatott, az első a király távollétében, a másik elnöklete alatt Budán; az első 16 törvényt alkotott.

1. Kapunként 1 arany forint adót rendel.

6. Ez évi kamara nyereséget elengedi.

8. Az adót kizárólag a török háborura ajánlja fel.

5. Ismétli az adószedők fizetéséről régibb rendeleteket.

4. Az adó összeirására megyénként 2, a megye által választandó nemest rendel, a kivetés alapjául, a kémény mellőzésével kaput állapit meg.

De quolibet comitatu, ad dispositionem proventis subsidii eligantur duo, portae numerantur, et non fumus.

5. A megyék által már eddig megyénként előlegezett 25 márka az adóba betudatik.

7. A nemesség egy évig hadmentes.

15. A nemesek és katonák magukat önköltségükön élelmezzék.

10. Királyi törvényszékek egy évig ne tartassanak.

11. A foglalások adassanak vissza.

12. Hatalmaskodási bünökben a királyi helytartó itél.

14. A szabad jobbágy költözködés egy évre felfüggesztetik.

2. Só illetéke mindenkinek adassék ki.

3. A só bányákhoz a só mennyisége megvizsgálása, a szállitmányok megindítására általunk két vagy több nemes választatik.

13. Só mennyiség utáni adókivetés, vagy másnemü zsarolás ezentul ne történjék.

1475. budai országgyülés 11 törvényt alkotott.

1. A király koronázási oklevelét ujolag megerősiti.

2. A megajánlott adó csak a török háborura fordittassék, a kamara nyereség bele számittatik, kivetési módjára a mult évi határozat megujittatik.

3. A nemesség egy évig hadi szolgálatra, csak a török sultán támadása esetében szorittathatik.

4. Adóval ezentul az ország lakossága, régi szabadságai ellenére ne terheltessék, de a nemesség egy év mulva, régi szokás és országos jog szerint, ha a szükség kivánja, személyesen keljen fegyverre; — megigérte ő felsége hogy alattvalói szabadságait és szokásait fenntartja.

Petitur a majestate Regia, ne ulterius Majestas Regnicolas suos, contra antiquam ipsorum libertatem, aliqua taxa gravet in posterum, sed post revolutionem annualem, juxta antiquam libertatem et consuctudinem regni, regnicolae si opus fuerit, et necessitas regni postulaverit, exercituare teneantur, prout serenitas sua promisit, subditos suos in antiquis libertatibus et consuctudinibus conservare.

5. 6. 7. A vámok, az egy házhelyes nemesek, az adófizetési módjáról hozott régibb törvényeket megerősiti.

8. A királyi zsoldosok zsarolásai ellen hozott törvényeket megerősiti.

9. A nemesség elszegényedése miatt, ez évre csak egy királyi törvényszéket rendel.

10. Az udvaronczoknak adott királyi adományokat megsemmisiti.

11. A király Siléziába távozta utáni kihágások megfenyitését elrendeli.

Szokásosan a király a rendek kérelmére, befejezésében e törvényeket megerősiti.

1476. országgyülés végzései nem maradtak fel, egyedüli nyomára Mátyásnak Abauj megyéhez intézett levelében találunk, ebben az országgyülésre hivatkozva, az 1 arany adó befizetését sürgeti.

1477. országgyülés határozatai nem maradtak fenn, megtartása mellett bizonyit azonban Mátyás királynak Kőrös megyéhez intézett levele, melyben a megyét a felkelést rendezendő tót országgyülésre hivja fel; — ezen tót országgyülést okvetlenül magyar országgyülésnek kellett megelőzni, mert csak egyetemes országgyülés rendelhetett előlegesen nemesi felkelést; mert a tartományi gyülés országos ügyekben, csak végrehajtási és nem határozási hatáskörrel birt.

1478. budai országgyülés a hatalmat teljesen a király kezeibe adta, 15 törvényczikket hozott.

1. 2. Ez évre és ezen kivül még 5 évre, évenként minden kapu után 1 arany forint adót ajánl fel, a kamara nyereség betudásával.

Contribuemus hoc anno praesenti majestati vestrae, de singulis portis jobbagionum nostrorum, florenum unum cum lucro camerae computando.

Pollicemur in sequentibus quinque annis, scilicet a futuro festo circumcisionis Domini anni scilicet 1479. similiter contribuere majestati, de singulis portis jobbagionum nostrorum,

simul cum lucro camerae majestatis vestrae computando florenum unum.

3. Öt évig az ország csak akkor tartozik katonáskodni, ha a német vagy török császár, a cseh vagy lengyel király, a ruméliai basa személyesen megtámadják.

4. Az adó alul kivétetnek az 1. helyes nemesek és a nagyon szegény parasztok.

5. Megyénként a királyi adószedőkhöz 1 nemes csatoltatik, ki e törvényeket eskü alatt hajtja végre, a falu birái az adókönyveket az e végett tartandó megyegyülésre hozzák be és ezeket a megye összeirva, tartozik ő felségének felküldeni.

Praeterea in omni comitatu, adjungatur semper dicatori unus idoncus nobilis, qui cum juramento teneatur videre, et facere, secundum Contenta praesentis Decreti.

Et insuper in una sede judiciaria, ad hanc rem deputanda, teneantur in quolibet Comitatu, omnes villici importare capita dicarum, a tribus integris annis, et cum juramento, et etiam ipsi Comitatui praesentare, et ea Domino Regi Comitatus ipse, fideliter conscribere debet.

6 Minekutána az ország, a lovas és gyalog katonák önkénye által, teljesen elkeseredett és annyira elnyomorodott, hogy a szegény lakosok már életüket is alig tengethetik, Felségedhez alázatosan könyörgünk, hogy tekintve az ország romlását, hü engedelmességünket, méltóztassék ugy intézkedni, hogy az ország megkönnyülve, régi erejét visszaszerezhesse és lakosai ezentul a katonaság által ne zsaroltassanak és pusztitassanak, a végvárak munkája s az élelmek zsarolása által ne nyomassék el.

7. Öt évig rendkivüli (kiáltványos) gyülések, tekintve az ország szegénységét, ne tartassanak, csak Pozsega, Valkó, Szerém, Baranya, Csanád, Temes, Zaránd, Arad megyékben tartassanak meg, ezeken azonban sem birságok, sem birtok ügyek ne tárgyaltassanak, sem költség ne követeltessék, 5 év elteltével ezen gyülések, csak az országnagyok és egyházfők javallatára tartassanak.

Infra quinque annos, Congregationes generales, seu

Judicia universalia, propter inopiam Regni non celebrentur.— Demptis Comitatibus Pozsega, Valkó Sirmiense, Baranya, Csanád, Zaránd, et Aradiense, in quibus diversa furticinia, latrocinia, mutilationes hominum venditiones, et decollationes committi dicuntur.

Propter quae judicia generalia ibi non omittentur, sed celebrentur, ita videlicet, quod in practactis judiciis pecuniae descensuales non exigantur, sed neque birságia, insuper etiam factum possessionis in ipsis judiciis non judicetur. — Practeritis autem istis quinque annis, hujusmodi congregationes generales non aliter, nisi consilio Dominorum Praelatorum et baronum ac procerum Regni celebrentur.

8. 12. Birtok perekben ideiglenes rendelkezések

9. 10. A személy szabadság és birtok szentségéről hozott számos törvényeket ismétli.

11. A nyolczados törvényszékeket a Machói bánságban megszünteti, a birtok ügyekben 2 év alatt, a macsói bánságban hozott itéletek fölülvizsgálatra terjesztessenek, az egyház nagyok, bárók, itélő mesterek és választott nemesekből álló nyolczados törvényszékek elé.

13. A négy nyolczad tartását szabályozza.

14. király koronázási hitlevelét tartsa meg.

15. A tizedelésnél a régi szokás tartassék meg.

1481. Országgyülés leginkább a tizedet tárgyalva 16. törvényt alkotott.

1. Tized kizárólag magtermények, búza, gabona, árpa, köles, zabbul, ezeken kivül csak bárány és méhekbül adatik, minden más nemü rendkivüli zsarolások megszüntetnek.

2. Az urak, tizedet nem fizető jobbágyaikért, egyházi átok alá ne vettessenek.

3. A szerbek tizedet nem fizetnek.

5. A pénzt szabályozza.

7. 13. A tizeddel foglalkozik.

14. Egy évig a király kiáltványos gyülést nem tart.

15. A királyi adományoknak ellent mondók 1 évig birtokban maradnak 1 év 1 nap. alatt birtok jogaikat tartoznak

igazolni, ha birtok jogaikat igazolni tudják, birtokban maradnak, ha nem, vagy irományaikat elő nem mutatják a birtokoktul elmozditatnak.

16. A káptalan dijjak szabályozását ismétli.

17. Az idézésekbe az idézett neve, a kereset tárgya tétessék be.

1485. Budai országgyülés fontos határozatai, kizárólag a nádori hivalról szólnak.

1. A nádor, király választásnál első szavazattal bir. Ex vetera majorum ordinatione sancitum et constitutum est, quod si quando Regium semen deficere contigerit, et de electione novi Regis tractaretur, in ipsa electione Palatinus ex officio, dignitate primam vocem semper habet.

3. A nádor a királyi család magva szakadása, uj király választásig, a trónörökös kiskorusága esetében mint gyám, — az ország szükségei és érdekei szerint is a trónörökös érdekében, midőn jónak látja országgyüléseket hiv össze, mellyeken az országrendei kötelesek megjelenni.

Si Regium semen deficere contigerit, infra id tempus, quoad novus Rex eligeretur, aut etiam si ut pracfertur Haeres in tenera actate relinquatur, Palatinus ejus tutor, habet semper ex officio, pro Rebus, et necessitate Regni, et etiam illius hacredis, facere et indicere Dictas quascunque opportunas duxerit. Cui ut pracfertur Regnicolae semper parcre, et morem gercre tenentur.

4. A nádor hivatalánál fogva, a felkelő honvédelmi sereg főkapitánya, köteles a sereget vezérelni, Ő felsége akarata és rendeletei szerint.

Quando urgeret Regni necessitas, et opus esset ut pro ejus necessitate, et necessaria defensione Regnicolae insurgerent, Palatinus ex suscepto officio debet esse generalis, et supremus Capitancus Regnicolarum, et Regni, et illos gubernare, juxta tamen voluntatem, et arbitrium Regiae celsitu Dinis.

5. A nádor hivatalánál fogva, köteles a hazában az elégedetlenséget, lázadást, egyenetlenségeket megelőzni, azokat lecsen-

desiteni, kiegyenliteni a bünösöket érdemeik szerint megbüntetni, a királyi jogoknak e tekintetben is épségbeni fenntartásával.

Quod si quae differentiae, sive seditiones, aut aliae controversiae, inter Regnicolas forte contingerent, — Palatinus autoritate officii sui providere, illasque sedare et complanare, atque nocentes juxta demerita punire, nec non comissa emendare, et rectificare debet. — Dignitate tamen, et auctoritate Regis salva semper permanente.

6. A nádor, a király és nemzet közti egyenetlenség villongás esetében, közbenjáró az ország és király közt, hivatalánál fogva köteles a nemzet és király közti villongásokat kiegyenliteni.

Sexto quod si quando differentiam sive discordiam inter Regem et Regnum orire forte contingeret, Palatinus ex oficio debet esse mediator, et se interponere, atque illos exhibita omni diligentia, cura, studio, et sollicitudine, fideliter componere.

7. A nádor, ha esetlegesen a király hülye, vagy rest, az idegen követeket elfogadja, kihallgatja, nekik válaszol és a király hiányát pótolja.

Si quando contingeret Regem simplicem, aut negligentem esse, ad audiendum oratores, vel etiam respondendum illis, Palatinus ex officio providere, et illius defectum suplere debet, et tenetur.

8. Adományozásoknál a sértett fél a nádornak panaszkodik, ki ezt köteles a király elé terjeszteni, a király távollétében köteles az ügyet a király elébe terjesztve, őt ez alkalommal felkérni, hogy az ügy megvizsgálása és eldöntésére határidőt tüzzön ki.

9. A nádor hatalmaskodási és birtok ügyekben, minden nemest maga elé idézhet, birói hatásköre nagyobb minden más birákénál, — mert mig a többi országbirái csak hatalmaskodási esetekben biráskodnak, a nádor minden ügyekben itél.

A nádor az általa kiszabott birságokról tetszése szerint rendelkezik, a király azonban ezeket elengedheti.

10. A nádor a király távollétében, hivatalánál fogva helytartó, a király hatalmát, hozzá rendelt társaival, kiknek ő feje elnöke, helyettesiti. Kegyelmet és adományokat azonban nem adhat és olyakat nem tehet, melyek régi szabályok szerint kizárólag a királyt illetik.

Decimo quoad Regiam Majestatem sive in exercitu sive aliter extra Regnum agere si contingat, Palatinus ex officio debet in Regno semper esse locumtenens, et cum aliquis penes ipsum deputandis (quorum tamen ipse Caput et superior esse debet, omnia facere, et exercere, quae Rex ipse posset, et deberet, potest.

Demtis tamen gratiis, et possessionibus jurium ad coronam devolutorum, — Practerea aliis illis, quae directe ad Regiam dign tatem, ex antiqua ordinatione pertinuerunt.

11. A nádor a kunok főispánja és főbirája, ezért a kunoktól Lajos és más királyok rendelete szerint 3000 arany évi dijat huz.

Habet Palatinus ex officio judicare totam Cumaniam, et est semper Comes, et judex Cumanorum, a quibus pro hujusmodi officio et labore, debet habere quoad annum 3000 aureorum, Prout hoc ex litteris Ludoviei, et aliorum Regum praedecessorum manifeste colligitur.

12. Dalmátia főbirája, és ezért néhány Dalmát sziget jövedelmét huzza.

Tota Dalmatia subjacere debet judicio palatini, et pro proventibus, habet in illa, certas insulas.

1486. Budai országgyülés számos törvényeket alkotott, leginkább a törvénykezést rendezte.

1. A nádori megyei törvényszékek eltörültetnek, ha azonban valamely megyében a gonosztevők elszaporodnak, ő felsége a megyének megengedi, hogy a megye a főispánnal a gonosztevőket kiirtsa.

2. A kiáltványos gyülések és rövid idézések örök megszüntetnek és eltöröltetnek

8. A nyomozások, idézések, behelyezések és végrehajtásoknak, a káptalani és konventi bizonysággali foganatositására,

a nemesség a főispánnal együtt megyénként. a megyében lakó vagyonosabb nemesekből, a megye kiterjedése arányában 8—12 nemest, vagy ennél többet, vagy kevesebbet válasszon. A választottak egy évig kötelesek szolgálni, mint a káptalan és konvent beliek, a törvényszék előtt következő esküt tesznek le, ki a választást el nem fogadja, 25 márka büntetést fizet. Eljárásukból megtérve, eskü alatt kötelezik magukat, mint a káptalan és konventi bizonyságok, hogy eljárásukról hü jelentést adnak be — Ki hamisan jár el, 25 márka birságot fizet, becsületét veszti, többé nem tanuskodhatik, ha tanu képessége királyi kegyelem által vissza nem állitatik.

In quolibet Comitatu Comes, cum universitate nobilium teneatur ex potioribus, et personalem ibi residentiam facientibus decem, vel duodecem, aut octo, et eo plures, vel pauciores juxta comitatus exigentiam eligere, et illi duntaxat debeant, et possint, ad faciendas inquisitiones, evocationes, statutiones, et alias executiones, cum testimonio Capituli vel Conventus proficisci, qui onus illud infra annum integrum supportare teneantur.

Quamprimum autem eligentur, sicuti electi Capitulares, et Conventuales,ita et illi, in sede judiciaria, juxta subscriptam formam, juramentum deponcre tencentur.

Et si qui onus eis impositum suscipere recusaverint, in 25 marcas, per Comitem confestim, et irremisibiliter exigendis convicti habeantur es facto.

Cum vero de aliqua executione revertentur, sicuti testimonium Capituli vel conventus, in Capitulo, vel Conventu juramentum praestare debeant, et teneantur, quod id, quod viderunt, fecerunt, audiverunt, et resciverunt, et executi sunt suo modo fatebuntur.

Si vero falsitatem aliquam commisisse reperti fuerunt, honorem, et humanitatem predidisse censeantur, et insuper per comitem in 25 marcis convincantur, eo facto, quodque de caetero nunquam testimonium de aliqua re, neque intra, neque extra judicium, sine speciali gatia Regiae Majestatis facere valeant.

9. Szolgabiráknak megyei lakos, birtokos nemesek választassanak, a választást el nem fogadó 50 márka birságot fizet.

In quolibet comitatu, nobiles bene possossionati, ex residentibus eligantur. Quicunque vero, sic electi, assumere onus recusaverint in 50. marcis, immediate per comitem exigendis convincantur eo facto.

60. Király ő felsége az egyház és országnagyok tanácsa és akaratával, minden megyébe főispánnak egy főurat, vagy más tekintélyes, vagyonos, alkalmas embert nevezzen ki. A főispán, alispán, vagy alispánoknak kizárólag megyei tekintélyes férfiakat nevezzen. A főispán esküt tesz a király, az alispánok a megye előtt.

Regia majestas cum consilio et voluntate praelatorum baronum suorum, debeat in quolibet comitatu aliquem baronem vel alium nobilem, et bene possessionatum hominem, qui scilicet sufficiens, et idoncus videbitur, in comitem parochialem praeficere; et ille teneatur, ex illo comitatu, et non aliunde, notabilem virum aliquem pro vice comite vel vice comitibus eligere. Qui omnes juxta scriptam juramenti formam, juramentum, — comes eoram Regia Majestate, vice comites vero in ipso comitatu praestare teneantur.

58. A megyei törvényszék sértők, Sigmond szerint 25 marka birsággal bűntettetek.

Violatores sedis judiciariae in birságio 25 marcarum convincantur et puniantur.

67. A fő vagy alispánok, szolgabiráknak végrehajtásoknál ellenszegülő nemes 25 márkával büntettetnek.

46. Ő felsége igazolatlan panaszra, ha a vád sulyos is, a nemesek birtokait el nem foglalhatja; de irjon a főispán és szolgabirákhoz, ezeknek rendelje meg a vizsgálatot és kimeritő jelentést. Ezen vizsgálat nyomán intézkedjék, valjon a bevádlott cselekmény birtokvesztést vagy más büntetést érdemel-e?

Ő felsége, felségsértés és hütlenségben, az egyháznagyok és bárók tanácsa nélkül senkit sem maraszthat el.

Regia Majestas ad simplicem quacrelam, quantumvis gravem et enormem, bona Regnicolarum non faciat occupare.

Sed accepta quaerela scribat ad comitem et electos nobiles ipsius comitatus, eisdemque committat, ut quacrelam resciant, et Regiae majestati fideliter rescribant

Quae tamen ex illorum attestatione videat, cognoscat et deliberet, quid illis faciendum erit. Et an bonorum occupationem, vel aliam pocnam merebuntur.

Item quod Regia Majestas neminem Regnicolarum sine Baronum et Praelatorum consilio, nota seu crimine infidelitatis punire valeat.

3. Évenként két királyi törvényszék tartassék, melyben az ország főbb birái közül legalább kettő, vagy azok helyettesei jelen legyenek; ezek távollétében törvényszék nem tartható.

4. Minden per legfölebb négy nyolczadon fejeztessék be.

5. Ha a perlekedők kiegyezkednek, a birák tőlük semmit sem zsarolhatnak.

6. Ismétli a 4-iket.

7. Halasztási királyi engedélyek, csak az országtól távollevők, a királyi követségek és várak, a had s királyi szolgálatban elfoglaltaknak adatnak, az országból távollevők halasztási engedélye is csak három nyolczadra terjedhet.

10. A káptalanoktól valóságos kanonokok kiküldését rendeli, ezeket esküvel erősitett jelentésre kötelezi, eljárásukat szabályozza.

11. Apátok és prépostok, kizárólag a rend tagjaiból neveztessenek.

12. A zárdák a püspökök által kétszer vizsgáltassanak meg.

13. A nemesi anyák, leányok, nővérek csak birtokügyekben idéztessenek be.

14. Szabályozza a birói nyomozást, a tanuk egyenkénti megesketését, kihallgatásuknál megrendeli a felek kiküldetését. A tanuskodástól a nemteleneket és hamisan esküvőket elmozditja. Az esküt a felperesnek adja, a hatalmaskodásban elmarasztalt fizeti a kárt és 4 marka birságot (100 aranyat.)

15. Hatalmaskodás esetei a következők :

Nemesi ház megtámadása, birtokfoglalás, nemesek letartóztatása, megverése, megsebzése és megölése; szabályozza az eljárást, a birót feljogosítja az eskünek a fel- vagy alperes részérei oda itélésre.

16. Az ellentállás, hatalmaskodási cselekmény.

17. Adósságoknál a biró a kötelezvény szavai szerint itél, és mindjárt az első törvényszéken itéletet hoz.

18. A törvényes párbaj birtok és hatalmaskodási perekben örökre eltörültetik, csak a bizonyitékok teljes hiányában engedtetik meg; ez eset azonban a hatalmaskodási és birtok ügyekben lehetlen; — a párbajok nem a törvényszékek, de a királyi udvar előtt tartatnak.

20. Itéleteket az itélő mesterek, és nem korcsmákban némely országbirái jelenlétében hozhatnak. Az itéleteket, ha az ügy a királyi itélő mesterek előtt folytattatik, a nádori itélő mester, ha a nádori előtt, a királyi vagy országbirói itélő mester is tartozik aláirni és megpecsételni.

21. A bánok, vajdák, fő és alispánok biráskodásától mentesitő kiváltságok ezennel megszüntetnek, ezek alul csak a király közvetlen hatósága alá tartozó örökös főispánok vétetnek ki.

22. A király által adományozott birtokot, ha az adományozásnak az adomány tettleges birtokosa ellent mond, elfoglalni tilos; ha az ellentmondás daczára az adományozott a birtokot elfoglalja, a főispán köteles őt a birtok odahagyására felszóllitani; ha felszóllitásának nem enged, köteles őt az igazság kinyomozása után a birtokból kivetni; ha erre ő maga képtelen, segélyére az egész megyei nemesség köteles felkelni, ha a foglalóval az összes megye sem bir, a király tartozik a birtokot visszafoglalni.

23. Azon adományok, melyek „de manibus regiis“ záradékkal ellátvák ugyan, de valósággal a király által elfoglalt birtokokról szólnak, érvénytelenek.

24. A király által egy év óta adományozott birtokokat, ha azokat törvénytelen birtokosok birják, törvénytelen birto-

kosai a királyi adományozottnak 1 év alatt adják által; ha nem, ellenükbe a 22. §. szerinti eljárás alkalmaztassék.

25. Ha a tulajdonos a zálogtartót a zálogos összeggel megkinálja, ez a birtokot rögtön tartozik kibocsátani, ha nem teszi, az ügy az első törvényszéken eldöntetvén, a biró a valódi tulajdonost behelyezi, a zálogtartó elveszti az összes zálogos összeget, és ezenfölül büntetésül hason összeget fizet.

26. Ha valaki fiu nélkül hal el, és a király öröksége nem világos, a király a birtokot elfoglalja, zárgondnokot nevez. A birtokhoz jogot tartók kötelesek a nádor előtt jogaikat 1 év alatt igazolni. Ha jogaikat bebizonyitják, a nádor a birtokot nekik, ha nem, a király adományosainak adatja át.

A birtok az özvegyek és leányoktól csak akkor vétetik el, ha jogaik érvénytelensége bebizonyul. Az illetők kötelesek jogaikat egy év alatt igazolni. Ha az özvegyi jog érvénytelensége bebizonyul, a birtok tőle csak hozománya teljes kielégitése után vétethetik el.

A leányok az atyai ház és a birtok $^1/_4$-ének használatában hagyatnak, ha férjhez mennek, ezért pénzzel elégitetnek ki.

Ha a leány szegény emberhez atyai, vagy fivéri engedelemmel ment férjhez, a negyedet természetben megtartja, ha nem, árával pénzül elégitetik ki.

27. Ha a a birtok behelyezésnél a birtokos ellent mond, a királyi adományos azt erővel el nem foglalhatja. Az ellentmondó, jogát, ha nem régi birtokos, köteles egy év alatt igazolni, ha nem teszi, a nádor a birtokot az adományozottnak adja által, a női hozomány azonban mindenkor kielégitendő.

28. Egyházi, világi peres ellenfelét, egyházi átok alá nem vetheti.

29. Idézés nélkül csak nemtelen, világos adós fogathatik el, különben a hitelező adósát tartozik a főispán elé idéztetni, ha az adós nem fizet, hitelezőjének a nála lévő tárgyak adatnak át, ha ezek adósságát nem fedezik, személye is átadatik.

30. 31. Az udvarhoz és hadjáratokra utazó egyház nagyok, bárók és nemesek, az ország lakosainak kárt és méltatlanságot ne okozzanak.

A király katonái, maguk és lovaik élelmét, a király által szabályozandó áron készpénzzel fizessék ki, ha kárt tesznek, a király a kárt és a perköltségeket fizesse ki. A huszárok más birtokain ne telepedjenek le, kik ezt teszik, azokat a főispán vezettesse ki, ha erre ön erejével képtelen, segélyére keljen fel az egész megye. Ha a főispán hanyag, kötelességét nem teljesiti, a kárt köteles tulajdonából kárpótolni.

32. Lengyelek és Velenczéseknek vár és birtok eladás tilos.

33. Az urak tisztjei kárt ne okozzanak, káraikért urok felelős.

34. A szökevény tisztet uj ura, régi urának tartozik kiadni.

35. A főispánok kötelesek a megyei főbb birtokosokkal együtt a vámokat megvizsgálni s erről ő felségének jelentést tenni, a király a vám illetéket e szerint vetteti ki, ha valaki a kiszabottnál nagyobb vámot vesz a főispán a birtokosabb nemesekkel együtt, rajta a kárt megveszi, a kárvallottat kielégiti, ha a vámtulajdonos zsarolását ismétli, vámhasználata, királyi kegyelemig felfüggesztetik. — Ha a főispán maga is vámtulajdonos, vámját, két szomszéd főispán vizsgálja meg.

36. A lakodalmas parasztok vámot nem fizetnek.

37. A bánok, vajdák, főispánok az egyházak javait ne foglalják el.

38. A fogoly gonosztévőt szabadon bocsátó, a kárvallottnak kárát, a főispánnak a fogoly vérdiját téríti meg.

39. A parasztok szabad költözködése megujitatik, a más jobbágyát erővel elhurczoló megbüntettetik.

40. A 10-edről a koronázáskor hozott rendelet megujittatik.

41. 42. A 10-edelésnél a Zsigmondkori szokás megujittatik, a parasztok az egri püspökségben, a tizedbe esett állatokat, kötelesek Mihály napig maguknál tartani.

43. Az urak a tizedet ne kárositsák meg.

44. 45. A tized tárgyában Rómában folytatott perek

megszüntetnek és a királyi törvényszékhez tétetnek át. Ezentul Rómában senki se merészeljen perelni.

47. Hütleneket magánál 14 napnál tovább senki se merészeljen tartogatni, ezalatt őket kegyelem kérés, igazolás végett a királyhoz küldheti, ha azonban az illető kegyelmet nem nyer, őtet többé magához nem fogadhatja, — ki ezen törvény ellen vét, várát, birtokait elveszti.

48. A főispánok, ha a birtokosok a birtokaikon tanyázó gonoszevőket el nem fogják, kötelesek azokat elfogatni. Ha a parasztok ellentállanak, a főispán a parasztokat is fogassa el; ha az urak tisztjei ellentállnak, de a gonosztevők kiadatását megigérik, ezzel tartozik a főispán megelégedni; ha azonban ezt nem teljesitik, az urak birtoka is királyi kegyelemig foglaltassék el. Ha az ur maga, a gonosztevők és parasztok elfogatásának ellentáll, őket a törvényszéknek át nem adja, birtoka örök időkre elkoboztatik.

49. A magán arany és ezüst bányákra a régi törvények megujittatnak.

51. A szándékos gyilkosok, a törvény rende szerint halállal büntettessenek.

52. A birságok a per bevégeztével, a felperes kielégitése után hajtassanak be; a fizetni nem akaró vagy nem tudónak birságok fejében hasonértékü birtoka foglaltatik le.

53. Ki pörét a királyi törvényszék elé oknélkül fölebbezi, kettős birságban marasztaltik el.

54. Az itélő mestereket gyanusitó, rágalmazó, ugy büntettik, mint lakolt volna a itélő mester, ha ellene a vád bebizonyul.

55. A hatalmaskodás, rágalom, hamis irományok készitése, vagy más főbenjáró ügyben elmarasztalt nemest, a biró azonnal elfogatja, 3 napig magánál tartja, ha ez alatt az elitélt a fölperéssel ki nem egyezik, neki átadja, ki ha az elitéltet kivégzi, vagy az itéletet rajta végrehajtja, ezért feleletre nem vonalik. Az elitélt családja, rokonai, az ő büneiért nem terheltetnek, gyermekei, rokonai a nála találtattakon kivül, minden vagyonát öröklik.

56. Lajos 10. 19. törvényeit megerősiti.

57. A papok és egyháziak birtok pereire Lajos törvényeit megerősiti.

61. Az egyházakat megtámadó csapat kapitánya vagyonát veszti; ha nemtelen, megégettetik, a sereg vezére köteles ezen büntetést végrehajtani, ha nem teszi, a király hajtatja végre, bárki serege teszi ezt köteles az egyházat kiengesztelni. Ha azonban a seregek élelmi szükséget szenvednek, a pap vagy biró tartozik a sereget eleséggel kész fizetés mellett ellátni.

62. A nemesi birtokon erőszakoskodók hasonlóan büntettetnek.

63. A meggyilkoltak temetéseért, a papok több dijt, mint eddig szokásban volt, nem követelhetnek.

64. A megye által kivetett megyei költségeket a megye pénztárába birtok aránylag minden nemes, bár hol lakik, birtoka után tartozik befizetni; az országgyülési követdijak fizetésétől fölmentetnek, a király által az országgyülésre személyesen meghitt egyháznagyok, bárók és nemesek, különben a megye más költségeihez, mindenki kivétel nélkül járulni tartozik.

Omnes et singuli cujuscunque status et conditionis possessionati homines existant, et in quocunque comitatu constituantur, expensas per comitatum disponendas, de bonis et possessionibus suis, ad ratam portionem, sive sortem eorumdem, in medium communitatis persolvi facere debent, et teneantur.

Demtis tamen illis Dominis praelatis, baronibus, caeterisque possessionatis, qui tempore congregationis ad Regiam Majestatem nominatim et personaliter per litteras vocabuntur. Verum tamen alias, cum scilicet factum comitatus agitur, quilibet contribuere debet.

65. A megye törvényszékekeni fegyveres megjelenés tiltatik. — A főispán a fegyvereseknek fegyvereit elveteti, — ha nemes, 1 nehéz márkát fizet, ha nemtelen, 48 óráig kalodába záratik.

66. A vásárosok fegyvereiket, hason büntetés terhe alatt, hagyják a korcsmában.

68. Az ország főbirái következők: a nádor, országbirája és cancellár; — ezek magok minden perben itélhetnek, a királyi törvényszékeken hivatlanul megjelenhetnek, arra tanukat rendelhetnek. — A tárnok, főudvarmester, dalmát, horvát, tót országi bánok, erdélyi vajda az ország főbirái közé nem számitatnak; s ennélfogva hivatlanul az országos törvényszékeken nem kötelesek megjelenni, ha azonban a törvényszéken megjelennek, ott helyük van, sőt helyetteseik is megjelenhetnek; — az ország fő bírái engedelme nélkül azonban a törvényszék elé senkit sem rendelhetnek. — Az ország fő bírái, a király és többi országnagyok távollétében is itélhetnek.

69. Egy ügyvéd csak 14 pert vihet.

70. A megkezdett perek, szokás szerint fejeztessenek be.

71. Ki irományainak a törökök, csehek, lengyelek németek által 60 év alatti elraboltatását állítja, azt tanuk által igazolja.

72. Az egyháziak és világiak egyenlően büntettetnek.

73. Az országos birák, a nádor, országbiró, cancellár, tárnok, alcancellár, ezek itélőmesterei, a tótországi bán, erdélyi vajda, a főispánok, hivatalba léptökkor, a király, az alispánok, szolgabirák, a megyeel őtt következő esküt tesznek le:

„Esküszöm az élő Istenre, boldogságos szüz Mária, Isten anyjára, és Istennek minden szentei és választottaira, hogy minden előttem perlekedőnek az előttemi ügyekben, félretéve félelmet, gyülölséget, barátságot, szeretetet, szivességet, kedvezést, jutalmat, nem tekintve a fél gazdagságát vagy szegénységét, Isten és az igazság szerint igazságosan, tehetségem szerint fogok itélni, és itéletemet végre is hajtandom.“

74. A káptalanok dijjait szabályozza.

75. A káptalannál letéteményezett pénzek utáni járulékot szabályozza, illetőleg a régit ismétli.

76. Szól a perdijjakról.

77 Statutiók és határjárásoknál minden szomszédok hivassanak be, neveik a káptalanok erről kiadandó okmányaiban soroltassanak elő.

Az elősorolt számos törvények közül közjogi becsüek az: 1458: 2. 3. 4. 12. 13. — 1458. bevezetése, a 19. 55. az 1459. 9. 11. — 1462. 1. 2. — 1463. 8. 9. 24. 25. 27. 28. 29. — 1464. 1. 3. 9. 18. 22. — 1467. 2. 7. — 1468. 4. 7. 9. 10. 13. 16. 21. 23. 24. — 1472. 6. 7. 15. — 1475. 1. 2. 3. 8. — 1478. 1. 2. 3. 5. 6. 7. 9. 10. 14. — 1481. 14. — 1485. 1. — 1486. 1. 2. 8. 9. 60. 46. 20. 21. 30. 31. 35. 47. 48. 61. 62. 64. 68.

I. *Az alkotmányt ismételve megerősitik.*

a) 1458. Szilágyi törvényei, melyek az ország összes törvényeit, szokásait kivétel nélkül megerősitik.

b) 1458. megerősiti Albert törvényeit.

c) 1464. koronázási hitlevél, mely 1. pontjában II. Endre és Nagy Lajos törvényeinek megerősitését ismétli.

d) 1467. 16. melyben Mátyás magát koronázási hitlevelének megtartására ujolag kötelezi.

e) Az 1472: 15. 1475: 1. 1478: 14. 1467: 16. törvény, illetőleg királyi igéret ismétlései.

II. *Az ország adójogát tárgyalják:*

a) 1458: 5. és 1458: 55. Ezekben előbb Szilágyi, később Mátyás biztositják a nemzetet, hogy a szokásos kamara nyereségen kivül semminemü más adót, semminemü ürügy alatt kérni nem fognak.

b) 1468: 7. az országos adót a királyi adószedő és megyei szolgabirák által közösen rendeli beszedetni.

c) 1468: 4. az adószedők zsarolását korlátozza, őket kárpótlásra kötelezi.

d) 1470. bevezetésében Mátyás a nemzetet biztositja, hogy akaratja ellen adót nem vet ki.

e) 1470: 1. az adó kivetésben az 1467: 7. törvényt

ismétli, az adó kivetéseknéli kihágásokban eljárás, illetőleg elégtételadásra, a megyegyülést hatalmazza fel.

f) 1471: 11. Mátyás a nemzetet ujolag biztositja, hogy a rendes kamara nyereségen fölül több adót ezentul kérni nem fog.

g) 1471: 2. Az adó zsarolások ellen a papságot biztositja

h) 1472: Királyi biztositás az önkényes adó kivetés és zsaroló behajtás ellen.

i) 1474: 1. Kapunként 1 arany forint adót ajánl fel.

k) 1474: 4. Az adó összeirását két a megye által választandó nemesre bizza.

l) 1475: 2. 3. Az elébbi országos adójogot a királyi önkény ellen ujolag biztositja.

m) 1478: 1. 2. Öt évre évenként minden kapu után fizetendő 1 arany forintot ád, az adó kivetésére megyénként 1 nemes választását rendeli, az összeirást a megye gyülése elé rendeli terjesztetni.

III. *Az országgyülések évenkénti tartásáról intézkednek:*

a) 1458; 13. Az évenkénti országgyülés határnapjául Pünkösd napját tüzi ki, a birtokos nemeseket megjelenésre birtokvesztés sulya alatt kötelezi.

b) 1471: 1. Az évenkénti tartást ismétli.

IV. *A hadügyekről rendelkeznek:*

a) 1458: 2. Szilágyi a kiskoru király nevében magát kötelezi az országnak a korona jövedelmeiből megvédésére, a királyi sereg elégtelensége esetében kötelesek a zászlósok, főpapok és egyháziak hadi illetéküket kiállitani, ha ez is elégtelen, a nemesség fejenként felkelni.

b) 1459: 9. A megyei nemesség és katonaság vezetését V. László és Hunyady János törvényei mellőzésével a király által kinevezendő vezérekre bizza.

c) 1459: 11. Megengedi hogy az eddigi törvények mellőzésével, a megyei katonaság a király parancsára, az ország határain tul is 3 hónapig katonáskodjék.

d) 1463: 5. A katonai kötelezettségtől mentesitő királyi engedélyeket megszünteti.

e) 1463 · 8. A megyei katonai illeték kiállitását a fő és alispán, és 4 megyénként választandó nemesre bizza.

f) 1463: 20. A táborban meg nem jelenő főur, egyházi nagy és nemes, kárpótlásul kétszeres hadiköltséget fizet, mig ezt ki nem elégiti, birtokai lefoglaltatnak.

g) 1463 · 9. A hadakozási kötelezettséget az egész seregre 3 hónapra emeli.

h) 1475: 3. Az eddigi hadi adót megszüntetve, szükség esetében, nemesi fölkelést rendel.

i) 1478: 3. Öt évre, ha az ország a szomszéd fejedelmek és a romániai basa által megtámadtatik, felkelést rendel.

k) 1485: 4. A honvédelmi sereg vezérletével, a király parancsai alatt a nádort bizza meg.

V. *A pénz és sóról rendelkeznek*:

a) 1458: 12. Uj teljes értékü pénzt rendel veretni.

b) 1463: 27. 28. 29. A király teljes értékü tartós pénzt veressen, pénzverési engedélyt senkinek se adjon, az adottat vonja vissza.

c) 1464: 9. 22. 1468: 4. E rendeleteket ismétli.

d) 1474: 3. A sóbányák megvizsgálására, a só szállitások rendezésére az országgyülés biztosokat nevez.

VI. *A helytartói és nádori jogokat szabályozza*:

1485: 1. 3. 4. 5. 6. 7. 10. 11. 12. Ezek szerint a nádor a kiskoru király természetes és törvényes gyámja, a királyi család magvaszakadása esetében, király választási gyülést tart, a távollevő király helytartója, ha a király alkalmatlan, diplomatice érintkezik a külállamokkal közbenjáró a nemzet és király között, — a honvédelmi sereg vezére — az ország legfőbb birája, a kunok és jászok főkapitánya, Dalmátia főbirája.

VII. *A király személye és méltósága sérthetlenségét biztositja*:

a) 1458: 4. Hütlenségnek bélyegzi még a király személye elleni illetlenséget is.

b) 1462: 2. Hütlenségi büntetéssel sujtja a korona elleni nyilt ellenszegülést.

VIII. *A személy és birtokjogot biztositják*:

a) 1464: 3. Nemest hütlenség és felségsértésben a király csak az ország és egyháznagyok tanácsára maraszthat el.

b) 1468: 7. A törvénytelenül elzárt nemesek szabadon bocsátását elrendelve, csak az elitélteket engedi elzáratni.

c) 1471: 1. Nemest a király itélet nélkül nem záratthat el.

d) 1478: 9. 10. A személy és birtok szentségét ujolag biztositja.

e) 1486: 46. A nemesek elleni vádakat a király, a főispán és szolgabirák által nyomoztassa, megerősiti az 1464: 3-kat.

f) 1464: 10. A nemesek birtokát a király csak törvényes itélet után veheti el.

g) 1468: 7. A nemesek birtokát a király egyszerü panaszra el nem veheti, az elfoglaltakat adja vissza.

h) 1468: 9. A királyi fuvarosok, lovászok kárt ne tegyenek, élelmi szereket ne zsaroljanak.

i) 1468: 14. Az udvariakat az ország lakosainak bármi tulajdonuk erőszakos elvitelétől eltiltja.

k) 1468: 10. A király a végvárakat erőszakosan ne élelmezze.

l) 1471: 20. A király sáfárjai erőszakosan vásárokon fizetés nélkül, áruczikkeket számára ne vegyenek el.

m) 1471: 21. A katonák zsarolását eltiltja és azokat keményen büntettetni rendeli.

n) 1471: 23. A királyt a jogtalan foglalások visszaadására kötelezi.

o) 1475: 25. A katona kihágásokra hozott 1471: 21. törvényeket megerősiti.

p) 1486: 61. 62. Az egyházakat feltörő, onnan élelmeket rabló, ott erőszakoskodó csapat-kapitányokat, ha nemesek, jószágvesztés, ha nemtelenek, megégetéssel bünteti.

q) 1486: 46. Hütlenségi és felségsértési esetekben az 1463: 3. törvényeket megerősiti.

r) 1458: 4. 1462: 1. 1463: 25. 1478: 13. A nyolczados törvényszékek rendes megtartását rendeli.

s) 1486: Az itélő mesterek itéletöket irják alá.

t) —: 21. Az ország rendes birái biráskodásától felmentő kiváltságokat megszünteti.

u) 1462: 1. A kiáltványos gyülések Zsigmond szerinti megtartását rendeli.

v) 1478: 7. A kiáltványos gyüléseket öt évre felfüggeszti, azontuli megtarthatásukat az egyház és országnagyok beleegyezéséhez köti.

w) 1481: 11. Egy évre a kiáltványos gyüléseket felfüggeszti.

x) 1486: 1. 2. A kiáltványos gyüléseket véglegesen eltörli.

y) 1467: 2. A vár és egyháznemesekre adót vet.

z) 1486: 48. A gonosztevők elfogásának ellentálló fejével lakol.

0) 1458: 13. 1468: 11. A jobbágyok szabad költözködését biztositja.

IX. *A megyék körét szabályozzák*:

a) 1459: 9. A megyei vezér választás jogát a megyétől elvéve, ezt a királynak adja.

b) 1463: 8. A megyei katonai illeték kiállitását, a fő és alispán, és 4 választott megyei nemesre bizza.

c.) 1470: 1. Az adót a királyi adószedő és szolgabirák együtt vetik ki, az ez elleni panaszokban a megye itél.

d) 1474: 4. Az adó összeirására a megye két nemest választ.

e) 1478: 5. Az adó összeirására megyénként egy nemes választatik, ezen összeirás a megye elé terjesztetik.

f) 1486: 8. Megyénként a megye nagyságához arányban, a nemesek és főispán által 8--12 nemes esküdt választatik.

g) 1486: 9. Szolgabiráknak birtokos megyei nemesek választassanak.

h) 1486: 60. A király főispánnak és alispánnak birtokos megyei nemeseket nevezzen; — a fő a királynak, az al a megyének esküszik fel.

i) 1486: 46. A főispán és szolgabirák nyomozzák a nemesek elleni vádakat.

k) 1486: 35. Területi vámügyekben a megye jár el.

l) 1458: 3. Megyei törvényszékek tartassanak személy és birtok ügyekben.

m) 1486: 58. 67. Megye törvényszék-sértés a fő és alispánoknak végrehajtásoknáli ellentállás 25 márkával büntettik.

n) 1486: 65. A törvényszéken fegyveresen megjelenő, fegyverét veszti.

o) 1486: 26. Magvaszakadás esetében (Sigmond törvényei mellőztével) zárgondnokot a király, és nem a megye nevez.

A birtokviszonyokat és törvénykezést rendező törvények közt érdekesek az:

1458: 29. Mely a rendes főtörvényszékeknek megveti alapját, a hatalmaskodási bűntényeknek a rendes törvényszéki idényen kivüli tárgyalást megrendeli.

30. Hatalmaskodási perekben 32 napi idézési határidőt tűz ki; 32—33 e tárgyban a halasztási parancsokat megszünteti.

1462: 2. Az országos biráknak, birói eljárásoknáli támadóit mint hűtleneket rendeli megbüntetni.

1464: 7. 8. Némely hatalmaskodásoknál kétszeri halasztást enged.

1468: 12. Adóssági ügyekben a Zsigmondkori eljárást megerősiti.

1486: 17. Adósságoknál a biró a kötelezvény szavai szerint itél és mindjárt az első törvényszéken itéletet hoz.

1470: 9. Az országos törvényszékek tartamát 40 napra határozza.

1472: 14. Gyilkossági perek egy törvényszéken fejeztessenek be.

1486: 4. Minden per legfölebb egy év alatt végeztessék be.

14. Szabatosan rendezi a birói eljárást.

25. A zálogos birtokost, ha az idő elteltével a zálogos summával megkináltatva, azt ki nem bocsátja, a zálogos summa elvesztésére és hason mennyiségü birság fizetésére kárhoztatja.

29. Idézés nélkül csak nemtelen, világos adós fogathatik el.

52. A biró a fölperes után elégitetik ki.

53. Az ok nélkül föllebbező kettős birságot fizet.

55. A ki nem egyezett alperes itélet után az itélet végrehajtása végett a fölperesnek kiadatik.

68. Megjelöli az ország főbiráit.

75. 76. 77. Szabályozza a statutiók és határjárásoknáli törvényes eljárást.

A nemzet Mátyás megválasztása által az alkotmányt akarta biztositani, reménylte, hogy a közép rend jelöltje, a forradalom gyermeke, a törvény őre, a nemzet atyja, az idegenek és oligarchia ostora leend; — számitásaiban csalatkozott, hosszu uralma folytonos törvénysértés, tervszerinti következetes alkotmányellenes harcz volt; — ízenként szaggatá szét az alkotmány biztositékait, a törvény köpenye alatt megtörte a nemzet daczát s tulajdon törvényeivel igázta le.

Mátyás kitünő lángész, kora első államférfiainak egyike volt; — az ország belviszonyairul, mint gyermek atyja házánál tiszta fogalmat szerzett, megtanulta a nemzet jellemét, a főurak által atyja ellen intézett folytonos fondorlatok közt megszokta az óvatosságot, kitünő esze fékezte szenvedélyeit, a hizelgő ellenektől környezett király csakhamar maga is az ámitás nagy mestere lőn; — sírt és nevetett, érdekei az események kivánalma szerint hizelgett, midőn csalni akart, gaz-

dagon megajándékozta ellenét ha el nem tiporhatta; — bűnbánó arczot öltött midőn a nemzet haragja szétzuzással fenyegette, igéretet igéretre, törvényt törvényre halmozott, midőn a nemzetet nem nélkülözhette; visszavonta szavát, ismételve megszegte igéretét midőn a helyzet ura lett; — czéljaira felhasznált minden embert és eseményt, villámként sujtott midőn a tétovázás, kimélet veszélyes volt, üstökénél ragadta meg ellenét, nem kímélte személyét, midőn koczkáztatás által döntő előnyt nyert, kiméletlenül megsemmisité kényuralma elleneit, megalázta, megtörte mindazokat, kik tehetségük, befolyásuk, népszerüségük, anyagi helyzetüknél fogva önkényét ellensúlyozhatták volna. — ösmerve a nemzet hiuságát, pazar fénynyel környezte udvarát, a tömeg a trón fényét a nemzet méltóságával összetévesztve, vélt dicsősége fenntartására szivesen oda adta, megtakaritott filléreit, egyesek a fénytől elbüvölve, siettek a ragyogó nap körébe, mely a nemzet életnedvét kiszáritá. A nemesség az Albert utáni belháborukban kimerülve, nyugalom után vágyott. Mátyás e hajlamot gondosan ápolta, kerülte a törökkeli háborút, melyből a nemesség magát becsülettel ki nem vonhatta volna; eleinte a honvédelmet csekély adóval fedezte, a nemesség örült, hogy a terhet jobbágyaival kis áldozattal fedezheti; később zsoldosokat állitott, és midőn az állandó katonaság az összes nemességnél hatalmasabb lett, az adót ötszörösen emelte; a nemesség felébredt, de későn, a király már nyakára nőtt.

Czéljai kivitelére felhasználta a rendek kölcsönös ellenszenvét, különböző érdekeit. Róma befolyásával hatva a főpapságra, általa kivitte a cseh háborút, hogy a clérust a nemzettől elválassza, a főbb egyházi méltóságokra idegeneket emelt, kezdetben a papság és nemesség által megbuktatta a fő nemességet, midőn ez megaláztatott, zsoldjába vette a főurakat, és befolyásuk által az országgyülésen, a megyéken mesterkélt többséget szerezve, elnémitotta a jobb részt. Mindezt nem egyszerre, de lassan és következetesen, símán vitte véghez a nemzet csak akkor vette észre, midőn már a bársonnyal bélelt béklyótul menekülni nem lehetett; óvatosan törvényt törvény

által törült el, nem rögtönözve, de jól kigondolt terv szerint dönté meg a szabadságot.

Ösmerve a nemzetnek az évi országgyülésekhezi ragaszkodását, országgyülést eleinte évenként tartott, látva azonban hogy a kényuralomra a nagyszámu országgyülések veszélyesek, titokban a gyüléskedési kedv lehangolására mindent elkövetett; mellőzte az 1458-iki törvényt, mely az országgyülésen meg nem jelenő birtokos nemest, birtokvesztéssel sujtotta. Mindjárt 1459-ben a megyei nemességet megyénként, négy követ általi megjelenésre szólitotta fel, az országgyülési tanácskozásokat hosszura húzta, a vérmes természetü nemesség a halogatást megunva, kevés pénzéből kiköltekezve, lassanként haza szállingózott, a magukra hagyott megyei képviselők a mindenható királlyal és szövetségese a hatalmas oligarchiával daczolni nem mertek, megszavazták az adót; megelégedtek az alkotmányt ismételve biztositó, mindég megszegett királyi igéretekkel s a királyt és tanácsosait soha kérdőre nem vonták. Ez alkotmányos játékot Mátyás egész 1478-ig folytonosan játszotta; ekkor azonban már a szinlést fölöslegesnek tartva, az adót és nemesi felkelést 5 évre megszavaztatta, mi által minden hatalom kiesett a nemzet kezeiből.

Az adó megszavazás és évi országgyüléseken kivül, alkotmányunk főbb biztositékait a nádor választás, a hadsereg fölötti rendelkezés képezte; az elsőt mellőzte, a másikat ideiglenesen a nemzettől elvette. Mindjárt uralkodása első évében a választott Gara nádort letette; nádorokat Albert törvényei mellőzésével, kizárólag ő nevezett; Gara, mint lázadó, hivatalvesztését megérdemelte ugyan, de utóda választásának mellőzése alkotmány ellenes merénylet volt. A hadügyek feletti korlátlan rendelkezést az 1459: 9. és 11. 1463: 20. 1478: 3-ik törvények által szerezte meg; az első a királyra ruházta a megyei csapat vezérek kinevezési jogát; a második a megyei katonaságot az ország határain túl is 3 hónapi szolgálatra kötelezte; a harmadik jószágvesztés helyett kettős hadi költséggel büntette a hadjáratból honn maradt nemest; a 4-ik öt évre megrendelte a nemesi fölkelést. Az első által a hadsereg a ki-

rály közvetlen parancsai alá helyeztetett; a második és harmadik az országgyülés mellőzésével, kül támadó háborúra képesitette a királyt; a negyedik, zsoldosai szaporitására új segély forrást nyitott. — A hadüzeneti jog ugyan ezelőtt is királyi jog volt, de a hadsereg zömét képező nemesség csak országgyülési rendelet vagy a haza megtámadtatása esetében volt köteles felkelni, ennélfogva valódilag a király csak a nemzet beleegyezésével indithatott háborut; mert ha zsoldosai megverettek és az ellen a hazát meg nem támadta, a további hadakozással kénytelen volt felhagyni, ha az országgyülés a háborut nem helyeselte. Ellenben az 1478-iki törvény, támadás esetében, országgyülési tanácskozás nélkül 5 évre a felkelést megrendelve, az 1459: 11. a megyei katonaságot 3 holnapi támadó hadjáratrais kötelezve, ha bármi csekély csapat lépte is; át az ország határait, a nemesség kötelezteteti felkelni, a megyei katonaság a háborút a haza határain túl is folytatni; ez által 5 évre a hadügy teljesen a király önkényére biza otta mert ha akarta, bármi semmis ürügy alatt is támadást intézhetett, ha vissza vonult s az ellénség követte, előállott a támadás esete és védelem kötelessége.

A személy szabadságot megingatták, a szabad tanácskozást megnehezitették az 1458. 1462 2 hűtlenségi törvények. — A királynak, mint a souverain nép képviselőjének személye minden alkotmányos országban szent és sérthetetlen; ki a király életét fegyverrel megtámadja, őt a tróntól megakarja fosztani, magát az államot támadja meg és minden időben súlyos büntetést érdemel; de csak is ily nemű tettek nevezhetők felség-sértésnek; ha ezen aluliak is e keretbe szoríttatnak, ez már a koronának túlsúlyt ád, széles mezőt nyit az önkénynek. Mátyás törvényei a király elleni botrányt, az ellenszegülést hűtlenségnek nevezik, de sem a botrány, sem az ellenszegülés minőségét nem határozzák meg; e szerint tehát, ha a királynak tetszett, hűtlenséggel büntettethetett az is, ki az udvar vigalmait, fényüzését, a ledér király szerelmes kalandjait elbeszélte; ellenszegülésnek kereszteltethetett a törvénytelen adó megtagadása, a királyi zsoldosok rablásainak, vagy a királyi

hivatalnokoknaki ellentállás; a gyűléseken a törvénytelen királyi rendeletek elleni tiltakozás, — vagy is, minthogy ez időben felelős kormány még nem volt, — s a király neve m n denütt szerepelt, lehetetlenné vált bármi közügynek szabad megvitatása, lehetlenné a törvényes önvédelem, kijátszatott az aranybulla záradéka és a személyes szabadság védelmére hozott számos törvények; — e drácói törvény lehetlenné, vagy veszélyessé tevé a megyei szabad tanácskozmányokat, megakadályozta a közvélemény kifejlését, megkönnyítette a királypárti követek választását, engedelmes országgyűléseket alakított; mindenhatóvá tette a királyt; a nemzetet tulajdon törvényeivel buktatta meg. — Ennek mérséklésére hozattak ugyan több törvények, az 1464: 3. hűtlenségi esetekben bírákul az ország- és egyháznagyokat jelöli ki; az 1468: 7. csak a törvényesen elitélteket engedi elzáratni; és a törvénytelen foglyok szabadon bocsátatását rendeli, — az 1471: 1. 1478: 9. 10. — Mindezek azonban fölösleges óvszerek voltak, mert csak ismétlései az arany bullának, csak az elzártaknak adták vissza szabadságukat, különben keveset használtak, mert a vád alap, a homályos hűtlenségi törvény fenn maradt, alkalmazásuk közvetve gyakorlatilag a koronának megmaradván, hatásukat vesztették. mert már a törvény hozatalakor is, és kivált később ben a birákul kijelölt egyház és országnagyok, Mátyás teremtményei és eszközei voltak.

Ép oly kevéssé tiszteltetett a birtok, mint a személy szentsége, megtámadtatott ez nem csak a király, de udvaronczai és szolgái által is; — a gyakori megtámadásuk ellen időnként 12 törvény czikkely hozatott az 1464: 10. 1468: 7. 9 10. 14. 1471: 20. 21. 23. 1475: 25. 1486: 46. 61. 62. — Ezen törvények 22 év alatt, különböző években hozattak, leginkább akkor, midőn már Mátyás hatalma teljesen megszilárhult; a tulajdon eme különféle megtámadása ellen ismételve dozott törvények, csalhatlan bizonyítékai, a király általi erőszakos birtok foglalásoknak, a királyi zsoldosok, udvaronczok szemtelen rablásainak, a végvárak erőszakos élelmezésének. — Az akkori tulajdon állapotát szomorú színben tűntetik elő

különösen az 1468: 9. 10. 1471: 20. Ezek szerint a birtok jogot nem csak a király maga tiporta, de még udvaronczai, lovászai, fuvarosai is raboltak; — sőt sáfárai a király számára a vásárra vitt áru czikkeket gyakorta fizetés nélkül vették el. — Az 1486: 61. 62. törvény, mely az egyházak támadóit, ha a csapat kapitány nemes, birtok vesztéssel, ha nemtelen, megégetéssel rendeli fenyittetni, arra mutat, hogy a katonák zsarolásai gyakoriak, határtalanok voltak, királyi elnézéssel történtek. 1486-ban a nemzet türelme kimerült s mert a törvénytelenség súlyos és mindennapi volt, azért volt a büntetés oly sulyos.

Az ország akkori erkölcsi és anyagi helyzetét minden történet írónál tisztábban állitja elénkbe az 1478: 6. törvény e szavai: Quia hoc Regnum ad ultimam devastationem, et exacerbationem in tantum devenit, quod jam pauperes incolae Regni hujus, vix vitae necessaria possint habere, humillibus et devotis precibus suplicamus majestati vestrae, ut consideratis nostris obsequiosis fidelitatibus, attentis etiam desolationibus Regni sui, ut idem, aliqualiter respiret, et vires suas pristinas recuperet.“ Igy egy souverain büszke nemzet nem beszélhetett, ez nem az arany bulla, nem III. Endre törvényei hangja; ez alázatos fetrengő könyörgés, melyet urához csak egy elnyomott, kisajtolt nemzet intézhetett.

Mátyás uralmának fényoldalát, az államjavak vissza szerzése, a megyei intézmény fejlesztése, és a törvénykezés rendezése kédezék. A már Sigmond alatt is megfogyott állam javadalmak nagy része Ulászló és Erzsébet versenygései, László kiskorusága alatt idegen kézbe kerültek. Az osztrák határi vámok nagy részét Fridrich és a bazini grófok a felvidéki vámokat és aranybányákat Giskra bitorolta, a korona javakból minden hatalmas főur elfoglalt egy jó darabot, ennek következtében a korona kötelezett hadilletékét ki nem állithatta, mi által szenvedett az állam védelme, a bitorlók a bányákat pusztiták és gondatlanul kezelék, illetéktelen magas vámokat szedtek, mi az ország szegényedését, a kereskedelem pangását eredményezte.

A megyei intézmény terjeszkedett az 1486: 8. és 46.

törvények által, az első 8—12 esküdt választását rendelve, ez által a tisztviselői személyzete kiegészittetett s képességet nyert a kebelbeli ügyek önálló elintézésére; a 46-ik törvény a nemesek elleni védakat, a főispán és szolgabirák által nyomoztatni rendelvén meg, a megyét első, mellőzhetlen hatóságnak ismerte el; emelte a megye fontosságát az 1470. 1. mely az adót a szolgabirák hozzájárulásával vetette ki, s az adó kivetési kérdésekben a megye gyülést jelölte ki biróul. — A megyei törvényszék tekintélyét megszilárditották az 1486. 58. 65. 67. ezek a törvényszék előtt fegyveresen megjelenők fegyverét elvétetve, a törvényszéksértőt 25 márkára büntetve, az erőszakot majdnem lehetetlenné tették; mert 25 márka ez időben igen tekintélyes pénzösszeget képviselt, mit nem mindenki koczkáztathatott.

Ellenben jogait csorbiták:

a) Az 1486: 26. mely magvaszakadási esetekben, a zárgondnok kinevezését, Sigmond törvényei mellőzésével a megyétől elvette és a királyra ruházta.

b.) Az 1459: 9. mely a megyei csapatvezérek kinevezését a királynak vissza adta.

c.) A kiáltványos gyűlések eltörlése, — e gyűlések teljes jogi alappal ugyan nem birtak, sokat hasonlítottak a jelen rögtön itélő bir óságokhoz, de e vaskorban, midőn egyes oligarchák a királylyal is daczoltak, ellenük a bírói itéletek gyorsan, csak a kiáltványos gyülések által hajtathattak végre; ezeken minden nemes köteles volt megjelenni, ki tehát hatalmaskodási tényeket követett el, a főispán rögtön ellene vezethette az egész nemességet és végre hajthatta az itéletet, mi különben királyi segély nélkül, hatalmas főúr ellenében majdnem a lehetlenségek közé tartozott.

A megyei intézmény, daczára e három törvénynek, Mátyás alatt már mellőzhetlen alkotmányos tényezővé fejlődött ki, — minden peres ügy a megye által intéztetetett; az adó és katona ügyekbe befolyt, választotta követeit, biráit, tanácskozhatott minden közügyekről, vagyis nélküle semmi köz és magán ügybeli intézkedés jogérvénnyel nem birt.

A birtok értéke a közbátorságra kedvezőleg hatott a törvénykezés rendezése; — Mátyásig is ugyan elég szigoru törvényeink voltak, a hatalmaskodások, adóssági és zálogügyekre az országos birák nem hiányzottak, de a perlekedés az állandó törvényszék hiánya, az ország rendes birái hatásköre körvonalazatlansága, a zálog kibocsátás halogatása, a hosszas idézések, a birák részrehajlása, a statutiók határjárásoknáli helytelen eljárás, a gyakori királyi halasztó parancsok miatt, lassan haladt.

Mátyás mindezeken szabatos törvényei által sokat segitett; az 1458. megalakitá az állandó királyi törvényszéket, az 1486: 68. meghatározta az országos birák egyéni körét; az 1470: 9. megrendelte a királyi törvényszékeknek negyedévenként 40 napig tartását; — az 1458: 29. megrendelte a hatalmaskodási pereknek a törvényes időn kivüli tárgyalását, az ebbeli halasztó parancsokat nagy részt eltörölte, csak némely esetekben engedett kétszeri halasztást; 32 napos idézést rendelt. A törvényszékek állandósitása lehetővé tette a folytonos perlekedést, a törvénynapok meghatározása meggátolta a perek félbeszakitását; az ország birói körének meghatározása véget vetett a zavarnak, mely eddig a birák zavaros beavatkozása által okoztatott, tudta minden fél, ki az ő illetékes birája; — az idézési határnap szabályozása mérsékelte a birói önkényt és kedvezést. A királyi halasztó parancsok mérséklése korlátolta a király és udvar nyomását. Adóssági ügyekben a birói részrehajlást lehetlenné tette az 1486: 17. törvény, mely kötelezvényeknél itélet alapjául, a kötelezvény szavait állitá fel, s a birót mindjárt első törvényszéken itélethozásra kötelezte. A zálogügyeket korszerüen és igazságosan rendezte az 1486: 25. törvényczikk, mely a zálogos summa elvesztése és hasonösszegü birsággal büntette a zálogot, a zálogos summa letétele után vissza tartót; — ez különösen méltányos volt, mert ezen ingatag hitelü és pénzszük korban, kölcsönök leginkább csak ingatlan zálogra adattak, a zálogos összeg a zálog természeténél fogva mindig kevesebb volt, a birtok valódi, sőt folyó értékénél is, a zálogos per hosszú huzása által tehát, a zálogbaadó

sokat vesztett, a zálogbavevő szerződése ellenére sokat nyert, ezen törvény által a hosszu perlekedés lehetlenné tétetett és az uzsora illő korlátok közé szoritatott. Gyorsiták a törvényes eljárást a nyomozások, statutiók, határjárásokat pontosan szabályozó 1486: 14. 15. 75. 76. 77. törvények. A hosszas halogatást tehetlenné tették az 1472: 14. mely a gyilkossági pereket az első törvényszéken és az 1486: 4. mely minden más pereket egy év alatt rendel bevégeztetni; a részrehajló biró ugyan e törvények daczára is húzhatta a pert, de ezt csak hivatala és személye koczkáztatásával tehette, mert ha e törvény ellenére a pert tovább húzta, törvénysértést követett el, igazságtalan eljárása világos volt, mint igazságtalan biró régibb törvényeink értelmében, melyek érvénye fennállott, hivatalától elmozdittatott és megbüntettetett. — Sajnos, hogy a királyi halasztó parancsok, melyek a törv ény és jog kijátszására az udvaronczok és főurakáltal gyakorta felhasználtattak, melyek az igazság gyors, részrehajlatlan kiszolgáltatását lehetlenné tették, csak mérsékeltettek, de nem szüntettek meg; Mátyás ezeket udvaronczai érdekében nem törülte el s fenntartotta azért, mert habár éles elméje ezek igazságtalanságát átlátta, a koronát egy hatalmas, de igazságtalan hatalmi eszköztől nem akarta megfosztani.

Papiroson az alkotmányt Mátyás uralma alatt kevés kivétellel, megtartotta Albert alatti álláspontját, sőt a nádori törvények, a megyei esküdti intézményeket tekintve, még erősbödött is; de mint a tények mutatják, Mátyás uralma folytonos törvénysértés volt, s habár önkényes tetteit a törvény fátyolával szerette elfedni, az alkotmányt csak akkor tartotta meg, midőn ez czélzataiban nem gátolta. A nyers erőszak, a durva önkénynek nem volt barátja, nyájas, sima kényúr volt, gyilkolás nem szennyezte hosszu uralmát; — úgy hogy a nyájas modora által elvarázsolt tömeg alig érezte a vaskéz szoritását és halála után sokan vissza vágytak a bársonnyal bélelt béklyók után. — Előde, jellemtelen, gyáva gyermek, utóda tehetetlen, hülye, haszontalan hústömeg volt; a törpék közt óriásnak tetszett. Az utókor, mert ő volt az utolsó magyar

király, ki a magyar állam tekintélyét, becsületét fenntartotta, mert a nyomoru szomszéd fejedelmek közt legkitünőbb volt, nagyszerü egyéniségétől elragadtatva, kora szolgalelkü történetiróitól, kik tanyérnyalói és crónicások voltak, félrevezetve, őt legnagyobb király és magyarnak kiáltá ki; — pedig mint király és ember sokkal kissebb volt Lajosnál, mert Lajos az önként megerősitett alkotmányt soha sem sértette meg, soha senkit el nem záratott, Magyarországot a hatalom legnagyobb fokára emelte, gazdálkodott az ország kincsével, tisztelte a törvényt és embert; az ország érdeke volt nála az első, személye a második; — míg Mátyás az alkotmányt következetesen szakgatta szét, uralma alatt a török az ország alsó részeit büntetlenül pusztitotta, tele kincstárt, de kisajtolt népet hagyott hátra; törvénytelenül elzáratta a választott kormányzót, két érseket és számos nemest; — kisebb volt, mint hazafi és hadvezér atyjánál, ki kétszer megmentette az országot; bár a hatalom kezében volt, megveté a trón fényét, soha senkit el nem záratott, jogtalanul nem büntetett; midőn csatát nyert, országokat hóditott, midőn vesztett, ellenségét is tönkre verte; mig Mátyás minden tetteinek rugója az önérdek, uralomvágy volt.

Magyarország határait védetlenül hagyta, pénzét kisajtolta, cseh és osztrák hóditásaiért, melyekre 17 évet fecserelt, mik halálával azonnal elszakadtak az országtól, melynek pénzén és vérén vásároltattak. — Lajos és Hunyady János nap volt, mely csillogott, virágoztatott és gyümölcsöket termelt, míg Mátyás ragyogott, vakitott és égettett. Történetiróink, midőn Mátyást az egekig emelék, vakon követék a Mátyáskori történetirókat, kik udvaronczok voltak, soha sem vették figyelembe törvenyeinket, pedig a törvények leghűbb tükrei koruknak, — a szabadság azonos biztositékainak folytonos ismétlése, csalhatlan bizonyitéka az önkényes kormányzat, a törvénysértés és királyi szószegésnek, mert a törvény mindig jogvédelem, hol nincs támadás, felesleges a védelem, ki szavát tartja, azt nem szükség igéreteire emlékeztetni; — Lajos és Hunyady János, egyszer erősitették meg a nemzet törvényeit s mert igé-

retüket hűn és becsületesen megtartották, a nemzet többé nem kívánta igéreteik ismétlését.

Mátyás kényuralma nemcsak korát sujtotta, de károsan hatott a nemzet jövőjére is; a magyar honvédelem sulypontját a nemesség képezte, ennek gyengitése, az állam gyengitése volt. Mátyás, mert a hatalmas osztálytól félt, elpuhitotta, demoralizálta, megapasztotta; észrevéve nyugalmi vágyát, gondosan kerülte a török háborukat, melyek csak a nemesség által vívathattak volna, a kezdetben csekély adón állandó katonaságot alakitott, ez által a nemesség fölkelése feleslegessé vált; a nemesség jobban megkedvelte a pihenést, elhanyagolta fegyverzetét, elvesztette harczedzettségét, megcsökkent önérzete, harczkedve, gyakorlottsága, midőn elpuhulva már az állandó hadsereggel megvívni képtelen volt, súlyos adót vetett jobbágyaira, ez által anyagi segélyforrásait apasztotta ki, — úgy, hogy a felkelő sereg Mátyás után soha sem birt oly erőt kifejteni, mint Mátyás előtt, mert részint elpuhult, részint elszegényedett. De számra is megfogyott, mert erejét Mátyás a csehek és osztrákokra fecsérelve, a felkelés mellőzve, a töröktől folytonos anháborgatott alvidék védelmének terhe, az odavaló nemességre nehezedett, ezek a dúló csatákban elvérzettek, kipusztultak, ezáltal a nemesség tekintélyes részét elvesztette.

Károsan hatott a nemzet jövőjére, a nép elszegényedése és az oligarchia hatalma által, melyet ez Mátyás utolsó éveiben szerzett. 1471-től fogva a parasztság kapunként 1 arany forintot, vagyis ötször annyit fizetett, mint azelőtt, — a nép ugyan a rendezettebb kormány alatt, megmenekülve a belháború terheitől, jobbléttel bírt mint azelőtt, de vagyonosodása nem állt arányban a reá rótt teherrel, az adó, leszámitva úri tartozásait, jövedelmének 40 százalékát vette igénybe, ez minden időben oly teher, mely mellett minden földmüves kénytelen elkoldusodni; ezt növelte még a végvárak élelmezése, erődítésének terhe, a királyi zsoldosok zsarolása; a nép tehát, ha véginségre nem jutott is, de rosszabb időkre nem takarithatott el semmit sem; — e rendkivüli nyomás vetette meg alapját a nép későbbeni kétségbeesésének, midőn

végletekre szoritva, urai ellen fegyvert fogott. Az oligarchia Mátyás utolsó éveiben fejedelmi vagyont szerzett, sokan dandáraikra a koronától évenként tekintélyes segélypénzt húztak, a zászlóaljak rendeltetése a török elleni védelem volt, de Mátyás a törökkel nagyrészt békében lévén, a teljes zászlóaljak kiállitása elmaradt s a főurak kincstárát szaporitotta; sokakat Mátyás cseh és osztrák háboruiban zsoldjába fogadott, a vitézebbek e dúló háborukban gazdaghadi zsákmányt szerezve, roppant vagyont halmoztak össze; — az elpuhult nemesség, a gazdag főurakkal nem versenyezhetve, az ország sorsa a hatalmas főurak kezeirejutott, kik a hazai királyt mellőzve, a trónt a legtöbbet igérő, de a trónkérők legtehetetlenebbje Ulászlónak adták el.

XIX. FEJEZET.

II. Ulászló.

Mátyás, bár gyakorta betegeskedett, férfi kora közepén kora halálára nem számitott, ennélfogva egyelőre beelégedett a főuraknak fia részére tett eskü igéreteivel, a halál által meglepetve, a trónörökösödés rendezetlen maradt; a zavart emelte a nádorság üressége is, Mátyás e hivatalnak, fia érdekében széles hatáskört adott, — de bizalmas hive Zápolya Imre még 1487-ben meghalt, azóta, mert vagy bizalmára méltó főurat nem talált, vagy mert restelte a nádori ellenőrzést, s elégségesnek tartotta betöltését késő vénségére halasztani, a nádorság üresen maradt, Dóczy Orbán egri püspök, mint nádori helyettes, végezte birói teendőit. — Nádor hiányában Beatrix özvegy királyné állott az ügyek élére, aprilban Komáromból a Rákosra, május 17-re országgyülést tüzött ki.

A trón után öten vágytak, Corvin János, Mátyás fia, Ulászló cseh király, Albert lengyel herczeg, Maximilián osztrák herczeg, Beatrix Mátyás özvegye.

Corvin bizott az oligarchia igéretében, ezeknek azonban nagyobb része álbarát és nyilt ellenséggé lett. Mihelyest Má-

tyás nyomása megszünt, a család rokonain kivül, a tekintélyesebb főurak közül hivek csak Ujlaky Lőrincz, a Kanizsaiak, Várday Péter kalocsai érsek, Erneszt pécsi püspök, Beriszló vránai perjel maradtak. — A nemesség, mely Hunyady Jánost kegyelettel tisztelte, Mátyás által elvakitatott, mely különösen minden idegennek ellensége volt, a felföldi némely megyék kivételével Corvint kivánta. — Corvin kezében voltak az ország főbb erősségei, a korona atyja után 400,000 arany forint készpénzt örökölt, mindez rendkivüli előny volt; ha kedvező helyzetét felhasználja, minden elleneit megbuktathatta volna. De Corvin kedélyes, határozatlan gyenge ifju, baráti jó akaratu, tétlen, becsületes férfiak voltak, kik kedvező helyzetüket felhasználni nem tudták, pártja naponként olvadt.

Ulászló maga tétlen, gyáva egyéniség volt, Csehországban nevében mások kormányoztak, ennélfogva, bár hatalmas államot kormányozott, sem pénz, sem hadi erőről nem rendelkezett, de bőkezü volt igéretekben, házasságot igért a tüzes özvegy Beatrixnak, ki a köszvényes rokkant Mátyás után erős tehetséges fiatal királyi férjet ohajtott, Ulászló a buja özvegynek képességét bemutatva, a nyomorult ringyóba gazdag pénzforrást, tevékeny ügynököt nyert, Dóczy Orbán nádori helyettest megvette Revistye várával, Zápolyát a 13 szepesi város, Trencsén, Fraknó, Kis-Márton várai és uradalmaival; Pruisz nagyváradi püspök maga is idegen, fajrokonszenvből a sláv királyhoz csatlakozott. Hippolit esztergomi érsek, Beatrix testvére, jövendő sógorához hajlott, megnyerte még Báthory erdélyi vajdát is, ki mint a székelyeknek mondá, királyt akart, kit üstökénél lehessen vezetni, ki a vajda erőszakoskodásaira szemet hunyjon; Ulászló pártja vezetését titokban az álnok nagyváradi püspök, a ravasz Zápolya vették át; — az olygarchia megszerette, mert gyenge, tétlen volt; palástja alatt ők akartak kormányozni, czége alatt megsemmisiteni reménylték az általuk sőpredéknek nevezett nemességet, kik vagyonukat, függetlenségüket, a haza becsületét, alkotmányos befolyásukat nem akarták az olygarchiának feláldozni s az olygarchiával századok óta konokul daczoltak; az eszélyesen vezetett párt

naponta szaporodott, — Pruisz Beatrix pénzén megszerezte a Morvában táborozó fekete sereget. — E párt birt legtöbb ész, pénz és eréllyel, szakadatlanul folytonosan működött, mig Corvin magát a vak sorsra bizta, párthivei összhangzás nélkül hig velejük tanácsát követték.

Maximiliánnak előbb osztrák tartományait kelle visszaszerezni, párttal az országban nem birt, mert német és szegény volt. Alberthez csak némely felföldi főur és ezek hivei tartoztak; — pénze egyiknek sem volt, pedig a királyválasztás már árveréssé fajult, csak a kész fizető birt értékkel; mindkettő jeles erélyes férfiu volt, de a nagy uraknak báb kellett, kitünő tulajdonaikat a gonoszak hiánynak tekintették, a nemesség mindkettőt, mint idegent, nem szerette.

Ily viszonyok közt nyilt meg a rákosi országgyülés, megszóllaltak a trónkérők követei, először Pruisz nagyváradi püspök Ulászló pártjának titkos feje, Bakacs győri püspök, János herczeg hideg barátja ajánlották Corvint, a gyenge ifju még szóvivőit sem tudta megválasztani; — utánuk Miksa követei, ezután Albertéi szóllaltak fel; a trónkérést a cseh követek rekesztették be. — Corvin ereje a türelmetlen nemességben állott, ez a hosszu várakozást csak ritkán tartotta ki, s ha kivánatait rögtön ki nem vihette, kifogyva szük erszénye, és csekély türelme, többnyire haza szállingózott. Az olygarchák most is erre számitottak, hasztalan ürügyek alatt az országgyülést hetekig huzták, a nemesség három hét mulva lassanként elolvadt; a maradvány 60 képviselőt bizott meg a királyválasztás, e legkitünőbb felségi jog gyakorlatával. Corvinnak főbb hivei Ujlaky Lőrincz herczeg, Erneszt pécsi püspök, Beriszló vránai perjel, időközben hihetőleg sereggyüjtés végett, szinte eltávoztak, a legfontosabb perczben a párt magára maradt. Corvin látva kisebbségét megijedt, — Ulászló pártja többségben volt, jelöltjét kikiálthatta volna, de még a budai várat Corvin birta, a távollevő nemesség hozzá hajlott, nem akarták a biztos sikert koczkáztatni, alku által kivánták győzelmüket biztositani, megkisérték Corvin lemondását, jun. 17-én Corvinnal szövetségre lépett 33 főur, ezek közt Hippolit

esztergomi érsek, Pruisz János nagyváradi, Dóczy Orbán egri, Bakács győri, a csanádi, veszprémi, szerémi püspökök, Báthory István erdélyi vajda és országbiró, Zápolya István osztrák főkapitány, Kinizsi Pál, Geréb Péter, Bánffy Miklós, Ország László, Rozgonyi László, Drágfy Bertalan, Péter szentgyörgyi gróf, Baumkirchner Vilmos, Perényi János, Magyar Balázs, Pakos, Pető, Csák sat. mely szerződés szerint a belháboru kikerülése tekintetéből János herczeget, ha más választatik királynak, a következőkről biztositották:

1. János herczeg Bosnia királya lesz, a választandó király Jánost választása után 4 nappal bosnyák királyá koronázza.

2. Slavonia herczegséget nyeri élethossziglan, ennek szokásos jövedelmeit (a nyest adóval) ő huzza, a harminczadokat azonban nem emelheti.

3. Dalmát-horvát bánnak neveztetik élethossziglan, a magyar törvények szerint jár el és Magyarországnak hüséget kötelez.

4. A végvárak védelmére évenként 12,000 aranyat és 10 szállitmány sót huz.

5. Czime lesz: Bosnia királya, Slavonia, Oppeln, Liptó herczege, Horvátország, Dalmátia bánja.

6. Slavoniában a magvaszakadási és más esetekben a koronára szállt javakat 50 házhelyig eladományozhatja, ezen adományait a magyar király tartozik megerősiteni.

7. Tartományaiban az albánokat és minden más kinevezéstől függő hivatalnokokat János herczeg nevezi.

8. E tartományok perei azonban a magyar főtörvényszékekhez fölebbeztetnek, a herczeg a király és főtörvényszékek itéletét kötelcs végrehajtani.

9. Az ország a Beatrix által 17,000 aranyért Zápolyának elzálogositott Fraknót és Kis-Mártont tartozmányaival együtt kiváltja és a herczegnek vissza adja.

10 Medve, Likavecz, Rokonok, tartozmányaikkal együtt Jánosnak adatnak, Leki Thúz János azonban ha jogait igazolja, kapja vissza a herczegtől e birtokokat.

11. 12. Zagoria váraival, Kőszeg tartozmányaival a herczegnek adatik.

13. A herczegnek és örököseinek Magyarország, Slavonia, Erdély és Horvátországban 46 vár, város és uradalom biztosittatik.

14. Pozsony és Komárom főispáuja marad, a komáromi, pozsonyi, tatai várak 40000 arany erejéig zálogban a herczegnél hagyatnak.

15. A herczeg öröke lesz Ausztriában: Rötz, Volkersdorf, Kirchlag, Morvában: Magyar-Brod, Slavoniában Kemlak.

16. Britetz, Kostanitza, a carnióliai várakkal együtt, melyeket őrségeinek lekötött, mig őket ki nem elégitheti, hasonlóőn birtokában maradnak.

17. Ha az elősorolt birtokok bármelyike elpereltetik, a király érte a herczeget és örököseit tartozik kárpótolni.

18. János herczeg az összes többi osztrák, carinthiai, carnioliai, siléziai herczegségeit, az oppelni herczegség kivételével a magyar királynak tartozik által adni.

19. Az uj király mig e szerződést meg nem erősiti, az országba nem eresztetik.

20. Ha János herczeg gyermek nélkül hal el, birtokai az atyja által adományozottak kivételével a koronára szállnak, az adományozottakról szabadon rendelkezik.

21. A tárnoki levéltárt a herczeg nem bántja.

22. 23. A könyvtárt és coronát átadja.

24. Budát, Visegrádot, Nándorfejérvárt az uj király bejöveteléig megtarthatja, akkor azonban köteles neki által adni.

E szerződés nem volt ugyan formaszerü lemondás, csak előkészités a lemondásra, gyengeségi bizonyitvány a herczeg részéről, ingatagságának kétségtelen jele; — általa hármat akartak a főurak elérni: megingatni Corvin népszerüségét, lemosni a hálátlanság bélyegét, anyagi biztositékokkal lecsendesiteni, megnyugtatni a herczeget; — tervök teljesen sikerült, a nemesség látva jelöltje gyengeségét, egykedvü lett, a főurak, habár megszegék is esküjöket, Jánost az ország második emberévé tették, oly polczra emelték, melytől a valódi királyság

csak egy lépés volt; teljes hálátlanlansággal tehát nem vádoltathattak; a gyenge herczeg könnyebben tűrte mellőztetését, e czerződés leköszönési aranyhid volt. — Corvin már leköszönő félben volt, de a szerződés után Ujlaky herczeg, Beriszló és Ernszt 7000 emberrel megérkezve, ez ismét felvillanyozta re ményeit, trónigényeit megujitotta; az oligarchia szinte nem tágitott, a belháboru hajszálon függött; — ha János erélyes seregével szétverhette volna az oligarchiát, mely a távollevő fekete seregre támaszkodott. Az oligarchia szorultságában cselhez folyamodott, elhitette Corvinnal, hogy Zápolya híve, őt javasolta biróul Ulászló és János közt, úgy hogy ha Zápolya Jánosnak adja az elsőséget, ők megnyugszanak, valamint János és pártja is hajoljon meg, ha Zápolya Ulászló mellett nyilatkozik. A habozó ifju elfogadta az ajánlatot, mindkét fél Zápolyához követeket küldött Zápolya nem csak Ulászlót jelölte ki, hanem ki is jelenté, hogy Ulászló mellett mindent el fog követni; — Pruisz püspök Morvába utazott, a leelőzött fekete sereg megindítására.

János herczeg, Zápolya itéletének hallatára rögtön elhagyta az országgyülést és Budát, kincseit és a koronát szekerekre rakatva, hiveivel a Dráva felé indult; ez megsértése volt az imént kötött szerződésnek, ellenszegülés szinében tünt fel; — az oligarchia félve, hogy az ingatag herczeg vízeszü barátaira hallgatva, trónigényeivel nem fog felhagyni, s mert sokan áhitoztak a gazdag zsákmány után, Báthory Istvánt és Kinizsy Pált a herczeg után küldték, ezek Jánost Tolnamegyében utolérve, seregeit szétverték, kincseiből kifosztották, Corvin és Erneszt Pécsre, Székely Styriába, Ujlaky Szerémbe vonult, Kanizsay hetvened magával elfogatott, Corvin pártja teljesen szétmállott, Ulászlót julius 15-én királynak választották.

A tehetetlen Ulászló királysága országos csapás volt, általa az oligarchia az országnak feltétlen ura lett. E királyválasztás, habár a külalak megtartatott, lényegileg alig volt törvényes, a választás napja előlegesen kitűzve, a nemzettel közölve nem volt; mellőztetett az 1458-iki törvény, mely az összes nemesség fejenkénti megjelenését rendelte; 1485. mely

a királyválasztás vezetésével a nádort bizta meg; — mindenek előtt nádort kellett volna választani, ennek az 1458. értelmében a nemesség személyes megjelenését kellett volna követelni és egy bizonyos napot kitűzni. A választás tehát minden esetre erőszakolt volt.

Ulászló diadalát közvetlen az oligarchiának, közvetve Mátyás kényuralmának köszönhette. László halálakor a nemzet szinte meg volt osztva, az oligarchia a Hunyady családot hasonlóan gyülölte; a Budai vár kezökben volt, a párt élén állottak a nádor, az erdélyi vajda, a csehek által tekintélyes haderőről rendelkeztek, az országgyülést húzták mint most, — a helyzet tehát azonos volt; — Corvin ugyan, mint Szilágyi 20.000 katonával nem rendelkezett, de ezt kipótolta a Budai és az ország főbb várainak birtoklása, Mátyás teli kincstára; de Corvinnak erkölcsi helyzete gyengébb volt mint atyjáé; Mátyás atyja Hunyady János valódi hős, tiszta hazafi volt, az országot többször megmentette, a szabadságot mindég tisztelte, ezért nevét a nemesség imádta, honfi királlyal a szabadságot hitte biztositani; reménylte, hogy zászlói alatt megsemmisiti a törököt, menekül az idegenektől, megzabolázza az oligarchiát, vagyis az ország szabad, hatalmas és nyugodt lesz, érdekeit tehát a Hunyadi házéival azonositva látva, ezrenként tódult a király választásra, tűrt, költött és várt, midőn veszélyt látott, a cselekvés terére lépett és győzött.

Ellenben Corvin atyja a nemzetet kiábránditotta, a nép választottja a nemzet szabadságait letiporta, végnapjaiban az oligarchia kényuralmára szemet hunyt, katonái zsarolása, a nagy adó, a közép rendet elszegényitették, a török a számos pénzbeli áldozatok daczára, az alsó részeket széltében pusztitotta; a Hunyady név varázsa megszünt, meg a nemesség feltétlen bizalma és lelkesedése. — A nemesség az absolut uralkodó fiának ügyét hidegen vette, midőn ingadozását látta, egykedvüen távozott. A nemesis is működött itt, Mátyást, ki megcsalta anyját, — nemzetét, a sors megboszulta legkedvesbikén fiában; — sajnos, hogy a boszú közvetve a nemzetet is sujtotta a jószivü, de hülye királyban, ki egy csekély család kor-

mányzatára is képtelen, a magyar államot alapjaiban renditette meg. — Az ország királyt nyert, kit Bátory kivánata szerint az oligarchia üstökénél vezetett, kinek fején a korona csörgő sipkává aljasodott, a kincstár sorvadásba esett, eltürte az állam kifosztását, az igazság letiprását, ki alatt a személy- és vagyonbiztonság gúnytárgyává vált; — ki az ország jövedelmeiből, — mellyel Mátyás pazarfényü udvart vitt, államokat hóditott, — asztalát sem birta a mindennapival ellátni; rongy udvarát és magát a nadály tőzsérek, erkölcstelen főpapok, a bitorló kényurak drága kölcsöneiből tengette, — Verancsisként „királyuk lett az oligarcháknak, nem minőre az országnak szüksége volt, de minő nekik kellett, — lomha, türelmes, külföldi s erkölcseiket, nyelvöket nem ismerő, kifelsőbbségét velük nem éreztethette, ki alatt szabadon gazdálkodhattak.“ Lett egy zsarnok helyett száz, kik a nemzet verét kiszívták, jellemét megmérgezték, becsületét beszennyezték, a társadalom alapját aláásták, — az erőteljes, délczeg nemzetet nyomoru csontvázzá sülyeszték, mely multjához méltón, meghalni sem tudott.

Ulászló az ország határán, Farkashidán, két okmányt adott ki, egyikben a nemzetet, másikban Corvin Jánost biztositotta.

A nemzetteli szerződésben megerősitette az ország összes törvényeit, szokásait, az adó megszavazás jogát, kötelezte magát, a Mátyás alatti ujitások, a fokozott adó megszüntetésére; biztositotta a nemzetet a személy és birtok tiszteletéről, megigérte, hogy a törvényszékekre nyomást gyakorolni nem fog, a jelen pénzt meg nem változtatja, a korona foglalásait vissza adja, Magyarországban lakik, idegen hivatalnokokat nem alkalmaz, magyar tanácsosokkal kormányoz, Mátyás hóditásait megvédi ha kiváltatnak, a zálogos összegeket az ország javára forditja. — Az elbizakodott oligarchia pillanatnyi győzelmét felhasználva, bitorlását már a királyi hitlevélbe is beigtatta, ugyanis az 5 6. 7. 17. pontok szerint Morva, Szilézia, Lausitz kiváltása esetében a királyt kötelezte, hogy a zálogos összegről a főurak és főpapok akarata szerint fog rendelkezni ; az

osztrák hóditmányokat csak az ő beleegyezésükkel adja ki, a pénznemeket csak az ő hozzájárulásukkal változtathatja meg; vagyis a legfőbb kérdésekben, az ország területe és pénzügyeiben, az oligarchia helyettesitette a nemzetet, megsértette százados felség jogait, — vagyis bebizonyitá, hogy Ulászló megválasztása egy oldalu pártcselekvény, az oligarchia győzelme volt. — Corvinnak adott okmányában a Budai szerződést egész kiterjedésében megerősitette. János még veresége után is hatalmas volt, kimélni kellett, nehogy másokhoz csatlakozva, ezek részére hajlitsa a győzelmet; ez ildomos eljárással megnyert a gyenge, de becsületes János herczeg, a koronát a király elébe Visegrádra hozta, a más két vetélytárs több gondot adott, mindkettő hóditóként lépett fel, igényeik helytelenségéről csak fegyver által lehetett a nagyravágyókat meggyőzni.

Albert néhány felföldi főurtól elámitva, seregével a Rákosig jött, az általános közöny azonban csakhamar kiábrándította. Kassáig hátrált, kárpótlásul Erdélyt követelte. — Miksa először is ősi birtokát támadta meg, a magyar uralmat megunt nép, örömmel fogadta; a magyar parancsnokok a rájuk bizott várakat gyengén védelmezték, először is a királygyártó Zápolya István Austria kormányzója, Bécs parancsnoka gyáván megszökött, rosz példája leverőleg hatott. A néhány német herczegtől segitett Miksa 20.000 emberével 3 hónap alatt majdnem mind vissza szerezte azt, mire Mátyás éveket és milliomokat fecsérelt. Ulászló Magyar- és Csehország királya, egykedvüleg nézte a biztositott hóditmányok elporlását, a tehetetlen testvére kis seregével sem tudott boldogulni; mindenek előtt a koronázás után vágyott. Szeptember 13-án vágya teljesedett, a díszes ünnepélyen a főurak, kik hatalmukat mindég szerették fitogtatni, 10.000 fegyveressel jelentek meg, a nemesség csak gyéren képviseltetett, zsoldosok pótolták a nemzet javát, az elérzékenyült király előtt, az ország első főura Corvin herczeg vitte a koronát. Ulászló megesküdt az ország törvényeire és fényes Buda várába ment kipihenni királysága fáradalmait. A goromba trónkövetelők azonban sem a hatalmas király nyugalmát nem tisztelték, sem az oligarchia dísz-

kiséretétől meg nem ijedtek; Albert a felvidéket sanyargatta, Maximilián a Mátyássali szerződésre támaszkodva, október 13-án átlépte a Lajthát, a tüzes Beatrix magát Ulászlót akarta meghóditani; — igért és fenyegetődzött, 200.000 arany készpénzt, 300.000 arany hitbére elengedését igérte, ha Ulászló elveszi, Diós-Győr, Zólyom és egyéb várainak Albertneki átadásával fenyegetődzött, ha Ulászló házassági igéretét meg nem tartja.

Szegény Ulászló nem kevésbbé ijedt meg a tüzes menyecske, mint két vetélytársától, három tűz közé volt szorítva a két első legyőzéséhez vezéri tehetség, sereg, mindenekelőtt pénz kivántatott. Ulászló egész életében ész, pénz, bátorság hiányában szenvedett, sem erő, sem képességgel nem birt az erőszak legyőzésére; ellenben Beatrix Ulászlónak csak testi, köznapi tehetségét igényelte, pénzel bővelkedett. megnyerése hármas diadal volt; a király elég erőt érzett magában, a leggyöngébb, habár legundorítóbb ellenségnek vágott neki, négyszem közt a buja nőt házassági igéretei valódiságáról tettleg meggyőzte; a boldog nő megnyitotta teli kincstárát; Ulászló rövid, habár kellemetlen fáradság után, önérdeme által megszerezte a fekete sereg előleges zsoldját; ez volt életében első és utolsó győzelme, melyet maga vivott ki A házasság végleges, ünnepélyes, vallásos megkötését azonban a háboru ürügye alatt elhalasztotta, ez volt első és utolsó okos tette. A szükséges pénzzel ellátva, Miksától megijedve, a fekete sereghez utazott.

Miksa ellentállásra nem találva, Sopronyt és Vast meghódította, az oligarchák fizetetlen része Frangepán Miklós, Kristóf, Székely János, Beriszlók, Elderbachok, Bánffy, Szécsy Miklós, Ostfy László, Bornemissza János, Hagymásy Miklós, György czímzetes szerb despota Vitéz Miklós (a bécsi érsekségért) Miksához csatlakoztak. A király választás ez időben a főuraknál, már üzlet tárgya volt, — mindenik használni akarta, mert felcsigázott igényeiket, egy trón követelő nem elégíthette ki az új vevőnek, mindég maradtak vehető portékái. — Tagadhatlanul, Miksa Ulászló fölött állott, s ezért meg-

választása a hazára talán még nyeremény lett volna; de az országgyűlésen megbukva, támadása, nemzet ellenes merénylet, pártolása hazaárulás, kikergetése hazafiúi kötelesség volt. De a főurak a hazát, már közzsákmánynak tekinték, a pártoskodás az Oligarcháknak kedvező ürügyet szolgáltatott, a közép nemesség a nép kizsarolására, ennélfogva Miksa már csak ezért is nyert hiveket. Miksa Fejérváron át Budára törekedett, Fejérvárt november 16-án rohammal vette be, a német hadak nemcsak a várost pusztitották, de kincsvágyuktól vezetve, felverték és kirabolták a magyar királyok sirboltját is. Ulászló szerencséjére azomban, már Debreczenben Miksa pénztára és hitele is kifogyott, Fejérvári hős tette után kivonult. Ennek hallatára Ulászló az országba nagy diadalmasan bevezette a fekete sereget, 1491. februárban, a drága zsoldos csapat a Kassa vidékén tanyázó Albert ellen küldetett: megjelenése békét eszközlött, Albert vélt igényeiről lemondott, hadi költségeiért több sziléziai várral elégittetett ki, Eperjest és Kis Szebent, a béke zálogául megtartotta, Ulászló magvaszakadása esetében testvére az örökösödéshez reményt nyert.

Miksa hóditásait német őrséggel rakta meg, ezek folytonosan raboltak, a fejérváriak Budát is fenyegették, a büszke olygarchia szégyenlte a koronázási város bitorlását, az idegen zsoldosok portyázásai által sok kárt szenvedett, Ulászlónak az alkalmatlan kalandorok álmát zavarták, a kormány végre tettek terére kivánt lépni. Budára Szt.-György napra országgyülést hivott össze, a nemesség a békeért rajongó király ajánlatát tárt karokkal fogadta, békét kötöttek, mely még akkor is gzalázatos lett volna, ha a győzelmes ellenség Buda alatt táborozik, annál inkább szégyenteljes most, midőn a diadalmas sereg Ausztriában harczolt; a diadalmas meghajlott a legyőzött előtt; a nagy Magyarország szégyeneért, a kis Austriának aranyakat fizetett. Ulászló a november 7-én megerősitett békében lemondott a még magyar kezekben lévő 33 osztrák vár, város és faluról; hadi kárpótlásul lekötött 200,000 aranyat, nem fizetés esetére Miksát feljogositotta a birodalmában üzérkedő magyar kereskedők áruczikkei lefoglalására, lemondott a

Mátyás után maradt 100,000 aranyas Fridrich-féle tartozásról, magvaszakadása esetére Miksa és családjának a magyar trón-örökösödést megigérte, e szerződés megerősitésére országgyülésnek kellett összehivatni, melyen az ország rendeinek okmányilag és hittel kellett volna magukat kötelezni, hogy ha Ulászló örökös nélkül meghal, Maximiliánt, ha ő már nem élne fiai egyikét, vagy ha már ezek sem lesznek életben, unokái közül egyet királyuknak választják; azon esetben, ha a jövő országgyülés elég számos nem lesz, különösen e czélra, Pünkösd napjára uj országgyülés hivassék össze; — ezentul mindaddig, mig a Habsburg-ház örökösödése meg nem nyilik, kineveztetésekor minden főpap, a nádor, erdélyi vajda, a horvát bán, a temesi gróf, a jajczai, szörényi, nándorfejérvári bánok, Buda és a többi várak kapitányai e szerződés megtartására magukat hittel és irásban kötelezzék; — a koronaőrök esküdjenek meg, hogy a koronát Ulászló magtalan halála esetére egyedül Miksa és örököseinek adják. — Kis-Marton, Fraknó, Kabold, Szarvkő, Rohoncz, Kőszeg, Borostyánkő s mindazon birtokok, miket Fridrich Mátyás hadviselése előtt birtokolt, Miksának átadatnak. Az ellenségeskedők párthiveinek kölcsönös bünbocsánata, az elfoglalt várak és foglyok szabadon bocsáttatása, szabad kereskedelem köttetett ki. — A győztes Ulászló tehát még meg is fizette a jogtalan háboru költségeit, uralma kezdetén megszegte koronázási esküjét, melyben magát a hóditmányok megtartására kötelezte, az ország főbb tisztviselőit idegen hatalomtól tevé függővé, feláldozta az ország függetlenségét, az ország több várait idegen kézben hagyva, a kül ármánykodásnak biztos fészket' támpontot adott.

Az ország fővárosa e gyalázatos szerződést méltó haraggal fogadta, folyvást tüntetett és tiltakozott, a hangulat naponta forradalmiabb szint öltött, Ulászló látva az izgatottság emelkedését, megigérte a szerződés módositását, ez által az elégületlenséget pillanatra lecsillapitotta.

Nem igy gondolkozott az olygarchia, a nemzeti ellenszenvet megvetve, az ország urának csak magát képzelve, 15 főur, Osvát zágrábi, Bálint nagyváradi, Báthory Miklós váczi, Fodor

István szerémi, Gergely nyitrai, Lukács bosniai püspökök, Domonkos székesfejérvári prépost, Bazini János és Péter grófok, Losonczy László főtárnok mester, Drágfy Bertalan főkamarás, Turóczy György főpohárnok, Dóczy Péter, Pethő Miklós megerősitették a békét. Ulászló a békekötés országos megerősitésére az országgyülést február 2-ra tüzte ki. A béke hire a trónöröksödési reményeiben megcsalatott Alberttel is fegyvert fogatott, ez azonban az országnak csak javára szolgált, mert Albert Zápolyától megveretett, deczember 22-én békét kötött, igényeiről teljesen lemondva, serege romjaival kivonult.

A kormány a februári országgyülésnél a télre is számitott, reménylte hogy az esső, sár és hideg a nemességet visszatartóztathatja, számitásaiban azonban csalatkozott, az országos ügy fontosságától áthatva a nemesség számosan jelent meg; látva a nemesség számát, a gyakran sikerült huzás-halasztás mesterségéhez fogott, de most az egyszer a nemességet kiárasztani nem lehetett, a három hónapi tanácskozás daczára nem tágitott; a Habsburg-ház örökösödését visszavetette, több törvényeket alkotott. — A király adományozási jogát 100 házhelyre szállitotta le; — Ulászló koronázási oklevelét ujolag megerősitette, a nemesség hadkötelezettségét csak a védelemre szoritotta, az adót a szolgabirák által rendelte behajtatni, az országgyülés huzását mérséklendő, gyorsabb tanácskozási rendet alkotott; — két nyolczad tartást hagyott meg, az üdvös megyei esküdti intézményt eltörülte, a zászlóaljak számát 400 legényben állapitotta meg, fele lovas, fele gyalogban, grófokul elismerte Zápolya Istvánt, a Baziniakat Frangepán és Corbáviai családokat. — Még ez országgyülésen az olygarchia az örökösödési ügy kivételével, melyet ki nem vihetett, tulsullyal birt; a nemesség az örökösödés által választási szabadságát, az ország függetlenségét látva veszélyeztetve ennek megbuktatására még a megyei intézmény megnyirbálásába is beleegyezett, az osztrák örökösödés megbuktatásában nagy része volt Zápolya István nádornak is, a dölyfös fő úr, már ekkor hiúz szemekkel kancsalitott a koronára, Ulászlót

azért választá meg, mert tudta, hogy az élhetetlen árnykirály alatt ő lesz az úr, a cseh tehetetlen kormánya a nemzetnél, az idegen királyokat meggyülölteti s halála után a trónt a leghatalmasabb Oligarcha, ha a nemességet megszerzi, legkönnyebben nyerheti el. A Habsburg ház örökösödése mindezt lehetlenné tette volna, ezért egész erejével ellene működött; az országgyűlésen megbukott osztrák párt, az örökösödési szerződést magán biztosítékok által akarta érvényre emelni, az örökösödést magán okmányban elfogadták: Hippolit esztergomi, Várday kalocsai érsekek, Geréb László erdélyi, Antal nyitrai püspökök, Beriszló vránai perjel, Corvin János, Ujlaki Lőrincz herczegek, Egerváry Miklós, Frangepán Bernát, Miklós, János, Mihály grófok, Corbaviai Károly gróf, 2 Blagai, 2 Zrinyi, Herczeg János, Balsa sz. szávai herczeg, Battyányi Boldizsár, Ráskay Balázs, Bocskay Péter, Keglevics János, több Horvát és Slavon nemesek, Budapest, Kolozsvár, Besztercze, Brassó, királyi városok és az erdélyi szászok; — ez első nyoma az osztrák pártnak, élén most és később, az oligarchia és hyerarchia állott. A sok részben megkeserített királyt, az országgyűlés némileg megvigasztalta, a Beatrixeli házassági igéret megsemmisitése által, Ulászló eddig hiába mentegetődzött egy cseh törvénnyel, mely özvegy nőveli házasságot tilt, — Beatrix folytonosan unszolta, tettel pecsételt igérete teljesitésére, — szegény kénytelen volt az országgyüléshez folyamodni, csak ennek tiltó határozata után menekült az özvegy nő házassági követeléseitől. — Ez évben még a király külön okmánnyal biztositotta Tótország szabadságait, mely Magyarország kiegészitő részét képezve, csak némely adó és helyi kedvezményeket tartalmazott.

1493 februárban a török seregek, Drakul a török által Vlád helyett kinevezett oláh vajda vezetése mellett, Erdélyre ütöttek, Báthory, ki Erdély védelmében számos érdemeket szerzett, Bakacs cancellár által már a mult évben elmozdítatott, az új vajdák, Losonczy László és Drágfy Bertalan még Magyarországban mulattak, a tartomány fő nélkül volt, de az alvajda Telegdy István, Mátyás jeles katonái maradványa nem

szorult segélyre, a szászokat és székelyeket összeszedve, a rablókat az országból kiűzte. Az alsó vidéket, a Szegeden állomásozó fekete sereg törökösen pusztitotta, Ulászló e vitéz, de rabló népet nem fizetve, rablásból élősködött; — feloszlatása elhatároztatott. — Kinizsy a török ellen rendelt zsoldosokat és a felbőszült alvidéki nemességet magához véve, a folytonos dorbézolások közt elpuhult sereget teljesen szétverte, — tartása az országnak milliókba került, többe, mennyit használt, az ország hadi szerkezete mellett fölösleges kényuralmi eszköz volt. — Horvátországban a fejetlenség tetőpontra hágott, Frangepán Bernát a kényurak legféktelenebbje, több királyi várakat elfoglalt, a gyenge Corvin tehetetlensége érzetében a bánságról önként leköszönt, helyébe a kormány Derencsényi Lászlót és Both Jánost küldte. A két bán azonnal hozzá fogott a daczos várurak megfékezéséhez, ostrom alá vették Frangepán várát, Both az ostrom alatt elesett, Derencsényi folytatta az ostromot, szerencsétlenségére egy török portyázó sereg német rablásaiból ekkor tért meg, a bántól szabad menetelt kért, Derencsényi kiegyezett Frangepánnal, közös erővel támadták meg a törököt, de szerencsétlenül, Derencsényi elfogatott, 6000 magyar harczos elhult.

Az országgyülés ősszel hivatott egybe, Ulászló német szellemü tanácsosai időközben mindent elkövettek, a pozsonyi szerződés pártjának erősbitésére, tudván azt, hogy a nemesség tömegét meg nem vehetik, csak képviselők általi megjelenésre szóllitották fel, de czélzatuk nem sikerült, — Bakács fondorkodása az izgatott nemességet még jobban elkeseritette, a magyarok a függetlenség érzetét, a magyar és német nemzet százados harczai megszilárditották; a németek uralmi vágya, a szabad választás korlátozásárai törekvés, a török elleni gyakorta tett és soha meg nem tartott segélyezési igéret fölötti boszankodás, az oligarchiávali szövetkezés, az ellenszenvet, gyülöletté fokozta, kiterjedt ez a király kormányára is, melynek oltalma alatt az oligarchia a személy és birtok jogot szemtelenül tiporta; az elégületlenség tüzét szította meg Zápolya István nádor is, ki a trónon már teremtményét is alig türhette, a

koronát maga és családja osztály részének tekintette, ennélfogva Miksa örökösödésének meggátlására, mely trónreményeit megsemmisitette volna, mindent elkövetett. Zápolya magához vonta Ujlaki herczeget, vele a két család, magtalan kimulása esetére kölcsönös örökösödési szerződést kötött, általa többeket megnyert a Corvin párt maradványaiból; — az ingerültséget fokozta Derencsényi vereségének hire, a nemzet neheztelt a királyra, a vereség eltűréséért. — Az országgyülés nem csak mellőzte a szerződést, de a királyt is megtámadta tehetetlensége, az országos jövedelmek elpazarlásáért; — a nádort bizta meg, sérelmei előterjesztése, illetőleg a király megdorgálásával. Szemére hányta a királynak, hogy igérete ellenére Sziléziát, Morvát, Lausitzot, csehek által kormányoztatja, az ország jövedelmeit elpazarolja, az ország határaira nem ügyel, a közügyekkel nem gondol, tétlen, a törökök berohanásait eltűri. A király a védelem hiányát az országra háritotta, ő kész volt az ellennel megvívni, a nemességet fegyverre hívta, de szava eredmény nélkül hangzott el; az ország jövedelmeit nem pazarolta el, mert a kincstárba csak 40.000 arany folyt be.

Mindkét félnek igaza volt, a hóditmányok elvesztek, a törökök raboltak, a kincstár üres volt, de a hóditmányok megtartása fegyveres erőt és pénzt igényelt; a nemesség sem föl nem kelt, sem pénzt nem adott, az adó hézagosan folyt be, a korona urodalmak idegen kezekben voltak, hibázott a király, ki jövedelmei csonkitását eltűrte, de hibázott maga a nemzet is, mely a kormány gyeplőit kezéből kieresztette, panaszkodott, de sem az ország javai bitorlóit meg nem büntette, sem a bitorlott birtokokat vissza nem szerezte. — Sem a nemesség, sem a király nem fogták fel tisztán helyzetüket, mindkettő, a helyett hogy egyesültek volna, közös ellenük az oligarchia ellen, egymással küzködött, az oligarchia a kormányt kezére keritve, a gyenge, elhagyatott királytól, a korona jövedelmeit részint zálogba, részint erőszakkal elszedte, drágán fizetteté dandárait, soha ki nem állitotta, az adót maga számára szedte be; nem csuda, ha nem volt pénz és katona s az ország nyitva állt az ellennek; az oligarchia ült a kormányon, nevezte a fő-

és alispánokat, kezében volt a birói és végrehajtó hatalom, a kormány és közegei mindenre szemet hunytak, a harmincza doknál nagy vámot szedtek, ez által meggátolták a kereskedelmet; bűneit a tehetetlen királyra tólta, a király előtt a nemességet rágalmazta, a megcsalatott nemesség és király egymás ellen torzsonkodott, az oligarchia a zavarban szüretelt.

Bakacs a ravasz cancellár látva a vihart, félvén, hogy ha a viták tovább terjednek, a király és nemzet kiegyeznek s a kormány fejét fogják feleletre vonni, Zápolyával kibékült, martalékul feláldozta a csanádi püspök kincstartót, ki hivatalából elmozdittatott. Az országgyülés koronaőrökül Zápolyát és Bakacsot választotta, kincstárnoknak Ernest Sigmond pécsi püspököt nevezte ki, halapcsicsi Kis Horvát János és Bánfy Lőrincz, kik Zala várát, melyben a Nándorfejérvári vár hadi és élelmi szerei voltak lerakva, elfoglalták és több erőszakoskodásokat követtek el s különösen Várday, kalocsai érseket zaklatták, hűtlenségi bűnben marasztalták el. Kanizsay Lászlót, Maximilián hivét, a király horvát bánnak nevezte. — Mindez a pozsonyi szerződés elvetésén kivül csekély eredmény volt, mert a kormányon a régi nadályok maradtak, két rabló megbüntettetett ugyan, de az oligarchia Bakacs és Zápolya frigye által még jobban megerősödött, csak a nagyravágyó Zápolya nyert, mert a király népszerűtlenebb lett, a korona őrizete alá került, a nemességet a kormány elleni színleges kifakadásai által teljesen megnyerte, feje lett az ellenzéknek s a nemzetet önérdekében felhasználta.

1494. A törökök támadásaikat az alvidéken szorgalmasan folytatták, Kinizsy, ki országbiróvá is neveztetett, februárban őket azonban keményen megverte, több erősségeiket elfoglalta s ez által a nyugalmat egy időre helyre állitotta. Ulászló fényes összejövetelt tartott Lőcsén, Albert lengyel királyi öccsével, Zápolya a gazda szerepét játszotta, a Kárpát alja fény és pompában úszott, a feneketlen kincstár még üresebb lett. A király kincstára megtöltésére alkotmányellenes merényletet követett el, Kassára főrendi értekezletet hitt össze, a főurak a végvárak védelme czimén, minden kapu után, kapunként 1

arany forint adót vetettek ki, ezen adó alul azonban a főura, és egyháznagyok jobbágyait kivették. — Páratlan szemtelenkség volt ez, első a nemzet történelmében; — a főurak a szunnyadozó nemességet már holtnak tekinték, rendelkeztek rólanélküle.

Ulászló Kassáról Erdélybe utazott, itt a köznép a sulyos adó, a vajdák erőszakoskodásai által végletekre szoritva, fellázadt, a szászok is nyugtalankodtak. — Ulászló a két vajda közül a szelidebb, becsületesebb Losonczyt udvarához hívta, a kegyetlen ragadozó Drágfy bakóival a lázadást elnyomta, a szászokat 24.000, a többieket 36.000 aranyra büntette. Ez ősszegen zsoldosokat fogadtak, a király hadjáratra indult, látszólag a török, valódilag Ujlaky herczeg, az ellenzék egyik legtevékenyebb tagja Zápolya szövetségese ellen, ki a királyt magán körben ökörnek czímezgette. A király Temesváron a sereg vezényletét, a szélütött Kinizsy Pálra bizta, Kinizsy Péterváradról Szerbiába ütött, a török, erősségeibe vonult; 14.000 ember nagyobbszerü hadmüveletekhez elégtelen lévén a hadjárat portyázássá fajult, a sereg zsákmánnyal terhelve, csakhamar visszatért. November 24-én az ősz Kinizsy a független Magyarország utolsó hadvezéri tehetsége, ki még a magyar fegyver becsületét fentartotta, Nándorfejérvárért, csekély erővel, az év elején megmentette, Szalán-Keményen kimult.

A király az álarczot levetve, diadalmas seregével Ujlaky ellen indult. Ujlaky a teli vér oligarcha Várday érsek birtokait folytonosan háborgatta, több várait, csellel és erőszakkal elfoglalta, Beriszló vránai perjel segélyével, a pécsi püspöktül elvette Futakot, e téren azonban nem csak egyedül állt, Osvát zágrábi püspök hasonlóul megtámadta Corvin horvát birtokait, Zápolya nádor Corvintul elvette Zombort, Frangepán Bernát foglalt kitül lehetett, átalában az ököljog fénykora volt ez; — a fő urak erkölcseikre mindnyájan egyenlők voltak; a közép rend birtokait csak nagy bajjal tudta megvédeni, a szegény pórt rabolta mindenki, a törvény csak papiroson létezett, — a király gyenge és tétlen, a Cancellár fukar, kapzsi, a nádor

erőszakos, hosszúkezű kényúr volt; a panaszok eredmény nélkül hangzottak el, az itéletek végrehajtatlanul hevertek. — Mindez az álmos Ulászlót nem inditotta volna meg, ha őt Ujlaky ökörnek nem nevezi, ha az érdekeikben sértett Várday és Ernszt nem sarkalják; az ökör czim léha nyugalmából felzaklatta, pillanatra király lett.

Corvint Horvát és Slavon bánságába vissza helyezte, törvény napokat tartott, Ujlaky várait rendre elfoglalta; Zápolya szövetségeseért kétszer vetette magát közbe, de a király nem engedett, sőt őt is zombori erőszakoskodásaira figyelmeztette, végre Ujlaky, midőn várai elvesztek, bűnbánólag, alázatosan kegyelemért folyamodott; — az oligarchia megijedt a király kivételes erélyétől, a számadás órájától tömegesen, félve, a megalázott herczegért összesen közbevetették magukat; a király meg engesztelődött, Ujlaky ügyét az országgyűlés elé rendelte terjesztetni, jószágait azonban az országgyűlés itéletéig megtartotta. Beriszló vránai perjelt, kit Ujlaky, magát mentve elvádolt, vason Budára vitette, a török is fegyvernyugvásért folyamodott, mit a király három évre meg is hosszabbitott — Ez év történelme mutatja, mily hatalommal birt még a magyar király, kisszerü hadjárata tiszteletre birta a törököt, porba hullott előtte az ország egyik legrégibb, leggazdagabb olygarchája, sajnos, hogy a király a helyes ösvényt nem követte, kihütve magán bosszuját, ismét régi tétlenségébe sülyedt és az ország nagy kárára, lett örökös, alázatos, főhajtó szolgája a főuraknak.

1495. május 10-én országgyülést hitt össze, a nemesség megyénként 10 képviselő küldésére szóllittatott fel. Ulászló Ujlaky elleni eljárását az országgyülés elé akarta terjeszteni, tanácsosai azonban félvén, hogy az olygarchák erőszakoskodásai által elkeseritett nemesség nem fog Ujlakynál megállapodni, de a többiek ellen is elégtételt követelend, félvén, hogy a király ezen ildomos eljárása által a nemességet megnyeri, Ulászlót bölcs szándékáról lebeszélték. Az országgyülés 5 hétig tartott, mindjárt kezdetén az országtanácsban a főurak összevesztek, látva azonban a nemesség olygarcha ellenes han-

gulatát, kibékültek. — A király kapunként 1 arany adót kért, kivánata 20 denárra szállittatott le; — a nemességnek fejenkénti országgyülési joga megujittatott, hütlenségi bünökben a bíróság az országgyülésre ruháztatott, a fő országos törvényszéknél 14 nemes alkalmazása elrendeltetett, végrehajtásoknál a főispáni önkény mérséklésére a 17. §. a megyei kiküldetés nélkül eljáró tisztviselőt fejváltsággal sujtja, a 25. törvény rendezi az országgyülési tanácskozásokat, meghagyja az országgyülésnek egy hónappal előbbrei kitüzését, az országgyülés tárgyainak előleges közlését; — szabályozza a főrendek és országtanács tanácskozási rendét, Ujlaky ügyének végleges eldöntését a jövő országgyülésre halasztotta, Pókit, Corvin Bajmóczi várnagyát, ki urától várát elvette és élete ellen tört, lefejeztette. — Bonfin szerint a nemesség nagy része eltávozván, a főurak és a nemesség hátra maradt része részint megvesztegetve, részint megijedve 1 arany forint adót szavazott meg, ez azonban nem hihető, mert ha határozatba jön, nem maradt volna ki a törvénykönyvből, vagy legalább a későbbi országgyülés reá hivatkozott volna, hihetőleg, midőn az országgyülés szétment, kivetették a főurak. — Bonfin mint idegen, a főrendi tanácskozmányt az országgyüléssel összezavarta, mint a nemesség ellensége őt is részesiteni akarta a honárulási bünben, mit a nemesség századok óta soha sem követett el; — hihetőleg ezen főrendi tanácskozmány és a kassai határozat eredményezték a későbbi törvényt, mely minden részletes országgyülésen kivül tett felajánlást honárulással büntet és semmisnek nyilvánit. — Az országgyülés szétoszlása előtt Beriszló vránai perjelt, hamis pénzverés és számos hatalmaskodásaiért örökös fogságra itéltetett.

A nemzetet külellen nem háborgatta, de nadályként szivták tulajdon fiai, a szükölködő király pénz után esengett, e végett Budára 1496 ban összehivta az országgyülést a mult évi önkényesen kivetett adó cseppenként szivárgott a kincstárba, a főurak, a főpapság kivették magukat, illetőleg jobbágyaikat alóla, a városok a gyalázatos kormánnyal kialkudva, aránylag keveset fizettek, a főurak birták az ország nagy ré-

szét, tehát ha a nemesség jobbágyai adója rendesen befizettetett volna is, még akkor is csekély összeg gyült volna be; — de a ragadozó főispánok, a főuri rend tagjai ennek is elorozták nagy részét, nem csoda ha a kincstár üres volt, ha Ulászló folytonosan nagy adót kért; — a kormány férfiai kinevették a szükölködőt, mig a király koplalt, Bakács cancellár 20 bitorlott zsiros papi javadalmából roppant kincseket halmozott össze, Zápolya István nádor, az ország első birája, — csak Corvin herczegtől Liptó, Turócz, Árva megyékben 1000 egész jobbágy telket rabolt el, — a szemtelen gazdag főpapok a királytól keresztek, drága papi öltözettel ajándékoztatták meg magukat; az arczátlan főurak a lőcsei összejövetelre cselédjeiket a kincstár költségén öltöztették fel; — nem csoda ha e bábeli zavarban e szemtelen lopások közt nélkülözött a király, éheztek a végvárak katonái, felszereletlenül maradtak erősségeink, szegényedett a nép és a becsületes nemesség haragja legfőbb fokra hágott. — A fő nemesség határtalan gőgjében a nemességgel már közösen tanácskozni sem akart, külön a királyi palotában gyült össze és megveté alapját a törvénytelen felső háznak. A nemesség küldöttei Szent János templomában tanácskoztak. A király 1 arany forint adót kért. — kitört a vihar, a nemesség hivatkozott a király hitlevelére, szemére vetette, hogy már eddig hijába 1,800.000 arany forintot fizetett, Ulászlót törvényszegéssel vádolta, a kincstárnoktól számadást követelt, vizsgáló biztosokul kinevezte a nyitrai és váczi püspököket Losonczy Lászlót és Bornemissza Jánost, a küldöttek a kincstárnokot csalónak nyilatkoztatták, mire a nemesség ellene és az egész főpapság ellen felbőszülve, a főpapságot gyalázatos szitkokkal halmozta, Zsigmond püspök fő, és Dombay alkincstárnokokat elzáratta, a megrémült főpapság megszökött. Az országgyülés Ernszt Zsigmondot 400,000 arany forintban marasztotta el, — ez által bőven fedeztetett a hiány, nem volt többé adóra szükség, a főrendek is megrémültek, az országgyülés további eredmény nélkül szétoszlott. Ernszt Zsigmond büntetése talán tulszigoru is volt, mert mig társai helyüket megtartották, ő maga bünhődött, pedig habár nem közvetlen,

de közvetve Bakács cancellár és társai épen oly bünösök voltak mint a kincstárnok, — három év alatt a rendek számitása szerint az adó 900,000 arany forintra rugott, ebből azonban hátrálékra $^{10}/_{100}$ a főpapság, főurak és király adómentes jobbágyaira $^{40}/_{100}$-tóli biztosan számitható, ha tehát a többi királyi jövedelmek maradványai fedezték is a végvárak élelmezését, a köteles országos zászlóaljak dijját, a maradvány valósággal évenként 150.000, vagyis három év alatt 450,000 aranynál többet alig tehetett, miből az Ulászló által bevallott 3 évi 60,000 aranyat levonva, a kérdés alatti összeg több 390,000 aranynál még azon esetben sem lehetett, ha az utolsó fillérig becsületesen befizettetik; az egészet azonban a kincstárnok maga nem orozhatta el, mert osztoznia kellett a cancellárral, az udvari nemességgel, alárendeltjeivel, a főurak, főispánokkal, kik ez országos rablásban kevés kivétellel, mind részesültek, egyes nagyszerü csalást sem vihet véghez egy ember egy maga; országos rablás sok czinkostársat igényel; — ezt ugyan köteles lett volna a kincstartó az országnak felfedezni s hallgatása által minden bünt magára vállalt, mindamellett az országgyülés helytelenül cselekedett, midőn csak egyet büntetett s a többiek gazságát elnézte; csak tömeges szigoru büntetés mérsékelhette volna az általános erkölcstelenséget, mely az országot a bukás szélére vezette. Ernszt Zsigmond elitélése pillanatra ugyan a kincstárt megtöltötte, de az aristocratiát még jobban összefüzte, összehozta Bakacsot és Zápolyát, a gonoszok szövetkezése lehetetlenné tette a király és nemesség egyesülését, mely által lett volna lehető a kormányrendszer átalakitása, mi a haza megmentésének mellőzhetlen feltétele volt. A megalázott Ujlaky ügye most is mellőztetett, ősszel azonban a királytól kegyelmet nyert, magtalan kimulása esetére azonban a király örökösödési jogait fenntartotta, ez által a Zápolya-féle szerződés tényleg megsemmisült.

1497-ben Ulászló Cseh országba utazott, hol a fejetlenség, a vallási egyenetlenség által is szítva, a magyarhoz hasonló fokra emelkedett. A lengyelek a magyar belvillongásokat felhasználva, Moldvát megtámadták, de a moldvai vajda szé-

kely segéllyel őket kiverte, Moldva tehát, szinleg magyar tartomány maradt, mert valódilag már inkább függött a töröktől. — Ulászló, Márton napján országgyűlést tartott, végzeményei azonban nem maradtak fel; hihetőleg ismét eredménytelenül oszlott szét; — a telhetetlen Bakacs, Hippolit herczeg esztergomi érseket cserére kényszeritette, Bakacs első akart lenni, a könnyelmű Hippolit, beelégedett a gazdag egri püspökséggel és Esztergomot Bakacsnak átadta.

1498. A nemzet és kormány közti viszony ez évben sem változott, az ez évi országgyűlésen a kormány erős ellenzékre talált, a király elleni ingerültség azonban csillapodott, a nemzet át kezdte látni, hogy a király önmaga képtelen a fő-urakat zabolázni s a nemesség ellenkezése csak úgy lesz eredményes, ha a kormányzási hatalmat, amennyire a monarchia eszméje engedi, magához rántja. Zápolya most is hiv maradt két színű szerepéhez, nyiltan a nemességet ingerelte a király és kormány ellen, titokban Bakaccsal szövetkezett, mint nádor elnézte a legüdvösebb törvények kijátszását, szemet hunyt az oligarchia erőszakoskodásaira, az elvakitott nemesség bizott benne és ezért, mig ő élt, teljes eredményt soha sem tudott kivivni. Ez országgyülés számos törvényeket hozott, Ulászló ez országgyülésen újolag megerősitette II. Endre, I. Lajos, Mátyás és minden előde törvényeit, végzés hozatott az évenkénti országgyülésre, a nemesség sulyos büntetés terhe alatt köteleztetett a fejenkénti megjelenésre, az egy telkes nemesek tizen küldtek egy képviselőt, az országgyülés tartama 15 napra szabatott. Az ország birái esküvel köteleztettek az igazságos itéletre; az itélő mestereknek megengedtetett ajándékokat elfogadni, azon záradékkal, hogy ha a megvesztegetett itélő mester igazságtalan itéletet hoz, fej és vagyon vesztéssel büntettetik; a 8-dik törvény szerint, a király által kinevezett nemes országos törvényszéki birák felének, az országtanácsbani jelenléte meghagyatott. A király adományozási jogát korlátozó törvények eltörültetnek. Adószedők csak magyarok lehetnek, megerősitettek a királyi városok jogai. Főispánul megyei birtokos nemest rendel; a kettős hivatalokra megujitja az arany bullát.

Az egyháziakat kettős javadalmak használatától eltiltja, szabályozza a lelkészek által fizetett cathedratikumot, két 40 napig tartó nyolczad tartást rendel, a püspököket személyeik és egyházaik részérei birtok vételtől eltiltja; a papok által tett vételeket érvényteleneknek nyilvánitja. — Bőven rendelkezik a honvédelemről; a király zászlóalját 1000 lovasban, az erdélyi vajda, székelyek főispánja, a horvát bán, temesi gróf zászlóalját 400 lovasban állapitja meg, mire a kincstártól évi dijjat huznak. — Az esztergomi érsek kettő, az egri püspök 2, a kalocsai érsek, a nagyváradi, pécsi, erdélyi, zágrábi püspökök, a vránai perjel egyenként 1 zászlóaljat állitanak, a győri, veszprémi, váczi püspökök, a pécsváradi, pétervváradi, pannonhegyi apátok, a lövöldi carthausiak, az esztergomi, egri, pécsi, gyulafejérvári, cáptalanok, mindenik $1|_2$ zászló aljat, a csanádi püspök, szekszárdi apát, a székesfejérvári prépost, mindenik 100 lovast, a szerémi nyitrai püspökök, zobori apát, bácsi káptalan; titeli prépost egyenként 50 lovast, a szerb despota 1000 lovast, Belmusevics összes huszárait. Eszerint a király és országnagyok zászlóaljai tettek 5000, a főpapoké 6750 lovast. Zászlóalj kötelezettek voltak még Ujlaky herczeg, Zápolya István, a Baziniak, Frangepán, Corbáviaiak, Geréb Péter grófok, Drágfy Bertalan, Som Józsa, Bánfy Miklós, Bátory György, Ernszt János, Pongrácz Mátyás, Perényi Imre, Gábor, Bebek János, Rozgonyi István, Palóczy Antal, Homonnay János, Kanizsay László, János, György, Szécsy Miklós, Baumkircher György, Ellenbach János, Ország Zsigmond, Kompolti Zsigmond, Losonczy Zsigmond, Lévay Zsigmond, Ráskay Balázs, Bot Endre, Ongor János, Bánfy János, Héderváry Ferencz, Jaksics István, Beriszló Ferencz, János, Szokolyi Albert, összesen 38-an ezek katonasága hason számú lehetett, a főpapokéval e szerint az összes nehéz fegyverzetü lovasság, a nemességen kivül tehető 20.000 nehéz lovasra, a többi papok illetékűket 10-dek és jobbágyaikhoz mérve, a tizednélküliek és nemesek 36 jobbágy után 1 lovast tartoztak kiállitani. — A korona őrzése kizárólag világiakra bizatott, — király választásokról az idegen követek kitiltattak.

Ez országgyülés új jogokat ugyan nem vivott ki, de megerősitette a régieket, mérsékelte a papok kapzsiságát, a mellőzött királyi városokat jogaikba visszahelyezte. A nemesség a trónhoz közeledett, elnémitotta a főurakat, a nemzet azonban teljes diadalt csak a ravasz Zápolya halála után nyert, korszükség volt a javadalmak és főbb hivatalok összehalmozása ellen hozott intézkedés megujitása, Bakacs érsek 20 javadalmat birt, Kinizsy Pál 6 megye főispána volt, ily hatalmasokkal a megyék nem daczolhattak, a kissebb papság eszközzé aljasodott, a honvédelem helyesen nem kezeltethetett. A király
1498. még ez évben a törökök által szorongatott lengyelekkel véd- és daczszövetségre lépett, a lengyelek 1499-ben megverték a törököt, mi Magyarország nyugalmát is rövid időre biztositotta. 1499 vége felé halt el Zápolya István nádor, dölyfös, kétszinü, hálátlan, ragadozó oligarcha, fiának örökül fejedelmi vagyont, korona vágyat és hatalmas pártvezérséget hagyott. — Apa és fiu átok volt a hazára, mindkettőnek hiusága nagyobb volt tehetségénél, a mélységet a trón és nemesség közt óriásivá növelték, midőn a hazát csak egység menthette volna meg, közreműködtek a legüdvösebb törvényekbe, de sohasem igyekeztek végrehajtatni, felizgatták a nemességet, de sem nem tudták, sem nem akarták vezetni, papiroson megbuktatták az oligarchiát, de titokban támogatták. — A Mátyás király ajándékán, Corvin kifosztása, az ország jövedelmei bitorlásából meggazdagodott Zápolya István, a szegény királynak 20,000 aranyat hagyományozott

1499. Ez évben az ország rendei Rákoson gyültek össze, végzeményeik nem maradtak fel; összejövetelüknek kétségtelen bizonyitéka Ulászlónak Bártfa városához küldött levele, a len-
K. S. ad V. Comit. gyel véd- és daczszövetség török hadjáratot helyezve kilátásba, az országgyülésen, mint Ulászló levele is mutatja, a naponta roskadozó honvédelem rendezésével foglalkoztak.

1500. A török által szorongatott Velencze a magyarokat törökellenes szövetségre hívta fel, az országtanács jobbjai, szövetség dijjul, Dalmátiát követelték, mit Velencze meg is ad, ha Bakacs pénzszomját, nagyravágyását nem ismeri; — igy azon-

ban 40.000 aranyat és a pápa által bibornoki föveget igért, ez megtette hatását, a szövetség Dalmátia nélkül is megigértetett; — Velencze a háborura 100.000 aranyat igért, a béke megkötésekor 30.000-et; de a szövetség csak papiroson maradt, a király nyugalomszerető, tehetetlen, gyenge, az oligarchia, sőt nemesség is csak szájhős volt; — az oligarchia jobban szeretett a nép zsirján élősködni, lakmározni, mint harczolni; a nemesség reformokon törte fejét, melyek országgyülés után sohasem hajtattak végre, midőn harczolni kellett, sérelmeit emlegette, a fő nemességet nógatta és maga esendesen pihent; Bakacsnak 20 javadalom után kellett volna katonailletékét kiállitani, mi megnyirbálta volna örökösei a Pálfyak és Erdődyek vagyonát, ennélfogva alattomban mindent elkövetett a béke fenntartására.

A szokásos országgyülés ez évben a Rákoson ismét összegyült, a nemesség számosan jelent meg, Zápolya halála a nemzet alkotmányos életére nyeremény volt; mig Zápolya élt, a nemzet mindég ingerült volt a király ellen, mert a trónkövetelő tervei csak akkor számithattak sikerre, ha a nemzet királyát gyülöli, Zápolya után nem lévén tűzmester, szünt az izgatottság is, a nemesség átlátta valódi érdekeit, — közeledett a trónhoz, de átlátta azt is, hogy a törvény végrehajtás nélkül irott malaszt s értékkel csak akkor bir, ha a hazafi párt a végrehajtást kezeibe ragadja, ha a gyenge király félre nem vezettethetik, vagyis a kormányzásban az országgyülés tettleges, közvetlen részt vesz; — e magas czél kivitelére rendezte az országtanácsot, tagjai maradtak az országbiró, 4 egyháznagy, 4 főúr, a nemesség a királlyal 16 nemest választott, a választottak fele köteleztetett folytonosan az udvarnál tartózkodni, az ország különböző részeiből választattak; az országtanácsban minden országtanácsos bármikor részt vehetett; a tanácsosok az ország java fölötti őrködésre magukat esküvel kötelezték, utasitattak az ország törvényei, szokásai összeirására és az országgyülés elé terjesztésére; ha valamely nemes országtanácsos országgyülés előtt meghalt, a király, a nemesség képviselőivel együtt új tagot választott, hivataloskodásuk há-

rom évig tartott, minden három évben ujra választattak; a nemesi tagok dijjait a nemesség, a főurakat a főurak fizették; a királyi városok jogai ujolag megerősitettek. — A két kisebb nyolczados törvényszék eltöröltetett; a birák tulajdon pereikben a törvényszékből kitiltattak. — Az itélet fogalmazásával az itélőmester bizatott meg, a feltett itéletet azonban tartozott a törvényszék előtt felolvasni, megmagyarázni s ha itélete helyeseltetett, aláirni. — A török háború költségeit megszavazták, a törökellenes szövetséghez hozzá állottak még a lengyel király, a római pápa és XII. Lajos. — A rajongók nagy reményekkel távoztak, az ország megszavazta az adót, Európa főbb fejedelmei szentül kötelezék magukat a közös támadásra, méltán szép eredményt lehetett várni; de a szövetségesek közül komolyan csak a pápa és Velencze készültek.

Bakacs és társai beszedették az országos adót, felvették Velencze segély pénzét, de még akkor sem tettek valódi készületeket, midőn Bajazed basái Jaiezát ostromolták; a haza e fontos várát Hunyady János herczeg, ki a tót, horvát, szlavon bánságot harmadszor vállalta el, a Zrinyiek, Frangepánok, Geréb, Csobor János és a határos megyék nemessége mentették meg; — a kormány a veszélyt nyugodtan, tétlenül nézte, a hadi adó, az álnok kormány kezei közt elolvadt. — Corvin magára hagyatva győzött, a török sereg szétveretett, 4000 elveszett, a győzők számos ágyút, tetemes zsákmányt szereztek, a hősök ivadéka megmentette a nemzet becsületét. — Sándor pápa, kinek a török elleni háboru komolyan szivén feküdt, de ki sem a rest Ulászlót, sem a fukar Bakacsot nem ismerte, a magyar kormányt a had megkezdésére komolyan sürgette s a hadviselésre Ulászló számára Velenczében 40.000 aranyat tett le.

Az aranyakat a bibornok cancellár igen kedvelte, de puszta igéretre nem adták ki, el kellett vakitani a buzgó pápát. — 1501-ben Tolnán országgyűlést tartott, nagy pompa, hetyke fenyegetések, harangszó és ágyú durrogásokkal a török elleni háború kihirdettetett, vezérnek Corvin Jánost, Drágfy Bertalant, Som Józsát megválaszták, megszavazták az adót, a

vajdákhoz készületi parancsok küldettek; mindez aljas számitás volt, a háborúra komolyan senki sem gondolt, az ország rendei elhatározták, mert a török ellenes berzenkedés divat volt, a király esengett a római aranyak után, Bakacs tudta, hogy ezeket magának csak akkor szerezheti meg, ha komoly képet mutat, alakoskodtak, e nyomorú összegért eljátszották a nemzet becsületét és hitelét.

Ulászló ez évben a törvények, az országtanácsi intézmény gunyára, a 14 éves Zápolya Jánost, Bakacs gyámfiát, Szepes, Zemplén és több megyék főispánjává nevezte, a megyék a gyermek főispán ellen, az ország törvényeire hivatkozva, tiltakoztak a hivatalok törvénytelen felhalmozása ellen, a király reájuk parancsolt, az országtanács hallgatott, a gyermek főispán maradt.

Az 50 éves agg-legény királyban lángra gyuladt a nősüszenvedély, — vágyott megörökiteni a jó fajt, két ország átkát; mert a tunya hústömeg király lányra nem számithatott, szemeit XII. Lajos franczia király vaskos rokona, a már nem épen fiatal Candale-i Annára vetette; Lajostól ajánlata, ki Maximiliánnal Olaszországban folytonosan versenygett s e házasság által Ulászlót megnyerni reménylte, kedvezően fogadtatott. Maximilián ellenben, kinek e házasság trónreményeit megsemmisülését fenyegette, a házasság ellen tiltakozott; most azonban szava Budán hatás nélkül hangzott el, mert a gyáva Ulászlót a nősülési vágy oroszlánná tette, az öreg legény kész lett volna jegyeséért kardot rántani; — mit Miksa látván, elhallgatott. A vaskos Anna 1502 nyár közepén Budára érkezett, örömben úszott a nagy király, akadt egy lényre, ki a haszontalant szerette, ki előtt tekintély volt, — ki helyette gondolkozott, szegény udvarát rendezte.

Tavasz elején a törökök Horvátországot háhorgatták, Corvin, kinek nagy atyja hősi erényei mindinkább előtérbe léptek, magához véve a Szörényi, nándorfejérvári bánokat, Erdély vajdáját, az alvidék kapitányait, a törököket megverte Viddint és Kladovát bevette, Nikápoly külvárosait felégette, a töröknek ideiglenesen, további kalandoktól kedvét elvéve, szá-

mos fogoly és zsákmánnyal tért meg. — Augustusban a király Fejérváron országgyülést tartott, nejét megkoronáztatta; a rendek most az egyszer tisztelve a király örömét, sérelmeikkel elhallgattak.

1503. juliusban a királyné megszülte Annát, a Habsburg ház ősanyját, a boldog király, mintha egy országot vagy Constantinápoly védfalait hóditotta volna meg, határtalan örömét az ország minden törvényhatóságaival közölte. Örömét fokozta még Bajazed fegyverszüneti ajánlata; — Bajazed Ázsiában volt elfoglalva, a magyar békét nem nélkülözhette; szégyen lévén a törökkel békét kötni, a fegyverszünet hét évre megköttetett.

Ezen fegyvernyugvás azonban a szerződő államokat csak fejedelmeik haláláig kötelezte, az oláh, moldvai vajdák és Ragúza, mindkét félnek adófizetője maradt, a török kötelezte magát, hogy Magyarországon által, más államokat meg nem támad, a két állam követeinek szabad utazást biztositottak, a fegyver szünet alatt uj végvárak épitése eltiltatott. — Ulászló kormánya ez évben az alkotmányos adó jogot ujolag kijátszotta, az országgyülésen megtagadott adót a megyék által ajánltatta fel.

A haza a kültámadás veszélyétől megszabadult, annál nagyobb volt azonban a belzavar, a kormány, mit a nemzet tömegesen megtagadott, a megyék által ajánltatta meg, erre eszközökül az alispánokat használta fel, a nemzet átlátta, hogy e visszaéléseket csak szigoruan sujtó törvény, az önkormányzat függetlensége által szüntetheti meg, az 1504-iki országgyülés kizárólag az irányban müködött, az önkéntes adó ajánlások méggátlására elhatároztatott, hogy azon megye, mely országgyülésen kivül adót ajánl fel vagy fizet, a megyék sorából kitöröltetik, nemesei, mint hütlenek büntettetnek. Az örökös főispánságok eltörléséről szóló törvény megujitatott; az alispánok is, mint a többi tisztviselőknek választása, a megyéknek adatott, azon különbséggel, hogy mig a szolgabirákat a megye a főispánok teljes mellőzésével választotta, az alispánokra a főispán kijelölési jogot nyert, a hanyag fő és alispánokra kemény

büntetés méretett, a király korlátlan adományozási jogát visszanyerte, a törvények összeirására küldöttséget neveztek, nádornak, az elhunyt helyett Perényi Pétert választották. — Ez évben mult ki az utolsó Hunyady, halála országos veszteség volt e nyomoru korban, midőn az országban már a becsületes jellemek, a jó akaratu hazafiak is ritkák voltak, Corvin nem birt ugyan sem nagy atyja kitünő tehetségei, hadvezéri talentuma, lovagias jelleme, sem atyja éles elméje és erélyével, de becsületes, önzéstelen, tiszta hazafi volt, ki a haza védelmére mindég kardot fogott, utolsó éveiben többször megmentette a végeket, hadvezéri tehetséggel nem birt ugyan, mert győzelmeit felhasználni soha sem tudta, de bátor harczos volt, ki mig oligarcha társai dőzsöltek, mindég sikra szállt a török ellen, — még életében elvesztette egyetlen fiát Kristófot, Beatrix leánya ugyan túl élte, de nem sokára követte, fejedelmi vagyonának maradványait, mit ragadozó oligarcha társaitól megmentett, neje Frangepán Beatrixra és általa második férje György, Brandenburgi grófra szállottak.

1505. A nemzet az ország alkotmányát, minden országgyülésen uj biztositékokkal növelte ugyan, de az országgyülési vivmányokat a kormány és szövetségei, az oligarchia és főpapság, rendesen meghiusitották, Zápolya János, kire atyja halála után a nemeség vezénylete jutott, a kormány és király népszerütlenitésére mindent elkövetett, az ellenségeskedés a nemzet és kormány közt naponta élesbbé vált; a nemzeti párt, melyhez az összes nemesség, Zápolya rokonai és baráti tartoztak, gyülölte a kormányt, mely az ország védelmét, az igazság szolgáltatását elhanyagolta, önkényes adót vetett ki, a papság feslettségét, a főurak ragadozásait elnézte és idegen zsoldban állott, megvetette a főpapságot, mely a kormányt mindjárt kezdetben kezeihez ragadta s a királyt, törvénytelen ösvényre vezette, az alsóbb papságot kizsákmányolta, katona illetékét soha ki nem állitotta, gazdag jövedelmeiből fejedelmi fénnyel élt, családokat alapitott, gyülölte a fő nemeséget, mely a királyt a törvénytelen ösvényen támogatta, a nemességet dölyfösen lenézte, a megyék fölött zsarnokoskodott, idege-

nekkel kaczérkodott, az igazság szolgáltatását gátolta, a törvények végrehajtását lehetlenné tette, szabadon foglalt és börtönözött, jobbágyainak adóját letartóztatta, a korona jövedelmeit bitorolta, Maximiliánt támadásra serkentette, idegenséggel viseltetett a tétlen király iránt, ki kormánya haszontalan bábjává sülyedt, viszont a király tanácsadói által félre vezetve, a nemességben ellenséget, — az ellenzésben forradalmi merényletet látott — A kormány, a főurak és egyháznagyok, a nemességet lenézték, a nemzet kormányát osztályrészüknek tekintették s a nemességet jogaitól, vagyonától, megakarták fosztani. A két párt közti küzdelem tehát folytonos volt. Az 1505. februárban össze hitt országgyülés is tehát épen oly zajos volt, mint az előttiek, — a király adót kért, szükségről panaszkodott, a nemesség adó helyett sérelmeit emlegette; — az ellenzék a nemzet bajainak fő okát a király idegen nemzetiségében látva és mert Zápolya a trónt magának, Ulászló halála után előlegesen biztositatni óhajtotta, Anna herczeg kisasszonynak, Zápolya Jánossali eljegyeztetését követelte; ez a királyi családra kellemetlenül hatott, a király, nemző tehetségének fényes bizonyitékát adta, a fi örökös reménye még nem veszett el, a vőből előbb védnök, később király lett volna még az ipa halála előtt; de különben is a gyenge király családját csak az osztrák sógorság által hitte biztositva, ennélfogva egyik fél sem engedett, a király időközben megbetegedett, az országgyülés eredmény nélkül oszlott szét. — Miksa látva a magyarok ellenszenvét, erővel akarta vágyait érvényesiteni, s mert maga erre tehetetlen volt, s jövendőre is ügye érdekében egész Németországot bele akarta vonni, a német birodalmi gyülést felszóllitotta Magyarországnak a német birodalmihoz kapcsolása illetőleg meghóditására, nevetséges pöffeszkedés, hiu fenyegetés volt ez a németek részéről oly ország ellen, melynek egy részében is, bár a hódítás többször megkisértetett, a németek három hónapig sem birták magukat tartani, mely a német hadsereggel bátran mérkőzhetett. — Ulászló Miksa igéreteire támaszkodva, Rákosra szeptemberre uj országgyülést tüzött ki; — a kormány

diadal helyett teljes vereséget aratott, a nemesség Maximilián hóditási, a német birodalmi bekeblezési vágyakról értesülve, függetlensége védelmére az országgyülésen számosan megjelent, Miksa vágyai lehütésére, a trón örökösödésből, minden idegent kizárt; az ezen végzés ellen vétő hűtlenségi büntetéssel rendeltetett megfenyitetni, e végzés hiteles másolatai minden megyéhez elküldettek, e végzést a király nem erősitette meg, ennél fogva törvénynek, nem tekinthető, aláirta a nádor, 9 főpap, 35 főur és 152 nemes.

„Nos Thomas. tit. S. Martini in montibus S. S. R. E. presb. card. Strigoniensis. Gregorius de Frangepanibus Colocen, et Bachien, ecclesiarum canonice unitarum, archi episcopi, ac Sigismundus Turzó Transilvanien. Georgius Várad, cancellarius regius, Franciscus Jaurin. Nicolaus de Chák Chanad Nicolaus de Báthor Vaczien Stefanus Nitrien. episcopi. et Joannes ország et. Sirmien. ecclesiarum praelati, ac Bartholomacus prior Auranae, comes Dubicensis, item Emericus de Perén, comes perpetuus comitatus Aba-ujvaren. regni Hung. palatinus, et judex Cumanorum. C. Petrus, comes de S. Georgio, et de Bozin, judex curiae regiae ac vajvoda Transsilvanus; Joannes de Zápolya C. perp. terrae Scepusien. dux Laurentius de Vylak; Josa de Som C. Temesien ac partium inferiorum capitaneus generalis; Blasius de Raska, thavernicor. Moyzes Buzlayde Gergellaka janitorim. Georgius de Báthor agazonmus Michael de Palócz pincerner. Joannes Podmaniczky de Podmanin. cubiculariorum. regalium magistri; Antonius de eadem Palócz; Franciscus comes de praedictis S. Georgis et de Bozin. Georgius de Kanizsa banus Nándoralben. Joannes Berislo regni Rasciae despotus Stephanus de Telegd thesaurarius regius. Joannes Bebek de Pelsücz. Georgius Drágfy de Belteök, Thomas Széchy de Felső lindva. Michael Ország de Gut, Franciscus Hédervára, Stephanus Rozgony de Mogyorós, Joannes de Homonna, Sigismundus de Losoncz, Georgio comes de Merczin, Andreas Both de Baina et Franciscus Balassa de Gyarmat, regnorum Dalmat. Croat. et Sclavoniae bani electi. Joannes Pető de Gerse janitor regalium magister; Joannes

Tarczay Siculorum; Ambrosius Sárkány de Ákosháza Posonien comites; Michael de Chák, Joannes Bánfi de Losoncz, bannes, nec non Barnabas Bellai Zevrinien. Georgius More de Csula. Nándor alben. Nicolaus Kende de eadem Csula, et de Sabácz bani; — Marcus Horváth de Kamichácz castellanus castri Buden. Emericus Török de Enying, Michael de Pakos, Martinus Czobor de Czobor. Sz. Mihály, Michael de Zob. Paulus de Magh vice palatinus; Ludovicus Szerecsen de Mesztegnő, vice judex Curiae regiae, magistri de Eilyevelgh, palatinalis; Stephanus de Verbőcz, judicis curiae regiae et partium regni Transsilvanarum; Matthaeus Mezőgyan et Franciscus de Marocha, personalis praesentiae regiae majestatis protonotarii, nec non Michael Imreffy de Szerdahely, Andreas literatus de Bancha, comes Chongradiemis; Osvaldus Korláthkői, castrorum Tata, et Comaromiensis castellanus; Nicolaus Zoliomy de Albesz, Nicolaus Székely de Kerend; Ladislaus de Kis-Várda, Nicolaus Hagymásy de Berekző, Albertás de Bakos; item Stephanus Kesserü de Gybárd, Ladislaus de Sz. Péter, de Valkó; Franciscus Herczeg de Zekcső, Stephanus Istvánfy de Kisasszonyfalva. Joannes Bika de Teremhegy; Georgius Orbonácz de Krassófev. Leonardus Dacho de Eör, de Baranya; Stephanus de Korotna, Joannes Janchi de Gordova; Ladislaus Lengyel de Tóthi; Joannes Kálmán de Innakod, Simegiensis; Franciscus Bodo de Györgyi, Paulus et Nicolaus de Dombo, Georgius Szerecsen de Mesztegnyő, Nicolaus de Morga Tolnensis; Thomas de Ártánd, Nicolaus de Torda, Michael el Told, Joannes de Baior, Nicolaus de Mochto Bihariensis, Georgius Kerechen, Blasius de Chán, Andreas Kaczor de Lak, Szaladiensis; Georgius de Siütke, Ladislaus Sibrik de Szarvaskend castri ferei; Franciscus de Essegvár, Georgiús de Hosszutóth, Lazarus de Hathalom; Joaunes de Aika, Veszprémiensis, Stephanus Csáki, Michael Lorand Soproniensis; Georgius de Néma, Blasius Legandi Tavrinensis; Georgius de Illyésháza, Ludovicus de Kemend, Posoniensis; Georgius Erdeus Albensis; Joannes Megy, sedis Sold; Joannes Baloghi de Fiür; Joannes Vas, de Vasdinnye Comaroniensis; Clemens

Roson Trenchiniensis; Matthaeus de Kubin, de Árva; Christophorus Tarnóczi de Turócz; Thomas Tormai, Liptoviensis; Georgius Masinczki Zoliensis; Stephanus Máriási de Markusfalva; Georgius Thernei Scepusiensis; Georgius Forgách de Gimes; Benedictus de Tapolchán, Michael de Salgó, Nitriensis; Ladislaus de Kálna, Georgius Baronyai Barsiensis; Blasius de Sági; Osvaldus de Szántó; Georgius Radnót de Terien; Sigismundus Kartal de Nemti, Neogradiensis; Paulus de Kövér; Georgius Mochkos de Nyenye; Ladislaus Chehi, Joannes Bakos de Osgyán Hontensis; Nicolaus Etelei de Siül, Michael Kenderesi de Gyál, Magister Ádam de Horváthi Pesthiensis; Stephanus de Thah, Caspar Csikó de Pomáz, Pilisiensis; Franciscus de Basztheii, Strigoniensis; Joannes de Csetnek, et Dominicus de Pászton, Gallus de Bellvén, Hevesiensis; Nicolaus Lorántffy de Serke, Franciscus de Rimaszécs, Joannes de Feled, Gömöriensis; Franciscus Gyulaffy de Kaza, Stephanus de Rechk, Borsodiensis; Petrus Thurzo de Bethlemfalva Ladislaus de Fanchal Abaujvariensis; Christophorus de Pan, Georgius de Crap Zempleniensis; Matthaeus de Zvinya, Sebastianus de Segnye de Sáros; Dominicus Dobo de Ruszka; Nicolaus de Strite de Ung; Ladislaus Takchi, de Kászon; Blasius de Námény, Martinús de Darócz de Beregh; Georgius de Ujhely, Nicolaus de Békény de Ugocsa; Joannes Getes, Joannes Bertnai, Maramarosiensis; Bartholomaeus de Chahol, Georgius de Gatal, Joannes Szepesii Szatmariensis; Nicolaus de Sármaság; Thomas Benic Szolnok mediveris; Jeronimus de Illosva, de Kraszna; Melchior de Perlak, Clemens Dersi de Petri, de Zabolch; Sebastianus et Petrus Ábrahámfi de Gerla, Ladislaus de Ladán de Békes; Ladislaus Vas de Gyalu; Philippus de Bánréve; Joannes de Vesen, Szolnok exterioris; Bernardus Lépes de Váraskeszi; Andreas Horváth de Zaránd; Antonius Dersfi de Petri, de Zaránd; Bartholomaeus Palóczi de Kecskeméth; Petrus de Ravazd; Nicolaus Ákos de Keszi; Stephanus Kenter de Iványa, Orodiensis; Ladislaus de Telegd, Gregorius Makó de Makófalva; Lucas de Kutas Chanadiensis; Ladislaus de Gyarmath. Temesiensis; Bartholomaeus

Kerei de Torontál; Michael de Kenderes; Franciscus Zoltai Bachiensis; Andreas Peres; Joannes de Doroszló de Bodrogh; Georgius de Dócz; Georgius Pésténvi de Martonos, Stephanus de Sevényháza, Chongradiensis! Nicolaus de Szélnatács; Sigismundus Ratkai de Posega; et Michael Petrovich de Orbász, comitatuum praedictí regni Hungariae nobiles procer sque, et primores ejusdem regni universi in praesenti diaeta, et conventione nostra generali, in campo Rákos, de mandato praefati D. nostri Vladislai regis, in profesto B. Michaelis arch. proxime praeterito celebrata, constituti et existentes memoriae commendamus, tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis, quod quum nihil in terris fit, aut fiat Deo acceptius, vel naturae humanae accomodatius, quam communi ptriae universorumque kominum coetui quam optime quamquam studiosissime consulere, omnesque conatus, curam sollertiam, omne denique studium et industriam, ad usum et salutem ipsius patriae et geutis suae referre; quoque ipsa salva sit, et incolumis praesentia pariter, et impendentia oxactius, vigilantiusque intueri et un versa discrimina, in quae illa ex incuria et desidia conservatorum ejusdem facile incidere posset, ita propulsare, ut in tuto et tranqnillo collocata et stabilita, ex omni parte esse videatur. Hinc igitur nos, in animo nostro saepe revolventes gravem illam, et prope exitiosam hujus incliti regni Hungariae desolationem, a·que indigentiam, in quibus illud idem hoc tempore enormiter admodum jacere. quisque facile conspicere potest; volentes more optimorum regnicolarum et patriae nostrae amatorum, atque conservatorum, ejusce modi desalotione, atque extremae minae ejusdem maturius consulare; plures hinc inde diactas magnos etiam, et inexplicabiles labores, fatigia et expensas in ea ipsa re hucusque feeimus. Et licet aliqua sint per haec tempora multis et variis curiae et laboribus reformata et rectificata; tamen unum hoc praecipuám conperimus, per quod hoc ipsum regnum nostrum, vehementer dilaceratum, debilitatumque, et ad hanc turpem desolationem, et in omnibus suis membris deformitatem exstitit redactum, quod videlicet hoc ipsúm regnum saepe

numero ab alienigeris et foregsibus dominis et regibus e xstitit gubernatum; quorum temporum si praeterit commemore liceret, aut opus esset, facile appareret regnm hoc nunquam majus detrimentum, munquam majus periculum, et desolationem subiusse, quam tunc, quum sub forensi domino, et non sui linguagii, fuit tentum, et gubernatum Hi etenim forenses privatis suis rebus, eorum inteti, priusquam mores et consuetudines hujus Scythicae gentis, quae, sicuti regnum hoc cum maxima sanguinis effusione, et fratrum suorum ingenti caede acquisivit; ita ferro et armis. modo quoque tutari solet, didicissent, semper otio potius, et quieti, quam armis incubuerunt. Quo factum est, ut Rama, Servia, Gallicia, Londomeria, Bulgaria, Dalmatiaque et alia quam plurima fortalitia per eorum incuriam, ab hoc regno sint alienata, adeo ut, dilaceratis extremitatibus, verendum nobis fit, ne hostiles impetus jam etiam ad interiora se convertant. Quae minime acta fuisse arbitramur, si haec gens Hungarica, natalis soli dulcedint allecta, non de exteris nationibus, sed de gente sua, quempiam regem idoneum pro se elegisset. — Nam ut serenissimorum Andriae II· patris utpote regis Belae IV. ac Ludovici, et Mathiae, alio rumque D, D. Hungariae regum acta praeclaraque gesta, quibus gentem hane Scythicam, non solum claram, magnificamque nomine et gloria reddiderunt, non verum famam ipsius, per totum orbem terrarum longe, lateque diffusam, ad aethera usque extulerunt, brevitatis ratione praetereamus, nullus eorrum. qui de stirpe Hungariae nationis ad regale fastigium sublimatus fuisse dignoscitur, dispendium, sed potius argumentum et utilitatem huic regno attulit. E contra vero, qui de externa natione inducti exstiterunt, non solum huic regno periculo fuere,verám etiam, ut hostes interdum saevissimi, intra viscera regni crudeliter grassando probo maximo gentem hane affecerunt. Huic igitur, et tanto malo nostroque omnium dispendio volentes jam tandem occurrere, ne si modemum gratiosissimum D. nostrum D. Vladislaum, regem Hung. et Boh. ete qui nos domini gratia et libertate non modo gratiose rexit et conservavit, sed etiam plures libertates nostras refor-

mavit, ab hac luce, sine haeredibus masculis, decedere contingat, nos et hoc regnum, in majori discrimine permeneat, et ne quisque forensium principium regnum istud sibi violenter usurpet, nosque in servitutem perpetuam redigat, maxime etiam et pracipue ea ratioue índucti, quod per totum orbem nulla dignoscitur natio, seu gens, quae non dn gente, et sanguine, atque natione sua regem et dominum sibi eligeret: ne igitur hoc regnum, quod ante murale clypensque Christanitatis exiscit, et magna sua, suorumque caede semper Christianitatem ipsam defendit, minus, et quodammodo infelicius aliís esse videatur, sancivimus, et unanimiter omnes, a minori ad maximum, et a maximo ad minorem statuimus, et ordinamus, quod a modo deinceps, quotiescunque et quandocumque hoc regnum principe et rege orbabitur, nullique haeredes masculini, qui de jure et eonsvetudine ejusdem regni succedere debent, superstités remans-rint; ex tunc de cetero *in perpetuum* nullum penitus extranearum nationum, cujus cunque existat, io regem nostrum eligemus, sed tantumodo Hungarum ad hoc officium requiremus aptum, et idoneum parili voto et unanimi consensu, et voluntate, in campo duntaxat Rákos, et non alibi pro domino, et rege nostro assummemus, eligereque, et assummere ac acceptare debeemus. Quoniam autem exstant non nulli reges, et princ'pes, vicini, qui ad hoc regnum pro se vendicandum quotidic anhelant; quin post obitum praefati serenisimi regis, domini nostri siquidem absqne hacredibus, masculis. quod Deus avertat! decederet, vel etiam, es in humanis adhuc agente, hoc regnum, vel partes, et membra sua, armis impetere aut aggredi ipsumque et nos omnes vi forsitan, et armis subjugare sibi conarentur: ne igitur in tali casu hoc ipsum regnum, et patres ejusdem, et maxime fratres, et amici nostri in finiaés existentes per eosdem hoc regnum, praeter nostram unanimam electionem, et contra hujusmodi statutum nostrum, sen etiam alias qualitercunque occupare et ipsis appropriare volentibus, opprimantur, promisimus, et juravimus, promittimusque, et juramus in nostris ac hacredum ac succesorum nostrorum nominibus, et personis, omnes, stipulata

manu, nos praelati ad nostrae conseientiae puritatem nos vero barones, proeceres, et nobiles praefati ad fidem nostram Christianam atque honorem et humanitatem nostram, quod in tali casu, nullus alterum derelinquet, sed alter alteri secundum limitationem, superinde factamcum gentibus suis, quas juxta contenta generalia decreti nostri conservare debent: et dum opuserit, majori etiam potentia, qáa poterit, semper, et quidem in tempore fideliter succurrere: imo si necessarium fuerit, totum hoc regnum, et consequenter nos omnes per sincula capita insurgere, talique hosti occurrere, et pro ipsa patria nostra usque ad mortem decertare teneamur: nec interum ullo pacto cedere debeamus; denec et qususque nos a tali hoste in libertatem vendicabimus, et regnum hoc, illius impetione, sen infestatione, Dei auxilio, liberabimus, et in tranquillitatem prosem reponemus. Siqui vero nostrum, contrarium praemissorum facere praesumeret, talesperpetui infideles regni habeantur: quibus neque majestas regia de novo constituta, et nec totum ipsum regnum gratiam facere posit, sed jugo perpetuae servitutis, et rusticitatis subjecti, reatus ipsorum poenam lecant sine fine. Harum nystrarum, qőas nos praetati et barones appensione sigillorum nostrorum sub veris armis nostris, nos vero proceres et nobiles praefati sigillis praclibatorum D. D. Emerici de Perin comitit et palatini, ac C. Petri judicis curiae regiae, et vajvodae Transilvan authenticis comuniri fecimus, vigore, et testimonio litterarum mediante. Datum in campo Rákos praedicto, quinto decimo die congregationis nostrae generalis antedictae. (XV. Octobrie) anno dom. MDV.

Zápolya János, Bakacs Tamás, Perényi Imre, Ujlaky Lőrincz, külön szövetségre léptek. szinleg ugyan ebbe a király és királyné védelme is felemlitetett, valódilag azonban csak Zápolya érdekében köttetett, a ravasz Bakacs is látva Zápolya hatalmát, az árral úszott, állását minden esbetőségre biztositot'a.

Ezen határozat csak Miksa hóditási szándokának visszatorlása volt, törvény erővel nem birt, mert a király még ural-

kodott, ennélfogva törvény erővel csak akkor birhatott volna, ha a király megerősiti, de fölösleges is volt, mert a többség a nemesek egyéni szabad választási jogát nem korlátozhatta s daczára ezen határozatnak, ha egy pártnak tetszett vona a trón üresedés alkalmával idegen királyt ajánlani, ha ekkor e párt többséggel bir, jelöltjét meg is választhatta volna, nem volt ez egyébb párttüntetés, nyomásnál az idegen pártra, általa Zápolya nagy nyomatékot nyert, mert már a főurak is félni kezdtek tőle s a többség, az idegen király választást haza árulásnak bélyegezvén, Zápolya a nemzeti párt jelöltje, mint jövendő király tünt fel, az ingadozók, félénkek, az országgyülési végzéstől elrémitve, Zápolya királyságával mindinkább megbarátkoztak. — Legnehezebben szivelték e végzést, a király és királyné, az élő király, méltán tarthatott tőle, hogy kijelölt örököse, a várakozást megunva, trónjáról még halála előtt letaszitja. Ulászló menekülést csak a Miksávali szorosabb összeköttetésben látott, — erre ösztönözte őt az eszes királyné, ki, ha a kormányt vezetni nem tudta is, legalább az udvartartást rendezte, daczára az országos jövedelmek gaz kezelésének, némi jóllétet, rendet hozott be az udvarnál, a Miksávali alkudozások rögtön megujitattak.

A két királyi háztól egyaránt óhajtott családi szerződés 1506. Martiusban megköttetett, Miksa Ferdinand unokájának Annát eljegyezte, a születendő magyar herczegnek (a királyné viselős volt) mennyasszonyául Mária herczeg asszonyt, Ferdinand nővérét jelölték ki, hihetőleg Miksa, a Rákosi végzés megdöntésére tettleges segélyt is igért. A gyáva király szövetkezett tulajdon országa ellen s általa tettleg a német császár hübéresévé aljasodott. Miksa igérete beváltásával nem soká késett, a soha országosan el nem ismert Pozsonyi szerződés megsértését vévén ürügyül, a Rákosi végzés ellen tiltakozott és seregeivel az országot megtámadta. — Ulászló két szinü szerepéhez hün járt el, országgyülést hitt össze, Zápolyával Miksa tiltakozását közölte és őt a haza védelmére fegyverbe szólitotta. — Ulászló és tanácsosai Zápolyát előtérbe akarták állitani, reménylték, hogy trónkövetelő, nem

várva híveit, Miksának a Dunántul, ön seregével elébe megy s a német hadak által megveretik, visszavonulásában, mig hatalmának fészke a Tiszához juthat, a királyi párt által megsemmisitetik, a terv helyesen volt kiszámitva, de nem sikerült, Zápolyának a vitézség nem volt gyenge oldala, vágyott a trón után, de ravasz, furfangos, lovagiatlan jellem lévén, a koronát inkább alkudozások, pártoskodás, ármány által, állása koczkáztatása nélkül kivánta elnyerni, szerette a sült gesztenyét mások által kikapartatni, felhítta tehát a Rákosi szerződés aláiróit, fel a nemességet, de felhivása közönnyel fogadtatott, a nemesség szerette a dörgő szónoklatokat, az éles határozatokat, de Mátyás és Ulászló alatt megizlelte a nyugalmat, elvesztette harczvágyát, szép csendesen honn maradt, mit az ovatos Zápolya látván, nem ment be a kelepczébe s váraiból nyugalommal nézte Miksa támadását. — Miksa májusban már ellent állás nélkül elfoglalta Sopronyt, juniusban Pozsonyt és a Csalóközt, serege Magyarokkal is szaporodott, hozzá csatlakoztak: Frangepán János, Corbávia Iván és Kanizsay János. — Ulászló szinleg ellene Cseh országot is felhivta, magyar seregét, Héderváry István vezérlete alatt ellene küldte. — Miksának már e rövid hadjárat alatt is kifogyott pénze, — Zápolya megsemmisitése nem sikerült, a háboru folytatása fölöslegessé, pénz hiány miatt lehetlenné vált, — Ulászló az országtanács beleegyezésével junius 24-én megkezdte az alkudozást.

A királyné julius 1-én megszülte Lajos herczeget, ez az alkudozást megkönnyitette, sem Miksa se Zápolya, mig a gyermek élt, jogosan a koronát nem igényelhették, Miksát biztositotta a családi szerződés, ennek az ország általi megerősitése, most már, trón örökös lévén, fölöslegessé vált, pártja a király pártja volt, ennek ellenére nem tehetett semmit, Zápolyát a nemzet részvétlensége meggyőzte, hogy lelkes pártolására nem számithat, maga sem elég hadsereg, sem elég eréllyel nem birt, két fejedelemmel megmérközni, a békét mind két párt óhajtotta; Maximilián kötelezte magát seregei kivonására, Ulászló 20,000 aranyat fizetett, a foglyok kicseréltet-

tek, Miksa párthiveinek bünbocsánat biztosittatott, a kölcsönös szabad kereskedés engedtetett, — Miksa a magyar koronához jogait feltételesen fenntartotta, mi azonban magyar részről, hallgatással mellőztettek. — A véres háboru, valóságos vesztesség nélkül mult el, az erkölcsi kudarcz azonban nagy volt, mert a nemzet, csak imént hozott határozata mellett sem, mert felkelni, gyávasággal bélyegezte magát; bebizonyitá, hogy e nemzedék csak szónokolni, de tenni nem tud, — a hazafiság csak álcza, a tett erő, a hazafiság, áldozat készség, végkép elhamvadt.

Mig Lajos születése Budán közörömmel üdvözöltetett, Erdélyt gyászba boritotta; — a székelyek régi szokás szerint a királyfi születése örömére minden házhely után tartoztak 1 ökröt adózni, ezen másfél század alatt elévült visszaélést a kormánytanács Lajos születésekor fölelevenitette, — a különben is vajdáik által szakadatlanul sajtolt székelyek, e sulyos megtagadták, Tomony Pál haderővel küldetett az adó behajtására, a konok nép Tomony hadseregét megverte, e kudarcz után szerb-oláh segéllyel növelve serege maradványait, őket ujolag megtámadta, legyőzte, ökreiket elhajtotta, bátor vezetőiket lázadókként keményen büntette.

1507. april 24-re Ulászló országgyülést hitt össze, adót követelt és fia megkoronáztatását kérte; — a nemzet mindkettőt megtagadta. A nemzeti párt átlátva, hogy az alkotmány mindaddig kijátszatik, mig a kormányzat a nemzet kezében nem lesz, mig a kormány felelőssége életbe nem lép, a szabadság biztositására több üdvös törvényeket hozott; az V-dik törvény szerint a király az ország ügyeirő, csak választott és többi tanácsosaival rendelkezhetik, csak az országtanács által elfogadott rendeletei érvényesek, országos tisztviselőket a végvárak kapitányait s. a. t. csak az országtanáccsal nevezhet.

7. §. Ha országtanácsos a tanácsban, az ország köz java, szabadsága ellen szól és tesz, ezt az országtanács tartozik az országgyűlésnek feladni, az országgyülés az ily tanácsost, mint lázadót büntetendi.

8. Ország és felségsértőként büntettetnek, az ország törvényeit, végzéseit, világosan sértők, (mint a hatalmasok tenni szokták) javadalmaik, méltóságaik, hivataluk, vagyonuk elvesztésével lakolnak és számüzetnek. A király javadalmaikat, birtokaikat adományozhatja; — ha a király ily itéletet végre nem hajthat, a megyei fő és alispánok, a megyei nemeséggel hajtsák végre, az ily felségsértők vagyona köz zsákmány legyen; ha a megye a végrehajtásra képtelen, kérje föl a nádort és országbirót, ezek az itéletet hivatal vesztés terhe alatt, országos erővel hajtsák végre.

11. Rendelkezik az idegen pénzekről.

12. Keményen bünteti az országgyülés megtámadóit.

13. Ismétli a kettős papi javadalmakra hozott törvényeket.

Ezen törvények a nemzet politikai érettségének fényes tanu jelei, teljes felelős kormány volt ez, mely eszmére Európa többi államai csak századok mulva értek meg, — a nép felség diadala a királyi hatalom megóvásával, nemzeti kormány fejetlenség nélkül, — hazánkban a 3. század után életbe léptetett felelős ministeriális kormányzat csak ismétlése volt e nagyszerű intézménynek. — A nemzet tiszta fogalommal birt felségi jogairól, de nem volt elég erkölcsi ereje a kivitelre. — Verbőczy István, Zobi Mihály, Ártándi Pál, kik a nemességet két év óta vezették, szép tehetségek voltak, de csak szónokok és nem valódi férfiak; — győztek az országgyülésen, mint országtanácsosok nem birták megakadályozni, az aristokrátia bitorlását, nem tudták megnyerni a hazának a királyt, — a magános jogtiprások nem ritkultak, az ország fosztogatása folytattatott, mint ezelőtt, a nadályok kiszitták az ország vérét, a tehetetlen test magától össze roskadt.

Ulászló, kit jó neje 1506-ban történt halála, kis lélek erejétől is megfosztott, most már minden igyekezetét fia örökösödésének biztositására forditotta, az 1508. szent György napi országgyülésen erre a rendeket ujolag fölkérte, — bár a gyermek maga az esküt, mi a koronázás lényege, le nem tehette, a rendek hosszas alkudozások után kivánatába bele

egyeztek. Ulászló fia nevében kötelezte magát, hogy fia gyámjául a német császárt vagy más idegent nem nevez, őt idegenekre nem bizza, Magyarországban nevelteti; fia mindaddig mig az ország törvényeire meg nem esküszik, királyi hatalmat gyakorolni nem fog, az ország törvényeit megtartja és megtartatja.

A rendek Ulászló ujabb kormányzatával igen meg lehettek elégedve, mert bár törvénybe nem igtatták, s az országot semmi veszély nem fenyegette, a sokszor kért de mindig megtagadott 1 arany kapu adót felajánlották. Lajoska Fejérváron valósággal királlyá koronáztatott.

Ez évben Velencze erős kisérletet állott ki, a Cambraiban szövetkezett franczia király XII. Lajos, Miksa német császár, Ferdinánd arragoniai király, II. Julius római pápa egyesült erővel támadták meg, osztozó társul Ulászlót is *fölhivták*, Magyarországot Dalmátia birtokával kecsegtetve, bár Dalmátia magyar tartomány birtoka könnyen megszerezhető lett volna Ulászló nem hallgatott Miksa csalogatásaira; — Velencze gyengitése nem volt magyar érdek, Magyarország nem birt tengeri erővel, ennélfogva Dalmátiát a török ellen nem tarthatta volna meg, állandó birtokára tehát nem számithatott; különben is a hóditás pénzt és vezéri tehetséget igényelt, Magyarország mindkettőben szükölködött. — Mig Miksa és a többi fejedelmek az országot a török ellen csak üres igéretekkel hitegették, Velencze mert a török által ép ugy fenyegettetett, mint Magyarország, tele erszényét gyakran megnyitotta, hálátlanság, rosz politika lett volna, az egyedüli becsületes szövetséges megtámadása, ennélfogva a Velencze elleni szövetség kedvezőtlenül fogadtatott. — Miksa azonban nem szünt meg Ulászlót folytonosan unszolni, Ulászló csakhogy Miksától meneküljön, a velenczei követtől az országtanács előtt Dalmátiát vissza követelte, s őt Dalmátia megtagadása esetében haddal fenyegette, — kéz alatt azonban Velenczét semlegességéről biztositotta. Semlegességét az agnavellói csata után is megtartotta, ennek köszönheté a sanyargatott Velencze, mely e csa-

tában Dalmátián kivül minden szárazföldi birtokát elvesztette, további fönnmaradását.

1509. Ez évben az ország alsó részeiben pestis dühöngött, Ulászló részint ettőli félelmében, részint fiának a cseh koronát ohajtván biztositani, Csehország és az ország felső részeiben időzött, e miatt országgyülést nem tartott. — 1510. A lengyelek a moldvai vajdát támadták meg, Ulászló testvére és hübérese közt békét eszközlött. A törökkeli fegyvernyugvást a kormánytanács 3 évre meghosszabbitotta. Miksától folytonosan unszoltatva, Velencze ellen szövetségre lépett és támadásra kötelezte magát, ha Miksa neki 1000 gyalogot és 12 ágyut, Franczia- és Spanyolország 24 hajót adnak, a szövetségesek igéretüket meg nem tartva, a velenczei háboru is elmaradt. Zápolya Jánost erdélyi vajdának nevezte, mindenáron békét akart, mit ezen kinevezéssel el is ért. Ez évben országgyülést tartott, mi csendesen folyt le, a nemzet látva a király jó szándékát, a német befolyás csökkenését, bizalommal viseltetett iránta; végzeményei nem maradtak fel. 1511. Selim Moldvát fenyegette, országgyülést tartott, mely kizárólag hadi készületekkel foglalkozott, végzeményei nem maradtak fel; Selim elvonulva, a háboru veszélye is elmult.

1512-ben Bosnia basája Horvátországra rontott, Beriszló bán által azonban diadalmasan vissza veretett.

1513. A törökkeli fegyvernyugvás 3 évre meghosszabbittatott, csend és béke volt künn és bent, Bakács érsek hiusága azonban az országot nagy veszélybe döntötte; Bakács, Esztergom érseke, 20 zsiros papi javadalom ura, római bibornok, Magyarország cancellárja, magas állásával nem elégedett meg, a hatalmas férfi pápa akart lenni, hivatalából szerzett kincseivel megrakodtan Rómába indult, megvenni bibornok társai szavazatát, de kudarczot vallott; látván, hogy csak pénz által mindég nem lehet nyerni, a jövő pápa választásnál, mint a kereszténység megmentője akart föllépni, az új pápától keresztes hadjárati engedélyt, bűnbocsánat hirdetési fölhatalmazványt és pápai követi czimet hozott haza, elhatározta megbuktatni a török sultánt. — A büszke főpapnak képzetében

egyik lába Konstantinápoly, másik Rómában volt, büszkén vonult be 1514-ben Buda várába; az országtanács egyházi és főrendi tagjai mohón kaptak a nagy Bakács világrenditő tervén; a papok hitték, hogy a rajongó nép ismét tisztelni fogja erkölcstelen, fukar főpapjait, a főurak a keresztesek által, hadkötelezettségük alul hosszú időre reményltek szabadulni. — És valóban az eszme nem is volt helytelen, ha az országban csak egy oly jeles hős találkozik is mint Hunyady János, ki a népet szervezni, vezetni tudja, kiben a hazafiság a hiuságnál, a becsületesség az önérdeknél erősebb; ha Bakács Capistrán szellemével bír, ki, mert maga is lelkesült, lelkesiteni is tudott, e keresztes hadjárat nagyszerü eredményt idézhetett volna elő, a nép, az alsó nemesség a törököt gyülölte, a főurak és egyháznagyok által kifosztva, soknak egyedüli menedéke a tábor volt, ennélfogva a táborba ezrenként tódultak, volt ember és jó akarat, csak vezénylet hiányzott és ezért az üdv kárhozattá vált.

Bakács a főurakat a vezényletre egyenként felszólitotta, de a szájas, tunya, fösvény főurak közül senki sem vállalkozott, e téren csak dicsőséget arathattak volna, e vállalat által csak a haza nyer, a főurak azonban csak önérdekeket bálványoztak, a hazát csak mint eszközt szerették, mint az egykoru Istvánfy mondja „Senatorum magna pars otio, et avaritia conepti Regnum praedae loco habebant". A vezérnek közvetlen érintkeznie kellett volna azon osztállyal, melyet ők söpredéknek, baromnak tartottak, dölyfeik nem engedte a néphezi közlekedést. A főpapság, maga Bakács egészen vissza vonult, az összes főúri rend gúnnyal nézett a nép és szegény nemességre, mely ragaszkodott a hazához, minek terheit vitte, Istent hitt, az ország elleneit gyülölte, lelkesült a hazáért, melyben csak tűretett. — A balsors ez időben vezette Budára Dózsa György lovassági tisztet, a főuraktól vissza utasitott Bakács Dózát nevezte fővezérnek; — az egyszerü székely 40.000 ember vezére lett, a csapatvezéreket Bakács biztosai és nép választották, volt sereg és vezér. — Dózsa sem katonai ismeretekkel, sem tiszta erkölcsi és politikai fogalommal nem birt, hadi hirét

egy párbaj alapitotta meg, melyben a Szendrői dulárok hadnagyát megölte, miért Ulászlótól 40 telket, czimert, 1 arany lánczot, kettős zsoldot nyert, — erős vasgyúró, lélek és ész nélkül. — Pest rónáin csakhamar 40.000 ember gyűlt össze, és a tömeg naponta nőtt, a népet általános lelkesedés lepte meg, ezrenként tódultak a hazáért életüket felajánlani; a főurak és főpapok sajnálták a munkaerőt, megijedtek a lelkesedéstől, Pestre indult, jobbágyaikat hajdúikkal tereltették vissza, korbács és bilinccsel büntették a lelkesült népet, — ezen eljárás embertelen és törvénytelen volt, mert a magyar jobbágy nem volt rabszolga, tűzhelyét tetszése szerint elhagyhatta, beszennyezte a főurakat, kik a haza ellenségei ellen nem csak fegyvert nem fogtak, de a jó akaratu népet is, anyagi érdekből vissza tartóztatták. — A kegyetlenségek hire felizgatta a tábort, haragra inditotta Dózsát, ki mint székely, a faját folytosan fosztogató főurakat különben sem szerette; — nép ingerültségét fokozták a szegény falusi papok, kik a táborban számosan megjelentek s közülök Mészáros Lőrincz czeglédi, Barabás, Kecske, Hosszú lelkészek alvezéreknek választattak; a falusi papság helyzete e korban igen sanyaru volt, a főpapság állását üzletnek tekintve, félre téve minden szemérmet, a plébánusokat évek óta fosztogatta, úgy, hogy az alsóbb rendü papok közül sokan nem élhetvén, már 1495-ben kényszerültek a templom arany és ezüst edényeit eladni és megszökni, mint ezt az 1495: 69 törvény bizonyitja „Sunt nonnulli ecclesiarum praelati, qui plebanos ecclesiarum, per impositionem taxarum, pro suo libitu, plurimum oprimere consveverunt, illi vero plebani interdum calices, et caetera bona ecclesiarum diripere, cum illisque se ab hujusmodi taxis redimere, interdum vera regestate coacti ecclesias eorum deserere et alio aufugere coguntur“. Ez óta az alsó papság viszonya még rosszabb lett, a néppel együtt inséget tűrtek, míg a főpapok és főurak jóllétben úsztak és dőzsöltek.

A személyes méltatlanságokérti neheztelést gyűlöletté fokozta az aristocratia és hierarchiának, az ország ügyeibeni aljas eljárása, a magán birtok, az emberiség lábbal tiprása, egy

oldalról a roppant fény és gazdagság, másikról a legnagyobb szükség, mig egyes főurak díszkardja, a főpapok ékszerei többet értek az ország összes adójánál, a király nélkülözött, a nép éhezett, a végvárak romban, védtelenül hevertek; — mig a várakban az urak arany és ezüstben úsztak, a nép a várak környékein, düledező viskóiban alig birt mindennapi kenyérrel; — míg a főpapsággal szövetkezett főurak foglaltak, mi szemük, szájuknak tetszett, a közép rend örült, ha a szomszéd főúr ragadozó étvágyát kikerülhette; — az ellenkező jobbágy, ha tulajdonát védte, a hatalmas urak vár fenekeiben rothadt el. — E nyomoru osztályt legjobban festetette le az aristocratia egyik tagja, Telegdy István kincstartó, ki az országtanácsban tartott beszédében, a főúri rendet fösvény, telhetetlen, zsarnokokként jellemezte és mertállitását megczáfolni nem lehetett, társai hallgattak. — Nem csoda tehát, ha a papjai által felizgatott nép, a főurak eljárásában ujabb honárulást látott és urai ellen föllázadt.

A király és kormány tanács, a keresztesek izgatottságáról értesülve, május közepén a táborba indulási parancsot küldtek, az esztergomi várba vonult Bakács, átkot mondott az ellenkezőkre; — mindkét rendelkezés elkésett, a Mészáros czeglédi lelkész által felizgatott nép és vezére felmondták az engedelmességet, a török helyett a nemesség ellen támadtak, vértanu hazafi helyett, rabló és hóhérrá lettek. Dózsa kiáltványt bocsátott a néphez, az összes jobbágyságnak, akasztófa büntetés alatt megparancsolta a fegyverfogást a nemesség megfékezése és elnyomására. Ő maga a sereg egy részével Szeged felé indult, Mészáros Lőrinczet Bácsba, Barabás papot Egerbe küldte a rabló háboru szervezésére. — Szaleres Ambrus pesti polgárt egy csapattal Pesten hagyta. Csakhamar 400 nemes gyilkoltatott le, a keresztesek üszkei lángba boriták az országot, az országtanács megrémült, segélyt kérő követeket akart küldeni a szomszéd fejedelmekhez, a nemesség fegyverre szóllittatott; — Ulászló cseh tartományait hivta segélyre; a lázadás megfékezése Buda környékén Bornemissza János, az alvidéken Báthory Istvánra bizatott; Bornemissza a legbecsületesebb

hazafi, fegyver helyett a kegyelemhez nyult, Szaleres Ambrus serege nagy részével letette fegyverét, az ellentálló kis töredék szétveretett. — A veszély láttára a nemesség egyesült, a lázadókat a Dunántul és a felvidéken szétverte. — A keresztesek zöme Dózsa alatt Szegedet táborlotta körül, itt azonban kudarczot vallva, Temesvár felé vonult; Dózsa a temesvári vár által, biztos támpontot akart nyerni és az idegen fajokra támaszkodott, — utközben több várakat bevett, uraikat kegyetlen halállal kivégeztette, Báthoryt és seregét megverte, maga a vezér is csak nagy bajjal juthatott Temes várába. Dózsa, ki eddig a király iránt hüséget szinlett, győzelme után álarczát levetette, a királyságot megakarta szüntetni, az ármányos Lőrincz tanácsára, az ország kormánya élére egy püspököt kivánt állitani. Lőrincz atya valószinüleg magának szánta a főhatalmat. Zápolya János azomban Lőrincz atya magyar pápasága nagyszerü tervét csakhamar romba döntötte; értesülve a magyarországi eseményekről Báthory ismételt kérelmére a szorongatott Temesvár alá jött, a 100,000-ből álló, de rosszul fegyverzett fegyelmetlen lázadó hadat lovasságával tönkre tette; Dózsát hősies védelem után elfogta, a lázadókat kemény tusa után megsemmisitette, Lőrincz pap a lázadás ördöge megmenekült. — A bőszült főurak nem tekintve a lázadás okaira, figyelembe nem véve, hogy a legyőzöttek félre vezettettek, magyarok, s a vihar az ő önkényes lelketlen zsarnok nyomásuk által idéztetett elő, hogy sokan félelemből sorakoztak a lázadókhoz, a szerencsétlen testvéreken cannibali bosszut vettek. A csata hevében asszonyt és gyermeket kegyetlenül levagdaltak, a szaladók ezreit a Temes és Bégába kergették, — Bornemissza a Budánál elfogottak közül ötöt karóba huzatott, nyolczat lefejeztetett, a többieknek orrát és fülét metszette le. — A temesvári törvényszék a szelid Dózsa Gergelyt, ki testvérét folytonosan könyörületre intette, lefejeztette; a főbbek közül 40-et sötét börtönbe vettetett; ezek közül 31 éhen veszett el. Dózsa Györgyöt meztelenül tüzes vas trónra ültették, fejére izzó vas koronát tettek, testét tüzes vasfogókkal csipkedték, a megmaradt kiéhezett főket Dózsa

húsa felfalására kényszeriték, a három ellenkezőt azonnal meg ölték, a hat, kik vezérüket ebként fogaikkal tépték, kegyelmet nyertek; Zápolya a megmentett Báthoryval szövetséget kötött, mindkettő kötelezte magát, hogy egymás kölcsönös beleegyezése nélkül országos hivatalt vállalni nem fognak.

A temesvári csata után az elszórt lázadó csapatok rövid ellentállás után Bács, Veszprém Fejérmegyében és Erdélyben egyes főurak által legyőzettek. A cseh segély már a teljes diadal után érkezett meg. Ulászló ezeket az országgyülés végeig Budán tartotta. Nagy részt ezeknek köszönheté trónját, mert a nemesség Ulászló tétlenségének tulajdonitván a lázadás terjedését, ellene igen ingerült volt. Zápolya a nemességnél a pór lázadás elnyomása által igen nagy népszerüséget nyert, elannyira, hogy ha Ulászló 10,000 cseh zsoldos által nem támogattatik, Zápolyától könnyen elüzethetett volna; a cseh zsoldosok visszatartására Szatmáry cancellár egy állitólagosan a király ellen intézett merényletet használt fel; — az udvaronczok állitása szerint ugyanis a király szobájába az ablakon át lövés történt, de a király templomban lévén, a lövés nem találta; e merénylettel Szatmáry Zápolyát vádolta, de a tettest nem birták előállitani, hihetőleg tehát ez Szatmáry által szőtt rágalom volt; s ha lövés történt, ezt bizonyosan Szatmáry bérencze tette, mert ha az orgyilkos Zápolya bérencze lett volna, bizonyosan nem a király imaóráját választják ki, s bizonytalan lőfegyver helyett más fegyvert választanak; — Zápolya az erőszakot egész pályáján kerülte, nem volt kivitel embere; Ulászló halálát érdeke nem kivánta, mert ha Ulászló meghal, a tehetetlen fejedelem helyett, az ügyesebb Miksával kellett volna mérköznie.

Az októberben tartott országgyülés a korona hatalmának növelése, a parasztok leigázásával foglalkozott, — megparancsolta az elzálogositott só, arany-, ezüstbányák visszaadását, a koronajövedelmek zálogba vétele, a zálogos összeg elvesztésének súlya alatt eltiltatott, a parasztok elveszték szabad költözködési jogukat; minden házhely után köteleztettek uraiknak évenként 1 forint fizetésre, 52 napi munkára, a termés tize-

dére, 2 lúd, 12 csirke 10 házhely után 1 hízott disznó adására; a kunok és jászok jogaiktól megfosztatva, szolgaságra kárhoztattak, püspök és érsek, született paraszt nem lehetett. Elfogadta Verbőczy István hármas könyvét, mely halhatlanná tette e kitünő törvénytudót, genialis szónokot, ki már évek óta az alkotmányos pártot vezette; a törvények rendezése azért is szükséges volt, mert törvényeink addig elszórva hevertek, ennélfogva a közönség előtt, ismeretlenek voltak, időközben több szokások törvényerőre emelkedtek, mikről biztos tudomással csak a szak emberei birtak, ezen bizonytalanság számos visszaélésre nyujtott alkalmat, szabad tért nyitott az ügyvédek gazsága, a birák részrehajlásának.

1515. Ulászló Miksát a családi szövetség megerősitésére ujolag felhivta, összejöveteli helyül Pozsony, határnapul 1515. martius hava tüzetett ki; Ulászló személyesen megjelent, öccse Sigmond lengyel király, ki sógora Zápolya iránt meghidegült, szinte részt vett; Miksát ministere Lang Máté Gurki püspök képviselte, — Miksa e szerződésre háza nagyságát, Ulászló fia biztonságát alapitva, az előleges szerződés csak hamar, a még Anna királyné életében tervezett kölcsönös házasság és örökösödési alapon megköttetett és julius 23-án Bécsben, hová Ulászló is felment, a két fél által aláiratott. Lajosnak Mária, Károly vagy Ferdinandnak Anna jegyeztetett el, — magszakadás esetében az örökösödés a Habsburg háznak Magyar és Csehországban, a magyar Jagellóknak Austriában biztositatott. Perényi nádor, értesülve e törvénytelen szerződésről, mely az ország tudta, sőt akarata ellen az országról rendelkezett, Pozsony utczáin magát zsellye széken körül hordoztatva, a nemzet nevében ünnepélyesen tiltakozott; — később azonban Siklós vára és uradalma árán Ulászlótól megvétetve, ugyan nem nádori minőségben, de mint Perényi, az örökösödési szerződést aláirta. Ulászló nem soká élte túl kivánalmai teljesedését, 1516 martius 13-án, életének 64-ik évében meghalt; halála változást nem idézett elő, egész életében az oligarchia engedelmes eszköze volt, csak a név változott, a kormány elve nem, tényleges vezetői maradtak a régi hazaárulók.

Sajtóhibák.

Lap	Kezdés	Sor	
4	8	17	nunquam
5	6	6	corum helyett eorom.
8	1	5	nem helyett el.
8	„	6	el törlendő.
9	„	10	kétségkivüli h. kétségkivül.
10	„	28	anoniomus h. anonimus.
11	„	4	házasság h. házassága.
11	„	16	bajori h. bajor.
12	„	12	nemzetet h. nemzet.
14	„	12	birantis h. Bizanti.
17	„	2	az helyett ez.
18	„	8	föd helyett föld.
18	2	5	erczbányakt h. érczbányákat.
20	1	19	Katai h. Kátai.
22	„	32	conventiabus h. conventibus.
23	„	7	tekintendők h. tekintenők.
24	„	9	országtanácsosanak helyett országtanácsosainak.
24	2	4	az helyett a.
25	„	18	támpontul h. támpontot.
26	„	7	ez h. ezt.
27	„	7	bujta h. bújtak.
27	„	32	érdeke kimarad.
32	2	3	kikerekitett helyett kikerekittetett.
40	2	8	perestoldo h. perest oldó.
41	4	8	nobere h. nubere.
41	2	5	facultasem h. facultatem.
41	4	9	tartum h. tantum.
47	2	3	a kimarad.
48	2	5	feljegeseknek helyett felségeseknek.
48	3	2	szenved h. szemed.
51	1	1	altodeus h. allodeum.
51	2	2	maneus h. maneum.
52	1	23	tényül h. bünténynül.
55	„	5	Vazu h. Vazul.
59	„	20	nőtt h. nőt.
60	„	1	popolo h. populo.
62	„	13	eum h. cum.
64	„	12	jógkesketó h jogkergető.
64	„	12	birtokosok h, biztosok.
64	2	3	felakasztatott helyett felakasztották.
64	2	5	élete meghagyatott helyett életét meghagyták.
65	2	8	fordut h. fordult.
65	1	16	fosztotta h. fosztatta.
70	„	20	Borta h. Boris.
70	„	3	Boris Hemich h. Boris Henrich.
74	„	34	elégedetlen h. elégedetlenek.
76	„	12	supra diaete helyett supra dictae.
77	„	11	e h. a.
78	„	14	corum h. eorum.
78	„	17	proeossam h. processum.
78	2	4	annalim h annatim.
78	„	6	posterimus h. poterimus.
79	„	7	et lesiarum h. eclesiarum.
80	„	2	pupoli h populi.
81	1	6	nobiseum h. nobiscum.
82	„	1	Jobbagios h. Jobbagius.
84	2	3	comessam h. concessam.
85	„	4	Denatrii h. Denarii.
87	5	4	minatúr h. mittatur.
87	„	5	cribi h. scribi.
88	2	6	contradicami helyett contradicendi.
88	2	7	facultates h. facultatem.
90	1	6	fuerimus pediti helyett fuerint impediti.
92	„	1	Domestice h. Domestico.
94	2	12	consessam h. concessam.
104	2	25	határárul h. hatalmáról.
106	„	34	uruknak h. uroknak.
108	1	7	templomosik helyett emplomosok.
109	„	24	Tams hidját helyett Tamás hidját.
104	„	21	határárul h. hatalmáról.
108	„	7	templomosik h. templomosok.
109	„	25	Tamshidja h. Tamás hidja.
115	„	4	principium h. principum.
116	„	16	testiantur h. restituantur.
116	„	29	nobilem h. nobilium.
117	„	19	extissemus h exstltissimus.
utolsó	sor		fedezésére h. fedezéséről.
120	1	8	nemzetiség h. nemzetiséget.
121	„	8	servites h. servientes.
121	„	11	gauido h. gaudio.
121	„	12	expectartes.
123	„	12	Jeronai h. Veronai.

Lap	Kezdés	Sor	
123	1	31	303,000 h. 30,000.
124	„	33	partamento h. parlamento.
125	„	32	Rotandum h. Rolandum.
126	„	24	örvénye h. ösvénye.
126	„	34	Jobgiones h. Jobbagiones.
128	„	5	gyökers h. gyökeres.
129	„	6	comitates h. comitatus.
	„	7	adcenis h. advenis.
	2	3	noc h. nec.
	2	4	nee h. nec.
130	1	6	collectiones h. collationes.
131	1	6	occosione h. occasione.
132	4	3	evellortur h. evellantur.
137	3	3	revercamur h. revereantur.
138		5	potenter h. potentes.
139	2	2	piis h. impiis.
139	2	3	damnatone h. damnatiene.
140	1	6	restitone h. restitutione.
141	3	16	dlignitatibus h. dignitatibus.
142	4	4	collectes h collectas.
143	„	8	talos h. tales.
143	„	8	depresseres h. depressores.
144	„	8	convernire h. convenire.
144	„	3	mely sat., kétszeresen nyomatott.
152	„	16	Fsztergom h. Esztergom.
159	„	2	tehetlenséget h. tehetetlenséget.
162	„	35	Jandem h. Tandem.
162	„	36	suosum h. suorum.
168	„	31	czikkek h. czikkel.
171	„	16	vagy részben alkotott, kimar.
174	„	7	tune h. tunc.
175	„	10	Polizsnay h Palizsnay.
176	„	26	consertis h. consortis.
177	2	8	corumdem h. eornndem.
178	2	1	corumdem h. eorundem.
178	2	10	facimus h. faciemus.
	2	1	Korma h. Kozma.
	5	1	biroink h. biráink.
181	2	12	buem h. quem.
182	2	5	literb h. litteris.
185	5	1	procarim h. procerem.
190	2	1	birója h. birája.
191	2	19	mascoi h. macsói.
192	7	15	pópának h. pápának.
198	8	3	rationatilibás helyett rationabilibus.
198	8	2	hatalmukkal h. hatalmokkal
99	1	9	nemességükre helyett nemességökre.
201	7	12	munkába h. munkát.

Lap	Kezdés	Sor	
203		6	eszményeket helyett eseményeket.
204		1	hatalmat h. hatalmát
204		10	Aldunával h. Aldunánál.
207		19	öntartotta h. fentartot'a.
208		6	szomszéd a h. szomszédja.
		9	könyezett h. környezett.
209	1	14	aronális h. annalis.
214	„	1	Regin h. Regia.
216	„	3	immutatibus h. immutabimus
218	„	2	exersituostia h. exercituantia
221	„	13	intenegrum h. interregrum
223	„	9	uraknak h. uroknak.
236	„	16	debent h. debeant.
242	„	5	ráalásait h. rablásait.
248	„	14	nyomultak h. vonultak.
249	„	9	feltartotta h. megtartotta
251	„	3	erélyes h. eszélyes.
252	„	34	eljátszani h. eljátszatni.
254	„	25	elaltassek h. elaltassák.
255	„	17	várnai h. vránai.
257	3	7	egyhzak h. egyházak.
258	1	9	invista*biliter* helyett inviolabiliter.
258	1	27	Requoram h. Regnoram
259	1	11	gratam h. gratiam.
261	„	6	notates h. notatas.
262	„	2	dimicardo h. dimicando.
262	2	4	tune h. tunc.
262	6	1	postrenuums h. postremum.
263	4	21	un h. une.
264	4	1	votunt h. volunt.
265	1	1	aapult h. alapért
271	„	9	regnicoterúm helyett regnicolarum.
271	„	9	Regno h. Regni.
273	3	2	eusionem h. cusionem.
275	„	3	requirtus h. requisitus.
275	2	9	vadictiones h. vadiationes
276	„	1	lacti h. laesi.
276	1	9	letionem h. lesionem.
277	„	4	faciare h. faciant.
277	„	6	pentcostis h. pentecostis.
277	„	„	ae h. ac.
278	„	3	választathassék helyett változtathassék.
280	6	3	alberti h. alba.
281	1	2	admisium h. admíssum.
282	4	1	unaeum h. unaeum.
282	4	7	euspides h. cuspides.
282	5	3	eum h. cum.
283	1	3	eum h. cum.
283	„	„	disernánt h. discernant.

Lap	Kezdés	Sor	
284	2	1	prospersenis h. pro personis
	„	„	nocicuitatem h. novicitatem
	6	2	queralantibus h. quaerulantibus.
	6	3	satisfectionem helyett satisfactionem.
	7	3	atraetorum h. attractorum.
	7	3	praeto h. praeattacto.
	1	3	lactes h. laesis
	„	5	satisfractionem helyett satisfactionem.
288	„	„	szacadságos h. szabadságos.
306		15	állásárul h. állásáról.
308	„	3	kellet h. kelet.
310	2	5	cllen h. mellett.
312	1	4	csapkodott h. kapkodott.
318	„	10	elszakitotta h. elvakitotta.
319	„	3	pártnlástul h. pártolásáról.
323		2	a kimarad.
323	„	20	a „
328	3	4	prorogentusi h. prorogentur.
329	5	2	doles h. dotes.
	8	1	per h. pro.
331	7	2	partialitur h. partialiter.

Lap	Kezdés	Sor	
345		3	megszinvén h. megszünvén.
346	4	2	Caetero h. Cetero.
358	1	4	practeritis h. praeteritis
359	5	6	Dictas h. Diaetas.
362	5		psedidiss h. perdidisse.
381	1	9	Sorota h. hozott.
385	„	6	tehetetlenné h. lehetetlenné.
391	1	2	Snki h. Senki.
393	„	6	ha kimarad.
396	„	10	megnyerte h. megnyerték.
414	1	4	Jaiezát h Jajczát.
413	3	1	háhorgatták h. háborgatták
420	„	12	Albertas h. Albertus.
424	„	8	clypensque h. clipens.
	„	9	exiscit h. existit.
425	„	9	sincula h singula.
	„	12	denec h. donec.
	„	13	vendicabimus h. vindicabimus.
	„	21	praetati h. praelati.
428	1	6	sulyos h. súlyos adót.
	„	7	Tomony h. Tomori.
428	1	8	Tomony h. Tomori.
432	1	6	conepti h. correpti.